

การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2566

Democratic values learning of secondary school student in Thailand

Miss Jaruwan Kaewmano

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Political Science
Faculty Of Political Science
Chulalongkorn University
Academic Year 2023

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับ มัธยมศึกษาตอนปลาย
โดย	น.ส.จารุวรรณ แก้วมะโน
สาขาวิชา	รัฐศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ศาสตราจารย์ ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

.....	คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปกรณ์ ศิริประกอบ)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา)	
.....	กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง)	
.....	กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จันทโรจนาจิต)	

จากรูวรรณ แก้วมะโน : การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา
ตอนปลาย. (Democratic values learning of secondary school student in
Thailand) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ศ. ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษาว่าอะไรเป็นเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้นักเรียนระดับ
มัธยมศึกษาตอนปลายของไทยเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้แม้ภายใต้การล้อมกลา
คุณค่าประชาธิปไตยแบบจำกัดของรัฐไทย กระทั่งนำมาสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563
การวิจัยใช้การศึกษาเอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มนักเรียนระดับมัธยมศึกษา
ตอนปลายที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 และครูผู้สอนรายวิชาหน้าที่พลเมือง
วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ผลการศึกษาพบว่านักเรียนคือตัวแสดงทางการเมืองที่มีการ
พิจารณาใคร่ครวญเปรียบเทียบต้นทุนประโยชน์และโทษที่จะได้รับจากการกระทำในสถานการณ์
หนึ่งๆและแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุดได้ จึงทำให้การแสดงออกไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับทัศนคติ
เสมอไป ซึ่งนั่นเป็นช่องว่างที่อาจนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากการ
ล้อมกลาที่เป็นอยู่ได้ ผลการศึกษาพบว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนไม่ได้เกิดจาก
อิทธิพลของอินเทอร์เน็ตโดยลำพัง นักเรียนสามารถเรียนรู้ค่านิยมประชาธิปไตยที่แตกต่างไปจาก
ค่านิยมที่รัฐล้อมกลาได้ก็ต่อเมื่อมีเงื่อนไขทั้ง 3 ประการมาบรรจบกัน 1) การเปลี่ยนแปลง
โครงสร้างภายนอกของการศึกษาเรียนรู้ 2) การตื่นรู้ทางความคิดภายใน และ 3) มีคำอธิบาย
ระหว่างสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับคุณค่าประชาธิปไตยในลักษณะที่นักเรียนรับรู้ถึงประโยชน์ที่จับต้อง
ได้ อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นวงจรหมุนเวียนระหว่างช่วงของการตื่นรู้กับ
ช่วงของการจำยอมทำตามอันเป็นผลมาจากการเรียนรู้สองชั้นสืบเนื่องจากการปะทะกันของแนวคิด
กับการปฏิบัติของปัจเจกบุคคลภายใต้โครงสร้างที่จำกัด

สาขาวิชา รัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2566

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

6181354224 : MAJOR POLITICAL SCIENCE

KEYWORD: political socialization education politics of the internet structuration theory

Jaruwan Kaewmano : Democratic values learning of secondary school student in Thailand. Advisor: Prof. AKE TANGSUPVATTANA, Ph.D.

This thesis aims to study the factors that bring high school students to comprehend democratic values even under the limited political socialization of democracy of Thai state leading to the political movement in 2020. This thesis uses documentary research, interviews and focus group of high school students who came out to political movements in 2020 and teachers who taught civic education. The findings show that students are knowledgeable agents who are able to accumulate, analyze, and compare advantages and disadvantages of particular actions and then seek their best solution. Hence, the behavior is not always necessarily consistent with the attitude, and this is a gap that could lead students to learn the different political values from the existing political socialization. The study found that internet alone is not adequate to lead students to differently learn political values, but it needs 3 conditions come together : 1) Changing of external structure on education 2) Enlightening of thought. 3) Explaining the relation between the situation and democratic values in a way students perceive that could benefit them. However, political values learning of the students can be a cycle of enlightenment and compliance resulting from double learning of interaction between ideas and practices of individual under constrain of the structure.

Field of Study: Political Science

Student's Signature

Academic Year: 2023

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ศ.ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำองค์ความรู้ ตลอดจนมอบข้อสังเกตต่อการแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนกระทั่งสำเร็จด้วยดี พร้อมกันนี้ต้องขอขอบพระคุณกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่กรุณามอบคำแนะนำและช่วยชี้ให้เห็นข้อที่ควรเพิ่มเติมให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณนักเรียนและคุณครูทุกคน ที่ยินดีให้สัมภาษณ์โดยเต็มใจมอบข้อมูลอย่างเต็มที่ให้แก่ผู้วิจัย วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเสร็จสมบูรณ์ไม่ได้หากปราศจากความช่วยเหลือร่วมมือของทุกฝ่าย สุดท้ายขอขอบคุณครอบครัวและเพื่อนๆที่คอยให้กำลังใจมาโดยตลอด กระทั่ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จ

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจสถานการณ์ทางการเมืองร่วมสมัยอย่างเป็นพลวัตร และเป็นประโยชน์แก่ภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องตลอดจนผู้สนใจในการศึกษาและแสวงหาแนวทางส่งเสริมการศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยต่อไป

จารุวรรณ แก้วมะโน

สารบัญ

	หน้า
.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามวิจัย	10
1.3 วัตถุประสงค์	10
1.4 แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	10
1.5 ขอบเขตการศึกษา	13
1.6 กลุ่มตัวอย่างและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง.....	15
1.7 ระเบียบวิธีวิจัย.....	17
1.7.1 การศึกษาเอกสาร (documentary research).....	17
1.7.2 การสัมภาษณ์ (interview).....	18
1.7.3 การสนทนากลุ่ม (focus group).....	18
1.7.4 การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล.....	18
1.7.5 วิธีการพิทักษ์สิทธิ.....	19
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	19
1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ	20

บทที่ 2 แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	22
2.1 กลุ่มคำอธิบายเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมือง (political socialization) และการเรียนรู้ทางการเมือง (political learning).....	22
2.1.1 การกล่อมเกลาทางการเมือง.....	22
2.1.2 การเรียนรู้ทางการเมือง.....	33
2.2 กลุ่มคำอธิบายเรื่องอำนาจ (power) และการต่อต้านอำนาจ.....	37
2.3 กลุ่มคำอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล (Structure and human agency).....	44
2.4 กลุ่มคำอธิบายเรื่องการเมืองของอินเทอร์เน็ต (Politics of the internet).....	50
2.4.1 คุณลักษณะเฉพาะของอินเทอร์เน็ต.....	51
2.4.2 อินเทอร์เน็ตกับการส่งเสริมประชาธิปไตย.....	56
2.4.3 ข้อท้าทายต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากการใช้อินเทอร์เน็ต.....	65
2.5 สรุปกรอบแนวคิด (conceptual framework).....	71
2.6 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	75
บทที่ 3 คุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียน.....	80
3.1 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม.....	80
3.2 วิชาหน้าที่พลเมืองในหลักสูตรแกนกลาง.....	96
3.3 วิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองกับค่านิยม 12 ประการ.....	107
3.4 พลเมืองดีในสายตาของประเทศไทย.....	123
บทที่ 4 คุณค่าประชาธิปไตยของครูผู้สอน.....	136
4.1 การถ่ายทอดชุดคุณค่าประชาธิปไตยของครูผู้สอน.....	136
4.2 มุมมองทางการเมืองกับคุณค่าประชาธิปไตยของครูผู้สอน.....	146
4.3 ความกล้าหาญกับการเคลื่อนไหวของครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง.....	157
4.4 กระแสกับการตื่นรู้.....	163

บทที่ 5 คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน	167
5.1 คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน	167
5.1.1 ลักษณะที่ 1 สามารถเพิ่มเติมคำอธิบายได้	168
5.1.2 ลักษณะที่ 2 สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้	170
5.1.3 ลักษณะที่ 3 สามารถเชื่อมโยงคำอธิบายกับแนวคิดทางการเมืองอื่นได้	173
5.1.4 สรุปคุณค่าประชาธิปไตยจากมุมมองของนักเรียน	177
1) กลุ่มแนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ	178
2) กลุ่มแนวคิดเรื่องความเท่าเทียม	179
5.2 ระยะเวลาสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย	183
5.2.1 ความรู้สึกไม่เป็นธรรม	187
5.2.2 การไร้คำอธิบายที่ยอมรับได้	190
5.2.3 ชุดข้อมูลที่ชวนตั้งคำถาม	194
5.2.4 เหตุการณ์ทางการเมือง	197
5.3 กระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน	202
5.3.1 วงจรการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน	202
1) ช่วงสนใจ	205
2) ช่วงเรียนรู้	207
3) ช่วงตื่นรู้	211
4) ช่วงแสดงออก	212
5) ช่วงตกผลึก	217
5.1 รูปแบบที่ 1 กลุ่มที่ยังเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อเนื่อง	218
5.2 รูปแบบที่ 2 กลุ่มที่ถอยออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง	220
5.3 รูปแบบที่ 3 กลุ่มที่ยกระดับการเรียนรู้ทางการเมือง	223
บทที่ 6 อิทธิพลของอินเทอร์เน็ต	229

6.1 แหล่งข้อมูลสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน	230
6.1.1 อินเทอร์เน็ต.....	230
6.1.2 สื่อบุคคล.....	237
1) เพื่อน	240
2) ครู.....	243
3) ครอบครัว	244
6.2 เนื้อหาโดยรวมของแหล่งข้อมูล	247
6.3 อิทธิพลของอินเทอร์เน็ตต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน	262
6.3.1 สรุปบทบาทของอินเทอร์เน็ตกับการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน	266
6.3.2 ข้อพึงระวังในการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง	269
บทที่ 7 อภิปรายผลการศึกษา	272
7.1 บทบาทของปัจเจกบุคคลภายใต้โครงสร้างทางการเมืองที่จำกัด	274
7.2 กระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างภายใต้โครงสร้างทางการเมืองที่จำกัด.....	284
7.3 อภิปรายผลการศึกษา	297
บทที่ 8 สรุปผลการศึกษา.....	310
8.1 การปะทะกันของคุณค่าประชาธิปไตย.....	311
8.2 กระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยภายใต้การกล่อมเกล่าประชาธิปไตยแบบจำกัด.....	315
8.3 จากผลการศึกษาสู่ข้อสังเกตทางทฤษฎี.....	321
บรรณานุกรม.....	2
ประวัติผู้เขียน.....	16

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาจำนวนมากในปี 2563 สร้างความประหลาดใจให้แก่ผู้คนในสังคมไทยเป็นอย่างมาก เพราะการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เป็นนิสิตนักศึกษานั้นหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ไทยนานกว่า 40 ปี แล้วนับตั้งแต่เหตุการณ์เดือนตุลาคม 2519 การแสดงออกทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 จึงเป็นสถานการณ์ที่ไม่ปกติและไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ทั้งนี้เพราะสังคมมักมองและพร่ำสอนอยู่เสมอว่า “การเมืองไม่ใช่เรื่องของเด็ก” ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งยังปรากฏอยู่ในบทเพลงซึ่งเป็นที่รู้จักกันมานานแล้วอย่างเพลงหน้าที่ของเด็กซึ่งประพันธ์เนื้อร้องโดย ช่อม ปัญญาพรรค ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าหน้าที่ของเด็กมี 10 ประการและแน่นอนว่าหน้าที่สำคัญคือการเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์และศึกษาเล่าเรียน ซึ่งเรื่องดังกล่าวได้รับการต่อยอดในรูปแบบเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคมไว้อย่างชัดเจนว่า “นักเรียนมีหน้าที่ต้องศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มที่ ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบของโรงเรียนอย่างเคร่งครัด เคารพและเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์” (กรมพล ท่องธรรมชาติ, ดำรง ฐานดี และดำรง ธรรมารักษ์, 2558, น. 62) จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่สังคมจะไม่คาดหวังว่านักเรียนจะมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง ประกอบกับเด็กนักเรียนในยุคนี้เติบโตขึ้นท่ามกลางความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่ทำให้พวกเขาสามารถเข้าถึงความสะดวกสบายและความบันเทิงได้อย่างง่ายดาย การออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของเด็กกลุ่มนี้จึงแทบเป็นไปได้เลยในสายตาของผู้ใหญ่

มีผลการศึกษานานหนึ่งชิ้นชี้ให้เห็นว่าเยาวชนไทยยังมีความสนใจทางการเมืองในระดับต่ำ ยกตัวอย่างเช่น ผลการศึกษาของสมบัติ อารังธัญวงศ์ เรื่องปัจจัยภูมิหลังวัฒนธรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำเยาวชนไทยชี้ให้เห็นว่า ผู้นำเยาวชนไทยยังมีพฤติกรรมทางการเมืองและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในระดับปานกลาง แม้ว่าจะมีความรู้ความเข้าใจต่อระบอบประชาธิปไตยและมีทัศนคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในระดับสูง (สมบัติ อารังธัญวงศ์, 2553) ขณะที่ผลการศึกษานานาชาติของ ดรีปัญญา (2553) เรื่องพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเยาวชนไทยกรณีศึกษาเยาวชนในระดับอุดมศึกษาในพื้นที่กรุงเทพมหานคร (กทม.) ชี้ให้เห็นข้อสรุปไปในทำนองเดียวกันว่าแม้เยาวชนไทยจะมีการติดตามข่าวสารการเมือง แต่ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของพวกเขาคือครอบครัว พวกเขาส่วนใหญ่ยังไม่มีความสนใจที่จะ

เข้าร่วมงานทางการเมือง กล่าวโดยสรุปคือระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักศึกษาในพื้นที่ กทม. ยังไม่มีความใกล้ชิดทางการเมืองมากเท่าที่ควร

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาวิถีชีวิตของเยาวชนในยุคนี้ยังชี้ชวนให้ตั้งข้อสงสัยต่อการออกมา เคลื่อนไหวทางการเมืองของคนกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้นว่าเกิดขึ้นได้เช่นใด เมื่อผลสำรวจจากหลายสถาบัน ชี้ให้เห็นว่าครึ่งหนึ่งในการใช้ชีวิตประจำวันของพวกเขาหันเหไปกับการท่องอินเทอร์เน็ต ข้อมูลของ We are Social และ Hootsuite ได้เผยแพร่ผลสำรวจ “Global Digital 2019” ระบุว่าคนไทยใช้เวลา บนโลกออนไลน์ราว 9-11 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยทั่วโลกซึ่งอยู่ที่ 6 ชั่วโมง 42 นาทีต่อคน ต่อวัน (We are Social and Hootsuite, 2020) ทว่าแม้คนไทยจะใช้โซเชียลมีเดียหลายชั่วโมงต่อ วันแต่พวกเขากลับใช้สื่อเหล่านี้ไปเพื่อความบันเทิงมากกว่าจะติดตามการเมือง ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูล ของสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (สพธอ.) หรือ ETDA กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจ และสังคม ที่ได้เผยแพร่ผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยประจำปี 2562 หรือ Thailand Internet User Behavior 2019 ว่าในทศวรรษที่ผ่านมา คนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้น อย่างก้าวกระโดด 150% ส่งผลให้ปัจจุบันมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยกว่า 47.5 ล้านคน หรือ ราว 70% ของจำนวนประชากรทั้งหมด โดยคนไทยใช้เวลาหมดไปกับการท่องเน็ตมากถึง 10 ชั่วโมง 22 นาที โดยมีกลุ่มนักเรียนนักศึกษาเป็นผู้ที่ใช้อินเทอร์เน็ตสูงสุด และส่วนใหญ่ 91.2% ใช้งาน อินเทอร์เน็ตไปกับโซเชียลมีเดีย (Social Media) อย่างเฟสบุ๊ก แอปพลิเคชันไลน์ อินสตาแกรม และ ทวิตเตอร์ (Facebook, Line, Instagram and Twitter) รองลงมาคือดูหนังฟังเพลง 71.2% และ ค้นหาข้อมูลออนไลน์ 70.7% ผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ก็ชี้ให้เห็นไปในทิศทาง เดียวกันว่าในปี 2561 คนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นร้อยละ 84 โดยกิจกรรมที่ใช้ในส่วนใหญ่นั้นเป็นการ ดาวน์โหลด อัปโหลดข้อมูล รูปภาพ วิดีโอ เพลง เพื่อแบ่งปันกับผู้อื่นบนเว็บไซต์ (สำนักงานพัฒนา ธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2563).

จากผลการสำรวจที่เผยให้เห็นว่าเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ใช้เวลาหมดไปกับการท่องโซเชียล มีเดีย (social media) และเข้าถึงความบันเทิง ยิ่งส่งผลให้สังคมตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับเยาวชนในยุคนี้สนใจ การเมืองน้อยลง นอกจากนี้ยังมีนักเรียนบางส่วนที่ทุ่มเทเวลาไปกับการเรียนพิเศษอย่างหนักเพื่อให้ สามารถสอบเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัยได้ จึงแทบเป็นไปไม่ได้เลยที่จะคาดหวังการเคลื่อนไหว ทางการเมืองจากนักเรียนนักศึกษาในยุคนี้ อีกทั้งมีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นผลกระทบด้านลบ ที่ไม่เพียงประสงค์มากมายของอินเทอร์เน็ตที่อาจส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนให้กลายเป็นผู้ที่ ไม่สนใจโลกและเข้าสังคมไม่เป็น ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่อง The effects of social media on college students ของ Qingya Wang Wei Chen และ Yu Liang (2011) ชี้ให้เห็นว่าการใช้ โซเชียลมีเดียส่งผลต่อการเบี่ยงเบนความสนใจทางการศึกษาออกไป เนื่องจากผลการศึกษา ชี้ให้เห็นว่านักศึกษากว่า 90% ใช้เวลาไปกับความบันเทิง มีเพียงน้อยนิดที่ใช้โซเชียลมีเดียเพื่อ

การศึกษาหรือทำการบ้านซึ่งส่งผลกระทบต่อผลการเรียนโดยตรง ด้าน Bejtkovský ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมการใช้โซเชียลมีเดียหลายชั่วโมงนั้นอาจส่งผลให้ผู้ใช้เกิดอาการสมาธิสั้นหรือขาดสมาธิ (short attention span) ได้ (Chaisri Sriprom, 2019) ขณะที่งานของ Salleh และ Baharudin ก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่าการใช้โซเชียลมีเดียหลายชั่วโมงต่อวันจะส่งผลต่อการความรู้สึกละเลยและแยกตัวออกจากสังคม กระทั่งกระทบต่อทักษะในการสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม ทั้งยังกระทบต่อการทำงานเป็นทีม ด้วยเหตุนี้ นอกจากสังคมจะไม่คาดหวังการเคลื่อนไหวทางการเมืองจากเด็กรุ่นนี้แล้ว สังคมยังมีความเป็นห่วงอีกด้วยว่าเด็กเหล่านี้อาจถูกล่อลวงและไม่สามารถรู้เท่าทัน มิชราชีฟในโลกออนไลน์ได้ ดังจะเห็นได้จากการที่กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม และเครือข่ายได้พยายามผลักดันการศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้และรู้เท่าทันดิจิทัล (digital literacy) ออกมาอย่างต่อเนื่อง (Chaisri Sriprom, 2019)

เมื่อก้าวถึงเรื่องความสนใจทางการเมืองและความเฉื่อยชาทางการเมืองนั้น คำอธิบายที่มักได้ยินกันบ่อยครั้งก็คือแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) ซึ่งเชื่อว่าแบบแผนทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมนั้น ในขณะเดียวกันก็จะส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองนั้น ผลงานคลาสสิกที่มักได้รับการอ้างถึงเมื่อก้าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองและการแสดงออกทางการเมืองคืองานของ แกรเบรียล อัลมอนต์ (Gabriel Almond) และ ซิดนีย์ เวอร์บา (Sidney Verba) เรื่อง The civic culture : political attitudes and democracy in five nations (1965) ซึ่งได้นำเสนอวัฒนธรรมหลักไว้ 3 รูปแบบ ซึ่งจะส่งผลต่อการแสดงออกทางการเมืองที่แตกต่างกันออกไป ประกอบด้วย 1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ (parochial cultures) ซึ่งมักพบในสังคมแบบชนเผ่าที่ดำรงชีพด้วยการเกษตร ในสังคมเช่นนี้จะทำให้ผู้คนในสังคมไม่ตระหนักถึงความสำคัญและการมีความสัมพันธ์กับระบบการเมือง สถาบันทางการเมือง และนโยบายสาธารณะมากนัก ดังนั้น คนกลุ่มนี้จะนึกถึงครอบครัวและชุมชนของตนเป็นหลัก คาดหวังมีส่วนร่วมทางการเมืองจากคนกลุ่มนี้ได้ น้อย 2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (subject cultures) จะพบมากในสังคมที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมแต่ยังมีระบอบการปกครองแบบอำนาจนิยมช่วงรอยต่อ ในสังคมเช่นนี้ผู้คนจะมีวัฒนธรรมที่ยอมรับและนิยมอำนาจ ดังนั้น แม้ว่าผู้คนจะเห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ของตนกับระบบการเมือง สถาบันทางการเมือง กระนั้น ก็จะมีการแสดงออกในลักษณะที่ยอมทำตามคำสั่งและนโยบายมากกว่าที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมคิดและวางแผนนโยบายนั้น 3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (participant cultures) ซึ่งมักจะพบในสังคมประชาธิปไตยอุตสาหกรรม ซึ่งผู้คนในสังคมเช่นนี้นอกจากจะเห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ของตนกับระบบการเมือง สถาบันทางการเมือง และนโยบายทางการเมืองแล้ว ก็ยังมีความกระตือรือร้นอย่างยิ่งที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมาก (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2560; ลิขิต ธีรเวคิน, 2529)

จากแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองข้างต้น ในสังคมไทยมีงานวิจัยหลายชิ้นที่รับแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้เพื่ออธิบายสังคมไทยและส่วนใหญ่ให้ข้อเสนอไปในทิศทางเดียวกันว่า ผู้คนในสังคมไทยส่วนใหญ่มีวัฒนธรรมแบบไพร่ฟ้า ยกตัวอย่างเช่นงานของทินพัน์ นาคะตะ (Thinapan Nakata, 1977) ที่พยายามจะนำแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองมาอธิบายปัญหาการพัฒนาการเมืองในสังคมไทย โดยมุ่งตอบคำถามว่าเพราะเหตุใดรัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญจึงไม่ประสบความสำเร็จ โดยผลการศึกษาระบุว่าสาเหตุสำคัญอยู่ที่วัฒนธรรมทางการเมืองของคนในสังคมไทยที่ยังขาดค่านิยมบางอย่างที่จำเป็นต่อการพัฒนาประชาธิปไตย เนื่องจากวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยยังเน้นการเชื่อฟัง (obedience) และทำตามคำสั่งเป็นหลัก ซึ่งตั้งอยู่บนความเชื่อเรื่องความไม่เท่าเทียมกันว่ามีความชอบธรรมโดยนำพระพุทธศาสนาในส่วนของบุญบารมีมาอธิบายด้วยเหตุนี้จึงทำให้ในสังคมไทยยอมรับวัฒนธรรมการเคารพผู้มีอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ และผู้มีตำแหน่ง วัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยจึงเป็นเชิงรับ (passive) อันส่งผลต่อการเพิกเฉยและเฉื่อยชาทางการเมือง (apolitical) ทินพัน์มองว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเหล่านี้อยู่กับคนไทยเรื่อยมาผ่านกระบวนการกล่อมเกลาก่อนทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

ด้านลิขิต ธีรเวคิน (2529 หน้า 23) มองว่าวัฒนธรรมทางการเมืองนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางสังคมและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการกล่อมเกลาก่อนทางการเมือง ซึ่งจะนำไปสู่การก่อรูปอัตลักษณ์ทางการเมืองของผู้คน เขาอ้างถึงข้อเสนอของสมบัติ วงศ์ศรีรัตน์ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2529 หน้า 23) ที่นำแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลาก่อนทางการเมืองของ Rush and Athoff มาใช้เพื่อชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองนั้นเกี่ยวข้องกับการกล่อมเกลาก่อนทางการเมืองอย่างไร ซึ่งใจความโดยสรุปมีอยู่ว่า “กระบวนการอบรมกล่อมเกลาก่อนทางการเมือง มีความสำคัญอย่างมากต่อแบบแผนทางพฤติกรรมของคนในสังคม กล่าวได้ว่ากระบวนการนี้ได้สร้างบุคลิกภาพทางการเมืองของคนในสังคม ซึ่งมีอิทธิพลในฐานะเป็นตัวกำหนดสำคัญของพฤติกรรมการเมืองในระบอบการเมือง” โดยที่ลิขิตจะเห็นด้วยกับข้อเสนอของ กมล สมวิเชียร ที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในหนังสือ ประชาธิปไตยกับสังคมไทยว่าสังคมไทยนั้นมีลักษณะที่อิสระนิยมและอำนาจนิยม เป็นสังคมที่บารมีหรืออำนาจนอกกฎหมายมีความสำคัญกับวัฒนธรรมการเมืองอย่างมาก (ลิขิต ธีรเวคิน, 2529 หน้า 28)

สำหรับลิขิต ธีรเวคิน การกล่อมเกลาก่อนทางการเมืองในครอบครัวนั้นสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการกล่อมเกลาก่อนทางการเมืองนั้นจะเริ่มต้นจากครอบครัวและสืบทอดกันมา ดังนั้น หากพ่อแม่มีลักษณะอำนาจนิยมเน้นการเคารพนับถือลดหลั่นกันไป ในสภาพแบบนี้การถกเถียงกันซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่จะไม่เป็นที่ยอมรับ ในสังคมแบบนี้การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก เพราะการกล่อมเกลาก่อนทางการเมืองแบบอำนาจนิยมทั้งหลายจะได้รับการส่งเสริมอย่างแน่นหนาโดยสถาบันทางสังคมต่างๆอย่างเป็นระบบ อาทิ ผ่านระบบศาสนาและระบบโรงเรียน แต่เชื่อว่าค่านิยมดังกล่าวจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ กระนั้น สำหรับลิขิตแล้วการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการ

ปรับแก้การกล่อมเกลารเรียนรู้ทางการเมืองในระดับที่เหนือครอบครัวขึ้นไปให้มีความแตกต่างออกไปจากการกล่อมเกลาทงสังคมของครอบครัว อาทิ ในระดับโรงเรียนและในระดับนโยบายของรัฐ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยเห็นว่าอาจรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ทำให้นักเรียนสามารถเข้าถึงชุดข้อมูลและองค์ความรู้ที่แตกต่างออกไปจากที่พวกเขาได้รับการกล่อมเกลามาโดยครอบครัวและโรงเรียนด้วย

จากคำอธิบายเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองและการกล่อมเกลาทงการเมืองข้างต้นนี้ ดูเหมือนจะให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและค่านิยมทางสังคมที่มีการถ่ายทอดต่อกันมาว่า เป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองของผู้คนในสังคม ผ่านกระบวนการกล่อมเกลาทงการเมือง ในแง่นี้จึงดูเหมือนว่าภายใต้สังคมที่มีลักษณะวัฒนธรรมนิยมอำนาจหรืออำนาจนิยม วัฒนธรรมประชาธิปไตยย่อมงอกเงยได้ยากหรือแทบไม่อาจงอกงามได้เลย กระนั้น สถานการณ์ที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยการชูคุณค่าประชาธิปไตย เป็นธงในการเคลื่อนไหว ก็เป็นปรากฏการณ์ที่ชี้ชวนให้ต้องกลับมาตั้งข้อสงสัยต่อความสามารถในการอธิบายของแนวคิดวัฒนธรรมการเมืองและการกล่อมเกลาทงการเมืองอีกครั้งว่าอาจจะไม่เพียงพอในการทำความเข้าใจความเป็นไปของสังคมและการเมืองในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะหากพิจารณาการกล่อมเกลาทงการเมืองของเด็กนักเรียนยุคนี้ผ่านหลักสูตรและแบบเรียนจะพบว่า มีความแตกต่างกันในจุดเน้นและอุดมการณ์เกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยที่เด็กนักเรียนได้เรียนรู้จากห้องเรียน กับคุณค่าที่พวกเขาชูขึ้นเป็นธงในการเคลื่อนไหว

งานของประจักษ์ ก้องกีรติ (2548) ซึ่งทำการศึกษาความเคลื่อนไหวก่อนหน้าที่จะคลี่คลายมาเป็นเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ได้ชี้ให้เห็นประเด็นเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองไว้อย่างน่าสนใจว่า การแสดงออกทางการเมืองแท้จริงแล้วไม่ได้เป็นผลจากวัฒนธรรมทางการเมือง ในแง่ที่หากคนในสังคมส่วนใหญ่มีวัฒนธรรมทางการเมืองเช่นใด ผู้คนในสังคมส่วนใหญ่มักจะมีความคิดและพฤติกรรมทางการเมืองในลักษณะเดียวกันเสมอไปหรือต้องเป็นเช่นนั้นเสมอไป โดยประจักษ์ ก้องกีรติ ชี้ให้เห็นว่ามุมมองเช่นนั้นมิใช่ข้อจำกัดเรื่องการสะท้อนการเคลื่อนไหวทางการเมืองตามเป็นจริง และพร้อมต่อการทำความเข้าใจความเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างมีพลวัต เขาชี้ให้เห็นว่าก่อนหน้าที่จะเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 แท้จริงแล้วมีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นก่อนหน้าหลายประการ อันสืบเนื่องมาจากการขยายตัวของการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ที่ผลักดันให้เยาวชนคนหนุ่มสาวเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างเต็มที่ โดยมีภาระหลักคือการเรียนเพียงอย่างเดียว ทำให้นักศึกษามีเวลาสัมผัสกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากมุมมองต่าง ๆ กันอันนำไปสู่ความรู้สึกรู้สึกอึดอัดตั้งคำถาม ขณะที่นักศึกษาจำนวนหนึ่งก็เริ่มต้นตั้งคำถามและต้องการค้นหาความหมายในชีวิต นำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมอิสระและมีการทำกิจกรรมมากมายซึ่งมีส่วนส่งเสริมต่อภูมิปัญญาและการสร้างสำนึกร่วม และนอกจากสภาพการศึกษาของไทยที่พัฒนาขึ้นอย่างมากท่ามกลางสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำและ

ปัญหาสังคมที่ปรากฏชัดเจนมากขึ้น กับสภาพการเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสงครามอินโดจีน จึงยิ่งปลุกเร้าให้นักศึกษาระหายใคร่รู้เรื่องความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ขบวนการนักศึกษา “14 ตุลา” จึงเป็นเหตุการณ์ที่มีกระบวนการก่อรูปความคิดมีการขับเคลื่อน ปฏิบัติการหลายอย่างอันเป็นผลมาจากการปะทะสังสรรค์ของเหตุปัจจัยหลายประการทั้งที่เป็น โครงสร้างสภาพแวดล้อมและการพัฒนาความคิดของบุคคลผู้กระทำการ (agency) ก่อนจะคลี่คลาย ตัวมาสู่เหตุการณ์ดังกล่าว จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่าแม้วัฒนธรรมไทยแต่เดิมจะมีมิติในการกดทับ มาโดยตลอดซึ่งเปรียบเสมือนโครงสร้างทางวัฒนธรรม (structure) ที่ค่อนข้างตายตัวที่คอยกำกับ ความคิดและพฤติกรรมของผู้คน อย่างไรก็ตาม โครงสร้างเหล่านั้นก็ยังสามารถปรับเปลี่ยนได้ โดยบุคคลผู้กระทำการ (agency) เมื่อเป็นเช่นนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองแท้จริงแล้วจึงเป็นเพียง วาทกรรมที่สามารถช่วงชิงอำนาจนำ (hegemony) ได้ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้น เขาจึงเสนอว่า แทนที่เราจะสนใจศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองในแง่ที่เป็นวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง หรือ เป็นจุดตั้งต้นของความคิดพฤติกรรม แต่ควรศึกษาวัฒนธรรมในแง่ของตัวแปรที่มีการช่วงชิง ความหมาย เป็นการต่อสู้ทางวาทกรรมประเภทหนึ่ง หรือการศึกษาการเมืองของวัฒนธรรม (cultural politics) ไม่ใช่วัฒนธรรมการเมือง (political culture) เพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวทางการเมือง อย่างเป็นพลวัต ใกล้เคียงกับความเป็นจริงได้มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผลจากการสำรวจวรรณกรรมที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักสูตรและเนื้อหา การเรียนการสอนค่านิยมประชาธิปไตยที่เด็กนักเรียนไทยได้เรียนกันเรื่อยมาพบว่าเนื้อหาการเรียน การสอนที่ผ่านมานั้น มีลักษณะที่เน้นสร้างพลเมืองเพื่อสร้างเสถียรภาพทางการเมืองเป็นหลัก ดังนั้น เรื่องที่ได้รับการขบขันในแบบเรียนจึงเป็นเรื่องของการปฏิบัติหน้าที่ของตน การเคารพกฎหมาย การเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม วิทยานิพนธ์ของ ปวีณา วังมี (2543) และ นฤมล นิมนวล (2559) ชี้ให้เห็นในทิศทางเดียวกันว่าที่ผ่านมารัฐไทยนำการศึกษามาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้าง ความชอบธรรมต่อการเข้าสู่อำนาจทางการเมือง จัดความสัมพันธ์ทางอำนาจและเพื่อค้ำจุนระบอบ การเมือง ดังนั้น เนื้อหาการเรียนการสอนที่มีการปรับปรุงมักจะไม่กระทบกับอุดมการณ์ในการ ปกครอง แต่จะเน้นไปที่การปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องตามสภาพทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคม ทั้งภายในและระหว่างประเทศขณะนั้นเป็นสำคัญ ยกตัวอย่างเช่น ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เนื้อหาในแบบเรียนก็มีความพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบรัฐธรรมนูญและ พยายามถ่ายโอนความภักดีของพลเมืองแต่เดิมที่มีหมุดหมายอยู่ที่พระมหากษัตริย์มาอยู่ที่รัฐธรรมนูญ แทน พร้อมทั้งกล่าวถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของรัฐและใช้อำนาจผ่านรัฐสภา รัฐบาลและศาลแทนการปกครองบ้านเมืองโดยตรงดังอดีต (นฤมล นิมนวล, 2559 หน้า 78)

นฤมล นิมนวล ชี้ให้เห็นว่าเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำการรัฐประหารและมีนโยบาย การปกครองแบบเผด็จการนั้น ในแบบเรียนก็ได้ขบขันประเด็นเรื่องเสถียรภาพทางการเมือง

ประชาธิปไตยแบบไทย ที่เน้นความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ บทบาทของทหารและข้าราชการอีกครั้ง พร้อมทั้งกำหนดให้ประชาชนมีบทบาทในการปฏิบัติตามคำสั่งเชื่อฟังและมีส่วนร่วมผ่านการเลือกตั้งเป็นหลัก แนวทางการศึกษาเปลี่ยนแปลงไปอีกครั้งเมื่อภาคประชาสังคมเริ่มมีบทบาทและได้ผลักดันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญที่มีการบัญญัติมาตราว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองไว้มากที่สุดอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน จึงส่งผลให้ในแบบเรียนก็มีการกล่าวถึงบทบาทของพรรคการเมืองและประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น นอกเหนือจากการไปเลือกตั้ง นอกจากนั้น หนังสือเรียนในช่วงนี้ยังได้กล่าวถึงการเคารพความคิดเห็นของผู้อื่นมากขึ้นอีกด้วย โดยในปัจจุบันภายใต้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 นฤมล นิมนวล (2559) ได้ชี้ให้เห็นว่าในแบบเรียนก็มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาเกี่ยวกับระบอบการเมือง การปกครองไปมากพอสมควร มีการกล่าวถึงประชาธิปไตยมากขึ้น มีการกล่าวถึงปัญหามากมาย ซึ่งต่างไปจากแบบเรียนที่ผ่านมาในอดีต

แม้ต่อมามีปรากฏว่ามีแผนยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ.2553-2561 ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาภายใต้เป้าหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาและสร้างความเป็นพลเมือง โดยให้เหตุผลว่าการศึกษาที่ผ่านมาไม่สามารถสร้างสำนึกประชาธิปไตย ในการตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพและอำนาจของประชาชนมากนักและโรงเรียนไทยยังมีลักษณะการเรียนการสอนที่เป็นอำนาจนิยมทำให้ไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างประชาธิปไตยในโรงเรียน “ปัจจุบันความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยในโรงเรียนซึ่งสัมพันธ์กับการสร้างความเป็นพลเมืองโดยตรงนั้น เท่าที่ปรากฏในสถานศึกษาเป็นแต่เพียงการเลือกตั้งสภานักเรียน ทั้ง ๆ ที่ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของวิถีชีวิต การอยู่ร่วมกันในสังคม นอกจากนั้น โรงเรียนส่วนใหญ่ ครู คือผู้มีอำนาจและใช้อำนาจส่วนนักเรียนมีหน้าต้องทำตามเท่านั้น ทำให้โรงเรียนส่วนใหญ่ในประเทศไทยไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน” แต่กรอบการกลมกลืนทางการเมืองโดยรวมของรัฐยังคงไม่เปลี่ยนไปจากเดิมในการเน้นหน้าที่ความรับผิดชอบมากกว่าการมีส่วนร่วมทางการเมือง

เมื่อประกอบกับการที่รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้กำหนดค่านิยม 12 ประการขึ้นมา โดยให้เหตุผลว่าเป็นไปเพื่อสร้างสรรคประเทศไทยให้เข้มแข็ง และมีมาตรการให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ดำเนินการขยายผลไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.) ให้นักเรียนทุกระดับชั้นท่องจำ “ค่านิยมทั้ง 12 ประการ” โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 2 ปีการศึกษา 2557 เป็นต้นไป (ฐิติกร สังข์แก้ว และ อรรถสิทธิ์ พานแก้ว, 2564) ซึ่งประกอบด้วย 1) มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงาม เพื่อส่วนรวม 3) กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ 4) ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียน ทั้งทางตรงและทางอ้อม 5) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม 6) มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ ห่วงดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน 7) เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น

ประมุขที่ถูกต้อง 8) มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่ 9) มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 10) รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 11) มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ และ 12) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม จะเห็นได้ว่าบาทของพลเมืองที่รัฐไทยขบขันยังเป็นเรื่องของหน้าที่และความรับผิดชอบมากกว่าส่งเสริมแนวคิดสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนซึ่งเป็นคุณค่าประชาธิปไตยที่กลุ่มนักเรียนเคลื่อนไหวเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า ภายใต้การกล่อมเกลாதองการเมืองของสังคมไทย นักเรียนยังคงอยู่ภายใต้การกล่อมเกลาทองการเมืองที่แม้จะมีการกล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทว่ากลับไม่ได้มีความพยายามส่งเสริมคุณค่าประชาธิปไตยเหล่านั้นให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม การกล่อมเกลาทองการเมืองให้แก่นักเรียนที่ผ่านมานั้นย้ำไปที่หลักการมากกว่าการปฏิบัติ ที่สำคัญชุดคุณค่าทางการเมืองที่รัฐพยายามกล่อมเกล่าในเรื่องหน้าที่ความรับผิดชอบก็แตกต่างจากชุดคุณค่าทางการเมืองที่นักเรียนชูธงขึ้นเป็นประเด็นเรียกร้องทางการเมืองในเวลานี้ซึ่งต่างไปจากคุณค่าทางการเมืองที่ได้รับการเน้นย้ำในแบบเรียนที่รัฐใช้เป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาทองการเมือง

ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนจากกลุ่ม “เกียมอุดมไม่ก้มหัวให้เผด็จการ” ซึ่งเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง ได้ให้เหตุผลว่า “วันนี้ที่เราได้มีพื้นที่ออกมาแสดงจุดยืน แต่ก็ยังถูกตั้งคำถามมากมายจากสังคม แต่ก็ยังยืนยันนะค่ะว่า เรามีเพียงแค่เสี่ยงกับอุดมการณ์ไม่มีแม่แต่อำนาจในมือเพราะอำนาจที่เรามี เหตุการณ์ได้พรากมันไปจากเราตั้งแต่เกิดแล้วค่ะ เราเรียกร้องความเท่าเทียมซึ่งเป็นแค่พื้นฐานของประชาธิปไตยเองนะค่ะ แล้วในวันนี้ในฐานะของนักเรียนของโรงเรียนและในฐานะประชาชนของประเทศ ซึ่งปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มันจะแปลกอะไรคะถ้าเราจะออกมาแสดงจุดยืน ออกมาแสดงสัญลักษณ์ซึ่งอยู่ในกระบวนการที่ถูกต้องตามหลักประชาธิปไตยทุกอย่าง เราหวังว่าเสียงของเราจะดังพอให้ผู้มีอำนาจในทุกสถาบันของสังคม ตระหนักได้ว่าใครคือเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง เพราะฉะนั้นช่วยคืนอำนาจนั้นกลับมาให้เราด้วยค่ะ” (ประชาไท, 2563)

นิสิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นอีกผู้หนึ่งทีออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนระดับมัธยมปลาย ในงานเสวนาเรื่อง Thailand Youth Movement and Political Direction In Search of A Common Future เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2563 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กล่าวว่า “ประชาชนเติบโตมาภายใต้ระบบการศึกษาที่ประชาชนไม่สามารถที่จะวิพากษ์วิจารณ์หรือวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ได้ แต่ตอนนี้อยู่ในยุคของการสื่อสารและข้อมูลข่าวสาร พวกเราสามารถที่จะอ่านหนังสือพวกเราสามารถจะหาข้อมูลได้จากอินเทอร์เน็ต แล้วพวกเราสามารถที่จะแสวงหาคูณครุติ ๆ ให้กับพวกเราได้ผ่านทางอินเทอร์เน็ต พวกเราสามารถวิเคราะห์วิจารณ์ได้และสามารถที่จะเชื่อมโยงกับทั่วโลกได้ พวกเราไม่ได้

เป็นเพียงแค่พลเมืองของประเทศไทยเท่านั้น เราเป็นพลเมืองโลก แต่ว่าระบบการศึกษาในประเทศไทยไทยก่อนหน้านั้นไม่สามารถทำได้ แต่ว่าอินเทอร์เน็ตสามารถทำได้ และนี่คือเหตุผลว่าทำไมพวกเราจึงสามารถที่จะเชื่อมโยงถึงกันและกันได้ผ่านโซเชียลมีเดีย เช่นเฟสบุ๊กและทวิตเตอร์ พวกเราติดต่อกัน เราเชื่อมโยงกันและออกมาร่วมกันโดยที่ไม่มีใครอยู่เบื้องหลังเราไม่มีใครที่ควบคุมจัดการเรา”

นิสิตชั้นปีที่ 1 คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ร่วมก่อตั้งกลุ่มเตรียมอุดมต่อต้านเผด็จการ และเป็นผู้ที่เข้าร่วมเสวนาในเวทีเดียวกัน กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “ฉันคิดว่าจุดเปลี่ยนที่สำคัญของพวกเราหลายคนนั้นก็คืออินเทอร์เน็ต พวกเราสามารถเห็นและรับรู้เหตุการณ์ที่มันเกิดขึ้นว่าจะอะไรจริงกันแน่ แล้วพวกเราได้พิจารณาความหมายที่อยู่ในนั้นว่ามันเกิดอะไรขึ้นกับชีวิตของพวกเรากันแน่ มันคือความจริงที่เราอยู่กับมัน แต่เป็นสิ่งที่พวกเราไม่สามารถที่จะพูดได้ทั้งในบ้านและที่โรงเรียน และที่สำคัญที่สุดข้อมูลใหม่ๆเหล่านี้ทำให้เราตระหนักถึงการเมืองระดับชาติว่ามันส่งผลกับพวกเรา” (Institute of Security and International Studies (ISIS) Thailand 2020)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าชุดคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนกล่าวถึงนั้นอยู่ที่เรื่องของความเท่าเทียมและความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ ได้ ซึ่งเน้นไปที่มิติของสิทธิเสรีภาพไม่ใช่มิติเรื่องบทบาทหน้าที่ซึ่งเป็นมิติที่ได้รับการเน้นย้ำในแบบเรียน จะเห็นได้ว่าเด็กนักเรียนมองว่าอินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือสำคัญของการเรียนรู้มากกว่าโรงเรียน และมองว่าพวกเขาสามารถเรียนรู้ผ่านเครื่องมืออย่างอินเทอร์เน็ตได้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ค้านกับชุดข้อมูลที่เชื่อว่าการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็นเวลาหลายชั่วโมงต่อวันนั้นจะส่งผลเสียต่อการเรียนรู้ ความสนใจทางการเมือง ตลอดจนทักษะในการเข้าสังคมของเด็กเพราะเมื่อพิจารณาในรายละเอียดของบทสัมภาษณ์ จะพบได้ว่าคำตอบเหล่านั้นล้วนแต่เป็นคำตอบที่แสดงให้เห็นว่าเด็กนักเรียนเหล่านี้มีความกระตือรือร้นทางการเมืองในการติดตามข่าวสารบ้านเมืองอย่างยิ่ง พวกเขาสามารถเชื่อมโยงประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมทางการเมืองเข้ากับประเด็นปัญหาเชิงนโยบายและอุดมการณ์ประชาธิปไตยได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังสามารถชี้ให้เห็นปัญหาในระดับโครงสร้างที่ไม่ส่งเสริมต่อคุณค่าประชาธิปไตยได้อีกด้วย ทั้ง ๆ ที่เรื่องเหล่านี้แทบไม่มีการกล่าวถึงไว้ในแบบเรียน

ในแง่นี้ดูเหมือนว่านักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในเวลานี้จะไม่พอใจเท่าใดนักกับประชาธิปไตยของสังคมไทยในเวลานี้และเรียกร้องคุณค่าประชาธิปไตยชุดใหม่ที่พวกเขาอ้างว่าเป็น “พื้นฐาน” กลับมา สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างความประหลาดใจให้แก่ผู้รับฟังเป็นอย่างมากเพราะเหตุใดนักเรียนเหล่านี้ซึ่งบางรายยังมีอายุไม่ถึงเกณฑ์เลือกตั้งด้วยซ้ำไป จึงสามารถให้คำอธิบายถึงคุณค่าประชาธิปไตยอย่างเป็นทางการเมืองในเชิงโครงสร้างทางการเมืองที่ผลักดันให้พวกเขาต้องออกมาเรียกร้องทางการเมืองในขณะนี้ได้อย่างเป็นระบบเช่นนี้ แต่ยังคงชวนให้ต้องตั้งข้อสงสัยต่อคำอธิบายเรื่องการกล่อมเกลางานการเมืองผ่านแบบเรียนอีกด้วยว่าส่งผลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็กเหล่านี้เพียงใด หรือว่าเด็กในยุคดิจิทัลมีกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองที่ต่างออกไปซึ่งไม่สามารถ

อธิบายได้ด้วยคำอธิบายเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองแบบตรงไปตรงมาได้ และต้องการคำอธิบายชุดใหม่ เพื่อเสริมความเข้าใจเรื่องการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่เกิดโตขึ้นในยุคของอินเทอร์เน็ตได้มากยิ่งขึ้น

ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงต้องการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจว่าภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองเรื่องประชาธิปไตยผ่านแบบเรียนสังคมศึกษาและวิชาหน้าที่พลเมืองซึ่งกล่าวถึงประชาธิปไตยในหลักการและมุ่งเน้นไปที่มิติของหน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมืองเป็นหลักนั้น มีเงื่อนไขปัจจัยใดที่ช่วยส่งเสริมต่อการเรียนรู้ทางการเมืองต่อคุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนให้แตกต่างออกไปจากที่พวกเขาได้รับการกล่อมเกลาทางการเมืองจากภาครัฐ โดยหวังว่าการศึกษานี้จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองให้มีมิติและมีพลวัตมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้บริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีอย่างอินเทอร์เน็ตที่เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของผู้คนอย่างมากในเวลานี้

1.2 คำถามวิจัย

อะไรเป็นเงื่อนไขที่ทำให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทยเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐพยายามกล่อมเกลา

1.3 วัตถุประสงค์

1. เพื่อทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทยที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองยึดถือ ว่ามีลักษณะอย่างไร
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขปัจจัยตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองที่ส่งอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยดังกล่าวของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทย
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของอินเทอร์เน็ตที่มีผลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทย

1.4 แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้นำกรอบทฤษฎี 4 กลุ่มใหญ่ๆ มาใช้ประกอบกันเพื่อตอบคำถามวิจัย ประกอบด้วย แนวคิดกลุ่มที่ 1 คือ แนวคิดเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมือง (political socialization) และการเรียนรู้ทางการเมือง (political learning) แนวคิดกลุ่มที่ 2 คือแนวคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง (structure) และผู้กระทำการ (human agency) กลุ่มที่ 3 คือ แนวคิดเรื่องอำนาจและการต่อต้านอำนาจ ซึ่งจะประกอบไปด้วยคำอธิบายเรื่องอำนาจมิติต่าง ๆ การเกิดขึ้น

และเสื่อมคลายของอำนาจ แนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ (hegemony) อำนาจวาจกรรม (discourse analysis) และการต่อต้านอำนาจ สุดท้ายกลุ่มที่ 4 เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองของอินเทอร์เน็ต (politics of the internet)

โดยในส่วนของแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลາทางการเมือง (political socialization) นั้นจะถูกนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองของภาครัฐว่าเป็นเช่นใด เนื่องจากแนวคิดนี้จะให้ความสำคัญในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชุดความคิดค่านิยมหลักของสังคมกับตัวแสดง อาทิ ครอบครัว ศาสนา คุณครู เพื่อนร่วมงาน และสื่อมวลชน เป็นต้น ซึ่งอาจเผยให้เห็นกระบวนการที่ตัวแสดงเหล่านั้นมีปฏิบัติการต่อค่านิยมชุดดังกล่าวเพื่อกล่อมเกลาคิดและพฤติกรรมของผู้คนในสังคม กระนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มองว่าคำอธิบายเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการอธิบายเรื่องการเรียนรู้ทางการเมืองที่แตกต่างออกไปของนักเรียนที่ออกมาเรียกร้องทางการเมือง เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวไม่มีใครให้ความสำคัญต่อการอธิบายปฏิสัมพันธ์และปฏิกริยาโต้กลับที่จะเกิดขึ้นจากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือการกล่อมเกลาทางการเมืองจากฝ่ายที่ถูกสอนหรือถูกกำกับพฤติกรรมว่าพวกเขาเหล่านั้นมีความคิดความเชื่ออย่างไร ในความเป็นจริงพวกเขามีพฤติกรรมแสดงออกที่สอดคล้องกับการกล่อมเกลาทางการเมืองเสมอไปหรือไม่ เพราะเหตุใด

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกนำแนวคิดการเรียนรู้ทางการเมือง (political learning) มาอธิบายประกอบกัน เนื่องจากแนวคิดนี้เปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาได้หันมาสนใจตัวปัจเจกบุคคลมากขึ้น เพื่อทำความเข้าใจเรื่องการคิดวิเคราะห์ของปัจเจกบุคคลที่มีต่อชุดข้อมูลและการตัดสินใจเลือกเชื่อข้อมูลชุดใดชุดหนึ่งด้วยเหตุผลบางประการ เพราะแนวคิดนี้มองว่าการกล่อมเกลาทางการเมืองจากภายนอกไม่ได้ส่งผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลในทันทีโดยตรงไปตรงมา แต่ทัศนคติและพฤติกรรมนั้นเกิดขึ้นภายหลังจากที่ปัจเจกบุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และได้มีกระบวนการคิดประเมิน ก่อนที่จะเลือกชุดความคิดหนึ่งมาไว้กับตน ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดการเรียนรู้ทางการเมืองมาปรับใช้เพื่อทำความเข้าใจการเรียนรู้ทางการเมืองของปัจเจกบุคคลที่แตกต่างออกไปจากการกล่อมเกลาทางการเมืองของภาครัฐด้วย

โดยเพื่อให้การทำความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงอย่างปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการ (actor) ที่มีต่อสภาพแวดล้อมเครือข่ายและโครงสร้างที่ครอบงำอย่างระบบการศึกษา กระทั่งนำไปสู่การเรียนรู้ที่ต่างออกไป วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงนำแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง

โครงสร้าง (structure) และปัจเจกบุคคล (individual) ในฐานะผู้กระทำการ (human agency) มากล่าวถึงไว้ด้วย โดยในที่นี้เลือกทฤษฎีโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (structuration theory) ที่นำเสนอโดย Anthony Giddens และขยายความโดย Rob Stones มากล่าวไว้ด้วย เพื่อเชื่อมโยงคำอธิบายแบบปัจเจกชนนิยม (individualism) เข้ากับคำอธิบายแบบโครงสร้างนิยม (structuralism) เพื่อชี้ให้เห็นศักยภาพในการคิดตรึงตรองของปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการต่อการกลมกลืนทางการเมือง เพื่อช่วยให้เกิดคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีความเป็นพลวัตมากยิ่งขึ้น

พร้อมกันนี้ เพื่อช่วยทำความเข้าใจเรื่องการยอมรับหรือปฏิเสธชุดความรู้หนึ่งของปัจเจกบุคคล วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังเลือกนำแนวคิดเรื่องอำนาจมากล่าวถึงไว้ด้วย เพราะการตัดสินใจเลือกเชื่อหรือยอมรับชุดคุณค่าใดนั้นนับเป็นอำนาจในการโน้มน้าวและจูงใจ (influence) ให้บุคคลมีความคิดหรือพฤติกรรมอันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่กำหนดคุณค่านั้นขึ้นมา ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ (hegemony) ที่เสนอโดย Antonio Gramsci และแนวคิดเรื่องการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ของ Michel Foucault มากล่าวถึงไว้ด้วย เพื่อเผยให้เห็นกลไกการพยายามครองอำนาจนำของกลุ่มผู้มีอำนาจ ซึ่งในที่นี้ก็คือรัฐที่กระทำผ่านการศึกษาและแบบเรียนได้แล้ว ในขณะที่เดียวกันก็ยังสามารถนำมาใช้อธิบายกระบวนการต่อต้านอำนาจนำดังกล่าวได้อีกด้วย นอกจากนี้ การวิเคราะห์วาทกรรมยังสามารถเผยให้เห็นการครองความคิดจิตใจโดยการสร้าง “คำอธิบาย” ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องการเรียนรู้ชุดคุณค่าประชาธิปไตยที่หลากหลายทั้งยังสามารถชี้ให้เห็นความเลื่อนไหลของอำนาจอันสืบเนื่องมาจากการผลิตชุดคุณค่าที่มาพร้อมกับคำอธิบายใหม่ ที่นำไปสู่การเกิดเครือข่ายทางความคิดใหม่ๆ ได้อีกด้วย

สุดท้าย วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เลือกแนวคิด การเมืองกับอินเทอร์เน็ต (politics of the internet) และสังคมเครือข่าย (network society) มาอธิบายด้วย เนื่องจากหลายฝ่ายมองว่าการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนั้นเป็นผลมาจากอินเทอร์เน็ตที่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเดิมให้แตกต่างออกไป อันจะส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคมได้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นว่า ภายใต้โลกของอินเทอร์เน็ตการกลมกลืนทางการเมืองของกลุ่มอำนาจหลักนั้นถูกท้าทายอย่างไรและนักเรียนมีการเรียนรู้ทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากการกลมกลืนได้อย่างไรกระทั่งปะทุออกมาเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองขนาดใหญ่ในปี 2563

1.5 ขอบเขตการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ระเบียบวิธีศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยผสมผสานวิธีการเก็บข้อมูลระหว่างการศึกษาดOCUMENTARY RESEARCH (documentary research) เข้ากับการสัมภาษณ์ (interview) และการจัดสนทนากลุ่ม (focus group) เพื่อให้เป็นไปตามหลักการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ระหว่างวิธีการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกันตามแนวทางการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพและทฤษฎี โดยมีขอบเขตการดำเนินการดังต่อไปนี้

ขอบเขตด้านประชากร: วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาออกเป็นกลุ่มตัวอย่างหลักและกลุ่มตัวอย่างรอง โดยกลุ่มตัวอย่างหลักในที่นี้คือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สายสามัญศึกษา ที่เคยออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงปี 2563 ทั้งในส่วนของผู้ที่ เป็นแกนนำและผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าวในโรงเรียนที่มีกิจกรรมการแสดงออกทางการเมืองอย่างชัดเจน เช่น มีการปราศรัย มีการชูสามนิ้ว หรือมีการผูกคอตายในโรงเรียน เป็นต้น เรียงลำดับกิจกรรมที่ปรากฏตามสื่อมากที่สุดจำนวน 20 โรงเรียนโดยครอบคลุมกลุ่มแกนนำนักเรียนและกลุ่มนักเรียนที่เคยมีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าวเมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแต่ปัจจุบันกำลังศึกษาอยู่ในระดับอุดมศึกษาชั้นปีที่ 1

ส่วนกลุ่มเป้าหมายรองคือครูผู้สอนรายวิชาสังคมศึกษาและหน้าที่พลเมือง จากสถานศึกษาเป้าหมายจำนวน 20 แห่ง ครอบคลุมครูผู้สอนที่มีช่วงอายุระหว่าง 40-60 ปีจำนวน 1 คน เพื่อแทนกลุ่มครูรุ่นเก่า และคุณครูที่มีช่วงอายุระหว่าง 25-39 ปีจำนวน 1 คน เพื่อเป็นตัวแทนของกลุ่มครูรุ่นใหม่ ที่อาจมีวิธีการสอนและมุมมองต่อการสอนคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะระบุดูคุณสมบัติของคุณครูที่ต้องการสัมภาษณ์ไว้อย่างชัดเจนในบันทึกข้อความขออนุญาตเข้าสัมภาษณ์ถึงผู้อำนวยการโรงเรียนเป้าหมาย เพื่อให้มีการพิจารณาสั่งการตามสายการบังคับบัญชาต่อไป

ขอบเขตด้านเนื้อหา: เน้นศึกษาการเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยและบทบาทของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จากตัวบท 2 ส่วน

ส่วนที่หนึ่ง คือ เนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยที่เป็นทางการและปรากฏอยู่ในแบบเรียน (text books) ในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (formal education) กลุ่มสาระหลักสังคมศึกษาศาสนา และวัฒนธรรม ที่จัดทำขึ้นตามหลักเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการภายใต้หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) และมาตรฐานการเรียนรู้ และตัวชี้วัดฯ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560) รายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตใน

สังคม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560) เนื่องจากเป็นรายวิชาที่มีบทเรียนว่าด้วยการเมืองการปกครอง ปรากฏอยู่ รวมไปถึงตัวบทอื่น ๆ อาทิ กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง คู่มือครู ตัวชีวิตและสาระการเรียนรู้ แกนกลางกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ส่วนที่สอง คือ เนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่นอกตัวบทที่เป็นแบบเรียน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

2.1 ตัวบทที่ปรากฏอยู่ในเครือข่ายอินเทอร์เน็ต และในแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย (social media platform) ต่าง ๆ อาทิ เฟซบุ๊ก (Facebook) ยูทูบ (Youtube) ทวิตเตอร์ (Twitter) โดยมุ่งเน้นพิจารณาไปยังเนื้อหาที่มีการนำเสนอในแพลทฟอร์มนั้น การก่อเกิดของเพจออนไลน์เหล่านั้น วัตถุประสงค์ ตลอดจนความคิดเห็นที่มีต่อเนื้อหาที่นำเสนอและเครือข่ายของเว็บเพจออนไลน์เหล่านั้น

2.2 อีกกลุ่มหนึ่งคือ ตัวบทที่ปรากฏอยู่นอกเครือข่ายอินเทอร์เน็ต อาทิ หนังสือพิมพ์ หนังสือคู่มือภาพยนตร์ และเพลง เป็นต้น ซึ่งใช้การเข้าถึงข้อมูลแบบย้อนกลับ (retro-prospective research) เริ่มต้นจากสืบค้นจากชุดคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้รับการกล่าวถึงโดยกลุ่มนักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองผ่านช่องทางโซเชียลมีเดียต่าง ๆ ของพวกเขา จากนั้นจึงทำการจดบันทึกข้อมูลเหล่านั้นพร้อมทั้งแหล่งข้อมูลออนไลน์ที่เข้าถึงได้ เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการสืบค้นข้อมูลแบบย้อนกลับไปยังแหล่งข้อมูลที่กลุ่มนักเรียนมีการแชร์ข้อมูลคุณค่าประชาธิปไตยเหล่านั้นมา ซึ่งอาจมีทั้งส่วนที่ปรากฏอยู่ในโลกออนไลน์ที่เชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ตอย่างเวปไซด์เว็บบ (world wide web: www.) และส่วนที่ปรากฏอยู่ในโลกออฟไลน์ อาทิ หนังสือ คู่มือ ภาพยนตร์ นักวิชาการ นักการเมือง หรือบุคคลสำคัญ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ยกตัวอย่างเช่น คุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนกลุ่มหนึ่งกล่าวถึงอาจมีการแชร์มาจากเว็บไซต์ข่าวหรือบทความวิชาการบางอย่าง ซึ่งบทความวิชาการนั้นอาจมีการอ้างถึงหนังสือบางเล่มหรือนักวิชาการบางคน รวมไปถึงเพลงหรือภาพยนตร์บางเรื่อง เป็นต้น ซึ่งการเชื่อมโยงเหล่านี้อาจนำไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมายทั้งในและนอกเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ข้อมูลที่จะได้จากแหล่งข้อมูลทางเลือกมีอยู่เป็นจำนวนมาก การจัดการกับชุดข้อมูลที่ได้จึงจำเป็นต้องมีความชัดเจนของแหล่งข้อมูลเพื่อให้สามารถเชื่อมโยงชุดข้อมูลต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้ ก่อนที่จะวิเคราะห์เนื้อหาในตัวบทอย่างละเอียดต่อไป ทั้งในส่วนของเนื้อหา (content) คุณค่าประชาธิปไตย อุดมการณ์ทางการเมือง (political ideology) วิธีการนำเสนอ (methods)

ที่ปรากฏอยู่ในตัวบททางเลือกเหล่านี้เป็นระบบ โดยจัดกลุ่มชุดข้อมูลที่มีเนื้อหาและอุดมการณ์เดียวกันไว้ในกลุ่มเดียวกัน ซึ่งผลการศึกษาที่ได้ไม่เพียงแต่จะเผยให้เห็นชุดคุณค่าประชาธิปไตยทางเลือกที่อาจเหมือนหรือแตกต่างจากชุดคุณค่าประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนเท่านั้น แต่ยังเผยให้เห็นเครือข่ายทางสังคม (networks society) ที่ร่วมกันสนับสนุนและเผยแพร่ชุดคุณค่าประชาธิปไตยทั้งหลายที่เชื่อมโยงกันอยู่ทั้งในโลกออนไลน์และในโลกออฟไลน์อีกด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์การรับรู้และปฏิสัมพันธ์ของผู้เรียนกับตัวแสดงอื่นและสภาพแวดล้อมที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนต่อไป

ขอบเขตด้านระยะเวลา: เนื่องจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยและการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนของกลุ่มนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 ซึ่งเมื่อนับถอยหลังย้อนไป 3 ปี เพื่อให้ครอบคลุมนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 จึงทำให้ขอบเขตด้านระยะเวลาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ครอบคลุมตั้งแต่ปี 2560 เป็นต้นมา

1.6 กลุ่มตัวอย่างและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายหลักของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งในฐานะแกนนำและผู้เข้าร่วม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงทำการรวบรวมข้อมูลสถานศึกษาที่มีกลุ่มนักเรียนออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อให้มีข้อมูลเพียงพอที่จะคัดเลือกโรงเรียนเป้าหมายและทำการสุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูลต่อไปตามลำดับ ส่งผลให้กระบวนการในการสุ่มตัวอย่างประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมรายชื่อโรงเรียนที่ปรากฏว่ามีกลุ่มนักเรียนออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ประกอบด้วย แหล่งข่าวออนไลน์และออฟไลน์ โซเชียลมีเดีย (social media) ของกลุ่มนักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองซึ่งมีการเผยแพร่กิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มตน อาทิ ทวิตเตอร์ (Twitter) และเฟสบุ๊ก (Facebook) เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 รวบรวมกิจกรรมที่กลุ่มนักเรียนแต่ละโรงเรียนออกมาเคลื่อนไหวเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการคัดเลือกโรงเรียนเป้าหมาย

ขั้นตอนที่ 3 คัดเลือกโรงเรียนเป้าหมายจากจำนวนกิจกรรมที่นักเรียนของแต่ละโรงเรียนมีการเคลื่อนไหว อาทิ การปราศรัย การชูสามนิ้ว การผูกกริบบันไดขาในโรงเรียน เป็นต้น โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เลือกที่จะทำการศึกษาโรงเรียนเป้าหมายจำนวน 20 แห่ง โดยพิจารณาเลือก

จากความเข้มข้นของกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองมากที่สุดเป็นอันดับแรกและเลือกจนกระทั่งครบจำนวน 20 โรงเรียน

ขั้นตอนที่ 4 ใช้การสุ่มตัวอย่างกลุ่มเป้าหมายหลักและกลุ่มเป้าหมายรองด้วยวิธีการเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ร่วมกับการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (snowball sampling) เริ่มต้นจากกลุ่มแกนนำโรงเรียนละ 1 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยติดต่อไปยังช่องทางต่าง ๆ ที่กลุ่มได้เปิดไว้เพื่อแสดงความคิดเห็นหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่นอย่างเป็นทางการเพื่อขอเก็บข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยต่อไป

ในส่วนของผู้เรียนที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (snowball sampling) จากกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่กำลังศึกษาอยู่ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ของสถานศึกษานั้น ๆ หรือเคยศึกษาอยู่ในสถานศึกษานั้นเมื่อปี 2563 แต่ขณะนี้กำลังศึกษาอยู่ระดับมหาวิทยาลัยชั้นปีที่ 1 และเป็นผู้ที่เคยมีส่วนร่วมกับการชุมนุมในปี 2563 ในฐานะผู้เข้าร่วมชุมนุม ผู้ปราศรัย ผู้สนับสนุนเบื้องหน้าหรือเบื้องหลังอย่างหนึ่งอย่างใด โดยไม่จำกัดว่านักเรียนผู้นั้นจะต้องศึกษาอยู่สายวิทย์หรือสายศิลป์และไม่จำเป็นต้องมีประสบการณ์เข้าร่วมชุมนุมก่อนหน้าปี 2563 หรือไม่ ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างโรงเรียนละ 4 คน แบ่งออกเป็นเพศหญิง 2 คนและเพศชาย 2 คน รวมกลุ่มตัวอย่างนักเรียนที่คาดว่าจะได้จำนวนทั้งสิ้น 100 คน

โดยเบื้องต้นผู้วิจัยจะขอให้แกนนำช่วยแนะนำผู้วิจัยแก่นักเรียนเป้าหมายและสอบถามถึงความสมัครใจในการให้สัมภาษณ์เพื่อให้เป็นไปตามหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากนั้น ผู้วิจัยจะติดต่อประสานนักเรียนเป้าหมายด้วยตนเองผ่านช่องทางออนไลน์ที่ได้รับมา อาทิ เฟสบุ๊ก ไลน์ ทวิตเตอร์ หรือ อินสตราแกรม โดยทั้งหมดนี้จะติดต่อผ่านกล่องข้อความ (Direct message) ซึ่งมีความเป็นส่วนตัวสูงทั้งหมด ไม่ได้เป็นการโพสต์ผ่านทามไลน์แต่อย่างใดเพื่อรักษาความเป็นส่วนตัว โดยกระบวนการก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะแนะนำตัวเองพร้อมทั้งส่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้งหมดให้แก่นักเรียนเป้าหมายได้ศึกษาข้อมูลก่อนการตัดสินใจให้สัมภาษณ์ เมื่อนักเรียนเป้าหมายยินยอมที่จะให้สัมภาษณ์ จึงทำการนัดหมายสัมภาษณ์ผ่านช่องทางออนไลน์ต่อไป โดยเมื่อได้มีโอกาสสัมภาษณ์นักเรียนที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองไปแล้ว ผู้วิจัยจะขอให้กลุ่มนักเรียนได้แนะนำเพื่อนที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกันแก่ผู้วิจัยตามลำดับจนครบจำนวน ในกรณีที่นักเรียนบางส่วนปฏิเสธที่จะให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะสอบถามจากแกนนำหรือนักเรียนที่ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับนักเรียนคนอื่น ๆ ที่เคยเข้าร่วมการชุมนุมและยินดีให้สัมภาษณ์ตามวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (snowball sampling) ต่อไป กระทั่ง ข้อมูลที่ได้มีความอิ่มตัวตามแนวทางการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

ส่วนกลุ่มเป้าหมายรองอย่างครูผู้สอนรายวิชาสังคมศึกษาและหน้าที่พลเมืองนั้นกำหนดให้เป็นคุณครูที่มีช่วงอายุระหว่าง 40-60 ปีจำนวน 1 คน และคุณครูที่มีช่วงอายุระหว่าง 25-39 ปีจำนวน 1 คน ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยติดต่อไปทางโรงเรียนระบุคุณสมบัติของคุณครูที่ต้องการสัมภาษณ์ไว้อย่างชัดเจนในบันทึกข้อความขออนุญาตเข้าสัมภาษณ์ถึงผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อให้ผู้อำนวยการคัดเลือกและมอบหมายให้คุณครูเข้ารับการสัมภาษณ์ รวมจำนวนครูผู้สอนที่คาดว่าจะได้จำนวนทั้งสิ้น 40 คน

1.7 ระเบียบวิธีวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ระเบียบวิธีศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยผสมผสานวิธีการเก็บข้อมูลระหว่างการศึกษาดokumentary (documentary research) เข้ากับการสัมภาษณ์ (interview) และการจัดสนทนากลุ่ม (focus group) เพื่อให้เป็นไปตามหลักการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) ระหว่างวิธีการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกันและทฤษฎีตามแนวทางการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.7.1 การศึกษาดokumentary (documentary research)

มีเป้าหมายเพื่อสำรวจชุดข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยและบทบาทของพลเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตยที่มีปรากฏอยู่ในสภาพแวดล้อมในโลกออฟไลน์ (offline environment) และในโลกออนไลน์ (online environment) ว่ามีชุดข้อมูลใดบ้าง ใครคือผู้ผลิต ใครคือผู้ถ่ายทอด และแต่ละชุดข้อมูลมีเนื้อหา (content) อุดมการณ์ (ideology) วิธีการนำเสนอ (methods) ช่องทางในการนำเสนอเนื้อหา (channel) และเป้าหมายของเนื้อหา (goal) เช่นใด มีชุดข้อมูลใดที่เหมือนหรือแตกต่างกันระหว่างข้อมูลที่เป็นทางการ (official information) และชุดข้อมูลทางเลือก (alternative information) ผ่านการศึกษาดokumentary แบบเรียนกลุ่มวิชาสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมในรายวิชาสังคมศึกษาและรายวิชาหน้าที่พลเมือง รวมไปถึงกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ คู่มือครู และตัวชี้วัดตามมาตรฐานการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และตัวบทที่อยู่นอกแบบเรียนซึ่งปรากฏอยู่ในเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ในแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย (social media platform) ต่าง ๆ อาทิ เฟสบุ๊ก (Facebook) ยูทูบ (YouTube) ทวิตเตอร์ (Twitter) และนอกเครือข่ายอินเทอร์เน็ต อาทิ หนังสือพิมพ์ หนังสือ คู่มือ ภาพยนตร์และเพลง เป็นต้น เฉพาะในส่วนที่เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับค่านิยมประชาธิปไตยและบทบาทของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยชุดข้อมูลที่สำรวจได้นี้จะเป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาในส่วนของการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มต่อไป

1.7.2 การสัมภาษณ์ (interview)

ใช้การสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (semi-structured interview) ร่วมการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เพื่อทวนสอบข้อมูลที่ได้จากการสำรวจตัวบทต่าง ๆ ทั้งในส่วนของเนื้อหา (content) อุดมการณ์ (ideology) เกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยที่กลุ่มเป้าหมายได้รับการกล่อมเกลาผ่านแบบเรียนในโรงเรียนและจากแหล่งข้อมูลอื่น อันจะเป็นข้อมูลสำคัญที่บ่งชี้ให้เห็นว่ากลุ่มเป้าหมายได้มีปฏิสัมพันธ์กับชุดข้อมูลใดผ่านแหล่งข้อมูลใดบ้าง และเพื่อสำรวจการรับรู้ (perception) ท่าที (disposition) ปฏิสัมพันธ์ (interaction) ตลอดจนการประเมิน (assessment) และตัดสินใจ (decision making) ต่อเนื้อหาและอุดมการณ์เหล่านั้น เช่น กลุ่มเป้าหมายรับรู้ข้อมูลในแง่บวกหรือแง่ลบและมีท่าทีตอบรับหรือปฏิเสธชุดข้อมูลแต่ละชุดที่พวกเขามีปฏิสัมพันธ์ด้วยอย่างไร เป็นต้น

1.7.3 การสนทนากลุ่ม (focus group)

จัดขึ้นเพื่อให้เห็นพลวัตร (dynamic) ของคำถามและคำตอบที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการสนทนาที่จัดขึ้น โดยกลุ่มเป้าหมายของการเก็บข้อมูลด้วยวิธีนี้ก็คือกลุ่มแกนนำจากโรงเรียนเป้าหมายที่ทำการเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้ง 20 แห่ง โดยการเข้าร่วมการสนทนากลุ่มนั้นจะเป็นไปตามความสมัครใจ โดยกระบวนการในการสนทนากลุ่มนั้นผู้วิจัยจะตีกรอบคำถามไว้กว้างๆ เพื่อเปิดประเด็นให้แกนนำได้อภิปรายร่วมกันในรายละเอียด โดยการเก็บข้อมูลจะใช้การสังเกตการณ์ (observation) อากัปกิริยา ร่วมกับการสังเกตบรรยากาศการสนทนา และ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมสนทนาประกอบกัน

1.7.4 การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่รวบรวมมาได้นั้นจะถูกนำมาวิเคราะห์ด้วย 3 วิธีประกอบกัน คือ การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) การวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) และการวิเคราะห์บริบทแวดล้อม (contextual analysis) โดยใช้การวิเคราะห์แบบย้อนกลับ (retro-prospective research) เริ่มต้นวิเคราะห์จากข้อมูลในส่วนที่เป็นเนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง จากนั้นจึงศึกษาย้อนกลับไปยังอุดมการณ์เบื้องหลังชุดข้อมูลเหล่านั้นที่มุ่งกระทำการเรียนรู้ทางการเมืองของกลุ่มเป้าหมาย แหล่งข้อมูล (source of information) ผู้ผลิต (producer) และเครือข่ายทางสังคม (networks society) ที่ร่วมกันเผยแพร่ชุดข้อมูลเหล่านั้น โดยข้อมูลที่ได้จะนำมาเป็นหลักในการวิเคราะห์การรับรู้และปฏิสัมพันธ์ของผู้เรียนต่อไป

โดยการวิเคราะห์คุณค่าประชาธิปไตยและปฏิสัมพันธ์ที่ผู้เรียนมีต่อชุดข้อมูลเหล่านั้น จะคำนึงถึงบริบทแวดล้อม (contextual analysis) ด้วย โดยอาศัยกรอบแนวคิดการก่อตัวโครงสร้าง ความสัมพันธ์ทางสังคม (structuration theory) มาช่วยนำทางการอธิบายเพื่อทำความเข้าใจกับ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยผลการศึกษาที่ได้จะนำเสนอด้วยการพรรณนา (descriptive analysis) เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นถึงรายละเอียดและการก่อตัวของทัศนคติของผู้เรียนผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับ เครื่องมือและโครงสร้างทางสังคมที่ผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ทางการเมืองเรื่องคุณค่าประชาธิปไตย ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่แตกต่างออกไปจากที่พวกเขาได้มาจากการกลมกลืนโดยรัฐ

1.7.5 วิธีการพิทักษ์สิทธิ

เพื่อประโยชน์ของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยตามคำแนะนำของคณะกรรมการจริยธรรม การวิจัยในมนุษย์ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงได้กำหนดวิธีการพิทักษ์สิทธิไว้ดังต่อไปนี้

ประการแรก ผู้วิจัยได้ดำเนินการขอรับการพิจารณารับรองจริยธรรมการวิจัยในคน

ประการที่สอง ผู้วิจัยจะเปิดเผยวัตถุประสงค์และข้อมูลการสัมภาษณ์ทั้งหมดแก่ กลุ่มเป้าหมายก่อนเริ่มต้นการวิจัยเพื่อขอความยินยอม โดยผู้ให้สัมภาษณ์หรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย จะต้องยินยอมลงนามในหนังสือยินยอมเข้าร่วมในการวิจัยก่อนที่ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยตามระเบียบ วิธีวิจัยที่กำหนดไว้

ประการที่สาม ผู้ให้สัมภาษณ์หรือผู้เข้าร่วมการวิจัยสามารถถอนตัวจากการเข้าร่วมวิจัย ได้เสมอ โดยการถอนตัวดังกล่าวจะไม่ส่งผลกระทบต่อผู้สัมภาษณ์หรือผู้เข้าร่วมวิจัย

ประการที่สี่ ผู้วิจัยจะดำเนินการทำลายเอกสารหลักฐานที่บันทึกไว้เพื่อประกอบการศึกษา เมื่อภายหลังการวิจัยสิ้นสุดลง

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบว่าคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษายึดถือ
2. ได้ทราบเงื่อนไขปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ค่านิยมประชาธิปไตยของนักเรียนระดับ มัธยมศึกษาตอนปลาย
3. ได้ทราบอิทธิพลของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับ มัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทย

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ

ค่านิยมประชาธิปไตย (democratic values) ค่านิยมประชาธิปไตย ในที่นี้ประกอบด้วยหลัก 5 ประการคือ 1) หลักการปกป้องสิทธิเสรีภาพความเท่าเทียมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ 2) หลักการเลือกตั้งทั่วไปที่เสรีและเป็นธรรม 3) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน 4) หลักนิติธรรม และ 5) หลักการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชน

การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย สำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หมายถึง การรับรู้ถึงการมีอยู่ของอำนาจตนในฐานะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย และตระหนักถึงความสามารถในการแสดงออกทางการเมืองเพื่อสร้างหรือปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนบนฐานคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตย การตื่นรู้ถึงสิทธิเสรีภาพของตนนับเป็นเงื่อนไขที่ผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในเวลาต่อมา

เนื้อหา (content) หมายถึง เนื้อหาเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้รับการกล่าวถึงในแหล่งข้อมูลที่เป็นทางการ (official information) และ แหล่งข้อมูลทางเลือก (alternative information)

อุดมการณ์ (ideology) หมายถึง ชุดความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และความคิดเห็นที่เป็นระบบเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์หรือวัฒนธรรมของบุคคล หรือกลุ่มวัฒนธรรม ที่อาจสืบเนื่องจากการปฏิบัติซ้ำ ๆ หรือการยืนยันทางทฤษฎี เพื่อเป็นเหตุผลอธิบาย ได้แย้ง หรือเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองบางประการ

วิธีการถ่ายทอด (learning approach) หมายถึง วิธีการทำบางสิ่ง ขั้นตอน เครื่องมือ หรือกระบวนการในการดำเนินการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นทางการ (official information) และแหล่งข้อมูลทางเลือก (alternative information) เกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยสู่นักเรียน

ช่องทางเผยแพร่ หมายถึง วิธีการที่ใช้ในการสื่อสารกับผู้คน รวมไปถึงรับและส่งบางสิ่งบางอย่างในที่นี้คือข้อมูลที่เป็นทางการ (official information) และแหล่งข้อมูลทางเลือก (alternative information) เกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยสู่นักเรียน

แหล่งข้อมูลที่เป็นทางการ (Official information) หมายถึง ชุดข้อมูลคุณค่าประชาธิปไตยที่ปรากฏในอยู่ในแบบเรียน (text-books) กลุ่มสาระสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม รายวิชาหน้าที่พลเมืองวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม รวมไปถึงหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

แหล่งข้อมูลทางเลือก (Alternative information) หมายถึง ชุดข้อมูลคุณค่าประชาธิปไตยที่มีการกล่าวถึงนอกแบบเรียน (text-books) ผ่านสื่อทั้งที่เป็นวัตถุ (materials) ต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในรูปแบบแพลตฟอร์มออนไลน์หรือออฟไลน์ อาทิ หนังสือ วารสาร ข่าว เว็บไซต์ คลิป และ โซเชียลมีเดีย เป็นต้น รวมไปถึงสื่อบุคคลที่ได้รับการอ้างถึงว่าเป็นแหล่งข้อมูลของชุดคุณค่าประชาธิปไตยที่มีผลต่อการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียน

ตัวแสดงที่มีความรู้ความสามารถ (knowledgeable agent) หมายถึง ผู้ที่มีการขบคิด ตรึกตรองต่อชุดข้อมูลที่ได้รับ ไม่ได้ถูกกดทับด้วยชุดข้อมูลชุดใดชุดหนึ่งโดยปราศจากการตั้งคำถามโต้แย้ง แต่มีการตรวจสอบชุดข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย มีความสามารถในการเลือกหรือสร้างชุดข้อมูลที่จะเชื่อเป็นของตนเอง รวมไปถึงมีความสามารถในการเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากชุดข้อมูลที่หลากหลาย

โลกออฟไลน์ (Offline environment) หมายถึง สภาพแวดล้อมและกิจกรรมที่กระทำโดยไม่ได้เชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต

โลกออนไลน์ (Online environment) หมายถึง สภาพแวดล้อมและกิจกรรมที่กระทำโดยมีการเชื่อมต่อกับอินเทอร์เน็ต ผ่านเวิลด์ไวด์เว็บ (World Wide Web: WWW) หรือแอปพลิเคชัน (application) ต่าง ๆ

บทที่ 2

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ด้วยวัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทยที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองยึดถือว่ามีลักษณะอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างออกไปจากคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้รับการบรรจุไว้ในแบบเรียนโดยรัฐไทย มีเงื่อนไขปัจจัยใดที่ส่งผลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยดังกล่าวของนักเรียน และอินเทอร์เน็ตมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทยหรือไม่ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ดังกล่าว วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงสำรวจวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและแบ่งกลุ่มทฤษฎีที่จะนำมาใช้อธิบายผลการศึกษาออกเป็น 4 กลุ่มทฤษฎี ประกอบด้วย 1) กลุ่มทฤษฎีเกี่ยวกับการกล่อมเกลາทางการเมือง (political socialization) และการเรียนรู้ทางการเมือง (political learning) 2) กลุ่มทฤษฎีเรื่องอำนาจ (power) และการต่อต้านอำนาจ 3) กลุ่มทฤษฎีที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล (structure and human agency) และ 4) กลุ่มทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเมืองของอินเทอร์เน็ต (politics of the internet) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 กลุ่มคำอธิบายเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมือง (political socialization) และการเรียนรู้ทางการเมือง (political learning)

2.1.1 การกล่อมเกลาทางการเมือง

การกล่อมเกลาทางการเมือง เป็นแนวคิดที่มีจุดตั้งต้นมาจากการอธิบายเชิงจิตวิทยา (psychology) และมานุษยวิทยา (anthropology) เพื่อทำความเข้าใจการมีทัศนคติและพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้คนในสังคมมีความคิดและพฤติกรรมในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ซึ่งต่อมาภายหลังจากทฤษฎีรัฐศาสตร์ได้รับการพัฒนาขึ้นก็รับเอาชุดคำอธิบายเรื่องทัศนคติและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมตามแบบจิตวิทยาและมานุษยวิทยามาปรับใช้ด้วยภายใต้การศึกษา รัฐศาสตร์แนวพฤติกรรมศาสตร์ (behavioral political science) เพื่อเป็นแนวทางศึกษาทัศนคติ พฤติกรรมและอัตลักษณ์ทางการเมืองของผู้คนในสังคมอย่างเป็นระบบ แม้นิยามของการกล่อมเกลาทางการเมืองในทางรัฐศาสตร์จะไม่ตายตัวว่าโดยสาระสำคัญของแนวคิดดังกล่าวนั้นเป็นไปเพื่อมุ่งแสวงหาแนวทางการสร้างทัศนคติและพฤติกรรมที่พึงปรารถนาให้แก่ผู้คนในสังคมเพื่อความอยู่รอดของรัฐและสังคมโดยรวม ในทางรัฐศาสตร์การกล่อมทางการเมืองหมายถึงการสร้างให้ผู้คนในสังคม

ได้เรียนรู้พฤติกรรมทางการเมืองบางอย่างที่จะส่งผลต่อการเมือง โดยสร้างให้บุคคลยินยอมรับเอา มาตรฐานหรือแนวปฏิบัติที่สังคมยอมรับได้มาไว้กับตนเพื่อลดพฤติกรรมที่อยากจะทำแต่เดา ตลอดจนมี ทักษะและมีพฤติกรรมที่สอดคล้องสนับสนุนต่อระบอบการปกครอง (Richard E. Dawson and Kenneth Prewitt, 1969) ภายใต้กระบวนการนี้เด็กจะได้เรียนรู้เสียแต่เนิ่น ๆ ว่ามีอำนาจทางสังคม ไตบ้างนอกเหนือจากครอบครัวและโรงเรียน ผ่านปฏิบัติการต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน อาทิ การที่พ่อแม่ปฏิบัติตามกฎจราจรเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับตำรวจแสดงให้เห็นถึงการยอมรับอำนาจของ รัฐ เป็นต้น (David Easton, 1969) เมื่อเป็นเช่นนี้การกล่อมเกลาทางการเมืองจึงสัมพันธ์กับการศึกษา ของพลเมืองด้วย ดังที่เพลโต (Plato) และ อริสโตเติล (Aristotle) ได้ชี้ให้เห็นว่าความอยู่รอด หรือเสถียรภาพของรัฐจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อทัศนคติและพฤติกรรมของคนในรัฐมีความสอดคล้องกับ ระบอบการปกครองของรัฐ (วีระ สมบูรณ์, 2561)

อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดเรื่องการศึกษาสำหรับพลเมืองจะมีการกล่าวถึงมานานแล้วนับแต่ สมัยกรีกโบราณ แต่แนวคิดเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมือง (Political socialization) กลับปรากฏ ชัดเจนราวศตวรรษที่ 1950 เมื่อ Herbert Hyman เขียนงานเรื่อง Political socialization: A Study in the Psychology of Political Behavior (1959) งานชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าการเมืองที่ มั่นคงนั้นขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของประชากรในรัฐ ดังนั้น การกล่อมเกลาพฤติกรรมทางการเมือง บางอย่างที่จะส่งผลต่อการเมืองเสียแต่เนิ่น ๆ ให้แก่ผู้คนในสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญ Hyman ให้ความสำคัญไปที่ตัวแปรและกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพ โดยเขามี สมมติฐาน 2 ประการต่อการกล่อมเกลาทางการเมือง **ประการแรก** สิ่งที่เรียนรู้ในช่วงวัยเด็ก เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เนื่องจากประสบการณ์ในช่วงแรกเริ่มของเด็กจะทำหน้าที่เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการ ก่อรูปทัศนคติและพฤติกรรมของเด็กในอนาคตเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ โดยช่วงปีสุดท้ายของการศึกษา ระดับมัธยมตอนปลายคือช่วงอายุที่สำคัญที่สุดที่เด็กจะเกิดทัศนคติทางการเมือง (political orientation) **ประการที่สอง** เขาเชื่อว่าการกล่อมเกลาทางการเมืองของเด็กจะมีความคงทน พอสมควรและสามารถตั้งอยู่ได้โดยไม่เปลี่ยนแปลงในวัยผู้ใหญ่ (Hyman, 1959, pp. 50-52)

แนวคิดของ Hyman ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากข้อเสนอเรื่องการก่อตัวของทัศนคติ (attitude formation model) ของ Gordon Allport (1935) ที่เสนอว่าการกล่อมเกลาทางการเมือง ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญ 4 ประการ คือ 1) สิ่งที่จะสัมผัสพบเจอ ซึ่งต่อมากจะกลายเป็นความคิด เฉพาะบุคคล 2) ประสบการณ์ที่ผู้คนได้พบเจอในความเป็นจริง เปรียบเทียบกับสิ่งที่ได้เรียนรู้ในอดีต 3) เหตุการณ์ที่สะเทือนจิตใจ (trauma) 4) การดูแลของผู้ปกครองและปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ

อาทิ ครู เพื่อน และผู้อื่นในสังคม อย่างไรก็ตาม Hyman กลับมองว่าทัศนคติทางการเมืองเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปมากกว่าจากการเกิดขึ้นแบบฉับพลันตามที่ Allport เสนอ เขาจึงเสนอเงื่อนไขสำคัญต่อการกล่อมเกลาทางการเมืองไว้ 4 ประการ ดังนี้ คือ 1) มีตัวแบบ (ego-ideals) ให้เด็กสามารถเลือกและสร้างความฝืนจินตนาการอยากเป็นตามตัวแบบนั้น 2) มีการถ่ายทอดสื่อสาร (media behavior) จากตัวแบบสู่ผู้เรียน 3) มีความรู้เกี่ยวกับการเมืองหรือมีข้อสงสัยต่อประเด็นทางการเมืองต่าง ๆ 4) มีความรู้สึกสนใจ (Hyman, 1959, pp. 29,70-71)

ข้อเสนอข้างต้นเกี่ยวกับการกล่อมเกลาทางการเมืองของ Hyman ได้กลายเป็นพื้นฐานให้กับนักวิชาการอีกหลายคนในเวลาต่อมา โดยงานวิชาการด้านการกล่อมเกลาทางการเมืองหลายชิ้นระบุไปในทิศทางเดียวกับที่ Hyman เสนอไว้ว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างการกล่อมเกลาทางการเมืองในวัยเด็กกับทัศนคติพฤติกรรมทางการเมืองเมื่อพวกเขาเติบโตขึ้น อาทิ งานของ Easton & Dennis (1969, pp. 391-393) ที่ชี้ให้เห็นว่าการกล่อมเกลาทางการเมืองในวัยเด็กมีผลต่อแนวโน้มของทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองอย่างสำคัญ โดยเขาชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้เกี่ยวกับอำนาจ (authority) ของเด็กคนหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการคือ 1) กระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง (politicization) 2) บุคลิกภาพส่วนตัว (personalization) 3) การทำเยี่ยงตัวแบบในอุดมคติ (idealization) และ 4) ความเป็นแบบแผนหรือการยกระดับปฏิบัติการสู่การเป็นสถาบันทางการเมือง (institutionalization) เพื่อความต่อเนื่องในทางปฏิบัติ

Richard G. Niemi และ Barbara I Sobieszek (1977) ชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าการเรียนรู้ทางการเมืองจะเริ่มบ่มเพาะตั้งแต่ครอบครัว พฤติกรรมการแสดงออกทางการเมืองของพ่อแม่เป็นสภาพแวดล้อมพื้นฐานสำคัญต่อการสร้างทัศนคติและค่านิยมทางการเมืองของเด็กคนนั้นในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างช่วงอายุ 7-8 ขวบ ด้าน M. Kent Jennings (1982) เห็นด้วยกับข้อเสนอที่ว่า การกล่อมเกลาทางการเมืองในวัยเด็กนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความคิด ความเชื่อทางการเมือง (political orientation) รวมไปถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) ในวัยผู้ใหญ่ เขาเชื่อว่าทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองเป็นเรื่องที่สามารถถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นได้ โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการกล่อมเกลาทางการเมือง ประกอบด้วย 1) เงื่อนไขทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Socioeconomic) ของครอบครัว 2) เงื่อนไขด้านความรู้ทางการเมืองของพ่อแม่ 3) เงื่อนไขด้านการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพ่อแม่ และ 4) เงื่อนไขกิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน โดยทั้ง 4 ปัจจัยนี้จะสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน กล่าวคือ หากพ่อแม่มีสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจต่ำย่อมทำให้ความรู้ความสนใจทางการเมืองของลูกต่ำตามไปด้วย แม้งานช่วง

หลังๆของ Jennings อาทิ เรื่อง Political Socialization (2007) จะให้ความสำคัญกับปัจจัยอื่นมากขึ้นและยอมรับว่าเด็กอาจมีความเปลี่ยนแปลงทางความคิดได้เมื่อเข้าสู่วัยรุ่น แต่ถึงอย่างนั้นเขาก็ยืนยันว่าสุดท้ายนักเรียนมักจะพัฒนาความคิดคล้ายคลึงกันอย่างใกล้ชิดกับความคิดของผู้ปกครอง ด้าน Jennings Stoker และ Bowers (2009) ชี้ให้เห็นว่าพ่อแม่คือ ผู้ส่งสัญญาณให้แก่ลูกว่าพวกเขาควรจะทำอย่างไรต่อเหตุการณ์เมือง โดยที่ลูกจะเลียนแบบความคิดและพฤติกรรมทางการเมืองของพ่อแม่ กระทั่งยอมรับพฤติกรรมและทัศนคติเหล่านั้นมาไว้กับตนในเวลาต่อมา เป็นต้น

คำอธิบายเชิงความสัมพันธ์ระหว่างการกล่อมเกลาทางการเมืองในวัยเด็กสู่วัยรุ่นผู้ใหญ่ ยังคงได้รับการยืนยันต่อมา แม้ในงานวิชาการชิ้นใหม่ๆในศตวรรษที่ 21 อาทิ งานของ Nam-Jin Lee Dhavan V. Shah และ Jack M. McLeod (2013) ที่ยืนยันว่าการอภิปรายแสดงความคิดเห็นทางการเมืองระหว่างเพื่อนและคนในครอบครัวสามารถสร้างความคิดทางการเมือง ตลอดจนกำหนดบรรทัดฐานบางประการให้แก่เยาวชนได้ ทั้งยังสร้างแรงจูงใจทางการเมืองของเยาวชน อันอาจนำไปสู่การเคลื่อนไหวของพลเมืองในหมู่เยาวชนได้ในเวลาต่อมา ขณะที่ งานของ Hong, Y. และ Lin T. T. C. (2017) ยืนยันว่าครอบครัวและเพื่อนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเยาวชน สิ่งโคปป์ ทั้งในรูปแบบออฟไลน์และออนไลน์อย่างมีนัยสำคัญ ท่ามกลางสภาพทางการเมืองที่มีความพยายามควบคุมสื่อกระแสหลัก

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการกล่อมเกลาทางการเมืองมีความใกล้ชิดกับคำอธิบายเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) อย่างมาก เพราะสุดท้ายแล้วเป้าหมายของการกล่อมเกลาทางการเมืองก็คือการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมบางประการจากรุ่นสู่รุ่น ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านความเชื่อ ค่านิยม โลกทัศน์ และทัศนคติทางการเมืองที่มีต่อระบอบการปกครอง (political regime) และระบบสังคมการเมืองให้แก่คนในสังคมยอมรับ หรือปฏิเสธความเชื่อบางประการ ซึ่งทัศนคติเหล่านี้จะส่งผลต่อการแสดงออกทางการเมือง Lucian Pye ชี้ให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างบุคลิกภาพและวัฒนธรรมทางการเมือง “วัฒนธรรมทางการเมือง” เป็นการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ร่วมของสังคมกับประสบการณ์ส่วนบุคคล โดยกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองแบ่งออกเป็นสามระยะ คือ 1) การกล่อมเกลาเรียนรู้ทางสังคม (socialization) ขึ้นพื้นฐานเพื่อสร้างให้เด็กมีค่านิยมความเชื่อพฤติกรรมที่สอดคล้องกับสังคมนั้น 2) การกล่อมเกลาเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) ของปัจเจกบุคคล ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไป กระทั่งเริ่มรู้ซึ่งเข้าใจและสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมือง และ 3) การคัดเลือกทางการเมือง

(political recruitment) ซึ่งเป็นระยะที่ปัจเจกบุคคลจะหันมาสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองต่อไป (ลิขิต ธีรเวคิน, 2529)

การศึกษาทางด้านรัฐศาสตร์ที่ได้รับการกล่าวอ้างถึงในแง่ของการถ่ายทอดวัฒนธรรมตกทอดมาสู่ผู้คนในสังคมกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ส่งผลต่อการแสดงออกทางการเมืองของประเทศนั้นๆ ก็คืองานของ Gabriel A. Almond และ Sidney Verba (1965) ในงานเรื่อง *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* ที่ชี้ให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองกับการแสดงออกทางการเมือง โดยวัฒนธรรมทางการเมืองเหล่านั้นจะได้รับอิทธิพลมาจากปฏิบัติการต่าง ๆ ของโครงสร้างทางการเมืองในระบบการเมืองซึ่งจะส่งผลต่อการรับรู้ของผู้คนในสังคมใน 3 มิติ คือ 1) ความรู้ความเข้าใจ (cognitive orientation) เกี่ยวกับระบบการปกครองและสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไร ทำงานอย่างไร 2) อารมณ์ความรู้สึก (affective orientation) ของคนในสังคมต่อระบบการปกครองและสถาบันทางการเมืองว่าเป็นอย่างไร ฟังพาได้หรือไม่มีนโยบายสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่หรือไม่ และ 3) การประเมิน (evaluational orientation) ระบบการปกครองและสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ว่ามีความสามารถในการลงมือปฏิบัติได้ตามการตัดสินใจเชิงนโยบายเพียงใด การรับรู้ทั้ง 3 มิติจะผสมกันเข้ากับการรับรู้คุณค่าและเกณฑ์ทางสังคมตกผลึกกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) ที่จะส่งผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคมในเวลาต่อมา ซึ่งมีอยู่ 3 แบบ คือ 1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ (parochial cultures) หมายถึง คนในสังคมไม่มีความรู้ ไม่มีความเชื่อมั่นและไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันทางการเมืองกับชีวิตประจำวันของพวกเขา ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในสังคมชนเผ่าซึ่งดำรงชีวิตด้วยเกษตรกรรม 2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (subject cultures) หมายถึง คนในสังคมมีความรู้ เห็นความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันทางการเมืองกับชีวิตประจำวันของพวกเขา แต่ปล่อยให้การดูแลชีวิตเป็นของรัฐ โดยพวกตนมีหน้าที่เพียงปฏิบัติตาม ซึ่งส่วนใหญ่พบในประเทศที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และ 3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (participant cultures) หมายถึง คนในสังคมมีความรู้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันทางการเมืองกับชีวิตประจำวันของพวกเขา และมีความสนใจกระตือรือร้นเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งส่วนใหญ่พบในประเทศประชาธิปไตยที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจที่ดี จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าแม้ Almond และ Verba จะไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการกล่อมเกลากองการเมืองของครอบครัวและโรงเรียนที่มีต่อทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองของเด็กเมื่อเติบโตใหญ่โดยตรง แต่ก็ชี้ให้เห็นว่ามีการเชื่อมโยงกันระหว่าง

วัฒนธรรมทางการเมืองกับทัศนคติและพฤติกรรมของคนในชาติซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการกล่อมเกลாதงการเมืองทั้งหลายซึ่งรวมไปถึงบทบาทของครอบครัวและโรงเรียนด้วย

สำหรับแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลาทงการเมืองที่มีการกล่าวถึงในสังคมไทยนั้นได้รับอิทธิพลมาจากความคิดของ Almond และ Verba อย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น ทินพันธ์ นาคะตะ (1977) ที่แม้จะเห็นว่าภายใต้การกล่อมเกลาทงการเมืองและการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมนั้น สุดท้ายเมื่อถึงช่วงอายุหนึ่งภายหลังจากที่บุคคลได้มีประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกพวกเขาจะเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองและก่อเกิดเป็นตัวตนทางการเมืองของพวกเขาขึ้นมา แต่ถึงอย่างนั้น ทินพันธ์กลับระบุว่าโดยส่วนใหญ่ผู้คนก็จะมีทัศนคติและพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคม โดยในที่นี้ ทินพันธ์ ได้ชี้ให้เห็นว่ากรณีของสังคมไทยนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองที่สำคัญคือวัฒนธรรมแบบอำนาจนิยมที่ยอมรับเรื่องอำนาจ วาสนาบารมี และความไม่เท่าเทียมกัน ไม่เพียงเท่านั้นยังชื่นชมผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าและสามารถยอมรับการที่พวกตนมีอำนาจต่ำกว่าบุคคลอื่นได้ง่ายๆด้วย คำอธิบายทางศาสนาซึ่งได้รับการกล่อมเกลากันมาตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งเรื่องนี้ส่งผลให้คนไทยมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่สนับสนุนต่อประชาธิปไตยเท่าใดนัก กล่าวคือไม่ได้มีความไม่กระตือรือร้นตั้งคำถามต่อความไม่เท่าเทียม มีความเฉื่อยชาทางการเมือง อีกทั้งยังมีลักษณะนิยมอำนาจและผู้มีบารมีอีกด้วย

ด้าน ลิขิต ธีรเวคิน (2529) ชี้ให้เห็นในทิศทางเดียวกันว่าการกล่อมเกลาทงการเมืองมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทางการเมืองและทัศนคติทางการเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากโลกทัศน์ต่อ 3 เรื่องที่ได้รับการกล่อมเกลามา คือ ธรรมชาติของมนุษย์ เวลา และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันว่าเป็นอย่างไร เช่น หากสังคมมีความเชื่อเรื่องโลกหน้าก็จะทำให้ประชาชนขาดความตื่นตัวทางการเมืองในการเข้ามาแบ่งสรรทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการและไม่ค่อยตระหนักถึงการขาดประสิทธิภาพของการทำงานในระบบการเมือง เมื่อประกอบกับทัศนคติต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาไม่เท่ากันก็จะส่งผลให้สังคมนั้นมีการแบ่งวรรณะในการปกครอง แต่หากมองว่าทุกคนควรเสมอภาคกันนั้น โอกาสในการพัฒนาระบบประชาธิปไตยก็จะมีมากกว่าสังคมซึ่งเชื่อว่าคนเราไม่เสมอภาคกัน เป็นต้น สิ่งนี้จะนำมาสู่การปฏิบัติระหว่างกันของคนในรัฐและระหว่างรัฐกับประชาชนจนกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองขึ้นมาและถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

อย่างไรก็ตาม จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการกล่อมเกลาทงการเมืองนั้นจะมีอยู่หลายช่วง ซึ่งอาจแบ่งออกได้อย่างน้อย 3 ช่วง ดังที่ลูเซียนพาย และ ทินพันธ์เสนอไว้ คือ ช่วงของการถ่ายทอดวัฒนธรรม ช่วงของการเรียนรู้วัฒนธรรมทางการเมืองจากประสบการณ์ และช่วงของการตัดสินใจ

เลือกเชื่อ อันจะนำไปสู่การก่อเกิดทัศนคติและพฤติกรรมบางประการ ซึ่งในแง่นี้แม้จะมองได้ว่าแนวคิดวัฒนธรรมทางการเมืองดูเหมือนจะเปิดพื้นที่ให้แก่ปัจเจกบุคคลได้ขบคิดต่อสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมา กระนั้น จุดเน้นของแนวคิดนี้ก็ยังคงอยู่ที่โครงสร้างทางสังคมการเมืองและสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ที่โอบล้อมปัจเจกบุคคลและทำให้พวกเขาเหล่านั้นส่วนใหญ่เลือกที่จะคล้อยตามสิ่งที่ได้รับการกล่อมเกลาทางการเมืองมาตั้งแต่เยาว์วัย ดังที่ ม.ร.ว.พฤษิธาณ ชุมพล (2548) ได้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองมีจุดเน้นสำคัญที่การพิจารณาว่าเมื่อบุคคลรับเอาวัฒนธรรมบางประการมาแล้วก็จะมีทัศนคติและพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมนั้นอย่างอัตโนมัติ และมองว่าทัศนคติและพฤติกรรมของคนสามารถปรับปรุงและพัฒนาได้ด้วยการอบรม ซึ่งนับเป็นจุดที่ทำให้แนวคิดนี้ถูกวิจารณ์อย่างมากเพราะให้ความสำคัญกับปฏิบัติจากภายนอก (externalize) มากเกินไป ไม่ค่อยสนใจปฏิบัติภายใน (internalize) หรือปฏิสัมพันธ์ที่คนจะขบคิดต่อการกล่อมเกลาทางการเมืองนั้นเท่าใดนัก ส่งผลให้คำอธิบายของแนวคิดกล่อมเกลาทางการเมืองไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการที่ปัจเจกบุคคลจะมีปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างและตัวแสดงอื่นทางสังคมมากนัก ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้วการคิดอิสระจะเป็นความสามารถที่ติดตัวมนุษย์มาตามธรรมชาติ นับตั้งแต่อดีตมนุษย์ตั้งข้อสงสัยกับปรากฏการณ์ธรรมชาติและพยายามแสวงหาคำอธิบายและเปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ (Karl A. Popper, 2008) ดังนั้นการอธิบายเรื่องการพัฒนาประชาธิปไตยและการสร้างเสถียรภาพทางการเมือง โดยวนเวียนอยู่กับคำอธิบายเรื่องการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ตีงามและการกล่อมเกลาทางการเมืองเพื่อปรับทัศนคติและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมให้สอดคล้องและรองรับกับระบอบการปกครองเป็นหลัก จึงไม่สะท้อนความเป็นจริงของธรรมชาติมนุษย์เนื่องจากเป็นการอธิบายความเชื่อเชิงเส้นตรงว่ามีความเชื่อมต่อกันระหว่างความคิดจากรุ่นสู่รุ่น ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงความเชื่อและวัฒนธรรมมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อีกทั้ง ยังไม่แน่ที่ความเชื่อจะนำไปสู่การแสดงออกหรือมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกันเสมอไป เพราะความเป็นจริงแล้วภายหลังจากการกล่อมเกลาทางการเมือง ปัจเจกบุคคลยังต้องประสบพบเจอกับปัจจัยอีกหลายประการที่เข้ามากระทบแล้วอาจส่งผลให้พวกเขาคิดต่างออกไปจากการกล่อมเกลา

ด้วยเหตุนี้ การกล่อมเกลาทางการเมืองในช่วงหลังจึงมักถูกตั้งคำถามว่ามีศักยภาพในการถ่ายทอดความคิดและวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นได้จริงเพียงใด Russell Dalton and Doh Chull Shin (2014) ชี้ให้เห็นข้อจำกัดของงานประเพณีวัฒนธรรมทางการเมืองในแง่ที่มองทัศนคติทางการเมืองของปัจเจกบุคคลเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันมากเกินไป ทั้งนี้แท้จริงแล้วทัศนคติและวัฒนธรรมเป็นผลจากการ

กระทำร่วมกันของผู้คนในสังคม การมองว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นสิ่งที่สามารถถ่ายทอดสืบต่อกันได้จึงค่อนข้างคับแคบ ขณะที่ Russell J. Dalton และ Klingemann H. D. (2007) ชี้ให้เห็นว่า แม้จะมีความพยายามกล่อมเกลாதองการเมืองทว่าในทางปฏิบัติกลับยังพบความไม่สอดคล้องระหว่างความพยายามกล่อมเกลาทองการเมืองผ่านวัฒนธรรมทางการเมืองกับการแสดงออกทางการเมืองของปัจเจกบุคคลปรากฏอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่จะให้การยอมรับต่อคำอธิบายทางการเมืองแบบเดิมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบช่องทางปกติผ่านการเลือกตั้งลดลงไป

งานที่ศึกษาการกล่อมเกลาทองการเมืองรุ่นหลังๆเองก็เริ่มตั้งข้อสังเกตมากขึ้นเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงแนวโน้มทางการเมืองของเยาวชนที่อาจเกิดขึ้นได้เมื่ออายุผ่านไป เช่น งานของ Westholm A. (1999, pp. 542-548) ที่พยายามชี้ให้เห็นว่าการกล่อมเกลาทองการเมืองไม่ได้เป็นแบบรับส่งกันสองทาง (transfer) ระหว่างพ่อแม่กับลูก แต่ยังมีตัวแปรอื่นร่วมด้วยที่ทำให้ แม้เด็กจะรับรู้มุมมองทางการเมืองของพ่อแม่แต่สุดท้ายเด็กจะสามารถปรับพฤติกรรมของตนเองได้ในภายหลัง การรับรู้มุมมองของพ่อแม่เป็นเพียงตัวแปรหนึ่ง (intervening) ไม่ใช่ปัจจัยที่วางเงื่อนไขให้เด็กต้องมีความคิดและพฤติกรรมเหมือนพ่อแม่เสมอไป (conditioning factor) ขณะที่ Wolak (2009, pp. 573-583) ชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าการสื่อสารทางการเมืองของพ่อแม่ไม่ได้มีความสมบูรณ์พร้อมที่จะทำให้บุตรมีความคิดและพฤติกรรมสอดคล้องกับพ่อแม่เสมอไป เขาเสนอแนวคิดเรื่องความไม่สมบูรณ์ของการถ่ายทอดโดยผู้ปกครอง (imperfections of parental transmissions) เนื่องจากยังมีปัจจัยอื่นที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็ก อาทิ ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ (personality) สภาพแวดล้อมทางการเมือง (political environment) ที่เด็กได้สัมผัสด้วย เป็นต้น ด้าน Dinas (2014, p. 827) ชี้ให้เห็นว่าการถ่ายทอดความรู้จากพ่อแม่สู่ลูก (parent-child correspondence) โดยการพูดคุยกันเรื่องพรรคการเมืองและการเลือกตั้งแม้อาจทำให้เด็กรับความคิดของพ่อแม่มาในช่วงแรก แต่เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ตอนต้นก็มีโอกาสที่จะเปลี่ยนความคิดได้

เมื่อเป็นเช่นนี้งานช่วงหลังๆจึงเริ่มหันมาให้ความสนใจกับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (civic education) มากขึ้นว่าจะมีส่วนส่งผลต่อการกล่อมเกลาทองการเมืองของเด็กหรือไม่เพียงใด อาทิ งานของ Kevin Denny กับ Orla Doyle (2008, pp. 291-310) และ David E. Campbell (2008, pp. 437-454) ซึ่งเป็นกลุ่มงานที่มุ่งมองไปที่บทบาทของโรงเรียนต่อการกล่อมเกลาทองการเมือง โดยมองว่าโรงเรียนเป็นสถานจำลองชนชั้นทางสังคมไว้และสร้างให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับชนชั้นและอำนาจทางสังคมในกลุ่มเยาวชน โรงเรียนนับเป็นสภาพแวดล้อมแรกๆ ที่เด็กได้ติดต่อกับคนอื่นที่ไม่ใช่พ่อแม่พี่น้องหรือสมาชิกในครอบครัว เด็กจะได้อภิปรายประเด็นทางสังคม

การเมืองแบ่งปันวัฒนธรรมและพัฒนาชุดค่านิยมต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับหรือคัดค้านร่วมกัน ด้าน Anja Neundorff, Richard G. Niemi และ Kaat Smets (2016, pp. 921–949) พบว่าโรงเรียนเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการที่มีอิทธิพลต่อความสนใจทางการเมืองและทิศทางของคนหนุ่มสาว เนื่องจากโรงเรียนได้รับมอบหมายให้มีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาความเท่าเทียมของพลเมือง อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางกลุ่มตั้งข้อสังเกตว่าการศึกษาในโรงเรียนและหลักสูตรอาจไม่ได้มีอิทธิพลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของนักเรียนมากนัก อาทิ M. Kent Jennings และ Kenneth Langton (1969, pp. 329-358) Richard G Niemi และ Jane Junn (1998) ที่ตั้งข้อสังเกตไปในประเด็นเดียวกันว่าการกล่อมเกลาทางการเมืองจากห้องเรียนจะได้ผลเพียงใดยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ ร่วมกันด้วย อาทิ กิจกรรมต่างๆในชั้นเรียน รวมไปถึงบรรยากาศของห้องเรียน ที่จะส่งผลต่อความรู้สึกอิสระของนักเรียนในการแสดงความคิดเห็นอภิปรายและเคารพซึ่งกันและกัน เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองจึงเริ่มขยายการศึกษาเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองออกไปให้ครอบคลุมปัจจัยอื่น ๆ อาทิ เพื่อนร่วมงาน สื่อ โซเชียลมีเดีย (social media) ต่าง ๆ รวมไปถึงเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น และตัวแทนทางสังคมไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อมที่อาจมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้และความชอบทางการเมือง (political preferences) ของเยาวชน โดยมองว่าปัจจัยเหล่านี้อาจมีผลต่อการแสดงออกทางการเมือง (political action) ของกลุ่มเยาวชนในหลายลักษณะ อาทิ ส่งอิทธิพล (influence) การระดมพล (mobilizing) การสร้างกำลังใจ (encourage) หรือการบั่นทอนกำลังใจ (discourage) เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น งานของ William P. Eveland Jr และ Dietram A. Scheufele (2000, pp. 215-237) ชี้ให้เห็นว่าสื่อมีส่วนส่งเสริมการเรียนรู้ทางการเมืองของคนในสังคมได้ เนื่องจากผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับผู้สมัครเพื่อประกอบการตัดสินใจลงคะแนนได้มากกว่าที่ผ่านมา ด้าน Hoffman & Thomson (2009, pp. 3–21) ชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าการดูข่าวท้องถิ่นและรายการข่าวช่วงดึกทางโทรทัศน์มีผลอย่างมากเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพลเมืองของนักเรียนมัธยมปลาย ด้าน Hong, Y., และ Lin, T. T. ชี้ให้เห็นว่าสื่อมีความสำคัญต่อการขัดเกลาทางการเมืองโดยมักจะสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันกับครอบครัวและเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น แต่ถึงอย่างนั้นงานจำนวนหนึ่งก็ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบด้านลบจากการเรียนรู้ผ่านโซเชียลมีเดียเหล่านี้ อาทิ Martin Wattenberg (2008) ชี้ให้เห็นว่าโซเชียลมีเดียไม่ได้ส่งเสริมต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากนัก การที่ได้สัมผัสกับสื่อโซเชียลมากขึ้นนั้นให้ผลในทางกลับกันกล่าวคือวัยรุ่นจะให้ความสนใจกับเรื่องความบันเทิงมากกว่าการเมืองและสิ่งนี้จะนำไปสู่การขาดความรู้ความสนใจทางการเมืองของเยาวชนที่ลดลง

กว่าเดิม ด้าน Barberá et al. (2015, pp. 1531–1542) ก็มองไปในทิศทางเดียวกันว่าแม้ประชาชน จะใช้เวลาส่วนใหญ่ทางออนไลน์มากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ผู้คนเหล่านั้นกลับไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อชุดความคิดเห็นที่แตกต่างกันมากนัก การใช้สื่อโซเชียลมีเดียจึงเป็นเพียงห้องที่สะท้อน (echo chambers) ชุดความคิดเดิม ๆ ของผู้ใช้เท่านั้น เพราะผู้ใช้มีแนวโน้มจะเข้าไปรับฟังเฉพาะผู้ที่มีความคิดอย่าง เดียวกันหรือมีอุดมการณ์เดียวกันเป็นหลัก เป็นต้น

นอกเหนือจากสื่อแล้ว งานชิ้นหลังๆเกี่ยวกับการกล่อมเกลาทางการเมืองบางส่วนได้ออกมา ในแนววิพากษ์และตั้งข้อสังเกตต่อข้อจำกัดของการศึกษาแนวการกล่อมเกลาทางการเมืองในลักษณะ ของความไม่เพียงพอในการอธิบาย อาทิ Anja Neundorf et al. (2016) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าที่ผ่านมา การกล่อมเกลาทางการเมืองมุ่งศึกษาแต่ตัวปัจจัยที่ส่งผลต่อการกล่อมเกลาทางการเมือง แต่กลับ ไม่สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหรือปัจจัยทางการเมืองต่างๆที่มีผลต่อกันและกันมากนัก การศึกษาจึงควรให้ความสนใจกับตัวแปรอื่น ๆ มากขึ้น อาทิ ทำที่ของเยาวชน ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรในการกล่อมเกลาทางการเมือง (dynamics of socialization) และปรากฏการณ์ทางการเมือง เป็นต้น ด้าน Dinas (2014) มองไปในทิศทางเดียวกันว่าการศึกษาศึกษาการกล่อมเกลาทางการเมือง ควรให้ความสนใจศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงหรือปัจจัยในการกล่อมเกลาทางการเมือง (socializing agents) ให้มากขึ้น พร้อมกันนี้ควรให้ความสนใจศึกษาความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อน ที่เกิดขึ้นเป็นพลวัตภายในกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองในครอบครัวให้มากขึ้นด้วย

งานของ Erik Amna, Mats Ekstrom, Margaret Kerr และ Hakan Stattin (2009, pp. 27-40) เป็นอีกชิ้นที่มองว่าเงื่อนไขด้าน ครอบครัว พ่อแม่ ครู โรงเรียน อาจไม่เพียงพอต่อการสร้าง อัตลักษณ์ทางการเมืองของคนคนหนึ่งได้ พวกเขาตั้งข้อสังเกตต่อแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองว่ายังมีข้อบกพร่องอยู่อย่างน้อย 8 ประการ คือ 1) เด็กและเยาวชนมักถูกมองว่าเป็นผู้รับ การขัดเกลาทางสังคมมากกว่าที่จะมีความกระตือรือร้นต้องการและมีความปรารถนาชั้นนำพฤติกรรม ของพวกเขาเอง 2) มองข้ามความสำคัญของบริบทต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ ทางการเมือง กล่าวคือผู้เรียนไม่จำเป็นต้องมีทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองเช่นเดียวกับที่ได้รับ การกล่อมเกลาเสมอไป 3) ไม่คำนึงถึงบริบทที่เปลี่ยนแปลงตลอดในการวิเคราะห์การกล่อมเกลาทาง การเมืองเท่าใดนัก 4) ใช้แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบคับแคบและวัดการมีส่วนร่วม ทางการเมืองอย่างจำกัด 5) ขาดงานศึกษาผลกระทบของการกล่อมเกลาทางการเมืองในระยะยาว เพื่อให้เห็นความต่อเนื่องระหว่างผลการกล่อมเกลาทางการเมืองในวัยเด็กกับทัศนคติและพฤติกรรม ทางการเมืองของผู้นั้นในวัยผู้ใหญ่ 6) มุ่งศึกษากลไกและกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองอย่างมาก

แต่ยังไม่พบว่ามีการศึกษาความสัมพันธ์ (correlations) ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกล่อมเกลாதองการเมือง 7) แยกส่วนการขัดเกลาทองสังคมทั่วไปออกจากประสบการณ์เฉพาะของ 'พลเมือง' 8) ยังมีคำอธิบายเชิงทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับการขัดเกลาทองการเมืองน้อย

งานของ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล (2563) ที่ทำการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงปี 2563 ซึ่งในงานชิ้นนี้เรียกว่าคนรุ่น "โบว์ขาว" ซึ่งเป็นชื่อเรียกที่นำมาจากโบว์ขาวที่คนรุ่นนี้ใช้เป็นสัญลักษณ์ในการแสดงออกทางการเมือง ได้ชี้ให้เห็นปัจจัยหลายประการที่ชวนให้ตั้งข้อสังเกตกับกระบวนการกล่อมเกลาทองการเมืองในยุคปัจจุบันว่าภายใต้โครงสร้างทางสังคมและการเมืองที่จำกัดสิทธิเสรีภาพเป็นประชาธิปไตยเพียงครึ่งใบ นั้นนักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มคนที่สังคมแทบไม่คาดคิดว่าพวกเขาจะลุกออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นลุกออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองขนานใหญ่เช่นนี้ได้อย่างไร โดยงานชิ้นนี้ยังคงชี้ให้เห็นความสำคัญของการกล่อมเกลาทองการเมืองจากครอบครัวและโรงเรียน อย่างไรก็ตาม ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงพลวัตของการกล่อมเกลาทองการเมืองของพ่อแม่ซึ่งเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่แตกต่างกันออกไปจากอดีต กล่าวถึงพ่อแม่รุ่นใหม่นั้นโดยมากมักมีแนวคิดเสรีนิยมซึ่งส่งผลให้พ่อแม่เหล่านั้นสอนลูกในลักษณะกระตุ้นให้คิดให้เกิดการตั้งคำถามมากกว่า แน่แน่นอนว่างานของกนกรัตน์ยังให้ความสำคัญกับการกล่อมเกลาทองการเมืองโดยตัวแสดงอย่างครอบครัว โรงเรียนและโครงสร้างภายนอกที่กระทำลงมายังตัวปัจเจกบุคคล ทว่าก็เปิดพื้นที่ให้กับตัวแปรอื่น ๆ ไปพร้อมกันในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว เช่น อารมณ์ทางการเมืองซึ่งคนรุ่นโบว์ขาวมีอยู่ในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์กลัว กังวล หรือรู้สึกโกรธกับรัฐบาลที่ทำให้พวกเขา รู้สึกสิ้นหวังกับอนาคต อีกปัจจัยหนึ่งคือสื่อโดยเฉพาะสื่ออินเทอร์เน็ตซึ่งเปลี่ยนวิธีการเข้าถึงข้อมูล ปริมาณของข้อมูลที่เข้าถึง วิธีการติดต่อสื่อสาร ความรวดเร็วปลอดภัยที่ส่งผลกระทบต่อการจัดรูปแบบในการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนให้ง่ายขึ้น เนื่องจากรวดเร็ว ว่องไว สอดคล้องกับเจเนอเรชันของคนรุ่นนี้ ทั้งยังมีต้นทุนและความเสี่ยงน้อย ส่งผลให้แกนนำทางการเมืองหลายกลุ่มหันไปใช้อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือเชื่อมต่อสื่อสารระดมทรัพยากรจากผู้สนับสนุนของกลุ่มตนได้อย่างง่ายดายและกว้างขวางส่งผลให้ม็อบในปัจจุบันเปลี่ยนไปอย่างมาก มีการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชัน เฟซบุ๊ก เทเลแกรม มีการถ่ายทอดสดการประชุมทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการประชุม ด้านกลุ่มนักเรียนความง่ายและความสะดวกสบายในการแสดงออกทางการเมืองผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การแสดงออกของเด็กกลุ่มนี้มีมากขึ้น นอกเหนือจากนั้น ความขัดแย้งระหว่างรุ่นที่เกิดขึ้นท่ามกลางการไม่มีพื้นที่แสดงออกและการเปิดใจรับฟังกันและกันระหว่างคนรุ่น (ใน) ระหว่าง (In-Between) ซึ่งมีอายุระหว่าง 35-50 ปี กับคนรุ่นโบว์ขาวประกอบกับ

โครงสร้างทางการเมืองที่ไม่เอื้อต่อการนำไปสู่การแก้ไขปัญหา นั่นก็เป็นอีกหนึ่งแรงกระตุ้นให้นักเรียนออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง

ความน่าสนใจของงานชิ้นนี้ คือ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล (2563) ทำให้เห็นว่าก่อนหน้าที่เด็กจะออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องต่อรัฐบาลที่นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในปี 2563 นั้น เด็กยังไม่สนใจการเมือง แม้พวกเขาจะอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มต่าง ๆ ภายใต้โครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองที่ตึงตันดูเหมือนจะไร้ทางออก อันเป็นสภาพแวดล้อมที่พวกเขาต้องเผชิญมาตั้งแต่เกิดก็ตาม สำหรับผู้เขียนปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลາทางการเมืองนั้นยังมีความสามารถในการอธิบายทว่าจำเป็นต้องขยายคำอธิบายออกไปให้ครอบคลุมตัวแปรอื่น ๆ ให้มากขึ้น เพื่อให้เห็นถึงความสามารถของความเปลี่ยนแปลงความคิดที่อาจเกิดขึ้นได้แม้ภายใต้โครงสร้างทางสังคมการเมืองที่กดทับ

2.1.2 การเรียนรู้ทางการเมือง

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่าแม้จะมีความพยายามในการกล่อมเกลາทางการเมือง มีการถ่ายทอดความรู้ ความคิดทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองจากตัวแสดงทางการเมืองมากมาย ตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน เพื่อนที่ทำงาน เรื่อยไปจนถึงสื่อต่าง ๆ ทว่ายังนำไปสู่คำถามว่าการกล่อมเกลາทางการเมืองมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสร้างทัศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคมได้มากน้อยเพียงใด สามารถเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่ ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงหยิบยกคำอธิบายเรื่องการเรียนรู้ทางการเมืองมากล่าวไว้ด้วย เนื่องจากแนวคิดนี้จะเปิดพื้นที่ให้กับตัวแสดงมีบทบาทในการคิดสาระตะจากตัวเองได้มากกว่า และขยายคำอธิบายไปสู่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่อกระบวนการกล่อมเกลາทางการเมืองและสิ่งแวดล้อมที่พวกเขาพบเจอด้วย

John Dewey (1938) เป็นนักคิดคนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติ (learning by doing) หรือการได้เข้าไปมีประสบการณ์ต่อเรื่องนั้น ๆ เขาเชื่อว่าการถ่ายทอดความรู้เป็นเพียงสารตั้งต้นในการเติบโตของผู้เรียนเท่านั้น เพราะสุดท้ายแล้วการเกิดขึ้นของความคิดของผู้เรียนจะเกิดขึ้นจากการลงมือปฏิบัติไม่ได้สิ้นสุดลงที่การถ่ายทอด กล่าวคือความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้เรียนได้มีประสบการณ์การในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นสามารถเป็นได้ทั้งมิติด้านบวกและด้านลบสืบเนื่องมาจากประสบการณ์หลายรูปแบบที่มีต่อชุดคำอธิบายที่ผู้เรียนได้รับการถ่ายทอดมา ด้วยเหตุนี้ John Dewey จึงเสนอแนวทางการศึกษาที่จะพัฒนาประชาธิปไตยได้ก็คือ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

เป็นสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้แก่ผู้เรียนได้มีเสรีภาพในการคิดในการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ
ลดกฎระเบียบที่จำกัดเสรีภาพของผู้เรียนลง เพื่อส่งผลต่อความก้าวหน้าทางความคิดแก่ผู้เรียน

ด้าน Jean Piaget ได้เสนอทฤษฎีการสร้างความรู้ (cognitivism) ซึ่งเชื่อว่าความรู้นั้นเกิด
จากการที่ผู้เรียนสร้างความรู้ขึ้นภายในด้วยตนเอง กล่าวคือความรู้นั้นไม่ได้เกิดจากการถ่ายทอด
โดยตรงแต่ต้องผ่านกระบวนการคิดทบทวนและตกผลึกจากภายในของผู้เรียนเองภายหลังจากที่
พวกเขาได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยพวกเขาจะนำประสบการณ์ที่ได้รับมาเชื่อมโยงกับความรู้
ความเข้าใจที่มีอยู่เดิมและสร้างเป็นความเข้าใจของตนเองขึ้นมาจากภายใน ซึ่งผลจากการประเมิน
ความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ได้รับจากการกล่อมเกล่าและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงจะสร้างความสมดุลหรือ
ความไม่สมดุลให้เกิดขึ้นทางจิตใจ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเรียนรู้ กล่าวคือ หากประสบการณ์ที่
พบเจอมีความสอดคล้องกับสิ่งที่ผู้เรียนถูกกล่อมเกล่าก็จะเข้าสู่สภาวะสมดุลทางความคิดและไม่เกิด
ข้อสงสัยอันใด แต่หากสภาพแวดล้อมที่พบเจอไม่สอดคล้องกับสิ่งที่ได้รับการกล่อมเกล่าก็จะนำมาสู่
ความสงสัยและนำไปสู่การแสวงหาคำตอบเพื่อสร้างความสมดุลทางจิตใจขึ้นมาและนั่นจะนำมาสู่
การเรียนรู้ของตัวผู้เรียนในรูปแบบที่แตกต่างออกไป (Thomas R. Murray, 2005)

Lev Vygotsky ได้ตั้งสมมติฐานว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นพื้นฐานในการพัฒนาความรู้
ความเข้าใจ โดยเขาให้ความสนใจไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมภายนอกกับการคิด
สาระตะในตัวเอง การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้จากการเข้าใจภาษา ภาษามีความสัมพันธ์กับความคิด
ภาษาคือเครื่องมือสำคัญของการโต้ตอบ (primary form of interaction) นำไปสู่การแลกเปลี่ยน
ทางความคิดกับสังคมเพื่อทำความเข้าใจโลกจากกระบวนการวิภาษวิธี (dialectic) โดยเด็กจะรับฟัง
เรียนรู้จากสิ่งภายนอก เรียนรู้ผ่านประสบการณ์กับผู้อื่น จากนั้นจึงขบคิดภายใน (internalized)
กระทั่งตกผลึกเป็นความคิดของตัวเอง จะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างการกล่อมเกล่า
ทางการเมืองกับความคิดและพฤติกรรมในแง่ของการพึ่งพาอาศัยกัน (interdependence) ไม่ใช่
ลักษณะของการถ่ายทอด เพราะแม้การได้เห็นได้ยินซ้ำ ๆ จะมีความสำคัญ แต่กระบวนการคิด
ของบุคคลต่างหากที่เป็นกระบวนการหลักในการเรียนรู้กระทั่งตกผลึกไปสู่บุคลิกภาพหรือตัวตน
ทางการเมืองของผู้เรียน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวคิดเรื่องการกล่อมเกล่าทางการเมืองความเชื่อของเด็กและคนหนุ่มสาว
สามารถถูกปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมและสามารถสร้างความคิดความเชื่อที่เหมาะสม
สอดคล้องกับระบอบการปกครองเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่สังคมได้ตั้งแต่วัยเยาว์ ผ่านกิจกรรมกระบวนการ

และการมีปฏิสัมพันธ์กับตัวแปรต่าง ๆ ซึ่งจะถ่ายทอด (transfer) ความคิดและพฤติกรรม ตลอดจนวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นได้ ส่งผลให้แนวคิดนี้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องช่วงอายุที่เหมาะสมและปัจจัยสำคัญในการกล่อมเกลาทางการเมือง (socializing agents) ซึ่งประกอบไปด้วย ครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน สื่อ ซึ่งรวมไปถึงโซเชียลมีเดียและเหตุการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ซึ่งรัฐศาสตร์รับเอาแนวคิดนี้มาเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์วัฒนธรรมทางการเมืองและชี้ให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองกับระบบการเมืองการปกครอง อย่างไรก็ตาม ในยุคหลังงานงานวิจัยหลายชิ้นได้เริ่มสังเกตเห็นว่ามีช่องว่างระหว่างการกล่อมเกลาทางการเมืองกับทัศนคติและพฤติกรรมของผู้คน การเรียนรู้ทางการเมืองเป็นแนวคิดหนึ่งที่สามารถช่วยอธิบายความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวโดยชี้ให้เห็นถึงความสามารถของตัวปัจเจกบุคคลในการขบคิดสาระที่อาจส่งผลให้ตะกอนทางความคิดของพวกเขาเหล่านั้นแตกต่างออกไปจากที่ได้รับการกล่อมเกลามาในวัยเด็ก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มองว่าแม้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการกล่อมเกลาทางการเมืองเป็นหนึ่งในชุดคำอธิบายทางรัฐศาสตร์ที่สำคัญ ที่ช่วยให้เห็นการก่อเกิดตัวตนทางการเมืองของผู้คน เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติและพฤติกรรมเรื่อยไปถึงเงื่อนไขที่ส่งเสริมต่อการก่อเกิดทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองของผู้คนในสังคมอันอาจนำไปสู่การพัฒนาการส่งเสริมการศึกษาสำหรับพลเมืองที่สอดคล้องเหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตยได้ อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่แนวคิดเรื่องการกล่อมเกลาทางการเมืองมักเน้นอธิบายทัศนคติและพฤติกรรมในลักษณะเชื่อมโยงเป็นเส้นตรงและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน จึงทำให้เกิดการลดทอนความซับซ้อนของตัวแปรทางสังคมและการเมืองลงไปอย่างมาก จึงไม่เห็นมิติของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร การต่อสู้ ต่อรองก่อนการเลือกรับคุณค่าและแนวคิดทางสังคมบางอย่างมาไว้กับตัวเอง แนวคิดดังกล่าวจึงมีความสำคัญแต่ยังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจกรณีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทยที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในปี 2563 เพราะยังไม่อาจตอบคำถามได้ว่าความสนใจและการเรียนรู้ทางการเมืองของตัวแสดงที่อยู่ภายใต้การกล่อมเกลาคุณค่าประชาธิปไตยแบบจำกัดนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร การนำเอาแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ทางการเมืองมาอธิบายร่วมกันจึงเป็นหนทางหนึ่งที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เลือกใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาเรื่องการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทย โดยคุณค่าประชาธิปไตยในที่นี้นอกจากจะได้มาจากแบบเรียนและการสัมภาษณ์นักเรียนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายแล้ว เพื่อให้เห็นถึงความโน้มเอียงของชุดคุณค่าประชาธิปไตย ในที่นี้จะขอรวบรวมแนวคิดซึ่งเป็นหลักประชาธิปไตยสากลมานำเสนอไว้ด้วย

เมื่อกล่าวถึงประชาธิปไตย คำนี้แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า democracy ซึ่งประกอบมาจากคำว่า demos ซึ่งแปลว่าประชาชนหรือพลเมืองแห่งรัฐ กับ kratos ที่แปลว่าอำนาจ เมื่อประกอบกันเข้าจึงหมายถึงระบอบการปกครองที่อำนาจการปกครองเป็นของประชาชน ส่วนคำว่า ประชาธิปไตย ก็ประกอบมาจาก 2 คำ คือ ประชาชนและอำนาจอธิปไตย ที่หมายถึงการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ภายใต้การปกครองระบอบนี้อิสระภาพและเสรีภาพนับเป็น สิทธิพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ (Locke, 1690) ที่ต้องได้รับการส่งเสริมและปกป้อง ไว้โดยรัฐผ่านกลไกกระบวนการต่าง ๆ ในหลักสูตรพลเมืองศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกา CIVITAS (CCE, 1991) สรุปสาระสำคัญของประชาธิปไตยไว้ 10 ประการ ประกอบด้วย 1) การปกป้องชีวิตของ ผู้คนและส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้ชีวิต 2) เคารพหลักเสรีภาพ (liberty) โดยจะไม่มีออกกฎหมายหรือ วางเงื่อนไขใดเพื่อไปจำกัดเสรีภาพของผู้คนโดยไม่จำเป็น 3) หลักการแสวงหาความสุข (the pursuit of happiness) อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในการอยู่ร่วมกันเป็นรัฐ 4) หลักประโยชน์ส่วนรวม (common good) ไม่กระทำการใดอันเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น 5) หลักนิติธรรมและ ความเป็นธรรม (justice) ในการตัดสินข้อพิพาทต่าง ๆ 6) หลักความเสมอภาค (equality) ไม่ สามารถเอาผู้ใดลงเป็นทาสหรือกดขี่ผู้อื่นไว้ด้วยความแตกต่าง 7) ยอมรับความหลากหลาย (diversity) เพื่อดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ 8) ยึดหลักความจริง (truth) ในการปรึกษาหารือ ระหว่างกัน 9) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (popular sovereignty) และ 10) หลักความรักภักดีต่อรัฐ (patriotism)

ด้าน Jeremy Bentham มองว่าประชาธิปไตยนั้นต้องประกอบด้วยเงื่อนไขอย่างน้อย 4 ประการ คือ มีการเลือกตั้งทั่วไป (universal suffrage) เป็นไปโดยอิสระและเป็นทางลับ มีการ ประชุมของรัฐสภาโดยปกติเป็นประจำ มีความโปร่งใส (transparency) ในการบริหารและไม่ปิดกั้น การแสดงความคิดเห็นของสาธารณะชน (Lieberman, 2008, pp. 605-626) ด้าน Rally Diamond (2016) เสนอว่าประชาธิปไตยจะต้องเป็นระบอบที่มีการเลือกรัฐบาลและทดแทนรัฐบาลผ่านการ เลือกตั้งที่เสรีเป็นธรรม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแข็งขัน ยึด หลักนิติธรรม (rule of law) ในการปกป้องสิทธิมนุษยชน และประชาชนทุกคนต้องเสมอกันต่อหน้า กฎหมาย

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่าเมื่อกล่าวถึงประชาธิปไตย นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์โดยส่วนใหญ่ เห็นพ้องต้องกันว่าเพื่อปกป้องเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์เอาไว้ ประชาธิปไตยจะต้องมี หลักประกันขั้นต่ำ ประกอบด้วย 1) มีการเลือกตั้งทั่วไป (universal suffrage) ที่เกิดขึ้นอยู่อย่าง

สม่ำเสมอ โดยเป็นการเลือกตั้งที่มีอิสระเป็นธรรม (free and fair election) และเป็นความลับ (the secret ballot) เพื่อรับรองว่าประชาชนจะมีโอกาสได้ใช้อำนาจเพื่อปกครองตนเองแม้ในทางอ้อมก็ตาม โดยการเลือกตั้งนั้นรัฐจะต้องรับรองไว้ให้เป็นสิทธิโดยไม่จำกัดกีดกันผู้ใด ด้วยเหตุที่ไม่สมควร

2) มีหลักนิติธรรมกล่าวคือยึดกฎหมายเพื่อมีหรือเพื่อละเว้นปฏิบัติการต่าง ๆ โดยกฎหมายนั้นจะต้องถูกใช้กับทุกฝ่ายอย่างเสมอหน้ากัน ไม่มีการเลือกปฏิบัติ ทุกฝ่ายจะต้องได้รับการคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันตามกฎหมาย เป็นกฎหมายที่ใช้ไปเพื่อส่งเสริมความเท่าเทียมกันและส่งเสริมความยุติธรรมในสังคม 3) มีรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้ง ที่ประชาชนสามารถตรวจสอบและเปลี่ยนแปลงได้ด้วยวิธีการตามกฎหมาย ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ วิทธานิพนธ์ฉบับนี้จึงสรุปคุณค่าประชาธิปไตยในเชิงวิชาการที่ใช้กันโดยทั่วไปว่า หมายถึงการปกครองที่ให้ความสำคัญกับการปกป้องสิทธิเสรีภาพ ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดความเสมอภาคระหว่างผู้คนในสังคมผ่านการกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ เพื่อปกป้องเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์และจำกัดการใช้อำนาจตามอำเภอใจของรัฐ

2.2 กลุ่มคำอธิบายเรื่องอำนาจ (power) และการต่อต้านอำนาจ

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการกล่อมเกลாதองการเมืองเป็นความพยายามประการหนึ่งในการสร้างให้ผู้คนในสังคมได้เรียนรู้พฤติกรรมทางการเมืองบางอย่าง เพื่อลดพฤติกรรมที่อยากจะคาดเดาลง ด้วยการส่งเสริมให้ผู้นั้นยินยอมพร้อมใจที่จะรับเอามาตรฐานของสังคมมาไว้กับตัวเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองบางประการ การอธิบายเช่นนี้แม้จะทำให้สามารถเข้าใจถึงการที่เยาวชนยินยอมปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อแม่โรงเรียนและปฏิบัติตามกติกาของสังคมได้ ทว่ายังไม่สามารถอธิบายกรณีต่อต้านและปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามพ่อแม่โรงเรียนและกติกาของสังคมบางประการได้ ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจเรื่องการกล่อมเกลาทองการเมืองจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจเรื่องอำนาจไปพร้อมกัน

เมื่อกล่าวถึงอำนาจ (power) นิยามที่มักได้รับการกล่าวอ้างถึงคือนิยามของ Robert Dhal (1957, pp. 201–215) ที่อธิบายว่าอำนาจคือความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่ไม่เท่ากัน ในแง่ของการที่บุคคลหนึ่งสามารถทำให้อีกบุคคลหนึ่งหรือบุคคลอื่นทำตามความต้องการของตนเองได้แม้ว่าผู้นั้นจะไม่สมัครใจ เขายกตัวอย่างว่า ในกรณีที่ เอ มีความสัมพันธ์กับ บี และภายใต้ความสัมพันธ์นั้น เอ สามารถทำให้ บี ทำตามสิ่งที่ เอ ต้องการได้ แม้ว่า บี จะฝืนใจก็ตาม สิ่งนี้เป็นคุณลักษณะสำคัญของอำนาจ ในความเห็นของ Dhal นั่นคืออำนาจ อำนาจต้องสามารถสังเกตเห็นได้ ในที่นี้คือการมีพฤติกรรมบางอย่างปรากฏให้เห็นในความสัมพันธ์นั้น หรือ อีกนัยคือในความสัมพันธ์นั้นส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมบางอย่าง (effect the behavior) ในอันที่ผู้หนึ่งต้องทำในสิ่งที่เขาไม่ยอมทำได้

อย่างไรก็ตาม Dhal ชี้ให้เห็นว่าอำนาจมีหลายประเภท โดยอำนาจ (power) กับอำนาจหน้าที่ (authority) นั้นแตกต่างกัน สำหรับ Dhal การทำความเข้าใจอำนาจหน้าที่โดยอิงกับระเบียบปฏิบัติจะทำให้ไม่เห็นอำนาจแท้จริงที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง ไม่ต่างจากการอธิบายว่าประธานาธิบดีมีอำนาจเหนือสภาองเกรส ซึ่งสำหรับเขาการอธิบายเช่นนั้นว่างเปล่าและไร้ประโยชน์ เพราะไม่เห็นถึงแหล่งที่มาของอำนาจ จึงทำให้ไม่เห็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่ากันของตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง ในที่นี้เขาจึงเสนอว่าการจะทำความเข้าใจเรื่องอำนาจหน้าที่จำเป็นต้องมองให้ลึกกลงไปกว่านั้นอย่างน้อย 3 กรณี คือ 1) มองให้เห็นถึงที่มาของอำนาจเช่นประธานาธิบดีคนนั้นมีฐานอำนาจอยู่ที่ใด 2) มองให้เห็นถึงช่องทาง (means) ในการใช้อำนาจหรือเครื่องมือที่ใช้อำนาจ เช่น ประธานาธิบดีเลือกที่จะใช้อำนาจผ่านเครื่องมือใด รัฐสภาหรือหน่วยงานใด เป็นต้น 3) ดูถึงขอบเขตที่อำนาจไปถึง ในที่นี้คือพิจารณาว่า การใช้อำนาจนั้นส่งผลสร้างความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้อื่นหรือไม่ในแง่ใด กล่าวโดยสรุปคืออำนาจแบบ Dhal นั้นเป็นความสัมพันธ์ที่แสดงออกมาให้เห็นว่าอีกฝ่ายเลือกที่จะทำตามความต้องการของอีกฝ่ายแม้ไม่ใช่ความต้องการของตนทั้งในแง่ของการสั่งให้ทำหรือห้ามทำอะไรก็ตาม

การอธิบายอำนาจแบบ Dhal ได้รับการอ้างอิงถึงและได้รับการขยายความในเวลาต่อมา โดย Peter Bachrach, Morton S. Baratz (1962, pp. 947-952) ที่ได้หยิบยกข้อเสนอเรื่องอำนาจของ Dhal มาอธิบายเพิ่มเติมในงานเรื่อง Two Faces of Power โดยชี้ให้เห็นว่าอำนาจเป็นคอนเซปต์ที่เข้าใจยากซับซ้อนและไม่จำเป็นต้องเป็นแสดงออกมาให้เห็นหรือมีการสั่งให้ทำหรือห้ามทำเสมอไป เขาจึงเสนอว่าการศึกษาอำนาจไม่ควรเน้นไปที่การแสดงออก (action) ของอำนาจหรือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in decision making) มากเกินไป แต่ควรให้ความสนใจไปที่แหล่งที่มา (source) ของอำนาจไปพร้อมกัน เพราะอำนาจบางครั้งก็ไม่แสดงออกทำให้ไม่อาจวัดได้ (unmeasurable elements) แต่ก็ยังคงอยู่ ในที่นี้เขายกตัวอย่างกรณีที่ เอ พยายามทำทุกวิถีทางหรืออุทิศทรัพยากรที่มีในการจำกัดการเข้าไปมีส่วนร่วมของสาธารณะชนเพื่อปกป้องหรือยื้อเรื่องที่จะเป็นประโยชน์ของตนเอาไว้ไม่ให้ต้องได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ หรือในทางกลับกันคือป้องกันไม่ให้เรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์กับตนได้รับการพูดถึงในที่สาธารณะ ในแง่นี้การที่ เอ สามารถจำกัดขอบเขตของกระบวนการทางการเมืองในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิจารณานโยบายและกำหนดให้มีส่วนร่วมพิจารณาได้เฉพาะประเด็นที่ถือว่าไม่มีพิษภัยกับ เอ เท่ากับ เอ มีอำนาจ

กล่าวคือ อำนาจ ในมุมมองของ Bachrach และ Baratz นั้นเป็นไปในแง่ของการ “ป้องกันไม่ให้เกิดการแข่งขัน” ขึ้นในประเด็นสำคัญ (non decision as decision making) หรือเพื่อปิดบังประเด็นหรือเลื่อนการตัดสินใจออกไปเพื่อป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น ซึ่งเป็นประเด็นที่ Dhal

ไม่ได้ให้คำอธิบายไว้และมองข้ามไป การอธิบายอำนาจแบบ Dhal จึงไม่มีพลังมากพอในการแยกแยะออกมาได้ว่าแบบใดเป็นการใช้อำนาจตามปกติ (routine political decision) หรือเป็นการใช้อำนาจที่มีนัยสำคัญ (key power) ทางการเมือง ดังนั้น การศึกษาเรื่องอำนาจที่เป็นประโยชน์ จำเป็นต้องแยกแยะออกมาให้ได้ระหว่างอำนาจที่ไม่สำคัญกับอำนาจที่มีความสำคัญ ในอันที่จะ “ทำทนาย” กับ ค่านิยมหลักในสังคม

ประเด็นของ Peter Bachrach, Morton S. Baratz ได้รับการขยายความต่อมาโดย Steven Lukes (1974) ซึ่งมุ่งขยายความอำนาจในมิติที่มองไม่เห็นให้เห็นได้ชัดเจนมากขึ้น โดยยังคงสาระสำคัญของอำนาจไว้ที่ความสัมพันธ์ที่มีฝ่ายหนึ่งได้ประโยชน์อีกฝ่ายเสียประโยชน์ไม่ต่างจากที่ Dhal และ Bachrach กับ Baratz เสนอไว้ แต่ Lukes พยายามชี้ให้เห็นว่าการมีอยู่ของอำนาจไม่จำเป็นต้องแสดงออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนเสมอไปและไม่จำเป็นต้องเกี่ยวกับมิติของการตัดสินใจเท่านั้น แต่อำนาจมีความซับซ้อนในบางกรณีปรากฏในลักษณะที่ไม่บังคับฝืนใจแต่กลับทำให้ผู้อื่นยินยอมทำตามโดยสมัครใจ ซึ่งอำนาจเช่นนี้มีประสิทธิภาพและน่ากลัวอย่างยิ่ง เพราะขณะที่ผู้มีอำนาจได้ประโยชน์ แต่ผู้ที่ถูกอำนาจกระทำกลับไม่ตระหนักถึงความสูญเสียดังกล่าว ทั้งยังยินยอมทำสิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์ของผู้มีอำนาจด้วยความสมัครใจ Lukes เรียกอำนาจนี้ว่าอำนาจวัฒนธรรม ซึ่งนับเป็นสุดยอดแห่งอำนาจเพราะทำให้คนที่ถูกอำนาจกดทับไม่รู้ตัวและยินยอมมีปฏิบัติการหลายๆ อย่างด้วยตนเองโดยความสมัครใจซึ่งจะทำให้ผู้ที่มีอำนาจได้ประโยชน์มากกว่า ยาวนานกว่า การใช้อำนาจที่เกิดจากการใช้ความรุนแรงหรือการข่มขู่

แนวคิดเรื่องอำนาจวัฒนธรรมได้รับการกล่าวถึงไว้โดยกลุ่มมาร์กซิสต์ใหม่ (neo-Marxist) เช่นกันภายใต้ความพยายามแสวงหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดการปฏิวัติจึงไม่เกิดขึ้นทั้ง ๆ ที่ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นดำรงอยู่ Antonio Gramsci ให้คำอธิบายต่อสถานการณ์ที่ชนชั้นล่างอดทนต่อการถูกกดขี่และสุดท้ายก็ยังอยู่ร่วมกันได้กับชนชั้นนำและไม่นำไปสู่การปฏิวัติไว้อย่างน่าสนใจว่าเป็นเพราะโครงสร้างส่วนบน (super structure) ของสังคมซึ่งก็คือวัฒนธรรมนั้นคอยกล่อมเกล้าให้คนในสังคมยอมรับต่อระบบเศรษฐกิจที่เป็นอยู่และหลงเชื่อในผลประโยชน์จอมปลอมจากการมีสำนึกที่ผิดพลาด (false consciousness) เพื่ออธิบายประเด็นดังกล่าว Gramsci ได้เสนอแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ (hegemony) ขึ้น โดยชี้ให้เห็นว่าอำนาจในยุคสมัยใหม่ไม่จำเป็นต้องใช้กำลังเสมอไป แต่อยู่ที่การควบคุมความคิดจิตใจของผู้คนในสังคมเอาไว้เพื่อให้ผู้คนเหล่านั้นยินยอมทำตามกลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของกลุ่มผู้มีอำนาจ (วัชรพล พุทธิรักษา, 2541 หน้า6-11)

Gramsci ได้เผยให้เห็นกระบวนการครองอำนาจนำของกลุ่มผู้มีอำนาจเหนือชนชั้นกรรมาชีพว่าเป็นไปโดยแยบยลผ่านปฏิบัติการต่าง ๆ โดยการร่วมมือกันของรัฐและนายทุนเหนือประชาชนในพื้นที่ประชาสังคม (civil society) ที่อยู่ในโครงสร้างส่วนบน โดยเครือข่ายปฏิบัติการจะสร้างอุดมการณ์ชุดหนึ่งขึ้นมาเป็นอุดมการณ์หลักที่จะครอบงำความคิดจิตใจและผลักดันพฤติกรรมของผู้คนในสังคมให้ออกมาสอดคล้องกับผลประโยชน์ของรัฐและทุนอย่างเต็มที่ ซึ่งอุดมการณ์นั้นก็คือนโยบาย โดยอุดมการณ์ดังกล่าวจะถูกส่งต่อสู่ผู้คนในสังคมผ่านกลไกต่าง ๆ ของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และสื่อมวลชน ที่รวมกันเข้าเรียกว่ากลุ่มทางประวัติศาสตร์ (historical blocs) เพื่อลดการต่อต้านและแรงปะทะของประชาชนลงไป เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐจึงไม่จำเป็นต้องใช้กำลังในการปกครอง เพราะได้ทำให้ประชาชนในประชาสังคมมีสำนึกที่ผิดพลาด (false consciousness) ว่าตนกำลังมีอำนาจและมีผลประโยชน์เดียวกันกับรัฐและนายทุน อยู่จึงยอมอ่อนข้อต่อรัฐและนายทุนด้วยความเต็มใจ (spontaneously consensus) กระบวนการเช่นนี้กรัมซีเรียกว่า “การครองอำนาจนำ” (hegemony) (ธีรยุทธ บุญมี, 2547; วัชรพล พุทธรักษา, 2541)

อย่างไรก็ตาม การครองอำนาจนำก็ไม่ได้มีความสมบูรณ์ Gramsci มองว่าสังคมนั้นไม่ตายตัวว่าจะต้องเข้าข้างรัฐและนายทุนเสมอไป เพราะสังคม (civil society) เป็นพื้นที่ของการช่วงชิง ดังนั้นจึงมีโอกาสเช่นกันที่ผู้มีอำนาจน้อยกว่าจะลุกขึ้นมาท้าทายอำนาจรัฐและทุน อย่างไรก็ตาม การลุกขึ้นมาท้าทายอุดมการณ์หลักที่ครองอำนาจนำในสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกิดสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดและอุดมการณ์ (war of position) ในสังคมเพื่อเปลี่ยนกลุ่มทางประวัติศาสตร์ใหม่เสียก่อน โดยการสร้างแนวคิดใหม่ (counter hegemony) เพื่อตอบโต้กับความคิดที่ครองอำนาจนำในสังคมก่อนหน้า ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากนักวิชาการของชนชั้นแรงงาน (organic intellectual) หรือการจับกลุ่มทางประวัติศาสตร์เสียใหม่เพื่อสร้างชุดคำอธิบายทางเลือกขึ้นมาตอบโต้กับชุดคำอธิบายเดิม อย่างไรก็ตาม การท้าทายที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้หมายความว่าชุดอุดมการณ์ใหม่จะขึ้นมาครองอำนาจนำในสังคมโดยทันที เพราะกลุ่มอำนาจเก่าจะมีความพยายามปรับตัวอยู่เสมอเช่นกัน แต่การโต้ตอบที่เกิดขึ้นก็อาจแสดงให้เห็นให้ผู้ครองอำนาจนำเห็นว่าอำนาจของตนอาจถูกท้าทายได้เสมอและมีโอกาสที่อาจถึงขั้นโค่นล้มผู้มีอำนาจลงได้เช่นกัน (วัชรพล พุทธรักษา, 2541 หน้า 12-15)

Gramsci ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาก็เป็นวิธีการหนึ่งที่รัฐนำมาใช้เพื่อสร้างการครองอำนาจนำและครอบงำความคิดจิตใจของคนในสังคม โดยการถ่ายทอดความคิดความเชื่อให้แก่ผู้คนในสังคมคิดเห็นและมีมุมมองสอดคล้องกับผลประโยชน์ของรัฐ ตลอดจนลดการตั้งคำถามต่อความเป็นไปของสังคม

ให้น้อยที่สุดหรือไม่ตั้งคำถามเลย ในแง่ที่ผู้วิจัยมองว่ากระบวนการครองอำนาจนำของ Gramsci ที่เผยให้เห็นกลไกและเครือข่ายกระบวนการในการครอบงำความคิดจิตใจสามารถนำมาปรับใช้เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมได้มากขึ้น เช่น ตั้งข้อสังเกตไปที่ชุดอุดมการณ์ที่ครองอำนาจนำในสังคม ที่ได้รับการถ่ายทอดในสังคม เครือข่ายที่ร่วมกันถ่ายทอดอุดมการณ์ดังกล่าวตลอดจนกลไกกระบวนการที่เครือข่ายของปฏิบัติการเหล่านั้นใช้เพื่อสร้างชุดคำอธิบายหนึ่งขึ้นมาและเผยแพร่ชุดคำอธิบายดังกล่าวออกไป นอกจากนี้ ยังชี้ชวนให้ตั้งข้อสังเกตไปที่การต่อต้านอำนาจที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้จากการกำหนดชุดคำอธิบายหรืออุดมการณ์ใหม่ขึ้นมา ซึ่งคำอธิบายนี้มีความเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันที่มีผู้คนออกมาสถาปนาตนเองเป็นผู้รู้เกี่ยวกับชุดความคิดทางเลือกมากมาย ซึ่งรวมไปถึงการนำเสนอคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนหลายชุดความคิด

คำอธิบายของ Gramsci ได้รับการขยายความออกไปโดย Ernesto Laclau และ Chantal Mouffe ในงานชิ้นสำคัญของเขาเรื่อง *Hegemony and Socialist Strategy : Towards a Radical Democratic Politics* (2001) ความน่าสนใจในงานของ Ernesto Laclau และ Chantal Mouffe อยู่ที่การยอมรับข้อเสนอเรื่องอำนาจวัฒนธรรมของกรัมซี่ อย่างไรก็ตาม พวกเขากลับไม่เชื่อในเรื่องสำนึกที่ผิดพลาด (false consciousness) ของชนชั้นล่าง เนื่องจากทั้งคู่ไม่เชื่อในเรื่องของ “ความจริงแท้” เพราะทุกสิ่งบนโลกล้วนถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากวาทกรรม (discourse) ซึ่งเมื่อไม่มีความจริงแท้ผลประโยชน์ที่แท้จริงไม่มี มีแต่เพียงผลประโยชน์และความต้องการที่หลากหลายเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ Laclau และ Mouffe จึงพยายามชี้ให้เห็นว่าสังคมนั้นเต็มไปด้วยความต้องการและผลประโยชน์ที่หลากหลาย ที่เขาเรียกว่าสังคมปรปักษ์ (agonistic) นั้นเป็นธรรมชาติของสังคมมนุษย์ แต่ที่ผ่านมาสังคมถูกกดทับเอาไว้ด้วยอำนาจวาทกรรม โดยอำนาจวาทกรรมหนึ่งที่ทรงอิทธิพลก็คือวัฒนธรรมและอุดมการณ์ที่ครองอำนาจนำ (hegemony) และพยายามเข้ามาจัดระเบียบสังคมไว้ด้วยการลดทอนความหลากหลายของความต้องการในสังคมลงไปให้เหลือเพียงสิ่งที่สังคมรับรองและสิ่งที่สังคมปฏิเสธจะรับรองเท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ขัดกับความเป็นจริงทางสังคมอย่างมาก ทว่าคนในสังคมก็ถูกทำให้เชื่อและมีพฤติกรรมตอบสนองต่อเรื่องเหล่านั้นโดยอัตโนมัติ (spontaneously) กระทั่งหลงลืมไปว่าจุดตั้งต้นของสิ่งเหล่านั้นเกิดจากการเมือง ไม่ได้เป็นเรื่องธรรมชาติ (natural order) แต่เป็นสิ่งที่การเมืองพยายามทำให้เราคิดว่าเป็นเรื่องธรรมชาติเท่านั้น

Laclau และ Mouffe มองว่าการครองอำนาจนำ (hegemony) เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อน เกี่ยวเนื่องกับตัวแสดงและสถาบันทางการเมืองสังคมมากมายที่ร่วมกันส่งเสริมผลักดันให้

“วาทกรรม” หนึ่งๆ กลายเป็นความจริงทางสังคมขึ้นมา ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจเรื่องการครองอำนาจนำ (hegemony) จึงจำเป็นต้องให้ความสนใจกับการศึกษาวาทกรรม (discourse) โดยเข้าไปศึกษาโครงสร้างทางภาษาที่ประกอบกันเข้าและทำให้คำหนึ่งๆ กลายเป็นคำที่มีพลังต่อความคิดและพฤติกรรมของผู้คนขึ้นมา การอธิบายเรื่องนี้ Laclau และ Mouffe ได้นำแนวคิดของ Michel Foucault เรื่องวงศาวินิจฉัย (genealogical) มากล่าวถึงไว้ด้วยเพื่อสืบสืบลงไปถึงแหล่งที่มาที่ทำให้คำหนึ่งๆ เปลี่ยนแปลงความหมายไปเมื่อช่วงเวลาหรือผู้มีอำนาจเปลี่ยนแปลงไปเพื่อแสดงให้เห็นถึงการไม่มีความจริงแท้ มีแต่เพียงวาทกรรมที่ประกอบสร้างขึ้นมาเท่านั้น การวิเคราะห์วาทกรรมจึงไม่ใช่การค้นหา “ความจริง” เกี่ยวกับความเป็นจริง แต่เป็นไปเพื่อค้นคว้าสังคมนี้อำนาจสร้างความจริงขึ้นมาอย่างไร มีกลุ่มใดในสังคมบ้างที่ร่วมมือกันประกอบสร้างให้วาทกรรมหนึ่งๆ กลายเป็นจริงขึ้นมาด้วยวิธีการและเครื่องมือใด เพื่อชี้ให้ผู้คนในสังคมได้เห็นว่าพวกเขา กำลังตกอยู่ภายใต้การกดทับของชุดความคิดใดและเกิดความตระหนักรู้กระทั่งปลดปล่อยความต้องการของตนเองออกมาต่อสู้กับวาทกรรมที่กดทับพวกเขามาเป็นเวลานานเหล่านั้น แม้ว่าสุดท้ายแล้วพวกเขาจะไม่สามารถหลุดพ้นออกไปจากความจริงทางสังคมได้ แต่อย่างน้อยก็ได้เลือกในสิ่งที่พวกเขาต้องการ และหลุดพ้นจากกรอบคำอธิบายแบบสองขั้วถูกผิดที่กดทับความหลากหลายที่แท้จริงของสังคมประชาธิปไตยเอาไว้

ด้าน Torfing (1999) ชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมหนึ่งๆ ประกอบขึ้นจากการนำเอาวาทกรรมหลาย ๆ เรื่องมารวมกันเพื่อสร้างความหมายใหม่ โดยการเลือกให้คุณค่ากับอย่างหนึ่งและปฏิเสธที่จะให้คุณค่ากับอีกอย่าง เพื่อสนับสนุนชุดความคิดใหม่หรือสร้างความชอบธรรมใหม่ให้กับคำอธิบายนั้น แต่วาทกรรมจะมีอำนาจได้ก็ต่อเมื่อมันถูกขับเคื้อนออกมาจากความสัมพันธ์ (relationship) ที่ตัวแสดงและสถาบันทางสังคมการเมืองต่าง ๆ มีต่อกัน ในการสร้างความหมายย่อยเพื่อสนับสนุนวาทกรรมที่ครองอำนาจนำจนกลายเป็นห่วงโซ่แห่งความหมาย เชื่อมระบบความหมายเฉพาะเป็นห่วงโซ่เข้าด้วยกัน และก่อให้เกิดความเป็นจริงทางสังคมในลักษณะหนึ่งลักษณะใดขึ้นมา การวิเคราะห์วาทกรรมเหล่านี้จะกระทำได้โดยการมองหาสัญลักษณ์หรือร่องรอย (signifier) ที่ครองอำนาจนำในสังคม แล้วจึงมองหาความหมายหลักความหมายรองที่สนับสนุนกลุ่มเครือข่ายปฏิบัติการต่าง ๆ ตลอดจนความสัมพันธ์ที่ตัวแสดงและสถาบันทางสังคมการเมืองต่าง ๆ มีต่อกันเป็นลำดับ

อย่างไรก็ตาม Mouffe (2008) เชื่อเช่นเดียวกันกับที่ Gramsci และ Foucault เสนอไว้ว่า ไม่มีอำนาจใดที่จะดำรงอยู่ได้ยืนยงตลอดไป ทุกอำนาจมีความเสี่ยงที่จะถูกทำลายได้เสมอ เพราะเมื่ออำนาจเกิดขึ้นจากการรวมตัวของวาทกรรม เกิดจากการเชื่อมโยงสัญลักษณ์หรือร่องรอย (signifier) ต่าง ๆ ที่ปรากฏในสังคมเข้าด้วยกันและให้ความหมาย การขยับปรับเปลี่ยนการเชื่อมต่อสัญลักษณ์

หรือร่องรอยต่าง ๆ ในรูปแบบใหม่ จึงอาจส่งผลต่อการก่อเกิดความหมายใหม่และสร้างวาทกรรมใหม่ ๆ ได้เสมอ และนั่นอาจกระทำต่อความเข้าใจอำนาจที่แตกต่างไปอันอาจนำไปสู่การทำทลายวาทกรรมเดิมที่ครองอำนาจอยู่ในสังคมได้ โดยการทำทลายอำนาจทำให้เกิดขึ้นได้ 2 ลักษณะ 1) เกิดขึ้นผ่านกิจกรรมต่างๆที่ผู้คนกระทำในชีวิตประจำวัน ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นในรูปแบบของการปฏิวัติทางชนชั้นเท่านั้น 2) เกิดขึ้นจากการกระตุ้นปลุกเร้าโดยเจตนาของกลุ่มผลประโยชน์ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอย่างมีกลยุทธ์เพื่อสร้างวาทกรรมคู่แข่งเข้าต่อสู้อย่างโจ่งแจ้งหรือแอบแฝงเพื่อทำทลายต่อวาทกรรมที่กำลังครองอำนาจ นี่เป็นกระบวนการปกติของอำนาจ เมื่อมีอำนาจย่อมมีการทำทลายอำนาจ Laclau และ Mouffe เรียกสภาวะการณ์เช่นนี้ว่าสังคมนิยม (Antagonisms) ซึ่งจะนำไปสู่การปรับตัวเพื่อพยายามรักษาอำนาจของกลุ่มที่ครองอำนาจในเวลาต่อมา ผ่านกระบวนการแทรกแซงสร้างความหมายใหม่ (re-articulate discourses) ให้เสริมกับอำนาจชุดเดิมหรือลดความคลุมเครือของความหมายที่ถูกทำลายลง

คำอธิบายอำนาจที่หลากหลายของ Laclau และ Mouffe จึงมีความสอดคล้องกับปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่กำลังเกิดเพิ่มมากขึ้นในยุคสมัยใหม่ โดยที่การเคลื่อนไหวเหล่านั้นมีลักษณะข้ามชนชั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นชนชั้นกลางเป็นชนชั้นกรรมกรและแรงงานตามแนวคิดมาร์กซิสต์แบบเดิมเท่านั้นแต่เป็นการเคลื่อนไหวเชิงอัตลักษณ์เพื่อปลดปล่อยความต้องการที่หลากหลายของตนออกมา เพราะคำอธิบายของทั้งคู่ได้เปิดทางให้กับการอธิบายเรื่องอัตลักษณ์ให้กลายเป็นประเด็นทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเพศสภาพ กลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมือง กลุ่มเชื้อชาติและคนกลุ่มน้อย ในยุคนี้สังคมไม่ได้เป็นเพียงสนามเดียวของการต่อสู้ตามที่กรัมซ์เสนอ แต่ว่าการต่อสู้เพื่อครองอำนาจได้เข้าแล้วเข้าเล่าภายในขอบเขตของชีวิตสังคม มันเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ผ่านการสร้างความหมายที่เชื่อมโยงกับปฏิบัติการที่สร้างอำนาจให้แก่คนแต่ละกลุ่ม การแข่งขันกันของกลุ่มต่าง ๆ ในการครองอำนาจในพื้นที่ทางวัฒนธรรมมิได้เป็นไปแบบชัดเจนแน่นอนและไม่ได้มีเพียง 2 กลุ่มที่แข่งขันกันตามชนชั้นของตน กลุ่มต่าง ๆ พร้อมทั้งจะแข่งขันกันเพื่อแสวงหาประโยชน์สูงสุดให้แก่ตนเอง ในแง่นี้การเปลี่ยนกลุ่มสร้างพันธมิตรจึงมีลักษณะเป็นการชั่วคราวเท่านั้นตราบเท่าที่พวกเขาได้ประโยชน์ ดังนั้นจึงไม่มีมิตรแท้และศัตรูถาวรในทางการเมือง ประเด็นของ Laclau และ Mouffe ในการอธิบายเรื่องอำนาจจึงไม่ได้อยู่ที่ชนชั้น แต่อยู่ที่การต่อสู้ เพราะทั้งคู่มองว่ามนุษย์มีพลังสติปัญญาในการเลือกตัดสินใจเพื่อประโยชน์ของตน อีกทั้งมิติด้านอารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ก็เป็นมิติที่ไม่อาจดูเบาได้ โดยเฉพาะความรู้สึกแบบหลงใหล

(The affection) ซึ่งร้ายล้อมและขับเคื่อนการเมืองอัตลักษณ์อย่างมากและอาจนำไปสู่การทำทลายอุดมการณ์หลักทางสังคมได้

กล่าวโดยสรุป การทำความเข้าใจเรื่องอำนาจ โดยเฉพาะอำนาจวัฒนธรรมและอำนาจวาทกรรม สามารถนำมาเชื่อมโยงกับการต่อต้านอำนาจเพื่อให้คำอธิบายต่อการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียน ท่ามกลางความพยายามกล่อมเกลาทางการเมืองภายใต้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการที่มุ่งสร้างนักเรียนให้มีหน้าที่เรียนหนังสือได้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเปิดกว้างมากขึ้นและนั่นอาจนำมาสู่การรับรู้และเลือกเชื่อในสิ่งที่แตกต่างออกไปจากรัฐก็เป็นได้

2.3 กลุ่มคำอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล (Structure and human agency)

แนวคิดเรื่องโครงสร้างกับปัจเจกบุคคล (Structure and human agency) เป็นวิวาทะมาเป็นเวลานานแล้ว ด้วยความเชื่อที่ว่ามนุษย์นั้นมีเจตจำนงเสรี (free will) ในการเลือก ในการตัดสินใจที่จะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดในชีวิตของตน อย่างไรก็ตาม ภายใต้โครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนภายในสังคมก็ชวนให้ตั้งคำถามว่าปัจเจกบุคคลมีอิสระเพียงใดในการตัดสินใจ ดังวลีดังของ Jean Jacques Rousseau ที่ว่า “มนุษย์เกิดมาเสรีแต่ทุกหนทุกแห่งอยู่ในพันธนาการ” นั่นคือแม้มนุษย์จะเกิดมาเสรีในการเลือกที่จะแสดงออกอย่างไรก็ได้ แต่ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันทางสังคม มนุษย์ก็ไม่สามารถตัดสินใจดำเนินชีวิตได้อย่างอิสระโดยลำพัง การตัดสินใจถูกผูกไว้ด้วยกฎกติกาและความสัมพันธ์ทางสังคม เมื่อพิจารณาร่วมกับรูปแบบการใช้อำนาจที่มีพัฒนาการแนบเนียนแยบยลมากขึ้นในรัฐสมัยใหม่ ที่ทำให้ปัจเจกบุคคลแทบตระหนักไม่ได้ว่าผลประโยชน์และความต้องการที่แท้จริงของตนอยู่ที่ใด ภายใต้เครือข่ายปฏิบัติการทางอำนาจขนาดใหญ่ที่คอยกดทับความคิดเห็นที่แตกต่างของผู้คนในสังคมไม่ให้ปรากฏ ปัจเจกบุคคลจึงแทบไม่มีบทบาทในการตัดสินใจหรือสร้างความเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างทางสังคม

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมามีความเห็นต่างและการต่อต้านไม่เคยหมดไปจากสังคม การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ จำนวนมากที่ปะทุขึ้นมาราว 2 ทศวรรษนี้ แสดงให้เห็นว่าความพยายามกดทับของอำนาจสามารถถูกท้าทายได้ และหลายครั้งการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มต่าง ๆ ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกฎกติกาและโครงสร้างทางสังคมการเมืองบางประการให้แตกต่างไปจากอดีต อาทิ การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของคนผิวดำในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้นำไปสู่การออกกฎหมายรับรองความ

เท่าเทียมของค่าแรงคนผิวดำ ในช่วงทศวรรษที่ 1950 การยกเลิกการแบ่งแยกที่นั่งบนรถประจำทาง กระทั่งมีการออกกฎหมายสิทธิพลเมืองในเวลาต่อมา ด้านการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิคนรักเพศเดียวกัน ได้นำไปสู่กฎหมายรองรับการสมรสระหว่างคนเพศเดียวกันไว้กว่า 29 ประเทศทั่วโลก ขณะที่ประเทศไทยก็มีท่าทีสนับสนุนสิทธิของผู้รักเพศเดียวกันมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการผ่านร่างพระราชบัญญัติ คู่ชีวิตของคณะรัฐมนตรี ซึ่งรับรองสิทธิในการตั้งครอบครัวของคนรักเพศเดียวกัน รวมไปถึงคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายหลายประการในฐานะคู่ชีวิต (ปริยวรรณ สุวรรณสุนย์, 2564 หน้า 1-12) เป็นต้น เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าภายใต้อำนาจและเครือข่ายต่าง ๆ ที่กดทับความแตกต่าง หลากหลายทางความคิดเอาไว้ด้วยโครงสร้างบางอย่าง ทว่าสุดท้ายแล้วปัจเจกบุคคลก็ยังมี ความสามารถในการสร้างความเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างเหล่านั้นได้ แสดงให้เห็นว่าภายใต้ กระบวนการกล่อมเกลາทางการเมือง หรือการครองอำนาจที่มีโครงสร้างปฏิบัติการเหนียวแน่น ผ่านเครือข่ายทางสังคม ยังมีช่องว่างที่เปิดโอกาสให้แก่ปัจเจกบุคคลได้ขบคิดและตัดสินใจเลือกที่จะมี ทัศนคติและพฤติกรรมได้ด้วยเช่นกัน

ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงนำแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง (structure) และ ปัจเจกบุคคล (individual) ในฐานะผู้กระทำการ (human agency) มากล่าวถึงไว้ด้วย โดยในที่นี้ เลือกทฤษฎีโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (structuration theory) ที่นำเสนอโดย Anthony Giddens และขยายความโดย Rob Stones มากล่าวไว้ ทั้งนี้เพราะแนวคิดดังกล่าวเป็นความ พยายามหนึ่งในการเชื่อมโยงคำอธิบายแบบปัจเจกชนนิยม (individualism) เข้ากับคำอธิบายแบบ โครงสร้างนิยม (structuralism) เพื่อชี้ให้เห็นศักยภาพในการคิดตรึงตรองของปัจเจกบุคคลในฐานะ ผู้กระทำการต่อการกล่อมเกลາทางการเมือง เพื่อช่วยให้เกิดคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ มีความเป็นพลวัตมากยิ่งขึ้น

ทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (structuration theory) เป็นแนวคิด ของ Anthony Giddens เพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนและโครงสร้าง สำหรับ Giddens เขามองว่าการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นไม่อาจทำความเข้าใจโดยมุ่งอธิบายไปที่การกระทำของปัจเจกหรือโครงสร้างทางสังคมและการเมืองอันใดอันหนึ่งได้ โดยลำพัง เพราะปัจจัยทั้งสองต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โครงสร้างทางสังคมเป็นได้ทั้งสื่อกลาง และผลผลิตจากการกระทำของมนุษย์ที่มีการกระทำอยู่เสมอ (อนุสรณ์ ลีมมณี, 2542 หน้า 161-170) ดังนั้น การศึกษาไปที่ “ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม” (social interaction) จึงเป็นข้อเสนอที่ Giddens เสนอไว้เพื่อแก้ไขปัญหาการทำความเข้าใจไม่ครอบคลุมดังกล่าว เพราะแม้จะปฏิเสธไม่ได้ว่าเมื่อ

ประดิษฐกรรมได้ก่อตัวขึ้นในสังคมแล้วย่อมส่งอิทธิพลต่อการจำกัดความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ภายใต้โครงสร้างดังกล่าว แต่สุดท้ายในทางปฏิบัติมนุษย์ย่อมมีปฏิสัมพันธ์กับตัวแสดงอื่นในสังคม และโครงสร้างที่พยายามกดทับพวกเขาไว้ ซึ่งปฏิสัมพันธ์เหล่านั้นอาจสร้างการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในระยะยาว (พฤทธิสาณ ชุมพล ... [และคนอื่นๆ], 2546 หน้า 6-11)

Giddens มองว่ากฎเกณฑ์และสถาบันทางสังคมการเมืองเปรียบเสมือนทรัพยากร (resource) ที่บุคคลจะรับมาใช้เป็นต้นทุนในการปฏิบัติเพื่อมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม กระนั้น ก็ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่าในทางปฏิบัติแล้วกฎเกณฑ์และทรัพยากรเหล่านั้นจะถูกใช้ไปอย่างตริกตรองโดยตัวปัจเจกบุคคล เพราะมนุษย์เป็นตัวแสดงที่มีความสามารถในการเรียนรู้ (knowledgeable agent) สะสมความรู้ เปรียบเทียบสิ่งที่พวกเขาพบเจอและได้มีประสบการณ์ด้วย รวมไปถึงสามารถถ่ายทอดและใช้ประโยชน์จากความรู้ที่ตนมีประสบการณ์ได้ ทศนคติและพฤติกรรมที่มีต่อสถานการณ์หนึ่งๆของมนุษย์แต่ละคนจึงไม่จำเป็นต้องเหมือนกันกับสิ่งที่พวกเขาได้เรียนรู้หรือได้รับการถ่ายทอด เพราะมนุษย์มีความสามารถในการประเมินสถานการณ์ ทำให้การแสดงพฤติกรรมบางครั้งอาจแตกต่างออกไปจากที่ชุดค่านิยมและข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่พยายามกำกับความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์เอาไว้ ในแง่นี้การแสดงออกจึงมีส่วนของการสะท้อนความคิดของมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการด้วยเช่นกัน มิใช่ผลลัพธ์จากการกดทับของโครงสร้างเพียงประการเดียว ดังนั้น แม้ว่าความตระหนักรู้ของผู้กระทำการจะถูกจำกัดด้วยกิจกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของโครงสร้าง แต่กระนั้น ผลของการกระทำก็ไม่อาจคาดเดาได้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการ อาจมีการผลิตซ้ำพฤติกรรมและชุดความคิดด้วยวิธีการอื่น ๆ ที่แตกต่างกันออกไป อาจมีการละเว้นละเลยการปฏิบัติบางอย่าง หรือมีการเพิ่มเติมปฏิบัติการบางอย่างที่แม้จะไม่ได้กระทบกับโครงสร้างหลักโดยตรง แต่การปรับเปลี่ยนการแสดงออกแม้เพียงเล็กน้อยก็อาจส่งผลต่อโครงสร้างใหญ่ในระยะยาวได้ โดยสิ่งเหล่านี้อาจเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างในระยะยาวได้เช่นกัน ดังนั้น แม้ผู้กระทำการอาจไม่ได้มีเจตนาจะทำลายโครงสร้างหลักให้เปลี่ยนแปลงโดยตรง แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ถึงบทบาทของปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการที่อาจสร้างผลกระทบต่อโครงสร้างให้ต้องปรับเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ สำหรับ Giddens แล้วการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมจึงควรเน้นศึกษาไปที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) และดู “คุณสมบัติของการก่อตัวของโครงสร้าง” (structuring properties) เป็นหลัก เพื่อดูว่าปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการหรือพลังทางสังคมแบบใดที่ก่อรูปความจริงทางสังคมดังกล่าวขึ้นมา เพราะการกระทำและโครงสร้างไม่

สามารถวิเคราะห์โดยแยกออกจากกันได้ เพราะโครงสร้างนั้นเกิดขึ้นและถูกรักษาไว้ได้ก็ด้วยการกระทำของปัจเจกบุคคล หรือกล่าวคือโครงสร้างทางสังคมการเมืองไม่ได้อยู่นอกเหนือจากตัวผู้กระทำการ แต่ว่าอยู่ภายในความคิดและความทรงจำ ทั้งสองสิ่งจึงมีความสัมพันธ์กันและเป็นเงาสะท้อนของกันและกัน

ด้าน Rob Stones เป็นอีกผู้หนึ่งที่สนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและปัจเจกบุคคล โดยเขาให้ความสำคัญต่อศักยภาพของตัวแสดงอย่างปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการ ในการตัดแต่งและปรับใช้อุดมคติบางประการเพื่อประโยชน์ของตนเองและบางครั้งอาจทำลายต่อโครงสร้างที่เป็นอยู่ ทั้งนี้เพราะปัจเจกบุคคลที่เป็นตัวแสดงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องปฏิบัติสัมพันธ์กับบริบทและตัวแสดงอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลในบริบทนั้น (powerful actor-in-context) ซึ่งผลจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะส่งอิทธิพลต่อการสร้างทัศนคติและการแสดงออกของปัจเจกบุคคลนั้น ๆ ในมิติต่าง ๆ อาทิ ในแง่ของการพึงพาประณีประนอม สนับสนุน ตลอดจนทำลายกัน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการรับรู้ถึงอำนาจและผลประโยชน์บางประการ (relatively desirable) ของตัวแสดงอื่น ๆ และโครงสร้างสถาบันทางสังคม ด้วยเหตุนี้ เขาจึงเสนอแนวคิดเรื่องปฏิบัติการแห่งตำแหน่ง (position-practice framework) เพื่อเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างสภาพแวดล้อมและปัจเจกบุคคลที่อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมเหล่านั้นเข้าด้วยกัน เพื่อดูปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำการ (Rob Stones and Ake Tangsupvattana, 2012)

ดังนั้น แม้ว่าสังคมหนึ่งๆอาจจะมีกลุ่มอำนาจหลักอย่างปฏิเสธไม่ได้ แต่ถึงอย่างนั้นในความเป็นจริงอำนาจหลักก็อยู่ในบริบทที่เปิด เท่ากับว่าอำนาจหลักหนึ่งไม่พ้นที่จะต้องสัมพันธ์กับชุดอำนาจอื่นในสังคม นำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ไม่รู้จักจบ ในแง่นี้เงื่อนไขปัจจัยที่จะสร้างหรือปลุกฝังทัศนคติหรือพฤติกรรมจึงไม่ได้ตายตัวอยู่ที่อำนาจแต่อยู่ที่ปฏิบัติการแห่งตำแหน่งนั้น ๆ (position practices) ที่จะนำไปสู่การสถานปนา (instituted) บางอย่างและฟื้นคืน (reinstited) บางอย่างได้ในเวลาเดียวกันโดยตัวแสดงมากมายภายใต้ปฏิสัมพันธ์หลากหลาย ที่แม้จะมีความเชื่อแตกต่างกัน แต่ก็มีเป้าหมายของปฏิบัติการอย่างเดียวกัน (Rob Stones and Ake Tangsupvattana, 2012)

ความน่าสนใจของแนวคิดนี้อยู่ที่ Stones ได้ทำให้จุดเน้นในการวิเคราะห์ของทฤษฎีโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (structuration theory) ของ Giddens มีความชัดเจนมากขึ้น โดยแนะนำให้จุดเน้นของการวิเคราะห์มุ่งไปที่ตำแหน่งของตัวแสดง ที่สามารถอยู่ได้ทั้งในรูปแบบปัจเจกบุคคล (individual) และในรูปแบบของกลุ่ม (collective) ภายใต้บริบทเฉพาะหนึ่งๆ อันส่งผล

ต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่อโครงสร้างและตัวแสดงอื่น ๆ ให้แตกต่างกันออกไป สิ่งนี้ Stones แนะนำให้ผู้สนใจศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการมองหาก็คือ “กลุ่มปฏิบัติการที่พึ่งพาอาศัยกัน” (clusters of interdependent practices) ทั้งนี้เพราะในชุดคุณค่าหนึ่งๆจะเต็มไปด้วยปฏิบัติการมากมายจากกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ การที่ปัจเจกบุคคลได้เข้าไปสัมพันธ์กับตัวแสดงหนึ่งๆหรือสถาบันหนึ่งๆหรือชุดคุณค่าหนึ่งๆ นั้น ไม่ได้หมายความว่าปัจเจกบุคคลกำลังมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านั้นเพียงอย่างเดียวและโดยตรงไปตรงมา เพราะภายใต้ความสัมพันธ์นั้นยังมีหลายชุดปฏิบัติการที่สนับสนุนให้ปฏิบัติการดังกล่าวยังมีพลังและได้รับการยอมรับในการปฏิบัติของบุคคลในสังคมที่จำเป็นต้องแสวงหาและพิจารณาไปพร้อมกัน

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาปฏิสัมพันธ์จึงจำเป็นต้องคลี่ออกมาให้เห็นกลุ่มปฏิบัติการที่สนับสนุนชุดคุณค่าบางอย่างออกมาเสียก่อน เพื่อให้เห็นว่าม็องค์ประกอบใดบ้างที่ถูกรวมเข้าด้วยกันภายใต้ปฏิบัติการดังกล่าว อาทิ มีสสารหรือวัตถุ (material) ใดบ้างที่จับต้องได้ภายใต้ปฏิบัติการนั้น หรือมีวัฒนธรรม ชุดคุณค่าและความเชื่อแบบใดที่อธิบายปฏิบัติการดังกล่าว รวมไปถึงมีตัวแสดงที่เป็นปัจเจกหรือสถาบันใดที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายแห่งปฏิบัติการดังกล่าวบ้าง ในตำแหน่งใดผ่านชุดความรู้ใด เป็นต้น เพราะในทางปฏิบัติไม่จำเป็นต้องมีเพียงชุดความรู้เดียวที่สนับสนุนชุดคุณค่าหนึ่งๆในสังคม และในความเป็นจริงแล้วเครือข่ายแต่ละเครือข่ายก็มีม็องค์ความรู้ที่แตกต่างกัน อันนำไปสู่ปฏิบัติการที่แตกต่างกัน แต่สุดท้ายแล้วกลับไปสนับสนุนเป้าหมายเดียวกันก็เป็นได้

ที่กล่าวเช่นนี้เป็นเพราะ Stones มองว่าตัวแสดงอย่างปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการนั้นมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ประเมินผลและเลือกปฏิบัติได้ โดยมีผลประโยชน์บางประการของตนเองเป็นตัวสนับสนุน ดังนั้น ปัจเจกบุคคลจึงอาจมีพฤติกรรมการแสดงออกที่แตกต่างออกไปจากชุดค่าสอนที่ได้มีการถ่ายทอดกลมกล่อมกันในสังคม สำหรับ Stones ปัจเจกบุคคลคือตัวแสดงที่มีความรู้ความสามารถ (actor's knowledge) เป็นตัวแสดงที่สามารถตกผลึกความรู้ได้ด้วยกระบวนการขบคิดภายใน (internalize knowledge) ได้ แต่สิ่งเหล่านี้ปัจเจกบุคคลจะไม่สามารถกระทำได้ด้วยตนเอง แต่จะกระทำได้เมื่อพวกเขาได้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มปฏิบัติการต่าง ๆ ในสังคม โดยสุดท้ายแล้วความรู้และการรับรู้ที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการประเมินและเลือกชุดความสัมพันธ์ที่ตัวแสดงจะมีต่อเครือข่ายปฏิบัติการย่อย ๆ ทั้งหลายในเวลาต่อมา (Rob Stones and Ake Tangsupvattana, 2012)

ในที่นี้ Stones ได้แบ่งการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 2 ช่วง คือ **ช่วงแรก**เป็นช่วงของการสถาปนาอำนาจเชิงโครงสร้าง (Structural-situational forms of concrete practices) ในขั้นนี้จะ เป็นช่วงของการวิเคราะห์ หาดูตัวแสดงทางสังคม เจือปนไขต่างๆและปฏิบัติการของแต่ละตัวแสดง ภายใต้บริบทเฉพาะ รวมไปถึงค่านิยมที่ตัวแสดงถือครองและแสดงออกมาภายใต้ปฏิบัติการดังกล่าว เพื่อสร้างความชอบธรรมของปฏิบัติการว่าเป็นอย่างไร ส่วน**ช่วงที่สอง** เป็นการที่ปฏิบัติการเหล่านั้น ได้ส่งต่อความคิดความเข้าใจหรือวัฒนธรรมบางประการสู่คนในสังคมและสร้างให้เกิดการรับรู้ ความหมายโดยทั่วไปขึ้น ซึ่งในขั้นนี้จะส่งผลให้คนในสังคมมีการรับรู้ เกิดทัศนคติ ตลอดจนมี พฤติกรรมบางอย่างออกมา ในที่นี้ Stones และ Ake Tangsupvattana (2012) ได้ทำการวิเคราะห์ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยเพื่อต่อต้านรัฐบาลที่นำโดย ทักษิณ ชินวัตร เพื่อเป็นกรณีศึกษาให้แก่กรอบการวิเคราะห์ปฏิบัติการแห่งตำแหน่งของตัวแสดง (position-practice framework) โดยแบ่งการวิเคราะห์เป็นสองส่วน คือ ส่วนแรกมุ่งวิเคราะห์ไปที่ กลไกและเครือข่ายสถาบันมากมายที่ ทักษิณ ชินวัตร ใช้ในการบริหารประเทศ ซึ่งมีลักษณะที่ คล้ายคลึงกับบทบาทของผู้บริหารสูงสุดของบริษัทเอกชน (chief executive officer: CEO) ที่มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจเพียงผู้เดียว โดยดูว่า ทักษิณ ชินวัตร มีการใช้กลไกการบริหารราชการ บ้านเมืองและสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น กฎหมาย สถาบันพรรคการเมือง การเลือกตั้ง ข้าราชการ และศาลเพื่อประโยชน์ในการบริหารราชการแผ่นดินเพื่อตอบสนองนโยบายของตนแบบ เบ็ดเสร็จเด็ดขาด และมีการเอื้อประโยชน์ต่อธุรกิจในเครือของตระกูลชินวัตรอย่างไร มีคุณค่าหลัก ของสังคมใดบ้าง ที่ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมบางอย่างให้เกิดขึ้นต่อการใช้อำนาจดังกล่าว มีกระบวนการที่ถูกใช้เพื่อสถาปนาชุดคุณค่าหลักเหล่านั้นสู่ผู้คนในสังคมโดยทั่วไป รวมไปถึงท่าทีของ สังคมต่อปฏิบัติการดังกล่าวเป็นอย่างไร

ส่วนที่สองจะเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงการสถาปนาชุดความคิดลงไปสู่สังคมโดยทั่วไป ผ่านปฏิบัติการของเครือข่ายต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งในกรณีของการต่อต้านรัฐบาลที่นำโดย ทักษิณ ชินวัตร นั้น มีหลายฝ่ายที่ออกมาต่อต้านไม่เฉพาะกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยเท่านั้น แต่ ยังมีกลุ่มนักเคลื่อนไหว องค์กรที่ไม่แสวงหากำไร รวมไปถึงกลุ่มนักวิชาการต่าง ๆ โดยแต่ละฝ่ายต่างมี จุดยืนและเหตุผลของกลุ่มตนที่ไม่เห็นด้วยกับการบริหารราชการของรัฐบาล ทักษิณ ชินวัตร และมี การเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลทักษิณอย่างอิสระต่อกัน กระนั้น เป้าหมายสูงสุดก็คือการเรียกร้องให้ รัฐบาลทักษิณลาออก ในแง่นี้การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีลักษณะเป็นเครือข่ายปฏิบัติการ

ที่แม้จะเป็นอิสระต่อกันแต่ก็มีความเชื่อมโยงกันเพื่อผลักดันเป้าหมายสูงสุดในการขับไล่รัฐบาลที่นำโดย ทักซิณ ชินวัตร (Rob Stones and Ake Tangsupvattana, 2012)

จากคำอธิบายของ Anthony Giddens และ Rob Stones ข้างต้น ผู้วิจัยมองว่ามีความน่าสนใจในแง่ที่ให้ชุดคำอธิบายอีกชุดหนึ่งที่มุ่งมองไปที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนและโครงสร้าง ไม่ใช่มุ่งมองไปที่บทบาทของตัวแสดงใดตัวแสดงหนึ่งมากกว่ากัน และไม่ได้ให้ความสำคัญกับโครงสร้างอย่างวัฒนธรรมมากจนเกินไป โดยงานของ Stones ได้ชี้ให้เห็นกระบวนการศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่ Giddens ได้นำเสนอไว้ชัดเจนมากขึ้นว่าในทางปฏิบัตินั้นสามารถศึกษาได้อย่างไร คำอธิบายของ Stones จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำกร และมีส่วนช่วยในการสร้างกรอบการวิเคราะห์การเรียนรู้ทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนที่แตกต่างออกไปจากความพยายามกล่อมเกลารัฐที่เป็นโจทย์วิจัยหลักของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

2.4 กลุ่มคำอธิบายเรื่องการเมืองของอินเทอร์เน็ต (Politics of the internet)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าแม้ภายใต้สภาวะการณ์ที่จำกัดของโครงสร้างทางสังคมการเมือง กฎ กติกา มารยาทต่าง ๆ ทางสังคมที่ปัจเจกบุคคลได้รับการกล่อมเกลารวมถึงการเมืองมาตั้งแต่เยาว์วัย ปัจเจกบุคคลยังมีความสามารถในการคิดอิสระและอาจมีทัศนคติและพฤติกรรมที่แตกต่างออกไปจากที่พวกเขาได้รับการกล่อมเกลามาในอดีตได้ เนื่องด้วยชุดความรู้ที่พวกเขาได้เข้าไปสัมผัสสัมพันธ์ด้วยอาจแตกต่างออกไปจากชุดความรู้กระแสหลักที่ครองอำนาจนำในสังคมเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้การพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารอย่างอินเทอร์เน็ต ที่ส่งเสริมให้เกิดการติดต่อระหว่างกันของผู้คนแบบข้ามเวลาสถานที่ โดยไม่จำเป็นต้องพบหน้ากัน กำลังกลายเป็นโลกอีกหนึ่งใบที่แวดล้อมกิจกรรมและปฏิบัติการต่าง ๆ ราวครึ่งหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คน ข้อมูลจาก We are Social และ Hootsuite ได้เผยแพร่ผลสำรวจ “Global Digital 2019” (2020) ว่าปัจจุบันผู้คนทั่วโลกท่องอินเทอร์เน็ตมากกว่า 6 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งนับเป็นครึ่งหนึ่งของชั่วโมงการทำงานปกติ 12 ชั่วโมงต่อวัน จึงมีโอกาสนี้ที่ผู้คนจะได้พบเจอชุดความรู้ที่หลากหลายเป็นชุดข้อมูลใหม่ๆ ที่ท้าทายชุดความเชื่อเดิมที่ครองอำนาจนำอยู่ในสังคมได้มากกว่าในอดีต โลกออนไลน์จึงเป็นแหล่งข้อมูลที่อาจมอบชุดความรู้บางประการที่อาจท้าทายแนวคิดคุณค่าประชาธิปไตยกระแสหลักที่รัฐให้การรับรอง และมีปรากฏอยู่ในแบบเรียนได้

ดังนั้น เพื่อตอบโจทย์เรื่องการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ประสบการณ์ที่ผู้คนได้รับจากการท่องอินเทอร์เน็ตจึงควรได้รับความสนใจศึกษาในฐานะ

สภาพแวดล้อมที่ปัจเจกบุคคลต้องเข้าไปสัมพันธ์ด้วย โดยในที่นี่จะทบทวนอินเทอร์เน็ตใน 3 เรื่อง คือ คุณลักษณะเฉพาะของอินเทอร์เน็ต อินเทอร์เน็ตกับการส่งเสริมประชาธิปไตย และสุดท้ายเป็นส่วนหนึ่งของข้อท้าทายต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากการใช้อินเทอร์เน็ต โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.4.1 คุณลักษณะเฉพาะของอินเทอร์เน็ต

อินเทอร์เน็ต (Internet) นับเป็นการสื่อสารประเภทหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาภายใต้โครงการ ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network) ของกระทรวงกลาโหมประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 1969 (พ.ศ. 2512) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายการสื่อสารกันระหว่างคอมพิวเตอร์ที่อยู่ห่างกันออกไป เริ่มแรกจากการเชื่อมต่อระบบคอมพิวเตอร์ของสถาบันการศึกษา 4 แห่ง ประกอบไปด้วย มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ซานตาบาร์บารา มหาวิทยาลัยยูทาห์ และสถาบันวิจัยแห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด กระทั่งเกิดเป็นเครือข่ายการสื่อสารระหว่างคอมพิวเตอร์ขึ้นมา ต่อมาอินเทอร์เน็ตถูกนำมาใช้งานหลากหลายรูปแบบไม่ได้จำกัดวงอยู่กับเพียงหน่วยงานวิจัยเท่านั้น เริ่มจากการส่งอีเมล (electronic mail) ราวปี 1970 จากนั้นก็มีการพัฒนาเครื่องมือต่าง ๆ ในการสื่อสารผ่านระบบอินเทอร์เน็ตเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์ (website) ห้องสนทนา (chat room) เว็บบล็อก (weblogs) กระดานข่าว (bulletin board systems) ฐานข้อมูล (databases) และคอมพิวเตอร์แบบพกพา (portable computing devices) และโทรศัพท์เคลื่อนที่ (mobile devices) ที่ปัจจุบันพัฒนาให้มีความฉลาดและใช้งานง่ายมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้การท่องอินเทอร์เน็ตกลายเป็นเรื่องปกติและแพร่หลายออกไปอย่างมาก เครือข่ายการสื่อสารเติบโตและขยายตัวครอบคลุมกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม

การพัฒนาขึ้นมาของอินเทอร์เน็ต ได้สร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของการติดต่อสื่อสาร (media landscape) ในชีวิตประจำวันหลายด้าน สิ่งที่พบเห็นได้ชัดเจนคือผู้คนในปัจจุบันสามารถสื่อสารกันได้ข้ามเวลาและสถานที่ (across place and time) สามารถเข้าถึงข้อมูลย้อนหลังได้ ผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตสามารถเข้าถึงชุดข้อมูลที่หลากหลายได้จากแหล่งข้อมูลที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในหนังสือ ตำรา หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ และวิทยุ ดังเช่นในอดีต ทั้งยังสามารถเข้าถึงหลายแหล่งข้อมูลได้ในเวลาเดียวกัน ข้ามวัฒนธรรมข้ามกาลเวลา (timeless) เพียงแค่ข้อมูลเหล่านั้นถูกนำเข้าสู่ระบบโดยการทำให้เป็นดิจิทัล (digitization) ด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิโดยการสแกน การถ่ายภาพ การบันทึกเสียงและวิดีโอ เป็นต้น (Chadwick, 2013)

Marshall McLuhan (1989) นับเป็นนักทฤษฎีคนแรกๆ ที่ทำการศึกษาอิทธิพลของการพัฒนาอินเทอร์เน็ตว่าส่งผลกระทบต่อมิติต่าง ๆ ทางสังคมอย่างไรในแง่ใดบ้าง โดยเขาชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาของอินเทอร์เน็ตได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ไปอย่างน้อย 3 ประการ คือ **ประการแรก** อินเทอร์เน็ตส่งผลให้เกิดการข้ามผ่านเวลา (timeless) เพราะในโลกอินเทอร์เน็ตผู้คนสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ตลอดเวลาไม่เฉพาะช่วงเวลาราชการหรือเฉพาะเมื่อพบหน้ากันเท่านั้น ทั้งยังสามารถติดต่อกันได้แม้ว่าแต่ละพื้นที่จะอยู่คนละช่วงเวลา ในโลกออนไลน์เวลาไม่อาจขัดขวางการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้คนอีกต่อไป ไม่เพียงเท่านั้นในโลกแห่งอินเทอร์เน็ต เวลายังสามารถไหลย้อนกลับได้ กล่าวคือผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตสามารถเข้าถึงชุดข้อมูลได้โดยไม่จำกัดช่วงเวลา (timeless) แม้ว่าเรื่องดังกล่าวจะเกิดขึ้นไปแล้วในอดีต ในโลกของอินเทอร์เน็ต เวลาไม่ใช่เงื่อนไขของการสื่อสารอีกต่อไป

ประการที่สอง โลกแห่งอินเทอร์เน็ตทำให้สถานที่เชิงกายภาพ (physical area) ไม่ใช่ปัญหาต่อการติดต่อสื่อสารอีกต่อไป เพราะในโลกใบนี้ผู้คนสามารถข้ามผ่านสถานที่ได้เช่นเดียวกับกาลเวลา แม้จะอยู่กันคนละทวีปผู้คนก็ยังสามารถติดต่อสื่อสารกันได้ผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยไม่ต้องเดินทางไปหากัน ทั้งยังสามารถพบกันได้ต้นทุนราคาถูก อินเทอร์เน็ตกลายเป็นเครื่องมือที่องค์อย่างสำคัญ ไม่เพียงเท่านั้นคุณลักษณะข้ามผ่านข้อจำกัดด้านกายภาพนี้ยังได้ส่งผลให้อินเทอร์เน็ตสามารถมีพื้นที่อย่างไม่จำกัดอีกด้วย พื้นที่ในการเก็บข้อมูลของอินเทอร์เน็ตนั้นกว้างใหญ่ไพศาลราวกับอวกาศจึงทำให้พื้นที่ของอินเทอร์เน็ตที่ถูกใช้งานไปเพื่อเก็บข้อมูลส่งต่อบรรดาข้อมูลจำนวนมากทั้งหลายถูกเรียกว่า ‘สเปซ’ (space) เพื่อแทนพื้นที่ว่างเปล่าที่มีชุดข้อมูลล่องลอยอยู่เต็มไปหมดของโลกอินเทอร์เน็ตที่สามารถบรรจุข้อมูลได้อย่างไม่จำกัด

ประการที่สาม อินเทอร์เน็ตนำไปสู่การก่อเกิดโลกแห่งเครือข่าย (Network logic) สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสถานที่และเวลาซึ่งมีลักษณะทั้งขยายและกระชับเข้าด้วยกันในเวลาเดียวกัน ส่งผลให้ภูมิทัศน์ในโลกของอินเทอร์เน็ตเปลี่ยนแปลงไปมีการเชื่อมโยงเครือข่ายขนาดใหญ่ขึ้น กระทั่งกลายเป็นสิ่งที่ McLuhan เรียกว่าหมู่บ้านโลก (global village) ในความหมายที่โลกแคบลงและผู้คนรู้จักกันมากขึ้น ภายใต้การพัฒนาของอินเทอร์เน็ตสมาชิกในหมู่บ้านโลกสามารถรับทราบความเป็นไปที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านแห่งนี้ได้อย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ การพัฒนาของอินเทอร์เน็ตยังส่งผลให้โลกกลายเป็นสังคมแห่งข้อมูล (Information Society) ภายใต้โลกใบนี้ “ข้อมูล” (information) กลายเป็นสิ่งที่มีค่าอย่างยิ่ง เพราะมันจะส่งผลกระทบต่อทัศนคติความคิดและการตัดสินใจของผู้คน

แท้จริงแล้ว ในมุมมองของ McLuhan การพัฒนาขึ้นมาของ “สื่อ” ในแต่ละยุค ไม่จำเพาะต้องเป็นการพัฒนาขึ้นมาของอินเทอร์เน็ต ล้วนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างน้อย 4 ประการ (McLuhan, 1997) กล่าวคือ

1) การพัฒนาของสื่อจะส่งผลให้เกิดการกระชับหรือขยายแ่งมุมทางวัฒนธรรมของผู้คนในสังคมออกไปอยู่เสมอ ในแง่นี้การพัฒนาของสื่อสิ่งพิมพ์เปลี่ยนโลกไปเช่นใด การพัฒนาขึ้นมาของอินเทอร์เน็ตก็เปลี่ยนแปลงโลกไปในลักษณะเดียวกัน ทว่าในอัตราเร่งที่เร็วขึ้นและขยายครอบคลุมพื้นที่ผู้คนจำนวนมากขึ้น ข้ามผ่านเวลา สถานที่ และเข้าถึงวัฒนธรรมที่หลากหลายมากกว่าสื่อประเภทอื่น

2) การพัฒนาของสื่ออาจส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมที่เคยโดดเด่นในสังคมบางเรื่อง เนื่องจากสื่อทั้งหลายจะนำพามาซึ่งข้อมูลชุดใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากข้อมูลชุดเดิมซึ่งอาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติความเชื่อและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมได้ ทว่าด้วยคุณลักษณะของอินเทอร์เน็ต ผู้คนสามารถเข้าถึงชุดข้อมูลที่แตกต่างหลากหลายมากกว่าที่ผ่านมาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ จึงมีโอกาสมากขึ้นที่จะพบชุดข้อมูลที่ท้าทายข้อมูลชุดเดิมที่เคยมีคุณค่าอยู่ในสังคมมาก่อน

3) การพัฒนาของสื่อจะส่งผลให้วัฒนธรรมที่เคยล้ำสมัยอาจได้รับการหยิบยกขึ้นมายกย่องอีกครั้งเช่นกัน เนื่องจากการสื่อสารมักมาพร้อมกับกลุ่มผู้คนที่มีความคิดแบบเดียวกัน การรื้อฟื้นชุดความคิดเก่าจึงเป็นไปได้เช่นกันจากการพัฒนาของสื่อที่มีส่วนช่วยในการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้คนที่มีความคิดตรงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยคุณลักษณะเฉพาะของอินเทอร์เน็ตในการเชื่อมโยงเครือข่ายจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว การค้นหาผู้คนที่มีความสนใจแบบเดียวกันสามารถกระทำได้อย่างรวดเร็วผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต

4) การพัฒนาของสื่ออาจส่งผลให้เกิดอาการย้อนกลับ (flips) ได้ ในที่นี้คือการพัฒนาของอินเทอร์เน็ตอาจนำไปสู่พฤติกรรมอื่นที่ผิดคาดไป ไม่ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงด้านบวกและไม่เป็นไปตามการเปลี่ยนแปลง 3 เรื่องแรกที่เสนอไว้

ในงานเรื่อง *Laws of Media* (1992) Eric McLuhan ได้รวบรวมผลงานของ Marshall McLuhan ไว้และสรุปความเปลี่ยนแปลงอันสืบเนื่องมาจากอินเทอร์เน็ตไว้ 4 ประการ คือ การปรับปรุง (enhances) การยกเลิก (Obsoletes) การกลับด้าน (Reverses) และการเข้าถึง (Retrieves) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) อินเทอร์เน็ตช่วยให้เกิดการปรับปรุง (enhances) การสื่อสาร เนื่องด้วยความรวดเร็วในการเข้าถึง การสื่อสาร ความสามารถในการเข้าถึงข้อมูล การประชาสัมพันธ์ และความสามารถในการสร้างช่องทางเพื่อให้ผู้อื่นสามารถเข้าถึงผู้ใช้งานได้ คุณสมบัติเหล่านี้ล้วนมีส่วนในการปรับปรุงการเชื่อมโยงเครือข่ายในโลกเสมือนจริงของผู้คนในสังคมและมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดการกระจายอำนาจในสังคม

2) อินเทอร์เน็ตอาจนำไปสู่การยกเลิก (obsolete) เงื่อนไขบางประการ เช่น อินเทอร์เน็ตทำให้โลกนี้ไร้พรมแดน ขอบเขตของประเทศ (national borders) กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายอีกต่อไป ความสัมพันธ์แบบพบปะเผชิญหน้า (face to-face interaction) กำลังกลายเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นในการติดต่อสื่อสารบนโลกออนไลน์ ขณะเดียวกันแหล่งข้อมูลที่เพิ่มมากขึ้นทุกวันในเครือข่ายอินเทอร์เน็ตก็ทำให้การโฆษณาชวนเชื่ออันเกิดจากแหล่งข้อมูลแห่งเดียวหมดความหมายลงไป มันได้ทำลายการเซ็นเซอร์แบบรวมศูนย์ (centralized censorship) และลดการผูกขาดการเผยแพร่ข้อมูลไว้กับเทคโนโลยีการพิมพ์ เป็นต้น

3) อินเทอร์เน็ตอาจนำไปสู่การย้อนกลับ (reverses) ในที่นี้หมายถึงการที่อินเทอร์เน็ตอาจส่งผลด้านลบได้ สืบเนื่องจากการใช้งานที่ทำให้ผู้ใช้ต้องสัมพันธ์กับข้อมูลจำนวนมากในเวลาอันสั้นจึงอาจส่งผลให้ผู้ใช้อาจเกิดการหมกมุ่นอยู่กับข้อมูลจำนวนมากและอาจนำไปสู่ความรู้สึกโดดเดี่ยวทางความสัมพันธ์กระทั่งแยกตัวออกจากสังคมได้ หรือในบางกรณีผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตอาจรับข้อมูลล้นเกินมากเกินไป (information overload) กระทั่งไม่สามารถตัดสินใจเลือกได้ ทั้งยังเสี่ยงต่อการสูญเสียความเป็นส่วนตัวและอาจกลายเป็นโรคประสาทได้

4) อินเทอร์เน็ตอาจนำไปสู่การเข้าถึงและดึงข้อมูลย้อนกลับ (retrieves) ในที่นี้หมายถึงการที่อินเทอร์เน็ตได้ช่วยให้เกิดการเขียนการโต้ตอบระหว่างผู้ใช้งาน โดยที่ผู้ใช้สามารถดึงข้อมูลเหล่านั้นมาเสริมสร้างความคิดและส่งเสริมการเรียนรู้ของตนได้ พร้อมกันนี้การรับรู้ข้อมูลเหล่านั้นยังบังคับให้ผู้ใช้ต้องดึงความรู้ของตนออกมาและตรวจสอบสิ่งที่รู้เหล่านั้นอีกครั้ง

Eric McLuhan ชี้ให้เห็นว่าสถานการณ์ทั้ง 4 ประการข้างต้น สามารถเกิดขึ้นพร้อมกันไม่จำเป็นต้องรอให้เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นหรือจบลงก่อน

Howard Rheingold (1993) กล่าวไปในทิศทางเดียวกันกับ McLuhan ว่าการพัฒนาของสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อเก่าหรือสื่อใหม่ ล้วนส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนทั้งสิ้น เขายกตัวอย่างการประดิษฐ์ไอโฟน (iPhone) ว่าได้พลิกโฉมวิถีการใช้โทรศัพท์มือถือของผู้คน ผู้คนในสังคมถูกแนะนำให้

รู้จักกับสิ่งที่เรียกว่าแอปพลิเคชัน (App) ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากมายให้ดาวน์โหลดบนโทรศัพท์มือถือส่งผลให้ต่อมาผู้คนแทบจะไม่ได้ใช้โทรศัพท์เพื่อการโทรอีกต่อไป แต่เลือกส่งข้อความผ่านแอปพลิเคชันต่าง ๆ มากกว่า ทำให้การโทรไม่ใช่วิธีเดียวในการสื่อสารระหว่างผู้คนในสังคมอีกต่อไป

Rheingold (1993) ชี้ให้เห็นว่าสื่อใหม่อย่างอินเทอร์เน็ตมีคุณลักษณะสำคัญที่ทำให้มันมีลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปจากสื่อเก่าอย่างชัดเจนหลายประการ ประกอบด้วย 1) ความเร็ว (speed) อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือในการสื่อสารที่มันสามารถเชื่อมโยงผู้คนจากทั่วทุกมุมโลกเข้าด้วยกันในระยะเวลาอันรวดเร็ว ช้ามเวลาและสถานที่ ทั้งยังช่วยให้ผู้คนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว 2) การปกปิดตัวตน ในโลกของอินเทอร์เน็ต เรื่องของเพศสภาพ อายุ การศึกษา ชาติกำเนิด และบรรดารูปลักษณ์ภายนอกได้สามารถปกปิดได้ เว้นแต่บุคคลต้องการเปิดเผยลักษณะดังกล่าวต่อสาธารณะ 3) ความสามารถในการรักษาความสัมพันธ์ ด้วยคุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตที่สามารถเชื่อมโยงผู้คนข้ามเวลาและสถานที่จึงส่งผลให้อินเทอร์เน็ตในแง่หนึ่งกลายเป็นเครื่องมือในการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายเก่าเอาไว้ได้พร้อม ๆ กับแสวงหาเครือข่ายใหม่ 4) ความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลที่มีค่าได้อย่างง่ายได้ผ่านหน้าจอคำสั่งเมนู (user-friendly menu systems) ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนหน้าจอคอมพิวเตอร์ และไม่จำเป็นต้องเรียนรู้เรื่องการเขียนรหัสคอมพิวเตอร์ใด ๆ 5) ไฮเปอร์เทกซ์ (HyperT/ hypertext) นับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ความเห็นต่าง ๆ ที่อยู่แนวตรงหรือกลุ่มเดียวกันสามารถเชื่อมต่อถึงกันได้ รวมเข้าเป็นกลุ่มที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงเอกสารต้นทางที่อ้างอิงได้ทันทีผ่านไฮเปอร์เทกซ์ นอกจากนี้ ผู้ใช้ยังสามารถกลับไปเอกสารชุดแรกๆที่เกี่ยวข้องกับไฮเปอร์เทกซ์นั้นได้อีกด้วยหากต้องการ ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงไปยังเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้เกิดฐานข้อมูลภายใต้ประเด็นเดียวกันที่ขยายตัวออกไป ซึ่งในไฮเปอร์เทกซ์ของประเด็นหนึ่งๆสามารถรวบรวมไว้ทั้งเนื้อหา ข้อความ วิดีโอ เสียงและกราฟิกที่จะอยู่ในรูปแบบของไฮเปอร์มีเดีย ด้วยเหตุนี้ อินเทอร์เน็ตจึงเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการรวมกันของผู้คนที่มีความคิดอย่างเดียวกัน

ด้วยคุณลักษณะที่พิเศษของอินเทอร์เน็ต มันจึงมีศักยภาพที่จะเปลี่ยนชีวิตของผู้คนในสังคมได้ใน 3 ระดับที่แตกต่างกัน โดยที่การเปลี่ยนแปลงแต่ละระดับต่างส่งอิทธิพลต่อกันและกัน (interinfluential) **ประการแรก** คือการรับรู้และบุคลิกภาพของผู้คน อันสืบเนื่องมาจากการที่เราใช้สื่อและการที่สื่อใช้เรา **ประการที่สอง** เกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระดับปัจเจกและระดับของการก่อตัวของชุมชนในโลกเสมือนจริง ด้วยเหตุที่อินเทอร์เน็ตได้สร้างให้เกิดโลกออนไลน์ที่ผู้คนสามารถพบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยกันได้จากทั่วทุกมุมโลก จึงก่อให้เกิดชุมชนเสมือนจริงแพร่หลาย

ออกไป และสิ่งนี้กำลังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็นการเกิดขึ้นของชุมชนเสมือนจริง การพัฒนาประชาธิปไตย การส่งเสริมการศึกษา วิทยาศาสตร์และชีวิตทางปัญญา (intellectual life) เป็นต้น **ประการที่สาม** มัธยมระดับความสัมพันธ์ทางการเมืองภาคประชาชนที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาประชาธิปไตย (Rheingold, 1993, p. 86)

2.4.2 อินเทอร์เน็ตกับการส่งเสริมประชาธิปไตย

ด้วยคุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตที่แตกต่างออกไปจากสื่อประเภทอื่นดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น นักวิชาการจำนวนหนึ่งจึงมองว่าการพัฒนาอินเทอร์เน็ตส่งเสริมต่อการพัฒนาประชาธิปไตย Rheingold (1993) นับเป็นนักวิชาการอีกผู้หนึ่งที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในงานของเขาเรื่อง The Virtual Community โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าโลกเสมือนจริง มีส่วนอย่างยิ่งต่อการฟื้นฟูประชาธิปไตยสำหรับเขาแล้ว ในโลกเสมือนจริงทุกคนทำกิจกรรมเหมือนกับโลกเป็นจริงทุกอย่าง เพียงแต่ไม่มีตัวตนหรือทั้งตัวตนของตัวเองไว้เบื้องหลังเท่านั้น ด้วยเหตุนี้เราจึงไม่สามารถปฏิเสธผลกระทบที่โลกเสมือนจริงส่งผลต่อโลกแห่งความเป็นจริงได้

สำหรับ Rheingold อินเทอร์เน็ตส่งเสริมต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในแง่ที่มันส่งเสริมเสรีภาพทางการเมืองของผู้คนในสังคม เพราะการเกิดขึ้นของอินเทอร์เน็ตนั้นส่งเสริมต่อการก่อเกิดไซเบอร์สเปซ (cyberspace) ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพื้นที่สาธารณะ (public space) ที่ผู้คนสามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้ในชีวิตจริง ภายใต้โลกเสมือนจริงผู้คนจะมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางการเมืองที่พวกเขาพบเจอในโลกแห่งความเป็นจริงให้เป็นที่สามารถเข้าถึงได้ทั้งในนามส่วนบุคคลหรือชุมชน อินเทอร์เน็ตจึงมีบทบาทในการฟื้นคืนพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ที่กำลังหายไปในโลกแห่งความเป็นจริงอย่างสำคัญ โดยทำให้พื้นที่สาธารณะเกิดขึ้นได้ใหม่ในโลกเสมือนจริง ทำให้ชุมชนเสมือนกลับมาอยู่ในมือของคนในชุมชนอีกครั้ง ซึ่งจะนำมาซึ่งผลกระทบทางวัฒนธรรม การเมือง และจริยธรรมของผู้คนในชุมชนเสมือนจริง นำไปสู่การยกระดับสังคมในหลายมิติ ทั้งระดับทางปัญญา ระดับสังคม ระดับเชิงพาณิชย์ และสำคัญที่สุดคือการยกระดับสำนักทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้คน (Rheingold, 1993, p. 14)

Rheingold (1993, pp. 6,79) ขยายความเหตุผลที่ทำให้อินเทอร์เน็ตสามารถส่งเสริมประชาธิปไตยได้ว่าเป็นเพราะเทคโนโลยีนี้ทำให้ผู้คนจำนวนมากสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ด้วยต้นทุนที่ต่ำต่างไปจากอดีตและทำให้การเข้าถึงข้อมูลกลายเป็นสิ่งที่โดยพื้นฐานเป็นสิ่งที่ควบคุมไม่ได้อีกต่อไป เมื่อไม่อาจควบคุมข้อมูลไว้ได้จึงทำให้อำนาจกระจายออกไป ประชาชนสามารถได้รับการเสริมอำนาจ

จากการมีอิสระในการแสวงหาความรู้ มีความสามารถในการเข้าถึงชุดข้อมูลที่แตกต่างและเชื่อมโยง ข้อมูลต่าง ๆ ได้ ตลอดจน ความสามารถในการเข้าถึงเพื่อนและเครือข่ายในโลกเสมือนจริง อินเทอร์เน็ตจึงเป็นช่องทางสำคัญที่ส่งเสริมให้พลเมืองมีส่วนร่วมอภิปราย (debate) ประเด็นทางการเมืองเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล การสนทนาระหว่างพลเมืองเช่นนี้เองที่สนับสนุนให้ทุกคนสามารถเติบโตทางความคิดและเป็นพื้นฐานที่แท้จริงสำหรับประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม Rheingold ก็ตระหนักดีว่าการเติบโตของชุมชนออนไลน์ไม่ได้เป็นไปได้โดยอัตโนมัติหรือเกิดขึ้นได้อย่างง่ายดายจากการเพิ่มห้องแชท (chat room) ลงในเว็บไซต์อินเทอร์เน็ต (Rheingold, 1993, p. 341) แต่มันกลับซับซ้อนกว่านั้น เพราะชุมชนเสมือนจริง (virtual community) นอกจากจะเกิดจากการรวมตัวทางสังคมที่ปรากฏออกมาบนไซเบอร์สเปซแล้วยังจำเป็นต้องมีผู้คนที่เข้ามามีความสัมพันธ์ด้วยในจำนวนมากที่พอจะอภิปรายสาธารณะได้ โดยภายใต้การอภิปรายนั้นจะต้องเต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกที่สนอกสนใจและมีระยะเวลาที่นานเพียงพอจึงจะสามารถสร้างให้เกิดเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ขึ้นมา และกลายเป็นชุมชนในโลกเสมือนจริงในเวลาต่อมา

ภายใต้ชุมชนในโลกเสมือนจริงสำหรับ Rheingold แล้วมันมีความสัมพันธ์และปฏิบัติการเช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในโลกแห่งความเป็นจริง ในชุมชนเสมือนจริงไม่ได้มีเพียงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรับส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์เท่านั้น แต่ในชุมชนเสมือนจริงนั้นมีกิจกรรมมากมายครอบคลุมการพูดคุยในห้องแชท การท่องเว็บไซต์ การรับชมวิดีโอต่าง ๆ รวมไปถึงการเล่นเกมออนไลน์ ซึ่งเพื่อนที่พบในโลกเสมือนจริงเหล่านั้นจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับสิ่งใหม่ระหว่างกัน ทั้งความรู้ ประสบการณ์ทั้งส่วนที่สำเร็จและล้มเหลววัฒนธรรมเฉพาะของสถานที่หรือของประเทศทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ ชุมชนเสมือนจริงจึงเป็นเสมือนสะพานเชื่อมโยงความรู้และประสบการณ์ระหว่างผู้ที่แตกต่างกันครั้งแล้วครั้งเล่าและนำไปสู่ความรู้จักกันในเวลาต่อมา

ด้วยเหตุนี้ แม้ในโลกเสมือนจริงผู้คนจะไม่ได้มีโอกาสพบเจอกันทางกายภาพ แต่ Rheingold กลับมองว่าเรื่องดังกล่าวไม่ใช่ปัญหาต่อการสร้างความสัมพันธ์แต่อย่างใด เพราะมนุษย์มีทั้งอารมณ์ความรู้สึก และความรัก ไม่ใช่แค่ “กายภาพ” เท่านั้น ดังนั้น ข้อจำกัดเพียงอย่างเดียวในเรื่องกายภาพจึงไม่ใช่ปัญหาในการสื่อสารของชุมชนเสมือนจริงเพราะผู้คนในโลกเหล่านั้นสามารถใช้ถ้อยคำแสดงความรู้สึกแทนได้ มิตรภาพในโลกเสมือนจริงแม้จะฟังดูไม่น่าเชื่อแต่ก็เป็นจริงได้ ส่วนความหวังใจเรื่องความไม่น่าไว้วางใจของผู้คนที่พบกันผ่านโลกเสมือนจริงที่ผู้คนมีโอกาสน้อยที่จะรู้จักหน้าตากันนั้น

Rheingold มองว่าเรื่องดังกล่าวไม่ใช่ปัญหาอีกเช่นกัน เพราะแม้แต่ในโลกแห่งความจริงที่ผู้คนรู้จักหน้าตากันก็ยังไม่อาจไวใจใครต่อใครได้ 100% และจะว่าไปก็มีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่รู้สึกสบายใจกว่าที่จะพูดคุยกับเพื่อนในโลกเสมือนจริงโดยไม่ต้องเปิดเผยตัวตนหน้าตา เพราะพวกเขาารู้สึกว่าสามารถเปิดใจและพูดแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกได้อย่างอิสระเต็มที่ พวกเขาจึงสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและไอเดียต่าง ๆ ได้อย่างเสรีโดยไม่ต้องกังวลว่าสิ่งที่แสดงความคิดเห็นนั้นจะส่งผลกระทบต่อพวกเขาอย่างไร

Brian McNair (2011) ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาขึ้นมาของอินเทอร์เน็ตนั้นจะส่งผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยได้ ด้วยคุณลักษณะของอินเทอร์เน็ตที่ส่งเสริมต่อการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารและหลายข้อจำกัดด้านกายภาพลง มันจึงเพิ่มโอกาสในการมีส่วนร่วมของกลุ่มที่เคยอยู่ชายขอบและไม่ได้ได้รับความสนใจจากรัฐ เพราะสื่ออินเทอร์เน็ตทำให้กลุ่มคนเหล่านี้สามารถมีบทสนทนากับสังคมทั่วไปได้ทั่วโลก ไม่เฉพาะในประเทศของตนเท่านั้น บทบาทของอินเทอร์เน็ตดังกล่าวกำลังท้าทายต่อโครงสร้างทางสังคมเดิมที่เป็นสังคมแบบลำดับชั้น (hierarchy) อย่างยิ่ง แม้เรื่องดังกล่าวจะเกิดขึ้นในโลกเสมือนจริงแต่ก็ส่งผลกระทบต่อโลกในความเป็นจริงหลายครั้ง ยกตัวอย่างเหตุการณ์อาหรับสปริง (Arab Spring) ซึ่งทำให้หลายฝ่ายเห็นความสำคัญของเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่ส่งผลการเคลื่อนไหวทางการเมืองในแง่ที่ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้หลากหลายไม่ยึดติดกับสถานที่และเวลาอันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อล้มรัฐบาลเผด็จการในหลายประเทศ

McNair (2011) ชี้ให้เห็นว่าสื่อ (media) มีบทบาทในการส่งเสริมประชาธิปไตยได้ใน 5 ลักษณะ คือ 1) สื่อสามารถส่งเสริมประชาธิปไตยได้เนื่องจากมันช่วยเผยแพร่ข้อมูลและสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม 2) สื่อจะทำหน้าที่ให้การศึกษา (educate) แก่คนในสังคมในลักษณะหนึ่งผ่านการนำเสนอข้อเท็จจริง (facts) ต่าง ๆ ที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป 3) สื่อได้มอบเวที (platform) ให้แก่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมได้นำเสนอความคิดเห็น (opinion) และวาทกรรม (discourse) ต่าง ๆ ซึ่งมีหลากหลายทั้งที่แสดงความพอใจต่อระบบการเมืองหรือไม่พอใจต่อระบบการเมือง 4) สื่อส่งเสริมต่อการเป็นสถาบันทางสังคมของสาธารณะชนในฐานะของสุนัขเฝ้าบ้าน (watchdog) ผู้ที่จะทำหน้าที่จับตาดูการทำงานของภาครัฐอย่างใกล้ชิด 5) สื่อช่วยส่งเสริมและสนับสนุนมุมมองทางการเมืองบางประการได้แม้ว่าจะเป็นการมองที่ไม่เป็นที่แพร่หลายให้ออกไปสู่สาธารณะชน

การพัฒนาของอินเทอร์เน็ตและด้วยคุณลักษณะเฉพาะที่อินเทอร์เน็ตแตกต่างจากสื่ออื่น ๆ ในเรื่องของความเร็ว ความครอบคลุม และก้าวข้ามข้อจำกัดเชิงกายภาพหลายประการ จึงส่งผลให้สื่อ

ออนไลน์นี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างสำนึกประชาธิปไตยให้แก่ผู้คนในสังคมได้ ผ่านการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารที่มีความแตกต่างหลากหลายในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งช่วยลดการผูกขาดของข้อมูลชุดเดียวลงไป ส่งผลให้ภาคประชาชนอาจมีความสนใจในการติดตามตรวจสอบการทำงานของภาครัฐมากขึ้น รวมไปถึงส่งเสริมต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการแสดงความคิดเห็นของภาคประชาชนมากขึ้น ตลอดจนสามารถส่งเสริมวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐให้เกิดขึ้นได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยและความโปร่งใสในการบริหารบ้านเมือง (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน), 2561) กล่าวโดยสรุปได้ว่า อินเทอร์เน็ตได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เป็นคุณต่อประชาธิปไตย ในการช่วยระดมพลังจากประชาชนตัวเล็ก ๆ จำนวนมหาศาลให้รวมเข้าด้วยกันด้วยต้นทุนต่ำ ที่อาจผลักดันให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจมีการเปลี่ยนแปลงที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนหมู่มากได้

ด้าน Andrew Chadwick และ Philip N. Howard (2009) กล่าวว่าปัจจุบันอินเทอร์เน็ตมีความเป็นการเมืองมากขึ้นมากกว่าที่เคยเป็นมา เพราะทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและประชาสังคมต่างก็เริ่มใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง ด้านรัฐมีการใช้อินเทอร์เน็ตไปเพื่อสื่อสารทางการเมืองและวางตำแหน่งของตนในเครือข่ายสังคม ด้านภาคประชาสังคมอินเทอร์เน็ตยังคงเป็นแหล่งที่ทำให้อำนาจอย่างแหลมคมเรื่อยมาและเป็นทางเลือกในการเคลื่อนไหวทางการเมือง (Internet-based networks of social movements) ส่งผลให้เกิดความพยายามต่อสู้ดิ้นรนโดยรัฐเพื่อควบคุมอินเทอร์เน็ตไปพร้อมกัน ส่งผลให้การเมืองบนอินเทอร์เน็ตเกิดความตึงเครียดมากขึ้น

อินเทอร์เน็ตกำลังเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติภายในของสถาบันการเมืองบางประการในทางที่ส่งเสริมอำนาจประชาชนมากขึ้น อินเทอร์เน็ตได้เปิดมิติต่าง ๆ ให้กับประชาชน (open to citizens) ด้วยคุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตที่ลื่นไหล (fluid) ประกอบกับการที่มันมีรูปแบบสถาบันทางการเมืองเฉพาะของตนเองในการเคลื่อนไหว อาทิ เว็บไซต์ บล็อก การสื่อสารแบบหลายทางจากคนจำนวนมากสู่คนจำนวนมาก (many to many) จึงส่งผลให้อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือที่ส่งเสริมการเมืองและก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองที่เฉพาะเจาะจงแต่ก็หลากหลายไปในเวลาเดียวกันและไม่ว่าฝ่ายใดก็สามารถใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อประโยชน์ของตนเองได้ทั้งสิ้น Chadwick เล่าถึงพัฒนาการของ ความสำคัญของอินเทอร์เน็ตที่เริ่มต้นจากการเกิดบล็อกที่เขียนแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ควบคู่กันมากับสื่อเดิมอย่างโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ แต่ต่อมาเกิดการเติบโตอย่างน่าทึ่งของบล็อก ในไม่ช้าจึงนำไปสู่การเกิด Web 2.0 ที่สนับสนุนต่อการสื่อสารสองทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงห้าปีที่ผ่านมา

โดยมี Tim O'Reilly's เป็นคนแรกที่เผยแพร่คำว่า Web 2.0 สู่อุตสาหกรรมในปี 2003 (2546) และชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาของอินเทอร์เน็ตได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างน้อย 7 ประการ ดังนี้

1) อินเทอร์เน็ตคือแพลตฟอร์มที่สนับสนุนต่อการเกิดวาทกรรมทางการเมือง (platform for political discourse) ด้วยบริการด้านบริการซอฟต์แวร์ที่เชื่อมต่อเข้าด้วยกันเป็นเครือข่ายส่งผลให้ผู้คนสามารถเข้าถึงกันและกันได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งรวมไปถึงเป้าหมายที่แตกต่างหลากหลายก็สามารถเข้าถึงได้จากผู้คนในวงกว้างเช่นเดียวกัน โดยมีอัลกอริทึม (algorithm) คอยจัดเก็บข้อมูลฐานข้อมูลขนาดใหญ่ (huge database) และเป็นทั้งอุปกรณ์ช่วยค้นหา (search engine) ไปพร้อมกัน เป็นตัวช่วยสำคัญในการรวบรวมจัดกลุ่มและช่วยเหลือในการเข้าถึงชุดข้อมูลต่าง ๆ ที่สนับสนุนต่อการเกิดวาทกรรมทางการเมืองบนโลกอินเทอร์เน็ตจำนวนมาก

2) เนื่องด้วยคุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตในยุค 2.0 (Web 2.0) ที่ทุกฝ่ายเข้าถึงและสามารถแบ่งปันข้อมูลกันได้มากขึ้น จึงส่งผลให้เกิดปัญญาส่วนรวม (collective intelligence) อันนำมาสู่พฤติกรรมที่ผู้คนสามารถมีส่วนร่วมได้บางประการ (collective action) โดยการสนับสนุนของเครือข่ายซอฟต์แวร์ที่อิสระเสรีเปิดกว้างและใช้งานง่าย จึงทำให้ผู้ที่ใช้งานอินเทอร์เน็ตในยุคนี้ไม่จำเป็นต้องมีความรู้มาก ทั้งผู้ที่ผลิตเนื้อหา ผู้กระจายเนื้อหาและผู้ที่เกี่ยวข้องเนื้อหา ส่วนใหญ่ล้วนเป็นมือสมัครเล่นที่สามารถใช้เครื่องมือง่ายๆที่ได้รับการออกแบบมาในโลกอินเทอร์เน็ตเพื่อผลิตและส่งต่อข้อมูลตามชุดความคิดของตน ซึ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการผลิตข้อมูลแบบเดิมที่มีลักษณะรวมศูนย์แบบเผด็จการให้สลายลงไป ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาของอินเทอร์เน็ตจึงกำลังเป็นพื้นที่ต่อสู้ทางความคิดขนาดใหญ่เป็นสมรภูมิทางความคิดที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ ส่งผลให้ตัวแสดงทางการเมืองและกลุ่มที่เคยเป็นชนชั้นนำด้านสื่อต่าง ๆ ไม่อาจอยู่นิ่งได้ เพราะพวกเขาไม่อาจหลบเลี่ยงการจ้องมองของนักข่าวพลเมืองได้อีกต่อไปและจำเป็นต้องมีการปรับตัว

3) อินเทอร์เน็ตในยุค 2.0 (Web 2.0) ให้ความสำคัญกับข้อมูลอย่างมาก ในโลกอินเทอร์เน็ตข้อมูลจำนวนมากสามารถถูกรวบรวมเอาไว้และจัดเก็บไว้บนนั้นนั้นกระทั่งกลายเป็นฐานข้อมูลขนาดใหญ่ ที่สามารถเข้าถึงได้คนจำนวนมากและอาจนำไปสู่การแลกเปลี่ยนกันในเวลาต่อมา ในแง่นี้ อินเทอร์เน็ตในยุค 2.0 จึงส่งผลต่อกิจกรรมทางการเมืองได้อย่างมาก

4) อินเทอร์เน็ตช่วยสร้างให้เกิดแพลตฟอร์มที่สนับสนุนต่อการทดลองมีและใช้พื้นที่สาธารณะ โดยไม่ต้องลงสู่พื้นที่สาธารณะในโลกแห่งความเป็นจริง ระหว่างผู้พัฒนาระบบกับผู้ใช้งาน (between developers and users) ซึ่งพื้นที่ออนไลน์นี้สามารถนำไปทดลองใช้ได้หลายรูปแบบ อาทิ เพื่อศึกษา

พฤติกรรมทางสังคมและการเมืองหรือเพื่อเปรียบเทียบเหตุการณ์เปรียบเทียบกับกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งเรื่องนี้สนับสนุนต่อการเรียนรู้และการมีประสบการณ์ได้ไม่ต่างจากโลกแห่งความเป็นจริง แต่ด้วยทรัพยากรที่น้อยกว่ากันอย่างมา ในแง่นี้โลกออนไลน์จึงเป็นพื้นที่ทดลองประชาธิปไตยและแพร่กระจายกิจกรรมทางการเมืองได้อย่างน่าประหลาดใจ

5) อินเทอร์เน็ตในยุค 2.0 (Web 2.0) มีส่วนสนับสนุนต่อการเกิดการเมืองขนาดเล็กที่กระจายออกไปครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของสังคมการเมือง จึงมีส่วนช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ ผ่านการเผยแพร่เนื้อหาทางการเมืองในหลายแอปพลิเคชัน หรือผ่านการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องปกป้องสิทธิและคุ้มครองผู้บริโภค เป็นต้น

6) จุดเด่นของอินเทอร์เน็ตในยุค 2.0 (Web 2.0) ก็คือการเปิดพื้นที่ให้ผู้ใช้ได้พบกับประสบการณ์หลากหลายที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ใช่แค่เพียงเนื้อหาข้อความ (text) เท่านั้นแต่ยังปรากฏอยู่ในรูปแบบของภาพนิ่ง คลิปเสียง และคลิปวิดีโอด้วย ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ได้รับความนิยมเข้ารับชมจากผู้คนเป็นจำนวนมาก ยกตัวอย่างเช่น เว็บไซต์ยูทูป (YouTube) เป็นแพลตฟอร์มรวบรวมคลิปวิดีโอที่ใหญ่ที่สุดซึ่งได้รับความนิยมเข้าถึงโดยผู้คนจำนวนมาก โดยที่แพลตฟอร์มเหล่านี้กำลังหลอมรวมกันเข้าเป็นแพลตฟอร์มของสื่อขนาดใหญ่ที่มีรูปแบบการนำเสนอที่หลากหลายมากขึ้น

7) จุดเด่นอีกประการของอินเทอร์เน็ตอยู่ที่การถ่ายทอดเนื้อหาในลักษณะของการ “เล่าเรื่อง” ทำให้เกิดความน่าสนใจ น่าติดตาม เกิดความใกล้ชิด ในแง่นี้การจัดระเบียบเรื่องเล่าทางการเมืองนับเป็นหัวใจสำคัญในการระดมมวลชนออนไลน์

Philip N. Howard (2006, pp. 37,185-189) ชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีดิจิทัลมีส่วนส่งเสริมต่อการพัฒนาประชาธิปไตย (digital democracy) หลายประการ กล่าวคือ อินเทอร์เน็ตส่งเสริมต่อการสร้างวาทกรรมทางการเมืองมากมายและเปิดช่องให้แก่การอัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลาย ผู้คนสามารถแสดงความเป็นตัวเองโดยไม่เปิดเผยตัวตนได้บนโลกออนไลน์ นอกจากนี้ อินเทอร์เน็ตยังช่วยผู้ใช้ในการค้นหาและระบุเจาะจงประเด็นที่ต้องการให้ชัดเจนลงไปได้ง่ายตายขึ้นด้วยเทคโนโลยีเสิร์ชเอนจิน (search engine) และไฮเปอร์มีเดีย (hypermedia technologies) ผู้คนจึงสามารถพบเจอประเด็นที่ตนสนใจ บทความวิเคราะห์การเมือง ตลอดจนจนพบผู้ที่มีความสนใจเรื่องเดียวกัน ซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจใหม่ต่อสังคมและการเมืองใหม่ๆและอาจนำไปสู่แคมเปญรณรงค์ทางการเมืองต่าง ๆ ในเวลาต่อมาได้ เนื่องจากไฮเปอร์มีเดียได้ย้ายพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตยจากพื้นที่

สาธารณะของการชุมนุม ในพื้นที่อย่างศาลากลาง กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ และการอภิปรายในร้านกาแฟไปยังพื้นที่ส่วนตัวของหน้าจอแทน

กล่าวโดยสรุป ด้วยคุณสมบัติเฉพาะหลายประการของอินเทอร์เน็ตและต้นทุนการเข้าถึงต่ำ ส่งผลให้อินเทอร์เน็ตช่วยลดค่าใช้จ่ายทางการเมืองลงเป็นอย่างมาก จึงส่งเสริมต่อการเข้าร่วมทางการเมืองให้ง่ายขึ้น หลากหลายรูปแบบมากขึ้น ไม่จำเป็นต้องออกไปมีอบแบบเดิมเท่านั้น เพราะผู้ใช้อินเทอร์เน็ตอาจมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการลงชื่อประท้วง ลงทะเบียนความคิดเห็นบนเว็บไซต์ การเมือง การสนับสนุนเงิน หรือมีการแสดงออกทางอ้อมโดยการกดไลค์ กดแชร์ข้อมูลที่พึงพอใจ เป็นต้น ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าอินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือที่สามารถเข้าถึงได้โดยคนจำนวนมาก จึงนำไปสู่การตั้งคำถามต่อประเด็นต่าง ๆ ในสังคมอย่างมากแบบไม่เคยเป็นมาก่อน ทั้งยังอาจนำไปสู่การอภิปรายนโยบายการเมืองกับผู้มีอำนาจที่อยู่ด้านบนได้ อินเทอร์เน็ตจึงสนับสนุนต่อการอภิปรายและประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) ได้

Henry Farrell ได้กล่าวถึงผลกระทบของอินเทอร์เน็ตกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ในงานที่ชื่อ *The Consequences of the Internet for Politics* ว่าปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่าอินเทอร์เน็ตมีผลต่อการเมือง เชื่อกันว่าการพัฒนาขึ้นมาของโซเชียลมีเดีย (social media) ช่วยปูทางไปสู่การลุกฮืออาหรับสปริง ในปี 2011 ทั้งยังถูกพูดถึงมากขึ้นว่าอาจมีความสัมพันธ์กับความรุนแรงทางสังคมและการเมืองเพิ่มมากขึ้นในสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เกิดขึ้นคือเมื่อเวลาผ่านไปนักวิชาการเริ่มสนใจศึกษาอินเทอร์เน็ตน้อยลงเพราะมองว่ามันกลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันแล้วแต่ถึงอย่างนั้นผลกระทบของอินเทอร์เน็ตก็ยังมีอีกมากมายที่ควรได้รับการศึกษา

ด้าน Hong, Y., & Lin, T. T. (2017) บอกว่าด้วยคุณลักษณะเฉพาะของอินเทอร์เน็ตที่ง่ายในการใช้งานและไม่เปิดเผยตัวตนผู้ใช้จึงรับรู้ถึงความปลอดภัยในระดับหนึ่ง จึงทำให้เยาวชนดิจิทัลใช้เวลาเพิ่มขึ้นในการดูข่าวเกี่ยวกับการเลือกตั้งทางออนไลน์ มีแนวโน้มใช้สื่อออนไลน์เพื่อแสดงออก มุมมองและมีส่วนร่วมในประเด็นทางการเมืองมากขึ้นซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองออนไลน์ของเยาวชนคนหนุ่มสาว ในแง่นี้การมีส่วนร่วมทางการเมืองในโลกออฟไลน์ก็อาจเป็นไปได้สืบเนื่องจากการรวมกลุ่มในโลกออนไลน์ที่จะเป็นไปได้ยากกว่าและจำเป็นต้องมีการโน้มน้าวให้ยอมรับมากขึ้น โดยส่วนหนึ่งอาจจำเป็นต้องมีกำลังใจของคนใกล้ชิด เช่น เพื่อนและสมาชิกในครอบครัวมาสนับสนุนด้วย

Manuel Castells เป็นอีกผู้หนึ่งที่สังเกตเห็นความสำคัญของการพัฒนาอินเทอร์เน็ตกับการพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้คนในสังคม โดยเขาเสนอแนวคิดเรื่องสังคมเครือข่าย (Network Society) (1998) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมทางการเมืองอันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาของอินเทอร์เน็ตในเวลาต่อมา โดยในงานเรื่องนี้ Castells พยายามชี้ให้เห็นว่าเทคโนโลยีนั้นเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจด้วย เขานำแนวคิดของ McLuhan มาเป็นฐานในการพัฒนาแนวคิดดังกล่าว เพื่อให้คำอธิบายมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้นว่าโลกดิจิทัลส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงสังคม ทัศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคมได้อย่างไร โดยมุ่งเน้นอธิบายไปที่การเชื่อมโยงของเครือข่ายในโลกอินเทอร์เน็ตที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีศักยภาพ อันสร้างผลกระทบต่อโครงสร้างอำนาจทางสังคมแบบเดิมให้แตกต่างออกไป

Manuel Castells (1998) ชี้ให้เห็นว่าในโลกของอินเทอร์เน็ตความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเดิมนั้นใช้การไม่ได้อีกต่อไป เพราะภายใต้คุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตที่เปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเป็นผู้ผลิตข้อมูลได้เอง (mass-self communication) จึงส่งผลให้ชุดข้อมูลจำนวนมากออกมาในโลกอินเทอร์เน็ตบนสเปซ (space) ที่ไม่มีขีดจำกัดทางกายภาพทั้งด้านเวลาและสถานที่ ผู้คนสามารถเข้าถึงชุดข้อมูลที่หลากหลายเหล่านี้โดยไม่จำกัดเวลาทั้งยังย้อนกลับไปสืบค้นข้อมูลที่สนใจอื่น ๆ ในอดีตและค้นหาผู้คนที่มีความสนใจเช่นเดียวกับตนเองได้ ก่อให้เกิดสังคมเครือข่ายขึ้นมา ซึ่งแต่ละเครือข่ายที่ประกอบกันขึ้นจะมีชุดข้อมูลบางอย่างเป็นตัวขับเคลื่อน หากข้อมูลใดที่มีผู้สนับสนุนจำนวนมาก ก็อาจส่งผลกระทบต่อชุดข้อมูลเดิมที่เคยเป็นชุดข้อมูลหลักที่มีการใช้อธิบายกันอย่างแพร่หลายในสังคมได้ ด้วยเหตุนี้ การใช้อำนาจรูปแบบเดิม ๆ ที่เป็นแบบลำดับชั้น (hierarchy) ในโลกแห่งความเป็นจริงจึงใช้การไม่ได้อีกต่อไปในโลกของอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้เพราะในโลกอินเทอร์เน็ตที่ผู้คนสามารถเชื่อมโยงกันได้ข้ามผ่านเวลาและสถานที่และมีชุดข้อมูลในสังคมมากมายได้ทำให้อำนาจกระจายตัวออกไปแล้ว (decentralization) ด้วยเหตุนี้ Castells จึงมองว่าอำนาจของโลกอินเทอร์เน็ตนั้นคือ อำนาจของเครือข่าย ซึ่งอำนาจนี้จะมีที่ยึดหยุ่นสูงและไม่สามารถควบคุมได้แบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด โดยเครือข่ายในโลกอินเทอร์เน็ตที่คาสเทลกล่าวถึงในที่นี้เป็นไปอย่างกว้างขวางครอบคลุมเครือข่ายหลากหลาย อาทิ เครือข่ายด้านเทคโนโลยี เครือข่ายด้านการเงิน เครือข่ายด้านอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (cultural industrial networks) และเครือข่ายด้านการเมือง เป็นต้น เพื่อช่วยทำความเข้าใจพลังของสังคมเครือข่ายในโลกของอินเทอร์เน็ต

นอกจากอำนาจของเครือข่ายแล้ว Castells ยังได้ให้รายละเอียดเรื่องการกระจายอำนาจในโลกของอินเทอร์เน็ตผ่านแนวคิดเรื่องการผลิตข้อมูลด้วยตนเองอีกด้วย (mass-self communication) โดยเขาชี้ให้เห็นว่าในโลกของอินเทอร์เน็ตที่ผู้คนที่สามารถเข้าถึงแพลตฟอร์มต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนและมีปฏิสัมพันธ์กับคนทั่วโลกได้นั้นพวกเขาไม่ได้เป็นเพียงผู้ใช้แต่ยังเป็นผู้ผลิตเนื้อหา (content) ต่าง ๆ ด้วยตนเองอีกด้วย เนื่องจากฟังก์ชัน (functions) ประการหนึ่งของอินเทอร์เน็ตในปัจจุบันคือการเปิดพื้นที่ให้แก่ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตได้เป็นผู้ผลิตและเผยแพร่เนื้อหาต่าง ๆ ออกไปได้ด้วยตนเอง (user generated content) ซึ่งเรื่องนี้เป็นอีกหนึ่งรูปธรรมของการกระจายอำนาจที่เกิดขึ้นในโลกอินเทอร์เน็ต ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุดความรู้ที่แต่เดิมถูกผูกขาดการผลิตไว้เฉพาะบางเนื้อหาและเฉพาะคนบางกลุ่มให้หลายลง ชุดข้อมูลเดิมไม่สามารถครองอำนาจนำได้อีกต่อไป

นอกจากนั้น การที่มีชุดข้อมูลสามารถส่งผ่านไปสู่มวลคนได้ข้ามผ่านเวลาและสถานที่จึงทำให้ผู้คนที่มีความคิดแบบเดียวกันสามารถจับกลุ่มเข้าด้วยกันได้และนั่นเองที่ก่อให้เกิดเครือข่ายในโลกดิจิทัลขึ้นและสิ่งนี้เองที่ Castells มองว่ามันเป็นอำนาจแบบใหม่หรืออำนาจแบบเครือข่าย ในแง่นี้ผู้วิจัยมองว่าความคิดของ Castells สามารถนำมาปรับใช้ได้ในเรื่องของเงื่อนไขของโลกของอินเทอร์เน็ตที่ทำให้เกิดการกระจายอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเรื่องการประชาสัมพันธ์ตนเอง (mass-self communication) แนวคิดเรื่องคุณลักษณะของอินเทอร์เน็ตที่ข้ามผ่านเวลา (timeless) และสถานที่ รวมไปถึงการไหลเวียนของข้อมูลในโลกดิจิทัลสิ่งเหล่านี้อาจนำมาปรับใช้เพื่ออธิบายเรื่องความสามารถเข้าถึงชุดข้อมูลที่แตกต่างที่มอบประสบการณ์เฉพาะบางอย่างให้แก่ผู้ใช้ที่ใช้อินเทอร์เน็ต อันนำมาสู่การเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนที่แตกต่างออกไปจากสิ่งที่รัฐพยายามกล่อมเกลาคือ

กล่าวโดยสรุป งานของ Castells ช่วยเปิดมิติให้เห็นถึงอำนาจของข้อมูลและเครือข่ายซึ่งเป็นปฏิบัติการที่มีความโดดเด่นอย่างยิ่งภายในโลกของอินเทอร์เน็ตที่ทุกกลุ่มสามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ อย่างไรก็ตาม ซึ่งช่วยให้เกิดความเข้าใจได้มากขึ้นว่า ภายใต้โลกของอินเทอร์เน็ตการกล่อมเกลาทหารการเมืองของกลุ่มอำนาจหลักอาจจะถูกท้าทายได้มากขึ้น เนื่องจากภายใต้พื้นที่นี้ผู้ที่ถูกกล่อมเกลาก็จะสามารถเชื่อมโยงถึงกัน และสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ต่าง ๆ ระหว่างกันได้ อันเป็นปฏิสัมพันธ์สำคัญที่เกิดขึ้นจริงแม้ไม่เผชิญหน้า การรับรู้ชุดข้อมูลที่แตกต่างออกไปจากเครือข่ายจำนวนที่นับไม่ถ้วนในโลกของอินเทอร์เน็ต จึงไม่เพียงแต่ท้าทายชุดข้อมูลที่กลุ่มอำนาจหลักพยายามกล่อมเกล่าในโลกแห่งความเป็นจริงเท่านั้นแต่ยังเสริมพลังอำนาจและความมั่นใจให้แก่กลุ่มเหล่านี้มากขึ้นอีกด้วยว่าชุดข้อมูลที่เชื่อว่าเป็นความรู้ เป็นความจริง และความถูกต้องในโลกใบนี้

มีมากมาย การผูกขาดคำอธิบายด้วยข้อมูลเพียงชุดเดียวผ่านการกล่อมเกลาทางการเมืองอย่างจำกัดในโลกแห่งความเป็นจริง ในโลกที่มีโลกอินเทอร์เน็ตซ้อนทับอยู่อีกใบ จึงเป็นความท้าทายอย่างยิ่ง

2.4.3 ข้อท้าทายต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากการใช้อินเทอร์เน็ต

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าแก่นักวิชาการที่ศึกษาการเมืองกับอินเทอร์เน็ต จะชี้ให้เห็นว่าด้วยคุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตที่แตกต่างออกไปจากสื่อประเภทอื่น ๆ จะมีแนวโน้มสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองและเกิดการกระจายอำนาจจากรัฐไปสู่ประชาชนมากกว่าที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ว่าประชาชนอาจถูกใช้โดยอินเทอร์เน็ตและกลายเป็นเหยื่อของมันและก่อให้เกิดผลลัพธ์ในแง่ของการละเมิดและกดทับนั้นก็ได้รับการกล่าวถึงเช่นกัน McLuhan (1989) ตั้งข้อสังเกตต่อประเด็นนี้ต่อความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาของอินเทอร์เน็ตว่า อาจนำไปสู่การย้อนกลับ (reverses) ของผลกระทบจากการใช้งานได้ เช่น ผู้ใช้อาจได้รับข้อมูลมากจนเกินไปกระทั่งไม่อาจตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม หรือมีความเครียดสะสมอันเนื่องมาจากการได้รับข้อมูลมากเกินไป (information overload) กระทั่งอาจกลายเป็นโรคประสาทได้ เป็นต้น

Howard Rheingold (1993) ตั้งประเด็นเกี่ยวกับการที่ผู้คนอาจถูกใช้โดยอินเทอร์เน็ต (be used by the Internet) ไว้ว่าขณะที่ประชาชนมองเห็นประโยชน์ของอินเทอร์เน็ตมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการท่องโลกโดยไร้ขีดจำกัดเรื่องเวลาและสถานที่ สามารถเข้าถึงชุดข้อมูลที่แตกต่างหลากหลาย ความสามารถในการสร้างพื้นที่เสมือนจริงเป็นชุมชนแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสามารถค้นหาผู้คนที่มีความต้องการในแบบเดียวกันได้แบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ในระยะเวลาอันรวดเร็ว เป็นต้น แต่ถึงอย่างนั้นประชาชนเองก็อาจกำลังถูกใช้โดยอินเทอร์เน็ตอยู่โดยไม่รู้ตัวและสิ่งที่ถูกใช้ไปอย่างเห็นได้ชัดก็คือการที่ผู้คนในสังคมถูกอัลกอริธึม (algorithm) เก็บข้อมูลการใช้งานการเข้าถึงเว็บไซต์และการเคลื่อนไหวบนอินเทอร์เน็ตต่าง ๆ ไว้สำหรับเป็นฐานข้อมูลเพื่อใช้ในการค้นหาของผู้อื่นต่อไปจนกลายเป็นฐานข้อมูลขนาดใหญ่เพื่อประโยชน์ทางด้านธุรกิจ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้แม้ Rheingold จะเห็นข้อดีของอินเทอร์เน็ตต่อการส่งเสริมประชาธิปไตยอย่างมาก ทว่าเขาก็ได้ตั้งข้อสังเกตต่อผลกระทบด้านลบจากการใช้อินเทอร์เน็ตอย่างไม่ระมัดระวังเอาไว้ว่าหากไม่สามารถใช้เทคโนโลยีนี้ได้อย่างเหมาะสม อาจจะทำให้เครื่องมือเดียวกันนี้ ถูกควบคุมและใช้เป็นเครื่องมือของการปกครองแบบเผด็จการ (Rheingold 1993, 14)

ด้าน Webster F. (1999, pp. 60-89) ตั้งข้อสังเกตต่อข้อเสนอเรื่องชุมชนเสมือนจริงของ Rheingold เอาไว้ว่าอาจไม่ได้เกิดขึ้นได้อย่างง่าย ๆ และชุมชนเสมือนจริงสร้างขึ้นด้วยตัวเองไม่ได้

Robins (1996, pp. 1-30) วิจารณ์ว่า Rheingold มองโลกในแง่ดีมากเกินไป ข้อเสนอเรื่องชุมชนเสมือนจริงมีแต่ความเพ้อฝันเป็นเพียงเรื่องในอุดมคติ (Utopia) มากเกินไปทั้งยังไม่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นได้ในรายละเอียดต่อข้อเสนอที่ว่า การโต้ตอบในโลก “ออนไลน์” ส่งผลกระทบต่อผู้คนหรือบริบท “ออฟไลน์” อย่างไร ทั้งยังมองข้ามความเป็นจริงเรื่องของการควบคุมสื่อไป

Philip N. Howard (2006) เป็นอีกผู้หนึ่งที่เห็นว่าอินเทอร์เน็ตมีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในหลายมิติ ทว่าเขาก็ได้เสนอข้อพิงระวังในการใช้อินเทอร์เน็ตไว้เช่นกัน ทั้งผู้ใช้งานและผู้ผลิตเนื้อหา โดยในส่วนของผู้ใช้งานต้องระมัดระวังว่าพวกเขาได้เรียนรู้และรับทราบในสิ่งที่พวกเขาต้องการจริงแท้เพียงใด ด้านผู้ผลิตเนื้อหาก็จำเป็นต้องระมัดระวังต่อการผลิตเนื้อหาทางการเมืองผ่านเทคโนโลยีไฮเปอร์มีเดียด้วย ที่สำคัญ Howard ทราบดีว่าไม่ใช่พลเมืองทุกคนที่มีศักยภาพเข้าถึงข่าวสารการเมืองจะสนใจการเมืองกระทั่งทราบรายละเอียดของทุกทางเลือกนโยบายและเข้าร่วมอภิปรายสาธารณะ ดังนั้น แม้จะมีการอภิปรายสาธารณะ ทว่าอาจไม่ได้เป็นไปอย่างเท่าเทียมกัน และบ่อยครั้งที่การอภิปรายสาธารณะเกี่ยวข้องกับกลุ่มผลประโยชน์ที่แตกต่างกันอย่างสุดโต่งเท่านั้น ไม่ค่อยมีประสิทธิผลเพียงพอหรือเป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย ทำให้ประชาธิปไตยอาจไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร แม้ภายใต้การพัฒนาเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต

อีกประเด็นสำคัญที่ Howard (2009) ชี้ให้เห็นและเตือนให้พิงระวังเมื่อใช้งานอินเทอร์เน็ตก็คือ การใช้งานอินเทอร์เน็ตมักทิ้งร่องรอยการใช้งานกิจกรรมประจำวันของเราไว้เสมอซึ่งเขาเรียกว่าเงาของข้อมูล (data shadow) ที่จะติดตามเราเกือบทุกที่ ที่สำคัญเงาของข้อมูลจะกลายเป็นตัวแสดงทางการเมืองที่สำคัญ สืบเนื่องจากเทคโนโลยีไฮเปอร์มีเดียจำนวนมากที่มีอยู่ซึ่งแม้จะไม่ได้ออกแบบมาเพื่อรวบรวมข้อมูลทางการเมืองอย่างชัดเจนก็ตาม แต่ก็เป็เครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการขุดค้นข้อมูลเหล่านั้นได้ ทำให้ข้อมูลทางการเมืองถูกนำไปวิเคราะห์แปลงออกออกมาเป็นบุคลิกภาพทางการเมืองของผู้คนและถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางการเมือง แม้การวิเคราะห์เงาของข้อมูลส่วนหนึ่งอาจอ้างว่าเป็นไปเพื่อทำความเข้าใจความต้องการของผู้ใช้แต่ปัญหาอย่างหนึ่งก็คือเงาที่เราทิ้งไว้นั้นอาจไม่ได้สะท้อนความต้องการของประชาชนเสมอไป

สารคดีเรื่อง The Great Hack เป็นอีกกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการใช้อิข้อมูลส่วนบุคคลที่มีการรวบรวมไว้จากโลกอินเทอร์เน็ตไปเพื่อผลประโยชน์ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งและแสดงให้เห็นว่าการซื้อขายข้อมูลส่วนบุคคลในโลกออนไลน์มันมีอยู่จริง ซึ่งในที่นี่เป็นกรณีการออกมาเปิดเผยข้อมูลโดยบุคคลผู้ซึ่งเคยทำงานอยู่ที่ Cambridge Analytica ที่ชื่อว่า Brittany Kaiser ที่เธอเผยให้เห็นว่า

การโหวตหลายครั้งในหลายประเทศผลการโหวตสุดท้ายที่ออกมาอาจไม่ได้เกิดขึ้นจากอิสระในการเลือกอย่างแท้จริง ผู้คนอาจไม่ได้ตัดสินใจเลือกด้วยเหตุผลแต่เป็นเพราะการจัดการสร้างสภาพแวดล้อมบ่อนข้อมูลที่จำเพาะโดยมีจุดประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงความคิดของพวกเขาเหล่านั้นให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มทางการเมืองหนึ่งๆ เพื่อให้ผู้เข้าถึงข้อมูลติดตามและเชื่อไปในทิศทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มทางการเมืองนั้น ๆ

ในสารคดีเผยให้เห็นถึงแคมเปญที่ Cambridge Analytica ทำสำเร็จในการเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมโดยการบ่อนข้อมูลจำนวนมาก อาทิ แคมเปญรณรงค์การเลือกตั้งให้กับอดีตประธานาธิบดีประเทศสหรัฐอเมริกา Donald Trump ในการเลือกตั้งประธานาธิบดีประเทศสหรัฐอเมริกาในปี 2016 การโหวต Brexit และการทำแคมเปญรณรงค์ให้เยาวชนในสาธารณรัฐตรินิแดดและโตเบโก (Trinidad and Tobago) ไม่ออกไปเลือกตั้งเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อผู้สมัครบางราย เป็นต้น กระบวนการสำคัญที่ปรากฏในแคมเปญรณรงค์เหล่านี้กล่าวโดยสรุปได้ว่าประกอบด้วย การรวบรวมข้อมูลให้ได้เป็นฐานข้อมูลขนาดใหญ่ การวิเคราะห์จัดกลุ่มข้อมูลเป็นบุคคลประเภทต่าง ๆ เพื่อจำแนกว่ากลุ่มบุคคลใดที่สามารถจูงใจได้ (pursuable) การจัดทำกิจกรรมหรือแคมเปญรณรงค์ที่เหมาะสม และการบ่อนข้อมูลอย่างต่อเนื่องอย่างเป็นธรรมชาติบนโลกอินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดียต่าง ๆ เพื่อสร้างความคิดความเชื่อที่เป็นประโยชน์ต่อแคมเปญรณรงค์ที่จัดทำขึ้น สุดท้ายคือการผลักดันให้กิจกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นแบบเป็นลูกโซ่อย่างเป็นธรรมชาติ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างเช่นแคมเปญ Do So ที่ Cambridge Analytica กระทำในประเทศตรินิแดดและโตเบโกเพื่อรณรงค์ให้เยาวชนไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง โดยหวังผลให้การเลือกตั้งนั้นเป็นชัยชนะของนักการเมืองชาวอินเดียเหนือนักการเมืองผิวสี แคมเปญนี้เริ่มจากการนำข้อมูลผู้มีสิทธิเลือกตั้งมาวิเคราะห์จัดประเภทและพบว่ากลุ่มเยาวชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งคือกลุ่มที่อ่อนไหวและสามารถชักจูงได้มากที่สุด ทางแคมเปญจึงเลือกให้กลุ่มนี้เป็นเป้าหมายภายใต้โปรเจค Do So ที่รณรงค์ให้เด็ก ๆ เห็นถึงความน่าเชื่อถือความเหลวแหลกไม่จริงใจของนักการเมืองและเลือกใช้สิทธิของตนในการไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง เพื่อลดสัดส่วนของผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งและเพิ่มสัดส่วนชัยชนะให้กับนักการเมืองชาวอินเดีย แคมเปญจะดำเนินการไปโดยธรรมชาติผ่านการทำเว็บไซต์ Do So การเชิญชวนทำคลิปรณรงค์เชิญชวนไม่ให้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเดินเชิญชวนและการคิดค้นท่าทางการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ซึ่งในที่นี้คือไขว้มือด้านหน้าเป็นรูปกากบาทเพื่อต่อต้านการเลือกตั้ง เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้จะถูกขับเคลื่อนไปโดยธรรมชาติโดยอาศัยการลอกเลียนแบบกันของมนุษย์เพื่อขยายผลการรณรงค์ สุดท้ายพบว่าเด็กไปใช้สิทธิเลือกตั้งลดลง และนักการเมืองชาวอินเดียก็ได้รับชัยชนะเหนือคู่แข่งนักการเมือง

ผิวสี 6% ซึ่งแม้จะเชื่อมโยงอย่างชัดเจนไม่ได้ว่าการไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งของเยาวชนเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อชัยชนะดังกล่าว แต่สิ่งที่เชื่อมโยงกันได้ก็คือ Cambridge Analytica มีส่วนเกี่ยวข้องกับแคมเปญ Do So ที่ทำให้เยาวชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งลดลงจริง

กรณีของ Cambridge Analytica นำมาสู่คำถามมากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องความเป็นส่วนตัวและการลดทอนสิทธิเสรีภาพในการตัดสินใจและความเป็นมนุษย์ลงไปกลายเป็นเพียงกลุ่มเป้าหมาย (target) ในการตัดแปลงความคิดความเชื่อด้วยกระบวนการป้อนข้อมูลที่มีการจัดการอย่างเข้มข้น เพื่อจัดการความคิดความเชื่อและพฤติกรรมของผู้คน ในกรณีนี้ทำให้ Mark Zuckerberg ซีอีโอของเฟซบุ๊กถูกฟ้องร้องเรื่องการขายข้อมูลของผู้ใช้ Facebook กระทั่งนำมาสู่การทำแคมเปญที่ตัดแปลงความต้องการที่แท้จริงของผู้คนหลายแคมเปญของ Cambridge Analytica ซึ่ง Zuckerberg ชี้แจงว่าเหตุการณ์ดังกล่าวไม่ใช่ในนโยบายของ Facebook แต่เกิดจากแอปพลิเคชัน Kogan ที่จัดทำขึ้นเพื่อทดสอบบุคลิกภาพ ซึ่งมีผู้ใช้งานแอปพลิเคชันนี้ราว 300,000 คนเป็นผู้ใช้งาน Facebook ทำให้ Kogan สามารถเข้าถึงข้อมูลของเพื่อนนับสิบล้านได้ Zuckerberg ยอมรับว่าเกิดความบกพร่องในการปกป้องข้อมูลจริง แต่ได้มีการปรับปรุงการให้บริการโดยตรวจสอบแอปพลิเคชันต่าง ๆ ที่มี กิจกรรมที่น่าสงสัยและอนุญาตให้ผู้ใช้เพิกถอนการอนุญาตของแอปเหล่านั้นได้ พร้อมทั้งจำกัดการเข้าถึงข้อมูลของนักพัฒนาระบบให้ดียิ่งขึ้นให้สามารถเข้าถึงได้เฉพาะข้อมูลชื่อรูปโปรไฟล์ และที่อยู่อีเมลของคุณ เป็นต้น (CNBC, 2018)

ในงานเรื่อง Information Operations and Facebook (2017) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้งานอินเทอร์เน็ตไว้เช่นเดียวกันว่า แม้การพัฒนาของอินเทอร์เน็ตจะเปลี่ยนระบบนิเวศของการสื่อสารไปหลายประการในแง่ที่ทำให้โลกเปิดกว้างเชื่อมโยงกันและสนับสนุนต่อการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองในโลกออนไลน์ ทว่าปัญหาประการหนึ่งคือผู้ใช้จะปกป้องข้อมูลส่วนตัวได้อย่างไรท่ามกลางความพยายามในการรวบรวมจัดทำฐานข้อมูลของผู้ใช้รายใหญ่เพื่อประโยชน์ในข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ใช้รายอื่นไปในทางธุรกิจ การจัดการกับข้อมูลของผู้ใช้เพื่อประโยชน์ของคนบางกลุ่มที่เรียกว่า Information operation (IO) กำลังกลายเป็นปัญหาใหญ่ อันสืบเนื่องมาจากการนำเอาเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตมาใช้เชิงกลยุทธ์เพื่อบิดเบือนความรู้สึกทางการเมืองอันแท้จริงของผู้คน โดยการจัดการกับข้อมูลเพื่อสร้างความเชื่อบางประการ ปรากฏได้หลายรูปแบบ เช่น ข่าวเท็จ (fake news) การบิดเบือนข้อมูล (disinformation) การหลอกลวง (hoaxes) การปล่อยข่าวลือ (rumors) การสร้างมีม (memes) เพื่อล้อเลียน เรื่อยไปจนถึงการสร้างเครือข่ายของบัญชีปลอมที่มีจุดประสงค์บิดเบือนความคิดเห็นของประชาชน (fake accounts)

เป็นต้น อันที่จริงการจัดการข้อมูลเชิงกลยุทธ์เพื่อประโยชน์บางประการไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่ แต่เป็นเครื่องมือในการปกครองมาเป็นเวลานานแล้ว ทว่าในยุคของอินเทอร์เน็ตบนแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียมันทำให้ผลกระทบที่เกิดขึ้นสูงกว่าในอดีต

ภายใต้โลกออนไลน์ การเก็บและขโมยข้อมูลเป้าหมายสามารถส่งผลกระทบต่อเหยื่อทุกประเภท รวมถึงบริษัท หน่วยงานราชการ องค์กรไม่แสวงผลกำไร สื่อมวลชน และบุคคล ซึ่งการขโมยข้อมูลเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ เช่น โดยมัลแวร์ (phishing with malware) แพร่ระบาดในคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล การขโมยข้อมูลประจำตัวจากการเข้าถึงบัญชีออนไลน์ หากไม่มีการป้องกันที่เพียงพอ กรณีของ Edward Joseph Snowden อดีตนักวิเคราะห์ข่าวกรอง อดีตลูกจ้างของสำนักงานความมั่นคงแห่งชาติ หรือ NSA ที่ออกมาเปิดเผยข้อมูลลับเรื่องที่ NSA ลักลอบเก็บข้อมูลการใช้โทรศัพท์มือถือและอีเมลของประชาชนอเมริกันหลายล้านคนซึ่งอยู่นอกเหนือไปจากที่ระบุไว้ในกฎหมายที่เรียกว่า The Patriot Act เขาเปิดเผยข้อมูลนี้กับหนังสือพิมพ์เดอะการ์เดียนเมื่อปี 2556 ซึ่งต่อมาหนังสือพิมพ์เดอะการ์เดียนได้ตีพิมพ์การเปิดโปงดังกล่าวในเดือนมิถุนายนและกรกฎาคมปีเดียวกัน โดยข้อมูลที่มีการเปิดเผยมีอาทิ โครงการ metadata ที่มุ่งสอดส่องการใช้โทรศัพท์ของพลเมืองยุโรปและสหรัฐอเมริกา โดยมีการดักฟังโทรศัพท์ ดักฟังเสียง วีดีโอ เข้าถึงข้อความแชท ดึงภาพจากกล้อง webcam และถ่ายโอนข้อมูลจากโปรแกรม Skype เป็นต้น เพื่อสืบสาวหาข้อมูลทุกที่เป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศที่จะเป็นเบาะแสนำไปสู่การจับกุมกับผู้ก่อการร้าย อีกโครงการที่ได้รับการเปิดเผยคือโครงการปริซึม (PRISM) ซึ่งเป็นโครงการของสำนักงานความมั่นคงแห่งชาติสหรัฐ (National Security Agency: NSA) ภายใต้การควบคุมดูแลของศาล การสอดส่องดูแลข่าวกรองต่างประเทศสหรัฐตามรัฐบัญญัติการสอดส่องดูแลข่าวกรองต่างประเทศ (Foreign Intelligence Surveillance Act 1978: FISA) ก่อตั้งขึ้นเพื่อสอดส่องดูแลสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในทางลับเพื่อความมั่นคงของชาติ นับแต่ปี 2550 อันเป็นความพยายามเก็บรวบรวมข้อมูลของชาวอเมริกันและยุโรปแบบเรียลไทม์โดยไม่จำกัดเฉพาะเครือข่ายสังคมออนไลน์และบัญชีอีเมล ด้วยการเจาะเข้าไปในระบบคอมพิวเตอร์แม่ข่ายหรือเซิร์ฟเวอร์ของบริษัทยักษ์ใหญ่ในวงการเทคโนโลยีของสหรัฐฯ 9 แห่ง ได้แก่ ไมโครซอฟท์ กูเกิล เฟซบุ๊ก ยาฮู แอปเปิล เอโอแอล พาลทอล์ค สไกป์ และยูทูป ซึ่งยินยอมพร้อมใจเปิดช่องทางพิเศษนี้ให้เจ้าหน้าที่เข้าไปค้นหาข้อมูลทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นอีเมล ภาพถ่าย คลิปเสียง หรือคลิปภาพเคลื่อนไหว ("Citizenfour," 2014)

ซึ่งเรื่องนี้ Eric Holder (CNN, 2016) อดีต รมต.ยุติธรรมสหรัฐอเมริกา ระบุว่า การสอดส่องกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ใช้ในโลกอินเทอร์เน็ตนั้นเป็นไปเพื่อรับใช้ประชาชนและอ้างว่าที่ผ่านมารัฐบาล

ประธานาธิบดีบารัค โอบามา ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะซังน้ำหนกอย่างระมัดระวัง ระหว่างประโยชน์ที่จะได้จากการตรวจสอบข้อมูลส่วนบุคคล กับประเด็นเรื่องสิทธิความเป็นส่วนตัว อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ดังข้อมูลจากโลกออนไลน์นี้ก็ถูกสังคมนตรีมองว่าเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล รวมทั้งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของประชาชนครั้งใหญ่ที่สุดเป็นประวัติการณ์ เนื่องจากการเหยียงแหจารกรรมข้อมูลส่วนตัวของประชาชน ซึ่งขัดแย้งอย่างสิ้นเชิงกับสิ่งที่ทำเนียบขาวและหน่วยงานจารกรรมทั้ง 3 หน่วย ยืนกรานมาตลอดว่าการจารกรรมทุกครั้งจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน ไม่ใช่การล้วงความลับของประชาชนในวงกว้าง

ด้าน Brian McNair (2011) แม้จะเป็นอีกผู้หนึ่งทีเห็นความสำคัญของการพัฒนาอินเทอร์เน็ตว่ามีผลต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย แต่ถึงอย่างนั้นเขาก็ได้เตือนให้ผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตพึงตระหนักถึงบทบาทของเทคโนโลยีประเภทนี้ว่า “สื่อ” (media) เป็นตัวแสดงทางการเมืองประเภทหนึ่งทีผู้ใช้พึงระวังและตระหนักผู้ตัวอยู่เสมอ เขาชี้ให้เห็นว่าในความเป็นจริงแล้วสื่อไม่ได้มีความเป็นกลางในการนำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ เพราะสื่อไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแคร์ายงานเรื่องราวต่าง ๆ ไปอย่างง่าย ๆ โดยปราศจากการตีความ เพราะสื่อแต่ละประเภทต่างก็มีกลุ่มเป้าหมายและจุดมุ่งหมายเฉพาะของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อออนไลน์ ดังนั้น ผู้ใช้งานจำเป็นต้องระมัดระวังเรื่องความเป็นกลางในการนำเสนอข้อมูลอย่างมาก เนื่องจากผู้ผลิตข้อมูลผ่านสื่อออนไลน์ไม่ใช่ช่างขวามีอาชีพที่สาธารณชนสามารถคาดหวังถึงจรรยาบรรณของพวกเขาได้อีกต่อไป แต่เป็นบุคคลทั่วไปทีสามารถใช้ประโยชน์จากคุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตในการเป็นผู้ผลิตเนื้อหาได้เอง (user content generation: UCG) และส่งต่อเนื้อหาได้เองโดยไม่ต้องผ่านบรรณาธิการในการกลั่นกรองความคิดเห็นอีกต่อไป

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าการเกิดขึ้นของอินเทอร์เน็ตเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งทีไม่อาจมองข้ามไปได้ในการทำความเข้าใจการเรียนรู้ทางการเมืองของคนรุ่นใหม่ ทั้งนี้เพราะคุณลักษณะพิเศษของอินเทอร์เน็ตนั้นได้ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ทีปัจเจกบุคคลจะมีต่อชุดข้อมูลทีพวกเขาได้รับมาจากการกล่อมเกลางานการเมืองต่างออกไป เนื่องจากมีหลายชุดประสบการณ์เข้ามาปะทะสังสรรค์กับพวกเขาในโลกออนไลน์หลากหลายรูปแบบ ทั้งในรูปแบบของข่าวสาร ข้อมูลทีมีการส่งต่อกัน ไฟล์ภาพเสียง ตัวอักษร รวมไปถึงวิดีโอทีมีภาพเคลื่อนไหวของเหตุการณ์จริง หากประสบการณ์เหล่านั้นสอดคล้องกับชุดข้อมูลทีมีการกล่อมเกลามากก็มีความเป็นไปได้ทีชุดข้อมูลเหล่านั้นจะได้รับการยอมรับและสถาปนาตัวเองลงไปเป็นทัศนคติทางการเมืองและพฤติกรรมทางการเมืองของผู้นั้นในเวลาต่อมา แต่หากประสบการณ์ทีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตประสบพบเจอในโลกเสมือนจริงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

สิ่งนั้นจะนำมาสู่ข้อสงสัยต่อชุดข้อมูลที่ได้รับการบอกกล่าวกลุ่มกลามา และอาจนำมาสู่การเคลื่อนไหวบางประการเพื่อท้าทายต่อชุดข้อมูลเหล่านั้นได้ (Brian McNair, 2011)

สำหรับประเทศไทย ระบบอินเทอร์เน็ตเข้ามายังประเทศไทยครั้งแรกเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2530 หลังจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ร่วมมือกับสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย ทดลองเชื่อมต่อมินิคอมพิวเตอร์ของมหาวิทยาลัยกับสถาบันไปที มหาวิทยาลัยเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย โดยเชื่อมต่อผ่านสายโทรศัพท์ ผลการทดลองในครั้งนั้นยังไม่เป็นที่น่าพอใจเนื่องจากการส่งข้อมูลช้ากระทั่ง 5 ปีต่อมา ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติได้ทำทดลองเชื่อมต่อคอมพิวเตอร์อีกครั้ง โดยครั้งนี้ดำเนินการเชื่อมต่อกันระหว่างมหาวิทยาลัย 5 แห่ง ประกอบไปด้วย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย นำไปสู่การก่อเกิดเป็นเครือข่าย “ไทยสาร” ก่อนที่สำนักวิทยบริการของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะเข้าวางจรรยาบรรณที่ความเร็ว 9,600 บิตต่อวินาที จากการสื่อสารแห่งประเทศไทยเพื่อทำการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตกับบริษัทในประเทศสหรัฐอเมริกา จากนั้นระบบอินเทอร์เน็ตของไทยก็ค่อยๆ พัฒนาขึ้น กระทั่งสามารถเปิดบริการอินเทอร์เน็ตเชิงพาณิชย์ได้ (Sirin Palasri, 2013)

2.5 สรุปรอบแนวคิด (conceptual framework)

จากการสำรวจวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยสรุปรอบแนวคิดทฤษฎีที่จะนำมาปรับใช้เพื่อการศึกษาได้ว่า แม้ภาครัฐจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการกลุ่มกลาทางการเมืองเพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรม ค่านิยม และอุดมการณ์ทางการเมืองที่มีความสอดคล้องกับผลประโยชน์ในการปกครองของภาครัฐผ่านการจัดทำเนื้อหาและสร้างเครือข่ายโครงสร้างทางสถาบันมากมายขึ้นมาเพื่อรองรับกับคำสอนเหล่านั้น แต่ในความเป็นจริงการที่คนจะมีทัศนคติและพฤติกรรมบางอย่าง ไม่ได้เกิดจากการถ่ายทอดเท่านั้นแต่ต้องเกิดขึ้นร่วมกันกับกระบวนการขบคิดของปัจเจกบุคคล (internalize) ในการเชื่อมโยงคุณค่า (value) ความเชื่อ (values) ที่ได้รับการกลุ่มกลาเข้ากับประสบการณ์ (experiences) ที่บุคคลได้จากกระบวนการปะทะสังสรรค์ (interact) กับบุคคลอื่นและโครงสร้างทางสังคมที่แวดล้อมพวกเขาอยู่ จนนำไปสู่การตีความ (interpret) เกิดการประเมินค่า (evaluate) และการตัดสินใจเลือกเชื่อและมีการกระทำบางประการ (action) จึงกล่าวได้ว่าตัวปัจเจกบุคคลนั้นไม่ได้มีลักษณะเป็นกระดานชนวนว่างๆ (blank slate) ที่จะวาดอะไรลงไปก็ได้ แล้วภาพก็จะเป็นไปตามนั้น และไม่แม้แต่เป็นตัวปัจเจกที่ถูกโครงสร้างกระทำลงมาเพียงอย่างเดียว แต่ปัจเจกเป็นตัวแสดงที่มีหลายมิติ ในแง่ที่เป็นทั้งผู้รับข้อมูล ผู้ที่สามารถตีความข้อมูล เชื่อมโยงคุณค่า

เพื่อสร้างความเข้าใจ ประเมินเลือกชุดคุณค่าและแนวทางปฏิบัติเพื่อตอบสนองกับผลประโยชน์ของตนได้ โดยกระบวนการเหล่านี้สามารถกระทำได้ในแง่ของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มที่สังกัดในนามส่วนรวม ซึ่งพฤติกรรมสุดท้ายที่แสดงออกมาอาจมีได้ทั้งการยอมตาม การประนีประนอม การปรับตัว หรือการทำทลาย ขึ้นอยู่กับการประเมินของปัจเจกบุคคล

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงกำหนดให้ตัวปัจเจกชนอยู่ตรงกลางแผนผัง โดยที่ถูกโอบล้อมจากชุดข้อมูลที่เป็นทางการ (official information) และชุดข้อมูลทางเลือกอื่น ๆ (alternative information) จากทางด้านล่างแผนผังซึ่งมีบทบาทสำคัญในกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง (political socialization) ซึ่งมีเป้าหมายในการถ่ายทอดเนื้อหา (content) อุดมการณ์ (ideology) เกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยด้วยวิธีการ (methods) และช่องทาง (channels) ต่าง ๆ เพื่อเข้าปะทะกับตัวแสดงซึ่งเป็นนักเรียนโดยตรง อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่นักเรียนเป็นผู้กระทำการที่มีความรู้ความสามารถ (knowledgeable agents) ในการขบคิด เชื่อมโยง ตีความ ประเมินค่า และตัดสินใจเลือกเชื่อและปฏิบัติให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตนได้ และไม่ได้ถูกกดทับด้วยชุดข้อมูลชุดใดชุดหนึ่งโดยปราศจากการตั้งคำถามโต้แย้ง ดังนั้น เมื่อพวกเขาได้รับชุดข้อมูลมาแล้ว ชุดข้อมูลเหล่านั้นจะไม่ได้กำหนดลงมา (impose) สู่พวกเขาโดยตรงและทันที เพราะปฏิเสธไม่ได้ว่าชุดข้อมูลที่พยายามจะกล่อมเกลาความคิดของนักเรียนนั้นมีหลายชุดความคิด ไม่ได้มีแค่ชุดความคิดที่เป็นทางการที่รัฐสนับสนุนซึ่งส่วนใหญ่มักได้รับการยกให้เป็นเป็นชุดความคิดหลักของสังคม แต่ยังมีชุดความคิดรองอีกมากมายซึ่งในที่นี้เรียกว่าชุดความคิดทางเลือก ซึ่งอาจมีทั้งชุดความคิดที่สอดคล้องกับชุดความคิดที่เป็นทางการและไม่สอดคล้องกับชุดความคิดที่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการปะทะกันในระดับของกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง อันส่งผลให้เกิดข้อสงสัยต่อชุดข้อมูล ดังนั้น การกำหนดชุดข้อมูลลงไป (impose) สู่ปัจเจกชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายจึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้ทางการเมือง กระทั่ง พวกเขาได้มีปฏิสัมพันธ์กับชุดข้อมูลที่ไต่ท่ามกลางตัวแสดงและสภาพแวดล้อมที่โอบล้อมพวกเขาอยู่

ดังนั้น กรอบการวิเคราะห์ในที่นี้จึงกำหนดให้การเรียนรู้เป็นผลผลิต (out-pup) ที่เกิดขึ้นในภายหลัง ไม่ได้เป็นไปโดยอัตโนมัติสืบเนื่องจากการกล่อมเกลาทางการเมือง ทั้งนี้เพราะในที่นี้กำหนดให้นักเรียนเป็นตัวแสดงที่มีความรู้ความสามารถ (knowledgeable agency) เป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถในการตีความ (interpret) ประเมิน (evaluate) ชุดข้อมูล คุณค่าต่างๆได้ ดังนั้น ในแผนผังนี้จึงกำหนดให้การเรียนรู้เกิดขึ้นภายหลังจากที่นักเรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับชุดข้อมูลที่ได้รับขณะที่อยู่ท่ามกลางตัวแสดงอื่น ๆ ทั้งในส่วนที่เป็นตัวบุคคล กลุ่มบุคคล และโครงสร้างทางด้าน

การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเสมือนสภาพแวดล้อมที่โอบล้อมนักเรียนขณะที่มีปฏิสัมพันธ์กับชุดข้อมูลต่าง ๆ อันนำไปสู่การรับรู้ ทัศนคติ ความเปรียบเทียบ และประเมินชุดข้อมูลว่าข้อมูลชุดใดมีคุณค่าสำหรับพวกเขามากที่สุดที่พวกเขาควรเชื่อด้วยเหตุผลใด นำไปสู่ความเข้าใจต่อชุดข้อมูลต่าง ๆ และนำไปสู่การปฏิบัติต่อชุดข้อมูลเหล่านั้นในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น การศึกษาการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนที่แตกต่างออกไปจากชุดคุณค่าทางการเมืองที่รัฐกล่อมเกลามาผ่านแบบเรียน จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่ตัวแสดงมีต่อชุดข้อมูลท่ามกลางตัวแสดงอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการศึกษากระบวนการกล่อมเกลามาทางการเมืองด้วย

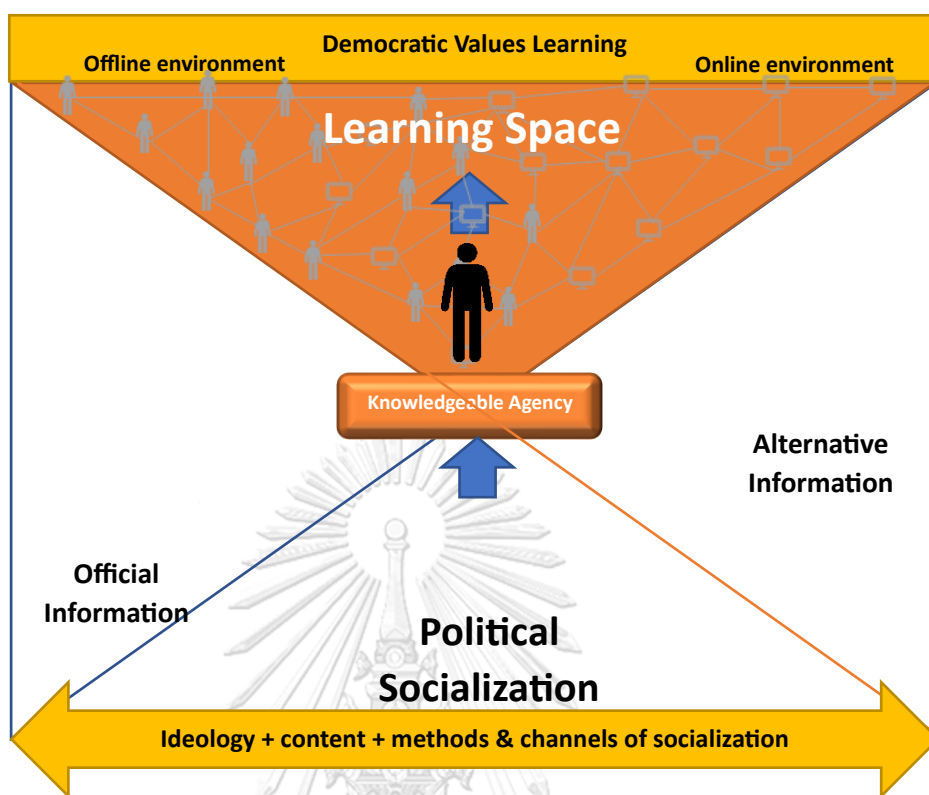
จากแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ทางการเมืองและปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำการที่ได้รื้อวิพากษ์กัน ผู้วิจัยจึงมองว่าการเข้าไปทำความเข้าใจพื้นที่การเรียนรู้ของนักเรียนในฐานะผู้กระทำการจึงมีความสำคัญ ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ได้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของปัจเจกบุคคลในการ “ตกผลึก” ทางความคิดและเลือกที่จะมีความคิดและพฤติกรรมเป็นของตนเองได้ แม้ว่าความคิดและพฤติกรรมนั้นอาจจะไม่สอดคล้องกับชุดข้อมูลและคุณค่าที่สังคมพยายามกล่อมเกลามาตั้งแต่เยาว์วัยก็ตาม ทั้งนี้เพราะในชีวิตจริงปัจเจกบุคคลไม่ได้อยู่เพียงลำพังแต่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและโครงสร้างต่าง ๆ ในสังคมมากมาย ซึ่งมีลักษณะเป็นเสมือนสภาพแวดล้อมที่โอบล้อมตัวของนักเรียนอยู่ และในปัจจุบันตัวแสดงที่นักเรียนจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วยนั้นก็มีเพิ่มมากขึ้น เพราะได้ขยายพื้นที่ปฏิสัมพันธ์จากโลกออฟไลน์เข้าไปในโลกออนไลน์อีกด้วย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้แบ่งเงื่อนไขที่ตัวแสดงอย่างนักเรียนจะต้องปะทะสังสรรค์ด้วยออกเป็น 2 ประการหลัก ๆ คือ สภาพแวดล้อมในโลกออฟไลน์ (offline environment) และสภาพแวดล้อมในโลกออนไลน์ (online environment) โดยในโลกทั้ง 2 โลกนี้จะครอบคลุมทั้งตัวแสดงที่เป็นชุดข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้รับการกล่าวถึง บุคคลอื่น โครงสร้าง กิจกรรม และบรรยากาศต่าง ๆ ที่แวดล้อมนักเรียนอยู่และนักเรียนได้มีโอกาสเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ซึ่งพื้นที่ที่มีการปะทะสังสรรค์กันระหว่างตัวแสดงเหล่านั้นกับนักเรียนภายใต้โครงสร้างและชุดข้อมูลที่หลากหลายนี้เองที่จะก่อให้เกิดการเปรียบเทียบประเมินและตัดสินใจว่านักเรียนจะเลือกเชื่อและยอมรับคุณค่าประชาธิปไตยแบบใดระหว่างชุดข้อมูลที่เป็นทางการกับชุดข้อมูลประชาธิปไตยทางเลือกต่าง ๆ พื้นที่แห่งการปะทะสังสรรค์ข้างต้นจึงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

การกำหนดให้พื้นที่เรียนรู้มีลักษณะของการปะทะกันระหว่างโลกออนไลน์และโลกออฟไลน์ นั้น เนื่องด้วยในโลกออนไลน์นั้นมีความแตกต่างกับโลกแห่งความเป็นจริงอย่างน้อยใน 3 ประการ คือ เรื่องของพื้นที่แบบข้ามพรมแดน ระยะเวลาที่เลื่อนไหลและย้อนกลับไปได้ และเรื่องของการจัดการข้อมูลการไหลเวียนของข้อมูล (เครือข่าย) ซึ่งทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ภายใต้อสภาพแวดล้อมที่อยู่นอกอินเทอร์เน็ตและในโลกอินเทอร์เน็ตนั้นแตกต่างกันออกไป ในแง่ที่เงื่อนไขบางอย่างที่เคยมีผลเมื่ออยู่ในโลกออฟไลน์ แต่จะไม่มีผลเมื่ออยู่ในโลกออนไลน์ หรือกล่าวอีกนัยก็คือ ในโลกออนไลน์นั้นข้อจำกัดบางประการในโลกแห่งความเป็นจริง อาทิ เรื่องของเพศสภาพ ตัวตน ศาสนา อายุ และอาชีพ จะถูกมองข้ามไปในโลกออนไลน์ เพราะฉะนั้น ตัวแสดงจึงมีโอกาที่จะได้ปฏิสัมพันธ์กับชุดข้อมูลที่หลากหลายท่ามกลางตัวแสดงมากมายที่ต่างก็มีปฏิบัติการต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนหรือต่อต้านท้าทายต่อชุดข้อมูลที่ตนสนับสนุนหรือไม่เห็นด้วยทั้งในโลกออนไลน์และออฟไลน์ซึ่งภายใต้ชุดข้อมูลเดียวกันแต่เมื่อพื้นที่ปฏิบัติการต่าง ๆ กันอาจทำให้ตัวแสดงอย่างนักเรียนได้รับประสบการณ์ท่ามกลางตัวแสดงที่แตกต่างออกไป ซึ่งจะนำไปสู่การตีความประเมินค่า และเข้าใจชุดข้อมูลของตัวแสดงอันเป็นจุดสูงสุดที่ผู้วิจัยกำหนดให้เป็นขั้นของการเรียนรู้ทางการเมือง

อนึ่ง การที่ผู้วิจัยจัดให้ส่วนของการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ที่ตัวแสดงมีต่อชุดข้อมูลท่ามกลางตัวแสดงอื่น ๆ อยู่ในส่วนบนของแผนผังแยกออกจากส่วนของการล้อมกลาทางการเมืองที่อยู่ในส่วนล่าง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์เท่านั้นเพราะในความเป็นจริงทั้งสองส่วนต่างทำงาน ผสานกัน ต่างกันเพียงแค่กระบวนการส่วนล่างในการล้อมกลาทางการเมืองนั้นจะเป็นกระบวนการที่กำหนดมาจากปัจจัยภายนอกเพื่อกระทำต่อปัจเจกบุคคลที่เป็นเป้าหมาย แต่ในส่วนบนของแผนผังซึ่งระบุไว้ว่าเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ (learning space) นั้นจะเกิดขึ้นจากปัจจัยภายในของปัจเจกบุคคลเอง สืบเนื่องจากปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการได้ปฏิสัมพันธ์กับตัวแสดงและโครงสร้างต่าง ๆ ภายใต้อชุดความเชื่อที่ได้รับการล้อมกลามา

แผนผังที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.6 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ พัฒนาเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลวิจัยขึ้น 4 ชิ้น ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มนักเรียน แบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มครูผู้สอน กรอบการสนทนากลุ่ม และกรอบการสังเกตการณ์สนทนากลุ่ม ซึ่งพัฒนาขึ้นจากวัตถุประสงค์ในการวิจัย ของเขตของการวิจัย และวรรณกรรมที่สำรวจข้างต้น โดยเนื้อหาสาระที่พัฒนาขึ้นเป็นกรอบในการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม จะพิจารณากลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก กล่าวคือ ในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ซึ่งต้องการศึกษาทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทยที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองยึดถือว่ามีลักษณะอย่างไรนั้น วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้จะเริ่มต้นจากสัมภาษณ์ ทักษะคิดต่อเนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนรับรู้จากการเรียนในชั้นเรียน และจากมุมมองของตน เปรียบเทียบกับกับข้อมูลที่ครูผู้สอนแจ้งว่าได้สอนในชั้นเรียนของตน โดยมีตัวอย่างคำถาม อาทิ คุณค่าประชาธิปไตยที่มีการเรียนการสอนในชั้นเรียน ทักษะคิดต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่มีการกล่อมเกล่าผ่านแบบเรียนในชั้นเรียน อะไรคือคุณค่าประชาธิปไตยที่ทำให้ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง และคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้เรียนรู้หลังออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง เป็นต้น โดยส่วนของผู้สอน

มีตัวอย่างคำถาม อาทิ คุณค่าประชาธิปไตยที่สอนในชั้นเรียน หรือที่ครูเน้นย้ำในชั้นเรียน และการแสดงความเห็นของนักเรียนต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่สอนในชั้นเรียน เป็นต้น

ในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ที่มุ่งศึกษาเงื่อนไขปัจจัยตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองที่ส่งอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยดังกล่าวของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทยนั้น ประเด็นหลักในการสัมภาษณ์นักเรียนจะมี อาทิ เหตุผลที่ทำให้นักเรียนสนใจการเมืองและออกมาชุมนุมทางการเมือง ปฏิกริยาของครูและพ่อแม่ผู้ปกครองต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนและเมื่อทราบว่ามีนักเรียนออกมาชุมนุม รวมไปถึงการปรับตัวของนักเรียนต่อท่าทีของพ่อแม่และครูผู้สอน ในส่วนของครูผู้สอนประเด็นในการสัมภาษณ์ก็มี อาทิ ทักษะติดต่อคุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนของครูและวิธีการถ่ายทอดคุณค่าประชาธิปไตยเหล่านั้น ท่าทีของนักเรียนต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่มีการเรียนการสอนในชั้นเรียน รวมไปถึง ทักษะคิดและวิธีการรับมือต่อความเห็นต่างของนักเรียนในประเด็นคุณค่าทางการเมืองที่ครูสอน

ในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ที่มุ่งศึกษาอิทธิพลของอินเทอร์เน็ตที่มีผลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทย ประเด็นหลักในการสัมภาษณ์นักเรียนจะมี อาทิ การรับรู้ถึงอิทธิพลของอินเทอร์เน็ตต่อการเรียนรู้ของนักเรียน แหล่งข้อมูลทางการเมืองและคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนเข้าถึงบ่อยครั้ง รวมไปถึงใช้ในการติดตามข่าวการเมืองและการนัดชุมนุมทางการเมือง ในส่วนของครูผู้สอนประเด็นในการสัมภาษณ์มี อาทิ แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยอื่น ๆ นอกเหนือจากแบบเรียนที่ครูนำมาใช้สอนในชั้นเรียน และคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนมักอ้างถึง เป็นต้น

ส่วนประเด็นในการสนทนากลุ่มจะดำเนินการกับแกนนำเป็นหลัก โดยมีประเด็นในการระดมความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มนักเรียน อาทิ เป้าหมายในการตั้งกลุ่มทางการเมือง เหตุผลที่ทำให้กลุ่มออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง ท่าทีของโรงเรียนและสังคมต่อการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่ม รวมไปถึงการปรับตัวของกลุ่มต่อท่าทีของโรงเรียนและสังคม ตลอดจนทิศทางในการเคลื่อนไหวของกลุ่มในอนาคต และพันธมิตรทางความคิดของกลุ่ม เป็นต้น

ตารางที่ 1 สรุปกรอบการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

วัตถุประสงค์	แนวทางการสัมภาษณ์		แนวทางการสนทนา
	นักเรียน	ครูผู้สอน	กลุ่ม
1.การทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศไทยที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองยึดถือว่ามีลักษณะอย่างไร	1.1การเข้าร่วมชุมนุมทางการเมือง 1.2กิจกรรมที่ทำขณะชุมนุมทางการเมือง 1.3 คุณค่าประชาธิปไตยที่ทำให้ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง 1.4 คุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนรู้หลังออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง	1.1 คุณค่าประชาธิปไตยที่สอนในชั้นเรียน 1.2 คุณค่าทางการเมืองที่ครูเน้นย้ำในชั้นเรียน 1.3 การแสดงความเห็นของนักเรียนต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่สอนในชั้นเรียน	1.1 คุณค่าประชาธิปไตยที่มีการเรียนการสอนในชั้นเรียน 1.2ทัศนคติต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่มีการกล่อมเกล่าผ่านแบบเรียนในชั้นเรียน 1.3 คุณค่าประชาธิปไตยที่พวกเขาให้ความสำคัญ
2.เพื่อศึกษาเงื่อนไขปัจจัยตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองที่ส่งอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยดังกล่าวของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทย	2.1 เหตุผลในการออกมาชุมนุม 2.2 เหตุผลที่ทำให้นักเรียนสนใจการเมือง 2.3ปฏิกิริยาของครูและพ่อแม่ผู้ปกครองต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนเมื่อทราบว่านักเรียนออกมาชุมนุม 2.4ทัศนคติและท่าทีของครูพ่อแม่ผู้ปกครองและสังคมที่แวดล้อมพวกเขา (ทั้งออนไลน์	2.1ท่าทีของนักเรียนต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่มีการเรียนการสอนในชั้นเรียน 2.2ทัศนคติต่อคุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนของครูและวิธีการถ่ายทอดคุณค่าประชาธิปไตยเหล่านั้น 2.3ทัศนคติและวิธีการรับมือต่อความเห็นต่างของ	3.1เหตุผลที่ทำให้กลุ่มออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง 3.2เป้าหมายในการตั้งกลุ่มทางการเมือง 3.3ท่าทีของโรงเรียนและสังคมต่อการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่ม 3.4การปรับตัวของกลุ่มต่อท่าทีของโรงเรียนสังคม และทิศทางการเคลื่อนไหวของกลุ่มในอนาคต

วัตถุประสงค์	แนวทางการสัมภาษณ์		แนวทางการสนทนา
	นักเรียน	ครูผู้สอน	
	<p>อ อ ฟ ไ ล น์) ที่มี ต่ อ คุ ณ ค่ำ ประชาธิปไตยในสังคม เช่น ก าร ร ับ ฟั ง ความเห็นของนักเรียน เป็นต้น</p> <p>2.5การปรับตัวของ นักเรียนต่อท่าทีของครู พ่อแม่และคนในสังคม ที่มีต่อการแสดงออก ทางการเมืองของพวกเขา</p>	<p>นักเรียนที่มีต่อคุณค่า ประชาธิปไตยใน แบบเรียนและการ ชุมนุมทางการเมือง ของนักเรียน</p>	
<p>3.เพื่อศึกษาอิทธิพล ของอินเทอร์เน็ตที่มี ผลต่อการเรียนรู้ คุณค่าประชาธิปไตย ของนักเรียนระดับ มัธยมศึกษาตอน ปลายของไทย</p>	<p>3.1 แหล่ง ข้อมูล ที่ นักเรียนติดตามข่าว การเมืองและการนัด ชุมนุมทางการเมือง</p> <p>3.2พื้นที่/กลุ่ม/บุคคล และเครือข่ายที่นักเรียน ได้แสดงความคิดเห็น และ แลก เปร ย น ความเห็นทางการเมือง</p> <p>3.3แหล่งข้อมูลทางด้าน การเมืองและคุณค่า ประชาธิปไตยที่ นักเรียนเข้าถึงบ่อยครั้ง</p>	<p>3.1 แหล่ง ข้อมูล เกี่ยวกับ คุณ ค่ำ ประชาธิปไตยอื่นๆ นอกเหนือจาก แบบเรียนที่ครู นำมาใช้สอนในชั้น เรียน</p> <p>3.2 คุณ ค่ำ ประชาธิปไตย ที่ นักเรียนมักอ้างถึง</p>	<p>3.1ช่องทางในการ รับทราบข่าวสารการ เคลื่อนไหวทาง การเมืองและ ติดต่อสื่อสารกับสมาชิก ในกลุ่ม</p> <p>3.2 พัน ธิ มิ ตร ทาง ความคิดของกลุ่ม</p> <p>3.3กระบวนการจัด ชุมนุมหรือแสดงออก ทางการเมืองของกลุ่ม</p> <p>3.4เงื่อนไขที่ส่งเสริม หรือขัดขวางต่อการ ผลักดันให้การระดม ความเห็นในโลก ออนไลน์เปลี่ยนเป็น</p>

วัตถุประสงค์	แนวทางการสัมภาษณ์		แนวทางการสนทนา กลุ่ม
	นักเรียน	ครูผู้สอน	
			การเคลื่อนไหวทาง การเมืองบนถนน

โดยคำถามในตารางที่ 1 ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะนำมาใช้เป็นกรอบในการเก็บข้อมูลนั้นได้รับการตรวจสอบเนื้อหาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ (IOC) และมีการปรับปรุงแบบสัมภาษณ์และกรอบสนทนากลุ่มตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้ว พร้อมทั้งยังได้รับการตรวจสอบจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (IRB) โดยผู้วิจัยได้แก้ไขและปรับปรุงตามคำแนะนำของคณะกรรมการฯ ก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูลตามระเบียบวิธีวิจัยต่อไป

บทที่ 3

คุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียน

เพื่อทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของประเทศ ไทยที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองยึดถือว่าเป็นอย่างไรและแตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกล าหรือไม่ จำเป็นต้องทำการศึกษาเสียก่อนว่าคุณค่าประชาธิปไตยที่รัฐกล่อมเกล าผ่านแบบเรียนและ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างไร ในบทนี้จะนำเสนอผลการศึกษาเนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตย ตลอดจนคุณค่าทางการเมืองที่รัฐไทยกล่อมเกล าผู้เรียนผ่านแบบเรียนและหลักสูตรการศึกษา

3.1 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

ผลการศึกษาพบว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ นั้นเป็นเนื้อหา ที่มีปรากฏอยู่ในรายวิชาสังคมศึกษา จัดเป็นหนึ่งใน 8 กลุ่มสาระ ชื่อ กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ภายใต้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โดยในกลุ่มสาระนี้ ในปัจจุบันประกอบด้วยเนื้อหาสาระย่อย 5 เรื่อง คือ

สาระย่อยที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ซึ่งมีมาตรฐานการเรียนรู้คือ ผู้เรียนเกิดความรู้อ เข้าใจประวัติความสำคัญของศาสนา หลักคำสอนของศาสนาพุทธหรือศาสนาที่ตนนับถือ ปฏิบัติตาม หลักธรรมเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สาระย่อยที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งมีมาตรฐาน การเรียนรู้คือ ผู้เรียนเข้าใจและปฏิบัติหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงามและธำรงรักษา ประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข ตลอดจน เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่นศรัทธาและธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครอง ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

สาระย่อยที่ 3 เศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีมาตรฐานการเรียนรู้คือ ผู้เรียนเข้าใจและสามารถบริหาร จัดการทรัพยากรในการผลิต การบริโภค และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ

สาระย่อยที่ 4 ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีมาตรฐานการเรียนรู้คือ ผู้เรียนเข้าใจความหมาย ความสำคัญของยุคสมัย สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ

อย่างเป็นระบบ เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีความรัก ความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย

สาระย่อที่ 5 ภูมิศาสตร์ ซึ่งมีมาตรฐานการเรียนรู้คือ ผู้เรียนเข้าใจลักษณะของโลก ทางกายภาพ ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ซึ่งมีผลต่อกันและกันในระบบของธรรมชาติ เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม มีจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากสาระย่อ 5 เรื่อง ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ระบอบการเมือง การปกครองประชาธิปไตยจะได้รับการกล่าวถึงในสาระย่อที่ 2 “หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม” ซึ่งผลการสำรวจข้อมูลรายชื่อหนังสือเรียนและแบบฝึกหัดรายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จากฐานข้อมูลบัญชีกำหนดสื่อการเรียนรู้ สำหรับเลือกใช้ในสถานศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่าหนังสือเรียนและแบบฝึกหัดรายวิชาพื้นฐานกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ถูกจัดอยู่ในบัญชีที่ 1 โดยพบว่ามีสำนักพิมพ์ 6 แห่งที่ได้รับอนุญาตให้ผลิตแบบเรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากสอบถามพบว่ามีสำนักพิมพ์ 3 แห่ง ที่มีแบบเรียนรายวิชาสังคมศึกษาสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจำหน่าย ประกอบด้วย 1) บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด 2) บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด 3) บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด (อจท.) โดยทุกสำนักพิมพ์ใช้ชื่อแบบเรียนในชื่อเดียวกันว่า “รายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม” ซึ่งเป็นแบบเรียนรวมที่ใช้กับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายทุกระดับตั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่ 4-6

ที่มา ฐานข้อมูลบัญชีกำหนดสื่อการเรียนรู้สำหรับเลือกใช้ในสถานศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำหรับแบบเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 ที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์เนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีทั้งสิ้น 6 ฉบับ ประกอบด้วย

1. รายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ผู้เขียนคือ รศ.ธวัช ทันทโภาส ดร.พิชญ เพชรพัชรกุล และ พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ

2. รายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 เล่ม 1 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ผู้เขียนคือ รศ.ธวัช ทันทโภาส ดร.พิชญ เพชรพัชรกุล และ พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ

3. รายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 เล่ม 2 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ผู้เขียนคือ รศ.ธวัช ทันทโภาส ดร.พิชญ เพชรพัชรกุล และ พงษ์ศักดิ์ แคล้วเครือ

4. รายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม 4-6 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด ผู้เขียนคือ ยุรรัตน์ พันธุ์ยุรา และคณะ

5. รายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ ผู้เขียนคือ กรมล ทองธรรมชาติ, ดำรงค์ ฐานดี และ ดำรง ธรรมารักษ์

6. แบบวัดและบันทึกผลการเรียนรู้หน้าที่พลเมืองวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์

ผลการศึกษาพบว่าโครงสร้างของแบบเรียนทั้ง 6 ฉบับมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือแบบเรียนแต่ละเล่มจะประกอบด้วย 7 ส่วน คือ ส่วนที่กล่าวถึงสังคม วัฒนธรรม ระบอบการเมือง การปกครอง กฎหมาย บทบาทพลเมืองดี สิทธิมนุษยชนและการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียดที่กล่าวถึงดังนี้

พจนานุกรมศัพท์ ๑ กฎหมายท้องถิ่น	๑
กฎหมายแห่งเกี่ยวกับตนเองและครอบครัว	๒
กฎหมายแห่งเกี่ยวกับนิติกรรมสัญญา	๑๐
กฎหมายอาญา	๑๗
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปัจจุบัน	๒๐
ข้อตกลงระหว่างประเทศ	๑๑
สรุป	๑๒
กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์	๑๓
คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๓
พจนานุกรมศัพท์ ๒ โครงสร้างสังคม และการเปลี่ยนแปลงสังคม	๑๔
โครงสร้างทางสังคม	๑๕
การรับบทบาทสังคม	๑๕
การเปลี่ยนแปลงสังคม	๑๕
ความไม่ยุติธรรมและการพัฒนาสังคม	๑๖
สรุป	๑๖
กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์	๑๗
คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๗
พจนานุกรมศัพท์ ๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก	๑๘
ความหมายและความสำคัญของสมเด็จพระสังฆราช	๑๘
คุณลักษณะของสมเด็จพระสังฆราชไทยและสังฆราชโลก	๑๘
แนวทางการปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนไทยและสังฆราชโลก	๑๘

การปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนไทยและสังฆราชโลก	๑๘
คุณลักษณะของสมเด็จพระสังฆราช	๑๘
การสนับสนุนสมเด็จพระสังฆราชไทยเป็นพุทธศาสนิกชนไทยและสังฆราชโลก	๑๘
สรุป	๑๘
กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์	๑๘
คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๘
พจนานุกรมศัพท์ ๔ ใจในบุญคุณ	๑๙
ความหมาย ความสำคัญ แนวคิด และหลักการของจิตวิทยา	๑๙
บทบาทของจิตวิทยาในประเทศไทยและสังคมไทย	๑๙
สาขาจิตวิทยาที่สำคัญและสาขาจิตวิทยาที่เกี่ยวข้อง	๑๙
บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเกี่ยวกับจิตวิทยา	๑๙
จิตวิทยาจิตวิทยาในสังคมไทย	๑๙
แนวทางการปฏิบัติตนของจิตวิทยาในสังคมไทย	๑๙
สรุป	๑๙
กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์	๑๙
คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๑๙
พจนานุกรมศัพท์ ๕ วัฒนธรรม	๒๐
ความหมายและความสำคัญของวัฒนธรรม	๒๐
ลักษณะและความสำคัญของวัฒนธรรมไทย	๒๐
การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไทย	๒๐
ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมสากล	๒๐
วิธีการเกี่ยวกับวัฒนธรรมสากล	๒๐
แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยที่ดีงาม	๒๐
สรุป	๒๐
กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์	๒๐
คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๒๐

พจนานุกรมศัพท์ ๖ การเมืองท้องถิ่น	๒๑
ความหมาย ความสำคัญของการเมือง	๒๑
สถานการณ์การเมืองการปกครองของไทย	๒๑
ปัญหาการเมืองที่สำคัญในประเทศไทย	๒๑
วิธีคิดและกระบวนการทางการเมืองที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต	๒๑
สิ่งมีชีวิตที่ปะทะสายใยร่วมกัน	๒๑
การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเสริมสร้างวัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจและสังคม	๒๑
สรุป	๒๑
กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์	๒๑
คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๒๑
พจนานุกรมศัพท์ ๗ สหประชาชาติและองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศ	๒๒
การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข	๒๒
สรุป	๒๒
ฐานะและพระราชอำนาจของสหประชาชาติ	๒๒
สรุป	๒๒
กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์	๒๒
คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๒๒
พจนานุกรมศัพท์ ๘ สหประชาชาติและองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศ	๒๒
การลดหย่อนภาษีเงินได้	๒๒
กระบวนการลดหย่อนภาษีเงินได้	๒๒
องค์ประกอบที่ลดหย่อนภาษีเงินได้	๒๒
แนวทางการดำเนินงานในการลดหย่อนภาษีเงินได้	๒๒
สรุป	๒๒
กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์	๒๒
คำถามพัฒนากระบวนการคิด	๒๒
บรรณานุกรม	๒๒

ที่มา แบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม 4-6 บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์

1) สังคม: ประกอบด้วยเรื่องราวดังต่อไปนี้ องค์ประกอบทางสังคม หน้าที่และบรรทัดฐานทางสังคม สถานภาพทางสังคม แบบแผนพฤติกรรมในการประพฤติปฏิบัติตนของสมาชิก การจัดระเบียบทางสังคม การควบคุมทางสังคม การขัดเกลาทางสังคม ลักษณะของสังคมไทย การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาสังคม

คำสำคัญที่พบว่าได้รับการเน้นย้ำในส่วนนี้มีอาทิ 1) บรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งหมายถึงมาตรฐานความประพฤติที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ แบบแผนปฏิบัติต่อกันของสมาชิกในสังคมในสถานการณ์หนึ่งๆ 2) การจัดระเบียบทางสังคมที่เป็นไปเพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ให้แต่ละคนทำตามอำเภอใจโดยปราศจากการควบคุม เพื่อป้องกันการขาดระเบียบแบบแผนที่น่าไปสู่ความสับสนวุ่นวายในสังคม 3) การจัดช่วงชั้นทางสังคม ได้รับการกล่าวถึงในแง่ของการจำแนกช่วงชั้นทางสังคมโดยพิจารณาจากสถานภาพทางสังคม ความสามารถของบุคคล การศึกษาและการประกอบอาชีพ เพื่อการจัดระเบียบทางสังคมโดยในแบบเรียนได้ระบุไว้เช่นกันว่าค่านิยมในการแบ่งชนชั้นกำลังถูกวิพากษ์ทั้งในสังคมไทยและต่างประเทศ โดยกระแสเรื่องสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้รับการเชิดชูขึ้นมาเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตสังคมมากขึ้น ทว่าการจัดช่วงชั้นทางสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่จำเป็นต้องได้รับการกล่าวถึง 4) การขัดเกลาทางสังคม (socialization) ในที่นี้หมายถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้มนุษย์ที่มาอยู่ร่วมกันได้รับคำแนะนำสั่งสอนเรียนรู้แบบแผนในการปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามที่สังคมกำหนด (ยุรรัตน์ พันธุ์ยุราและคณะ, 2558 หน้า56) สังคมจะดำรงอยู่ได้เพราะมีสถาบันต่าง ๆ คอยทำหน้าที่ขัดเกลาสมาชิกในสังคม

ให้เป็นคนดี มีความสามารถ มีกฎระเบียบ เคารพกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี คอยควบคุมสมาชิกในสังคมให้อยู่ในระเบียบวินัย (กรมพล ท่องธรรมชาติ, 2558 หน้า6) “การขัดเกลาทางสังคม เป็นทั้งกระบวนการทางสังคมและจิตวิทยา ซึ่งมีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ โดยเด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้มีความเป็นคนโดยแท้จริง สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นและมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น” (กรมพล ท่องธรรมชาติ, 2558 หน้า17) ในส่วนนี้จะช่วยปูพื้นฐานไปสู่การเรียนรู้บทบาทหน้าที่ของผู้คนในสังคมที่มีสถานะแตกต่างกันด้วย โดยในแบบเรียนของสำนักพิมพ์เอมพันธ์ ระบุถึงบทบาทหน้าที่ของนักเรียนไว้อย่างชัดเจนว่า “สถานภาพนักเรียนก็ต้องมีบทบาทเรียนหนังสือ ขยันหมั่นเพียร เป็นคนดี เชื่อฟังคำสั่งสอนของครู อาจารย์” (ยุรารัตน์ พันธุ์ยุราและคณะ, 2558 หน้า42)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าในส่วนของสังคมที่ได้รับการกล่าวถึงไว้ในแบบเรียน มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อแนะนำให้ผู้เรียนได้เห็นถึงองค์ประกอบของสังคม เห็นถึงการลำดับชั้นทางสังคม ตามสถานะภาพต่าง ๆ เห็นถึงความสำคัญจำเป็นของการขัดเกลาทางสังคมและการที่สมาชิกต้องปฏิบัติตามการจัดระเบียบทางสังคม โดยเป้าหมายสูงสุดในส่วนนี้คือมุ่งหวังให้ผู้เรียนสามารถจัดวางตำแหน่งของตนเองไว้ในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสมเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

2) วัฒนธรรม: ในส่วนนี้มุ่งชี้ให้ผู้เรียนได้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมในการสร้างระเบียบและดำรงเอกภาพทางสังคม ในแบบเรียนมุ่งชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมคือเครื่องแสดงเอกลักษณ์ชาติอย่างสำคัญ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่าชาติไทยก็มีวัฒนธรรมเฉพาะของชาติตนซึ่งเป็นสิ่งที่ตั้งงาม โดยสำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “ลักษณะของวัฒนธรรมไทยคือ การมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พระพุทธศาสนา ภาษาไทย สถาปัตยกรรมทางภูมิศาสตร์ อาชีพเกษตรกรรม วิธีการดำเนินชีวิตและบุคลิกภาพ อ่อนน้อมถ่อมตนและให้ความเคารพผู้ใหญ่ที่มีคุณวุฒิ และวัยวุฒิสูงกว่าตน เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตากรุณาและผูกพันกับครอบครัว อาหารไทย วันสำคัญและเทศกาลเกี่ยวกับวันสำคัญเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนา” (กรมพล ท่องธรรมชาติ, 2558 หน้า36-38)

ด้านแบบเรียนของสำนักพิมพ์เอมพันธ์ระบุไปในทิศทางเดียวกันว่า “คนไทยส่วนใหญ่ยึดมั่นในหลักจริยธรรมและศีลธรรมในการดำเนินชีวิต เช่น มีความกตัญญูกตเวทิต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณ การเคารพในระบบอาวุโส การมีมารยาททั้งทางกิริยาและวาจาการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ทำให้สังคมไทยได้รับการยกย่องชมเชยจากนานาประเทศ...”

โดยเนื้อหาในสำนักพิมพ์เอ็มพจน์เน้นให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมไทยอย่างมากว่าเป็นสิ่งที่ดีงามและเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ (ยุรรัตน์ พันธุ์ยุราและคณะ, 2558 หน้า103,117)

ด้านสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ระบุว่า “ลักษณะทั่วไปของสังคมไทย ประกอบด้วย 1) สังคมไทยเคารพและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ 2) สังคมไทยเป็นสังคมที่คนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา 3) สังคมไทยมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นวิถีชีวิตร่วมกันของคนในสังคม 4) สังคมไทยมีค่านิยมทางสังคมร่วมกัน เช่น กตัญญูรู้คุณ การเคารพผู้อาวุโส 5) สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม 6) สังคมไทยเป็นโครงสร้างแบบหลวมๆ เอื้อเพื่อยืดหยุ่น ไม่เคร่งครัด 7) สังคมไทยมีการแบ่งชนชั้น โดยยึดถือสถานภาพทางเศรษฐกิจ อำนาจ เกียรติยศ ความดี แต่ไม่ได้กำหนดตายตัว คนในสังคมทุกคนสามารถเลื่อนชั้นได้” (วิช ทนโตภาสและคณะ, 2558 หน้า25-26)

จากแบบเรียนจะเห็นได้ว่าทุกสำนักพิมพ์จะชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อสร้างให้สมาชิกในสังคมเกิดความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมและสามารถปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับยุคสมัย ทว่าปัจจุบันวัฒนธรรมอันดีของไทยกำลังถูกทำลายอย่างมากจากวัฒนธรรมสากลในแบบเรียนของสำนักพิมพ์เอ็มพจน์ ระบุว่าปัจจุบันวัฒนธรรมไทยกำลังถูกทำลายอย่างมาก สืบเนื่องจากการพัฒนาของสื่ออย่างโทรทัศน์และอินเทอร์เน็ตที่กำลังส่งอิทธิพลต่อการกำหนดค่านิยมการรับรู้และพฤติกรรมของคนในสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่หันไปสนใจวัฒนธรรมสากลมากขึ้นโดยไม่ให้ความสนใจรักชาติวัฒนธรรมไทย ส่งผลให้เกิดค่านิยมหลายประการที่เปลี่ยนไป เช่น มีลักษณะบริโภคนิยม มีค่านิยมเรื่องการแต่งกายแบบต่างประเทศ นิยมใช้สินค้าต่างประเทศ เป็นต้น ซึ่งหลายวัฒนธรรมที่รับเข้ามาก็ขัดแย้งกับค่านิยมและประเพณีที่ดีงามดั้งเดิมของไทย อาทิวัยรุ่นมีการแต่งกายที่ล่อแหลม นุ่งกระโปรงสั้น สายเดี่ยว เกะออก เป็นต้น คนไทยควรตระหนักและให้ความสำคัญกับการเลือกรับวัฒนธรรม รวมทั้งร่วมกันพิจารณาเลือกสรรในสิ่งที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เกิดการผสมกลมกลืนและสามารถรักษาวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยเอาไว้ส่งต่อสู่ชนรุ่นหลังได้อย่างน่าภาคภูมิใจ เพราะวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่ดีงามที่บรรพบุรุษไทยได้สั่งสมและสืบทอดต่อมาสู่ชนรุ่นหลังเป็นเวลายาวนานหลายชั่วอายุคน ล้วนเป็นสมบัติที่ล้ำค่าของชาติ (ยุรรัตน์ พันธุ์ยุราและคณะ, 2558 หน้า 113-114,117) (กระมล ทองธรรมชาติ, 2558 หน้า 11)

3) ระเบียบการเมืองการปกครอง: ในส่วนนี้จะเน้นไปที่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยใจความสำคัญของส่วนนี้อยู่ที่การชี้ให้เห็นถึงความต่อเนื่อง

ไม่ขาดตอนของระบอบการปกครองของไทยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตลอดมา แม้ประเทศไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 ก็ตาม โดยพยายามแสดงให้เห็นว่าระบอบการปกครองของประเทศไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปนั้นเป็นการพัฒนาตามยุคสมัย ภายใต้ความพยายามรับมือข้อท้าทายที่เกิดขึ้นโดยองค์พระประมุขเพื่อนำพาประเทศไทยก้าวเข้าสู่ความทันสมัยเป็นลำดับเรื่อยมา อาทิ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่ทรงอนุญาตให้ข้าราชการบริพารสวมเสื้อเข้าเฝ้าได้อย่างประเทศตะวันตก ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมประเพณีของไทยหลายประการเพื่อรับมือกับการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยม ไม่ว่าจะเป็นการอนุญาตให้ข้าราชการยื่นเข้าเฝ้า หรือลงนามในสนธิสัญญาต่าง ๆ รวมไปถึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์ของไทยพระองค์แรกที่เรียนภาษาต่างประเทศเพื่อรับมือกับต่างประเทศ

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยต้องเผชิญหน้ากับลัทธิล่าอาณานิคมอย่างหนัก กระทั่งต้องเสียดินแดนบางส่วนที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม แต่ก็ทำให้ประเทศไทยในเวลานั้นรอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติมาได้ ด้วยพระปรีชาสามารถขององค์พระมหากษัตริย์ ในยุคนี้เองที่พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการปฏิรูปประเทศ เพื่อให้มีความทันสมัยทัดเทียมกับชาติตะวันตก จึงทรงตั้งกระทรวงต่าง ๆ ขึ้นมาพร้อมทั้งพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานหลายประการ อาทิ ถนน ไฟฟ้า การสื่อสาร การคมนาคม ที่ยังคงเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศของไทยเรื่อยมากระทั่งปัจจุบัน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสานต่อพระราชปณิธานของพระราชบิดาในการเตรียมพระราชทานรัฐธรรมนูญให้กับประชาชน โดยทรงพยายามปลูกฝังประชาธิปไตยในรูปแบบเมืองจำลองดุสิตธานี ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กระแสการเปลี่ยนแปลงการปกครองสูงมาก ทำให้พระองค์มีพระราชดำริว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยต้องเปลี่ยนแปลงการปกครอง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

ผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาของแบบเรียนเกี่ยวกับระบอบการเมืองการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ส่วนใหญ่จะมุ่งนำเสนอบทบาทพระราชอำนาจและพระราชสถานะขององค์พระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญเป็นหลัก อาทิ เช่น ทรงใช้อำนาจอธิปไตย อำนาจอธิปไตย บัญญัติ บริหาร ตุลาการ ผ่านทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรีและศาล ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้ ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพไทยและทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะสถาปนาฐานันดรและพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ทรงเลือกและแต่งตั้งคณะองคมนตรี ทรงแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงทำหนังสือสัญญา ทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี ผู้พิพากษา ข้าราชการในพระองค์ ข้าราชการระดับสูง และพระราชอำนาจ ในการพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้ต้องโทษ โดยมีผู้รับสนองพระบรมราชโองการ พร้อมกันนั้น ก็ได้ชี้ให้เห็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามคตินิยม ที่แม้จะไม่ได้บัญญัติในรัฐธรรมนูญ ทว่าก็เป็นพระราชอำนาจตามประเพณีขององค์พระประมุข เช่น การสืบสันตติวงศ์ พระราชอำนาจที่ทรงได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในฐานะประมุขของประเทศ พระราชอำนาจพระราชทานคำปรึกษา พระราชอำนาจที่จะพระราชทานคำแนะนำตักเตือน พระราชอำนาจที่จะพระราชทานการสนับสนุน รวมไปถึง ทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นธรรมะของผู้ปกครอง 10 ประการที่องค์พระมหากษัตริย์จะทรงดำรงไว้ เป็นต้น

ในส่วนนี้ไม่พบว่ามีกรกล่าวถึงบทบาทของภาคประชาชนหรือภาคส่วนอื่น ๆ ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบอบการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเท่าที่ควร สิ่งที่พบคือการนำเสนอประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเมืองการปกครองของการเปลี่ยนผ่านระบอบการเมืองการปกครองของไทยโดยสังเขป และโดยที่ในแบบเรียนมักนำเสนอเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองโดยมีเส้นเรื่องหลักอยู่ที่บทบาทขององค์พระมหากษัตริย์ ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ความน่าสนใจอีกประการของเนื้อหาในส่วนนี้ก็คือการเลือกนำเสนอเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์เพียงบางกรณีและโดยที่ไม่ลงรายละเอียดของประวัติศาสตร์ อาทิ เย้ยถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ.2535 แต่โดยที่ไม่ลงรายละเอียดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ทั้งยังมีลักษณะของการกล่าวโดยสรุปว่าเหตุการณ์เหล่านั้นเป็นตัวอย่างของการเป็นประชาธิปไตยของไทย “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 รวมทั้งเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ทำให้คนไทยประจักษ์ว่าการได้มาซึ่งระบอบประชาธิปไตยต้องแลกด้วยชีวิต กลุ่มผู้ที่ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยเป็นกลุ่มที่มีอุดมการณ์แน่วแน่ที่จะขจัดอิทธิพลและอำนาจเผด็จการ นำมาซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (ธวัช ทันทโภาสและคณะ, 2558 หน้า 81) ที่สำคัญคือไม่ใช่แบบเรียนวิชาสังคมศึกษาของทุกสำนักพิมพ์ที่จะกล่าวถึงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ทางการเมืองเหล่านี้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในส่วนของระบอบการเมืองการปกครอง แบบเรียนจะเน้นอธิบายไปที่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข บทบาทและพระราชสถานะขององค์พระมหากษัตริย์ในมิติต่าง ๆ เช่น พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งความต่อเนื่องของชาติ ทรงเป็นพลังในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ประชาชน ทรงมีส่วนสำคัญในการรักษาประเทศและทรงแก้ไขวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทรงส่งเสริมความมั่นคงของประเทศ ทรงมีส่วนเสริมสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ และทรงเป็นผู้นำในการพัฒนาปฏิรูปด้านต่าง ๆ เช่น “สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทสำคัญต่อการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นสถาบันให้ความชอบธรรมแก่สถาบันการปกครองอื่น เป็นสถาบันที่อยู่ในฐานะสูงสุดที่จะทำให้คำแนะนำตักเตือนรัฐบาล อยู่ในฐานะสูงสุดในการที่จะแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองให้ลดความรุนแรงลงหรือขจัดให้หมดไป” (กระมล ทองธรรมชาติ, 2558 หน้า 96)

ในส่วนของคุณค่าประชาธิปไตยได้รับการกล่าวถึงเอาไว้ในส่วนนี้ด้วยเช่นกันแต่ไม่มากนัก มีการกล่าวถึงนิยามประชาธิปไตยไว้ โดยแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เชื่อมหลักประชาธิปไตยสากลเข้ากับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขโดยไม่มีหมายเหตุทางวัฒนธรรมราวกับว่าทั้งสองระบอบนั้นเหมือนกันและเชื่อมกันได้โดยแนบสนิท ดังที่ปรากฏในสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ซึ่งระบุถึงประชาธิปไตยเอาไว้ว่า “สังคมไทยมีรูปแบบการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น มีการใช้สิทธิเรียกร้องความต้องการของกลุ่มตนต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองเช่น การเลือกตั้ง การเสนอกฎหมาย การถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงออกจากตำแหน่ง ... สังคมไทยปัจจุบันมีลักษณะเปิดกว้างยินยอมให้ประชาชนเคลื่อนไหวทางการเมืองภายใต้กรอบกฎหมาย โดยสถาบันทางการเมืองของไทยปัจจุบัน ได้แก่ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล ฯลฯ ซึ่งสถาบันเหล่านี้จะคอยทำหน้าที่ของตนเพื่อพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่คนในสังคมไทย” (ธวัช ทันทโภาสและคณะ, 2558 หน้า 29)

ส่วนอีกลักษณะเป็นการนำเอาหลักประชาธิปไตยสากลมากล่าวไว้ แต่ไม่ได้มีการอธิบายในรายละเอียดอย่างชัดเจนว่าคุณค่าประชาธิปไตยเหล่านั้นสำคัญอย่างไรและจะแสดงออกได้อย่างไร ยกตัวอย่างเช่น สำนักพิมพ์เอ็มพันธ์ระบุถึงเพียงหลักการประชาธิปไตยไว้ดังต่อไปนี้ 1) หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย 2) หลักเหตุผล 3) หลักความเสมอภาค ไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น ฐานันดรศักดิ์ 4) หลักนิติธรรม โดยกฎหมายจะให้ความเสมอภาคและเท่าเทียมกันของประชาชน 5) หลักสิทธิเสรีภาพ 6) หลักภราดรภาพ 7) หลักเสียงข้างมาก (ยุรรัตน์

ที่นำเสนอมี อาทิ สารสำคัญของรัฐธรรมนูญ ระบอบการปกครอง ประมุขของประเทศ อำนาจอธิปไตยที่ระบุว่าเป็นของปวงชนชาวไทยโดยมีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขใช้อำนาจนั้นผ่านทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล รายละเอียดของสถาบันทางการเมืองอย่างรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเนื้อหากฎหมายที่นำเสนอในแบบเรียนโดยส่วนใหญ่เป็นกฎหมายในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะสอดคล้องกับเนื้อหาในส่วนสังคมการจัดระเบียบและการขัดเกลาทางสังคมเสียส่วนใหญ่ มีส่วนน้อยที่เป็นกฎหมายเกี่ยวกับการเมืองการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ในอันที่จะส่งเสริมสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ โดยการระบุเนื้อหาในส่วนนี้จะอิงกับข้อบัญญัติตามรัฐธรรมนูญเป็นหลัก เช่น กฎหมายเกี่ยวกับบทบาทและอำนาจหน้าที่ของสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ บทบาทในการติดตามตรวจสอบการถ่วงดุลอำนาจ ความเสมอภาค สิทธิ หน้าที่ของปวงชนชาวไทยตามรัฐธรรมนูญ เป็นต้น โดยการอธิบายกฎหมายในส่วนนี้จะมุ่งนำเสนอเฉพาะเนื้อหา แต่ไม่ได้มีการยกตัวอย่างการแสดงออกของประชาชนตามกฎหมาย หรือเชื่อมโยงให้เห็นว่าข้อบัญญัติเหล่านี้เกี่ยวข้องส่งเสริมกับคุณค่าประชาธิปไตยอย่างไร และถึงแม้ในแบบเรียนจะนำเสนอปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติมากกล่าวถึงไว้ด้วยแต่ก็เป็นการกล่าวถึงโดยสังเขปในเรื่องประเด็นหลักพร้อมคำจำกัดความเล็กน้อยโดยปราศจากคำอธิบายหรือยกตัวอย่าง

5) บทบาทพลเมืองดี: ในส่วนนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าพลเมืองดีพึงมีทัศนคติและพฤติกรรมอย่างไร ผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาในส่วนนี้แบบเรียนมีการนำเสนอแตกต่างกันเล็กน้อย แต่โดยมากจะมุ่งนำเสนอในแง่ของการเป็นพลเมืองดีที่มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลัก เช่น แบบเรียนของสำนักพิมพ์เอมพันธ์ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าพลเมืองดีหมายถึง “ประชาชนหรือราษฎร ผู้ที่มีคุณความดีหรือหมายถึงประชาชนหรือราษฎรผู้ที่มีคุณธรรม” โดยคุณธรรมจริยธรรมของการเป็นพลเมืองดีที่สำนักพิมพ์เอมพันธ์นำเสนอ นั้น ประกอบด้วย 1) การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 2) มีระเบียบวินัย และรับผิดชอบต่อหน้าที่ 3) รับฟังความคิดเห็นของกันและกัน 4) ซื่อสัตย์สุจริต 5) สามัคคี 6) ละอายเกรงกลัวต่อการทำชั่ว 7) กล้าหาญเชื่อมั่นในตนเอง 8) ส่งเสริมคนดีให้ได้ปกครองบ้านเมืองและควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ (ยุรรัตน์ พันธุ์ธูราและคณะ, 2558 หน้า 72-75, 80-81) ขณะที่สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ไม่ได้ระบุถึงคุณลักษณะของพลเมืองดีไว้อย่างชัดเจน แต่ระบุถึงบทบาทของนักเรียนไว้ในส่วนนี้ว่า “นักเรียนมีหน้าที่ต้องศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มที่ ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบของโรงเรียนอย่างเคร่งครัด เคารพและเชื่อฟัง คำสั่งสอนของครูอาจารย์” (กระมล ทองธรรมชาติ, 2558 หน้า 63) ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับเนื้อหาพลเมืองดีที่ระบุไว้ในสำนักพิมพ์เอมพันธ์

อย่างไรก็ตาม มีแบบเรียนบางเล่มที่กล่าวถึงคุณลักษณะของพลเมืองดีที่อิงอยู่กับคุณค่าประชาธิปไตยแบบสากลซึ่งก็คือสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ซึ่งระบุคุณลักษณะของพลเมืองโดยครอบคลุมหลักเคารพหลักเสรีภาพ (liberty) การยอมรับความหลากหลายและการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามหลักประชาธิปไตย โดยระบุว่าพลเมืองดีจะต้องมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ “เคารพกฎหมายและกติกาของสังคม คารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น มีเหตุผล รับผิดชอบต่อความคิดเห็นของผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ประเทศชาติและสังคมโลก เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง การมีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต” (ธวัช ทันทอดภาสและคณะ, 2558 หน้า 81) แต่ถึงอย่างนั้นเมื่อพิจารณาคุณค่าทางการเมืองที่ปรากฏอยู่โดยตลอดทั้งเล่มจะพบได้ว่าเนื้อหาที่แบบเรียนจากสำนักพิมพ์วัฒนาพานิชนำเสนอมีลักษณะที่ย้อนแย้งกันอยู่ระหว่างส่วนที่เป็นวัฒนธรรมไทยกับประชาธิปไตยสากล เนื่องจากเนื้อหาช่วงต้นเกี่ยวกับสังคมของแบบเรียนจากสำนักพิมพ์นี้จะมุ่งเน้นไปที่ขนบธรรมเนียมประเพณีและการแบ่งชนชั้นของสังคมไทยนับว่าเป็นหนึ่งในลักษณะวัฒนธรรมทั่วไปของสังคมไทย (ธวัช ทันทอดภาสและคณะ, 2558 หน้า 25-26) ดังนั้น แม้เนื้อหาในส่วนบทบาทของพลเมืองกลับกล่าวถึงหลักการประชาธิปไตยสากลไว้ด้วย แต่เนื้อหาที่ไม่สอดคล้องกันตลอดทั้งเล่ม

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบและวิธีการร้อยเรียงเรื่องราวภายในเล่มจะเห็นได้ว่าทิศทางการนำเสนอเนื้อหาโดยรวมของแบบเรียนจากสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช ยังคงมุ่งเน้นไปที่การสร้างให้นักเรียนเป็นพลเมืองที่มีระเบียบวินัย เชื่อว่าชนชั้นและบทบาทที่แตกต่างกันของผู้คนในสังคมเป็นเรื่องธรรมดา ภายใต้คำอธิบายเรื่องระเบียบทางสังคมและวัฒนธรรมอันดีของไทย ดังนั้น แม้การนำเสนอคุณลักษณะพลเมืองดีของสำนักพิมพ์วัฒนาพานิชจะมีการกล่าวถึงหลักประชาธิปไตยสากลไว้แต่ก็ไม่ได้ลงรายละเอียดหรือยกตัวอย่างให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับหลักสิทธิเสรีภาพ หลักนิติรัฐและการมีส่วนร่วมของพลเมือง ที่สำคัญวิธีการนำเสนอของสำนักพิมพ์วัฒนาพานิชที่มีการนำเสนอเหตุการณ์ทางการเมืองของไทยแบบปะปนกันโดยไม่มีการแจกแจงรายละเอียดของคำอธิบาย เช่น การกล่าวถึงเหตุการณ์เดือนตุลาของไทยโดยสรุปและรวบรัดว่าทั้งเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 เหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ.2535 นั้นล้วนแล้วแต่เป็นเหตุการณ์ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและนำมาซึ่งนำมาซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (ธวัช ทันทอดภาสและคณะ, 2558 หน้า 81) รวบรวมว่าทั้งสองระบอบการปกครองนั้นเป็นอย่างเดียวกันก็ยิ่งทำให้คุณค่าประชาธิปไตยสากลที่ปรากฏอยู่ภายในเล่มย้อนแย้งไม่ลงรอยกัน

และอาจชวนให้ตั้งคำถามได้ว่าผู้เขียนไม่ทราบจริง ๆ หรือว่าทั้งสองระบอบนั้นมีความแตกต่างกันอย่างไร แต่ในขณะเดียวกันก็อาจมองได้ว่าเป็นความพยายามของผู้เขียนหรือไม่ที่จะก่อรูปคุณค่าประชาธิปไตยแบบไทยขึ้นมา โดยผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยเข้ากับหลักประชาธิปไตยสากลให้เป็นเสมือนแนวคิดเดียวกัน ไม่มีความแตกต่างกันและไปด้วยกันได้เป็นอย่างดี โดยใช้วิธีการกล่าวถึงหลักประชาธิปไตยแบบไม่ลงรายละเอียด จากนั้นนำรายละเอียดที่เป็นปฏิบัติการทางสังคมการเมืองในสังคมไทยหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นมาร้อยเรียงกันเข้าให้เป็นเรื่องเดียวกันในนามของระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

6) สิทธิมนุษยชน: ในส่วนนี้ผลการศึกษพบว่าแบบเรียนมีการพูดประเด็นเรื่อง สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคเอาไว้ โดยสิทธิในที่นี้หมายถึงอำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะเรียกร้องให้บุคคลอื่นหรือหลายคนกระทำหรืองดเว้นการกระทำบางอย่าง ส่วนเสรีภาพได้รับการกล่าวถึงในความหมายของสภาวะการณ์ที่มนุษย์ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของบุคคลอื่นหรือปราศจากการหน่วงเหนี่ยวขัดขวางเอาไว้ ขณะที่ความเสมอภาคหมายถึงความเท่าเทียมกันตามที่กฎหมายบัญญัติ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนเอาไว้ด้วย โดยแบบเรียนเลือกที่จะนำเอาหลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ค.ศ. 1948 (พ.ศ.2491) มากกล่าวไว้ทั้ง 30 ประการ ประกอบด้วย 1) ทุกคนเกิดมาเท่าเทียม 2) ไม่แบ่งแยก 3) สิทธิในการมีชีวิต 4) ไม่ตกเป็นทาส 5) ไม่ถูกทรมาน 6) ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมาย 7) เท่าเทียมกันตามกฎหมาย 8) สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย 9) ไม่ถูกคุมขังโดยพลการ 10) ได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม 11) เป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะตัดสิน 12) สิทธิความเป็นส่วนตัว 13) เสรีภาพในการเดินทาง 14) สิทธิที่จะลี้ภัย 15) สิทธิที่จะมีสัญชาติ 16) เสรีภาพในการแต่งงาน 17) สิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน 18) เสรีภาพในการนับถือศาสนา 19) เสรีภาพในการแสดงออก 20) เสรีภาพในการชุมนุมอย่างสันติ 21) การมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ 22) การได้รับการดูแลและคุ้มครองจากรัฐ 23) สิทธิในการทำงาน 24) สิทธิในการพักผ่อน 25) คุณภาพชีวิตที่ดี 26) สิทธิในการศึกษา 27) การมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม 28) สันติภาพระหว่างประเทศ 29) เคารพสิทธิผู้อื่น 30) ไม่มีใครเอาสิทธิเหล่านี้ไปจากเราได้

อย่างไรก็ตาม แม้ในแบบเรียนจะนำหลักสิทธิมนุษยชนตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ ค.ศ.1948 ทั้ง 30 ประการมากกล่าวไว้ ทว่าก็ไม่ได้ระบุลงลึกไปในรายละเอียดของประเด็นต่าง ๆ มากนักว่าแต่ละเรื่องมีความหมายและมีความสำคัญอย่างไร เชื่อมโยงกับหลักประชาธิปไตยอย่างไร ประเทศไทยรับเอาหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้อย่างไร มี

หลักปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนปรากฏอยู่ในกฎหมายฉบับใดบ้าง มีกรณีทีละเมิดสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นภายหลังจากที่ประเทศไทยรับเอาหลักการดังกล่าวมาปรับใช้บ้างหรือไม่ รัฐมีการรับมือต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนดังกล่าวได้อย่างไร และประชาชนจะมีบทบาทใดในการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนได้บ้าง เป็นต้น ผลการศึกษาไม่พบว่ามีกรณีการหยุดยั้งเหตุการณ์ตัวอย่างมาประกอบเพื่อช่วยเหลือผู้เรียนในการทำความเข้าใจความสำคัญและความเชื่อมโยงระหว่างหลักสิทธิมนุษยชนสากลกับการพัฒนาประชาธิปไตยและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ดังนั้น แม้ในแบบเรียนจะกล่าวถึงหลักสิทธิมนุษยชนไว้มากถึง 30 ประการ แต่หากไม่มีรายละเอียดและขาดตัวอย่างประกอบการอธิบายก็มีความเป็นไปได้ว่าแบบเรียนอาจไม่เพียงพอที่จะสร้างความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพให้แก่ผู้เรียนได้

7) การมีส่วนร่วมทางการเมือง: ผลการศึกษาพบว่าแม้เนื้อหาในส่วนนี้จะพูดถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทว่าสิ่งที่น่าสังเกตคือการมีส่วนร่วมที่ได้รับการระบุไว้ในแบบเรียนเป็นการนำเสนอเรื่องราวของสถาบันทางการเมืองที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ตรวจสอบการทำงานของภาครัฐมากกว่าที่จะนำเสนอช่องทางกระบวนการที่ประชาชนจะสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ ยกตัวอย่างเช่น ในแบบเรียนมีการกล่าวถึงผู้ตรวจการแผ่นดิน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และบทบาทของหน่วยงานเหล่านี้ในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต เช่นการขอให้แสดงบัญชีทรัพย์สินและหนี้สิน แต่ไม่ได้รับระบุให้เห็นบทบาทของประชาชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมป้องกันและปราบปรามการทุจริตเหล่านั้น แม้ในแบบเรียนจะระบุช่องทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน แต่กลับไม่ได้รับการเน้นย้ำมากนัก เช่นในการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง แบบเรียนก็มุ่งไปที่บทบาทของสถาบันทางการเมืองที่จะทำหน้าที่ดังกล่าวมากกว่าบทบาทของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าว การมีส่วนร่วมทางการเมืองพื้นฐานที่ได้รับการกล่าวถึงยังเป็นเรื่องของการเลือกตั้ง การทำประชาพิจารณ์ การลงประชามติ และแม้ในแบบเรียนจะกล่าวถึงบทบาทการประชุมทางการเมืองโดยปราศจากอาวุธที่สามารถกระทำได้ตามรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม ประเด็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองรวมถึงบทบาทในการตรวจสอบทางการเมืองของบรรดาสถาบันทางการเมืองทั้งหลายที่ได้รับการนำเสนอไว้ก็ไม่ได้ลงรายละเอียดที่สำคัญ อาทิ ไม่ได้กล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันทางการเมืองเหล่านั้นกับการพัฒนาประชาธิปไตยและความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของสถาบันทางการเมืองเหล่านั้นกับบทบาทของภาคประชาชนในการส่งเสริมประชาธิปไตย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่าในแบบเรียนมีส่วนที่กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยไว้เช่นกัน แต่เน้นนำเสนอเฉพาะหลักการประชาธิปไตย โดยไม่มีการยกตัวอย่างและคำอธิบายเชื่อมโยงคุณค่าประชาธิปไตยกับวิถีชีวิต ไม่มีการยกตัวอย่างว่าผู้เรียนจะสามารถแสดงออกซึ่งคุณค่าประชาธิปไตยเหล่านั้นอย่างไรได้บ้าง แต่แบบเรียนบางฉบับก็แทบไม่ได้กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยไว้ แต่เน้นนำเสนอเรื่องสังคมวัฒนธรรม ทั้งยังมีความพยายามสร้างคำอธิบายโดยเชื่อมโยงให้เกิดความเข้าใจที่คลุมเครือว่าหลักการประชาธิปไตยแบบสากลนั้นเข้ากันได้เป็นอย่างดีหรือเป็นอย่างเดียวกันกับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของไทย ดังปรากฏว่าไม่มีคำอธิบายว่าสองระบอบนี้ต่างกันอย่างไรหรือเชื่อมโยงกันอย่างไรในแง่ของหลักการ และวัฒนธรรมไทยสัมพันธ์กับประชาธิปไตยสากลเรื่องใดบ้างหรือไม่ในแง่ใด เป็นต้น

การที่เนื้อหาของแบบเรียนมีโครงสร้างที่คล้ายคลึงกันเช่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกระบวนการพัฒนาแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ ที่กำหนดกรอบการพัฒนาแบบเรียนไว้ให้เป็นไปในรูปแบบเดียวกัน โดยการกำหนดให้มีการกำกับติดตามประเมินคุณภาพและประสิทธิภาพเกี่ยวกับสื่อและการใช้ของผู้เรียน โดยให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตร วัตถุประสงค์การเรียนรู้ ไม่กระทบความมั่นคงของชาติ ไม่ขัดต่อศีลธรรม เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 หน้า 27) ด้วยเหตุนี้ สิ่งพิมพ์สำหรับพัฒนาขึ้นเป็นสื่อการสอนจึงอยู่ภายใต้การกำกับดูแลให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งประธานและคณะกรรมการจะได้รับการแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรี ทำหน้าที่วางกรอบทิศทางของระบบการศึกษาให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ โดยอาจจัดให้มีการวิจัยทบทวนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานฉบับก่อนหน้า นำมาพิจารณาร่วมกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พัฒนาขึ้นเป็นสื่อการเรียนรู้ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ไม่ขัดแย้งต่อความมั่นคงแห่งรัฐ

โดยในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการตรวจประเมินคุณภาพและการอนุญาตใช้สื่อการเรียนรู้ในการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2552 ระบุให้สื่อการเรียนรู้ในที่นี้ครอบคลุมตั้งแต่ แบบเรียน ตำรา หนังสือทางวิชาการ สิ่งพิมพ์อื่น ๆ วัสดุ อุปกรณ์ และเทคโนโลยี เพื่อการศึกษาที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนรู้ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการนั้น ราชการอาจดำเนินการเองหรือมอบหมายให้บุคคลหรือคณะจัดทำก็ได้ นั้น จะต้องจัดให้มีการประเมินคุณภาพสื่อการเรียนรู้ โดยคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาระการเรียนรู้นั้น ซึ่งการประเมินจะมีการตรวจสอบนั้นแบ่งเป็น 2 ชั้นคือ ชั้นแรก เป็นการตรวจสอบโครงสร้างเนื้อหาของสื่อ แนวทาง

การนำเสนอเนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ ส่วนชั้นที่สอง เป็นการตรวจเนื้อหา ภาพประกอบอย่างละเอียด ทั้งในด้านความถูกต้องตามหลักวิชา สำนวนการใช้ภาษา ความยากง่ายของลำดับการเรียนรู้ รายละเอียดในการนำเสนอเนื้อหา ให้สอดคล้องกับโครงสร้างเนื้อหาที่ผ่านการตรวจสอบในขั้นต้นแล้ว โดยเมื่อคณะกรรมการตรวจสอบคุณภาพเรียบร้อยแล้ว แบบเรียนจะต้องมีการขออนุญาต เพื่อพิจารณาให้มีการใช้ในสถานศึกษาอีกชั้นหนึ่ง ก่อนที่แบบเรียนจะได้รับการผลิตและจำหน่ายต่อไป โดยสถานศึกษาสามารถเข้ามาเลือกซื้อแบบเรียนได้จากฐานข้อมูลบัญชีกำหนดสื่อการเรียนรู้สำหรับเลือกใช้ในสถานศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของสำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเท่านั้น โดยที่สำนักพิมพ์จะต้องมีการขอรับใบอนุญาตให้ใช้แบบเรียนของตนในสถานศึกษาทุก 5 ปีด้วย

เหล่านี้เป็นกระบวนการพัฒนาสื่อการสอนและแบบเรียน ซึ่งจะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นตัวเนื้อหาหรือโครงสร้างล้วนแล้วแต่จะถูกรวมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันตั้งแต่ต้น จึงไม่น่าแปลกใจที่เนื้อหาส่วนใหญ่จะใช้ชื่อและโครงสร้างในการนำเสนอเนื้อหาในแบบเดียวกันดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

ตัวอย่างใบอนุญาตให้ใช้สื่อการเรียนรู้อินสถานศึกษา (ปกหลัง) ของแบบเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์

3.2 วิชาหน้าที่พลเมืองในหลักสูตรแกนกลาง

ผลการศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าสิ่งที่แบบเรียนนำเสนอและเน้นย้ำอยู่หลายแห่งภายในเล่มคือเรื่องของวัฒนธรรมไทย คุณธรรมจริยธรรมของพลเมืองไทย ไม่ใช่ประชาธิปไตย โดยวัฒนธรรมที่ได้รับการเน้นย้ำอย่างมากคือการเป็นคนดี มีความกตัญญูวินัย เคารพกตিকা ซื่อสัตย์ สามัคคี มีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต แม้แต่เรื่องกฎหมายที่ได้รับการกล่าวถึงในเล่มเนื้อหาส่วนใหญ่ก็เป็นกฎหมายในชีวิตประจำวันที่มีมุ่งเน้นส่งเสริมการจัดระเบียบสังคมเป็นหลัก

ดังจะเห็นได้ว่าเนื้อหาที่นำเสนอส่วนใหญ่เป็นกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เพื่อการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมอย่างเป็นสุข ไม่ได้เป็นไปเพื่อส่งเสริมหลักประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพ หรือการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งยังไม่มีคำอธิบายเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสำคัญระหว่างการเมืองกฎหมาย รัฐธรรมนูญ และการปฏิบัติตามกฎหมายเหล่านั้นในแง่ของการปกป้องสิทธิเสรีภาพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามหลักประชาธิปไตย

เรื่องดังกล่าวเข้าใจได้เนื่องจากกรอบการจัดการศึกษาและจัดทำแบบเรียนนั้น พัฒนขึ้นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งจะระบุไว้อย่างชัดเจนถึงเป้าหมายและตัวชี้วัดที่ครูผู้สอนจะต้องตอบโจทย์ว่าสุดท้ายแล้วการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นทั้งหมดจะมุ่งสร้างพลเมืองของชาติให้เป็นไปในทิศทางใด ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่เข้าใจได้หากคุณค่าประชาธิปไตยจะไม่ใช่วิธีใหญ่สำหรับครูผู้สอน เพราะสิ่งที่ครูผู้สอนจะต้องตอบ ไม่ใช่การสร้างพลเมืองที่คิดวิเคราะห์ได้หรือแสดงออกทางการเมืองเพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพของตนเป็น แต่คือตัวชี้วัดหรือมาตรฐานของสาระการเรียนรู้ที่ถูกกำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงไม่แปลกที่ครูผู้สอนจะให้ความสำคัญกับหลักสูตรแผนการสอนและตัวชี้วัดเป็นหลักในการถ่ายทอดความรู้

สำหรับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ใช้ในปัจจุบันคือหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โดยในหลักสูตรจะระบุวิสัยทัศน์ หลักการจุดหมาย และที่สำคัญคือมีการระบุคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนไว้ด้วย โดยในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 นี้พัฒนาขึ้นภายหลังจากได้มีการทบทวนหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 โดยเพิ่มเติมให้คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดและการประเมินผลชัดเจนขึ้นพร้อมทั้ง มีการกำหนดโครงสร้างเวลาเรียนพื้นฐานของแต่ละกลุ่มสาระของแต่ละชั้นปีเอาไว้ ตลอดจนเปิดโอกาสให้สถานศึกษาสามารถเพิ่มเติมเวลาเรียนได้ตามความเหมาะสม

ภายใต้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 นี้ มีเป้าหมายเพื่อ “มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ และการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ” ภายใต้หลักสูตรแกนกลางนี้ กำหนดหลักการสำคัญเพื่อส่งเสริมการศึกษาไว้ 6 ประการ ประกอบด้วย 1) การเน้นความเป็นเอกภาพของ

ชาติ 2) ประชาชนทุกคนต้องมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและมีคุณภาพ 3) เน้นการกระจายอำนาจให้สังคมมีส่วนร่วมจัดการศึกษาให้สอดคล้องตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่น 4) ยึดหยุ่นในสาระการเรียนรู้และเวลาจัดการเรียนรู้ 5) เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และ 6) ครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ นอกกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อตอบสนองมุ่งหมายสำคัญ 5 ประการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 หน้า 4-5)

1) มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2) มีความรู้อันเป็นสากลและมีความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหาการใช้เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต

3) มีสุขภาพกายสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย

4) มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

5) มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

สำหรับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 มุ่งหวังจะสร้างให้เกิดขึ้นมี 8 ด้าน ประกอบด้วย 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ

ซึ่งเมื่อพิจารณาเป้าหมายของสาระย่อยที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งเป็นส่วนที่กล่าวถึงเนื้อหาในส่วนของระบอบการเมืองการปกครองประกอบกัน จะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายหลักของสาระย่อยที่ 2 นี้ เป็นไปเพื่อช่วยให้ผู้เรียน “มีความรู้ความเข้าใจการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เข้าใจถึงการพัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ เกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 หน้า 132) จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของสาระย่อยไม่ได้มุ่งส่งเสริมให้

พลเมืองแสดงออกทางการเมืองเพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตยสากล แต่ระบุไว้อย่างชัดเจนถึงลักษณะและความสำคัญของการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก โดยกำหนดจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ภายใต้สาระย่อยตามมาตรฐานการเรียนรู้ 2 ข้อ คือ

มาตรฐาน ส. 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ส. 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธาและธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

จากหลักการสาระสำคัญและมาตรฐานของสาระการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ จะเห็นได้ว่า ภายใต้สาระการเรียนรู้เรื่องสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และ สาระย่อยที่ 2 เรื่องหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น โดยตัวหลักสูตรมีความชัดเจนว่าจุดเน้นอยู่ที่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ไม่ได้อยู่ที่ระบอบประชาธิปไตยอันเป็นสากล ตั้งแต่ชื่อของแบบเรียนที่เป็นไปตามชื่อสาระย่อยที่ 2 คือ *วิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม* เรื่อยไปจนถึงตัวโครงสร้างและเนื้อหาที่เน้นอธิบายความสำคัญของวัฒนธรรมไทย ระบอบการเมืองการปกครองของไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข บทบาทของผู้คนในสังคมในการเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรมจริยธรรมแล้ว จะพบได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยภายใต้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ไม่ได้มีจุดเน้นอยู่ที่การสร้างพลเมืองไทยให้ตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของตน ปกป้องสิทธิเสรีภาพของตน และมีส่วนร่วมทางการเมืองในการร่วมกันกับรัฐบาลเพื่อบริหารบ้านเมืองตามหลักประชาธิปไตยสากล แม้จะกล่าวถึงการเป็นพลเมืองโลกไว้ในตัวเล่มด้วยก็ตาม แต่จุดเน้นกลับอยู่ที่การเป็นพลเมืองที่มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการ ‘เคารพ’ เชื้อฟังปฏิบัติตามกฎกติกา การบริหารบ้านเมืองของสถาบันทางการเมืองที่มีอยู่ตามกฎหมาย

แม้จะมีการปรับปรุงหลักสูตรการแกนกลางการศึกษาหลายครั้ง นับตั้งแต่ปี 2524 ปี 2544 และล่าสุดในปี 2551 ทว่าจุดเน้นของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลง

โดยมุ่งดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติศาสนาพระมหากษัตริย์และวัฒนธรรมไทยเรื่อยมา และเมื่อศึกษาย้อนกลับไปในรายละเอียดจะเห็นได้ว่าสาระสำคัญของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาของไทยไม่ต่างไปจากเดิม เพราะจุดเน้นสำคัญยังคงอยู่ที่การสร้างพลเมืองดีที่มีคุณธรรมจริยธรรมและการดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติศาสนาพระมหากษัตริย์และวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นประเด็นที่กล่าวถึงอย่างชัดเจนครั้งแรกในหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2518

เมื่อเป็นเช่นนี้แม้จะมีการกล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตยสากลไว้ในแบบเรียน แต่ก็ไม่ใช่จุดเน้นสำคัญของแบบเรียน อีกทั้งยังยกย่องกับเนื้อหาส่วนใหญ่ในแบบเรียนที่ท่อมเทกล่าวถึงเรื่องการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมไทย และระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อประกอบกับจำนวนชั่วโมงการเรียนการสอนที่ถูกกำหนดให้สาระย่อยที่ 2 จะต้องเฉลี่ยสอนร่วมกับสาระย่อยอื่นอีก 3 สาระ จึงยิ่งทำให้โอกาสที่นักเรียนจะมีโอกาสเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในชั้นเรียนลดลงไปอีก

ในส่วนของจำนวนชั่วโมงเรียนของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนั้นจะวัดผลเป็น “ช่วงชั้น” แตกต่างไปจากระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่จะวัดเป็นรายชั้นปี กล่าวคือ เมื่อนักเรียนเข้าสู่ช่วงมัธยมศึกษาตอนปลาย การเรียนการสอนจัดเป็นช่วงชั้น (ม.4-6) จึงไม่มีการกำหนดว่าในแต่ละชั้นปีจะต้องเรียนสาระย่อยใด แต่ให้อิสระโรงเรียนในการจัดการเรียนการสอนสาระย่อยต่าง ๆ ภายใต้วงกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ให้ครบตามจำนวนหน่วยกิตที่กำหนดไว้ 3 ปี จำนวน 8 หน่วยกิต (320 ชั่วโมง) โดยจัดให้มีการเรียนรู้ส่วนของประวัติศาสตร์จำนวน 2 หน่วยกิต (80 ชั่วโมง) ส่วนสาระย่อย ‘หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม’ ให้เรียนรู้พร้อมกันกับสาระย่อย อีก 3 สาระคือ ‘ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม’ ‘เศรษฐศาสตร์’ และ ‘ภูมิศาสตร์’ รวม 6 หน่วยกิต (240 ชั่วโมง) โดยโรงเรียนและครูผู้สอนมีอิสระในการจัดว่าจะสอนสาระย่อยวิชาใดในชั้นปีใด ภาคเรียนใดก็ได้ ขอเพียงให้ครบถ้วนตามจำนวนชั่วโมงที่กำหนดไว้ตามหลักสูตรแกนกลางเท่านั้นเป็นพอ

ด้วยเหตุนี้ การเรียนการสอนรายวิชาสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนั้นจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละโรงเรียน ทั้งนี้เพราะตัวชี้วัดเป็นแบบช่วงชั้นไม่ใช่ชั้นปี ซึ่งแตกต่างไปจากระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น ทำให้โรงเรียนมีอิสระในการจัดการเรียนการสอนตามที่โรงเรียนเห็นสมควรให้ครบตามหน่วยกิตและมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ เมื่อเป็นเช่นนี้แบบเรียนรายวิชา ‘หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม’ สำหรับนักเรียนระดับ

มัธยมศึกษาตอนปลาย จึงถูกเขียนขึ้นโดยใช้ร่วมกันระหว่างมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ไม่ได้แยกแบบเรียนสำหรับใช้ในแต่ละชั้นปี ขึ้นอยู่กับนโยบายของโรงเรียนว่าจะกำหนดให้เรียนรายวิชาดังกล่าวในชั้นปีใด ทำให้แต่ละโรงเรียนอาจจัดการเรียนการสอนแตกต่างกันออกไปได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมและการเล็งเห็นความสำคัญของสาระการเรียนรู้ดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ผลจากการสัมภาษณ์ครูผู้สอนทำให้ทราบว่า การจัดวิชาเพื่อสอนเนื้อหาที่มีหลากหลาย บางโรงเรียนเลือกสอนวิชา ‘หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม’ ในระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 4 เท่านั้น แต่โรงเรียนบางแห่งก็เลือกสอนวิชานี้ในทุกชั้นปี โดยจำแนกวิชาที่สอนเช่น ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 เป็นการสอนเรื่องสังคมทั่วไป เมื่อขึ้นระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 5 สอนเรื่องประวัติศาสตร์ และสอนเรื่องระบอบการเมืองการปกครอง เมื่อนักเรียนขึ้นชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 เป็นต้น แต่โดยส่วนใหญ่จากการสัมภาษณ์พบว่าโรงเรียนมักจะจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคมในชั้นปีที่ 4 ส่วนชั้นปีที่ 5 จะสอนเรื่อง เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ชั้นปีที่ 6 สอนวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนวิชาพระพุทธศาสนาจะสอนแทรกทุกปี “ที่นี้วิชาหน้าที่พลเมืองก็จะมีแค่ชั้นเดียว แต่ไม่รู้ว่าจะเรียนอื่นเขาแบ่งยังไง ที่นี้จะแบ่งให้เด็ก ม. 4 เรียน” (สัมภาษณ์ครูสอง, 4 กรกฎาคม 2565) ขณะที่ครูผู้สอนอีกรายหนึ่งกล่าวในทำนองเดียวกันว่า “... ผมสอนวิชาหน้าที่พลเมืองของ ม.4 ทั้ง 2 เทอม เทอม 1 จะสอนสังคมวิทยา ตามด้วยศาสนาพุทธ แล้วก็เทอม 2 จะมีเรื่องของรัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง และเรื่องวัฒนธรรมต่าง ๆ ต่อไปคือกฎหมายแพ่งอาญา” (สัมภาษณ์ครูหนึ่ง, 30 มิถุนายน 2565) ด้านครูผู้สอนอีกรายหนึ่งกล่าวถึงโครงสร้างการศึกษาวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนของตนว่า “ที่โรงเรียนจะจัดให้เด็กเรียนวิชาสังคมศึกษาและหน้าที่พลเมืองในระดับ ม.4 ส่วนภูมิศาสตร์และเศรษฐศาสตร์เรียนช่วง ม.5 ประวัติศาสตร์เรียนใน ม.6 ส่วนวิชาพระพุทธศาสนาจะแทรกอยู่ทุกชั้นปี” (ครูจบ, 10 มิถุนายน 2565) เป็นต้น

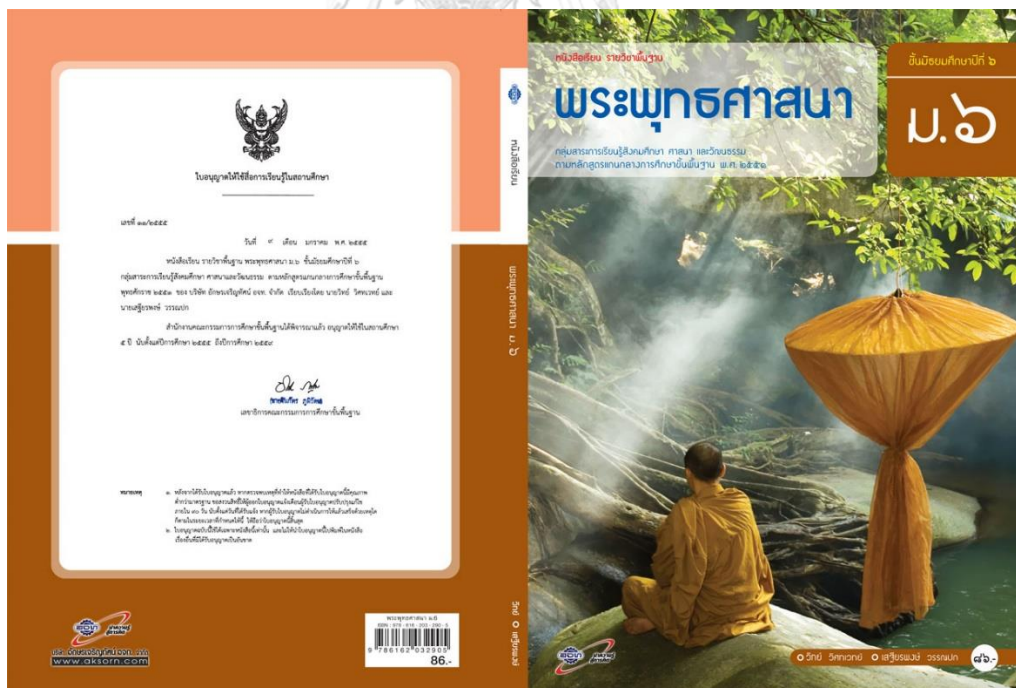
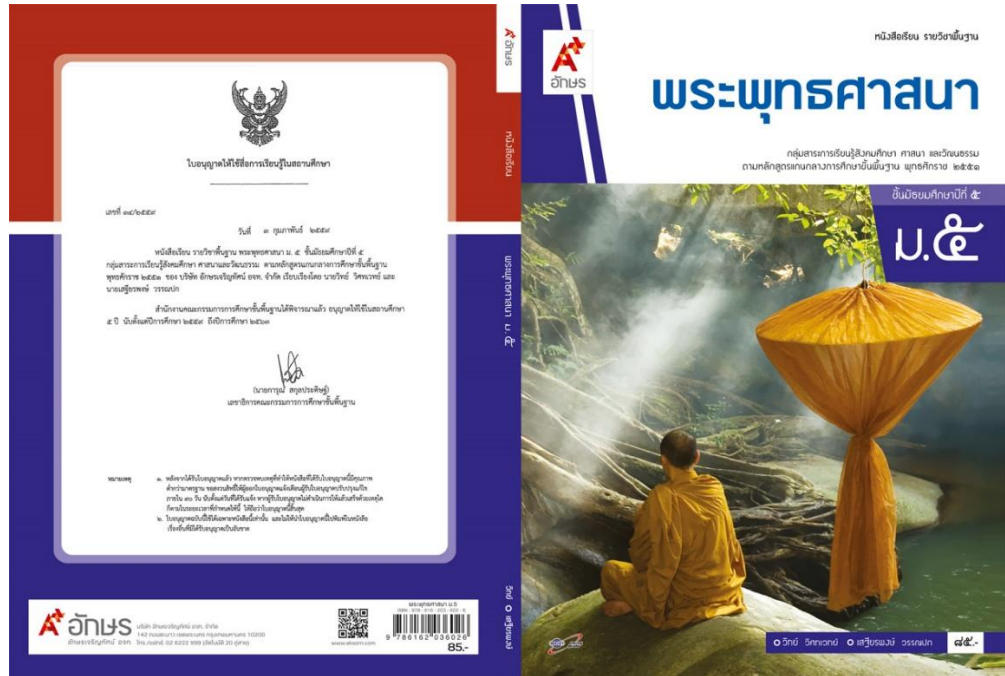
โดยผลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า สาระย่อยเรื่อง ‘ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม’ หรือที่รู้จักกันในชื่อของวิชาพระพุทธศาสนานั้น จะเป็นสาระย่อยที่โรงเรียนส่วนใหญ่กำหนดให้มีการเรียนรู้ที่มากกว่าอีก 3 สาระย่อยอย่างหน้าที่พลเมืองฯ ภูมิศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ ที่ถูกกำหนดไว้ให้ต้องเฉลี่ยหน่วยกิตในการเรียนการสอน ร่วมกันภายใน 3 หน่วยกิตตามตัวชี้วัดของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 ทั้งนี้เพราะโรงเรียนโดยมากมักกำหนดให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นสาระที่มีการสอนในทุกระดับชั้นของมัธยมศึกษาตอนปลาย ไม่ได้จำกัดไว้ในระดับชั้นใดชั้นหนึ่งเท่านั้น ความแตกต่างดังกล่าวอาจมองได้ว่าส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากตัวแบบเรียนรายวิชาพระพุทธศาสนานั้น

เป็นวิชาที่มีการจำแนกตัวเล่มออกเป็นชั้นปี ไม่ได้เป็นช่วงชั้นแบบวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม วิชาภูมิศาสตร์ และวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่จะมีการจัดพิมพ์เป็นช่วงชั้น หมายความว่าตลอดระยะเวลา 3 ปีการเรียนรู้ให้ใช้แบบเรียนเพียงเล่มเดียว แต่พระพุทธศาสนาด้วยความที่ตีพิมพ์ตัวเล่มเป็นชั้นปี จึงง่ายกว่าที่จะสอนแทรกได้ในแต่ละชั้นปี

ตัวอย่างแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6

ด้วยเหตุนี้ โดยตัวโครงสร้างของการจัดพิมพ์แบบเรียนจึงเอื้อให้การจัดการเรียนการสอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สามารถมีพื้นที่ในการจัดการเรียนการสอนให้แก่สาระย่อยศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม หรือวิชาพระพุทธศาสนา มากกว่าสาระย่อยหน้าที่พลเมือง

ฯ ซึ่งเมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระของรายวิชา ‘หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม’ ที่พบว่าสัดส่วนเนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยที่มีอยู่ในแบบเรียนซึ่งแบ่งออกเป็น 7 ส่วน แต่พบว่ามีเพียง 5 จาก 7 ส่วนเท่านั้น ที่มีโอกาสจะกล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยไว้ในแบบเรียนได้ ซึ่งก็คือในส่วนของระบอบการเมืองการปกครอง กฎหมาย บทบาทพลเมืองดี สิทธิมนุษยชน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่ระบุอยู่ในส่วนต่าง ๆ ทั้ง 7 ส่วนกลับพบว่าเนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยในรายละเอียดเบาบางมาก ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ดังนั้น แม้โรงเรียนจะให้เวลากับการเรียนรู้สาระย่อยที่ 2 ในชั้นปีที่ 4 ทั้งสองเทอม ทว่าโดยระยะเวลาในการเรียนการสอนที่ต้องเฉลี่ยกับสาระย่อยอื่น ภาระงานของผู้สอน และเนื้อหาที่เบาบาง การเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยจึงมีความเบาบางและมีโอกาสความไม่แน่นอนในการถ่ายทอดสูงมาก

เมื่อพิจารณาร่วมกับบทสัมภาษณ์ครูผู้สอนที่ว่า การเรียนการสอนในความเป็นจริงมีข้อติดขัดหลายประการ เช่น ครูผู้สอนติดภารกิจ งานโรงเรียน ติดวันจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้การสอนวิชานี้ได้รับความสำคัญลดลง ในแง่การเรียนการสอนรายวิชา ‘หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม’ จึงมีโอกาที่จะลดลงไปอีก ประกอบกับเป้าหมายหลักของครูผู้สอนที่มุ่งอยู่กับตัวชี้วัดตามมาตรฐานของสาระการเรียนรู้ ซึ่งไม่ได้อยู่ที่การรู้เรื่องประชาธิปไตยแต่อยู่ที่ความเป็นพลเมืองผู้มีคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งส่งผลให้กิจกรรมประกอบการเรียนรู้ในรายวิชานี้ของครูส่วนใหญ่ก็คือการจัดให้นักเรียนทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เนื่องจากสอดคล้องที่จะตอบตัวชี้วัดการเรียนรู้ “ถ้าไม่ติดโควิด ครูก็จะให้นักเรียนออกไปบำเพ็ญประโยชน์เหมือนเดิม การบำเพ็ญประโยชน์กวาดลานวัดหรือเข้าไปช่วยเหลือชุมชน ก็จะทำให้เขาคิด นักเรียนจะรู้ว่าการอยู่ร่วมกันและช่วยเหลือผู้อื่นเป็นอย่างไร เป็นพลเมืองดีเป็นอย่างไร” ครูผู้สอนรายหนึ่งกล่าว (สัมภาษณ์ครูจิต, 21 กรกฎาคม 2565) ในแง่ การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยตามหลักสากลในเรื่องสิทธิเสรีภาพจึงยิ่งลดน้อยถอยลงไปอีก อันที่จริงระยะเวลาในการเรียนการสอนวิชา ‘หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม’ ที่จัดไว้ในหลักสูตรแกนกลางสำหรับนักเรียนช่วงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น ลดลงจากมัธยมศึกษาตอนต้นอย่างมาก จากเดิมที่กำหนดให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แต่ละชั้นปี (1-3) ได้เรียนวิชานี้ชั้นปีละ 4 หน่วยกิต รวม 12 หน่วยกิตทั้งช่วงชั้น เหลือเพียงเพียง 8 หน่วยกิตตลอด 3 ปีเท่านั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้โอกาสที่นักเรียนจะได้เรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิเสรีภาพ และเกิดความเข้าใจอย่างแท้จริงต่อสิทธิเสรีภาพของตนในระบอบประชาธิปไตยจึงแทบจะมีโอกาสเกิดขึ้นน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากผู้สอนไม่เห็นความสำคัญของประชาธิปไตย

ไม่เข้าใจประชาธิปไตย และเลือกที่จะอิงการเรียนการสอนกับเนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาของไทยซึ่งมีอยู่จำกัดเพราะไม่ให้รายละเอียดอื่น ๆ หรือยกตัวอย่างประกอบเพิ่มเติม การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพที่มีการกล่าวไว้จึงแทบเกิดขึ้นไม่ได้เลย

**แผนผังที่ 2 จำนวนชั่วโมงการเรียนรู้อาสาสมัครศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรม
หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 (ฉบับปรับปรุง 2560)**

คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551
 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6)
 มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ

8 กลุ่มสาระการเรียนรู้

5 กลุ่มสาระย่อย ในสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

ม.ต้น	1 หน่วยกิจต่อปี/ 40 ชม. ต่อปี	มี 3 หน่วยกิจต่อปี / รวมทั้งหมด 9 หน่วยกิจ (360 ชม.) / คิดเป็น 120 ชม. ต่อปี / เฉลี่ยวิชาหนึ่งมี 0.75 หน่วยกิจต่อปี คิดเป็น 30 ชม.ต่อปี
ม.ปลาย	2 หน่วยกิจต่อ 3 ปี /80 ชม.ใน 3ปี / 26 ชม. ต่อปี	มี 6 หน่วยกิจ ใน 3 ปี / รวมทั้งหมด 240 ชม. / เฉลี่ยวิชาหนึ่งมี 0.50 หน่วยกิจ ต่อปี คิดเป็น 20 ชม. ต่อปี
หมายเหตุ	1. วิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม มีเนื้อหา 7 เรื่อง: 1) สังคม 2) วัฒนธรรม 3) ระบบการเมืองการปกครอง 4) กฎหมาย 5) บทบาทพลเมืองดี 6) สิทธิมนุษยชน 7) การมีส่วนร่วมทางการเมือง	

3.3 วิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองกับค่านิยม 12 ประการ

การปฏิรูปการศึกษาเป็นหนึ่งในประเด็นที่คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (คสช.) นำโดย พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ให้ความสำคัญ โดยได้ประกาศเจตนารมณ์ไว้อย่างชัดเจนใน ‘เจตนารมณ์/นโยบาย หน.คสช.’ ว่าการศึกษานับเป็นหนึ่งในนโยบายเพื่อส่งเสริมความมั่นคงและสร้างความปรองดองสมานฉันท์ โดยการปลูกฝังจิตสำนึกรักและสามัคคีให้แก่คนในชาติ “สถาบันการศึกษาต่าง ๆ มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคม การเอื้อแม่ แบ่งปัน ความรักความสามัคคีเพื่อเป็นพลังอำนาจในการดูแลความสงบสุขและความปลอดภัยให้แก่ ประเทศชาติและประชาชนอย่างยั่งยืน” (พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา, 2557 หน้า 2) ส่งผลให้ รายวิชาหน้าที่พลเมืองได้รับความสนใจกล่าวถึงอีกครั้ง ภายหลังจากเหตุการณ์รัฐประหารของ คสช. เมื่อ 22 พฤษภาคม 2557 ที่นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ซึ่งแถลงออกมาอย่างชัดเจนถึง เป้าหมายของ คสช. ไว้ในประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 1/2557 เรื่องการควบคุม อำนาจการปกครองประเทศว่าเป็นไปเพื่อให้ “...ประชาชนในชาติเกิดความรักความสามัคคี เช่นเดียวกับห้วงที่ผ่านมา ตลอดจนเพื่อเป็นการปฏิรูปโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และ อื่น ๆ เพื่อให้เกิดความชอบธรรมกับทุกคน ทุกฝ่าย...” (คณะรักษาความสงบแห่งชาติ, 2557) เหตุการณ์แบ่งฝักแบ่งฝ่ายแตกความสามัคคีของคนในชาตินั้นส่วนหนึ่งถูกมองว่าเกิดจากการศึกษาที่ ขาดประวัติศาสตร์ชาติวิชาหน้าที่พลเมืองและหลักสูตรการศึกษายังไม่ส่งเสริมความรักชาติเข้มข้นมาก พอ ด้วยเหตุนี้ ใน ‘เจตนารมณ์/นโยบายหน.คสช.’ จึงระบุถึงแนวทางที่สถาบันการศึกษาพึงปฏิบัติ เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่นักเรียนไว้ด้วยว่า “สร้างสรรค์วิธีการ ทำให้เยาวชนไทยมีจิตสำนึกความรัก ชาติ ผลประโยชน์ของชาติเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ เรียนรู้ภูมิใจในประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ของบรรพบุรุษไทยและประเทศไทยในอดีต มีความสำนึกในการตอบแทนคุณของแผ่นดิน ไม่ใช่ก้าวไป ข้างหน้าแล้วทิ้งสิ่งดี ๆ ที่ผ่านมามาไปอย่างสิ้นเชิง” (พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา, 2557 หน้า 3)

การเข้ายึดอำนาจพร้อมประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ของ คสช. นับเป็นอีกเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประเด็นเรื่องการศึกษาที่มีจุดเน้นแบบชาตินิยมได้รับการเน้นย้ำ เพราะประเด็นเรื่องการศึกษาได้รับการระบุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. (2557) ให้เป็นหนึ่งในประเด็นปฏิรูป ตามมาตรา 27 (5) ก่อนที่จะได้รับการบรรจุไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. (2560) ในหมวดที่ 16 (จ) ทั้งนี้เพราะ คสช. มองว่า การศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องปรับปรุงทั้งระบบ โดยต้องสร้างให้ผู้เรียนภูมิใจกับความเป็นชาติ มีวินัย มีคุณธรรมศีลธรรมค่านึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ดังความตอนหนึ่งที่ปรากฏในรายการคืนความสุขให้คน

ในชาติว่า “ระบบการศึกษาจะทำการปรับปรุงทั้งระบบในเรื่องเนื้อหาที่มุ่งเสริมสร้างความภูมิใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทยความมีวินัยมีคุณธรรมศีลธรรมค่านึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ รู้จักหน้าที่ของตนการบริหารจัดการศึกษาที่เน้นไปที่ตัวบุคคลทั้งครูและนักเรียนการให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง” (วรัถมา บุณนาค, 2560 หน้า 75) ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายในการรัฐประหารของ คสช. ที่ระบุไว้ในประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 1/2557

เมื่อประกอบกับ มาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ. 2557 ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนถึงอำนาจของหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ในการกระทำการต่างๆทั้งทางนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการว่าเป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมาย โดยหัวหน้า คสช. สามารถปฏิบัติการแล้วจึงรายงานต่อประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติและนายกรัฐมนตรีได้ทราบในภายหลังได้ “ในกรณีที่หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์ ในการปฏิรูปในด้านต่าง ๆ การส่งเสริมความสามัคคีและความสามัคคีของประชาชนในชาติ หรือเพื่อ ป้องกัน ระงับ หรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความสงบเรียบร้อยหรือความมั่นคงของชาติ ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน ไม่ว่าจะเกิดขึ้นภายในหรือภายนอก ราชอาณาจักร ให้หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติโดยความเห็นชอบของคณะรักษาความสงบแห่งชาติมีอำนาจสั่งการ ระงับยับยั้ง หรือกระทำการใด ๆ ได้ ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะมีผลบังคับในทางนิติบัญญัติ ในทางบริหาร หรือในทางตุลาการ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำ รวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่งดังกล่าว เป็นคำสั่ง หรือการกระทำ หรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญนี้ และเป็นที่สุด ทั้งนี้ เมื่อได้ดำเนินการดังกล่าวแล้ว ให้รายงานประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติและนายกรัฐมนตรีทราบโดยเร็ว”

แนวคิดแถลงการณ์และคำสั่งของหัวหน้า คสช. ในฐานะนายกรัฐมนตรีจึงเป็นสิ่งที่ข้าราชการจะต้องถือว่าเป็นคำสั่ง การไม่ปฏิบัติตามคำสั่งจึงเป็นสิ่งที่สุ่มเสี่ยงต่อการละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ได้ เมื่อประกอบกับการออกคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เรื่องให้บุคคลมารายงานตัว ซึ่งในปี 2557 คสช. ได้ออกประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เรื่องให้บุคคลมารายงานตัวรวมทั้งสิ้น 37 ฉบับนั้น (หอสมุดรัฐสภา, 2557) จึงยิ่งเป็นการขั้บเน้นแนวทางการพัฒนาและบริหารประเทศของผู้มีอำนาจในเวลานั้นอย่าง คสช. เกี่ยวกับทิศทางทัศนคติและการปฏิบัติตัวขององค์กรต่างๆและประชาชนที่จะ “ถูกต้อง” และ “รับได้” ในมุมมองของผู้มีอำนาจอย่าง คสช. ว่าพึงต้องเป็นอย่างไรมากยิ่งขึ้น จึงไม่น่าแปลกใจที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะมีท่าทีออกมาตอบรับต่อแนวนโยบายปฏิรูปการศึกษาเพื่อปลูกฝังสำนึกแห่งความรักชาติดังกล่าวของ คสช. ภายหลังการ

รัฐประหารไม่นาน โดยได้มีหนังสือที่ ศธ 04010/ว 779 ลงวันที่ 26 มิถุนายน 2557 ถึงผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทุกเขต เรื่อง แนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับนโยบายการจัดการเรียนการสอน ประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง แม้แนวปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษาในขณะนั้นยังไม่ชัดเจนก็ตาม

ทิศทางของการปฏิรูปการศึกษาเริ่มมีความชัดเจนมาขึ้น ภายหลังจาก พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้รับการโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 19 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งรัฐมนตรี โดยมี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2557 ส่งผลให้พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ควบคู่กับตำแหน่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ทำการบริหารประเทศร่วมกับสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นโดย คสช. โดยอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตราที่ 6 นอกจากนั้น คสช. ยังได้แต่งตั้งสภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) ขึ้น โดยอาศัยอำนาจตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 มาตราที่ 22 เพื่อให้มีบทบาทหน้าที่ในการศึกษาและเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิรูปด้านต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการปฏิรูปด้านการศึกษา ซึ่งต่อมาได้รับการบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ในหมวดที่ 16 (จ) และในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี อันเป็นกรอบการปฏิรูปที่แผนระดับอื่นจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกันไป

การปฏิรูปการศึกษาตามมุมมองของ คสช. สามารถแบ่งออกได้เป็นการปฏิรูปด้านโครงสร้างกับการปฏิรูปด้านเนื้อหา โดยในส่วนของ การปฏิรูปด้านโครงสร้างนี้ปรากฏชัดเจนในยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศไทย และในแผนการปฏิรูปประเทศ ด้านการศึกษา เช่น ปฏิรูประบบการจัดการศึกษา การปฏิบัติภารกิจด้านการศึกษา และการปฏิรูประบบการศึกษาเพื่อให้เท่าเทียมและเท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลง ปฏิรูปกลไกและระบบการผลิตและพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา การจัดระบบให้การศึกษาเชื่อมต่อการจ้างงาน และปฏิรูประบบธรรมาภิบาลของสถาบันอุดมศึกษา เป็นต้น (คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา, 2561)

ส่วนการปฏิรูปด้านเนื้อหานั้นแม้จะไม่ปรากฏอยู่ในแผนยุทธศาสตร์หรือแผนปฏิรูปประเทศ ด้านการศึกษาอย่างชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดจะพบได้ว่าภายใต้แผนยุทธศาสตร์ชาติและแผนการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษาจะแฝงไว้ด้วยแนวคิดเรื่องการ ‘ปลูกฝัง’ ค่านิยมบางประการ

ให้เป็นแนวทางปฏิบัติในการจัดการศึกษาไว้อย่างชัดเจน ไม่จำเพาะแต่ในยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์เท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมไปถึงยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงและยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการภาครัฐอีกด้วย

ยกตัวอย่างเช่น ในแผนยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง ได้กำหนดให้การปลูกฝังจิตสำนึกเป็นกลไกหนึ่งที่จะส่งเสริมความมั่นคงของชาติได้ ดังปรากฏในประเด็นยุทธศาสตร์ย่อยข้อที่ 4.1.1 เรื่องการพัฒนาและเสริมสร้างคนในทุกภาคส่วนให้มีความเข้มแข็งระบุว่า “... ปลูกฝังจิตสำนึกและคุณสมบัติพื้นฐานคนไทยที่ดีให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรม สร้างเสริมความรักความสามัคคี ความตระหนักถึงหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ ตลอดจน การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความมั่นคงและพัฒนาประเทศ ให้กับทุกภาคส่วนทั้งประชาชน” และในประเด็นยุทธศาสตร์ย่อยข้อที่ 4.1.2 เรื่องการพัฒนาและเสริมสร้างความจงรักภักดีต่อสถาบันหลักของชาติ ที่ระบุว่า “เพื่อให้คนในชาติมีจิตสำนึก รักและหวงแหน มุ่งจงรักภักดี พร้อมธำรงรักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวและศูนย์รวมจิตใจหนึ่งเดียวกันของคนทั้งชาติโดยปลูกฝังและสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันหลักของชาติ รมณรงค์เสริมสร้างความรักและภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย และชาติไทย ผ่านทางกลไกต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ในเชิงสร้างสรรค์ น้อมนำและเผยแพร่ศาสตร์พระราชา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงแนวทางพระราชดำริต่าง ๆ ให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และนำไปประยุกต์ปฏิบัติใช้อย่างกว้างขวาง...โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแพร่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่จะช่วยพัฒนาทั้งจิตใจและปัญญา” (ราชกิจจานุเบกษา, 2561 เล่มที่ 135 ตอนที่ 82 ก หน้า 12)

ขณะที่ในประเด็นยุทธศาสตร์ย่อยข้อที่ 4.1.3 การพัฒนาและเสริมสร้างการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่มีเสถียรภาพและมีธรรมาภิบาล เห็นแก่ประโยชน์ของประเทศชาติมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ระบุถึงการปลูกฝังค่านิยมบางประการไว้ว่า “ปลูกฝังให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนร่วมอย่างถูกต้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในบริบทของไทย ส่งเสริมให้นักการเมืองมีคุณภาพ เป็นคนดี มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ เห็นประโยชน์ของประเทศชาติมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวและของพรรคพวกเพื่อนพ้อง” (ราชกิจจานุเบกษา, 2561 เล่มที่ 135 ตอนที่ 82 ก หน้า 12)

ในส่วนของยุทธศาสตร์ชาติด้านการปรับสมดุลและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการภาครัฐ ก็มีการระบุถึงการปลูกฝังค่านิยมบางประการในฐานะกลไกสำคัญที่จะสนับสนุนการบริหารจัดการ

ภาครัฐไว้ด้วย ดังที่ระบุว่า “โดยทุกภาคส่วนในสังคมต้องร่วมกันปลูกฝังค่านิยม ความซื่อสัตย์สุจริต ความมัธยัสถ์ และสร้างจิตสำนึกในการปฏิเสธไม่ยอมรับการทุจริตประพฤติมิชอบอย่างสิ้นเชิง” (ราชกิจจานุเบกษา, 2561 เล่มที่ 135 ตอนที่ 82 ก หน้า 9)

ในยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ก็ได้กำหนดให้ การปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรมเป็นแนวทางสำคัญประการหนึ่ง ที่ต้องการดำเนินการ ผ่านกระบวนการ ‘ปลูกฝังค่านิยม’ ที่สำคัญคือ การปลูกฝังค่านิยมและวัฒนธรรมผ่านการเลี้ยงดู ในครอบครัว โดยยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม มัธยัสถ์ อดออม ซื่อสัตย์ และแนวปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และการมีจิตสาธารณะเข้าไปในทุกสาระวิชา และ ในทุกกิจกรรม การปลูกฝังค่านิยมคุณธรรม จริยธรรม และการมีจิตสาธารณะผ่านสื่อต่าง ๆ ส่งเสริม ให้คนไทยมีจิตสาธารณะและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และ ปลูกฝังความเป็นคนดี มีวินัย พัฒนา ทักษะความสามารถการเรียนรู้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2561 เล่มที่ 135 ตอนที่ 82 ก หน้า 31-32)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าเนื้อหาแนวคิดที่ คสช. กำหนดไว้ให้เป็นกรอบสำคัญในการปฏิรูป การศึกษานั้นมุ่งเน้นไปที่การ ‘ปลูกฝัง’ สร้างจิตสำนึกให้แก่ผู้คนในชาติให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม เป็นผู้มี ความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ สร้างจิตสาธารณะ มีความซื่อสัตย์ ยึดมั่นปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเห็นแก่ประโยชน์ของประเทศชาติมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะที่พึงปรารถนาของผู้เรียนตามที่ระบุไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน

ผลการศึกษาพบว่ารัฐบาล คสช. มีปฏิบัติการกลุ่มเกลาคุณค่าทางการเมืองดังกล่าว สู่เยาวชนผ่านระบบการศึกษา ผ่านปฏิบัติการที่หลากหลายอย่างเป็นระบบ ดังที่ระบุไว้ในแผนการ ดำเนินงานงบประมาณประจำปี “โครงการประชาสัมพันธ์ค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ” อาทิ การจัดทำสกรูปลูกข้าว เผยแพร่สโปต ประกาศคั่นรายการ ประชาสัมพันธ์อักษรวิ้ง จัดทำละครสั้น ละครวิทยุ จัดให้มีประกวดสุนทรพจน์ค่านิยมหลักของไทย เกมส์ตอบคำถาม จดหมาย ไปรษณียบัตร ผ่านรายการ ‘ข้าวยามเช้า’ ‘ทั่วทิศถิ่นไทย’ และ ‘สารคดีข้าวทั่วไทย’ ผลิตและเผยแพร่สารคดีเชิง ข้าวเผยแพร่ช่วงข่าวภาคหลัก จัดทำหนังสือสังคิตสัมพันธ์ ผลิตข้อมูลประชาสัมพันธ์เผยแพร่ Digital content และ infographic เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ, 2559)

การปลูกฝังจิตสำนึกและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามความคิดของ คสช. สู่คนในชาติได้รับการ เน้นย้ำอย่างเป็นรูปธรรมครั้งแรกผ่านรายการคืนความสุขสู่คนในชาติที่ออกอากาศเมื่อวันที่

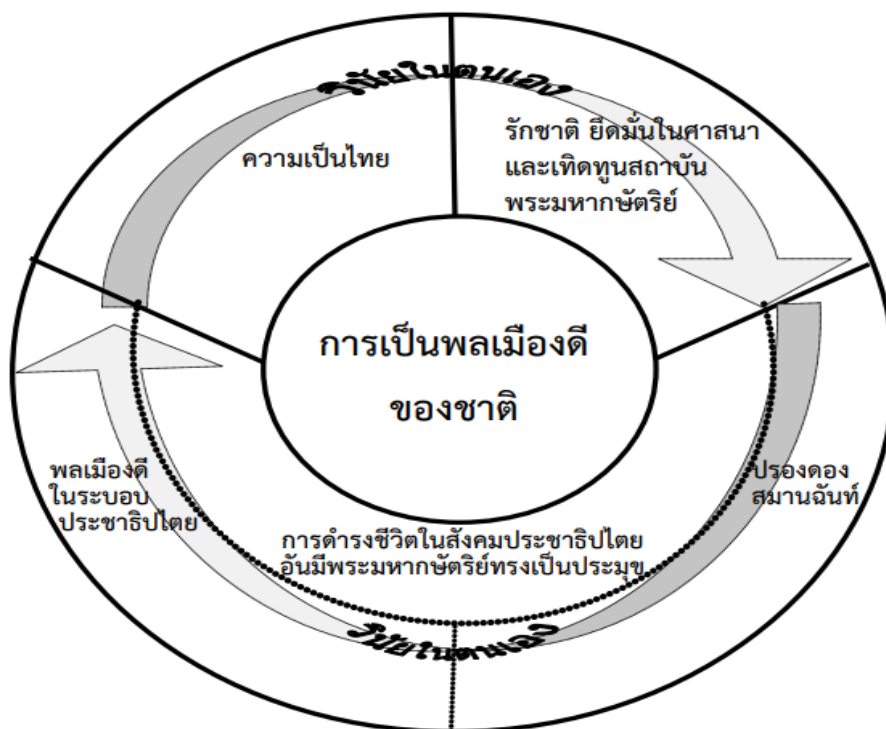
11 กรกฎาคม 2557 เมื่อ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในฐานะหัวหน้า คสช. ได้แถลงรายละเอียดนโยบายเกี่ยวกับการปลูกฝังจิตสำนึกสู่ประชาชนอย่างเป็นทางการเป็นค่านิยมหลักของคนในชาติผ่านรายการโทรทัศน์ โดยการแถลงดังกล่าวมีใจความว่าสำคัญว่า “สิ่งที่คนไทย ประเทศไทยยังเป็นปัญหา และต้องพัฒนาอย่างเร่งด่วน ต้องมีความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชน ในทุกระดับชั้นทุกเพศทุกวัย เรื่องที่ 1 อยากรจะเรียนว่า เราน่าจะกำหนดค่านิยมหลักของคนไทยขึ้นมา ให้ชัดเจน ทั้งนี้ เพื่อเราจะสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง ฉะนั้น คนไทยต้องเข้มแข็งก่อน คนในชาติจะต้องเป็นอย่างไร ดังนี้ 1) มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติในปัจจุบัน 2) ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม 3) กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ 4) ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทางตรงและทางอ้อม 5) รักษาวัฒนธรรมไทย ประเพณีไทยอันงดงาม 6) มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน 7) เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง 8) มีระเบียบวินัยเคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักเคารพผู้ใหญ่ 9) มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 10) รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้างอกก็แจกจ่าย จำหน่าย และขยายกิจการเมื่อมีความพร้อมโดยมีภูมิคุ้มกันที่ดี 11) มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา 12) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและต่อชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง ” (โพสต์ทูเดย์, 11 ก.ค. 2557)

บทแถลงดังกล่าวได้รับการตอบรับโดยฝ่ายการศึกษาเป็นอย่างดี โดย พล.ร.อ.ณรงค์ พิพัฒนาศัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น ได้มอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ดำเนินการขยายผลนโยบาย ‘ค่านิยม 12 ประการ’ ไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.) เพื่อให้ผู้เรียนทุกระดับชั้นท่องจำค่านิยม 12 ประการ เริ่มตั้งแต่วันที่เปิดภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2557 (ไทยรัฐออนไลน์, 18 ก.ย. 2557) ด้าน ดร.กมล รอดคล้าย เลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ขานรับนโยบายดังกล่าว โดยประกาศน่านโยบายทั้ง 12 ประการมาเป็นแนวทางในการปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนในสังกัดของสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผ่านการเรียนการสอนในวิชาประวัติศาสตร์และวิชาหน้าที่พลเมือง โดยแสดงความเห็นว่าค่านิยมทั้ง 12 ประการที่ คสช. กำหนดขึ้นเป็นแนวนโยบายมีความสอดคล้องกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้ง 8 ประการในหลักสูตรอยู่แล้วเพียงแต่ค่านิยมหลักของ คสช. นั้นจะมี

ความเด่นชัดและเป็นรูปธรรมมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน 3 เรื่องคือ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ การมีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สพฐ. ยืนยันความพร้อมในการปรับหลักสูตรหน้าที่พลเมืองให้ครอบคลุมค่านิยม 12 ประการ โดยกำหนดให้โรงเรียนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกต่อไป (ผู้จัดการออนไลน์, 29 ก.ค. 2557) ด้านกองดุริยางค์ทหารบกขานรับนโยบายดังกล่าวเช่นเดียวกัน โดยนำค่านิยม 12 ประการ มาประพันธ์เป็นบทเพลงเพื่อให้ผู้เรียนท่องจำและให้มีการสอบเพื่อเก็บคะแนน โดยขอให้สถานศึกษาแต่ละแห่งกำหนดเกณฑ์การวัดผลและประเมินผลสัมฤทธิ์ที่จะเกิดกับผู้เรียนขึ้นเพื่อประเมินผลการดำเนินงาน (โพสต์ทูเดย์, 11 ต.ค. 2557)

ค่านิยม 12 ประการ ได้รับการขับเคลื่อนเพื่อให้การปลูกฝังเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจับต้อง และประเมินได้โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ผ่านการนำค่านิยมดังกล่าว มาบรรจุไว้ใน “รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง” พร้อมทั้งจัดทำเอกสารแนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองขึ้นมาเพื่อให้โรงเรียนและครูผู้สอนได้มีแนวทางปฏิบัติในการเรียนการสอน ร่วมกัน โดยในแนวทางการเรียนรู้ฯ ระบุถึงเป้าหมายการเรียนการสอนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองไว้อย่างชัดเจนว่า “มีเป้าหมายสำคัญเพื่อให้เยาวชน มีลักษณะที่ดีของคนไทย เห็นคุณค่าและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย เห็นคุณค่าและแสดงออก ถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ดำเนินชีวิต ตามวิถีประชาธิปไตย มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุข สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความหลากหลายและจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมหลัก 12 ประการ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557 หน้า 39) พร้อมทั้งกำหนด เป้าหมายสำคัญในการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองไว้ 5 จุดเน้น ประกอบด้วย 1) ความ เป็นไทย 2) รักชาติ ยึดมั่นในศาสนาและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ 3) ปรงดองสมานฉันท์ 4) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และ 5) มีวินัย ในตนเอง เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดในการเป็น “พลเมืองดีของชาติ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2557 หน้า 37)

แผนผังที่ 3 เป้าหมายสำคัญในการจัดการเรียนรู้อายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ. (2557) แนวทางจัดการเรียนรู้อายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง. ในเอกสารประกอบการอบรมวิทยากรแกนนำในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง

โดยการเรียนการสอนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองนั้น จะเน้นการลงมือปฏิบัติและประเมินผลผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนผลการเรียนรู้ 10 ประการ ภายใต้อัน 5 จุดเน้นข้างต้น ประกอบด้วย 1) แสดงออก แนะนำผู้อื่น และยกย่องบุคคลที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ 2) เป็นแบบอย่างมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม และสนับสนุนให้ผู้อื่นแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ 3) เป็นแบบอย่าง ประยุกต์และเผยแพร่พระบรมราโชวาท หลักการทรงงาน และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 4) เป็นแบบอย่างและส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้อื่นเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย 5) ประยุกต์ใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการวิพากษ์ประเด็นนโยบายสาธารณะที่ตนสนใจ 6) มีส่วนร่วมและตัดสินใจเลือกตั้งอย่างมีวิจารณญาณ 7) รู้ทันข่าวสารและรู้ทันสื่อ 8) คาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าบนพื้นฐานของข้อมูล 9) มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเมื่อเกิดความขัดแย้งโดยสันติวิธีและสร้างเครือข่ายการป้องกันปัญหาความขัดแย้ง และ 10) ปฏิบัติตนเป็นผู้มีวินัยในตนเอง

พฤติกรรมกรรมการแสดงออกทั้ง 10 ประการ ถูกจัดไว้ภายใต้จุดเน้น 5 ประการ ดังนี้

1) ความเป็นไทย : ผู้เรียนต้องสามารถปฏิบัติตนเป็นผู้มีมารยาทไทย ยกย่องผู้มีมารยาทไทย และแนะนำผู้อื่นให้มีมารยาทไทยได้ อาทิ มีการแสดงความเคารพ การสนทนา การแต่งกาย และมีสัมมาคารวะ มีความกตัญญูทักท้วงต่อบุคคลในครอบครัว โรงเรียน ผู้ทำประโยชน์ให้แก่สังคม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละต่อสังคม เห็นคุณค่าและอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย

2) รักษาดีดมั่นในศาสนาและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ : ผู้เรียนเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ แสดงออกถึงความรักชาติดีดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตนตามพระบรมราโชวาทหลักการทรงงานและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3) ประองตองสมานฉันท์ : ผู้เรียนเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ พึ่งพาซึ่งกันและกัน ยอมรับในอัตลักษณ์และเคารพความหลากหลายในสังคมพหุวัฒนธรรม แก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี เจรจาไกลเกลี่ย เจรจาต่อรอง ระวังความขัดแย้ง

4) ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข : ผู้เรียนต้องปฏิบัติตนตามกฎระเบียบของโรงเรียน และเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว โรงเรียน ปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ มีส่วนร่วมและรับผิดชอบ รู้ทันข่าวสาร และตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ การใช้สิทธิ หน้าที่ และเสรีภาพอย่างรับผิดชอบ

5) มีวินัยในตนเอง : ผู้เรียนต้องซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร อดทน ใฝ่หาความรู้ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ ยอมรับผลที่เกิดจากการกระทำของตนเอง

ผลการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองถูกกำหนดไว้ให้พิจารณาจากพฤติกรรมกรรมการแสดงออก ชิ้นงานและร่องรอยหลักฐานการเรียนรู้ของผู้เรียนว่าเป็นไปตามผลการเรียนรู้และจุดเน้นของรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองหรือไม่ โดย สพฐ. ได้จัดแบ่งพฤติกรรมกรรมการแสดงออก 10 ประการ ภายใต้ 5 จุดเน้น ตามระดับชั้นและช่วงชั้นไว้ด้วย พร้อมทั้งยกตัวอย่างการใช้หลักฐานประกอบการประเมิน อาทิ การปฏิบัติตามกฎระเบียบและการทำหน้าที่ อาจพิจารณาจากการแต่งกาย การเข้าแถว และการดูแลพื้นที่ที่ได้รับมอบหมาย เป็นต้น ส่วนการส่งเสริมจิตสาธารณะอาจวัดจากกิจกรรม

ช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ โดยใช้แบบฟอร์มที่ สพฐ. ได้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นตัวอย่างแนวทางในการประเมินรายวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติม

โดยเพื่อให้การปลูกฝังจิตสำนึกพลเมืองดีตามแนวทางของ คสช. ผ่านการผลักดันรายวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมเดินหน้าต่อไปได้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้มีหนังสือที่ ศธ 04010/ว 779 (ลงวันที่ 26 มิถุนายน 2557) ถึง ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทุกเขต เรื่อง แนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับนโยบายการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง โดยให้สถานศึกษาจัดรายวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นรายวิชาเพิ่มเติม ทุกระดับชั้นและช่วงชั้น โดยในระดับประถมศึกษา (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6) และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3) จัดให้มีการเรียน 40 ชั่วโมงต่อปี ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) จัดให้มีการเรียน 80 ชั่วโมงตลอด 3 ปี และมีคำสั่งให้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ภาคเรียนที่ 2 ของปีการศึกษา 2557 เป็นต้นไป ต่อมาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้มีหนังสืออีก 1 ฉบับ หนังสือที่ ศธ 04010/ว 1239 (ลงวันที่ 1 กันยายน 2557) เรื่องชี้แจงแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับนโยบายการจัดการเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติม เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทุกเขต เพื่อขอให้สถานศึกษาเพิ่มรายวิชา ‘หน้าที่พลเมือง’ ลงในหลักสูตรของสถานศึกษาเป็น ‘รายวิชาเพิ่มเติม’ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีการกำหนดรหัสรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองและหน่วยกิตการเรียนรู้ต่อภาคเรียนอย่างชัดเจน

นอกจากนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ยังได้จัดให้มีการอบรมวิทยากรแกนนำ ในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองขึ้น 4 รุ่น

รุ่นที่ 1 ระหว่างวันที่ 22-25 กันยายน 2557 ณ โรงแรมอะเดรียติค กรุงเทพมหานคร

รุ่นที่ 2 ระหว่างวันที่ 24-27 กันยายน 2557 ณ โรงแรมอะเดรียติค กรุงเทพมหานคร

รุ่นที่ 3 ระหว่างวันที่ 30 กันยายน – 3 ตุลาคม 2557 ณ โรงแรมกรุงศรีริเวอร์ พระนครศรีอยุธยา

รุ่นที่ 4 ระหว่างวันที่ 3-6 ตุลาคม 2557 ณ โรงแรมกรุงศรีริเวอร์ พระนครศรีอยุธยา

แนวทางการจัดการเรียนรู้ รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง

เอกสารประกอบการอบรมวิทยากรแกนนำ
ในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง

- รุ่นที่ ๑ ระหว่างวันที่ ๒๒-๒๕ กันยายน ๒๕๕๗ ณ โรงแรมอะเดรียติก กรุงเทพมหานคร
- รุ่นที่ ๒ ระหว่างวันที่ ๒๔-๒๗ กันยายน ๒๕๕๗ ณ โรงแรมอะเดรียติก กรุงเทพมหานคร
- รุ่นที่ ๓ ระหว่างวันที่ ๓๐ กันยายน-๓ ตุลาคม ๒๕๕๗ ณ โรงแรมกรุงศรีริเวอร์ พระนครศรีอยุธยา
- รุ่นที่ ๔ ระหว่างวันที่ ๓-๖ ตุลาคม ๒๕๕๗ ณ โรงแรมกรุงศรีริเวอร์ พระนครศรีอยุธยา

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
กระทรวงศึกษาธิการ

พร้อมกันนี้ สพฐ. ยังได้จัดทำแนวทางการพัฒนาและประเมินค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการขึ้น (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2560) เป็นแนวทางให้แก่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.) ในการจัดกิจกรรมเพื่อปลูกฝังค่านิยม 12 ประการสู่นักเรียน ซึ่งมีการระบุขั้นตอนการดำเนินการไว้ตั้งแต่การแต่งตั้งผู้รับผิดชอบ การศึกษาค่านิยม 12 ประการ การเลือก/พัฒนา/สร้างเทคนิควิธีการและเครื่องมือประเมิน ดำเนินการพัฒนาและประเมินผู้เรียน นิเทศกำกับติดตาม ซึ่งให้ดำเนินการเป็นระยะ จากนั้นสถานศึกษาสรุปและรายงานผลภาพรวมการดำเนินงาน ผลการพัฒนาค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ ต่อผู้เกี่ยวข้อง โดยในแนวทางการพัฒนาและประเมินค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการที่จัดทำขึ้นฉบับนี้ สพฐ. ได้ลงรายละเอียดตัวอย่างตัวชี้วัดและกิจกรรมของแต่ละค่านิยมหลักไว้ใน “แผนการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (แนะแนว) บูรณาการค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ” เช่น เรื่องค่านิยมเรื่องความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ กำหนดตัวชี้วัดคือ มีความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของสถาบันพระมหากษัตริย์ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ ชมสื่อวีดิทัศน์พระราชกรณียกิจ โครงการหลวง จากนั้นก็สรุปพฤติกรรมที่สรุปความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น พร้อมทั้งกำหนดรายละเอียดกิจกรรมไว้สำหรับตรวจทานด้วยว่าโรงเรียนและครูผู้สอนได้ทำกิจกรรมใดบ้างเพื่อส่งเสริมต่อค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ เช่น กิจกรรมวันสำคัญเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตอบค่านิยม ข้อที่ 1 3 และ 5 กิจกรรมค่ายพุทธบุตรตอบค่านิยม ข้อที่ 1 5 8 และ 11 หรือกิจกรรมเด็กไทยรู้คิดมีจิตสาธารณะ ซึ่งตอบค่านิยม ข้อที่ 2 และ 12 เป็นต้น (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2560)

ตัวอย่าง
ตารางวิเคราะห์ความสอดคล้องของโครงการกับค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ

ที่	ชื่อโครงการ	ค่านิยมหลักของคนไทย (ข้อที่)											
		๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
๑	วันสำคัญ เทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์	✓		✓		✓							
๒	ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม		✓				✓		✓				
๓	ย้อนอดีตกรุงศรี	✓			✓	✓							
๔	ค่ายพุทธบุตร	✓				✓			✓			✓	
๕	รักการอ่าน สานสัมพันธ์				✓	✓			✓				
๖	รักภาษาไทย	✓			✓	✓							
๗	มือใหม่หัดค้า		✓							✓	✓		
๘	ค่ายเยาวชนรณรงค์รักโลก ภูมิทัศน์สิ่งแวดล้อม		✓		✓					✓			✓
๙	ช่วยด้วยใจ ให้ด้วยรัก		✓				✓						✓
๑๐	ค่ายพักแรมลูกเสือและยุวกาชาด		✓		✓					✓			
๑๑	เด็กไทยรู้คิด มีจิตสาธารณะ		✓										✓
๑๒	ท่องไปในโลกกว้าง				✓								
๑๓	พัฒนาผู้เรียนสู่ความเป็นเลิศ				✓								
๑๔	ท่องไปในชุมชน				✓								
๑๕	สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน				✓								✓
๑๖	สร้างศิลปะหรรษา ท่องหาความรู้ ควบคู่วินัย ใส่ใจสิ่งแวดล้อม				✓	✓							
๑๗	English Camp				✓				✓				
๑๘	ส่งเสริมภูมิปัญญาในท้องถิ่น					✓							
๑๙	วัยใสใส่ใจความเป็นไทย					✓							
๒๐	หน่วยกระทำความดี						✓						✓
๒๑	ส่งเสริมประชาธิปไตย และเสริมสร้างวินัยนักเรียน							✓	✓	✓			
๒๒	น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง									✓	✓		
๒๓	ภูมิปัญญาไทยบนพื้นฐาน เศรษฐกิจพอเพียง									✓	✓		
๒๔	ออมวันละน้อย ตามรอยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ									✓	✓		
๒๕	ว่ายน้ำ ช่วยเป็น เล่นปลอดภัย											✓	
	รวม	๔	๖	๑	๑๑	๗	๓	๑	๕	๖	๔	๓	๔

๑๑๐ แนวทางการพัฒนาและประเมินค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ

ที่มา: สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560)

แนวทางการพัฒนาและประเมินค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ.

อย่างไรก็ตาม การออกแบบการเรียนการสอนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองให้ถือเป็นอิสระของโรงเรียนที่จะกำหนดตัวชี้วัด กิจกรรมเครื่องมือและวิธีการวัดประเมิน แต่โดยที่ต่องเป็นไปตามกรอบค่านิยมหลัก 12 ประการและจุดเน้น 5 ประการ ที่ สพฐ. กำหนดขึ้น ข้อมูลเนื้อหาที่อยู่ในคู่มือที่สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำขึ้นถือเป็นแนวทางปฏิบัติเท่านั้น

จากข้างต้นจะเห็นได้ถึงความพยายามอย่างต่อเนื่องของภาครัฐในการกล่อมเกลารอบทิศทางโดยปลูกฝังค่านิยมรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การเสียสละประโยชน์ส่วนตน

เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ยึดมั่นวัฒนธรรมไทยและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขสามัคคี ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นมาใช้อำนาจ ส่งผลให้เนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในแบบเรียนช่วงนี้เน้นย้ำไปที่บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์อีกครั้ง ภายหลังจากที่ความรักชาติของชาติในช่วงหนึ่งมีความพยายามโดยคณะราษฎรในการถ่ายโอนไปไว้ที่รัฐธรรมนูญแทนที่พระมหากษัตริย์ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสังคมนิยมไทยตกอยู่ท่ามกลางสงครามอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างลัทธิเสรีนิยมกับลัทธิคอมมิวนิสต์ในเหตุการณ์เดือนตุลาคมปี 2516 และปี 2519 บทบาทความรักสามัคคีได้รับการต่อยอดอย่างยิ่ง ในฐานะเครื่องมือสำคัญในการอยู่รอดของชาติจากลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ถูกสร้างให้กลายเป็นภัยของชาติ จึงยิ่งส่งผลให้แบบเรียนมุ่งขับเน้นบทบาทของพลเมืองไทยในเรื่องของความสมัครสมานสามัคคีและการเสียสละเพื่อชาติเพื่อส่วนรวมมากยิ่งขึ้น สิทธิเสรีภาพจึงได้รับการกล่าวถึงลดลงไปและเป็นไปโดยจำกัดอย่างมาก (ลักษณะ ปันวิชัย, 2542 หน้า 105-173)

การแถลงแนวคิดเรื่องค่านิยมหลักของชาติทั้ง 12 ประการ จึงไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นเทคนิคที่รัฐหรือกลุ่มผู้มีอำนาจใช้มาโดยตลอด ซึ่งส่งผลให้คุณค่าทางการเมืองในแบบเรียนมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาเป็นระยะอันเป็นผลมาจากการต่อสู้ทางการเมืองของฝ่ายต่าง ๆ ส่งผลให้งานวิจัยก่อนหน้านี้หลายชิ้นให้ข้อสรุปว่าแบบเรียนเป็นเครื่องมือหนึ่งในการกล่อมเกลாதำหนัดทางการเมืองของรัฐ ยกตัวอย่างเช่น วิทยานิพนธ์เรื่องรัฐไทยกับการกล่อมเกลาทำหนัดทางการเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. 2475 - 2487 ของ ปวีณา วังมี (2543) ที่ชี้ให้เห็นให้เห็นว่าแบบเรียนเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญของรัฐในการถ่ายทอดอุดมการณ์สู่คนในสังคมเสมอมา โดยเนื้อหาอุดมการณ์ที่มีการถ่ายทอดจะเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงตามแต่ทัศนคติและอุดมการณ์ของผู้มีอำนาจ ยกตัวอย่างเช่น การจัดการศึกษาในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเน้นไปที่การผลิตข้าราชการเพื่อให้สอดคล้องกับช่วงของการสร้างชาติและปฏิรูปประเทศ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวการศึกษาเน้นไปที่อุดมการณ์ชาตินิยมที่เท่ากับกษัตริย์นิยม ทว่าภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรได้ใช้แบบเรียนและการศึกษาเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์การปกครองแบบใหม่หรือระบอบรัฐธรรมนูญนิยมลงสู่ประชาชนแทน อุดมการณ์ทางการเมืองที่ถ่ายทอดผ่านแบบเรียนเปลี่ยนแปลงไปอีกครั้งภายหลังจากปี พ.ศ. 2478 โดยอุดมการณ์ที่ถูกถ่ายทอดเป็นอย่างมากในช่วงนี้เปลี่ยนมาเป็นอุดมการณ์ชาตินิยมและทหารนิยมมากขึ้น เนื่องด้วยมีการเปลี่ยนแปลงผู้มีอำนาจมาเป็นสมาชิกคณะราษฎรสายทหาร อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้การกล่อมเกล่าให้นักเรียนเชื่อว่าการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญนั้นเป็นหน้าที่ของพลเมืองดีประการหนึ่ง

ก็ยังคงได้รับการเน้นย้ำเช่นเดิม ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2481-2487 อุทมการณ์ซึ่งได้รับการถ่ายทอดผ่านแบบเรียนก็เน้นไปที่นโยบายเรื่องการสร้างชาติมากขึ้น โดยการสนับสนุนของผู้นำในเวลานั้นคือจอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื้อหาเรื่องพลเมืองดีและศีลธรรม การปฏิบัติรัฐธรรมนูญนิยมได้รับความสนใจจากผู้นำน้อยลงในช่วงนี้เนื่องจากไม่สอดคล้องกับความคิดของผู้นำที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยอีกต่อไป

งานของนฤมล นิมนวล (2559) ที่ทำการศึกษาการเมืองในแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2503-2551 ก็ชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าเนื้อหาในแบบเรียนนั้นถูกกำหนดขึ้นมาโดยผู้มีอำนาจ ด้วยความหมายสำคัญในการกล่อมเกลாதองการเมือง ในงานชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าในแบบเรียนแต่ละยุคสมัยจะสะท้อนความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐและพลเมือง โดยแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนของไทยที่ผ่านมา มีลักษณะอนุรักษนิยม สืบเนื่องจากการประนีประนอมกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในการครองอำนาจ แบบเรียนจึงเป็นเครื่องมือในการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจเพื่อค้ำจุนระบอบการเมืองตลอดมา ดังนั้น เนื้อหาการเรียนการสอนที่มีการปรับปรุงมักจะไม่กระทบกับอุดมการณ์ในการปกครอง แต่จะเน้นไปที่การปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องตามสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมทั้งภายในและระหว่างประเทศขณะนั้นเป็นสำคัญ

ยกตัวอย่างเช่น ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เนื้อหาในแบบเรียนก็มีความพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบรัฐธรรมนูญและพยายามถ่ายโอนความภักดีของพลเมืองที่แต่เดิมมีจุดหมายอยู่ที่พระมหากษัตริย์มาอยู่ที่รัฐธรรมนูญแทน พร้อมทั้งกล่าวถึงสถานะของพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของรัฐและใช้อำนาจผ่านรัฐสภา รัฐบาล และศาลแทนการปกครองบ้านเมืองโดยตรงดังอดีต อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในแบบเรียนไปพอสมควร มีการกล่าวถึงประชาธิปไตยมากกว่าแต่ก่อน และกล่าวถึงปัญหามากมายต่างไปจากแบบเรียนในอดีต อันเป็นผลจากการประนีประนอมกันระหว่างฝ่ายผู้ครองอำนาจและภาคประชาชนที่ตื่นตัวและเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 ซึ่งรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมากกว่ารัฐธรรมนูญฉบับผ่านๆ มา ส่งผลให้มีการผลักดันพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ของนักวิชาการในระบบราชการสายปฏิรูป อันนำไปสู่การต่อรองและประนีประนอมกันระหว่างนักวิชาการฝ่ายอนุรักษนิยมและฝ่ายก้าวหน้าในการบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองของไทยที่ไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบกระทันหันแต่ก็ไม่ได้หยุดเฉยอยู่หนึ่งไม่มีการปรับตัว โดยที่นักวิชาการสายปฏิรูปสามารถผลักดันให้มีการบรรจุแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยสันติวิธี และสิทธิมนุษยชนเข้าไปคู่ขนานกับแนวคิดเรื่องความรักชาติ ศาสนา

และพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นคุณค่าหลักในแบบเรียนได้แม้จะไม่ใช่นี้อาสาสาระหลักก็ตาม (นฤมล นิมนวล, 2559 หน้า 78)

ประชาธิปไตยในแบบเรียนถูกนำมาเชื่อมโยงกับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอย่างชัดเจน ภายใต้หลักสูตรการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2521 ผ่านการนำเสนอพระราชกรณียกิจหลายประการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอันสืบเนื่องมาจากพระราชกรณียกิจของพระองค์เป็นส่วนหนึ่งของระบอบประชาธิปไตยพลเมืองจึงพึงร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือไม่ก็เป็นอาสาสมัครช่วยเหลืองานราชการและชุมชน ในฐานะพลเมืองดี สิทธิเสรีภาพที่นำเสนอในแบบเรียนช่วงนี้จึงเน้นไปที่การใช้เสรีภาพอย่างจำกัด โดยมีการยกพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมากล่าวอ้างอิงไว้ว่า “...ความพอสมควรเป็นหัวใจของประชาธิปไตยเพราะว่าทุกคนมีเสรีภาพแต่เสรีภาพนั้นเป็นเสรีภาพพอสมควร...” นอกจากนั้น แบบเรียนในยุคนี้ยังมีกรกล่าวถึงเป็นครั้งแรกว่าพระมหากษัตริย์มีพระราชสถานะเป็น ‘ศูนย์รวมใจของคนในชาติ’ ดังความที่ปรากฏในแบบเรียนรายวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ที่ว่า “ชาติไทยเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองมานับเป็นร้อย ๆ ปีแล้ว ไทยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขของประเทศมาช้านาน พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมใจของคนทั้งชาติ” ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ก็ได้รับการอธิบายว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่คนไทยเพราะพระองค์ไม่ต้องการให้คนไทยสูญเสียเลือดเนื้อและฆ่ากันเอง (ลักขณา ปันวิชัย, 2542 หน้า 105-173)

คำนิยาม 12 ประการจึงเป็นอีกกระบวนการหนึ่งที่ผู้มีอำนาจในเวลานั้นนำมาใช้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนเพื่อปลูกฝังค่านิยมทางการเมืองที่พึงประสงค์สู่พลเมืองของรัฐไทย ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ในการเป็นพลเมืองที่มีคุณธรรมจริยธรรมเสียสละเพื่อบ้านเมือง ซึ่งแท้จริงแล้วแนวคิดเรื่องพลเมืองดีดังกล่าวเป็นแนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงมานานแล้ว นับตั้งแต่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงมีพระบรมราชโองการให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ยกร่างโครงการศึกษาสำหรับชาติขึ้น ซึ่งต่อมาก็ได้ยกขึ้นมาเป็น “โครงการศึกษาสำหรับชาติ พ.ศ. 2441” กำหนดให้มีการเรียนการสอนจริยธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาสำหรับพลเมืองในเวลานั้น โดย ม.ร.ว.เปีย มาลากุล ได้ประพันธ์แบบเรียนเรื่องหน้าที่พลเมืองดีขึ้นมาพร้อม ๆ กับหนังสือเรื่องสมบัติผู้ดี สำหรับใช้ประกอบในการเรียนการสอน ซึ่งทำให้คุณลักษณะของพลเมืองดีของสังคมไทยมีความชัดเจนขึ้นมา (จารุวรรณ แก้วมะโน, 2563

หน้า 122-143) และนับจากนั้นเป็นต้นมาการศึกษาสำหรับพลเมือง (civic education) ของไทยก็ยังคงดำรงอยู่ภายใต้กรอบคำอธิบายพลเมืองดีผู้มีจริยธรรม มารยาท และผู้ดีผสมกับการเป็นชาวพุทธที่ดี มาโดยตลอดกระทั่งปัจจุบัน ดังสะท้อนให้เห็นผ่านชื่อสารย่อยย่ย สารที่ 1 ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม และในจุดมุ่งหมายสำคัญ 5 ประการของ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานแห่งชาติ พ.ศ.2551 ในข้อที่ 1 ที่ระบุว่า 1) มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 หน้า 5) นอกจากนั้น หนังสือสมบัติผู้ดี ยังได้รับการระบุจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติมนอกเวลา ใช้ควบคู่กับวิชาประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมืองอีกด้วย (องค์การค้ำ สกสค., 2558)

3.4 พลเมืองดีในสายตาของรัฐไทย

แท้จริงแล้วก่อนหน้าที่ คสช. จะประกาศค่านิยม 12 ประการเพื่อปลูกฝังคุณค่าทางการเมือง ในการเป็นผู้รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ให้แก่นักเรียนในฐานะพลเมืองไทยอย่างเป็นทางการโดยแยก รายวิชาหน้าที่พลเมืองออกมาเป็นรายวิชาเพิ่มเติมอย่างเป็นทางการนั้น กระแสการเรียกร้อง ‘คนดี’ ได้เกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นระยะ โดยบุคคลที่มีความสำคัญในการผลักดันให้ประเด็นเรื่องคุณธรรม จริยธรรมยังคงอยู่ในกระแสสังคมเรื่อยมาก็คือพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและ รัฐบุรุษ ที่คอยเผยแพร่แนวคิดนี้ผ่านช่องทางต่าง ๆ เมื่อมีโอกาสอยู่เป็นระยะผ่านการแสดงปาฐกถา ในโอกาสต่าง ๆ โดยนำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงพระราชทานเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2512 ในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ ครั้งที่ 6 ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ อำเภอสตรีราชา จังหวัดชลบุรี เรื่องการให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง มาเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิง ใจความที่มักได้รับการกล่าวถึงมีดังนี้ “...ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคน ไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้คนทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่ การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคน ไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้...” (เปรม ติณสูลานนท์, 2542 หน้า 6)

พระบรมราโชวาทดังกล่าวได้รับการเน้นย้ำบ่อยครั้งโดยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เพื่อกำหนดเป้าหมายและทิศทางการบริหารบ้านเมืองโดยเน้นการ ‘ส่งเสริมคนดี และควบคุมคนไม่ดี’ ยกตัวอย่างเช่น ปาฐกถาเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2543 ที่โรงแรมรอยัลปรีนเซส อำเภอมือง จังหวัด นครราชสีมา พลเอกเปรม ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ ‘คน’ ในฐานะปัจจัยสำคัญที่สุดของบ้านเมือง “โลกจะสงบร่มเย็น หรือลุกเป็นไฟ อยู่ที่คน ขาดบ้านเมืองก็เช่นกัน จะสงบสุขหรือลุกเป็นไฟก็อยู่ที่

คน” (ปาฐกถา พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 29 กรกฎาคม 2543) โดยในงานดังกล่าว เป็นการปาฐกถาของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในหัวข้อ ‘คนของแผ่นดิน’ ซึ่งก็ได้เน้นย้ำความสำคัญของการแทนคุณแผ่นดินอีกครั้ง เพื่อสนองพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช โดยปาฐกถาครั้งนี้ปิดท้ายไว้ว่า “ชาติบ้านเมืองเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใครก็ตาม แม้แต่เพียงจะคิดยึดถือเป็นของตนเองหรือของพรรคพวกของตนเองเพื่อประโยชน์อันไม่ชอบธรรมต่อตนเอง หรือต่อพรรคพวกของตนเอง จะพบกับความหายนะในที่สุด พระสยามเทวาธิราช จะปกป้องคุ้มครองคนดีของชาติบ้านเมืองเสมอ และจะสาปแช่งคนไม่ดีให้มีอันตกลูกซี้ได้ยากแสนสาหัสตลอดชีวิต” ซึ่งเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของชาติบ้านเมืองได้รับการกล่าวถึงโดยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในปาฐกถาอีกหลายครั้ง สะท้อนให้เห็นมุมมองความเชื่อของพลเอกเปรมที่พยายามเชื่อมโยงกันระหว่างคนดีกับการสนองพระราชปณิธานขององค์พระมหากษัตริย์ กับการเป็นคนไม่ดีในแง่ของการไม่แทนคุณแผ่นดิน ซึ่งจะต้องทนทุกข์ทรมานจากการลงโทษของสิ่งศักดิ์สิทธิ์

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ยังคงเน้นย้ำเรื่องการตอบแทนคุณแผ่นดินในฐานะ “คนดี” อยู่อีกหลายครั้ง เช่น ในการบรรยายเนื่องในพิธีมอบรางวัลประกวดบทความ “เกิดมาต้องตอบแทนบุญคุณแผ่นดิน” ณ โรงแรมอิมพีเรียล ควีนส์ปาร์ค เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2543 โดยใจความตอนหนึ่งที่กล่าวหยิบยกมาจากพระบรมราโชวาทเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2512 โดยชี้ให้เห็นว่าที่ผ่านมาสังคมยังไม่ได้ควบคุมคนไม่ดีและส่งเสริมคนดีว่า “ดูเหมือน เราไม่ค่อยได้ทำทั้งสองอย่าง คือไม่ได้ส่งเสริมคนดี และไม่ได้ควบคุมคนไม่ดี บ้านเมือง เราจึงไปได้แต่เพียงแค่นี้ ดีขึ้นหรือแย่ลง พวกเรารู้สึกแสบใจ” (คำบรรยายพิเศษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 16 สิงหาคม 2543) แม้แต่ก่อนหน้าที่จะเกิดการรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ที่นำโดยพลเอก สนิธิ บุญยรัตกลิน เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ก็ยังคงกล่าวย้ำถึง ‘คนดี’ การแทนคุณแผ่นดิน การทรยศชาติ ในปาฐกถาอีกหลายครั้ง อาทิ ปาฐกถาเรื่อง “ประเทศไทยใสสะอาดปราศจากคอร์รัปชันและยาเสพติด” เมื่อ 19 มีนาคม พ.ศ. 2544 ได้กล่าวถึงการทรยศชาติกับการแทนคุณแผ่นดินโดยการยึดทฤษฎีใหม่เศรษฐกิจพอเพียง (ปาฐกถาพิเศษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 19 มีนาคม 2544) และในปาฐกถาเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2544 ซึ่งกล่าวถึงเรื่องคอร์รัปชันชัดเจนขึ้น ว่าประเทศชาติขณะนี้กำลังเผชิญวิกฤตการณ์หลายด้าน ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ซึ่งคอร์รัปชันเป็นหนึ่งในวิกฤตที่ประเทศไทยกำลังเผชิญอยู่ (คำบรรยาย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 29 กรกฎาคม 2544)

โดยต่อมาในปาฐกถาเมื่อวันที่ เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2544 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้กล่าวถึงวิกฤติการณ์ของบ้านเมืองอีกครั้งพร้อมเสนอแนะทางรับมือเป็น “คู่มือคนไทย” ว่าให้พึงระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 9) ตั้งต้นอยู่ในความพอดี เศรษฐกิจพอเพียง รู้จักอดออม มีทัศนคติที่ถูกต้อง และรู้จักสามัคคี ความว่า “ที่จริงการรู้จักสามัคคีนี้เป็นคุณสมบัติพิเศษของคนไทยมาช้านาน จะเห็นได้ว่าคนไทยไม่ว่าเชื้อชาติ ศาสนาใด จะเกิดในประเทศไทยหรือเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เราต่างมีความรู้สึก มีความสำนึกในความเป็นคนไทยเท่าเทียมกัน ต่างก็ภูมิใจในความเป็นคนไทย รักและเทิดทูน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เหมือนกันและเท่าเทียมกัน ... ที่นำเรื่องนี้มาเตือนพวกเราอีกครั้ง เพราะประเทศของเราเกิดมีปัญหาขึ้นแล้ว คนไทยกำลังมีทุกข์บ้างก็ทะเลาะกัน โดยไม่จำเป็นกล่าวโทษซึ่งกันและกันโดยไม่สมควร ทำให้เกิดความแตกแยก ซึ่งไม่น่าจะเกิด การรู้จักสามัคคีจะช่วยแก้ปัญหาและนำมาซึ่งความสงบสุข ร่มเย็น เกิดสันติในชาติบ้านเมืองของเรา” พร้อมทั้งย้ำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2512 อีกครั้ง (ปาฐกถาพิเศษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 19 ธันวาคม 2544)

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นบุคคลที่เน้นย้ำเสมอว่าการรักษาวัฒนธรรมเท่ากับการรักษาชาติ ดังความตอนหนึ่งในปาฐกถาพิเศษเรื่อง “คุณค่าของความเป็นไทย” เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2545 ความตอนหนึ่งว่า “การรักษาวัฒนธรรม คือ การรักษาชาติ มีความรู้สึกชัดเจนว่า คุณค่าแห่งความเป็นไทย คุณค่าแห่งความเป็นคนไทย คือปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะดำรงความเป็นชาติ ดำรงความมั่นคงของชาติ ดำรงความเป็นไทยที่สมบูรณ์” (ปาฐกถาพิเศษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 1 เมษายน 2545) โดยคุณค่าวัฒนธรรมไทยที่ได้รับการกล่าวถึงในที่นี้มีอาทิ ความเอื้ออาทร ความรักความเคารพต่อกัน ในหมู่ญาติพี่น้อง โดยพลเอกเปรม ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมไทยนั้นแตกต่างจากวัฒนธรรมตะวันตกโดยแสดงความกังวลว่ากระแสโลกาภิวัตน์อาจกำลังบั่นทอนวัฒนธรรมที่ดีของไทยลงไป “...การดำเนินชีวิตแบบไทยแตกต่างกับการดำเนินชีวิตแบบชาวตะวันตกโดยสิ้นเชิง...กระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังเข้ามา อาจจะทำให้วิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไปในหลายเรื่อง เช่น ในเรื่องการแต่งกาย การกิน การพักผ่อน การเที่ยวเตร่ การแสดงออก ฯลฯ โดยเฉพาะในการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ ฉะนั้น ในเรื่องนี้จึงเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกวัยที่จะคิดไตร่ตรอง ในการที่จะรับวิถีชีวิตของชาวตะวันตกมาใช้กับวิถีชีวิตของเราว่าควรจะมากน้อยเพียงใด” และย้ำเรื่องการแทนบุญคุณแผ่นดินอีกครั้งในปาฐกถาครั้งนี้ ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ปรากฏอยู่ในแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคมด้วย

เรื่องคนเก่งกับคนดี ใครเป็นที่พึงปรารถนาในสังคมไทยมากกว่ากันกลายเป็นประเด็นในสังคมอีกครั้งเมื่อ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ กล่าวปาฐกถาที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต เรื่อง แนวทาง

พระราชดำริสู่การบริหารจัดการภาครัฐ เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2549 ซึ่งมีเนื้อหาสรุปได้ว่า ผู้บริหารที่ดีต้องไม่เป็นเพียงคนเก่งและฉลาด แต่ต้องมีจริยธรรมด้วย (ผู้จัดการออนไลน์, 8 ก.พ.2549) นับเป็นการตอบโต้กลับกรณีพิพาท พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ให้สัมภาษณ์เรื่องการลาออกของ นายวิษณุ เครืองาม และ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ว่าเป็นเพราะอิทธิพลและการสั่งการของ ‘ผู้มีบารมีนอกรัฐธรรมนูญ’ ซึ่งในทางการเมืองเชื่อกันว่าผู้มีบารมีที่เวลานั้นเป็น พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และว่าตนนั้นบงการโดยสุจริต ต่อมาในวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2549 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี ได้กล่าวปาฐกถา ณ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เรียกกร้องให้ทหารแทนคุณแผ่นดิน ในฐานะที่เป็นทหารของชาติและพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนรัฐบาลเป็นเพียงผู้ดูแลเท่านั้น ซึ่งเปรียบเหมือน “จิ้งก่” ที่มาแล้วก็ไป (บรรยายพิเศษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 14 กรกฎาคม 2549) เรื่องคนดีและผู้มีจริยธรรมได้รับการเน้นย้ำอีกครั้งในวันที่ 31 สิงหาคม ปีเดียวกัน ในปาฐกถาที่โรงเรียนนายเรืออากาศนวมินทกษัตริยาธิราช ซึ่งมีตอนหนึ่งที่กล่าวกระทบไปยัง พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ในฐานะนายกรัฐมนตรีว่า “ถ้าเราไปยกย่องคนไม่ดี อันตรายจะมีมาก เพราะเราจะไม่มีส่วนร่วมในการกระทำที่ไม่ดีของเขาด้วย” (ผู้จัดการออนไลน์, 31 ส.ค. 2549)

ความคิดเห็นและข้อเรียกร้องที่พลเอกเปรมแสดงออกมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงก่อนรัฐประหารปี 2549 ได้รับการขานรับจากข้าราชการทหารบางส่วนที่ไม่ต้องการถูกตำหนิว่าเป็นพวก ‘ทหารเลว’ หรือว่าเป็นพวกเดียวกับทักษิณ โดยเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ที่เริ่มก่อตัวขึ้นราวเดือนกุมภาพันธ์ 2549 ซึ่งภายหลังพบว่าเป็นช่วงเวลาไล่เลี่ยกับที่พลเอก สนธิ บุญยรัตกลิน หัวหน้าคณะปฏิวัติเปิดเผยว่าเริ่มเตรียมการปฏิวัติ (กรุงเทพฯธุรกิจ, 22 ก.พ. 2551) ด้าน ประพันธ์ คูณมีหนึ่งในแกนนำของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยได้ปราศรัยบนเวทีพันธมิตรว่าพวกตนไม่เกี่ยงวิธีการเพื่อชัยชนะ “วิธีไหนก็เอาทั้งนั้น ขอให้ได้คนดีปกครองบ้านเมือง” (ประชาไท, 22 มีนาคม 2554)

ต่อมาการรัฐประหารโดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ก็เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2549 นำโดยพลเอก สนธิ บุญยรัตกลิน โดยชี้แจงเหตุผลไว้ใน ‘สมุดปกขาว’ ถึงสาเหตุในการยึดอำนาจการปกครองครั้งนี้ว่าเป็นเพราะปัญหาต่าง ๆ การทุจริตผลประโยชน์ทับซ้อน การใช้อำนาจในทางมิชอบ การละเมิดจริยธรรมคุณธรรมของผู้นำประเทศ การแทรกแซงระบบการตรวจสอบทางการเมืองตามรัฐธรรมนูญ ข้อผิดพลาดเชิงนโยบายที่นำไปสู่การละเมิดสิทธิเสรีภาพและการบ่อนทำลายความสามัคคีของคนในชาติ (ประชาไท, 22 พ.ย.2549) ซึ่งเหตุผลที่ใช้ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดที่พลเอกเปรม

ดิณสุลานนท์ ได้เผยแพร่มาตลอดและเข้มข้นมากขึ้นเรื่อยก่อนหน้าจะมีการรัฐประหารราว 7 ปี นับตั้งแต่ปี 2542 เป็นต้นมา

ต่อมาภายหลังจากการรัฐประหารในปี 2549 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ องคมนตรี เป็นนายกรัฐมนตรี ในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2549 ซึ่ง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรี และรัฐบุรุษ ได้ออกมาเคลื่อนไหวกับการรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ ภายหลังจากมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีว่าเป็นคนดี เปรียบเสมือนวินสตัน เชอร์ชิลล์ นายกรัฐมนตรีของอังกฤษ (ผู้จัดการออนไลน์, 15 พ.ย. 2549) ซึ่งเป็นเสมือนกับรับประกันคุณภาพให้แก่ พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ อีกชั้นนอกเหนือจากสถานะภาพของ พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ ในตำแหน่งอดีตผู้บัญชาการทหารสูงสุดและองคมนตรี โดยภายหลังจากการรัฐประหารไม่นานนัก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2549 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้ออกเรียกร้องอีกครั้งให้คนไทยปรองดองสามัคคีกันเพื่อรักษาและพัฒนาบ้านเมือง

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ยังคงมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องภายหลังจากการรัฐประหาร เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของการปกครองบ้านเมืองโดย “คนดี” เช่น ปาฐกถาพิเศษ เป็นคนดีได้อย่างไร วันที่ 26 กรกฎาคม 2550 โดยปาฐกถาในครั้งนี้ได้อรรถาธิบายเกี่ยวกับการแทนคุณแผ่นดินไว้ว่า “การตอบแทนบุญคุณแผ่นดิน หมายความว่าอย่างไร การตอบแทนบุญคุณแผ่นดิน ก็คือการทำความดี เพื่อให้แผ่นดินมีความสุข คนในแผ่นดินมีความสุขช่วยกัน สร้างคนดีในแผ่นดินจนเรามีคนดีมากเหลือเกิน จนกระทั่งต้องเบียดเสียดเบียดคยัดกัน อีกประการหนึ่ง ของความหมายสั้นก็คือว่า การไม่ทำความชั่ว ไม่ทำให้แผ่นดินมีปัญหา ไม่ทำให้คนในแผ่นดินเดือดร้อน” (เปรม ติณสูลานนท์, 2550)

ประเด็นต่าง ๆ ที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ กล่าวถึงเรื่องการให้คนดีได้ปกครองบ้านเมืองนั้น ยังคงได้รับการขยายผลโดยกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปในปี 2550 ซึ่งชัยชนะเป็นของพรรคพลังประชาชน ได้สร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยเนื่องจากกลุ่มมีความเชื่อว่าพรรคพลังประชาชนมีความเชื่อมโยงกับทักษิณ ชินวัตร ซึ่งทางกลุ่มเคลื่อนไหวขับไล่ให้ลงจากตำแหน่งกระทั่งนำมาสู่การรัฐประหารในปี 2549 ทำให้กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยกลับมาชุมนุมกันอีกครั้ง เพื่อกดดันให้นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นคือนายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ลาออกจากตำแหน่ง ด้วยกลยุทธ์ตีสนามบิน

ดอนเมืองและท่าอากาศยานสุวรรณภูมิในปี 2551 กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยประกาศ ยุติการชุมนุมภายหลังจากศาลรัฐธรรมนูญมีมติยุบ 3 พรรคการเมืองคือ พรรคพลังประชาชน พรรคชาติไทย และพรรคภูมิใจไทย ด้วยข้อกล่าวหากระทำการที่เข้าข่ายทุจริตการเลือกตั้ง ซึ่งส่งผลให้คณะกรรมการบริหารพรรคทั้ง 3 พรรค จำนวน 109 คน ถูกตัดสิทธิ์ทางการเมืองเป็นเวลา 5 ปี รวมไปถึงนายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ที่ไม่เพียงแต่ต้องพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเท่านั้น แต่ยังต้องถูกตัดสิทธิ์ทางการเมืองอีกด้วยในฐานะรองหัวหน้าพรรคพลังประชาชน จึงทำให้ สภาผู้แทนราษฎรลงมติเลือกนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่แทนตำแหน่งที่ว่างลง ซึ่งพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้ออกมาแสดงท่าทียินดีที่อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้รับเลือกให้เป็น นายกรัฐมนตรีว่า “...บ้านเมืองเราโชคดีที่ได้ท่านมาเป็นนายกรัฐมนตรี ผมมั่นใจว่านายกรัฐมนตรีจะ แก้ไขปัญหาของชาติบ้านเมืองได้ด้วยความร่วมมือของคนทั้งประเทศ ผมดีใจที่ได้นายกรัฐมนตรีชื่อ อภิสิทธิ์ และคิดว่าคนไทยก็ดีใจ...” โดยความตอนหนึ่งกล่าวถึงพระสยามเทวาธิราชว่าโปรด “ชี้ทางสว่างให้กับพวกเราทุกคน มอบความสำเร็จ มอบความดี มอบความเป็นคนไทยให้กับพวกเราทุกคน เพื่อจะได้นำไปประพฤติปฏิบัติ คุณอภิสิทธิ์จะต้องเหนื่อยมาก ๆ อย่างแน่นอน แต่มั่นใจว่าคุณอภิสิทธิ์ พร้อมและยินดีที่จะเหนื่อยเพื่อชาติบ้านเมือง เพื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อคนไทย ขอให้ประสบความสำเร็จ” (ประชาไท, 30 ธ.ค.2551)

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งทางการเมืองยังคงไม่ยุติเนื่องจาก กลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) ซึ่งมีเสื้อสีแดงเป็นสัญลักษณ์ ยังคงเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องเพื่อต่อต้านรัฐบาลที่นำโดยนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ด้วยเหตุผลที่ว่ารัฐบาลชุดนี้จัดตั้งขึ้นในค่ายทหารและ มาด้วยความไม่ชอบธรรม แต่ถึงอย่างนั้น ในช่วงนี้ประเด็นเรื่อง “คนดี” ก็ยังคงได้รับการเน้นย้ำอยู่ เป็นระยะ ในปี 2555 พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้ออกมาเคลื่อนไหวอีกครั้ง โดยใช้โอกาสในการเป็น ประธานในพิธีเปิดการบรรยายพิเศษเรื่องคุณธรรม จริยธรรม เนื่องในโอกาสครบรอบ 12 ปี การก่อตั้ง สำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ที่ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ เน้นย้ำเรื่องการตอบแทนบุญคุณแผ่นดิน อย่างต่อเนื่อง ด้วยการทำให้แผ่นดินมีความสงบ พร้อมทั้งย้ำถึงความศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมืองว่าไม่มีใคร สามารถยึดเป็นของตนเองได้ ทั้งยังได้กล่าวถึง 9 แนวทางในการตอบแทนบุญคุณแผ่นดินซึ่ง ประกอบด้วย การจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ความซื่อสัตย์-สุจริต การเป็นผู้บังคับบัญชาที่ต้องมีความเมตตา เป็นธรรม และเป็นผู้ให้ การแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศ การน้อมนำพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสมาปฏิบัติ และการมีจริยธรรมควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมภายในจิตใจ เพื่อให้เกิดการคิดและการกระทำที่ดี โดยช่วยเหลือผู้ที่เป็นทุกข์ ไม่คดโกง

ไม่เบียดเบียน และเอาเปรียบผู้อื่น พร้อมทั้ง น้อมนำพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสมาปฏิบัติ (บรรยายพิเศษ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, 3 เมษายน 2555)

การปะทะกันระหว่างฝ่าย กปปส. และ นปช. ท่ามกลางกระแสธารทางความคิดเรื่อง “ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง” และการตอบแทนคุณแผ่นดินที่ได้รับการกล่าวถึงมาโดยตลอดในสังคมไทย นั้น ได้นำไปสู่ข้อเสนองของ กปปส. ในนาม “สภาประชาชน” เรื่องการนำเอามาตรา 7 ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาเป็นทางออก โดยอาศัยการวินิจฉัยตามประเพณีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเมื่อไม่มีบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้บังคับแก่กรณีใด (ประชาไท, 8 ธ.ค. 2556) เพื่อเปิดทางให้กับนายคนนอกที่มาจากการโปรดกระทบอ้อมแต่งตั้งโดยองค์พระมหากษัตริย์ เนื่องจากกระแสการกลับมาของอดีตนายกรัฐมนตรีอย่างทักษิณ ชินวัตร ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้ที่ทุจริตคอร์ปชันและไม่จงรักภักดี ซึ่งไม่ใช่คนดีในอุดมคติของวัฒนธรรมไทย แต่กลับชนะการเลือกตั้งติดต่อกันหลายครั้ง กระทั่ง นำไปสู่การรัฐประหารในปี 2557 นำโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ นำโดย พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เมื่อ 22 พฤษภาคม พ.ศ.2557 ด้วยเหตุผลคือเพื่อป้องกันไม่ให้คนไม่ดีปกครองบ้านเมือง

ท่ามกลางวิกฤตความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นทำให้ประเด็นเรื่องวิชาหน้าที่พลเมือง ได้รับการพูดถึงว่าควรนำกลับมาเพื่อขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นทางโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาคอร์ปชันอันเป็นต้นเหตุแห่งความขัดแย้งในเวลาดังกล่าว นักการเมืองตกเป็นเป้าหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างมากด้วยข้อหาเรื่องคอร์ปชัน ซึ่งเป็นประเด็นที่พลเอกเปรม กล่าวอ้างว่าเป็นหนึ่งในภัยร้ายบ่อนทำลายแผ่นดิน ยกตัวอย่างเช่น สถาบันวิจัยการเรียนรู้ ได้หยิบยกประเด็นที่ชาวสวดออนไลน์ กล่าวถึงเรื่องการนำเอาวิชาหน้าที่พลเมืองกลับมาระบุให้ชัดเจนเป็นรายวิชาอีกครั้งเพื่อยกระดับความสำคัญของวิชาหน้าที่พลเมืองขึ้นมา ในการเป็นส่วนหนึ่งเพื่อช่วยสร้างคนดี มีศีลธรรม จริยธรรมปฏิบัติตนเป็นผู้ที่บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม เพราะการสอนแบบบูรณาการนั้นเป็นการลดทอนความสำคัญของวิชาดังกล่าวลงไป (สถาบันวิจัยการเรียนรู้, 13 มิ.ย.2557)

รศ.ดร.ปริญญา เทวานฤมิตรกุล อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นนักวิชาการอีกรายหนึ่งที่ออกมากล่าวถึงความสำคัญของการสร้างสำนึกพลเมือง โดยให้เหตุผลว่า ระบอบประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้จำเป็นต้องมีพลเมือง ด้วยเหตุนี้ ปริญญาจึงพยายามผลักดันให้มีการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับมหาวิทยาลัยโดยให้เหตุผลว่า “การที่วิชาหน้าที่พลเมืองถูกยกเลิกไป จึงทำให้เกิดปัญหามากขึ้น เพราะทุกคนจะพูดถึงแต่สิทธิเสรีภาพของ

ตนเอง แต่ไม่พูดถึงความรับผิดชอบอีกต่อไป ปัจจุบันโรงเรียนส่วนใหญ่ในประเทศไทยสอนแต่การแข่งขัน เอาการแข่งขันกันเพื่อเข้ามหาวิทยาลัยจนเด็กต้องไปเรียนพิเศษกันตั้งแต่ชั้นอนุบาล ครูจำนวนไม่น้อยก็มีได้สอนนักเรียนในห้องเรียนอย่างเต็มที่ เพราะจะเก็บไว้ไปสอนตอนเรียนพิเศษ” (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555) ซึ่งเรื่องดังกล่าวได้รับการตอบรับจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดย ศ.ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มธ.) ในขณะนั้น ได้ออกมาประกาศว่า ในปีการศึกษา 2554 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มธ.) จะกำหนดให้นักศึกษาของมหาวิทยาลัยทั้งหมด ต้องเรียนวิชาความเป็นพลเมืองกับความรับผิดชอบต่อสังคม (TU100) จำนวน 3 หน่วยกิต เป็นเวลา 48 ชั่วโมง/เทอม เพื่อให้นักศึกษาได้รู้ว่าตนเองต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมด้วยไม่ใช่ต่อตนเองเท่านั้น รวมถึงให้มีจิตสำนึกในการรักประเทศไทย (ไทยโพสต์, 21 ก.พ. 2554)

ความเคลื่อนไหวอีกด้านมาจากฝั่งคุณหญิงประณีตศิลป์ วัชรพล ประธานมูลนิธิฯ ที่มีแนวคิดจะทำโครงการที่นำวิชา “หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม” กลับมาสอนในโรงเรียนไทยรัฐทั่วประเทศ โดยให้เหตุผลว่าวิชาดังกล่าวหายไปจากหลักสูตรการศึกษาของไทยนานหลายสิบปีโดยไม่ทราบสาเหตุ ความเคลื่อนไหวดังกล่าวถูกนำมาเผยแพร่ต่อโดย นายสมชาย กรุสวนสมบัติ เจ้าของคอลัมน์ ‘ซูม’ ของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ โดยนัยว่าการเรียนรู้วิชาหน้าที่พลเมืองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะจะส่งเสริมต่อการมีจริยธรรมที่ดีงาม วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมนั้น เปรียบเสมือนวัคซีนที่ป้องกันความชั่วให้กับเด็กนักเรียน เป็นการต่อต้านความชั่วที่จะมีมา เพราะความชั่วนั้นทำง่าย แต่ความดีนั้นทำยาก หากให้นักเรียนมีภูมิคุ้มกันเสียตั้งแต่เป็นเด็ก ๆ โตขึ้นก็จะเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย ไม่ต้องมาปวดหัวกับเด็กเกเรเช่นทุกวันนี้” (คนไทยวันนี้, 29 มี.ค. 2555)

ในส่วนของสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้จัดพิมพ์หนังสือ “พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย” ขึ้น โดยระบุถึงคุณลักษณะของคนไทยที่พึงปรารถนาไว้ว่า “คนไทยทุกคนต้องปฏิบัติตนเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยจะต้องยึดมั่นในหลักศีลธรรมและคุณธรรมของศาสนา มีหลักการทางประชาธิปไตยในการดำรงชีวิต ปฏิบัติตนตามกฎหมาย ดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งการสร้างความเป็นพลเมืองไม่ได้เฉพาะแต่การทำให้ประชาชนรู้ถึงสิทธิและหน้าที่ที่ตนเองมีเท่านั้น แต่ต้องหันมาสนใจที่จะสร้างให้พลเมืองเกิดตระหนักรู้ ถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว และอยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพ สันติสุขมีอิสระที่กระทำใด ๆ ภายใต้ขอบเขตกฎหมายโดยไม่ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น” (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2555)

ในปีเดียวกัน พลอากาศเอก วีรวิท คงศักดิ์ ซึ่งต่อมาได้เป็นกรรมการในคณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ ในรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา อดีตตราของครุฑพิเศษ ได้ตีพิมพ์หนังสือคุณธรรมกับสังคมไทย โดยกล่าวถึงปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันว่ากำลังประสบกับปัญหาขาดคุณธรรม เพราะสังคมไทยไม่มีการเรียนการสอนเรื่องนี้กันแล้ว “สังคมไทยเราเปลี่ยนไปมาก พ่อแม่หาเวลาสอนลูกน้อยลงเพราะมัวแต่ทำมาหากิน ครั้นจะพังกู้อาจารย์ก็ยาก เพราะสมัยนี้ไม่สอนสมบัติผู้ดี มารยาทเล็กน้อย หน้าที่พลเมืองศีลธรรมกันแล้ว...จำได้ว่าอดีตมีการสอนสมบัติผู้ดีควบคู่กับหนังสือมารยาทเล็กน้อยตั้งแต่ระดับประถม มาถึงวันนี้ไม่ทราบว่ายังสอนกันอยู่หรือไม่ ถ้ายังสอนอยู่ก็จะเป็นสิ่งดีเพราะมีครูและพ่อแม่เป็นแบบอย่างทำตามทีสอนสังคมไทยก็จะดีขึ้น ขณะเดียวกัน ควรนำสาระของหนังสือเหล่านี้ใส่ไว้ในประมวลจริยธรรมของทุกหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชนเพื่อแนะนำและเตือนสติให้ผู้ใหญ่ในสังคมประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของเด็ก” ด้านไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม อดีตรองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในรัฐบาลของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ และหนึ่งในคณะกรรมการสมาชิกปฏิรูปประเทศ ผู้เขียนคำนิยมให้แก่หนังสือเล่มนี้ระบุว่า สังคมไทยกำลังตกอยู่ในสภาวะ “วิกฤตคุณธรรมความดีของสังคมไทย” และชี้ว่าการพลิกฟื้นวิกฤตคุณธรรมของสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยคนไทยทุกคนที่จะร่วมกันฟื้นคืนคุณธรรมจริยธรรมขึ้นมาอีกครั้ง เพราะหนึ่งในสามเสาหลักของสังคมก็คือ ‘ความดี’ ซึ่งขณะนี้กำลังทรุดโทรมอย่างมากจุดรั้งให้ความสามารถและความสุขลดลงตามไปด้วย (วีรวิท คงศักดิ์, 2555 หน้า 153, 328)

จึงเรียกได้ว่าสังคมไทยก่อนหน้าที่จะมีการรัฐประหารนั้นผู้คนในสังคมตกอยู่ในอารมณ์ทางการเมืองที่เชื่อว่าสังคมไทยกำลังประสบกับสภาวะวิกฤตคุณธรรมจริยธรรม สังคมไทยเรียกร้องและต้องการ “คนดี” อย่างมากกระทั่งยินยอมต่อข้อยกเว้นไม่ต้องเป็นไปตามกระบวนการประชาธิปไตยก็ได้ ขอเพียงได้คนดีมีคุณธรรมมาช่วยชาติบ้านเมือง เรื่องคุณธรรมจริยธรรมนั้นถูกทำให้เป็นประเด็นสำคัญของสังคมไทยตลอดมา อ้างอิงตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องการให้คนดีได้ปกครองบ้านเมืองและควบคุมคนไม่ดีไม่ให้ปกครองบ้านเมือง ทำให้ในเวลาต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติจริยธรรมนักการเมืองขึ้น และรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ ก็ตั้งฉายาให้แก่รัฐบาลของตนเองว่า “รัฐบาลปราบโกง”

การผลักดันนโยบายเพื่อสร้าง “คนดี” จึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่หรือเป็นการริเริ่มจาก คสช. หรือพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา แต่การสร้าง “คนดี” นั้นเป็นกระบวนการที่ดำเนินการอย่างเป็น

ระบบมาเป็นระยะ กระทั่งกลายเป็นชุดคุณค่าทางการเมืองที่มักจะถูกนำมาปรับใช้เมื่อประเทศไทยเผชิญวิกฤติ ทั้งยังถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและในแบบเรียนด้วย

จึงกล่าวได้ว่าที่ผ่านมาสังคมไทยยังมีการกล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยน้อย โดยอุดมการณ์หลักที่ครองพื้นที่ส่วนใหญ่ในแบบเรียนก็คืออุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งมีหมุดหมายสำคัญในการค้ำจุนระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและสร้างความมั่นคงของผู้มีอำนาจเป็นหลัก ส่งผลให้สัดส่วนเรื่องราวที่ถูกนำเสนอในแบบเรียนส่วนใหญ่เน้นไปที่วัฒนธรรมไทยมากกว่าหลักประชาธิปไตยสากล โดยวัฒนธรรมไทยที่เน้นย้ำมาโดยตลอดมีอาทิ ความกตัญญูกตเวที การเคารพผู้อาวุโส อ่อนน้อมถ่อมตน สามัคคีเชื่อฟังผู้ใหญ่ ขณะที่หลักประชาธิปไตย

ส ก ล

ที่ได้รับการกล่าวถึงก็ไม่ได้เน้นเรื่องสิทธิเสรีภาพความเสมอภาคและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองตนเอง แต่กลับเน้นไปที่บทบาทของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นประชาธิปไตยทางอ้อมที่ดำเนินการผ่านผู้แทนและสถาบันทางการเมืองไม่ใช่ประชาธิปไตยที่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมกันติดตามตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ มีความสามารถและได้รับการสนับสนุนให้มีการแสดงออกทางการเมืองเพื่อปกป้องสิทธิของตนและผู้อื่น

ทิศทางกรกล่อมเกลາทางการเมืองแก่นักเรียนของรัฐไทยจึงมีความชัดเจนว่ามุ่งเน้นไปที่การ ‘ปลูกฝัง’ จิตสำนึกของความรักชาติและเสียสละเพื่อชาติผ่านการเรียนการสอนรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองและประวัติศาสตร์ โดยหน่วยงานภาครัฐออกมาขานรับกันมากมายและตามข้อเท็จจริงประเด็นเรื่องการนำวิชาหน้าที่พลเมืองกลับมาก็เป็นกระแสเกิดขึ้นมาเป็นระยะ ก่อนหน้าการรัฐประหารของ คสช. ในปี 2557 เสียด้วยซ้ำ โดยมีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นบุคคลสำคัญในการเผยแพร่แนวคิดดังกล่าว ส่งผลให้กระแสธารของชุดความคิดเรื่อง **การทวงคืนวิชาหน้าที่พลเมือง** เริ่มก่อตัวและบ่มเพาะขึ้นมาในสังคมไทย กระทั่งในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 ได้ปรับเปลี่ยนชื่อหมวดสังคมศึกษาให้มีรายวิชาหน้าที่พลเมืองปรากฏชัดเจนขึ้นมา แต่วิชาหน้าที่พลเมืองก็ยังคงตกเป็นจำเลยอยู่เป็นระยะว่าไม่มากพอทั้งยังไม่ชัดเจน จนส่งผลให้ได้กรุ่นใหม่ไม่ตระหนักถึงความรักและความเสียสละต่อชาติเมื่อเปรียบเทียบกับคนรุ่นก่อน เกิดเป็นกระแสเรียกร้องให้มีการแยกรายวิชาหน้าที่พลเมืองออกมาสอนกันอย่างชัดเจนอีกครั้ง แม้จะเป็นไปในฐานะวิชาเพิ่มเติมก็ตาม

ผลที่เกิดขึ้นคือบางกลุ่มในสังคมจะรู้สึกยินดีและรอคอยการ ‘กลับมา’ ของรายวิชาหน้าที่พลเมือง แต่บางกลุ่มกลับมองว่าหน้าที่พลเมืองเป็นวิชาที่ไม่เคยหายไปจากรายวิชาสังคมศึกษา เพียงแต่ไม่ได้แยกกรายวิชาออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนเท่านั้น จึงออกมาขานรับอย่างเสียไม่ได้เพราะเป็นหน้าที่ แต่ถึงอย่างนั้นหลายฝ่ายก็ยังกังวลใจและตั้งข้อสังเกตต่อการนำวิชาหน้าที่พลเมืองกลับมาว่าอาจจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาการแตกแยกทางความคิดของผู้คนในสังคมได้

ยกตัวอย่างกลุ่มที่ขานรับต่อการออกมาประกาศเรื่องวิชาหน้าที่พลเมืองและประวัติศาสตร์ของ คสช. เช่นคอลัมน์นิสต์ในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ที่ประกาศว่า “รู้สึกดีใจที่ได้ทราบแนวนโยบายทางการศึกษาบางประการจากหัวหน้าคณะ รักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และทราบต่อมากว่ากระทรวงศึกษาธิการอาจจะแยกวิชาประวัติศาสตร์และวิชาหน้าที่พลเมืองออกมาจากกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (ทั้งสองวิชาอยู่ในกลุ่มนี้ มาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2521) มาเป็นวิชาเดี่ยวซึ่งมีหน่วยกิจของตัวเอง ที่ดีใจเพราะสองวิชานี้จะได้รับความสนใจและมีความสำคัญมากขึ้น เพื่อให้เด็กได้รู้จักและเข้าใจความเป็นมาของบ้านเมืองหรือรู้จักตนเอง และรู้ถึงบทบาทหน้าที่ซึ่งพึงกระทำเพื่อให้ตนเองเป็น “พลหรือกำลัง” ที่ดีและมีประโยชน์ต่อบ้านเมือง ดังนั้นเราควรส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้อย่างชัดเจน กว้างขวางในทุกยุคทุกสมัย” อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้ก็ไม่ได้เห็นด้วยทุกประการ โดยมองว่าเนื้อหาสาระเรื่องหน้าที่พลเมืองนั้นมีปัญหา ตำราไม่น่าสนใจ ดังนั้น จึงควรนำกิจกรรมมาประยุกต์เพื่อสร้างการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติเพื่อสร้างจิตวิญญาณที่เห็นความสำคัญของสังคม ที่สำคัญผู้ใหญ่บางกลุ่มก็ควรได้รับการหนุนเสริมให้เป็นพลเมืองที่มีความรักสามัคคี มีความปรองดอง มีคุณธรรมและมีความรับผิดชอบต่อสังคมเทิดทูนชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ และมีความรักความภาคภูมิใจในชาติบ้านเมือง (ประพิ์พรรณ ภาณุวัฒน์, 2 ก.ค. 2557)

ขณะที่ บทความคอลัมน์นิสต์ของหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ (ฉบับออนไลน์) เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2557 ที่เขียนโดยสุทธิชัย หยุ่น เจ้าของนามปากกา “กาแฟดำ” เรื่อง ‘หน้าที่พลเมืองที่หายไป’ แม้ในบทความจะไม่ได้ระบุว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับการนำวิชาหน้าที่พลเมืองกลับมาอย่างชัดเจน แต่เนื้อความโดยรวมมีแนวโน้มเห็นว่าควรมีการเรียนการสอนเรื่องหน้าที่พลเมืองในฐานะส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เยาวชนไทยเรียนรู้ที่จะใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบเป็นการใช้สิทธิอย่างมีคุณภาพให้มากขึ้น แม้ไม่อาจรับประกันได้ว่าวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมจะช่วยให้เด็กเรียนมีคุณภาพ รักษาดีและมีความสามัคคีเพิ่มขึ้นได้หรือไม่ เพราะยังขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่บรรจุไว้ แต่ ‘กาแฟดำ’ ก็เป็นคนหนึ่งที่มองว่าการศึกษาที่ผ่านมามีปัญหาเพราะมุ่งสิทธิเด็กมากเกินไป

และไม่ได้เน้นเรื่องหน้าที่มากนัก ทั้งยังเป็นอีกผู้หนึ่งที่ทำให้ประเด็นเรื่อง ‘หน้าที่พลเมือง’ ถูกกล่าวถึงในสังคมอีกครั้ง (กาแพดำ, 17 มิ.ย.2557)

ด้านฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยก็มีทั้งฝ่ายที่ตั้งคำถามต่อเนื้อหาของวิชาหน้าที่พลเมืองที่เพิ่มเติมเข้ามา กับฝ่ายที่ปฏิเสธว่าวิชาหน้าที่พลเมืองหายไป เช่น ผศ.อรรถพล อนันตวรสกุล กล่าวว่า ตนไม่เคยรู้สึก ว่าวิชานี้หายไป “ที่จริงแล้ววิชาประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมืองนั้น ไม่ได้หายไปไหน ซึ่งก่อนหน้านี ประเทศไทยอิงหลักสูตรการเรียนจากประเทศอังกฤษ ซึ่งแยกวิชาเป็น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และศาสนา แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 นักวิชาการที่ได้รับอิทธิพลมาจากอเมริกา ก็มาผลักดันวิชานี้ให้อยู่ในกลุ่มของ “สังคมศึกษา” แทน ซึ่งประกอบด้วย วิชาหน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และศาสนา ซึ่งใช้สอนมาจนถึงปัจจุบัน เพียงแต่ว่าคนที่ ไม่ได้ติดตามความเคลื่อนไหวของการศึกษามากนักก็อาจไม่รู้ว่วิชานี้ยังอยู่” (ไทยรัฐออนไลน์, 26 มิ.ย. 2557)

ผศ.อรรถพล อนันตวรสกุล จึงตั้งคำถามกับการนำวิชานี้มา “ปิดฝุ่น” ว่าเป็นการแก้ไขปัญหา ที่ตรงจุดหรือไม่และเป็นไปตามวัตถุประสงค์หลักแล้วจริงหรือ โดยตั้งข้อสังเกตว่าสถานการณ์ปัจจุบัน ควรจะนำวิชานี้ไปเน้นหนักให้ใครมากกว่ากันระหว่างเด็กหรือผู้ใหญ่ หากเป็นเด็กจะต้องมีการ วางระบบในระยะยาวและต้องชัดเจน เพราะเด็กต้องเรียน 9-12 ปี ขณะเดียวกัน วิชานี้ก็อยู่ใน การเรียนของเด็กตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลายอยู่แล้ว นอกจากนั้น การแยกวิชา ออกมา ภาระครูและนักเรียนก็จะเพิ่มมากขึ้นไปอีก เพราะต้องแยกถึง 5 วิชา ซึ่งสวนทางกับแนวทาง บูรณาการที่ตั้งใจเอาไว้ “วิชาที่ทำอยู่นี้ ระบุว่าจะต้องเรียน 40 ชม. นั้น จะเพิ่มไปอีก 40 ชม. หรือเอา 40 ชม. ไปแทรกในเวลาของเด็ก ขณะเดียวกันครูก็จะ work load มากขึ้น คำถามคือ เราเพิ่มงานเชิง ปริมาณหรือไม่ และถ้าเราอยากให้คุณภาพการเรียนพลเมืองดี ควรเน้นคุณภาพดีกว่าหรือป่าว ไม่ใช่ เพิ่มภาระงานครู หรือถ้าคิดว่าโรงเรียนสอนวิชานี้ไม่ดี เราก็ต้องมาช่วยกันคิดว่าเราจะสอนกันยังไง” (ไทยรัฐออนไลน์, 26 มิ.ย. 2557)

ด้าน รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ระบุว่า วิชาประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมืองอยู่ในหลักสูตร การศึกษาปี 2551 เป็นวิชาที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสังคมศึกษาซึ่งไม่มีน้ำหนักพอที่จะสอนให้รักชาติ และในแง่ของคนไทยนั้น การสอนให้คนไทยเกิดเจตคติเรื่องการรักชาติค่อนข้างยาก เพราะ ในการเรียนปัจจุบันมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับกลุ่มวิชาอื่นมากกว่าจึงสอดแทรกยาก นอกจากนี้ แม้วิชา

หน้าที่พลเมืองจะถูกนำไปอยู่ในวิชาเลือก แต่โอกาสที่นักเรียนจะเลือกเรียนวิชานี้ก็น้อยเพราะไม่มีผลต่อการสอบเข้าเรียนต่อ (นาถชิตา อินทร์สาอาด, 3 ส.ค. 2557)

ด้วยเหตุนี้ แม้โดยตัวหลักสูตรและตำราแบบเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคมจะมีความชัดเจนว่ามุ่งเน้นสร้างพลเมืองไทยให้เป็นพลเมืองดีในแง่ที่มีคุณธรรมจริยธรรมมากกว่าจะเป็นพลเมืองดีในแง่ของการติดตามตรวจสอบและแสดงออกทางการเมืองเพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น กระนั้น การเรียนรู้คุณค่าเหล่านั้นของผู้เรียนก็ไม่ได้สัมพันธ์กับหลักสูตรและแบบเรียนอย่างตรงไปตรงมา ครูผู้สอนคือเงื่อนไขสำคัญที่มีส่วนต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนที่จำเป็นต้องได้รับความสนใจศึกษาไปพร้อมกัน เพราะครูผู้สอนคือผู้ทำหน้าที่เชื่อมต่อเนื้อหาตามหลักสูตรและแบบเรียนสู่นักเรียน ดังนั้น ความเข้าใจต่อคุณค่าประชาธิปไตยและมุมมองทางการเมืองของครูผู้สอนจึงมีส่วนสำคัญ เพราะแม้รัฐจะมีความชัดเจนในเรื่องอุดมการณ์ชาตินิยมและมีการวางกลไกต่าง ๆ เพื่อให้ส่งเสริมให้ครูถ่ายทอดอุดมการณ์ไปตามความต้องการของรัฐ เช่น มีการกำหนดแผน มาตรฐาน การประเมิน เป็นต้น แต่ในทางปฏิบัติอุดมการณ์ของรัฐจะถูกถ่ายทอดออกไปอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ทางการเมืองของครูผู้สอนด้วยว่าสอดคล้องกับอุดมการณ์ของรัฐหรือไม่หรือมีความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยอย่างไร

บทที่ 4

คุณค่าประชาธิปไตยของครูผู้สอน

ในบทที่ 4 นี้มุ่งนำเสนอผลการศึกษเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยในมุมมองของครูผู้สอน อุดมการณ์ทางการเมืองกับการถ่ายทอดคุณค่าประชาธิปไตยจากครูสู่ผู้เรียน คุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียนจากมุมมองของครูผู้สอน รวมไปถึงท่าทีการแสดงออกของครูและมุมมองของครูผู้สอนต่อการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียน เพื่อชี้ให้เห็นว่าครูผู้สอนเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่อาจส่งผลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลาใช่หรือไม่ และมีสถานการณ์ใดบ้างในมุมมองของผู้สอนที่เป็นปัจจัยส่งผลให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองแตกต่างออกไปจากคุณค่าทางการเมืองที่รัฐพยายามกล่อมเกลา

4.1 การถ่ายทอดชุดคุณค่าประชาธิปไตยของครูผู้สอน

ผลการศึกษาพบว่า แม้รัฐจะพยายามกำหนดแนวทางในการส่งเสริมและสร้างพลเมืองที่เป็นคนดีมีจริยธรรมผ่านหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มาตรฐานการศึกษา ตัวชี้วัด และแบบเรียน โดยตอกย้ำอุดมการณ์คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองไทยอีกครั้งผ่านการแถลงเรื่องค่านิยมหลักของชาติ 12 ประการ ทว่าในทางปฏิบัติกลับพบว่าอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐนั้นอาจถูกรู้และถ่ายทอดแตกต่างกันออกไปจากความตั้งใจที่รัฐกำหนดไว้ก็ได้ ทั้งนี้เพราะการถ่ายทอดอุดมการณ์ดังกล่าวต้องผ่านตัวแปรอย่างครูผู้สอนซึ่งไม่จำเป็นต้องมีมุมมองเช่นเดียวกับรัฐเชื่อในอุดมการณ์ของรัฐและเลือกที่จะถ่ายทอดชุดคุณค่าทางการเมืองในรูปแบบที่รัฐต้องการเสมอไป เมื่อประกอบกับโครงสร้างของระบบการศึกษาที่ค่อนข้างเปิดช่องให้แก่โรงเรียนในการจัดวางกิจกรรมและแผนการสอนได้ด้วยตนเอง จึงมีโอกาสที่ครูผู้สอนจะจัดแผนการสอนที่สอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับความต้องการของรัฐก็ได้เช่นกัน ในแง่นี้อุดมการณ์ทางการเมืองของครูผู้สอนจึงมีความสัมพันธ์กับเนื้อหาและลักษณะการถ่ายทอดชุดคุณค่าทางการเมืองจากหลักสูตรสู่ผู้เรียน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าครูผู้สอนซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการเรียนการสอนวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองนั้นมีมุมมองต่อรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองแตกต่างกันออกไป กล่าวคือขณะที่ครูผู้สอนบางกลุ่มไม่ตั้งคำถามกับค่านิยม 12 ประการและพร้อมที่จะปลูกฝังแนวคิดค่านิยม 12 ประการตามแนวทางที่ สพฐ. กำหนดไว้ แต่ครูผู้สอนอีกกลุ่มกลับตั้งคำถามและมีมุมมองว่าค่านิยม 12 ประการไปกันไม่ได้กับคุณค่าประชาธิปไตย ทำให้เกิดความรู้สึกระแวกระอ่วนในการสอนชุดความเชื่อดังกล่าวในช่วงโมงสังคมศึกษาของตน

ดังนั้น แม้จะมีการชานรับทางนโยบายปลูกฝังจิตสำนึกพลเมืองดีตามนโยบายของ นายกรัฐมนตรีและหัวหน้า คสช. พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา โดยกระทรวงศึกษาธิการ กรมการปกครองและฝ่ายความมั่นคง ทว่าในทางปฏิบัติครูผู้สอนก็มีการแสดงออกต่อแนวปฏิบัติ ดังกล่าวแตกต่างกันออกไป ยกตัวอย่างเช่น ในกลุ่มของครูผู้สอนที่ไม่ตั้งคำถามกับค่านิยม 12 ประการ ก็พร้อมที่จะปลูกฝังแนวคิดค่านิยม 12 ประการตามแนวทางที่ สพฐ. กำหนดไว้ ดังตัวอย่าง บทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนรายหนึ่งที่ได้ถึงกิจกรรมและตัวชี้วัดในการเรียนการสอนวิชาหน้าที่พลเมือง ด้วยความภูมิใจว่าตนได้นำแนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างสำนึกพลเมืองเรื่องค่านิยม 12 ประการ มาสอดแทรกเข้าไปในกิจกรรมจิตอาสาต่าง ๆ ว่า “อาจารย์ใช้ชื่อว่าโครงการรักษาดีสุภาพบุรุษ (ขอสงวนชื่อโรงเรียน) รักษาดีอย่างถูกต้อง กิจกรรมทุกอย่างจะมอบหมาย แต่บางทีอาจจะไม่ได้ มอบหมายแต่เป็นจิตอาสาที่คุณไปทำ จะทำวิชาการก็ได้ กิจกรรมองค์กรเอกชนภายนอกให้มาก็ได้ ก็ไปร่วม ถ้าหนูไปร่วมปุ๊บก็เก็บภาพ ... สิ่งที่คุณจะให้เขาอยากจะทำคือคะแนนที่เราล่อเขาให้เขาทำ เนี่ยอันนี้กิจกรรมละ 10 คะแนน 10 คะแนน ก็จะมีประกาศเกียรติคุณ มอบให้กับนักเรียนที่มี คุณธรรมเสียสละมีวินัย โดยมีองค์มนตรีมามอบประจำทุกปี อันนี้ก็จะเป็แรงดึงดูดใจของเด็กกว่าทำ ความดีมีเกียรติบัตร เป็นคุณค่าของจิตใจ” ครูรายเดิมกล่าวต่อว่านโยบายของ คสช. เรื่องค่านิยม 12 ประการนั้น มีความสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของนักเรียนโรงเรียนนี้อยู่แล้ว “ล่อกับอัตลักษณ์ของเด็ก (ขอสงวนชื่อโรงเรียน) ด้วย ที่โรงเรียนกำหนดขึ้นมาก็คือ เป็นผู้รักเพื่อนนับถือพี่ คุณครูกตัญญู พ่อแม่ ดูแลน้องแทนคุณแผ่นดิน เราก็เอาตรงนี้มาล่อ ใครที่สามารถปฏิบัติได้ สอดคล้องกับอัตลักษณ์ ตรงนี้ได้... ก็จะมีคะแนนที่ให้ว่าเกรด 4 ... 0.5 หน่วยกิจต่อเทอมคือวิชาหน้าที่พลเมืองแต่เวลาตั้งชื่อ อาจารย์เอามาจากผู้ใหญ่แนะนำนะ คือโครงการรักษาดี รักษาดีอย่างไรให้ถูกต้อง ...” (สัมภาษณ์ ครู ใจดี, 21 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายหนึ่งกล่าวถึงการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของตนว่าไม่ได้มีการสอน เรื่องประชาธิปไตยมากนัก แต่มุ่งเน้นไปที่การสร้างคุณลักษณะของพลเมืองดี ให้มีคุณลักษณะ ตามค่านิยมที่ คสช. กำหนดไว้ โดยมองว่านั่นเป็นการส่งเสริมคุณค่าประชาธิปไตยในการเป็นผู้มีจิตอาสา มีความรับผิดชอบ “อันที่จริงไม่ได้สอนคุณค่าประชาธิปไตยเลย ก็จะไปสอนเรื่องพลเมืองดี คุณลักษณะของพลเมืองดี เช่น การเคารพกฎหมายและกติกาของสังคมซึ่งก็ถือว่าเป็นพลเมืองดี ในสังคมประชาธิปไตยได้ ทีนี้คุณค่าประชาธิปไตยถ้าจะยกตัวอย่างให้เด็กให้เขารับรู้ก็จะบอกว่า อย่างเช่นการรู้จักทำงานร่วมกันกับเพื่อน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกับทางโรงเรียน ช่วยกันดูแลรักษา สมบัติของส่วนรวม...การเรียนการสอนของครูก็จะให้ความสำคัญในเรื่องการรู้จักบทบาทหน้าที่ของ

ตนเอง ซึ่งทำหน้าที่ได้ทั้งต่อตนเองต่อเพื่อนต่อโรงเรียนครอบครัวแล้วก็สังคมชุมชน” (สัมภาษณ์ ครู
น้ำ, 19 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนจากโรงเรียนสาธิตแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครกล่าวว่าวิชาหน้าที่พลเมืองและวิชา
ประวัติศาสตร์มีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากเหง้าของประเทศ นักเรียนจะรักชาติได้ต้องเริ่มจากวิชา
ประวัติศาสตร์ “...ประมาณเจ็ดแปดปีที่แล้วมีการรณรงค์ให้เด็กไทยเรียนประวัติศาสตร์ คือปลูกฝัง
ไม่ให้ลืมรากเหง้าตัวเอง เพราะว่ากระแสของการที่พยายามบิดเบือนข้อมูลต่าง ๆ เพราะการจะโจมตี
อะไรสักอย่างต้องโจมตีที่รากเหง้า การจะล้มอะไรสักอย่างต้องล้มที่รากเหง้าเพราะฉะนั้นเขาถึง
พยายามปลูกฝังประวัติศาสตร์” (สัมภาษณ์ ครูเขียว, 10 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนรายเดิมกล่าวต่อว่า ตนเองให้ความสำคัญกับวิชาประวัติศาสตร์ อีกส่วนหนึ่ง
เป็นเพราะสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงเคยมี
พระราชเสาวนีย์ต่อการเรียนรู้วิชาประวัติศาสตร์ว่า “มันเป็นนโยบายเมื่อประมาณสิบกว่าปีที่แล้ว
ตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ที่พยายามให้เด็กไทยอย่าลืมรากเหง้าของตัวเอง...ทำไม
ฝรั่งไม่ลืมรากเหง้าตัวเอง เพราะวิชาประวัติศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญแต่ว่าไทยมันมีไม่กี่อย่าง...ผมพูดกับ
เด็กให้ฟังเรื่องการเมืองเป็นเรื่องละเอียดอ่อนและที่สำคัญถ้าเราสอนการเมืองเราจะต้องเชื่อมกับ
สถาบันแต่ผมเลี้ยงจะไม่พูด บางเรื่องที่พูดได้ต้องพูดกลางๆเพราะว่าการเป็นครูที่สอนการเมือง
การปกครองถ้าคุณวางตัวไม่ถูกก็จะเป็นข้อเสีย คุณจะเห็นได้ว่าทำไมครูสอนการเมืองการปกครอง
แล้วเด็กไม่เข้าใจแล้วเด็กมีพฤติกรรมเปลี่ยนไป เพราะคุณวางตัวไม่เป็นกลาง แม้คุณจะเป็นสื่อแดง
สื่อเหลือง คุณต้องไม่แสดงออก...ไม่งั้นเด็กก็จะคิดว่าครูทำได้แล้ว เราจะไปทำอย่างนี้ได้ยังไง
ประชาธิปไตยที่แท้จริงคืออะไร ปัญหาอยู่ที่ครูครับ ว่าเข้าใจการเมืองจริงหรือเปล่า” (สัมภาษณ์ ครู
เขียว, 10 กรกฎาคม 2565)

ด้านกลุ่มครูผู้สอนที่ไม่เห็นด้วยกับการเรียนการสอนวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง เรื่องค่านิยม
12 ประการ ได้แสดงความเห็นต่อการเรียนรายวิชาดังกล่าวว่า “... คือหลักสูตรแกนกลางมันจะมีบอก
มาตรฐานและตัวชี้วัดอยู่ว่าเด็กจะต้องทำอะไรได้ แล้วก็เรียนเรื่องอะไร แต่ว่าไอ้ตัว 57 ที่ออกมาเนี่ย
มันมี 5 จุดเน้นที่ตาม คสช. เขากำหนดไว้แล้ว...บางคนเรียกวิชานี้เป็นชื่อเล่นว่า วิชาชาตินิยมศึกษา
คือมันพ่วงค่านิยม 12 ประการมาด้วย” ครูผู้สอนรายหนึ่งกล่าว โดยอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการ
จัดการเรียนการสอนรายวิชาดังกล่าวในโรงเรียนของตนว่า “บางโรงเรียนก็จัดเป็นอีกรายวิชาหนึ่ง
เพิ่มเติมขึ้นมาให้ทุกชั้นไปเรียน ก็อาจจะมีการวัดประเมินผลมีเกรดมีอะไร ในทราบนสคริปอะไรแบบนี้

แต่ว่าบางโรงเรียนก็ไม่มี หมายถึงไม่ได้มีเป็นรายวิชาแต่ว่าบอกไปว่าสอนแล้วนะ ผ่านวิชาลูกเสือ เป็นการบูรณาการแล้วก็มีการวัดประเมิน ก็มีการบอกว่าเด็กคนไหนผ่าน ก็คือแค่ให้มันมีตามนโยบาย” (สัมภาษณ์ ครูנית, 30 มิถุนายน 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายหนึ่งกล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ในโรงเรียนของตนว่า “เราจะเอาไว้เป็นวิชาแฝงเรามีหน่วยกิต เรามีการเขียนเวลาให้ แต่เราไม่มีการสอน คือมันจะมี ม.4 ม.5 และ ม.6 ก็จะเป็นวิชาแฝงกับวิชาเสริม ก็คือประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ...เราก็จะบูรณาการกับเหตุการณ์ในสังคมต่าง ๆ” ครูผู้สอนรายเดิมกล่าวถึงมุมมองของตน ต่อการเรียนการสอนวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มเติมอีกว่า “สำหรับผม ผมยังไม่อยากสอนเลย อันนี้ พูดกันตรง ๆ คือถ้าถามว่าจะสอนได้ไหม สอนได้ ให้สอนได้ แต่ว่าผลลัพธ์จากการสอนตัวนี้กับนักเรียน ถ้ามองในมุมมองผม ไม่มีนักเรียนคนไหนรับได้ คือหมายความว่าให้นำเอา 12 ประการไปใช้หรืออะไร ... โดยส่วนตัวไม่ได้เห็นด้วยกับตัวนี้ โดยโอเคไม่ได้เห็นด้วยอยู่แล้ว แต่ถ้าจำเป็นต้องสอนจริง ๆ ก็คงจะสอนไปตามนั้น แต่ในขณะที่เราสอนก็อาจจะวิพากษ์วิจารณ์ อภิปราย ... ค่านิยม 12 ข้อ มันดี ยังไงแล้วถ้ามันไม่สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบันแล้วมันควรต้องเป็นอะไรได้บ้าง..ผมก็จะบิดเนื้อหาว่า ใครก็ได้ในสังคมที่คุณรู้สึกว่าเขาเป็นไอตอลให้คุณ หรือทำให้คุณรู้สึกว่าคุณอยากใช้ชีวิตต่อไป มาปรับใช้ แต่ว่าส่วนใหญ่วิชานี้มันเป็นวิชาที่เราจะเก็บโดยการให้ชิ้นงานจะไม่มีการสอบ ไม่มีการสอน เอาตรง ๆ เลยนะ ไม่วัด คือวิชานี้บังคับให้เราต้องทำ แล้วก็มีร่องรอย แล้วเราก็ส่ง เรามีการทำตัวชี้วัด แล้วเราก็ส่งไป แต่เราแค่ไม่ใช่ ให้รู้แค่มันมี” (สัมภาษณ์ ครูנית, 30 มิถุนายน 2565)

ผลการสัมภาษณ์ยังชี้ให้เห็นอีกว่าไม่ใช่เพียงแค่อายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมืองเท่านั้นที่ ครูผู้สอนบางกลุ่มเลือกที่จะถ่ายทอดข้อมูลให้แตกต่างออกไปจากเป้าหมายและเนื้อหาที่รัฐกำหนดไว้ โดยเน้นไปที่การวิพากษ์และตั้งคำถามแทนการสอนให้เชื่อฟังและทำตามค่านิยมที่รัฐกำหนดขึ้น แต่ครูบางรายยังมีความพยายามจะจัดแผนการเรียนการสอนรายวิชาสังคมศึกษาหลัก ให้มีลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาในแบบเรียนด้วย ยกตัวอย่างเช่น บทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนรายหนึ่งที่เล่าถึงประสบการณ์ในการจัดแผนการสอนของตนว่าพยายามที่จะสอนเนื้อหาที่ต่างออกไปจากแบบเรียน โดยเน้นการวิพากษ์ซึ่งได้ระบุเรื่องดังกล่าวลงไปในการสอนด้วย แต่ก็พบว่าผู้บริหารของโรงเรียนไม่ได้ตรวจสอบมากนัก “โรงเรียนจะให้เราทำแผน และให้เราเลือกว่าจะใช้แบบเรียนเล่มไหน คือให้อิสระกับครูผู้สอนพอสมควร แต่เอาจริง ๆ ก็ไม่ได้ใช้แบบเรียนเท่าไร ครูผู้สอนวิชาสังคมที่มีสองคนเราก็จะมาช่วยกันออกแบบเนื้อหาการสอนเป็นซีทให้นักเรียนเพิ่มเติมออกมา โชคดีที่ผู้บริหารไม่ได้ตรวจสอบเรื่องเนื้อหาเท่าไร เพราะตัวหลักสูตรที่ระบุในแผนไม่ได้ใส่รายละเอียด เรา

ก็สามารถจัดกลุ่มต่าง ๆ ให้ตรงกับตัวชีวิตในหลักสูตรได้ แต่พอสอนเราก็เพิ่มเนื้อหาเข้าไปได้ไม่ได้มีใครมาตรวจสอบ” (สัมภาษณ์ ครูนคร, 2 กรกฎาคม 2565) เพราะฉะนั้น การตรวจทานที่ไม่เข้มงวดของผู้บริหารจึงนับเป็นอีกส่วนหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ครูผู้สอนสามารถถ่ายทอดคุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากเป้าหมายของรัฐได้

ขณะที่ครูผู้สอนจากโรงเรียนชั้นนำในกรุงเทพมหานครแห่งหนึ่งที่มีกลุ่มนักเรียนแกนนำออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองตั้งแต่ช่วงแรก ๆ และสร้างแรงบันดาลใจให้นักเรียนโรงเรียนอื่นออกมาเคลื่อนไหวในเวลาต่อมา กล่าวถึงการจัดชั่วโมงการเรียนรัฐวิชาสังคมศึกษาและหน้าที่ว่า “การจัดทำแผนของ (ขอสงวนชื่อโรงเรียน) เราใช้วิธีการทำแผนกลางของรายวิชา แล้วใช้แผนกลางของรายวิชานั้นในการส่ง แต่ว่าในทางปฏิบัติจริง ๆ มันคือการใช้เทคนิคของครูแต่ละคนในการสอน ทุกคนจะสอนตามเทคนิคของตัวเองเลยคือแผนเป็นเรื่องรองลงมามาก ๆ คือทุกคนแทบจะไม่ได้ใช้แผนเลยในการสอน ทุกคนจะมีกระบวนการในการจัดด้วยประสบการณ์ของตัวเองมากกว่า” ด้วยเหตุนี้ ครูผู้สอนรายนี้จึงสามารถสอดแทรกวิชาซึ่งแตกต่างออกไปจากที่มีการระบุไว้ในแบบเรียนได้ เช่น เรื่องรัฐศักดินา (feudal state) และการรวมศูนย์อำนาจ “เรื่อง *feudal state, centralization* เป็นประเด็นที่ผมลองคอนเซ็ปต์บริบททางการเมืองที่ไม่ได้มีอาณาจักรเป็นทิมไลน์ ส่วนอีกเรื่องหนึ่งได้เพิ่มเรื่องการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของความเชื่อทางการเมืองบางอย่างในสังคมเช่น ผมใช้ล่าสุดคือสารคดีสวรรคาลัย ผมใช้ตัวนั้นในการพูดคุยกับนักเรียนว่าก่อนหน้าสารคดีนี้ บริบททางการเมืองและค่านิยมความคิดของคนในสังคมไทยมันเป็นยังไงแล้วหลังจากนั้นคนเปลี่ยนความคิดยังไง” (สัมภาษณ์ ครูวัด, 5 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนจากโรงเรียนอีกแห่งหนึ่งกล่าวถึงการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาและหน้าที่พลเมืองในโรงเรียนของตนว่าไม่ได้ใช้ตำราของกระทรวงศึกษาธิการ แต่จะเขียนตำราขึ้นมาเองว่า “ต้องยอมรับว่าที่โรงเรียนเราไม่ได้ใช้หนังสือกลางของกระทรวง...เราจะเขียนตำรากันเอง เพราะฉะนั้น หนังสือตำราของนักเรียนที่นี้ในวิชาสังคมจะมีเนื้อหาที่ลึกกว่า และค่อนข้างมีรายละเอียดที่อธิบายปรากฏการณ์อื่น ๆ ด้วยที่นอกเหนือจากตำราเรียนค่อนข้างเยอะ มีการเชื่อมโยงต่อยอดการอธิบายออกไปว่าทำไมถึงเป็นแบบนี้ ทำไมระบบสภาของกรีซถึงเป็นแบบนี้กระบวนการได้มาซึ่งระบบการเมืองในปัจจุบัน คือผมจะนิยามตัวเองว่าเป็นครูหัวขบถเพราะว่าส่วนใหญ่เนื้อหาจะไม่ได้มาจากตำราส่วนกลาง” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565) สอดคล้องกับครูผู้สอนอีกรายที่กล่าวในทำนองเดียวกันว่าตนไม่ได้สอนตามตำราที่ทางการกำหนดขึ้นแต่จะเน้นการเรียนการสอนเชิงวิพากษ์ว่า “ผมไม่ได้สอนตามหนังสือนะครับ แนวทางที่ผมสอน จะให้นักเรียนได้วิพากษ์ให้ประเด็น

ต่าง ๆ แต่ตัวหลักสูตรเขาจะให้ เป็นประวัติศาสตร์ ซึ่งกระแสหลักคือห้ามวิพากษ์...เลย แต่สิ่งที่ผมพยายามให้นักเรียนได้คิดคือทำไมกษัตริย์ถึงตัดสินใจทำนโยบายนี้ล่ะ คิดว่าการเมืองยุคนั้นมันเป็นยังไง พยายามหามุมมองอื่นให้นักเรียนได้คิดต่อครับ ไม่ได้เอาแค่กระแสหลัก อันนี้อาจเป็นประวัติศาสตร์นอกขนบของประเทศไทยไปหน่อย คือผมก็หัวน ๆ ที่ทำแบบนี้ แต่ว่าการที่เราเชื่อชุดความรู้เดิมนั้นอยู่ตลอดจะทำให้เรากลายเป็นคนตาบอด ก็เลยไม่อยากให้นักเรียนเป็นคนแบบนั้น แต่อยากให้อ่านคำถามกับทุกองค์ความรู้ที่เขาได้รับ” (สัมภาษณ์ ครูสอง, 4 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนจากโรงเรียนชื่อดังแห่งหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีนักเรียนออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง กล่าวถึงกระบวนการจัดการเรียนรู้รายวิชาสังคมศึกษาและหน้าที่พลเมืองของตนว่า “เราก็จะมานั่งวิเคราะห์หลักสูตรก่อนว่าหลักสูตรเดิมจะเป็นแบบนี้ละ คือหลักสูตรจะกำหนดตัวชีวิตมา ซึ่งมันก็จะพุ่งเนื้อหา มา แต่ว่าผมก็ไม่ค่อยจะฟอลโลว์ (follow) เนื้อหาที่เขาให้มาเท่าไร ... แล้วผมก็จะหาประเด็นที่จะวิเคราะห์มาให้เด็กเห็นตัวชีวิต เพราะถ้าเอาแค่ปฏิญญาสากลในแบบเรียนมาพูดเฉยๆ ไปไม่ถึงการเข้าใจสิทธิแน่นอน” ครูผู้สอนรายเดิมกล่าวว่าในแบบเรียนไทยยังขาดเนื้อหาที่จำเป็นไปหลายเรื่องและจำเป็นต้องเพิ่มเติมเรื่องเหล่านั้นเข้ามาว่า “ผมคิดว่าเรื่องที่โรงเรียนไทยไม่มีก็คือเรื่องกระบวนการยุติธรรมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชนในการได้รับความยุติธรรมที่แฟร์ (fair) ผมก็ใส่เรื่องนี้เข้าไป ... เด็กไม่รู้ เพราะหลักสูตรไม่ได้เขียนแต่มันจำเป็นมาก ๆ ... อีกเรื่องที่ผมอยากบอกนักเรียนคือเรื่องชาติพันธุ์ ซึ่งผมรู้สึกว่าคุณอื่นยังสอนเรื่องนี้เป็นก้อนๆ เป็นภาคๆ อยู่เลย” (สัมภาษณ์ ครูหนึ่ง, 3 กรกฎาคม 2565)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าแม้โดยหลักสูตรและในแบบเรียนจะระบุค่อนข้างชัดเจนถึงอุดมการณ์ทางการเมืองและคุณค่าทางการเมืองที่รัฐให้การรับรองไว้อย่างชัดเจนว่าต้องการปลูกฝังให้นักเรียนเชื่อมั่นในความสามารถของสถาบันทางการเมืองในการบริหารประเทศและต้องการให้ประชาชนอยู่ในความสงบสามัคคีเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติเหนือผลประโยชน์ส่วนตน และไม่สอนให้ผู้เรียนตั้งคำถามหรือส่งเสริมให้ประชาชนแสดงออกทางการเมืองนอกจากการเลือกตั้งและการลงประชามติตามกระบวนการที่รัฐจัดขึ้น แต่ในทางปฏิบัติตัวครูผู้สอนคือปัจจัยสำคัญอีกประการที่จะทำให้เนื้อหาคุณค่าทางการเมืองดังกล่าวถ่ายทอดไปถึงนักเรียนหรือไม่ในลักษณะใด

ผลการศึกษาพบว่าครูผู้สอนอาจแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เห็นด้วยกับค่านิยมหลัก 12 ประการของรัฐ กับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับค่านิยมหลักดังกล่าว โดยครูกลุ่มที่เห็นด้วยนั้นส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ไม่ต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีเป้าหมายในการรักษาความสงบ

เรียบริ้อยของชาติมากกว่าจะสนับสนุนการมีส่วนร่วมทางการเมือง ครูกลุ่มนี้จึงมีลักษณะ “อนุรักษ์นิยม” ที่เน้นระเบียบวินัย ลำดับชั้นในการปกครองและยึดมั่นกับอุดมการณ์ชาตินิยม ขณะที่กลุ่มครูซึ่งไม่เห็นด้วยกับค่านิยมหลัก 12 ประการนั้น โดยครูกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มักเป็นกลุ่มครูที่อยู่ในช่วงวัย 25-39 ปี มักมีมุมมองทางการเมืองเชิงวิพากษ์ทำให้ตั้งคำถามกับทุกเรื่อง และไม่กลัวความเปลี่ยนแปลง เพราะมองว่าความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เพื่อการพัฒนา ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอเรียกครูกลุ่มนี้ว่า “กลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง” โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงคือปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การถ่ายถอดคุณค่าประชาธิปไตยแบบจำกัดและเน้นแนวชาตินิยมของรัฐถูกบิดเบือนไป ทว่าในทางปฏิบัติแม้แต่ครูกลุ่มอนุรักษ์นิยมเองก็ยังมีข้อจำกัดในการถ่ายถอดคุณค่าทางการเมืองแบบชาตินิยมของรัฐเช่นกัน

ที่เป็นเช่นนี้เพราะครูผู้สอนสาระสังคมศึกษาไม่ว่ากลุ่มใดต่างยอมรับเป็นเสียงเดียวกันว่าการสอนวิชาสังคมศึกษานั้นไม่ใช่เรื่องง่าย และที่ผ่านมารายวิชานี้ก็ไม่ได้ได้รับความสนใจจากนักเรียนมากนัก ขณะที่ โรงเรียนก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับวิชาสังคมศึกษาเพราะว่าไม่ใช่วิชาในสายอาชีพ “พอพูดถึงสังคม ประวัติศาสตร์ มันเป็นเรื่องที่น่าเบื่อ มันเป็นเรื่องที่ต้องจำเยอะ เด็กไม่ชอบเรียน” ครูผู้สอนรายหนึ่งกล่าวและว่า “คือมันก็เป็นธรรมดาเด็กบางกลุ่มที่เขาจะสนใจเรียนอยู่แล้ว แต่ไม่ได้หมายความว่าเขาเข้าใจนะ เขาแค่ตั้งใจเรียนเพื่อสอบ แต่บางกลุ่มไม่ได้รู้สึกมีความสนใจแต่แรก ดังนั้นคำถามคือเราจะทำอย่างไรให้เขาสนใจ” (สัมภาษณ์ ครูหนึ่ง, 3 กรกฎาคม 2565) ส่งผลให้ครูทั้งสองกลุ่มพยายามที่จะเพิ่มเติมเนื้อหาและสรรหารูปแบบวิธีการต่าง ๆ เข้ามาสร้างความน่าสนใจให้กับกระบวนการเรียนการสอนของตนทั้งคู่ไม่ต่างกัน ทว่าสิ่งที่ผู้วิจัยพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างครูที่มีแนวคิดอนุรักษ์นิยมกับครูรุ่นใหม่ที่มีแนวโน้มต้องการความเปลี่ยนแปลงก็คือ ‘เนื้อหา’ ในการสอนที่ครูผู้สอนเลือกที่จะเสริมเข้าไปในรายวิชาสังคมศึกษาและหน้าที่พลเมือง

ในที่นี้ขอยกตัวอย่างเนื้อหาของครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษ์นิยมรายหนึ่ง ซึ่งแม้จะให้สัมภาษณ์ว่าตนสนับสนุนกระบวนการเรียนการสอนแบบ ‘Play and Learn’ แต่เนื้อหาที่ครูผู้สอนรายนี้นำเสนอมจะมีแนวโน้มชาตินิยมที่สอดคล้องกับสิ่งที่ตำราแบบเรียนนำเสนอ “ลักษณะที่เราสอนที่นี้ก็คือความเป็นสุภาพบุรุษ ความเป็นพลเมืองของเขาจะเป็นพลเมืองที่ว่าต้องทั้งเก่งทั้งนิสัยดี เป็นผู้นำ การปลูกฝังไม่ใช่แค่นั่งเรียนแต่ต้องทำกิจกรรมไปด้วย ครูจะมีทุกอย่าง สอนเรื่องรักชาติ การเมืองการปกครอง เรื่องประชาธิปไตย เผด็จการ ครูจะสอนหมดเลยคะ ก็ไม่ได้เอาตามหลักสูตร หลักสูตรแกนกลางของชาตินะมีไว้ เราก็สอนตามนั้น แต่ว่าเราก็ต้องมีเสริมให้เด็กนอกกรอบมากกว่าที่เขาให้มาด้วย” (สัมภาษณ์ ครูจืด, 21 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนจากโรงเรียนสาธิตแห่งหนึ่งซึ่งยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ กล่าวว่าตนเองนำเอาเนื้อหาวิชาสังคมที่มีการเรียนการสอนในระดับมหาวิทยาลัยมาผนวกในการเรียนการสอนของตนด้วย แต่จะเลือกเนื้อหาที่ “เบาที่สุด” ยกตัวอย่างเช่น “อย่างว่าตำราเรายึดอยู่เล่มเดียวก็คือของ สพฐ. ของผมเป็นวิชาสังคมเพิ่มเติมเลือก ผมต้องทำเอกสารเอง ต้องศึกษาและเอาของมหาวิทยาลัยเข้ามาด้วย แต่ก็เลือกเนื้อหาที่เบาที่สุดที่เราคิดว่าเหมาะกับเด็ก ม.4 เอามารวมกัน ... หมวดที่สำคัญคือประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย ผมจะพูดถึงตั้งแต่ยุคสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตอนปลาย ถึงปัจจุบันก่อนถึงยุคกรุงเก่า ให้จบแค่นั้น และหัวข้อที่ถือว่าต้องสอนด้วยความรอบคอบก็คือหมวดพระมหากษัตริย์กับการเมืองการปกครอง ... โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ ถ้าพูดอะไรนิดหน่อยที่ผิดพลาดไปก็อาจจะผิดพลาดได้ และมีเรื่องของสถาบันการปกครองและสถาบันนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ บทบาทของข้าราชการไทยเพราะการเมืองการปกครองของไทยนี้ขับเคลื่อนโดยข้าราชการ แล้วก็จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองต่าง ๆ ของโลกประมาณนี้ที่เพิ่มขึ้นมา” (สัมภาษณ์ ครูเขียว, 10 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนรายเดิมกล่าวต่อว่า “ปีที่แล้ว (พ.ศ.2564) ที่เพิ่มเข้าไปก็คือวัยรุ่นกับการเมืองการปกครอง วัยรุ่นกับการพัฒนาการเมืองการปกครอง ทำไมวัยรุ่นถึงไปยุ่งกับการเมืองได้อย่างไร และที่สำคัญคือปัญหาวัยรุ่นกับการออกไปประท้วง ที่ออกมาตามสื่อค่อนข้างรุนแรงในปัจจุบันมันเกิดจากอะไร...ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้อง มีความเข้าใจที่ถูกต้องด้วยวิจรรย์ญาณ ตั้งสติได้ เวลาข่าวสารมาต้องทำอะไร แยกแยะวิเคราะห์” (สัมภาษณ์ ครูเขียว, 10 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษ์นิยมอีกรายกล่าวถึงเนื้อหาที่ตนเพิ่มเติมในชั้นเรียนว่าจะเกี่ยวข้องกับการสอนให้เคารพกฎหมายและกติกาของสังคม เน้นไปที่การสร้าง “พลเมืองดี” โดยเล่าถึงกระบวนการที่ใช้ในชั้นเรียนของตนว่า “จะให้นักเรียนยกตัวอย่างคุณลักษณะของการเป็นพลเมืองดีมีอะไรบ้างเช่นเคารพกฎหมาย การเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย อันนี้เกี่ยวข้องกับคุณค่าประชาธิปไตยใช่ไหมคะ การเคารพสิทธิเสรีภาพมีอะไรบ้าง มีเหตุผลรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และความรับผิดชอบต่อหน้าที่” (สัมภาษณ์ ครูน้า, 19 กรกฎาคม 2565)

ส่วนครูผู้สอนที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงมักจะเพิ่มเติมเนื้อหาและใช้กระบวนการเรียนการสอนในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ชุดคุณค่าที่มีอยู่ในแบบเรียน อาทิ นำประวัติศาสตร์เหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองเดือนตุลาคม ทั้งเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เหตุการณ์รัฐประหารที่เกิดขึ้นเมื่อพฤษภาคม 2535 รัฐประหารเมื่อ 19 กันยายน 2549 และ 22

พฤษภาคม 2557 มาอธิบายในรายละเอียด ซึ่งพบว่านักเรียนค่อนข้างให้ความสนใจ ดังบทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนรายหนึ่งที่ว่า “6 ตุลาคมก็พูด 14 ตุลาคมก็พูด ก็มีการกล่าวถึง นักเรียนสนใจนะครับ คือผม assign ให้นักเรียนศึกษาเอง ... เขาไปหาข้อมูลมาก่อนข้างลึกและแสดงความคิดเห็นในเรื่องนั้นได้ดี” (สัมภาษณ์ ครูเสือ, 6 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงอีกรายกล่าวถึงเนื้อหาที่ตนเพิ่มเติมในชั้นเรียนว่าเป็นเรื่องชาติพันธุ์ ความหลากหลายทางเพศ สิทธิสตรีรวมไปถึงสิทธิของนักเรียนซึ่งกำลังได้รับความสนใจในเวลานั้นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน “ที่ผ่านมาเรามุ่งเน้นประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม...แต่เราขาดประวัติศาสตร์ภาคประชาชน เราไม่ได้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ภาคประชาชนว่าคนนั้นคนนี้เป็นยังไงปรีดี พนมยงค์ อาจารย์ป่วย เราขาดส่วนนี้ไปเยอะ...ปลูกฝังลัทธิชาตินิยมแล้วมันไม่ได้อินแบบแต่ก่อนก็เลยทำให้เกิดความเบื่อหน่ายขึ้น แล้วเมื่อในหนังสือเรียนไม่มีเขาก็ไปหาอ่านเองได้ ... แต่ถ้าเรายกเรื่องนี้มาพูดในห้องมา discuss กันในห้อง เพื่อให้เห็นว่ามนุษย์คนหนึ่งก็อาจจะไม่ได้มีอะไรที่ดี 100% แล้วก็ไม่ได้เลว 100% เราต้องหยิบยกประวัติศาสตร์แบบนี้ขึ้นมาพูด” (สัมภาษณ์ ครูกบ, 10 มิถุนายน 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายหนึ่งที่มีแนวโน้มต้องการความเปลี่ยนแปลง กล่าวว่าตนเลือกที่จะนำคำอธิบายเรื่องระบบศักดินามาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในชั้นเรียนของตนเพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของคุณค่าประชาธิปไตยว่า “สิ่งที่ผมจะเสริมเรื่องคุณค่าประชาธิปไตย ก็จะมีเรื่องระบบศักดินา เพื่อให้ให้นักเรียนลองจินตนาการดูว่าถ้าเราเป็นไพร่ เป็นประชาชนในยุคนี้ซึ่งประชาชนในยุคนี้ก็คือคนส่วนใหญ่ ถามว่าทำไมเขาถึงไม่ประท้วงเลยเหรอ เพราะว่าระบบกดขี่ชะงักขนาดนั้นเพราะอะไร มันมีปัจจัยอะไรที่ทำให้เขาไม่ลุกขึ้นมาประท้วงเลย ก็จะลองตั้งคำถามเขาเพื่อให้เขาเริ่มเห็นคุณค่าว่าสังคมตอนนี้มันให้ความเท่าเทียมเพิ่มขึ้นแล้วหรือยังจากระบบไพร่ที่เราได้ศึกษาในบทเรียนมา ... เด็กก็จะเริ่มเห็น Concept จากบทเรียน ประวัติศาสตร์ก็จะเชื่อมโยงไปสู่ประชาธิปไตยได้ด้วย” (สัมภาษณ์ ครูนน, 9 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงอีกรายหนึ่งกล่าวว่าตนจะทำซีทแจกนักเรียนเอง โดยเพิ่มเติมเนื้อหาที่ไม่ได้อยู่ในแบบเรียนเข้าไป อาทิ เรื่องความเสมอภาคเท่าเทียมว่า “...ในวิชาสังคมหลัก ส่วนใหญ่ผมก็จะสอนตามตำรา แล้วก็แอดข้อมูลเพิ่มเติม คือผมก็มีสิ่งที่ยากให้เขาได้เรื่องความเสมอภาค ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นและเห็นคุณค่าในฐานะว่ามนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน แล้วก็เรื่องสิทธิมนุษยชนด้วย...อันนี้พูดในสังคมหลักเลย” (สัมภาษณ์ ครูสาม, 5 กรกฎาคม 2565)

2565) ขณะที่ครูผู้สอนในกลุ่มนี้อีกรายกล่าวถึงเนื้อหาที่ตนเพิ่มเติมเข้าไปว่าเป็นเรื่องของปรัชญาการเมืองซึ่งไม่มีปรากฏอยู่ในแบบเรียนเพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการของประชาธิปไตยว่า “...ผมจะสอนประวัติศาสตร์สากลเริ่มตั้งแต่ปรัชญากรีก การเมืองฝั่งตะวันตกมีพลวัตของมันยังไง และกระบวนการได้มาซึ่งความเป็นประชาธิปไตยในโลกตะวันตก เขามีกระบวนการต่อสู้เพื่อให้ได้ประชาธิปไตยของเขาเป็นยังไง ส่วนประวัติศาสตร์การเมืองไทยจะมีการปลงไปรายละเอียดปลีกย่อย.. ให้เห็นพลวัตจะมีมิติการอธิบายว่าการได้มาซึ่งความเป็นประชาธิปไตยของไทยมีพลวัตยังไง” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565)

นอกเหนือจากตัวเนื้อหาที่เป็นเชิงวิพากษ์แล้ว กลุ่มครูที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงยังนิยมใช้กระบวนการเรียนการสอนในลักษณะของการวิพากษ์ถกเถียง (discussion) ในชั้นเรียนของตนด้วย ยกตัวอย่างเช่น บทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนรายหนึ่งระบุถึงเทคนิคการสอนคุณค่าประชาธิปไตยของตนว่าจะเน้นความเป็นกันเองสร้างบรรยากาศให้เหมือนการพูดคุยไม่ใช่การสอนแบบเดิม “ผมจะเน้นสร้างบรรยากาศให้เหมือนการพูดคุยคือไม่ได้เป็นการเรียนที่ครูเป็นผู้ให้ความรู้ แต่มันเกิดจากการอภิปรายตอบคำถามกันมากกว่า” ครูรายเดิมกล่าวว่า “ผมว่าเด็กจะพูดหรือไม่พูดครูสำคัญที่สุด อาจจะมีการพูดแซวเด็กบ้าง ยกคำถามขึ้นบ้าง จากคำถามง่ายๆ ไปสู่คำถามที่ยาก เด็กก็จะมีส่วนร่วมมากขึ้น หรืออาจจัดกิจกรรมให้ทำเด็ก เด็กก็จะเอ็นจอย (enjoy) ผมว่าโดยธรรมชาติแล้วเด็กเขาไม่ได้อยากเงียบ คือเขาอยากคุยกับเพื่อนอยากคุยกับครูนั่นแหละ แต่ว่าเราเปิดโอกาสให้เขาแค่ไหน เราฟังเขาแค่ไหนมากกว่า ถ้าครูเป็นอำนาจนิยมเด็กก็จะกลัวแล้วก็จะเรียบร้อย ถ้าเป็นครูยุคเก่าอย่างที่ผมเจอมาเขาก็จะชอบให้ห้องเรียนเงียบสงบแล้วก็พูดคนเดียว” (สัมภาษณ์ ครูวัด, 5 กรกฎาคม 2565)

ขณะที่ ครูรุ่นใหม่จากโรงเรียนเป้าหมายอีกแห่งหนึ่ง กล่าวถึงวิธีการสอนของเพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยว่า “วิธีสอนของผมคือผมจะพยายามให้นักเรียนได้เห็นคุณค่าของประชาธิปไตย อย่างหนึ่งคือผมจะให้นักเรียนช่วยกันหาคำตอบว่าทำไมประชาธิปไตยถึงกลายเป็นคุณค่าหลักของสังคม แล้วถ้าเกิดมันถูกลิดรอนไปจะมีผลอย่างไร โดยหยิบยกเคสที่เกิดในสังคมมาคุยกัน เอาประเด็นที่เขาสนใจและมาหาหลักการร่วมกัน เอามาดีลคัส (discuss) กันในชั้นเรียน ให้นำเสนอและฟังประเด็นของเพื่อนๆ” (สัมภาษณ์ ครูกบ, 10 มิถุนายน 2565)

จากข้างต้น การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงใดลำพังแบบเรียนไม่เพียงพอที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้เรียนได้ การถ่ายทอดนับเป็นสิ่งสำคัญ จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าครูผู้สอนสองกลุ่มมีเทคนิคการสอนและนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับคุณค่า

ประชาธิปไตยแตกต่างกันออกไป ในแง่นี้สะท้อนให้เห็นว่าความรู้ความเข้าใจและกระบวนการถ่ายทอดของครูผู้สอนคือตัวแปรสำคัญที่จะสนับสนุนหรือไม่สนับสนุนต่ออุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ ซึ่งผลการศึกษาพบว่าเทคนิคและเนื้อหาในการเรียนการสอนที่แตกต่างกันนั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะมุมมองทางการเมืองและความเข้าใจต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่ครูผู้สอนทั้ง 2 กลุ่มที่แตกต่างกัน

4.2 มุมมองทางการเมืองกับคุณค่าประชาธิปไตยของครูผู้สอน

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าแม้ครูทั้ง 2 กลุ่มจะมีการเพิ่มเติมเนื้อหาและพยายามจัดกิจกรรมต่างๆ ในการเรียนการสอนเช่นเดียวกัน แต่ก็แตกต่างกันออกไปในรายละเอียดตลอดจนกิจกรรมที่เลือกนำเสนอ ที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพื้นฐานความคิดความเชื่อทางการเมืองของครูผู้สอนทั้งสองกลุ่มที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ขณะที่ครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษนิยมมักจะมีมุมมองทางการเมืองแบบชาตินิยม ยอมรับลำดับชั้น ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและยอมรับการจัดระเบียบทางสังคมว่าเป็นอัตลักษณ์วัฒนธรรมไทยได้ แต่กลุ่มครูที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงกลับวิพากษ์วิจารณ์ว่ามุมมองดังกล่าวไม่เป็นประชาธิปไตย

ในที่นี้ขอยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ที่สะท้อนชุดความคิดของครูกลุ่มที่มักตั้งคำถามและต้องการความเปลี่ยนแปลงกับครูกลุ่มอนุรักษนิยมเปรียบเทียบกันเช่น บทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษนิยมรายหนึ่งได้ยกตัวอย่างความสำคัญของสถาบันกษัตริย์และระบบราชการที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทยว่า “อย่างประเทศไทยเองโดยเบื้องลึกเรายังเป็นคนไทยเราผูกพันกับสถาบันกษัตริย์ รวมไปถึงระบบราชการมันจึงจะไปได้ แล้วขับเคลื่อนได้ เพียงแต่ว่าสิ่งเหล่านี้ องค์กรเหล่านี้ สถาบันเหล่านี้ จะต้องมีการปรับตัวที่พร้อมที่จะปรับตัว เราไม่ได้ไปคิดไกลขนาดนั้น คือเราต้องปรับตัวเราก่อนแล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็จะค่อยๆ เป็นไป คือจะไปหักดิบครั้งเดียวไม่ได้ต้องค่อยๆ ทำ” (ครูเขียว, 10 กรกฎาคม 2565)

ในทางกลับกันครูผู้สอนที่มีแนวโน้มต้องการความเปลี่ยนแปลง มักจะมีมุมมองว่าคนเท่ากันและตั้งคำถามกับทุกสถาบันทางการเมืองไม่เว้นแม้แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนรายหนึ่งที่ว่า “ทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน บางคนอาจมองแค่ว่าเลือกตั้งเป็นประชาธิปไตย One Man One โหวต คนรวยคนจนมีเสียงเท่ากัน แต่มันมี ‘แต่’ นะ สุดท้ายมันไปถึงแก่นค่าความเป็นมนุษย์ที่มองคนเท่ากันจริงไหม” (สัมภาษณ์ ครูบ, 10 มิถุนายน 2565) สอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนในกลุ่มนี้อีกรายหนึ่ง ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์แบบของ

มนุษย์ทุกคนว่า “มนุษย์คนหนึ่งก็คงจะไม่ได้มีอะไรที่ดี 100% แล้วก็ไม่ได้เลว 100%” (สัมภาษณ์ ครูแมว, 12 กรกฎาคม 2565)

มุมมองอีกประการที่ครูกลุ่มต้องการความเปลี่ยนแปลงแตกต่างออกไปจากครูกลุ่มอนุรักษ์นิยมก็คือ ‘มุมมองต่อวิชาชีพครู’ กล่าวคือ ครูกลุ่มนี้ไม่ได้มองว่าครูเป็นวิชาชีพที่ศักดิ์สิทธิ์และไม่ได้คิดว่าครูจะต้องมีหน้าที่เป็นแม่พิมพ์ “ส่วนตัวผมคิดว่าผมไม่ใช่แม่พิมพ์ ผมจะไปสร้างบล็อกในการผลิตคนอย่างนั้นเหรอ มันก็ไม่ใช่ใหม่...ผมมองว่าผมก็เป็นปุณคนคนหนึ่งไม่ใช่คนสูงส่ง มีคำว่าครูอาจารย์บนบ่าแล้วจะทำอะไรไม่ได้ ผมก็เป็นคนธรรมดาคนหนึ่ง แต่ผมก็เชื่อมั่นว่าเด็กของผมทุกคนเขามีวิจรรย์ญาณเพียงพอมาก ๆ ในการใช้ชีวิตของเขา” (สัมภาษณ์ ครูนัด, 30 มิถุนายน 2565) ขณะที่ครูผู้สอนอีกรายกล่าวว่า “ผมพูดกับเด็กมาตลอดว่าผมเป็นคนทำมาหากิน ผมมาสอนเด็กก็คือเอาเงินเดือน คือเราพยายามไม่ได้ทำให้ทุกอย่างวิเศษวิโส เราพยายามทำทุกอย่างให้มันดูเบสิค” (สัมภาษณ์ ครูนน, 9 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายกล่าวถึงวิชาชีพครูว่า “จริง ๆ แล้วครูเป็นงานบริการคุณจะ deliver ความรู้คุณจะทำเด็กให้เป็นตัวคนที่ดียังไง ... ผมบอกเลยว่าไม่ต้องมาอะไร ครูได้รับเงินเดือน พ่อแม่ หนูจ่ายภาษี หนูจ่ายภาษี นั่นคือสิ่งที่ตอบแทนครู แล้วหนูจะเคารพครู ... ชอบเทิดทูนอะไร อันนี้เป็นอีกเรื่อง แล้วแต่หนู หนูเลิฟครูมาก มาไหว้อะไรก็อีกเรื่อง แต่ครูบางคนก็จะ ฉันที้ชั่วยังงี้ เธอก็ต้องไหว้ฉันที้ทำไมไม่ไหว้ฉันที้ อู้หู พี่ ตัดผมเด็กขนาดนั้น เด็กจะไหว้พี่เหรอ” ครูผู้สอนรายเดิมกล่าวต่อว่า “ครูเป็นงาน ‘บริการ’ ไม่ใช่งาน ‘ดัดสันดาน’” โดยให้เหตุผลแก่ผู้วิจัยว่า “มุมมองผมไม่ได้มองว่าครูเป็นแบบอะไรที่ศักดิ์สิทธิ์เลย ผมพูดกับเด็กว่า นักเรียนรู้ไหมว่าครูขายบริการนะลูก แล้วหนูก็เป็นผู้รับบริการ ซึ่งมันก็จริง ในครุสภาซึ่งจะมีจรรยาบรรณวิชาชีพ เขาจะเขียนจรรยาบรรณด้านหนึ่งว่าจรรยาบรรณต่อผู้รับบริการ งานครูนี้เป็นงานบริการนะ” (สัมภาษณ์ ครูสาม, 5 กรกฎาคม 2565)

ข้างต้นเป็นเพียงตัวอย่างบางส่วนของบทสัมภาษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงมุมมองที่เชื่อในความเท่าเทียมกันของมนุษย์ที่มีอยู่ในกลุ่มของครูที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อทัศนคติและพฤติกรรมหลายด้านไม่ว่าจะเป็นมุมมองต่อวิชาชีพครูและการส่งต่อความรู้สู่นักเรียนซึ่งไม่ได้มีมุมมองว่าเป็นการ “ปลูกฝัง” ดังเช่นการศึกษาแบบเดิม แต่มองว่าเป็นการส่งมอบความรู้ (deliver) ทั้งนี้เพราะครูกลุ่มนี้มีความเชื่อว่าเมื่อนักเรียนจะมีวิจรรย์ญาณและสามารถวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ได้ “ทุกระบวนการสอนผมว่าเด็ก ต้องคิด และผมเชื่อมั่นว่ามันก็เห็นผลนะว่าเด็กแต่ละคนก็อาจจะไม่ได้

สมาร์ท (smart) เท่ากัน แต่เขาก็จะมีวิจารณญาณในการเลือกของเขา” ครูผู้สอนที่มีแนวโน้มต้องการความเปลี่ยนแปลงรายหนึ่งกล่าว (สัมภาษณ์ ครูน่าน, 6 กรกฎาคม 2565)

แตกต่างจากครูกลุ่มที่มีความคิดอนุรักษนิยม ที่ยังมองว่าการเรียนการสอนเป็นการ “ปลูกฝัง” ค่านิยม “ที่ดี” ดังบทสัมภาษณ์ของครูรายหนึ่งที่ระบุว่า “ประมาณเจ็ดแปดปีที่แล้วมีการรณรงค์ให้เด็กไทยเรียนประวัติศาสตร์ คือปลูกฝังความเป็น ไม่ให้ล้มรากเหง้าตัวเอง” (ครูเชียว, 10 กรกฎาคม 2565) ขณะที่ครูผู้สอนอีกรายที่แม้จะระบุว่ากระบวนการสอนในโรงเรียนของตนว่าเน้น Play and Learn แต่ก็กล่าวถึงการ “ปลูกฝัง” เช่นเดียวกันว่า “ที่เราสอนที่นี่ก็คือความเป็นสุภาพบุรุษ ความเป็นพลเมืองของเขาจะเป็นพลเมืองที่ว่า ต้องทั้งเก่งทั้งนิสัยดี เป็นผู้นำการปลูกฝัง ไม่ใช่แค่นั่งเรียนแต่ต้องทำกิจกรรมไปด้วย” (สัมภาษณ์ ครูจืด, 21 กรกฎาคม 2565)

ด้วยมุมมองเช่นนี้จึงส่งผลต่อรายละเอียดเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอนของครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงให้แตกต่างออกไปจากครูกลุ่มอนุรักษนิยม กล่าวคือขณะที่ครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง มักจะเน้นการตั้งคำถามกับปรากฏการณ์และสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ไม่เว้นแม้แต่สถาบันกษัตริย์ โดยกระบวนการเรียนการสอนจะเน้นไปที่การอภิปราย (discuss) และโต้วาที (debate) ไม่ใช่เพียงรับฟังการบรรยายเพียงอย่างเดียว แต่ครูกลุ่มอนุรักษนิยมมักจะเน้นการถ่ายทอดมากกว่าการซักถามและเน้นให้นักเรียนปฏิบัติตามกรอบมากกว่า ทั้งนี้เพราะครูกลุ่มอนุรักษนิยมส่วนใหญ่มีมุมมองว่านักเรียนไม่มีความสามารถในการวิเคราะห์และเชื่อคนง่าย ดังสะท้อนผ่านบทสัมภาษณ์ อาทิ ‘เด็กก็คือเด็ก’ ของครูผู้สอนรายหนึ่งที่กล่าวว่า “ด้วยความที่เป็นเด็ก บางทีเขาก็ไม่ได้คิดมากคิดไกลเหมือนเรา อย่างเรานี่เราโตแล้ว ของเราก็จะกว้างกว่ามุมมองของเขา เขาก็อาจจะยังไม่ถึงเรา อาจจะมีบางอย่างที่เขาคิดไม่เหมือนเรา กว้างไม่เหมือนเรา คือบางทีเขาก็ไม่ได้คิดหลายๆแง่หลายมุม บางทีไม่ได้คิดมุมกว้าง” (สัมภาษณ์ ครูเชียว, 10 กรกฎาคม 2565) ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนอีกรายในกลุ่มอนุรักษนิยมที่มองว่านักเรียนเป็นพวกหัวอ่อน “โดยธรรมชาติ ม.4 เป็นเด็กใหม่ จะไม่ค่อยคุ้นเคยกับสังคมโรงเรียน เด็กพวกนี้หัวอ่อน ยอมรับอะไรได้ง่าย เวลาเรียนๆไป การที่เราจะมอบความรู้ให้แก่เขาหรือว่าส่งเสริมความรู้แก่เขา ก็ต้องเป็นความรู้ที่ค่อนข้างผ่านการพิจารณาอย่างรุนแรง” เป็นต้น (สัมภาษณ์ ครูส้ม, 14 กรกฎาคม 2565) ขณะที่ครูกลุ่มอนุรักษนิยมบางรายก็ยังมองว่าเด็กสามารถดึงดูดได้ด้วยคะแนนหรือเกียรติบัตรจากสถาบันทางการเมืองชั้นสูงดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

มุมมองทางการเมืองของครูที่ต่างกัันนี้มีความสัมพันธ์กับมุมมองคุณค่าประชาธิปไตยที่ครูผู้นั้นยึดถืออยู่ด้วย ดังจะพบได้ว่าครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษ์นิยมจะมีมุมมองความเข้าใจประชาธิปไตยแตกต่างออกไปจากครูผู้สอนที่ตั้งคำถามและต้องการความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือขณะที่ครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษ์นิยมจะมีแนวโน้มอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยใน 2 ลักษณะคือลักษณะที่ถ่ายทอดตามตำราโดยไม่มีคำอธิบายเพิ่มเติมเป็นเพียงการนำเสนอานิยามว่าประชาธิปไตยคือสิทธิเสรีภาพและอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ยกตัวอย่างคำอธิบายของครูรายหนึ่งที่ว่า “ประชาธิปไตยมันคือประชาชนมีอำนาจสูงสุดในการปกครองใช้ไหมคะ เพราะฉะนั้นคุณค่าของประชาธิปไตยก็คือ ประชาชนต้องเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ประชาชนต้องได้รับสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกันตามที่กฎหมายกำหนดเอาไว้ อันนี้คือความเห็นของดิฉันก็จะประมาณนี้ค่ะ” (สัมภาษณ์ ครูส้ม, 14 กรกฎาคม 2565)

อีกลักษณะก็คือความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยแบบที่มีการตีความและเพิ่มเติมคำอธิบายตามความเข้าใจของตนที่มีลักษณะอนุรักษ์นิยมเข้าไป ซึ่งมักแต่ไปที่เรื่องของระเบียบวินัย ความรับผิดชอบและจิตอาสาเป็นส่วนมาก น้อยนักที่จะกล่าวถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากครูกลุ่มนี้เน้นเรื่องวินัยและความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองทำของนักเรียนคือการเรียนหนังสือ ไม่ใช่การออกมาแสดงความเห็นทางการเมือง ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนที่มีมุมมองอนุรักษ์นิยมรายหนึ่งที่ว่า “คุณค่าประชาธิปไตยถ้าจะให้ยกตัวอย่าง ให้เด็กเขารู้จักก็จะบอกว่า อย่างเช่น การรู้จักทำงานร่วมกันกับเพื่อน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกับทางโรงเรียน ช่วยกันดูแลรักษาสมบัติของส่วนรวม ไม่ว่าจะป็นในห้องเรียนและโรงเรียน...การเรียนการสอน ก็จะทำให้ความสำคัญในเรื่องการรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง ก็ทำหน้าที่ทั้งต่อตนเองต่อเพื่อนต่อโรงเรียนครอบครัวแล้วก็สังคมชุมชน” (สัมภาษณ์ ครูน้ำ, 19 กรกฎาคม 2565) ซึ่งสอดคล้องกับครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษ์นิยมอีกรายที่กล่าวว่า “ประชาธิปไตยคือการเลือกตั้ง การรับฟัง การมีระเบียบวินัย และมีจิตอาสา วิชาที่ครูสอนจะเน้นมากเรื่องจิตอาสา ครูจะให้นักเรียนไปกวาดลานวัดหรือทำความดีแล้วรายงานมา” (สัมภาษณ์ ครูจืด, 21 กรกฎาคม 2565) ครูผู้สอนรายเดิมกล่าวเสริมเกี่ยวกับการแสดงออกทางการเมืองด้วยว่า “มันจะต้องดูด้วยว่าการเรียกร้องสิทธิของเรานั้นอยู่ในขอบเขตของกฎหมายใหม่และกฎหมายมันสามารถให้เราได้มากมายแค่ไหน ในการเรียกร้องสิทธิของคุณต้องอย่าเรียกร้องเกินตามที่กฎหมายเขาให้คุณได้ คุณก็ต้องมีขอบเขตในการเรียกร้องสิทธิของคุณด้วยอะไรอย่างนี้”

ครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษ์นิยมอีกรายกล่าวถึงประชาธิปไตยในมุมมองของตนว่าควรเป็น “ประชาธิปไตยแบบไทย” โดยให้คำอธิบายดังนี้ “ประชาธิปไตยไม่ใช่การปกครองที่ดีที่สุด เมดีจการ

ก็ไม่ใช้การปกครองที่มีชื่อเสียงที่สุดในโลก ไม่อย่างนั้นจีนก็คงอยู่ไม่ได้ เวียดนามก็อยู่ไม่ได้ การปกครองแบบฝรั่งเศสถึงประธานาธิบดีถึงนายกรัฐมนตรีก็อะไรก็รัฐสภาเขาก็อยู่ได้ เพียงแต่ว่าการปกครองไหนก็ตามถ้าจะให้ดีที่สุดต้องสอดคล้องกับอุปนิสัยของประเทศนั้นด้วย ประชาธิปไตยที่อยู่ในประเทศไทยปัจจุบันมันเป็นประชาธิปไตยแบบไทยๆ ผมจะบอกเด็กเสมอ เด็กก็จะถามว่าแล้วมันเป็นยังไง อาจารย์แบบไทยๆ ก็เดี๋ยวแป็บๆรถถึงก็มาวิ่งแล้วทำยังไงรถถึงถึงออกมาวิ่งก็ประท้วงสิ อีกไม่นานเดี๋ยวรถถึงก็ออกมา อันนี้คือการรักษาความสงบเรียบร้อย อันนี้เป็นประชาธิปไตยแบบไทยๆ ไม่ได้เคร่งครัดแบบอเมริกา ... ประชาธิปไตยแบบไทยๆมันเป็นมานานแล้วตั้งแต่ 2475 คือประชาธิปไตยบนปลายกระบองปืน คือมันจะแก้ไขได้ก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ซึ่งเราเองก็ไม่อยากให้เกิดตรงนั้น เนื่องจากมันคือความสูญเสีย ถ้าประเทศไทยจะถึงจุดนั้นได้ต้องเกิดการสูญเสียแน่นอน ที่นี้วัฒนธรรมไทยเราเท่ากับประชาธิปไตยได้ไหม ก็คือได้แต่มันจะเป็นประชาธิปไตยแบบไทยๆ” ครูผู้สอนรายเดิมกล่าวต่อว่า “ผมว่าสักพักนึงเขาจะเข้าใจบริบทสังคมถ้าเขาเรียนจบสอบเข้าทำงานแล้วมีครอบครัว ผมว่าประชาธิปไตยแบบไทยๆของไทยเรานี้แหละ เข้ากับวัฒนธรรมไทยเราได้และไปได้ดี” (สัมภาษณ์ ครูเขียว, 10 กรกฎาคม 2565)

ขณะที่ กลุ่มครูที่มีแนวโน้มต้องการความเปลี่ยนแปลงจะมีมุมมองต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่ลึกซึ้ง โดยมากจะไม่ได้นำเสนอคุณค่าประชาธิปไตยที่อยู่ในแบบเรียนเท่านั้น แต่จะหยิบยกตัวอย่างกรณีศึกษาต่าง ๆ ขึ้นมาอธิบายประกอบเพื่อให้ผู้วิจัยเห็นภาพ ยกตัวอย่างเช่น บทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนรายหนึ่งที่กำลังกล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยในมุมมองของตนว่า “เอาแบบง่าย ๆ ก็คือเสียงของทุกคนมีความสำคัญและต้องรับฟัง เราจะละเอียดพิถีพิถัน จะบอกว่าอันนี้พูดไม่ต้องฟังพูดจาไร้สาระ อันนี้ไม่ได้ คือเสียงทุกคนมีความหมาย และทุกอย่างที่มันจะต้องมีคนได้คนเสีย ในการตัดสินใจที่ต้องมีกลุ่มที่ได้ประโยชน์เสียประโยชน์มัน ต้องเกิดจากฉันทามติ คือสุดท้ายเราจะยอมได้แค่ไหนเสียได้แค่ไหน สุดท้ายมันคือการเจรจาต่อรองกันโดยที่ทุกคนพึงพอใจกันทุกฝ่าย อันนี้คือน่าจะเป็นหลักการประชาธิปไตยในมุมมองของผม” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายกล่าวว่า “ประชาธิปไตยในมุมมองผม หนึ่งก็คือการที่คุณค่าความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ... ต่อมาก็คือเรื่องสิทธิซึ่งมันก็จะไปตอบข้อเมื่อก็คือเรื่องสิทธิมนุษยชน ... การที่จะให้คุณค่าความเป็นมนุษย์กับคนๆหนึ่ง คนๆหนึ่งต้องได้รับอะไรบ้าง ต้องได้รับการปฏิบัติแบบไหนบ้าง และอะไรบ้างที่มันจะไปลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ของคุณ มันจึงจะต้องเข้าใจ Concept นี้ก่อน เวลาเราพูดถึงประชาธิปไตย หัวใจหลักที่ผมกำลังพยายามจะบอกก็คือประชาธิปไตยคือเสียงทุกเสียงไม่ใช่แค่เสียงข้างมาก” ครูผู้สอนรายนี้ได้ยกตัวอย่างเพื่อประกอบความ

เข้าใจด้วยว่า “ตัวอย่างที่ผมยกบ่อยคือคุณโหวตกันว่าจะไปปาร์ตี้ปีใหม่แล้วจะกินอะไรดีทั้งห้อง ส่วนใหญ่บอกว่าอยากกินหมูกระทะ แต่ว่ามีเพื่อนเป็นมุสลิม 3 คน คุณโหวตเลยประชาธิปไตยดี (หัวเราะ) ก็คุณอยากกินหมูกระทะ คุณก็โหวตดีแล้วสุดท้ายแล้วเพื่อนมุสลิมอีก 3-4 คนทำยังไงกับเขาอะ เขาก็ไม่ได้ไปกับคุณ...คุณกำลังเดินไปโดยทั้ง 3 และ 4 คนนี้ไปข้างหลัง แล้วมันเป็นประชาธิปไตยจริง ๆ ไหม ...การเป็นประชาธิปไตยคือการที่คุณต้องไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” (สัมภาษณ์ ครูวัด, 5 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนรายเดียวกันนี้กล่าวถึงแนวคิดเบื้องหลังคำอธิบายของตนโดยยกแนวคิด Kind Of Citizen ของ Joel Westheimer มากล่าวเชื่อมโยงให้ผู้วิจัยเห็นความชัดเจนของคำอธิบายด้วยว่า “ถ้าเราเอาทฤษฎีพลเมือง 3 แบบของ Westheimer มาจับนะ ก็คือพลเมืองรับผิดชอบ พลเมืองมีส่วนร่วมและพลเมือง มุ่งเน้นความยุติธรรมแล้วก็จะเห็นว่ารัฐไทยมุ่งสร้างพลเมืองแบบ รับผิดชอบต่อ เต็มที่ก็คือมีส่วนร่วมแบบที่ไม่ขัดแย้งกับรัฐด้วยนะ คือ ไปจอย (join) ไปอาสา ไปกวาดลานวัด ซึ่งก็แค่พลเมืองรับผิดชอบนะ ถ้าเป็นพลเมืองมีส่วนร่วมก็คือไปเป็นตัวตั้งตัวตีในการรวบรวมเพื่อน ไปทำอาสาสักอย่าง ...พลเมืองแบบที่ 3 ก็เลยไม่เกิดขึ้นเลย” (สัมภาษณ์ ครูวัด, 5 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายกล่าวว่า “สำหรับผมมันก็หลักการพื้นฐาน ประชาธิปไตยก็ต้องเป็นการปกครองเพื่อประชาชนโดยประชาชน อำนาจประชาธิปไตยต้องเป็นของประชาชน แต่ที่นี้ผมรู้สึกว่ามันไม่ใช่แค่อำนาจเป็นของประชาชนและเสียงส่วนใหญ่ การไม่ใช่เหตุผล การอ้างเสียงส่วนใหญ่อย่างเดียวไม่ถูกต้อง คือผมว่ามันต้องมีหลักเหตุผลด้วย คือเสียงส่วนใหญ่ต้องมีเหตุผลที่รับฟังได้ ... ไม่ใช่ที่เราควรต้องทำตามเสียงส่วนมาก แต่ไม่ได้หมายความว่าเสียงส่วนมากใช้ไม่ได้ คือมันใช้ได้ แต่มันควรต้องมีการรับฟังเหตุผลกันก่อน ก่อนที่จะลงมติ ต้องมานั่งตีเบตกัน” (สัมภาษณ์ ครูนัด, 30 มิถุนายน 2565) นอกจากการใช้เหตุผลกับหลักเสียงข้างมากแล้ว ครูรายเดียวกันนี้ยังกล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องการยอมรับคนที่หลากหลายและประชาชนไม่ใช่แค่การโหวตด้วย ขณะที่ครูผู้สอนในกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงอีกรายมองว่าประชาธิปไตยนั้น เป็นเรื่องของ “วัฒนธรรม” เป็นเรื่องของวิถีชีวิตว่า “คุณค่าประชาธิปไตยมันคือวัฒนธรรม คือมันไม่ใช่แค่เรื่องระบบการเมือง ... มันคือปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนและนักเรียนกับนักเรียนในห้อง ... ประชาธิปไตย มันคือเนื้อตัวเรา มันคือวิถีชีวิต ดังนั้นวิธีการสอนประชาธิปไตย ... ไม่ได้อยู่แค่สาระหน้าที่พลเมือง แต่มันอยู่ในทุกบทเรียนอยู่ในทุกวิชา” (สัมภาษณ์ ครูหนึ่ง, 3 กรกฎาคม 2565)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าครูผู้สอนที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงจะสามารถอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยได้ลงรายละเอียดมากกว่าและลึกซึ้งมากกว่า มีการยกตัวอย่างและเชื่อมโยงสู่กระบวนการสอนได้มากกว่าครูผู้สอนที่มีแนวคิดอนุรักษ์นิยม ซึ่งความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยของครูผู้สอนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อความเข้าใจต่อการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนว่าเป็นปัญหาหรือไม่ ซึ่งจะส่งผลต่อท่าทีของครูที่มีต่อนักเรียน เพราะแม้ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาต่างเห็นพ้องกันว่า การออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนในปี 2563 นั้นทำให้นักเรียนสนใจการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษามากขึ้น แต่ด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองและมุมมองต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างกันก็ทำให้ครูผู้สอนมีมุมมองความรู้สึกต่อการออกมาแสดงออกทางการเมืองของนักเรียนแตกต่างกัน

กล่าวคือ ด้านครูกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่แม้จะมองว่าการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 จะส่งผลให้นักเรียนเกิดความตื่นตัวทางการเมือง แต่ครูกลุ่มนี้ก็มักจะมีมุมมองว่าการออกมาเรียกร้องของนักเรียนนั้นเป็นเพียง “กระแส” เป็นการก่อวุ่นและมีลักษณะเกินขอบเขต “สรุปง่าย ๆ ปี 63 เป็นปีที่เกิดการตื่นตัวทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนและนั่นผมมองว่าเป็นข้อดีส่วนหนึ่ง แต่ข้อเสียคือเด็กขาดวิจารณญาณและทำให้ผมได้ฉุกคิดว่า ผมจะทำอย่างไรเพื่อให้เด็กกลุ่มนี้ที่จะ ‘หลงผิด’ หรือเด็กที่หลงผิดไปแล้วกลับมามีวิจารณญาณ เห็นว่าการเมืองจริง ๆ แล้วไม่ใช่ความรุนแรง เราจะต้องทำให้เกิดสันติวิธีอย่าไปประท้วงให้นำไปสู่ความรุนแรงและสูญเสียชีวิต เราต้องใช้สันติวิธีและที่สำคัญ เราจะประท้วงอย่างไรให้เกิดความรู้สึกว่าวิธีการประท้วงเป็นสิทธิพื้นฐานทุกคนมีสิทธิ์แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของสันติวิธี...ทำอย่างไรให้เด็กเกิดความรู้สึกว่าเราจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขทางสังคมให้ได้ มีคำพูดหนึ่งที่เขายกมาว่า เห็นต่างได้แต่ทุกคนต้องอยู่ร่วมกันอย่างสันติ คือคิดต่างกันได้แต่อย่าทะเลาะกัน...คุณจะไม่สนุกในชีวิตคุณถ้าทัวร์ลง” (สัมภาษณ์ ครูเขียว, 10 กรกฎาคม 2565)

ครูกลุ่มนี้จึงมักเกิดความรู้สึกอึดอัดต่อสถานการณ์ดังกล่าว พวกเขาจึงกล่าวว่าตนเองต้องปรับตัวอย่างมากและรู้สึกที่นักเรียนสอนได้ยากขึ้น “ผมว่าเขาเป็นเด็กยุค Digital เพราะฉะนั้นการพูดอะไรต่าง ๆ ต้องเป็นด้วยเหตุผล เขาจะฟังเหตุผลมากกว่าใช้การตะคอก การด่า เราด่าเด็กเด็กกลัว แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้ การที่เราไปด่าว่าเขา แล้วเขาไม่ผิด เขาจะเถียงทันที เพราะฉะนั้นปัจจุบันสอนยาก ถ้าเราไปด่าเด็กในห้องเรียนเด็กมันอาจอันตราย เดี่ยวนี้การเรียนในปัจจุบันครูต้องง้อเด็กแต่ก่อนเด็กง้อครูมาสอน ครูกลัวเด็ก และที่สำคัญครูไม่ได้กลัวเด็กอย่างเดียวกลัวผู้ปกครองถ้าเขาเอาเรื่องขึ้นมา” (สัมภาษณ์ ครูเขียว, 10 กรกฎาคม 2565) ขณะที่ครูผู้สอนอีกรายหนึ่งกล่าวกับผู้วิจัยด้วยน้ำเสียงสูงว่า “นี่ก็ปรับตัวมากสุด ๆ แล้ว...ถ้าจะพูดแบบรวม ๆ ถ้าเขาถาม ส่วนใหญ่ก็จะบอกเขาว่า

ถ้าหนูมีสิทธิ์ในการเลือกตั้ง ก็ต้องเลือกตั้งคนที่หนูคิดว่าโอเค ก็จะมีประมาณนี้ในเรื่องของการเลือกตั้ง ...ก็บอกไปว่ารอก่อนนะคะ รอก่อน เพราะว่าหนูก็อายุยังไม่ถึง พออายุหนูถึงหนูก็ค่อยไปใช้สิทธิ์ ใช้เสียง...มันจะต้องดูด้วยการเรียกร้องสิทธิของเรามันอยู่ในขอบเขตของกฎหมายไหม...ในการเรียกร้องสิทธิของคุณต้องอย่าเรียกร้องเกินตามที่กฎหมายเขาให้คุณได้ คุณก็ต้องมีขอบเขตในการเรียกร้องสิทธิของคุณด้วยอะไรอย่างนี้” (สัมภาษณ์ ครูน้ำ, 19 กรกฎาคม 2565)

ในทางกลับกัน ครูผู้สอนที่มีแนวโน้มต้องการความเปลี่ยนแปลง กลับมีความรู้สึกยินดีที่นักเรียนมีความสนใจการเมืองมากขึ้น เพราะทำให้นักเรียนสนใจสิ่งที่ตนสอน มีการพูดคุยตั้งคำถาม และทำให้การเรียนสนุกขึ้น ครูผู้สอนรายหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าเทียบกับเด็กช่วงที่ยังไม่มีการเคลื่อนไหว การพูดประเด็นเหล่านี้ค่อยๆ แต่ถ้ามองผิวเผินก็เปลี่ยนจริง ๆ เด็กพูดประเด็นที่ลุ่มลึกและจำนวนที่พูดก็มากขึ้น ...” (สัมภาษณ์ ครูสอง, 4 กรกฎาคม 2565) ขณะที่ครูผู้สอนอีกรายหนึ่งกล่าวว่า “เด็กเริ่มสนใจมากขึ้นคือเขาจะเริ่มสนใจว่า เฮ้ยสถานการณ์นี้ บทเรียนนี้มันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเขา...มันก็เริ่มมีการตั้งคำถามออกมา ผมก็เลยเริ่มรู้สึกว่าเฮ้ยไปได้จริง ๆ ด้วย” ครูรายหนึ่งกล่าวพร้อมทั้งหัวเราะดีใจกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (สัมภาษณ์ ครูบ, 10 มิถุนายน 2565)

ด้านครูผู้สอนที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงอีกรายกล่าวว่า “ผมต้องตามเทรนด์ทุกวันว่า วันนี้เด็กเขาคุยอะไรกัน มีประเด็นไหน วันนั้นเข้าคาบมาครูคะแซซแซซก็ครูคิดเห็นยังไงบ้าง แบบว่าพอทำความเข้าใจความเคารพเช็คชื่อเสร็จปั๊บ ยกมือเลย ครูคะหนูมีคำถาม เริ่มเลยในแต่ละวัน ต้องเจออะไรแบบนี้... ทุกวันนี้ผมก็รู้สึกว่าดีมากๆ ที่เด็กพูดคุยกับเราเรื่องต่าง ๆ แลกเปลี่ยนกัน ผมพยายามทำให้ห้องเรียนเป็นบรรยากาศที่พูดคุยได้ Freedom of speech” (สัมภาษณ์ ครูแวน, 7 กรกฎาคม 2565)

ทัศนคติต่อประชาธิปไตยจึงมีส่วนส่งผลต่อทัศนคติในการแสดงออกทางการเมืองของนักเรียน ในครูทั้ง 2 กลุ่มให้แตกต่างกันออกไป อีกทั้งยังส่งผลต่อท่าทีการแสดงออกของครู ต่อการแสดงออกทางการเมืองของเด็กให้แตกต่างกันด้วย กล่าวคือ ครูผู้สอนที่มีแนวโน้มอนุรักษ์นิยมมักจะกล่าวถึงท่าทีการรับมือว่า “วางตัวเป็นกลาง” ซึ่งในที่นี้ก็คือปล่อยให้เด็กแสดงออกทางการเมืองได้โดยมีการกำกับบ้างแต่โดยมากจะปล่อยให้เรื่องเงียบไปเพราะไม่ต้องการให้โรงเรียนเสียชื่อเสียง แต่ก็ไม่มี การออกมาตอบรับเชิงนโยบายใด ๆ กับข้อเรียกร้องของนักเรียน “ที่นี้ฝ่ายบริหารก็นิ่งนอนใจไม่ได้ ต้องหาทางแก้ไข แต่อย่าลืมนะว่ายิ่งคุณออกมาเมื่อไหร่คุณเจ๊ง และผู้บริหารทำไง อาจารย์สอนสังคม ก็ถูกเรียกเข้าไปเฝ้า... แต่นี้เป็นกระแส แปปเดียวทุกคนก็ลืมนะ ผมติดตามตลอดถึงแม้ว่าผมจะไม่เห็นด้วย แต่ผมวางตัวเป็นกลาง มันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะมันเป็นไวรัล (viral) ที่เราจะ

เข้าไปขวางไม่ได้ มันเป็นน้ำเซียวอย่าเอาเรือไปขวางดีกว่า” (สัมภาษณ์ ครูเชียว, 10 กรกฎาคม 2565) พร้อมทั้งกล่าวถึงวิธีการรับมือของโรงเรียนต่อไปว่า “พอเกิดประเด็นนี้ขึ้นมา คนที่สอนวิชานี้จะถูกคำสั่งมาว่าต้องดูแลเด็กยังไง ทางกลุ่มสาระก็คุยกันว่าจะสอนยังไง ไม่ให้เกิดพฤติกรรมเหล่านี้ น้อย ๆ หลายคนเข้ามาเป็นครูก็เป็นหัวสมัยใหม่ ครูจะรับมือยังไง ...สิ่งหนึ่งที่ผมเน้นก็คือเวลาเราจะสอนการเมืองการปกครองในลักษณะนี้ คุณต้องไปศึกษาจากโรงเรียนเตรียมอุดมถึงจะเข้าใจว่าเด็กเก่งๆเนี่ยเปลี่ยนแปลงยังไง รุ่นพี่รุ่นน้องมันไปปั่นหัวกันยังไง” (สัมภาษณ์ ครูเชียว, 10 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายกล่าวถึงการรับมือของผู้บริหารโรงเรียนตนซึ่งมีแนวโน้มอนุรักษ์นิยมว่า “วันที่เด็กจะแต่งไปรเวทนะ เขาประชุมโรงเรียนเลยนะ คือตอนแรกเขาว่าจะประชุมเรื่องกีฬาสิ แล้วก็เลื่อนเรื่องนี้มาเป็นวาระแรก เด็กจะแต่งชุดไปรเวทแล้วเราจะรับมือยังไง คือ ผอ.เอาชื่อของนักเรียนเลวมากางเลยว่าเด็กนักเรียนเลวบอกแล้วว่าถ้าโรงเรียนทำอย่างนี้แล้วให้ทำอย่างนั้น ๆ ผอ.เลยบอกว่างั้นก็ห้ามทำ ไม่ต้องทำอะไรถ้าเด็กมากก็ห้ามครูไปยุ่งหรือไปต่อว่า หรือถามซักไซ้ไล่เรียง ก็แค่จดชื่อแล้วก็ตัดคะแนน ซึ่งอันนี้ ผมพูดตรง ๆ คือว่าวิธีแบบนี้เป็นวิธีที่ผมกลัวที่สุดคือหมายถึงว่ามันทำให้คนสยบยอมหรือว่าอะไรไปแบบนี้” (สัมภาษณ์ ครูวัด, 5 กรกฎาคม 2565)

นอกจากทำที่ต่อการแสดงออกทางการเมืองของครูผู้สอนที่มีต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจะแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับพื้นฐานความคิดความเชื่อแล้ว มุมมองทางการเมืองของผู้สอนยังส่งผลต่อ “ท่าทีของนักเรียน” ที่มีต่อครูผู้สอนทั้งสองกลุ่มให้แตกต่างกันออกไปด้วย ผลการศึกษาพบว่าในส่วนของครูผู้สอนที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงและมองว่าคนเท่ากันนั้น มักจะมีนักเรียนเข้าหาเพื่อปรึกษาหารือมากกว่าทั้งเรื่องส่วนตัว การออกมาเคลื่อนไหวชุมนุม กฎระเบียบต่าง ๆ ในโรงเรียนมีสิ่งใดที่ทำได้หรือไม่ได้บ้าง ครูผู้สอนที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงรายหนึ่งเล่าให้ฟังว่านักเรียนที่เข้ามามีหาเขาไม่ได้เป็นนักเรียนที่ปรึกษาของตน แต่เป็นนักเรียนที่ได้รับการแนะนำจากเพื่อนรุ่นพี่อีกทีว่าตนให้คำปรึกษาได้ เขาจึงเลือกมาปรึกษาเรื่องการชุมนุมกับตน “ยกตัวอย่างเรื่องที่เกิดขึ้น กลุ่มนักเรียนเลว เขาก็ไปปรึกษารุ่นพี่ที่เขารู้จักว่าเขาอยากจะปราศรัยในโรงเรียน รุ่นพี่ที่ให้คำแนะนำก็บอกชื่อผมไป ให้มาคุยกับผม เด็กเขาก็จะมาคุยกับเรา เราก็รู้สึกว่สิ่งที่เราแสดงผ่านการปฏิบัติในห้องเรียนมันทำให้เขาเห็นว่าเราเป็นที่พึ่งพาได้ในเรื่องเหล่านี้กับเขาได้” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565)

โดยครูผู้สอนรายเดียวกันนี้กล่าวถึงคำแนะนำที่ตนให้ไปส่วนหนึ่งว่า “เราก็แนะนำไปว่า สิ่งที่จะปราศรัย เราไม่ว่าเลย จะจัดเวทีตอนเย็นก็ได้เราไม่ว่าเลย แต่เราก็แนะนำว่าเครื่องเสียง

ที่เวทิมันดั่งทั้งโรงเรียน ถ้าใช้ตรงนั้นประกาศมันก็จะดังเกินไป อาจจะเป็นการรบกวนคนอื่น เราก็ต้องเข้าใจว่าคนอยากฟังก็มี คนไม่อยากฟังก็มี มันก็จะใช้เสียงละเมิดเขาไม่ได้ เพราะฉะนั้นเครื่องเสียงที่ใช้ก็อาจจะเป็นเครื่องส่วนตัวที่เอามาเองหรือถ้าไม่มีเราก็มีให้อยู่ แต่ว่าต้องไม่ดังเกินไป ก็เอาเฉพาะกลุ่มที่เขาอยากฟัง ถ้าเค้าสนใจเนื้อหาเขาก็มาฟังกันเอง เราก็แนะนำวิธีการ เนื้อหา เราก็เปิดกว้างให้ว่าอยากพูดเรื่องสิทธิมนุษยชนก็พูดได้เต็มที่ไม่มีปัญหา แต่ว่าขอแค่อย่าไปละเมิดรัฐธรรมนูญเช่น อะไรที่คาบจาง้วงสถาบันฯ อันนี้ก็จะเลยขอบเขตไป ก็ไม่ควรเกิดขึ้นในสถานศึกษา เราก็แนะนำเขา ถ้ามันเกิดแล้วจะเป็นปัญหา คนที่เดือดร้อนก็คือตัวนักเรียนเองซึ่งเขาก็เข้าใจ ” (ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565)

ขณะที่ครูผู้สอนอีกรายหนึ่งก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า “เขาเข้ามาหาเขาอาจจะได้คำแนะนำจากรุ่นพี่ แต่อีกส่วนคือเป็นเพราะเราสอนเขา อย่างกลุ่ม (สงวนชื่อ) คนที่ทำคนแรกเป็นลูกศิษย์ผมปีแรกที่ผมเข้าไปสอนเขา ...ผมไม่รู้เลยว่าคนนี้เป็นคนที่ผมสอนเขา และเขาก็ติดต่อมาหาผมทางเฟส (Facebook) ว่าจะปราศรัย ครูช่วยคิดหัวข้อหน่อยหรือจะเอาใครเอาเกสต์ (guest) คนไหนมาปราศรัยที่โรงเรียน คือเขาเห็นเราเวลาเราสอนเขาก็เข้ามาสอบถามเรา ส่วนที่เราเข้าไปหา ก็มี

ก็จะมาจากที่เราเห็นข่าวว่าเขาไปทำแล้วมีโอกาสที่จะได้เจอกัน ก็เลยเข้าไปถามว่าเป็นยังไง...มีปัญหาตรงไหนแล้วให้ฟัง” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565) ด้านครูผู้สอนอีกรายกล่าวถึงกระบวนการที่นักเรียนเข้าถึงครูผู้สอนเพื่อขอคำแนะนำว่า “นักเรียนที่เป็นนักกิจกรรมจะมี Connection ถึงกันอยู่แล้ว ก็จะเป็นการแนะนำไปเรื่อย ๆ ” (สัมภาษณ์ ครูสาม, 5 กรกฎาคม 2565)

นอกจากให้คำปรึกษาในการชุมนุมแล้ว หลายครั้งครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงนี้ก็ยังเป็นที่ปรึกษาให้แก่โรงเรียนเพื่อรับมือกับการชุมนุมของนักเรียนโดยสันติวิธีด้วย ยกตัวอย่างเช่น ครูผู้สอนรายหนึ่งที่ระบุว่าตนได้เสนอแนวทางรับมือการแสดงออกทางการเมืองของนักเรียนแก่โรงเรียนไปว่าไม่ควรเข้าปะทะแต่ควรให้นักเรียนได้เข้ามาชุมนุมในโรงเรียนเพื่อความปลอดภัยแทน “อย่างวันที่มีการชุมนุมนิวติคโบริชว เราคุยกันในกลุ่มเลยว่าเราจะไม่ยึดโบริชวเด็ดขาด เพราะว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติของนักเรียนและเขาจะแสดงออกอะไรก็ปล่อยก็ทำไป ให้อิสระไป เราไปห้ามเขาไม่ได้หรอก ถ้าห้ามมันก็กลายเป็นว่าเราอยู่คนละฝั่งไปเลย และอีกหน่อยเราจะพูดอะไรกับเขาไม่รู้เรื่อง เข้าใจปิดแล้วไม่รับเรา อันเนี้ยมันก็อยู่ที่กลุ่มผู้บริหารนะครับว่าเขาจะฟังเราหรือไม่ ถ้าผู้บริหารฟังแล้วเชื่อเราโอเค ดำเนินการตามนี้ทุกอย่างก็จะจบได้ง่ายๆ เพราะว่าเด็กเขาไม่ต้องการอะไร เขาแค่ต้องการให้เราฟังเขาเข้าใจเขาบ้างแค่นั้นเองครับ...แต่ถ้าผู้บริหารหรือครูมีมโนทัศน์ที่ว่าเด็กนักเรียน

ก็คือนักเรียน จะให้นักเรียนมาชี้หน้าโรงเรียนไม่ได้ อย่างนี้ก็อยู่ลำบากครับยังงี้ก็ต้องเกิดความรุนแรงต่อต้านกันแน่นอน” ครูรายเดิมกล่าวต่อถึงวิธีการที่ตนแนะนำทางโรงเรียนว่า “ผมก็บอกว่าให้เขาใช้อะไรก็ใช้ไปเถอะเสียปลั๊ก ค่าไฟไม่ก็บาทหรือหก เดียวจะเป็นปัญหาแยกกับการที่เราไปเป็นคู่ขัดแย้งกับเขามันไม่คุ้มกัน มันจะกลายเป็นว่าเราดูไม่ใช่ผู้ใหญ่ เขาอยากทำอะไรให้เขาทำไปเถอะตราบไต่ที่มันไม่ได้ละเมิดกฎหมายแล้วเราก็เป็นสถานที่ราชการด้วย” (สัมภาษณ์ ครูเข้ม, 8 กรกฎาคม 2565)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าครูผู้สอนกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงนั้น ค่อนข้างจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับนักเรียนมากกว่าครูผู้สอนกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่นักเรียนมักไม่ค่อยกล้าเข้าหาจากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า นักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองหลายรายเลือกที่จะเข้าหาครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะมองว่าครูกลุ่มนี้เป็นผู้ที่มีอุดมการณ์เดียวกันกับตน ซึ่งแท้จริงแล้วส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ดังกล่าวของนักเรียนกลุ่มนี้ก็ได้รับอิทธิพลมาจากครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงนั่นเอง เนื่องจากในการเรียนการสอนของครูกลุ่มนี้มักนำเสนอเนื้อหาที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนและมีการวิพากษ์วิจารณ์แบบเรียนมาแล้วก่อนหน้านี้ เพียงแต่นักเรียนส่วนใหญ่ยังไม่รู้สึกสนใจ ไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งที่ครูกลุ่มนี้สอนเท่านั้น จนกระทั่ง เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลวที่ออกมาในปี 2563 ที่นำให้นักเรียนเหล่านี้เกิดความรู้สึกสนใจการเมืองและสามารถเชื่อมต่อกับอุดมการณ์ทางการเมืองของครูผู้สอนกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้น

ความน่าสนใจของกรณีนี้จึงอยู่ที่ว่า อุดมการณ์คุณค่าประชาธิปไตยแบบสากลที่ครูกลุ่มต้องการความเปลี่ยนแปลงยึดถือนั้น แท้จริงแล้วมีปรากฏอยู่ในสังคมไทยมาก่อนหน้าที่นักเรียนจะออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องในปี 2563 ทั้งยังพบว่ามีหลายฝ่ายพยายามถ่ายทอดอุดมการณ์ดังกล่าวสู่นักเรียนมาเป็นระยะผ่านการเรียนการสอนในชั้นเรียนและกิจกรรมต่าง ๆ ทว่าด้วยข้อจำกัดบางประการทำให้อุดมการณ์คุณค่าประชาธิปไตยแบบสากลในกลุ่มครูที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงไม่เพียงพอนัก แม้แต่นักเรียนในการดูแลจำนวนมากก็ยังไม่เข้าใจหรือเห็นความสำคัญของอุดมการณ์นี้เรื่องดังกล่าวไม่ใช่เรื่องแปลก เนื่องจากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าแม้แต่วิทยากรผู้สอนในกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงเองก็เคยอยู่ในสถานะที่ไม่เข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยมาก่อนเช่นเดียวกัน จนกระทั่งเจอเงื่อนไขบางอย่างที่กระตุ้นให้พวกเขาเกิดความตระหนักถึงคุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

4.3 ความกล้าหาญกับการเคลื่อนไหวของครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง

ผลการศึกษาพบว่าลักษณะของการตั้งคำถามและความต้องการเปลี่ยนแปลงของครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่เป็นสิ่งที่ต้อง “สร้าง” ครูผู้สอนในกลุ่มนี้บางรายยอมรับว่าการที่ตนมีความพยายามจะปรับเปลี่ยนแผนการสอนให้มีการสอดแทรกเนื้อหา คำอธิบายกระแสรองนั้นเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ของตนในการเรียนระดับมหาวิทยาลัย อิทธิพลจากรุ่นพี่ ครูผู้สอน รวมไปถึงถึงกลุ่มทางความคิดของครูรุ่นใหม่บางกลุ่ม อาทิ มูลนิธิการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไทย (Thai Civic) และกลุ่มครูขอสอน เป็นต้น

ครูผู้สอนรายหนึ่งเล่าว่าก่อนหน้านี้นั้นตนเองไม่ได้มีความคิดในแบบก้าวหน้า ไม่รู้ถึงความผิดปกติในระบบและไม่มี ความกล้าหาญในการออกมาเคลื่อนไหวเพื่อสร้างการตื่นรู้ทางการเมืองให้นักเรียน จนกระทั่งวันหนึ่ง “กลุ่มครูขอสอน” ได้ติดต่อมาทางโรงเรียนเพื่อขอให้นักเรียนไปร่วมกิจกรรม 1 วัน ซึ่งเป็นลักษณะค่ายหนึ่งวันมีการฟังบรรยายและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งครูลายนั้นต้องพานักเรียนไปร่วมกิจกรรมดังกล่าว จึงได้มีโอกาสนั่งฟังแนวคิดของกลุ่มครูขอสอนด้วย ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องของการศึกษาและการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาให้ดีขึ้นได้อย่างไร จากนั้น ก็ได้มีโอกาสพูดคุยบ้างกับครูในกลุ่มครูขอสอน แต่ก็ไม่ได้ร่วมงานกันอย่างจริงจัง แต่จากจุดนั้นก็ทำให้มานั่งคิดว่าต้องทำอะไรสักอย่าง จึงเริ่มทำซีทของตัวเองขึ้นมา โดยเสริมเนื้อหาประชาธิปไตยที่ไม่มีการพูดในชั้นเรียนเข้าไป (สัมภาษณ์ ครูภ, 10 มิถุนายน 2565)

ครูอีกรายหนึ่งเล่าว่าตนเองได้มีโอกาสพบกับกลุ่มครูขอสอนและกลุ่มมูลนิธิการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไทย (Thai Civic) เมื่อปี 2560 จึงทำให้ได้มีโอกาสเรียนรู้ที่จะใช้กระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงความเข้าใจทางการเมืองของนักเรียน “เคยคุยกับอาจารย์ฮุก อาจารย์อรรถพล (อนันตวรฤกษ์) อาจารย์เขาก็เหมือนเคยไปทำงานร่วมกันเคยไปเขียนหนังสือร่วมกับอาจารย์ฮุก เขียนแผนลัทธิมนุษยชนใน กสม. และคือผมได้เห็นแนวคิดแตกต่างของคนที่ช่วยกันเขียนตรงนี้ก็เลยรู้สึกว่าจะจริง ๆ แล้วเราเปลี่ยนได้...ซึ่งอาจารย์ฮุกก็เหมือนได้พูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติกัน...ก็เลยเกิดความเชื่อมั่นขึ้นมา แต่คือผมก็ไม่ได้ไปจอยไปรู้จักมากนักตรงนั้น แต่เหมือนได้แรงบันดาลใจมาจากการได้ไปทำงานข้างนอก ตรงนี้ก็เลยนำมาเปลี่ยน” (สัมภาษณ์ ครูนาน, 6 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนรายนี้เล่าถึงประสบการณ์การเปลี่ยนแปลงตัวเองว่าก่อนหน้านั้นตนเองเคยเชื่อว่าสังคมเปลี่ยนไม่ได้กระทั่งมาพบครูกลุ่มนี้ที่สร้างแรงบันดาลใจ “ผมก็ถามตัวเองเหมือนกันคือในอดีตสมัยเรียนผมเป็นสายตาม ไม่ได้อยากเปลี่ยนแปลงอะไร แต่พอมาทำงาน เริ่มรู้สึกว่าเราจะเป็นแบบนี้

จริง ๆ เทรอ ก็คือตั้งคำถามกับตัวเอง มันก็จะเป็นเหมือนเดิมนะ แล้วมันก็เกิดความเชื่อขึ้นมาว่า ถ้าเราไม่เปลี่ยนถ้าเราเชื่อว่ามันเปลี่ยนไม่ได้ เช่นเรื่องระบบอุปถัมภ์ คือ ถ้าผมเชื่อว่ามันเปลี่ยนไม่ได้ มันก็เปลี่ยนไม่ได้ ... แล้วถ้าเราเชื่อว่ามันเปลี่ยนได้ละ คือครั้งหนึ่งผมเคยเชื่อว่าสังคมไทยเปลี่ยนไม่ได้หรอก มันเป็นแบบนี้แหละ และคงเป็นแบบนี้จนเราตาย... ตอนปีแรก ๆ ผมก็มีความเชื่อว่ามันเปลี่ยนไม่ได้ ผมก็เลยยังสอนในตำรา กระทั่งปีที่สองที่เข้ามาบรรจุ ก็เริ่มแบบมันน่าจะเปลี่ยนได้และเราอยู่ในวงการที่สามารถเปลี่ยนได้ เราอยู่ในจุดที่สร้างคนรุ่นใหม่ สร้างนักเรียนออกไปสู่สังคม และถ้าเกิดมีคนพวกนี้เยอะๆ ก็น่าจะทำให้เปลี่ยนได้ ผมก็เลยเริ่มลงมือทำ” (สัมภาษณ์ ครูณาน, 6 กรกฎาคม 2565)

ครูรายเดิมเล่าต่อว่าตนโชคดีที่ในกลุ่มสาระสังคมศึกษามีครูในรุ่นเดียวกันที่เข้าใจความคิดทางการเมืองในแบบเดียวกันจึงทำให้สามารถที่จะจัดทำแผนการสอนในลักษณะที่จะเสริมสร้างความตื่นรู้ทางปัญญาให้แก่ผู้เรียนได้มากขึ้น “โชคดีที่โรงเรียนที่เราทำงานอยู่ ตอนนี่ครูรุ่นใหม่เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เหมือนเขาเปิดโอกาสให้ครูรุ่นใหม่ได้ทำงานที่ไม่ใช่สังกัดที่ครูอาวุโส เช่นหัวหน้าฝ่ายก็คือผู้ช่วยรองผู้อำนวยการ ตอนนี่ก็เป็นครูรุ่นเดียวกัน ยี่สิบสามสิบต้นๆ ก็คือขึ้นมามีบทบาทในการสร้างในการเสนอความเห็นได้และรองก็เปิดใจกว้าง...อย่างตัวผมก็ได้ไปทำงานให้กับฝ่ายบริหารนะครับ พอเสนออะไรไปเขาก็พิจารณา” (สัมภาษณ์ ครูณาน, 6 กรกฎาคม 2565)

ขณะที่ครูผู้สอนอีกรายเล่าว่าตนเองจะไม่สามารถเกิดความกล้าหาญได้เลยหากไม่ได้ศึกษาระดับปริญญาโทที่เปลี่ยนแปลงให้ตนเกิดความรู้ความเข้าใจการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น และพยายามที่จะสร้างความตื่นรู้ทางการเมืองให้แก่นักเรียนตระหนักในสิทธิเสรีภาพของตนมากขึ้น ผ่านการเรียนการสอนในชั้นเรียนของตน “จริง ๆ ถ้าเรียน ป.ตรีจบมาเฉยๆ ผมก็ยังไม่สามารถมีความกล้าหาญทางวิชาการแบบนี้นะ แต่ว่าพอได้เรียน ป.โท ... ผมก็เลยเข้าใจ” ครูรายนี้กล่าวว่า ตอนนี่ตนเองกำลังศึกษาปริญญาโทเรื่องการจัดการเรียนรู้อยู่ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยกล่าวว่าหลักสูตรดังกล่าวได้ติดอาวุธทางปัญญาให้แก่ตน “เรียนที่ มศว.เขาจะติดอาวุธให้เราในการจัดการเรียนรู้อย่างที่ควรจะเป็น เราก็เลยมาเริ่มตั้งคำถามกับเนื้อหาว่ามันควรเป็นยังไง จุดมุ่งหมายคืออะไร เพื่อสร้างพลเมืองใหม่ แล้วเราควรสอนยังไง เราก็มาตั้งคำถามกัน และก็จะมีวิชาพวกสาระร่วมสมัย...เพราะว่าสาระร่วมสมัย จะเป็นเรื่องปัจจุบัน ผมจะพยายามเพิ่มเรื่องนี้ลงไป อย่างเช่นสอนเรื่องสิทธิมนุษยชน ผมก็จะเพิ่มเรื่องปัญหาสิทธิมนุษยชนในโลกปัจจุบันว่ามีอะไรบ้าง โดยเฉพาะโรงเรียนเป็นโรงเรียนสตรี ก็เพิ่มเรื่องสิทธิสตรีที่มีปัญหาในไทยและโลกเข้าไป โดยมองบริบทของนักเรียนเราว่ายังมีปัญหาอะไร ยังขาดอะไรและต้องการอะไร” (สัมภาษณ์ ครูณาน, 9 กรกฎาคม 2565)

ครูรายเดิมกล่าวต่อว่าการเรียนรู้ในระดับปริญญาโท ทำให้ตนเองเกิดความตระหนักว่าตัวชี้วัดที่รัฐกำหนดขึ้นไม่ใช่อะไรมากไปกว่าแนวทางซึ่งสามารถจัดการประยุกต์ให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่ตนต้องการถ่ายทอดได้ แนวทางของรัฐไม่ใช่สิ่งที่แะต้องไม่ได้ แต่ครูจำนวนมากกลับไม่รู้ในสิ่งนี้ทำให้ยังสอนตามกรอบที่รัฐกำหนดขึ้นเช่นเดิม “คือมันจะมีตัวชี้วัด ซึ่งผมก็เพิ่งมาตระหนักจากรู้จากอาจารย์ตอนเรียนปริญญาโทว่าคอนเทนต์ที่เขาให้มามันเป็นแค่ตัวอย่างนะ ไม่ได้แปลว่าเราจะต้องเอาตามนั้น แต่ว่าครูแทบจะทั่วประเทศไทยมองว่าเนื้อหาสำคัญกว่าตัวชี้วัด แต่จริง ๆ แล้วตัวชี้วัดสำคัญกว่าเนื้อหา...เราก็จะมานั่งวิเคราะห์หลักสูตรก่อนว่าหลักสูตรเดิมคือมันจะเป็นแบบนี้ละ คือหลักสูตรจะกำหนดตัวชี้วัด (indicator) มาหนึ่ง ซึ่งมันก็จะพ่วงเนื้อหามา แต่ว่าผมก็ไม่ค่อยจะฟอลโลว์ (follow) เนื้อหาเท่าไร...จริง ๆ แล้วตัวชี้วัดสำคัญกว่าเนื้อหา คือคุณไปโฟกัสที่เนื้อหา เช่นถ้าต้องการให้เห็นปัญหาสิทธิมนุษยชนและเข้าใจสิทธิของตนเองแต่เนื้อหาจะเขียนพวกเรื่องปฎิญญาสากลแค่นี้เองนะ...มันจะไปไม่ถึงการเข้าใจสิทธิแน่นอน อย่างนี้คือครูส่วนใหญ่จะสนใจตัวคอนเทนต์ โดยไม่เอาตัวชี้วัด...ผมก็ทำการวิเคราะห์ตัวชี้วัดว่าถ้าเราจะทำสอนให้เด็กไปถึงตัวชี้วัดนี้ เราจะต้องใส่เนื้อหาอะไรบ้างสักก็คาบตี ก็มาวิเคราะห์แล้วก็มาใส่เพิ่ม ก็หาประเด็นที่นักเรียนจะวิเคราะห์ มาให้เด็กเห็นตัวชี้วัด แต่ว่าไม่รู้ว่าจะเด็กคนหนึ่งจะไปได้มากแค่ไหน” (สัมภาษณ์ ครูนน, 9 กรกฎาคม 2565)

จากบทสัมภาษณ์ของครูนน สิ่งที่ผู้วิจัยพบคือความเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มครูสอน และกลุ่มมูลนิธิการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไทย (Thai Civic) ซึ่งมูลนิธิการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไทยนั้น ข้อมูลการก่อตั้งจากเว็บไซต์ <http://thaiciviceducation.org/th> ระบุว่าก่อนหน้านั้นมูลนิธิคือศูนย์ประสานงานเครือข่ายไทยซีวิกเอดูเคชั่น (TCE) ที่จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2559 เพื่อประสานงานโครงการการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของไทย (Thai Civic Education) ซึ่งมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (Friedrich-Ebert-Stiftung - FES) ริเริ่มดำเนินการขึ้นในประเทศไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อ “ช่วยทำให้ระบบการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองสามารถทำหน้าที่ในการสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยและเสริมสร้างพลเมืองให้มีส่วนร่วมในกระบวนการประชาธิปไตยได้อย่างเต็มที่” โดยทางโครงการฯ ได้เริ่มต้นทำกิจกรรมสาธารณะเพื่อเผยแพร่แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยตามแนวทางของตน ซึ่งมุ่งยกระดับพลเมืองโดยพื้นฐานซึ่งต้องมีคุณธรรมจริยธรรมเคารพปฏิบัติตามกฎหมายและมีจิตอาสาขึ้นเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งตระหนักถึงความสำคัญในการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความเชื่อมั่นในความยุติธรรม มีความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์ มีส่วนร่วมทางการเมืองและแก้ไขปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้

จากนั้นในปี 2559 จึงจัดตั้งศูนย์ประสานงานเครือข่ายไทยซีวิกเอดูเคชั่น (TCE) ก่อนที่จะจดทะเบียนศูนย์ฯเป็นมูลนิธิในปี 2562 ตามลำดับ (มูลนิธิการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไทย, 2562)

ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม Thai Civic กับครูผู้สอนดูจะมีความเชื่อมโยงผ่าน ผศ.อรุณพล อนันตวรสกุล (ครูชุก) ซึ่งเป็นรองประธานกรรมการ ที่มักได้รับการกล่าวถึงในฐานะแรงบันดาลใจให้แก่ครูผู้สอนจำนวนหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นครูรุ่นใหม่ได้เล็งเห็นช่องทางในการใช้วิชาชีพของตนเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองผ่านการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกทางการเมืองอย่างเหมาะสม ส่วนอีกกลุ่มที่ได้รับการกล่าวถึงคือกลุ่มครูขอสอน ซึ่งได้ปรากฏสู่สาธารณะชนอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2563 ซึ่งถือว่าเป็นวันครูแห่งชาติ เพื่อทวงคืนสิทธิในการสอนของครูกลับคืนมา ว่าที่เรีอตรี ธนวรรณ สุวรรณपाल หรือครูทิว หนึ่งในผู้ก่อตั้งเพจเฟซบุ๊ก (Facebook) ‘ครูขอสอน’ ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการตั้งกลุ่มขึ้นมาว่าเกิดจากความต้องการเรียกร้องเวลาในการสอนของครูผู้สอนให้กลับมาอย่างเต็มที่ โดยให้เหตุผลว่าการศึกษาเป็นเรื่องใหญ่เป็นสิ่งสำคัญ ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นเพราะครูไม่ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ เนื่องจากต้องแบ่งเวลาส่วนหนึ่งให้กับงานพิเศษที่ได้รับมอบหมาย ไม่ว่าจะเป็นจากกระทรวงหรือจากนโยบายของโรงเรียน หรืองานบริหารต่าง ๆ ซึ่งเบียดบังเวลาในการทำงานวิชาการและในการสร้างการเรียนรู้ให้แก่นักเรียนเติบโตขึ้นมาได้เป็นอย่างดี (ครูขอสอน, 2563)

แท้จริงแล้วก่อนหน้าที่จะมีเพจเฟซบุ๊กของครูขอสอนได้ปรากฏตัวขึ้นมาสู่สาธารณะชนอย่างเป็นทางการนั้น กลุ่มครูรุ่นใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้าและต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาได้รวมตัวกันมาก่อน ครูนน (นามสมมติ) หนึ่งในสมาชิกของกลุ่มเล่าให้ฟังว่าก่อนหน้าที่จะมีกลุ่มครูขอสอนเคยมีหลายกลุ่มเกิดขึ้นเพื่อพูดคุยเรื่องการศึกษาในกลุ่มเพื่อนครู เช่น “กลุ่มปล่อยของ” และ “กลุ่มพลเรียน” ซึ่งมาจากคำว่า “พลเมือง” กับ “การเรียน” รวมกัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาด้านการจัดการศึกษาที่มีความสนใจพวกการถอหรือความคิดต่าง ๆ มารวมตัวกัน แชร่วิธีการสอนต่าง ๆ และจัดตั้งเป็นกลุ่มเล่น ๆ ขึ้นมา เนื่องจากมีความเห็นตรงกันว่าการศึกษาเป็นหนทางหนึ่งที่จะสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นได้โดยการสร้างคนรุ่นใหม่ที่ไม่จ่านต่อการใช้อำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรม กล้าที่จะลุกขึ้นมาตั้งคำถามกับทุกเรื่องและปกป้องสิทธิเสรีภาพตามที่ควรจะเป็นตามที่กฎหมายให้การรับรองไว้ (สัมภาษณ์ ครูนน, 9 กรกฎาคม 2565)

กลุ่มครูขอสอนเป็นที่รู้จักมากขึ้นเมื่อออกมาเคลื่อนไหวในการร่วมชุมนุมของกลุ่มนักเรียนเลวที่หน้ากระทรวงศึกษาธิการ โดยมีกลุ่มครูขอสอนร่วมขึ้นปราศรัยในเวทีดังกล่าวด้วย ครูรายหนึ่ง

จากกลุ่มครูขอสอน ซึ่งให้เห็นว่าในกลุ่มมีความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่ละเอียดอ่อนและมีความพยายามที่จะจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนอย่างมากเพื่อสร้างความเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยซึ่งแตกต่างออกไปจากแบบเรียน โดยครูขอสอนระบุว่าปัญหาหนึ่งที่ครูไทยส่วนมากเป็นอยู่คือไม่ได้สอนให้เด็กเกิดการเรียนรู้แต่ “บอก” ว่าตัวชี้วัดและสิ่งที่เขาต้องทำเพื่อให้บรรลุตัวชี้วัดคืออะไร “เราไม่ได้สอนให้เด็กเป็นไปตามตัวชี้วัด แต่เราสอนตัวชี้วัดให้เด็ก... เราไม่ได้มีกระบวนการที่แบบจะกรูมมิ่ง (grooming) เขาให้เป็นพลเมืองดีในแบบของเขานะ และเราไม่มีวิธีการ ไม่มีเครื่องมือที่ช่วยให้เขาเป็นแบบนั้นได้...แต่สิ่งที่ครูสอนก็คือพลเมืองดีมีลักษณะอย่างนี้นะ 1 2 3 4 5 และเด็กก็ตอบได้” ด้วยเหตุนี้ กลุ่มครูขอสอนจึงมองว่านักเรียนไม่มีทางเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยได้ และสิ่งที่เข้าใจก็ไม่ไกลไปกว่าการเลือกตั้ง ดังนั้นวิธีการสอนใหม่จึงสำคัญ “ผมว่าผู้เรียนส่วนใหญ่ยังเข้าใจว่าการเลือกตั้งเท่ากับประชาธิปไตย มโนทัศน์ของเด็กนักเรียนมันมีอยู่อย่างนั้น เพราะว่าเขาถูกสอนมาแบบนั้นตั้งแต่แรก ซึ่งอันนี้เป็นหัวข้อหนึ่งที่ผมชวนนักเรียนตีเบทกันในห้องว่าเลือกตั้งเท่ากับประชาธิปไตยไหม ก็จะมีเด็กกลุ่มหนึ่งบอกว่าใช่...แต่เราสืบลูกกันไปแล้วเลือกตั้งแบบไหนถึงจะเป็นประชาธิปไตยใช่ไหม อันนี้ผมก็ถามเด็กว่าเราเลือกตั้งประธานนักเรียนเป็นประชาธิปไตยไหม เด็กก็จะบอกว่าก็เป็นลืออาจารย์ เพราะทุกคนได้โหวต ผมก็ถามต่อว่าแล้วประธานนักเรียนทำอะไรที่ยึดโยงกับคนที่เลือกเข้ามาแล้วหรือยัง แล้วประชาธิปไตยคืออะไร เราก็คูยกก็ตีเบทกัน” ครูขอสอนกล่าวพร้อมปิดท้ายด้วยเสียงหัวเราะ (สัมภาษณ์ ครูขอสอน, 13 กรกฎาคม 2565)

ครูอีกรายหนึ่งซึ่งเป็นเครือข่ายของกลุ่มครูขอสอนเช่นกัน และปัจจุบันกำลังสอนอยู่ในโรงเรียนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครที่มีนักเรียนออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นโรงเรียนแรกๆ กล่าวถึงความพยายามของตนในการปรับเสริมเนื้อหาซึ่งมีชุดคำอธิบายทางการเมืองแบบกระแสรองในชั้นเรียนของตนที่ทำหายและตั้งคำถามกับชุดคำอธิบายกระแสหลักว่าเป็นการต่อสู้ทางการเมืองแบบอ่อน “ผมว่าแบ่งรับแบ่งสู้ นะ คือหมายถึง ครูก็ยังคงต้องทำตรงนี้อยู่ ยังคงต้องมีบทบาทหน้าที่ในเรื่องระบบการศึกษาอยู่ด้วย แต่ว่ามันก็ขึ้นอยู่กับ ครูกลุ่มนั้นว่าเขาจะนำพาการศึกษาไปในทิศทางไหน ผมมองว่ามันเป็นการต่อสู้อ่อนในระบบครูด้วยกันเอง” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565)

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ครูกลุ่มที่มีการรวมตัวกันเคลื่อนไหวทางการเมืองก็มองไปในทิศทางเดียวกันว่าแม้จะมีการรวมตัวกันของกลุ่มครูที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ แต่ในมุมมองของตนครูกลุ่มนี้ยังมีอยู่จำนวนน้อยมาก และไม่จำเป็นเสมอไปที่ครูรุ่นใหม่จะต้องมีความคิดก้าวหน้าและต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลง เพราะการสร้างการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องอาศัยความกล้าหาญทางวิชาการประกอบกัน “ผมคิดว่าตอนนี้ผมให้แค่ 30% ผมคิดว่าเยอะแล้ว

นะ จริง ๆ แล้วมันขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของโรงเรียนวัฒนธรรมของครูในโรงเรียนด้วย จริง ๆ บางโรงเรียนถึง 80% นะ แต่ว่าถ้าไปบางโรงเรียนก็ไม่ใช่แบบนั้น อย่างอยู่โรงเรียนเดียวกัน ครูที่เป็นเจเนอเรชัน (Generation) เดียวกันก็ไม่ถึงกับไม่ไปทางเดียวกันนะ คือมันก็มีสิ่งที่ติดกันอยู่แต่มันก็ค่อนข้างจะพยายามจะเปลี่ยนแปลงแต่ก็ค่อนข้างอนุรักษ์ แบบ ส.คิวิรักษ์ นะ คือมันดิเบทกันได้ คือมองเห็นปัญหาในโรงเรียนเหมือนกันแต่ไม่กล้า แต่อย่างเรามันกล้าทำไง...ส่วนเปิดหนังสือมาอย่างไร ผู้ใหญ่ว่าอย่างไรว่าอย่างนั้น แบบนี้มันก็ยังมีอยู่เยอะ” (สัมภาษณ์ ครูขอสอน, 13 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูนน กล่าวว่า “1 ใน 10 ...สัก 1 ผมยังคิดว่ามันก็น่าจะไม่เกิน 1 คือ มันจะมีหัวก้าวหน้าด้านการศึกษาแต่ว่าคอนเซอร์เวทีฟ (conservative) ด้านการเมืองก็มี ผมเคยเจอ และมันจะแบ่งเป็นหลายแบบคือบางคนเขาเรียนโดยตรงด้านการศึกษา คือเขาก็จะมีความคิดที่ก้าวหน้าด้านจัดการศึกษา แต่ไม่ได้ก้าวหน้าด้านการเมือง อนุรักษ์นิยมทางการเมือง...ด้านการศึกษาเขาศึกษามาเยอะ แต่ว่า พอเป็นด้านการเมืองประชาธิปไตย เขาไม่เข้าใจ ส่วนคนที่ทะเลาะไปรุ่งคือคริติคัล แพดากอจี (critical pedagogy)...แล้วก็สนับสนุนให้เด็กเคลื่อนไหวทางการเมืองได้เต็มที่ก็มีแต่ว่า น้อยมากไม่ถึงหนึ่งในสิบ...” (สัมภาษณ์ ครูนน, 9 กรกฎาคม 2565)

จากบทสัมภาษณ์ จะเห็นได้ว่านอกจากกระบวนการเรียนการสอนของครูผู้สอนที่เป็นตัวแปรหนึ่งที่จะส่งผลให้การปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐผิดเพี้ยนไปแล้ว ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มครูรุ่นใหม่ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนให้การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยแบบไทยในมุมมองของรัฐถูกบั่นทอนลงไป อย่างไรก็ตาม ครูกลุ่มนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติแต่เป็นลักษณะของกลุ่มก่อนความคิดที่รวมตัวกัน และมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานก่อนหน้าที่จะเกิดการแสดงออกทางการเมืองขนาดใหญ่ของนักเรียนในปี 2563 แต่ที่มาปรากฏชัดเจนในปี 2563 เพราะเกิดกระแสการเคลื่อนไหวของนักเรียนซึ่งก่อให้เกิดการเกาะเกี่ยวทางอุดมการณ์ขึ้น

อย่างไรก็ตาม ครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงหรือครูกลุ่มหัวก้าวหน้าก็ยังมีอยู่ไม่มากนัก เพราะการเคลื่อนไหวทางการเมืองภายใต้ระบบการเมืองแบบชาตินิยมที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างจำกัดนั้นต้องอาศัยความกล้าหาญทางวิชาการและความกล้าหาญทางการเมืองประกอบกันด้วย และถึงแม้จะมีการเคลื่อนไหวของครูกลุ่มหัวก้าวหน้าอยู่ก่อนหน้านั้นแต่ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าไม่อาจเชื่อมโยงได้ว่าการเรียนการสอนของครูกลุ่มนี้ส่งผลต่อการตื่นรู้ทางการเมืองอันนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพของนักเรียนกระทั่งนำไปสู่การ

เคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนขนานใหญ่ในปี 2563 ในทางกลับกันกระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนเสียอีกที่ทำให้ครูกลุ่มนี้รู้สึกท้อว่าสอนวิชาสังคมศึกษาสนุกขึ้น

4.4 กระแสกับการตื่นรู้

จากการสัมภาษณ์ครูผู้สอนส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะมียุทธศาสตร์ทางการเมืองเช่นใด ต่างก็มีมุมมองเห็นพ้องกันว่ากระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 นั้น ทำให้นักเรียนสนใจเรียนวิชาสังคมศึกษามากขึ้นแตกต่างจากก่อนหน้านั้น “ก่อนช่วง 63 ที่จะมีการตื่นตัวทางการเมืองมีอบคณธราชฎรเนี่ยะ เด็กไม่ได้ตื่นขนาดนั้น ... อาจเป็นเพราะกระบวนการเรียนการสอนของครู ที่พยายามยั้งคำถามให้เด็กเกิดคำถาม แต่ไม่รู้เป็นวัฒนธรรมไทยใหม่ คือมันจะไม่ค่อยตอบ ... ถามว่าตื่นใหม่ ก็มีบางคนบางกลุ่ม แต่ไม่ได้ตื่นทั้งหมดขนาดนั้น อาจจะเป็น 30-40% แต่ว่าก็พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ตามกระแสที่มีการเผยแพร่ข้อมูล ก็เริ่มเยอะขึ้น” (สัมภาษณ์ ครูนัด, 30 มิถุนายน 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายกล่าวในทำนองเดียวกันว่านักเรียนเริ่มสนใจการเมืองมากขึ้นเมื่อเริ่มเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนนักศึกษาในปี 2563 “เริ่มสนใจมากขึ้นคือ เขาจะเริ่มสนใจว่าเฮ้ยสถานการณ์นี้ บทเรียนนี้มันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเขา เขาก็เริ่มรู้สึกว่าครูครบแล้วถ้าอย่างนั้น...มันก็เริ่มมีการตั้งคำถามออกมา...” ครูรายหนึ่งกล่าวพร้อมทั้งหัวเราะดีใจกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (สัมภาษณ์ ครูภ, 10 มิถุนายน 2565) ครูผู้สอนอีกรายหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าเทียบกับเด็กช่วงที่ยังไม่มีการเคลื่อนไหว การพูดประเด็นเหล่านี้ค่อย ๆ แต่ถ้ามองผิวเผินก็เปลี่ยนจริง ๆ เด็กพูดประเด็นที่ลุ่มลึกและจำนวนที่พูดก็มากขึ้น ...” (สัมภาษณ์ ครูสอง, 4 กรกฎาคม 2565) ขณะที่ครูผู้สอนอีกรายกล่าวว่า “... ผมนี่อยากจะร้องไห้เลย เราสอนมาตั้งนานแต่พอมือบก็ทำให้สอนสนุกขึ้น ผมดีใจมาก ก็พัฒนาไปเรื่อย ๆ เปลี่ยนวิธีต่าง ๆ” (สัมภาษณ์ ครูหนึ่ง, 3 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนอีกรายเล่าถึงเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองในโรงเรียนของตนว่า “อย่างโรงเรียนผมเขาก็ไม่ได้เป็นกลุ่มที่ออกมาเคลื่อนไหวตั้งแต่แรก แต่เขาเห็นสถาบันการศึกษาออกมาเคลื่อนไหวเขาก็เลยเริ่มมีความคิดอยากจะออกมาบ้าง โดยเฉพาะช่วงที่กระทรวงมีประกาศเรื่องทรงผมแล้วแต่โรงเรียนก็ยังเฉื่อยชಾಯู่ ยังไม่ได้แก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสักที เขาเห็นแต่ละโรงเรียนออกมาเคลื่อนไหวเขาก็เลยออกมาเคลื่อนไหวกันบ้าง เพื่อกระตุ้นโรงเรียนให้ตระหนักในสิทธิทรงผมของเขา” ครูผู้สอนรายเดิมกล่าวต่อว่า “มูลเหตุที่ทำให้ออกมาก็น่าจะเป็นเขารู้สึกว่าน่าจะออกมาได้เพราะทุก ๆ คนก็ออกมาได้ ส่วนกลุ่มที่เคลื่อนไหวเป็นกลุ่มแรกๆ ช่วงแรกพบว่าปัจจัยน่าจะมาจากกลุ่มนิสิต

นักศึกษาที่ออกมาเคลื่อนไหวเป็นตัวอย่างก่อน พอมีการเคลื่อนไหวในกลุ่มนิสิตนักศึกษาเขาก็รู้สึกว่าจะทำไมสถาบันอุดมศึกษาทำได้และทำไมมัธยมศึกษาทำไม่ได้ อะไรแบบนี้มันก็เลยเกิดเป็นกระแสขึ้นมาในการเริ่มเรียกร้องสิทธิอะไรต่าง ...” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนรายเดิมเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงของนักเรียนภายหลังที่เริ่มเกิดกระแสความตื่นรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกทางการเมืองเพื่อปกป้องสิทธินักเรียนว่า “เด็กในที่ปรึกษาผมตอน ม.3 แต่ก่อนเขาจะเป็นเด็กเงียบเรียบร้อยไม่ค่อยพูดไม่ค่อยมีปากมีเสียงเท่าไร แต่พอปี 63 เขาไปเป็นแกนนำ เขาไปเรียกร้องเรื่องทรงผม ถู้อบายถ่ายรูป ต้องไปยื่นหนังสือ ผมยังตกใจเลย ผมก็ยังคิดอยู่เลยว่าเป็นลูกศิษย์เราหรือเปล่า ก็เป็นเรื่องที่เราประหลาดใจเหมือนกัน แต่เขาไม่ได้ก้าวร้าวนะ เพียงแต่จะมีความยึดมั่นในความคิดของตัวเองมากขึ้น ก็คิดว่าเขาทำในสิ่งที่ถูกต้องแล้วใครจะพูดอะไร เขาก็จะไม่เชื่อ แล้วเขาก็เป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวด้วย” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565)

ด้านครูผู้สอนอีกรายหนึ่งกล่าวว่า การออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมาก ในปี 2563 นั้นส่งผลต่อการเรียนวิชาสังคมในท้องเรียนของตนเช่นกันว่า “คนเริ่มออกมาเรียกร้องเรื่องพวกนี้มากขึ้น มันก็ส่งผลต่อการเรียนในท้องด้วยที่ทำให้เด็กกล้าพูดกล้าอะไรมากขึ้น อันนี้ก็คือเรื่องกระแสสังคม แต่อีกประเด็นหนึ่งก็คือเด็กไม่พูดเพราะว่าเด็กไม่สนใจจริง ๆ ซึ่งมันก็มีเด็กที่รำรวยมั่งคั่ง พวกนี้ก็ไม่ต้องมานั่งเรียกร้องอะไร เคนแบบนี้ก็กระแสสังคมอีกละ คือพอกระแสสังคมโดยรอบได้เห็นว่าคุณรุ่นราวคราวเดียวกันกับคุณทำอะไรได้ขนาดไหน ต่อสู้อะไรบ้างมีประเด็นอะไรเรียกร้องบ้าง เจ็บแสบ เจ็บคม มันก็จะกลายเป็นการกระตุ้นย้อนกลับมาถึงตัวเด็กโดยปริยายว่า เขาอายุเท่ากันหรือบางที่อายุมากกว่าด้วยซ้ำ เขาได้ทำอะไรบ้างเขาก็เลยเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การเรียนรู้ ทำให้เขาตระหนักเริ่มที่จะคิดจะพูดมากขึ้น เพราะฉะนั้นโดยส่วนตัวผมคิดว่ากระแสสังคมรอบตัวสังคมวัฒนธรรมที่เป็นในแต่ละช่วงและยุคสมัย สำคัญต่อการหล่อหลอมเด็กมาก ๆ มากกว่าแค่เรื่องของหลักสูตรการศึกษาเท่านั้น” (สัมภาษณ์ ครูบ, 10 มิถุนายน 2565)

อย่างไรก็ตาม แม้จะปฏิเสธไม่ได้ว่ากระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 จะมีส่วนที่ทำให้นักเรียนเกิดการตื่นรู้ทางการเมืองเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยอย่างมากแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน แต่ถึงอย่างนั้น การเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยก็ยังไม่ใช่ง่าย เพราะไม่ใช่เด็กนักเรียนทุกคนที่จะเกิดการตื่นรู้ทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตย ดังบทสัมภาษณ์ข้างต้นของครูบ ที่ชี้ให้เห็นว่ายังมีนักเรียนอีกจำนวนหนึ่งซึ่งไม่ได้ตื่นรู้หรือสนใจที่จะออกมาเคลื่อนไหว เนื่องจากฐานะทางบ้านที่ร่ำรวยทำให้นักเรียนกลุ่มนี้ไม่จำเป็นต้องเรียกร้องเรื่องใด ดังนั้น แม้กระแสการเรียกร้อง

ที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การเปรียบเทียบและแข่งขันกันในการแสดงออกอยู่ในที่ของนักเรียนเรื่อง ความ “สนใจทางการเมือง” แต่สุดท้ายการเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนในเรื่องคุณค่า ประชาธิปไตยก็ยิ่งเกิดขึ้นอย่างจำกัดทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ครูผู้สอนรายหนึ่งเล่าถึงการตื่นรู้ของนักเรียนในโรงเรียนของตนเองว่า “ในโรงเรียนผมก็ยังมี จำนวนไม่มาก เท่ากับกลุ่มที่ยอมรับในกฎระเบียบอะไรต่าง ๆ ได้ แม้จะละเมิดสิทธิมนุษยชนอะไรก็ ตามอันนี้ก็เยอะกว่า” ครูรายเดิมกล่าวเสริมถึงเหตุผลว่า “เด็กเขาก็รับรู้ปรากฏการณ์เหล่านี้ เขาก็เริ่ม ออกมาเคลื่อนไหวบ้าง แต่บางโรงเรียนก็ไม่มีเลย ส่วนกลุ่มที่ยังไม่เคลื่อนไหวหรือไม่ได้ทำอะไรพวกนี้เขาก็ ยังอยู่ในแนวคิดเดิมว่าสิ่งที่ครูพูดที่ครูเล่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องมันเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ เพราะทุกอย่างมันก็จะ มีเหตุผลอธิบายหมด เพียงแต่ว่าเขาจะเชื่อไหม อย่างเช่นตัดผมสั้นสีจะได้เป็นระเบียบเขาก็เห็นว่าการตัดผมสั้นเป็นระเบียบ ไม่ได้สร้างความรำคาญ ไม่ทำให้สกปรก อะไรแบบนี้ เขาก็ยังเชื่อแบบนั้น อยู่ เพราะว่าสิ่งที่มันเป็นกฎระเบียบต่าง ๆ มันก็มีเหตุผลของมันเพียงแต่ว่าเหตุผลของมันอาจจะ โบราณ แล้วกลุ่มใหม่มองเหตุผลต่างออกไป ก็ไม่ยอมรับ อย่างเช่นนักเรียน เช่นใส่ชุดนักเรียนสี จะได้ ลดความเหลื่อมล้ำเพราะทุกคนก็ใส่ชุดนักเรียนเหมือนกัน กลุ่มที่เขาไม่เคลื่อนไหวก็คือเขายอมรับ เหตุผลแบบนี้ได้ ส่วนกลุ่มที่เคลื่อนไหวก็คือเขายอมรับไม่ได้ว่าหนักชุดนักเรียนมันจะลดความเหลื่อม ล้าได้อย่างไร” (สัมภาษณ์ ครูสาม, 5 กรกฎาคม 2565)

ครูผู้สอนในกลุ่มที่ตั้งคำถามและต้องการความเปลี่ยนแปลง ซึ่งค่อนข้างสนับสนุนการเรียน การสอนเชิงวิพากษ์ยังยอมรับว่าการเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยนั้นยังเป็นเรื่องยากและมี ข้อท้าทายอย่างมาก “ไม่ใช่ทุกคำถามที่เด็กจะตอบกลับทันที บางครั้งก็ยังคงต้องการหลอกล่อ เพื่อให้ เขารู้สึกว่าคุณต้องพูดตอบให้ได้ ผมจะต้องปลอมตัวเป็นสลัม¹ คือผมจะมองว่าชุดความคิดแบบนี้ เป็นชุดความคิดของคนที่เราเรียกว่าสลัม เช่นผมจะแหย่ว่าถ้านักเรียนไม่ตอบแสดงว่าคนนี้เขาพูดถูกแล้ว ใช้ไหม นักเรียนก็จะเริ่มๆ เหมือนมีความแค้น ความอึดอัดกับคนกลุ่มนี้มาก ๆ ก็คือต้องรอให้ครู

¹ สลัม ในที่นี้ถูกนำมาใช้ในบริบททางการเมืองไทย โดยเริ่มแรกถูกนำมาใช้แทนกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อ พิทักษ์ชาติ ศาสนา กษัตริย์ ซึ่งเกิดขึ้นราวปี 2548 ขณะที่สังคมไทยกำลังอยู่ในสงครามสีเสื้อระหว่างกลุ่มพันธมิตร ประชาชนเพื่อประชาธิปไตยซึ่งสมาชิกมักสวมเสื้อสีเหลืองและกลุ่มกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการ แห่งชาติ (นปช.) ที่สมาชิกมักสวมเสื้อสีแดง กลุ่มนี้จึงแทนตัวเองว่าเป็น กลุ่มเสื้อหลากสี ซึ่งต่อมา นปช. ได้นำคำว่า “สลัม” มาใช้เรียกกลุ่มเสื้อหลากสีในเชิงขบขันเพื่อลดทอนความน่าเชื่อถืออันเป็นหนึ่งในกลยุทธ์ของการต่อสู้ ทำให้ คำว่า “สลัม” กลายเป็นวาทกรรมทางการเมืองอีกประการหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันมีความหมายถึงกลุ่มอนุรักษ์นิยม ไม่ต้องการความเปลี่ยนแปลง โดยมีนัยถึงส่อไปถึงความล้าหลังและไม่ทันสมัยร่วมด้วย

ปลอมตัวเป็นสลิ้มไซ้ใหม่ หนูถึงจะตอบคำถาม เราต้องกระตุ้นเพิ่ม เพื่อให้เขาตอบว่าชุดความรู้นี้ไม่ถูกยังไง” (สัมภาษณ์ ครูนน, 9 กรกฎาคม 2565)

ขณะที่ กลุ่มครูขอสอนก็บอกไปในทิศทางเดียวกันว่า “มีเด็กอีกหลายคน อีกเยอะ ที่ไม่ได้ออกมาเรียกร้อง คือบางคนก็รู้สึกว่าเขามันก็ดีแต่ว่าก็ไม่ได้แอคทีฟ (Active) หรืออะไรขนาดนั้น มันก็ยังมีบางกลุ่มนะที่คิดแต่ไม่พูด เพราะว่าฉันก็ยังอยากอยู่ในเซฟโซนของฉันอยู่” และกล่าวต่อว่า “มีเด็กแค่บางกลุ่มที่แบบ เป็น Justice oriented คืออินกับการเมืองแล้วก็มาแสดงออก แต่ว่าในโรงเรียนก็มีคนที่เห็นด้วย ก็ไม่ได้แสดงออกอะไร ไม่ได้มีการชู 3 นิ้ว ก็มี ตอนนั้นที่เขาใส่ไปเวทกันมาก็ดูจากตรงนั้นก็ ได้ มีเด็กใส่กันมาไม่กี่คน” (สัมภาษณ์ ครูขอสอน, 13 กรกฎาคม 2565)

ครูรายหนึ่งกล่าวถึงเหตุผลของการที่นักเรียนบางกลุ่มไม่ได้แสดงออกทางการเมืองว่า เท่าที่ได้มีโอกาสคุยกับนักเรียนว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะห่วงเรียนและกลัว “เท่าที่พูดคุยคือเหมือนเขาจะมีความเป็นห่วงเรียน แล้วกลัวว่าถ้าไปแล้วจะโดนหักคะแนนใหม่ หรือว่าที่บ้านจะว่าอะไรไหม คือเขาจะห่วง บางครั้งเขาเคยทะเลาะกับที่บ้านด้วย คือทัศนคติคิดว่าพ่อกับแม่จะว่ายังไง เขาก็เคยมาปรึกษา คือเขาก็ไม่ทราบด้วยว่ามีมือบ คือบางคนก็ไม่ได้ติดตามขนาดนั้น บางคนก็ไม่ได้ติดตามเลยก็มี บางคนก็ติดตามบ้าง บางคนก็เป็นแกนนำมือบขึ้นปราศรัยก็มี บางคนก็เล่นเกมอย่างเดียวก็มีครับ” (สัมภาษณ์ ครูสาม, 5 กรกฎาคม 2565)

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้นแม้จะปฏิเสธไม่ได้ว่าเหตุการณ์เคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนนักศึกษาในปี 2563 ที่เป็นกระแสในขณะนั้นจะมีส่งอิทธิพลต่อความสนใจทางการเมืองของนักเรียนในสังคมเพิ่มมากขึ้น โดยที่ความสนใจดังกล่าวนี้ส่งผลให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปติดตามข่าวสารการเมือง มีความกระตือรือร้นกล้าตั้งคำถามกับครูผู้สอนในวิชาสังคมศึกษาและกล้าแสดงออกทางการเมืองเพื่อปกป้องสิทธิของตนเองเพิ่มมากขึ้น กระนั้นก็ปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า ยังมีนักเรียนอีกจำนวนมากที่ไม่ได้เกิดความรู้สึกสนใจหรือตื่นตัวอยากเรียนรู้ทางการเมืองและออกมาเรียกร้องเพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพของตน สิ่งนี้เป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยภายใต้โครงสร้างการศึกษาที่ไม่เป็นประชาธิปไตยนั้นแม้จะเกิดขึ้นได้แต่ก็ไม่ใช่ง่าย แม้กระแสการชุมนุมทางการเมืองจะมีส่วนทำให้นักเรียนสามารถตื่นรู้ทางการเมืองในเรื่องสิทธิเสรีภาพของตนขึ้นมาแต่กระแสไม่ใช่เพียงเงื่อนไขเดียวที่จะนำไปสู่ความรู้สึกสนใจและนำไปสู่การเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียน จำเป็นต้องศึกษาเงื่อนไขปัจจัยอื่น ๆ อีก

บทที่ 5

คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน

ในบทที่ 5 นี้มุ่งนำเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยในมุมมองของนักเรียนเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งในเรื่องของคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทยที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองยึดถือว่ามีลักษณะอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างไปจากคุณค่าประชาธิปไตยที่มีการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและแบบเรียนหรือไม่ และเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สองในเรื่องเงื่อนไขปัจจัยตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองที่ส่งอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยดังกล่าวของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทย โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนของคุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน เงื่อนไขปัจจัยที่นำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียนและกระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียนตามลำดับ

5.1 คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน

เพื่อให้ทราบถึงเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทยจำนวนมากออกมาชุมนุมทางการเมืองเมื่อปี 2563 วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงกำหนดสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีส่วนร่วมเคลื่อนไหวเรียกร้องทางการเมืองในช่วงปี 2563 เพื่อให้ทราบว่าพวกเขาถือถือคุณค่าประชาธิปไตยอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างออกไปจากแบบเรียนหรือที่ได้เรียนมาจากชั้นเรียนหรือไม่ และพวกเขาได้รับค่านิยมประชาธิปไตยเหล่านั้นมาจากที่ได้ผ่านช่องทางใดหรือมีใครมีเงื่อนไขใดที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อพวกเขาหรือไม่ โดยผลการศึกษาที่นำเสนอในส่วนนี้วิเคราะห์มาจากบทสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนแกนนำกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองในโรงเรียนจำนวน 17 คน แบ่งเป็นเพศชาย 3 คน หญิง 12 คน เพศทางเลือก 2 คน และกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนที่มีประสบการณ์เข้าร่วมกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งในและนอกโรงเรียนในปี 2563 จำนวน 53 คน จาก 24 โรงเรียน แบ่งออกเป็นเพศชาย 25 คน หญิง 23 คน เพศทางเลือก 5 คน รวมจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนทั้งสิ้น 70 คน การสัมภาษณ์ดำเนินการเป็นรายบุคคลผ่านระบบออนไลน์ซึ่งสะดวกต่อการปกปิดตัวตนเพื่อความปลอดภัยของกลุ่มตัวอย่าง และการนำเสนอใช้นามสมมติเพื่อปกป้องความเป็นส่วนตัวตามจริยธรรมในการวิจัยในคน

ผลการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่านักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายไม่ได้ปฏิเสธคุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียน อย่างไรก็ตาม จากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่านักเรียนไม่ได้กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยในลักษณะท่องจำและกล่าวซ้ำ (repeat) นักเรียนส่วนใหญ่สามารถอธิบายความเข้าใจของตนโดยยกตัวอย่างสนับสนุนความเชื่อเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะคุณค่าประชาธิปไตยได้ แม้ตัวอย่างเหล่านั้นจะไม่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนก็ตาม ขณะที่นักเรียนบางรายก็สามารถวิพากษ์วิจารณ์การถ่ายทอดคุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียน และบางรายก็มีการกล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองอื่นๆเพิ่มเติมเข้ามาโดยเชื่อมโยงแนวคิดเหล่านั้นเข้ากับคุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพได้ แม้จะไม่ปรากฏแนวคิดทางการเมืองเหล่านั้นในแบบเรียนก็ตาม

จากผลการศึกษาสามารถแบ่งการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียนออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ เพิ่มเติมคำอธิบายได้ วิพากษ์วิจารณ์ได้ และเชื่อมโยงคำอธิบายกับแนวคิดทางการเมืองอื่นๆได้ นักเรียนแต่ละคนอาจมีความสามารถในการอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยแตกต่างกันออกไป บางรายนั้นอาจให้คำอธิบายได้ทั้ง 3 ลักษณะ แต่บางรายก็อาจให้คำอธิบายได้เพียงลักษณะเดียว ซึ่งระดับความเข้มข้นในการให้คำอธิบายที่แตกต่างกันนี้จะส่งผลต่อการแสดงออกทางการเมืองของนักเรียนในเวลาต่อมาด้วย โดยการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยทั้ง 3 ลักษณะนั้นมีรายละเอียดที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

5.1.1 ลักษณะที่ 1 สามารถเพิ่มเติมคำอธิบายได้

เป็นนักเรียนที่มีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียน โดยแสดงออกมาให้เห็นผ่านความสามารถในการเพิ่มเติมรายละเอียดคำอธิบายเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพตามความเข้าใจของตนได้ แม้คำอธิบายเหล่านั้นจะไม่มีปรากฏอยู่ในแบบเรียนก็ตาม ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยตามมุมมองของตนว่า “ประชาธิปไตยก็คือ เสรีภาพด้วย แล้วก็หนูคิดว่าประชาธิปไตยคือระบอบที่ปกครองโดยประชาชนทุกคนนะค่ะ ซึ่งระบอบที่ปกครองโดยประชาชนก็เพื่อประชาชนค่ะ แล้วพามาเป็นเพื่อประชาชนผลประโยชน์ก็จะตกเพื่อประชาชน” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.อ, 15 ก.ค. 2564) จะเห็นได้ว่านักเรียนรายนี้สามารถเพิ่มเติมคำอธิบายตามความเข้าใจของตนในเรื่องของการปกครองโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเพื่ออธิบายประชาธิปไตยเพิ่มเติมจากเนื้อหาที่มีในแบบเรียนได้

ขณะที่ นักเรียนอีกรายหนึ่งกล่าวถึงประชาธิปไตยว่าเป็นเรื่องของสิทธิในการแสดงออก แต่โดยที่เพิ่มเติมคำอธิบายเรื่องการแสดงออกอย่างถูกต้องเข้าไปด้วยว่า “ตรงตัวเลขก็คือเรามีสิทธิในตัวเองว่าเราจะแสดงออกอย่างไร แต่ว่าในการแสดงออกของเรา มันก็ต้องอยู่บนฐานของความถูกต้องด้วยค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ก., 14 ก.ค. 2564) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของนักเรียนอีกรายหนึ่งที่ว่า “ทุกคนมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นออกมาก่อน แล้วเราก็ค่อยมา discuss เรื่องนี้มันถูกอย่างไรผิดอย่างไร” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564)

ด้านนักเรียนแกนนำจากโรงเรียนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร อธิบายคุณค่าประชาธิปไตย โดยเพิ่มเติมคำอธิบายเรื่องการรับฟังซึ่งกันและกันและความเท่าเทียมเข้าไปด้วยว่า “ประชาธิปไตย คือ การที่เรารับฟังความเห็นต่างทุกแบบเลย ไม่ว่าคุณจะมีฝ่ายไหน ชาย ขว วยัลลิสต์ ทุนนิยม ลังคมนิยม คือต้องฟังด้วยเหตุผลและยอมรับเหตุผลของกันและกันไม่ใช่ใช้กำลัง ใช้อำนาจ ต่อให้คุณรักสถาบันมากมาหรือเป็นคอมมิวนิสต์ขอแค่เรามาคุยกันก็น่าจะหาจุดตรงกลางได้ และก็ยอมรับความเห็นต่าง” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.ก., 5 ก.พ. 2565) นักเรียนอีกรายก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ประชาธิปไตยคือ “ทุกคนต้องเท่าเทียมกันใช้ไหมคะ คนทุกคนต้องมีสิทธิ์ออกเสียงในความคิดเห็นของตัวเอง โดยที่มันต้องไม่ได้รับอันตราย...เราไม่ต้องกลัวว่าจะโดยหมายเรียก” (สัมภาษณ์ น.ส.เม., 10 ก.ค. 2564) เป็นต้น

สิทธิในการเลือก เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่นักเรียนได้หยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเพื่อเพิ่มเติมคำอธิบาย เมื่อกล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตย ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งที่กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยว่าเป็นสิทธิในการเลือกความเป็นอยู่ของตนเองว่า “ประชาธิปไตยโดยรากศัพท์คือเสียงทุกเสียงที่ใหญ่ที่สุดมาจากประชาชน เพราะฉะนั้นประชาชนมีสิทธิเลือกความเป็นอยู่ของเขาเอง การที่ประชาชนออกมาเลือกผู้นำเพราะเชื่อว่าผู้นำคนนั้นมีประสิทธิภาพมากพอที่จะทำให้พันวิฤติตรงนั้นไปได้ ทุกคนมีสิทธิเรียกร้องปัญหาต่าง ๆ ออกมาได้อย่างชัดเจนโดยไม่มีขอบเขตในการพูด ประชาธิปไตยเราต้องมีอิสระภาพในการเรียกร้อง” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของนักเรียนอีกรายหนึ่งที่ระบุว่า “ประชาธิปไตยมันคือการที่เราเกิดมา เรามีศักดิ์ศรีพอที่เราจะเลือกเอง คือเรามีสิทธิที่จะเลือกทั้งชีวิตของเราโดยที่เราไม่ได้ถูกปัจจัยใด ๆ มากำหนด...เจตจำนงที่เราจะสามารถเลือกได้คือประชาธิปไตย...และไม่ใช่ว่าแค่เราเลือกให้ตัวเองแต่ที่เราเลือกสังคม เราเลือกที่จะขับเคลื่อนสังคมควรจะขับเคลื่อนไปทางไหน เงินภาษีที่เราจ่ายไปสุดท้ายมันควรจะจ่ายไปกับอะไร ... เราสามารถตรวจสอบตุลาการได้ เราไม่ไว้วางใจสภา ก็ตรวจสอบสภาได้ตรวจสอบรัฐบาลได้ และการตรวจสอบตรงนี้เราสามารถทำมันได้เอง ...” (น.ก.พ., 6 ก.พ. 2565) ด้านนักเรียนแกนนำอีกรายที่

อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพไปในทิศทางเดียวกันว่า “เราควรจะทำหนดชีวิตตัวเองได้ แล้วเราควรจะทำเลือกชีวิตตัวเองได้ เราไม่ได้อยากเป็นผู้หญิง เราไม่ได้อยากเป็นผู้ชาย เราก็สามารถเลือกได้ว่าเราจะเป็นอะไร ระบุตัวตนได้ว่าเราจะเป็นอะไรและต้องได้รับการยอมรับ เราจะบอกว่าจริง ๆ แล้วเราอยากจะเป็นศิลปิน แต่ว่าเรากลัวว่าเราจะตกงาน กลไกรัฐมันต้องเข้ามาอ้อมเรา ให้เราทำได้เลือกได้ในสิ่งที่เราอยากเลือก... ไม่ต้องไปอุทิศชีวิตไปเป็นฟันเฟืองเครื่องจักรของใคร...เราเชื่อว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรี และมีทางเลือกพอที่จะเลือกได้ว่าเราจะกำหนดชีวิตให้เป็นไปอย่างไร”(สัมภาษณ์ น.ส.ธัญ, 10 ก.ค. 2564)

ข้างต้นเป็นตัวอย่างคำอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเพื่ออธิบายความเข้าใจของพวกเขาที่มีต่อสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งชุดคำอธิบายส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงไม่ปรากฏว่ามีอยู่ในแบบเรียน และโดยมากเป็นการอธิบายเพิ่มเติมในเรื่องของความสามารถในการแสดงความคิดเห็นได้โดยเสรี การวิพากษ์วิจารณ์ได้ทุกเรื่องโดยไม่จำกัด ไม่ถูกตัดสินบังคับจับกุม และสามารถเลือกชีวิตของตนได้ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่านักเรียนไม่ได้ปฏิเสธคุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิเสรีภาพที่กล่าวถึงอยู่บ้างในแบบเรียน ทั้งยังดูเหมือนว่านักเรียนจะมีความเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรายละเอียดกระทั่งสามารถยกตัวอย่างเพิ่มเติมในการอธิบายได้ แม้ว่าจะไม่ปรากฏการถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านั้นไว้ในแบบเรียนก็ตาม

5.1.2 ลักษณะที่ 2 สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้

เป็นนักเรียนที่มีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียน โดยแสดงออกมาให้เห็นผ่านความสามารถในการวิพากษ์วิจารณ์ข้อจำกัดและความไม่เพียงพอของแบบเรียนในการเรียนการสอนเรื่องคุณค่าประชาธิปไตย ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าววิพากษ์วิจารณ์คุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนว่า “...ประชาธิปไตยที่โรงเรียนสอน ก็สอนแบบนั้น เรื่องสิทธิเสรีภาพก็พูดค้ะ สิทธิมนุษยชนก็พูด แต่หนูรู้สึกว่ามันไม่ใช่เท่าไร (หัวเราะ) ... มันขัดแย้งกับโลกภายนอก สิ่งที่ทำให้รู้สึกไม่ใช่คือในแบบเรียนเหมือนโลกสดใส แต่ว่าภายนอกมันเหมือนไม่ใช่แบบนั้นเลย ประชาชนไม่ได้มีสิทธิมีเสียงอะไรเลย” (สัมภาษณ์ น.ส.ม.ป., 11 ก.ค.2564)

ขณะที่ นักเรียนอีกรายหนึ่งกล่าววิพากษ์วิจารณ์การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนว่ามีความเป็นนามธรรมสูงและขาดการอธิบายที่เป็นรูปธรรมว่า “ประชาธิปไตยในแบบเรียนมันเป็นสิ่งที่นามธรรม คือ เรารู้ว่านิยามคืออะไร แต่เราไม่เคยหยิบมาใช้ และนี่เป็นปัญหาที่ทำให้การเมืองไทย

เป็นอย่างทุกวันนี้ ... การสอน ครูก็สอนตามตำรา คือเขาก็สอนแหละว่าลัทธิคืออะไร เสรีภาพคืออะไร แต่มันเป็นนามธรรม” ด้านนักเรียนอีกรายหนึ่งกล่าววิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เพียงพอของการเรียน การสอนประชาธิปไตยในแบบเรียนว่า “บทเรียนเขาก็สอนเท่านั้นว่าความเท่าเทียมนะ ก็เท่านั้นครับ คือประชาธิปไตยมันคือเสียงประชาชนเป็นหลักมีอำนาจที่สุด แต่ก็เห็นชัดว่าเขาพยายามจะควบคุม ความคิด การสอนของเขาไม่ละเอียดขนาดนั้น นอกเสียจากว่าครูจะอธิบายด้วยตัวเองนอกเนื้อหา” (สัมภาษณ์ น.ป.ป., 16 ม.ค.2565) สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายที่วิจารณ์ถึงความไม่เพียงพอ ของเนื้อหาในแบบเรียนต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยว่า “หนังสือสังคม มันควรจะมีเรื่อง ประวัติศาสตร์อย่าง 6 ตุลา หรือพฤษภาทมิฬ เยอะมากกว่านี้มันไม่ควรจะมีแค่ช่องเล็ก ๆ มันควรจะมี เป็นลิปๆหน้าเลยด้วยซ้ำ” (สัมภาษณ์ น.ส.เม., 10 ก.ค. 2564)

สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายที่กล่าววิจารณ์ความไม่เพียงพอในการเรียนการสอน ประชาธิปไตยในปัจจุบันว่า “เราก็ถูกปลูกฝังมาแค่นั้นครับ ต้องยอมรับนะครับว่าเราก่อนข้างรู้จัก ประชาธิปไตยอันเป็นผิวเผินพอสมควรเลย คือเราจะรู้แค่ว่าประชาธิปไตยคือทุกคนมีสิทธิมีเสียง แต่ว่า ไม่ค่อยได้ไปยุ่งกันเลยครับว่าลัทธิและเสียงนี้ต้องอยู่บนกฎของความเคารพผู้อื่นด้วย” นักเรียน รายเดียวกันนี้ยังได้แสดงความรู้สึกต่อการเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยอีกว่า “เขาก็จะสอนว่า ลัทธิคืออะไร เสรีภาพคืออะไร สถานะภาพคืออะไร มันอาจจะจบด้วยการมีเสรีภาพแต่ต้องเคารพ ให้เกียรติผู้อื่นและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ซึ่งเราก็มองว่า มันแค่นี้แหละ มันไม่มีอะไรมาขยายเพิ่มเติม เลย เหมือนกับว่าเขาสอนให้เราจำว่าประชาธิปไตยคืออะไรแล้วก็ไปสอบแค่นั้นเลย” (สัมภาษณ์ น. อ.ค., 17 ก.ค.2564)

ด้านแกนนำนักเรียนรายหนึ่งซึ่งเคยเป็นแกนนำของกลุ่มนักเรียนเลว (Bad Student)² ได้กล่าววิจารณ์เนื้อหาและรูปแบบการเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยว่า แบบเรียนที่ครูเลือกใช้คือ แบบเรียนหน้าที่พลเมืองวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6 ของสำนักพิมพ์วัฒนาพานิช แต่ว่าการเรียนจริง ๆ ครูผู้สอนแทบไม่ได้ใช้หนังสือเลย ครูจะสอนจากพาวเวอร์พอยท์ที่ทำเองซึ่ง ข้ามเนื้อหาการเมืองที่สำคัญไปค่อนข้างมาก “ผมไม่ได้ใช้หนังสือเลยจากที่เรียนมา เวลาสอน ครูเขาก็

² นักเรียนเลว (Bad Student) เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มเยาวชนทั้งที่กำลังศึกษาอยู่ในระบบหรือนอกระบบ โรงเรียนแต่มีความสนใจทางการเมืองและเป็นกลุ่มหลักที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องสิทธินักเรียน โดยเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดชุมนุมอย่างน้อย 2 ครั้งใหญ่ๆที่หน้ากระทรวงศึกษาธิการเพื่อเรียกร้องเรื่องทรงผม และการแต่งกายกับนายณัฐพล ติปสุวรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ภายใต้รัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา

จะข้ามในส่วนที่เป็นเนื้อหาทางการเมืองไปค่อนข้างเยอะเพราะว่ามันมีส่วนหนึ่งที่เป็นวิชาหน้าที่พลเมือง อย่างที่พี่น่าจะทราบว่ามันมีการปลูกฝังให้ท่องค่านิยม 12 ประการ แล้วก็ผมคิดว่าการเมืองถ้าเป็นหนังสือ หรือการสอนให้มันยึดเยียดให้เด็กจนเกินไป เด็กจะไม่อยากเรียน ผมคิดว่าการเมืองควรเป็นเรื่องของกลุ่ม Focus Group discussion มากกว่า Politics ตรงนี้มันยังงั้นมันสมเหตุสมผลไหม นักเรียนคิดว่าอย่างไร การลงพื้นที่จริง ๆ ไปหาประชาชนไปหาที่ประสบปัญหาจริง ๆ มันทำให้เด็กรู้สึกว่ายู่ใกล้ตัว ไม่ไกลตัว เป็นการเรียนจากประสบการณ์จริง ๆ” นักเรียนรายเดิมกล่าวเสริมว่าการสอนคุณค่าประชาธิปไตยที่ผ่านมาเป็นการนำเสนอเนื้อหาเพียงด้านเดียว “...มันค่อนข้างแบบเยอะมาก ๆ หมายถึงว่าการเมืองด้านเดียวที่ไม่ได้ทำให้เราเห็นอีกฝั่งของการเมือง จะเห็นเกี่ยวกับทหารเกี่ยวกับความมั่นคงเกี่ยวกับความรักชาติมากกว่าการมาพูดนโยบายการเมืองเป็นยังไง ระบบการทำงานในสภาเป็นยังไง แล้วอย่างช่วงวันเด็กถึงแม้ว่าจะมีเก้าอี้ให้เด็กไปนั่งก็จริงแต่ว่าในทำเนียบรัฐบาลไม่ได้มีความรู้อะไรเลยนอกจากแค่ไปถ่ายรูปรูปกับเก้าอี้รัฐมนตรี” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค. 2564)

สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายที่วิจารณ์การสอนคุณค่าประชาธิปไตยว่ามีลักษณะจำกัดและไม่ครอบคลุมว่า “เนื้อหามันค่อนข้างผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง สำหรับผมหน้าที่พลเมือง มันไม่เชิงมันน่าจะเป็นวิชาศาสนามากกว่า ม.4 ม.5 จะเป็นแนวสวดมนต์จำเลย เป็นแบบพุทธจำเลย ผมก็เลยรู้สึกว่าไม่ได้ทำให้เราตระหนักถึงประชาธิปไตยเท่าไร...ข้อสอบก็คล้ายกัน ตอนนั้นถึงว่าสอบวิชาอะไร คือมันไม่ได้ใช้ในชีวิตประจำวัน มันเป็นแค้ลิบเปอร์เซ็นต์ที่เอามาเป็นรากฐานความคิดได้” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนของนักเรียนนั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะนักเรียนตระหนักถึงความไม่เพียงพอและข้อจำกัดทั้งเรื่องเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนและตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ จึงส่งผลให้ผู้เรียนไม่เชื่อมั่นต่อระบบการศึกษาและการจัดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของประเทศไทย นำไปสู่การตั้งข้อสงสัยต่อชุดคุณค่าทางการเมืองที่ได้รับการกล่อมเกลามาเมื่อประกอบกับช่วงจังหวะที่นักเรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับคำอธิบายเหตุการณ์เดิมด้วยชุดข้อมูลใหม่ เช่น การอธิบายเรื่องสิทธิเสรีภาพโดยการยกตัวอย่างเหตุการณ์ใกล้ตัวที่นักเรียนประสบพบเจอกับตนเองจริง ๆ อย่างเรื่องการใช้เงินภาษี สาธารณูปโภค การคมนาคม ทรงผมและการแต่งกาย หรือการอธิบายประวัติศาสตร์การเมืองไทยด้วยชุดคำอธิบายเชิงวิพากษ์ จึงทำให้นักเรียนเกิดการ

เรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเชิงวิพากษ์ กระทั่ง นำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์การเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยของประเทศไทยที่ผ่านมา

5.1.3 ลักษณะที่ 3 สามารถเชื่อมโยงคำอธิบายกับแนวคิดทางการเมืองอื่นได้

การเรียนรู้ในลักษณะที่ 3 นี้จะแสดงออกมาให้เห็นผ่านความสามารถในการกล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองอื่น ๆ โดยสามารถเชื่อมโยงแนวคิดเหล่านั้นเพื่ออธิบายคุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพตามความเข้าใจของตนได้ ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพโดยเชื่อมโยงกับความหลากหลายว่า “เราก็ออยู่ในโลกโลกาภิวัตน์นะคะ เออมันต้องให้ความหลากหลายทางความคิดนิดนึง ก็เลย ขอเพิ่ม LGBTQ+ เข้าไป” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564) ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวเชื่อมโยงคุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิเสรีภาพเข้ากับความหลากหลายในทำนองเดียวกัน โดยเพิ่มมุมมองเรื่องความเห็นอกเห็นใจเข้าไปด้วยว่า “เหมือนการตื่นรู้ก็คือเราไม่ได้มองแค่ตัวเอง ต้องอย่ามองแค่ตัวเอง เราต้องมองถึงคนอื่น ต้องมองเห็นสภาพประเทศว่ามันเป็นยังไง” (สัมภาษณ์ น.ส.เม., 10 ก.ค. 2564) สอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของนักเรียนอีกรายที่กล่าวถึงสิทธิเสรีภาพกับความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นโดยกล่าวถึงเรื่อง ‘empathy’ ว่า “ประชาธิปไตยในมุมมองของหนูคือการให้ค่าความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมค่ะ คือทุกคนจะต้องมีสิทธิเท่านี้ มีเสรีภาพเท่านี้...และหนูมองว่าการที่เราเข้าใจองค์ความรู้ตรงนี้ มันจะนำไปสู่การรักษาผลประโยชน์ของตนเอง และถ้าเรามี empathy มีความเข้าอกเข้าใจคนอื่น เห็นอกเห็นใจคนอื่นมันจะนำไปสู่การปกป้องผลประโยชน์ของผู้อื่นด้วย” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564)

ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวเชื่อมโยงปัญหาประชาธิปไตยในสังคมไทยเข้ากับคำอธิบายเรื่องปัญหาเชิงโครงสร้าง “หลายๆปัญหามันแก้ได้ด้วยการเมืองเชิงโครงสร้าง” (สัมภาษณ์ น.ส.ธัญ, 10 ก.ค. 2564) ขณะที่นักเรียนอีกรายหนึ่งกล่าวเชื่อมโยงในทำนองเดียวกันว่าความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องทุนนิยมและสังคมนิยมในลักษณะปัญหาเชิงโครงสร้างว่า “ถ้าทุนนิยมมันโอเค มันเอามาปรับใช้ได้ก็เอามาปรับใช้ ถ้าอันนี้โอเคมาจากคอมมิวนิสต์แล้วเอามาปรับใช้ได้ก็เอามาปรับใช้ ... ผลผสมผสานแนวคิดทางการเมืองที่เราเรียนรู้มาอีกที” (สัมภาษณ์ น.ต., 10 ก.พ.2565)

ด้านนักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าวถึงชุดคุณค่าเรื่องสวัสดิการเพิ่มเติมเข้ามาเพื่ออธิบายคุณค่าประชาธิปไตยตามมุมมองของตน โดยเชื่อมโยงว่าสิทธิเสรีภาพจะเกิดขึ้นได้ภาครัฐจำเป็นต้องให้การสนับสนุนดูแลประชาชนมากกว่าที่ผ่านมาว่า “ประชาชนควรมีโอกาสได้รับความคุ้มครองจากภาครัฐในทางด้านสิทธิมนุษยชน สวัสดิการ” (สัมภาษณ์ น.ป., 20 ก.ค. 2564) ด้านนักเรียนอีกราย

กล่าวถึงรัฐสวัสดิการเช่นเดียวกันโดยเชื่อมโยงรัฐสวัสดิการเข้ากับความเท่าเทียมกันของคนในสังคมว่า “ผลประโยชน์ที่หนูว่าก็คือพวกสวัสดิการ พวกสวัสดิการทางสังคมนะค่ะ ซึ่งรัฐสวัสดิการและสวัสดิการทางสังคมจะนำมาสู่ความเท่าเทียมนะค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย.2564)

สิทธิในร่างกายตนเองเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเรียนมักหยิบยกมากล่าวถึงเพื่อเชื่อมโยงไปสู่เรื่องสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวว่า “เราควรจะมีสิทธิเลือกในร่างกายของตัวเอง” (สัมภาษณ์ น.ส.อ., 15 ก.ค. 2564) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวถึงสิทธิในเนื้อตัวร่างกายว่า “ผู้หญิงจะไว้ผมยาวต้องรวบผม และถ้าผู้ชายจะไว้ผมยาว ก็ต้องห้ามเกิน 5 เซ็น อยู่นั่นนั่น มันก็เริ่มมีการเถียงกันอีกรอบว่า แล้วอย่างนี้มันจะต่างอะไรกับที่เราเรียกร้องกัน เพราะว่าที่เราเรียกร้องเราไม่ได้แค่ต้องการไว้ผมยาวนะครั้บ เราต้องการสิทธิในร่างกายของตัวเอง” (สัมภาษณ์ น.ป., 20 ก.ค. 2564) นักเรียนอีกรายกล่าวทำนองเดียวกันว่า “หนูรู้สึกว่ามันเป็นสิทธิในร่างกายของเราแต่ว่าตอนนั้นหนูก็ไม่ได้อะไรมาอะค่ะ ก็ได้ ก็โอเค เขามีกฎ ก็ทำๆไป แต่ว่าก็ไม่ได้พอใจเท่าไร” (สัมภาษณ์ น.ส.น.น., 22 ก.ค.2564) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวถึงการเรียนรู้เรื่องสิทธิในร่างกายของตนเองว่า “สิทธิในร่างกายไม่มีในแบบเรียน เรื่องนี้ผมได้เรียนรู้จากสื่อเป็นหลักครั้บ” (สัมภาษณ์ น.ป.ป., 16 ม.ค.2565)

นอกจากนั้น นักเรียนระดับมัธยมปลายบางรายที่ให้สัมภาษณ์ยังสามารถเชื่อมโยงคำอธิบายเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยเข้ากับอุดมการณ์ทางการเมืองที่ไม่ได้มีการเรียนการสอนในตำราเรียนอย่างคอมมิวนิสต์และมาร์กซิสต์ด้วย ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคมว่าเป็นสิ่งที่ปัญหาทำให้ประชาชนใช้สิทธิเสรีภาพของตนได้ไม่เต็มที่ จึงสนับสนุนแนวคิดมาร์กซิสต์ (Marxist) ทว่านักเรียนรายเดียวกันนี้ก็กล่าววิจารณ์อุดมการณ์ทางการเมืองอย่างคอมมิวนิสต์ถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติด้วยเช่นกันทั้ง ๆ ที่แนวคิดเหล่านี้ไม่มีการเรียนการสอนเรื่องในชั้นเรียน “ผมไม่สามารถอธิบายได้ว่า ผมเป็นมาร์กซิสต์หรือประชาธิปไตย เพราะมันย้อนแย้งในตัวเอง ประชาธิปไตย คือ การที่มันให้สิทธิกับคนส่วนใหญ่ ขณะเดียวกันก็ปกป้องเสียงคนส่วนน้อยไว้ เพื่อให้ได้รับความเป็นธรรมของสองฝ่ายคือหาจุดตรงกันเพื่ออยู่ร่วมกัน ส่วนมาร์กซิสต์ คือมองว่าทุกอย่างไม่มีใครเป็นเจ้าของ ทุกอย่างเป็นแบบเราถือครองทรัพยากรร่วมกัน” (สัมภาษณ์ น.ท.ท., 31 ก.ค.2564)

นักเรียนแกนนำรายหนึ่งได้กล่าวเชื่อมโยงเรื่องสิทธิเสรีภาพเข้ากับเรื่องของชนชั้นว่า “คือช่วง ม.4 หนูเป็นช่วงที่ lost ตัวตนมาก เพราะเด็ก (สงวนชื่อโรงเรียน) เนี่ยะ ส่วนหนึ่งก็จะมีแบบว่าเด็กที่บางคนรวยหน้าตาดี แล้วก็เป็นคน กทม. ตั้งแต่กำเนิด คือมันไม่ได้ขนาดว่าเหยียดชนชั้น...แต่เราก็รู้สึก

ว่าโหชีวิตดิเนะ บ้านอยู่ กทม. สามารถใช้เงินได้ ใส่เสื้อผ้าตัวละครสามสี่หมื่น” เมื่อสอบถามว่านักเรียนได้รับแนวคิดเรื่องชนชั้นมาจากที่ใด นักเรียนรายเดิมกล่าวว่าตนรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมนี้มาตั้งแต่เด็กแต่ที่ไม่มีคำอธิบายต่อเรื่องดังกล่าว กระทั่งวันหนึ่งได้พบคำอธิบายผ่านอินเตอร์เน็ต “พอช่วง ม.4 The Matter กำลังเปิด แล้วเราอ่านบทความของ The Matter เยอะมาก แล้วมันก็มีคำอธิบายว่าปรากฏการณ์นี้คืออะไรก็เลยเริ่มเข้าใจ ตอนนั้นเขายังไม่ใช้คำว่า beauty privilege แต่เขาใช้คำว่า pretty privilege ซึ่งเรารู้สึกว่าแฮ้ยอันนี้มันคือสิ่งที่เกิดขึ้นกับเรา แล้วก็เราก็ไปพูดในแฮชแท็ก (#) ว่าการจัดกีฬาสิ่ จริง ๆ มันก็คือการสนองความใคร่ของชนชั้นนำในสังคม (สงวนชื่อโรงเรียน) นั่นแหละ ช่วงนั้นคำว่า ‘ฉอด’ กำลังดัง เราก็เลยกลายเป็นนัก ‘ฉอด’ ประจำแท็ก” (สัมภาษณ์ น.ส.พท., 5 ก.พ. 2565) อย่างไรก็ตาม เมื่อสอบถามถึงความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเรื่องชนชั้นกับมาร์กซิสต์ นักเรียนรายนี้ยังไม่สามารถอธิบายความเชื่อมโยงดังกล่าวได้

นักเรียนอีกรายกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพโดยเชื่อมโยงกับเรื่องชนชั้นเช่นกันว่า “ต้องพูดเลยว่าโรงเรียนนี้คนที่เข้ามาเรียนส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นกลางขึ้นไปใช่ไหมคะ น่าจะเป็นชนชั้นที่มีแรงขับเคลื่อนในการเปลี่ยนแปลงสังคมค่อนข้างเยอะค่ะ ก็เลยแบบแฮ้ยถ้าเรานำคนกลุ่มนี้ให้เขามาสนใจเรื่องแบบนี้ได้มันก็น่าจะเปลี่ยนแปลงอะไรได้เยอะอยู่ค่ะ” เมื่อสอบถามว่านักเรียนได้แนวคิดเรื่องชนชั้นมาจากที่ใด นักเรียนบอกว่าได้มาจากการเรียนรายวิชาเลือกนิติศาสตร์ ซึ่งครูได้ยกกรณีการฟ้องร้องระหว่างคนที่ยากจนและคนร่ำรวยขึ้นมาเป็นตัวอย่าง ซึ่งจุดประกายให้แก่ นักเรียนรายนี้ รู้สึกว่าอยากจะศึกษาค้นคว้าต่อ “พอมีประเด็นการฟ้องร้องระหว่างคนจนคนรวยอย่างเงี้ยะคะ มันเหมือนกับมีแบบเรื่องของคนชั้นกลางเข้ามาเกี่ยว หรือเรื่องสิทธิมนุษยชนเข้ามาเกี่ยวข้อง หนูรู้สึกว่าอันนั้นแหละเป็นตัวอย่างที่ชัดเพราะว่าหัวข้อเนื้อหาต่าง ๆ ที่เรียนในนั้นมันเป็นอะไรที่อาจารย์ผู้สอนเขียนขึ้นมาเองและพอเขียนขึ้นมาเองมันก็มีอิสระมากกว่าที่เราเรียนตามแบบของกระทรวงอะค่ะ” นักเรียนรายเดิมกล่าวต่ออีกว่า “เราต้องอย่ามองแค่ตัวเอง เหมือนการตื่นรู้ก็คือเราไม่ได้มองแค่ตัวเอง เราต้องมองถึงคนอื่น ต้องมองเห็นสภาพประเทศว่ามันเป็นยังไง...การที่เราเป็นคนตัวเล็ก ๆ ในประเทศนี้ ประชาชนตัวเล็ก ๆ มันก็มีความหมาย มันก็มีค่า ถ้าเรามัวแต่คิดไม่พูดออกมามันก็ได้อะไร การพัฒนาเราต้องคิดว่ามันมีคนอีกหลายคนทีลำบากกว่าเรา ต้องมองเป็นมุมกว้างมากกว่านี้ คือมองคนอื่นให้นอกเหนือจากตัวเองบ้าง” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564)

ด้านนักเรียนอีกรายหนึ่งซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองจากโรงเรียนแห่งหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวถึงความรู้สึกไม่พอใจของตนเองที่มีต่อครอบครัวในเรื่องที่ไม่มีความรู้สึกเดือดร้อนที่คนอื่นต้องรับความทุกข์จากเหตุการณ์โควิด โดยเชื่อมโยงเรื่องดังกล่าวกับเรื่อง

ชนชั้น การกดขี่ และการตื่นรู้ ซึ่งคนบางกลุ่มในยุคนี้เรียกว่า ‘ignorant’³ โดยมองว่าเรื่องดังกล่าว เป็นปัญหาหนึ่งในระบอบประชาธิปไตยของไทยว่า “บ้านหนูด้วยความที่ไม่ได้เป็นอีลีท (elite) หรือว่า รวยนะคะ แต่ก็ยังเป็นชนชั้นกลางที่ยังพอแบบว่ามีโอกาสในการเรียนในการศึกษา ในสถานการณ์โควิด ก็ไม่ได้เครียดว่าฉันจะต้องอดไหม เพราะงั้นถ้าหนูไม่ตื่นรู้ คือถ้าไม่มีอินเทอร์เน็ตหนูก็คงไม่สามารถรับรู้ เรื่องนี้ได้ ก็คงเป็นแบบว่า เออเดี๋ยวก็ผ่านไป ก็คงแบบไม่ได้จะสนใจอะไร ก็อาจจะไม่รับรู้ เป็น ignorant ไปตลอดชีวิต หรืออาจจะมึนคนคิด แปลกๆ โผล่มาก็ได้ เช่น เธอจะเครียดไปทำไม ทั้ง ๆ ที่เราก็ไม่ได้ลำบากอะไร” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564)

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนักเรียนได้สัมผัสกับชุดข้อมูลใหม่ ที่ทำให้พวกเขามีองค์ความรู้เพื่อทำความเข้าใจ ปรากฏการณ์ทางสังคมในมุมมองที่แตกต่างออกไป เช่น เรื่องความหลากหลายทางเพศ การยอมรับ ความแตกต่างหลากหลาย แต่สิ่งที่น่าสนใจคือชุดคำอธิบายเหล่านั้นส่วนหนึ่งก็ไม่ใช่แนวคิด ประชาธิปไตยเสรีนิยม (liberal democracy) แต่เป็นแนวคิดมาร์กซิสต์ (Marxist) และแนวคิดสังคมนิยม (socialism) อย่างเช่นเรื่อง ชนชั้น (Class) ปัญหาเชิงโครงสร้าง ทุนนิยม การกดขี่ และ รัฐสวัสดิการ แต่โดยที่ชุดความคิดเหล่านี้ถูกนำมาอธิบายในแง่มุมมองที่ระดับความเท่าเทียมของผู้คน ในสังคมให้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่วนนี้อาจมองได้ว่าเป็นการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชน ตามแนวคิดประชาธิปไตยสังคมนิยม (social democracy) ที่มุ่งลดช่องว่างทางสังคมโดยการ แทรกแซงของรัฐเพื่อวางเงื่อนไขทุนนิยมลดการเอาเปรียบและมีการกระจายประโยชน์ อย่างเป็นธรรมมากขึ้น ซึ่งแนวคิดนี้มักมาพร้อมกับแนวคิดเรื่องรัฐสวัสดิการที่นักเรียนกล่าวถึง อย่างมาก

ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่าแม้นักเรียนจะมีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยแตกต่างออกไปจากที่รัฐ พยายามกล่อมเกลา โดยมีความเข้าใจและตระหนักในสิทธิเสรีภาพตลอดจนการมีส่วนร่วมทาง การเมืองของพวกเขาตนมากขึ้น แต่ถึงอย่างนั้นนักเรียนก็ยังไม่เข้าใจความแตกต่างระหว่างประชาธิปไตย เสรีนิยมและประชาธิปไตยสังคมนิยม กระทั่งทำให้นักเรียนบางรายเกิดความสับสนในตนเองว่ากำลัง กลายเป็นนักทฤษฎีมาร์กซิสต์หรือไม่ ขณะที่นักเรียนบางรายก็ไม่สามารถอธิบายที่มาที่ไปเรื่องชนชั้น และการกดขี่ที่พวกเขาตนพูดถึงได้ว่ามีที่มาที่ไปจากแนวคิดใด รู้เพียงแต่ว่าแนวคิดดังกล่าวสามารถนำมา

³ Ignorant เป็นคำที่ถูกนำมาใช้ในบริบททางการเมืองของไทย ในความหมายที่หมายถึงความเฉื่อยชาทางการเมือง ไม่สนใจความเป็นไปของบ้านเมือง ไม่มีความตื่นรู้ หรือแสดงออกทางการเมือง

อธิบายเรื่องความเท่าเทียมกันในสังคมได้เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนที่เกิดขึ้นกับนักเรียนในยุคนี้ก็จะกลายเป็นจุดตั้งต้นสำคัญในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนที่มีความสนใจต่อไปได้ และที่สำคัญสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปได้ท่ามกลางการกล่อมเกลาคุณค่าประชาธิปไตยแบบจำกัดของระบบการศึกษาไทย

อนึ่ง การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนทั้ง 3 ลักษณะนี้ ไม่อาจจำแนกแยกขาดออกจากกันแบบตายตัว ในนักเรียนบางรายการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยอาจเกิดขึ้นได้ทั้ง 3 ลักษณะ แต่กับนักเรียนบางรายการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปยังจัดอยู่ในลักษณะที่สามารถเพิ่มเติมคำอธิบายได้เท่านั้น ยังไม่สามารถแม้แต่วิพากษ์วิจารณ์หรือสามารถนำแนวคิดทางการเมืองอื่น ๆ มาอธิบายเพิ่มเติมเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่มีต่อคุณค่าประชาธิปไตยของตนอย่างลึกซึ้งได้ ผลการศึกษาพบว่าแม้นักเรียนส่วนใหญ่จะมีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียน แต่ส่วนใหญ่ก็จะมีลักษณะที่สามารถหยิบยกคำอธิบายเพิ่มเติมต่อความเข้าใจของตนและวิพากษ์วิจารณ์ข้อจำกัดต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนได้เท่านั้น มีเพียงส่วนน้อยที่สามารถหยิบยกแนวคิดทางการเมืองอื่น ๆ มากล่าวถึงเพื่อช่วยในการอธิบายความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยของตนอย่างลึกซึ้งได้ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นนักเรียนกลุ่มที่เป็นแกนนำ

สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าแม้ท่ามกลางการกล่อมเกลาทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยอย่างจำกัดของประเทศไทยที่มุ่งสร้างพลเมือง “ดี” มีศีลธรรมเป็นหลัก กระนั้น นักเรียนก็ยังสามารถเกิดการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปได้ พวกเขาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยสากลที่มุ่งสร้างความตระหนักรู้และความกระตือรือร้นให้แก่พลเมืองในการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ แต่ถึงอย่างนั้นระดับและความเข้มข้นในการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองของผู้เรียนก็แตกต่างกันออกไป ซึ่งระดับความเข้มข้นและความลึกซึ้งของความเข้าใจต่อคุณค่าประชาธิปไตยนั้น จะส่งผลต่อการแสดงออกในการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันออกไป รวมไปถึงพลวัตรของการแสดงออก การเข้าออกจากขบวนการและการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองต่าง ๆ เพิ่มเติมในระยะเวลาต่อมาด้วย

5.1.4 สรุปคุณค่าประชาธิปไตยจากมุมมองของนักเรียน

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า เมื่อสอบถามเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยคืออะไร นักเรียนตอบได้และดูเหมือนไม่ลังเลที่จะตอบด้วยซ้ำว่าประชาธิปไตยคืออะไร แม้ว่าระดับความเข้าใจและ

ความสามารถในการอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียนจะแตกต่างกันในระดับความลึกซึ้ง แต่สุดท้ายคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนกล่าวถึงก็มีนัยไปในทิศทางเดียวกัน จากบทสัมภาษณ์พบว่า มีถ้อยคำที่ได้รับการกล่าวถึงซ้ำกันอยู่หลายครั้ง อาทิ การมีเสรีภาพ มีสิทธิมีเสียง แสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ได้ทุกเรื่อง เท่าเทียม ไม่มีใครอยู่เหนือประชาชน เห็นอกเห็นใจผู้อื่น และมีรัฐสวัสดิการ เหล่านี้คือคำที่พบซ้ำจากบทสัมภาษณ์เรียงลำดับจากจำนวนที่ได้รับการกล่าวถึงซ้ำมากที่สุดตามลำดับ จะเห็นได้ว่าหลายคำมีนัยคล้ายคลึงกันและสามารถจัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกันได้ ซึ่งในที่นี้แบ่งออกได้ เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มแนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ และ กลุ่มแนวคิดเรื่องความเท่าเทียม

1) กลุ่มแนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพ

คำในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคำที่แสดงให้เห็นถึงความตระหนักในการมี “เสรีภาพ” ในการคิดและแสดงออกได้อย่างเต็มที่ ยกตัวอย่างเช่นบทสัมภาษณ์ที่พูดเรื่องของเสรีภาพ การมีสิทธิมีเสียง การมีสิทธิ์ออกเสียง การแสดงความคิดเห็น พูดถึงได้ทุกเรื่อง การวิพากษ์วิจารณ์ได้ทุกเรื่อง รวมไปถึงคำว่า “นอกคอก” “หัวดี” คิดต่างจากคนอื่น ซึ่งเป็นคำที่สะท้อนออกมาในบทสัมภาษณ์หลายครั้ง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้กลุ่มแนวคิดนี้จะระบุให้เสรีภาพเป็นหลักการสำคัญของประชาธิปไตย ทว่าการมีเสรีภาพดังกล่าวพวกเขาไม่ได้หมายถึงการใช้เสรีภาพแบบสุดโต่ง โดยปราศจากการรับฟัง กระทั่งละเมิดเสรีภาพของผู้อื่น ดังเช่นบทสัมภาษณ์ที่ระบุว่า “ประชาธิปไตยคือการที่เราฟังเสียงส่วนมากแต่เราก็ไม่ละทิ้งเสียงส่วนน้อยค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย.2564) ขณะที่นักเรียนบางรายกล่าวถึงการ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเสรีภาพของนักเรียนในที่นี้มีมิติของการเปิดโอกาสให้กับกลุ่มคนที่อาจมีมุมมองที่แตกต่างไปจากอุดมการณ์หลักของสังคมหรือชุดคำอธิบายอื่น ๆ ได้มีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น

ในแง่นี้ความคิดเรื่องเสรีภาพของนักเรียนจึงมีมิติของการเรียกร้องขอพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นมากกว่าการใช้เสรีภาพของตนเพื่อละเมิดกติกาของสังคม แม้ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการใช้เสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองของนักเรียนบางครั้งจะแตะไปที่ประเด็นเชิงโครงสร้างและประเด็นทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นเรื่องอ่อนไหวของสังคมซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้ก็ตาม เสรีภาพของนักเรียนในที่นี้จึงมาพร้อมกับการแสดงออกหลายประการ อาทิ การวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล และสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ การแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นปัญหาสังคม การเมือง การหยิบยกข้อเสนอเพื่อการพัฒนาแก้ไขปรับเปลี่ยนกติกาของสังคมบางประการ

โดยประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างมากคือการเปลี่ยนกติกาในเรื่องของทรงผมและเครื่องแต่งกายของนักเรียนที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างเมื่อกกล่าวถึงเสรีภาพในมุมมองของนักเรียนภายใต้คำอธิบายเรื่อง ‘เสรีภาพเหนือเนื้อตัวและร่างกาย’

นอกจากนั้น เสรีภาพในที่นี้ยังมีมิติของการเรียกร้องให้มีการปกป้องเสรีภาพโดยรัฐแฝงอยู่ด้วย ดังที่บางบทสัมภาษณ์กล่าวถึงการมีเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยว่าผู้คนจะต้องสามารถแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องต่าง ๆ ได้ทุกเรื่อง แม้การแสดงความคิดเห็นจะไม่ถูกใจแต่รัฐก็ต้องรับฟัง โดยที่พวกเขาต้องไม่ถูกคุกคามหรือจับกุมคุมขังเพียงเพราะการออกมาแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ซึ่งเรื่องนี้จะเชื่อมโยงไปสู่ความเท่าเทียมกันซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

2) กลุ่มแนวคิดเรื่องความเท่าเทียม

ความเท่าเทียมในที่นี้มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกอย่างมาก โดยนับว่าเป็นการยอมรับต่อการแสดงออกและความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลายนั้นเท่ากับการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันของผู้คนในสังคมไม่แบ่งแยกกันด้วยเชื้อชาติศาสนา รูปลักษณะภายนอกหรือสถานะทางเศรษฐกิจสังคม ความเท่าเทียมในที่นี้จึงมีมิติของการเรียกร้องต่อสังคมให้หยุดเลือกปฏิบัติหรือเลือกที่จะรับฟังความคิดเห็นจากคนแค่บางกลุ่มและปิดกั้นที่จะรับฟังความคิดเห็นของคนบางกลุ่ม ซึ่งในที่นี้ก็คือกลุ่มนักเรียนด้วยเหตุผลที่ว่าพวกเขาเป็นเด็ก จึงทำให้เสียงของพวกเขาไม่ดังเท่ากับผู้ใหญ่ ความเท่าเทียมกันในที่นี้จึงมีความเชื่อมโยงกับการใช้เสรีภาพเพื่อเรียกร้องและการปกป้องผลประโยชน์ของตนเองด้วย

โดยตัวอย่างที่ได้รับการหยิบยกมากล่าวถึง มีอาทิ กิจกรรมหมอบกราบ ซึ่งเป็นกิจกรรมการทำความเคารพของโรงเรียนบางแห่งภายหลังการเคารพธงชาติ โดยโรงเรียนจะสั่งให้นักเรียนหมอบกราบครูบริเวณหน้าเสาธงเมื่อเคารพธงชาติเสร็จ เมื่อมีคำสั่งนักเรียนจะต้องนั่งพับเพียบและกราบลงบนพื้น จากนั้นให้อยู่ในท่ากราบจนกระทั่งครูผู้คุมแถวสั่งให้นักเรียนเงยหน้าขึ้นจึงจะสามารถเงยหน้าและยืนขึ้นได้ ถือเป็นอันเสร็จพิธี นักเรียนมีความรู้สึกว่าการหมอบกราบเป็นกิจกรรมที่แฝงนัยของความไม่เท่าเทียมกันของสังคมและลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของพวกเขาลงไป “หนูรู้สึกว่าการนี้มันไม่ใช่แล้วที่ต้องมาทำตรงนี้ พอครูเขาเริ่มแบบก้มลงไปให้ติด แล้วก็อย่าเพิ่งเงยหน้าขึ้นมาจนกว่าอาจารย์จะพูดว่าสวัสดิ์นะ แล้วพอมันเป็นแบบนี้และเราก็เริ่มเห็นแล้วว่าแบบนี้มันไม่ได้” (สัมภาษณ์ น.ส.ซี, 1 ส.ค.2564)

แม้บทสัมภาษณ์บางกรณีจะแสดงให้เห็นว่านักเรียนรู้และเข้าใจการเมืองเป็นอย่างดีในเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน และทราบว่าการเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อปกป้องสิทธิของตนเองเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถกระทำได้ แต่ถึงอย่างนั้นในบทสัมภาษณ์กลับสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกของพวกเขาต่อความไม่เท่าเทียมกันในสังคมและความอ่อนด้อยศักยภาพของนักเรียนในการต่อรองอยู่ในที่ ส่งผลให้ในบทสัมภาษณ์ปรากฏคำว่า ‘power’ อยู่หลายครั้ง ดังเช่นกรณีหนึ่งที่นักเรียนได้ยกตัวอย่างการออกมาเรียกร้องเรื่องเกรดที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากครูผู้สอนกระทั่งนำไปสู่การเจรจาระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียน แต่นักเรียนคนนี้ก็กลับระบุว่าเขาเลือกที่จะชวนผู้ปกครองมาช่วยในการเจรจาครั้งนี้ด้วยเพราะรู้สึกถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน จึงจำเป็นต้องขอให้ผู้ปกครองเข้ามาช่วยเป็นตัวกลาง “พวกผมไม่ได้มี Power ขออนุญาตยืมมือผู้ปกครองเข้ามาช่วยด้วย” (น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

นักเรียนคนหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ในฐานะที่ตนเป็นกรรมการนักเรียนไว้ได้อย่างน่าสนใจและสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ศักยภาพอันอ่อนด้อยในการสร้างต่อรองของนักเรียนอีกครั้งว่า “เวลาเด็กเสนออะไร ถึงแม้ผมจะเป็นกรรมการนักเรียนแต่เขาก็ไม่เห็นด้วยทั้งหมด แทบจะทั้งหมดที่ทำเป็นคำสั่ง ผมแทบจะไม่มีหน้าที่ทำอะไรเลย ... มันเลยทำให้ผมเห็นว่าเขาไม่เคยรับฟังเราเลยจริง ๆ ” (สัมภาษณ์ น.จ.ด., 17 ก.พ.2565) สอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของนักเรียนจากอีกโรงเรียนหนึ่งที่เป็นกรรมการนักเรียนเช่นกัน ที่ชี้ให้เห็นว่าบทบาทของสภานักเรียนไม่ได้ส่งเสริมการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยให้แก่เด็กนักเรียนทั้งยังทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกถึงความไม่เท่าเทียมกันขึ้นมาอีกด้วย (สัมภาษณ์ น.ส.ก., 14 ก.ค. 2564)

จากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่าสิทธิเสรีภาพยังคงเป็นคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนยึดถือทว่าสำหรับนักเรียนแล้ว ประชาธิปไตย ต้องมาประกอบกันทั้งเรื่องสิทธิเสรีภาพ การแสดงออกได้อย่างเต็มที่ และความเท่าเทียม ซึ่งเป็นประเด็นที่แบบเรียนไม่ได้เน้นย้ำหรือขยายความโดยเชื่อมโยงไว้กับเรื่องสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกทางการเมือง ในแง่นี้จึงเป็นที่ชัดเจนว่านักเรียนมีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนโดยเป็นความแตกต่างในรายละเอียดและชุดคำอธิบายที่ผู้เรียนพยายามเชื่อมโยงเรื่องความเท่าเทียมให้เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะส่งเสริมสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย ในการไม่เลือกปฏิบัติและการส่งเสริมการแสดงออกทางการเมือง

สำหรับประเด็นเรื่องความเท่าเทียมนั้นดูจะเป็นประเด็นใหญ่ที่นักเรียนเรียกร้อง เพราะนอกจากจะเป็นพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกของผู้คนในสังคมแล้ว นักเรียน

บางกลุ่มยังยกให้ความเท่าเทียมกันนั้นเป็นเป้าหมายที่ต้องการมุ่งไปให้ถึงอีกด้วย ดังปรากฏให้เห็นผ่านบทสัมภาษณ์ที่มีการกล่าวถึงเรื่องชนชั้น ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ทุนนิยม และรัฐสวัสดิการ เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้ไม่ใช่แนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตย (liberal democracy) แต่เป็นแนวคิดประชาธิปไตยสังคมนิยมที่มีการปรับใช้อยู่ในบางประเทศเพื่อบรรเทาปัญหาช่องว่างของการพัฒนา อันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมซึ่งมักจะมาพร้อมกับประชาธิปไตยเสรีนิยมอันนำไปสู่การเรียกร้องความเท่าเทียมกันทางด้านวัตถุในบางกรณี อย่างเช่นเรื่องรัฐสวัสดิการ แน่นอนว่ากลุ่มความคิดเหล่านี้ไม่มีปรากฏอยู่ในแบบเรียนหรือแหล่งข้อมูลที่เป็นทางการต่าง ๆ การรับรู้คุณค่าทางการเมืองดังกล่าวกระทั้งนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องของความเสมอภาคเท่าเทียมของนักเรียนจึงเป็นผลมาจากการขับเคลื่อนของกลุ่มองค์กรอื่นผ่านแหล่งข้อมูลทางเลือก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งข้อมูลในโลกออนไลน์ที่นักเรียนวัยนี้เข้าถึงได้ง่าย ซึ่งกระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปนั้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงโดยรายละเอียดในส่วนของการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยว่ามาจากที่ใดในส่วนต่อไป

อย่างไรก็ตามปฏิเสธไม่ได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนนั้นมีข้อน่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ ประชาธิปไตยที่นักเรียนกล่าวถึงนั้นโดยสาระจึงไม่ใช่ประชาธิปไตยเสรีนิยมเพราะมีการปะปนแนวคิดสังคมนิยมและแนวคิดเรื่องรัฐสวัสดิการเข้าไปในคำอธิบายด้วย แต่นั่นไม่ใช่ประเด็นหลักในการถกเถียงของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ว่าประชาธิปไตยแบบใดดีกว่ากัน เพราะประเด็นหลักที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการชี้ให้เห็นก็คือท่ามกลางการกล่อมเกลาคคุณค่าทางการเมืองที่กดทับและจำกัดการถ่ายทอดคุณค่าประชาธิปไตยแก่ผู้เรียนนั้น ผู้เรียนก็ยังสามารถเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถของปัจเจกบุคคลในการทำทายโครงสร้างที่จำกัดซึ่งในที่นี้ก็คือ กรณีที่นักเรียนสามารถเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ท่ามกลางการกล่อมเกลาคคุณค่าทางการเมืองของรัฐที่จำกัดในเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยนำเอาแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมมาเป็นฐานในการขับเคลื่อนแม้ว่าความเท่าเทียมในบางมุม โดยเฉพาะความเท่าเทียมทางด้านวัตถุจะไม่ใช่ประชาธิปไตยเสรีนิยมก็ตาม แต่ถึงอย่างนั้นแนวคิดดังกล่าวก็สามารถส่งผลสะท้อนเชิงโครงสร้างและทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลาคได้ และเป็นจุดตั้งต้นในการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองของผู้เรียนในเวลาต่อมา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า “คุณค่าประชาธิปไตย” ในมุมมองของนักเรียน หมายถึง ระบอบการปกครองที่ประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงออกต่อทุกเรื่องได้อย่างเต็มที่ ภายใต้กรอบกติกาที่ไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่น โดยไม่ถูกจำกัดไว้ด้วยสถานะภาพทางสังคม ไม่ถูกจำกัดด้วยประเด็น

ทางการเมือง และไม่ถูกข่มขู่คุกคาม ด้วยเหตุผลที่ว่าทุกคนเท่าเทียมกันด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่มีมนุษย์คนใดมีความสมบูรณ์แบบ ทุกคนสามารถผิดพลาดได้ ดังนั้น การวิพากษ์วิจารณ์จึงถือเป็นเสรีภาพพื้นฐานตามระบอบประชาธิปไตย เพื่อสนับสนุนสิทธิในการเลือกที่จะมีชีวิตที่ดีของประชาชน ซึ่งแตกต่างออกไปจากคุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนที่มุ่งอธิบายไปที่ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเป็นหลักว่า ภายใต้ระบอบดังกล่าวอำนาจทางการเมืองจะถูกใช้ไปอย่างไรโดยใคร กล่าวคือ พระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจแทนประชาชนผ่านรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ดังนั้น แม้ในแบบเรียนจะระบุว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย แต่จุดเน้นของการใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชนจะอยู่ที่การเลือกตั้ง โดยที่บทบาทขององค์กรทางการเมืองต่าง ๆ จะได้รับการขบขันให้ในฐานะตัวแทนที่จะเข้ามาทำหน้าที่บริหารประเทศแทนประชาชน เพื่อความเจริญ ประชาชนและรัฐจึงพึงสามัคคีร่วมมือกัน ประชาธิปไตยที่ได้รับการระบุในแบบเรียนจึงมีลักษณะส่งเสริมประชาธิปไตยทางอ้อมมากกว่าส่งเสริมประชาธิปไตยทางตรงที่สนับสนุนการแสดงออกทางการเมืองของประชาชนเพื่อปกป้องประโยชน์ของตัวพวกเขาเอง ด้วยเหตุผลเรื่องความสงบเรียบร้อยและเพื่อวัฒนธรรมอันดีของไทย

ในแง่ของคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนยึดถืออยู่นั้นอาจมองดูสอดคล้องและไปด้วยกันได้กับคุณค่าประชาธิปไตยของครูผู้สอนในกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง เพราะตั้งอยู่บนฐานคิดที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนเท่ากันและไม่มีใครสมบูรณ์แบบเช่นเดียวกัน จึงนับเป็นสิทธิเสรีภาพที่ทุกคนจะสามารถแสดงออกได้อย่างเท่าเทียม อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปของผู้เรียนนั้นจะเป็นผลมาจากการเรียนการสอนของครูกลุ่มนี้หรือไม่ก็น้อยเพียงใดหรือเป็นผลมาจากเงื่อนไขปัจจัยอื่น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงรายละเอียดเอาไว้ในส่วนถัดไป

ตารางที่ 2 สรุปคุณค่าประชาธิปไตยจากแบบเรียน ครูผู้สอน และนักเรียน

ประชาธิปไตยที่ปรากฏ ในแบบเรียน	ประชาธิปไตยในมุมมอง ของครูผู้สอน	ประชาธิปไตยในมุมมอง ของนักเรียน
ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทรงใช้อำนาจแทนประชาชนผ่านรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล	กลุ่มอนุรักษ์: ไม่ต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นในสังคม ต้องการให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขสามัคคีมี	ระบอบการปกครองที่ประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงออกต่อทุกเรื่องได้อย่างเต็มที่ ภายใต้กรอบกติกาที่ไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่น

ประชาธิปไตยที่ปรากฏ ในแบบเรียน	ประชาธิปไตยในมุมมอง ของครูผู้สอน	ประชาธิปไตยในมุมมอง ของนักเรียน
<p>ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยและใช้อำนาจนั้นผ่านการเลือกผู้แทน ไม่ได้เน้นเรื่องสิทธิเสรีภาพความเสมอภาคและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองตนเอง แต่เน้นไปที่บทบาทของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาต่างๆเป็นประชาธิปไตยทางอ้อมที่ดำเนินการผ่านผู้แทนและสถาบันทางการเมืองไม่ใช่ประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมกัน ติดตามตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ และส่งเสริมการรักษาวรรณธรรมไทย อาทิ มีความกตัญญูต่อบุคคลที่เคารพผู้อาวุโส อ่อนน้อมถ่อมตน สามัคคีเชื่อฟังผู้ใหญ่ เป็นต้น</p>	<p>แนวโน้มที่จะยอมรับความไม่เท่าเทียมในสังคม มองว่าระบบอุปถัมภ์ ความกตัญญูเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่ดีงามและควรรักษาไว้ เพราะจะช่วยให้ชาติพ้นภัย ไม่ตั้งคำถามต่อค่านิยม 12 ประการ</p> <p>กลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง: มีพื้นฐานความเชื่อว่ามีบุญเท่ากัน และมนุษย์ทุกคนไม่มีใครสมบูรณ์ ประชาธิปไตยคือความเท่าเทียม ซึ่งสะท้อนผ่านเสรีภาพในการนำเสนอเรื่องราวต่างๆอย่างตรงไปตรงมาได้อย่างปลอดภัยไม่ถูกคุกคาม โดยคาดหวังว่าจะได้รับการตอบสนองอย่างเหมาะสมของผู้มีอำนาจ</p>	<p>โดยไม่ถูกจำกัดไว้ด้วยสถานะภาพทางสังคม ไม่ถูกจำกัดด้วยประเด็นทางการเมือง และไม่ถูกข่มขู่คุกคาม ด้วยเหตุผลที่ว่าทุกคนเท่าเทียมกันด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่มีมนุษย์คนใดมีความสมบูรณ์แบบ ทุกคนสามารถผิดพลาดได้ ดังนั้น การวิพากษ์วิจารณ์จึงถือเป็นเสรีภาพพื้นฐานตามระบอบประชาธิปไตย เพื่อสนับสนุนสิทธิในการเลือกที่จะมีชีวิตที่ดีของประชาชน</p>

5.2 ระเบิดเวลาสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย

จากนิยามการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่กำหนดไว้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ซึ่งหมายถึงการที่ผู้เรียนตระหนักรู้ว่าภายใต้ความเชื่อ กฎ ระเบียบ และการปฏิบัติต่าง ๆ ในทางสังคมการเมืองล้วนมีความสัมพันธ์ทางอำนาจบางประการขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลัง อันส่งผลให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับหรือสูญเสียผลประโยชน์บางประการแตกต่างกันออกไป แต่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยประชาชน

สามารถใช้หลักสิทธิเสรีภาพเพื่อปกป้องผลประโยชน์หรือเรียกร้องให้มีปฏิบัติการบางอย่างเพื่อจัดความไม่เป็นธรรมไม่เท่าเทียมที่อาจเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางอำนาจเหล่านั้นได้

จากผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นแล้วว่านักเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยในลักษณะของการท่องจำ แต่สามารถเพิ่มเติมคำอธิบายเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพในลักษณะต่าง ๆ ได้ ขณะที่บางรายก็วิพากษ์วิจารณ์การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนที่ผ่านมา และบางรายก็สามารถเชื่อมโยงแนวคิดทางการเมืองอื่น ๆ เพื่ออธิบายเรื่องสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยได้ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่านักเรียนผู้ให้สัมภาษณ์มีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่านักเรียนมีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากเนื้อหาที่บรรจุไว้ในแบบเรียนได้อย่างไร มีเงื่อนไขปัจจัยและกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองใดที่ส่งอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทยให้แตกต่างออกไปจากคำอธิบายในแบบเรียน

ข้อนี้เป็นคำถามสำคัญ ทั้งนี้เพราะผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าแม้ว่านักเรียนจะสามารถให้คำอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยได้อย่างลึกซึ้งและสามารถเชื่อมโยงคุณค่าทางการเมืองเรื่องอื่น ๆ เข้ามาเพื่ออธิบายเรื่องสิทธิเสรีภาพได้ ทว่าก่อนหน้านั้นนักเรียนส่วนใหญ่ก็ระบุว่าพวกเขาเพิ่งเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยราวปี 2562-2563 ภายหลังจากมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกที่นำมาสู่การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของนักเรียนอีกหลายกลุ่มในเวลาต่อมา

นักเรียนส่วนใหญ่ทั้งส่วนที่เป็นแกนนำและนักเรียนที่เข้าร่วมการชุมนุมยอมรับว่าก่อนหน้านั้นแม้พวกเขาจะได้เรียนรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพจากชั้นเรียนมาเป็นเวลานานหลายปี ทว่าประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพที่ได้เรียนรู้จากชั้นเรียนกลับไม่สามารถสร้างให้พวกเขาเกิดความรู้สึกสนใจการเมือง พวกเขาไม่เข้าใจถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจบางประการที่อยู่เบื้องหลังปฏิบัติการต่าง ๆ ที่สำคัญคือไม่อาจตระหนักถึงความสามารถของตนในการเรียกร้องเพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพและผลประโยชน์ของพวกตนตามระบอบประชาธิปไตยได้ พวกเขาบอกว่าภายใต้กระบวนการเรียนการสอนเรื่องสิทธิเสรีภาพและประชาธิปไตยที่ผ่านมาทำให้พวกเขาเฉยชากับสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวโดยมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่แก้ไขไม่ได้ ทำได้แต่ยอมรับมันเท่านั้น ซึ่งในอีกแง่หนึ่งอาจมองได้ว่าความพยายามปลูกฝังความเชื่อเรื่องพลเมืองดีผู้มีคุณธรรมจริยธรรมเคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบ ให้แก่คนในชาตินั้นประสบความสำเร็จอยู่ไม่น้อยในการสร้างความเข้าใจทางการเมืองของนักเรียนตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงการเรียนรู้เรื่องคุณค่าประชาธิปไตยของตนเกี่ยวกับเรื่องสิทธิในการแต่งกายและสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายซึ่งเป็นประเด็นที่นักเรียนส่วนมากหยิบยกขึ้นมา กล่าวถึงว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในภายหลัง เพราะก่อนหน้านี้ก็ไม่ได้รู้สึกว่าการแต่งกายเป็นปัญหาเรื่องสิทธิเสรีภาพหรือตัวเองได้รับผลกระทบอะไร กระทั่งเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองขึ้นมา “ตอนตอนนั้นหนูก็ไม่ได้อะไรมากอะค่ะ ก็ได้ ก็โอเค เขามีกฎ ก็ทำๆไป แต่ว่าก็ไม่ได้พอใจเท่าไร” นักเรียนรายหนึ่งกล่าว (สัมภาษณ์ น.ส.น.น., 22 ก.ค.2564) สอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของนักเรียนอีกรายที่กล่าวไปในทำนองเดียวกันว่าในอดีตตนไม่ได้มองว่าการไว้ทรงผมนักเรียนเป็นการกดทับสิทธิเสรีภาพ เพียงแต่รู้สึกที่ไม่พอใจที่ต้องไว้ทรงผมนักเรียนเท่านั้น กระทั่งกลุ่มนักเรียนเลวได้ออกมาเปิดประเด็นดังกล่าว “เรื่องทรงผม ผมไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงอะไร เพราะตอน ม.ต้น ผมเป็นเด็กในระเบียบครับ ... ผมไม่ได้กระทบโดยตรง มีแต่เพื่อนที่โดนจับตัดผมในห้องปกครอง ก็ไม่ใช่ ใช่มั้ยครับ คือ เขามายุ่งอะไรกับหัวเรา เรื่องเหล่านี้มันสะสมมาเรื่อย ๆ บวกกับเรื่องหมอบกราบที่ ... มันสะสมทั้งส่วนตัวและเพื่อน พอมีโรคระบาดด้วย ก็เลยเป็นความโกรธแค้น เป็นความไม่สบายใจร่วมกัน” (น.ค., 28 ก.ค. 2564)

ด้านนักเรียนแกนนำรายหนึ่งยอมรับว่าประสบการณ์ความไม่เป็นธรรมและการลิดรอนสิทธิบางอย่างที่ตนประสบในโรงเรียนนั้น แม้จะสร้างความรู้สึกไม่พอใจให้แก่เขาแต่ก็เป็นเพียงความคับข้องใจที่ไม่มีคำอธิบายให้เข้าใจได้เท่านั้น แม้ประสบการณ์ที่พบเจอในโรงเรียนเหล่านั้นนำมาซึ่งคำถามและความไม่พอใจมากมาย แต่ขณะนั้นไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะตนเป็นแค่ นักเรียน จึงต้องยอมปล่อยไป กระทั่งเกิดกลุ่มนักเรียนเลวขึ้นจึงได้สมัครเข้าร่วมทำงานกับกลุ่มนักเรียนเลวและออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในเวลาต่อมา “ช่วงแรกผมเห็นว่ากลุ่มนักเรียนเลวทำแคมเปญที่ตัดผมที่สยามที่ให้เด็กไปนั่งรอให้คนไปตัดผมตรงหน้า Siam Discovery พอเห็นแล้วก็ค่อนข้างไวรัล (viral) และก็ค่อนข้างเอฟเฟกต์ที่ฟ (effective) ก็เลยติดตามกลุ่มนี้เลย แล้วที่นี้กลุ่มนี้เขาก็เริ่มเปิดหาสมาชิกเพิ่มในการทำขบวนไพรด์พาเหรด (pride parade) ที่เกี่ยวกับความหลากหลายทางเพศของนักเรียน ขับเคลื่อนเรื่องหลักสูตรทรงผมอัตลักษณ์เครื่องแบบของนักเรียนผมก็เลยสนใจ ก็เลยชวนน้องในโรงเรียนอีกคนหนึ่งที่อยู่กลุ่มด้วยกันไปเข้าร่วม” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่อาจสร้างได้จากการเรียนรู้ผ่านแบบเรียนในห้องเรียน ดังที่นักเรียนส่วนใหญ่สะท้อนว่าแม้พวกเขาจะได้เรียนรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพมาเป็นเวลานานหลายปีตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่พวกเขากลับไม่รู้สึกว่าการเรียนรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพตามแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการจะช่วยให้พวกเขาเกิดความเข้าใจและตระหนักถึง

ความสำคัญในการมีสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยได้ พวกเขาไม่รู้ว่าแท้จริงแล้วสิทธิเสรีภาพคืออะไรนอกเหนือไปจากการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ที่สำคัญพวกเขาไม่รู้ด้วยซ้ำว่าจะใช้สิทธิเสรีภาพที่มีเพื่อปกป้องตนเองได้อย่างไร ดังนั้น พวกเขาจึงมองไม่ออกและไม่เคยคิดว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับพวกเขานั้นเป็นปัญหามาก่อน ดังจะเห็นได้ว่าแม้นักเรียนจำนวนมากจะประสบกับเหตุการณ์กดทับหรือลิดรอนสิทธิในโรงเรียน พวกเขาไม่เคยเข้าใจว่ามีสิทธิที่จะเรียกร้องต่อรองได้ แม้แต่กรณีของการบังคับจับตดทรงผมนักเรียน นักเรียนส่วนใหญ่ก่อนหน้าที่จะมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและนักเรียนเลวก็ไม่ได้ลุกขึ้นมาตั้งคำถามกับเรื่องดังกล่าว มีเพียงนักเรียนบางรายที่รู้สึกไม่พอใจแต่ก็ทำได้แค่เพียงแต่ตั้งข้อสังเกต สงสัยและกดขมความคับข้องใจไว้เท่านั้น กระทั่งเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลว ซึ่งพวกเขามองว่าเป็นเสมือนเหตุการณ์ที่ทำให้พวกเขาเกิดความเข้าใจสถานการณ์ที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่มากขึ้น

ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมองว่าการเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนจึงไม่ได้มีลักษณะเป็นพัฒนาการ แต่เป็นการเรียนรู้แบบรู้แจ้งฉับพลัน (enlightenment) อันสืบเนื่องมาจากชุดข้อมูลที่แตกต่างซึ่งกระแทกเข้ามา โดยนักเรียนส่วนใหญ่ระบุว่าแรงกระแทกสำคัญที่สุดที่ส่งผลให้พวกเขาเกิดการรู้แจ้งแบบฉับพลันนั้นก็คือการเกิดขึ้นของมีอบเยาวชนปลดแอก (Free youth) และการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนเลว (Bad student) ทั้งนี้เพราะคุณค่าประชาธิปไตยที่บรรจุไว้ภายใต้แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ ไม่ได้มีลักษณะที่ปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความคิดแบบก้าวหน้าตามพัฒนาการของช่วงวัย แต่เป็นการตอกย้ำชุดคุณค่าเดิมด้วยคำอธิบายอาจฟังดูยากกว่าเดิมแต่ไม่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งเป็นกรอบคิดของชุดคุณค่าที่รัฐสมทานให้เป็นชุดคุณค่าประชาธิปไตยหลักของสังคมไทย โดยในกระบวนการเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนของไทยไม่เน้นการตั้งคำถามกับวัฒนธรรมไทย โดยให้เหตุผลว่าสิ่งที่เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมไทยนั้นคือสิ่งที่ดีงามและควรสืบสานต่อไป จึงไม่แปลกที่แม้นักเรียนจะได้เรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนมาตั้งแต่ระดับประถมศึกษา แต่ทว่าพวกเขากลับไม่ได้รู้สึกถึงความก้าวหน้าทางความคิดหรือเกิดความเข้าใจต่อสิทธิเสรีภาพมากขึ้นกว่าเดิมในวัยที่สูงขึ้น

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ากลุ่มการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนส่วนใหญ่เกิดขึ้นหลังจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลวออกมา ยกตัวอย่างนักเรียนแกนนำจากโรงเรียนสาธิตแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครกล่าวถึงเหตุผลในการตั้งกลุ่มของตนว่า “มันก็มาจากที่เราไปเห็นองค์กรนักเรียนอื่น ๆ เขาออกมาเรียกร้องกัน...โรงเรียนเรา facilities ก็ดี... แต่ว่าอู้ยังต้องใส่ชุดนักเรียนอยู่เลย ก็เลยแบบทำดีกว่า แล้วก็แบบว่าเราชื่อเป็นสาธิตใช้ไหมคะ เราก็

แบบเหมือนอยากทำให้เขาเห็นว่า เฮ้ยโรงเรียนเราก็ใส่ไปรเวทไปเรียนได้ ไม่มีปัญหา นี่เยาะเดี๋ยวลาวิตจะทำให้เธอดู นี่เยาะฉันทลาวิตให้เธอดูแล้วนี่เยาะ เธอก็ลองเอาไปทำตามสิ” (น.ส.อ.ป., 15 ก.ค. 2564) ด้านนักเรียนแกนนำอีกกลุ่มกล่าวถึงจุดตั้งต้นในการตั้งกลุ่มเคลื่อนไหวในการทำงานของตัวเองกันว่า ได้รับอิทธิพลจากการออกมาเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนเลขที่ได้ชี้ให้เห็นประเด็นเรื่องสิทธิของนักเรียน เรื่องทรงผมเรื่องหลักสูตร และความรุนแรงในโรงเรียน “ตอนนั้น ที่นักเรียนเลขตั้งกลุ่ม เราก็มีรีแอคชั่นว่าเขาออกมาแล้วนะ...เราก็มาคิดกันว่าคนอื่นทำได้ แล้วทำไมเราทำไม่ได้...ก็เลยเกิดเป็นกลุ่มขึ้นมาตอนแรกยังไม่มีชื่อกลุ่มด้วยซ้ำ มาเริ่มตั้งชื่อตอนหลังเพราะอยากให้กลุ่มเราชัดเจนมากขึ้น” (สัมภาษณ์ น.ป.ป., 16 ม.ค.2565) นักเรียนรายเดียวกันนี้ยอมรับก่อนหน้านี้ตนเองไม่ได้สนใจเรื่องทรงผมมากนัก แต่เคยมีประสบการณ์ถูกตีกันมาก่อน เมื่อนักเรียนเลขยกประเด็นความรุนแรงในโรงเรียนมาพูดถึงจึงเป็นสิ่งที่โดนใจและต้องการลงมือทำอะไรสักอย่าง

อย่างไรก็ตาม “การเรียนรู้แบบฉบับพลัน” ในทางปฏิบัติ ก็มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน อย่างน้อย ๆ ก็ตลอดช่วงชีวิตที่ผ่านมาของนักเรียน โดยเกิดขึ้นจากการปะทะประสบการณ์ที่นักเรียนพบเจอจากทั้งที่บ้าน ที่โรงเรียน เพื่อนและครู รวมไปถึงสภาพทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคม หลอมรวมเป็นการรับรู้ตัวตนทางการเมืองของตนเองว่าทำอะไรได้หรือไม่ได้และควรแสดงออกอย่างไร โดยผลการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่านักเรียนส่วนใหญ่ก่อนหน้านี้จะมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและนักเรียนเลข พวกเขาเกิดความรู้สึกคับข้องใจแต่ไม่อาจหาคำตอบได้ อีกทั้งยังไม่สามารถแสดงออกเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเองไว้ได้ ซึ่งนำไปสู่การแสดงออกอย่างน้อยใน 3 ลักษณะคือ กลุ่มที่เพิกเฉยต่อสิ่งที่เกิดขึ้นและยอมรับมัน กับกลุ่มที่ตั้งคำถามและท้าทายสิ่งที่เกิดขึ้นโดยการแชร์ (แฉ) สิ่งเหล่านั้นกับคนสนิทหรือผ่านช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ ขณะที่บางกลุ่มก็พยายามหาคำตอบโดยใช้โซเชียลมีเดีย แต่สิ่งที่ทั้ง 3 กลุ่มมีไม่ต่างกันก็คือพวกเขาไม่มีคำตอบหรือคำอธิบายที่จะช่วยในการทำความเข้าใจกับเรื่องที่พบเจอ ก่อเกิดเป็น “ปมภายในใจ” ที่กดทับและสะสมเรื่อยมา ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มองว่าปมภายในใจของนักเรียนเป็นอีกเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยแบบฉบับพลันของนักเรียนในเวลาต่อมาได้เมื่อเวลาเหมาะสม โดยปมภายในใจดังกล่าวแบ่งออกได้เป็น 4 ปมหลักคือ 1) ความรู้สึกไม่เป็นธรรม 2) การไร้คำอธิบายที่ยอมรับได้ 3) ขาดข้อมูลที่ชวนตั้งคำถาม และ 4) เหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น

5.2.1 ความรู้สึกไม่เป็นธรรม

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ความรู้สึกไม่เป็นธรรมในมุมมองของนักเรียน เกิดขึ้นได้จากสาเหตุหลายประการ โดยมากเกิดขึ้นจากการที่ความเห็นของนักเรียนไม่ได้รับการรับฟัง ไม่ได้รับการยอมรับ

ผู้รับฟังไม่มีท่าทีที่แสดงให้เห็นถึงการเห็นค่าในความเห็นของนักเรียนและไม่มีการตอบสนองอย่างเหมาะสมเช่น การแสดงความคิดเห็นนั้นอาจนำไปสู่การกระทำที่รุนแรงทางด้านร่างกายและจิตใจในเวลาต่อมา โดยผู้กระทำอาจเป็นได้ทั้ง ครอบครัว เพื่อน ครู และสังคม

ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงความรู้สึกของตนเองที่รู้สึกว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรมอันสืบเนื่องมาจากการกระทำของครอบครัวที่มักจะให้ความสำคัญกับลูกชายมากกว่า “ครอบครัวหนูเป็นศาสนาอิสลาม ซึ่งผู้ชายมักจะได้อะไรที่ดีมากกว่าผู้หญิงเสมอ” นักเรียนรายเดิมกล่าวเพิ่มเติมว่าจากความเชื่อดังกล่าวทำให้ตนเองต้องช่วยแม่ทำงานบ้าน ขณะที่พี่ชายและน้องชายกลับไม่ต้องทำอะไรเลย สิ่งนี้นำมาสู่ความไม่พอใจและก่อให้เกิดเป็นความสงสัยภายในใจว่าทำไมผู้หญิงถึงต้องถูกเอาเปรียบและต้องถูกบังคับในเรื่องต่าง ๆ มากมาย “...สมัยก่อนเคยอ่านสุภาวจิตไทยที่บอกให้ผู้หญิงต้องรักษาวลสงวนตัวหรือจะต้องทำอย่างนี้แบบนี้ แล้วทำไมเราต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน ล้างถ้วยล้างจาน ทำความสะอาดบ้าน ซักผ้า การที่เราเป็นผู้หญิงจะต้องเป็นแม่บ้าน ประณิบัติสามีหรือทำได้แค่นี้หรือ” นักเรียนรายนี้เล่าให้ฟังว่าตัวเองเริ่มเข้าใจถึงความไม่เป็นธรรมของเรื่องดังกล่าวเมื่อพบเจอชุดคำอธิบายเรื่อง “เฟมินิสต์” (feminist) ที่เห็นผ่านมาทางทวิตเตอร์ในช่วงที่เริ่มมีเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงปี 2563 และทำให้รู้สึกสนใจการเมืองขึ้นมา (สัมภาษณ์ น.ส.เม., 10 ก.ค. 2564)

ประสบการณ์การทำร้ายทางร่างกายและจิตใจเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นักเรียนส่วนใหญ่กล่าวว่ามันเป็นเหตุการณ์ที่จุดฉนวนความไม่พอใจขึ้นภายในใจของพวกเขา ยกตัวอย่าง นักเรียนรายหนึ่งเล่าถึงความคับข้องใจที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของครูในโรงเรียนที่มักจะใช้ถ้อยหยาบคายต่อนักเรียนเมื่อกระทำผิด ซึ่งนักเรียนรู้สึกว่าเป็นการทำร้ายจิตใจอย่างมาก “เหมือนกับตอนที่เขาเคยโฮมรูม (Homeroom) หนูใจใหม่คะ เป็นที่ปรึกษา ที่โรงเรียนหนูมันจะมีการรักการอ่าน อะไรแบบนี้ แล้วหนูลืมเอาหนังสือมา เขาก็จะด่าหนูด้วยคำหยาบคาย เฮ้ยมันแปลกอะทำไม ต้องโดนด่าขนาดนี้ แล้วบางทีถ้าตอบคำถามเขาก็จะด่าแบบเป็นควาย อะไรแบบนี้ เตะหลังเพื่อนบ้าง ซึ่งมันแบบว่าเฮ้ย เป็นพฤติกรรมของครูจริง ๆ เทรอ” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย.2564)

ด้านนักเรียนอีกรายเล่าถึงประสบการณ์ความคับข้องใจอันสืบเนื่องมาจากการกระทำรุนแรงของครูเช่นเดียวกันว่า ครูผู้สอนพยายามกดดันให้นักเรียนห้องคิงต้องมีคะแนนเหนือกว่านักเรียนห้องอื่นอยู่เสมอหากทำไม่ได้ก็ต้องถูกลงโทษอย่างรุนแรง “ตอน ม.ต้น ผมเรียนห้องคิง คือ ครูประจำชั้นกดดันนักเรียนให้พยายามอยู่เหนือห้องอื่น และเมื่อนักเรียนทำไม่ได้ตามที่ครูวางไว้ ก็จะถูกลงโทษรุนแรงคือเอามือยันกำแพงแล้วก็ไถ่ตุต แล้วก็เอาไม้เรียวฟาด 3 ที” นักเรียนรายเดิมกล่าวต่อว่าเคยคิดที่จะ

แก้ไขปัญหาลเหล่านี้ เพราะได้มีโอกาสเป็นหัวหน้าห้องและคณะกรรมการนักเรียนแต่ก็ไม่กล้าพอ “แต่พอมีนักเรียนเลวก็เลยเริ่มรวมตัวกับเพื่อนก็เลยออกมา” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565)

กฎของโรงเรียนเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่นักเรียนรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรม เนื่องจากอาจนำไปสู่การลงโทษที่รุนแรงตามมาได้ ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งเล่าถึงประสบการณ์การถูกหักคะแนนจิตพิสัยและต้องเข้าค่ายปรับพฤติกรรมที่ต้องฝึกโหดไม่ต่างจากทหารว่า “คือในโรงเรียนผมจะมีกฎที่ตั้งขึ้นมาว่าคะแนนจิตพิสัยถ้าติดลบเกิน 20 คะแนนจะต้องเข้าค่ายพฤติกรรม ก็คือตั้งแถวกลิ้งแล้วก็กระทำเกินกว่าเหตุ ทั้ง ๆ ที่ผมมาสายเพราะผมย้ายบ้าน บ้านผมกับโรงเรียนห่างกัน 20 กิโลเมตรจากโรงเรียน แต่ก่อนจะมีคุณพ่อไปส่งแต่ช่วงหลังคุณพ่อ เริ่มไม่สบายก็เลยต้องนั่งรถต่อไปเอง ผมต้องฝึกว่ารถเมลล์ขึ้นยังไงและผมก็เห็นว่าสวัสดิการของไทยมันค่อนข้างจะไม่โอเค” ซึ่งการตัดคะแนนดังกล่าวทำให้นักเรียนรายนี้ไม่สามารถเข้ารับตำแหน่งคณะกรรมการอาวุโสได้ทั้ง ๆ ที่ได้รับการโหวตจากเพื่อนนักเรียนด้วยกัน (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

นอกจากนั้น ยังมีเหตุการณ์ที่นักเรียนรายนี้ในฐานะประธานกีฬาได้พยายามเสนอไอเดียในการจัดกิจกรรมแข่งขันกีฬาใหม่ ๆ เป็น อีสปอร์ต (e-sport) แต่กลับถูกครูปฏิเสธด้วยความก้าวร้าวซึ่งเป็นอีกหนึ่งปมในใจให้เกิดความรู้สึกไม่เป็นธรรม “คือตอนนั้นมีกีฬาสิ ผมก็เลยผลักดันกีฬาอีสปอร์ตให้เข้าไปอยู่ในกีฬาสิด้วย แต่ผมก็ถูกปฏิเสธหลาย ๆ อย่าง...ผมก็ตั้งคำถามกลับไปว่าถ้าครูไม่ลองทำมันก็ไม่เกิดขึ้นจริงนะสิ ถ้าเราลองทำมันก่อนมันอาจจะไม่เพอร์เฟคตั้งแต่แรกแต่เราก็ค่อย ๆ ปรับแก้กันไปแล้วครูเขาก็กลับตอบโต้กลับมาด้วยท่าทางที่แอกเกรสซีฟ (aggressive) ผมก็ไม่ค่อยโอเคเท่าไร” เหล่านี้เป็นประสบการณ์ที่ทำให้นักเรียนรายนี้เกิดความรู้สึกคับข้องใจและเก็บกดความไม่พอใจไว้เป็นเวลานานกระทั่ง ม. 5 ซึ่งเป็นช่วงที่กลุ่มนักเรียนเลวออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง ก็รู้สึกสนใจจึงเข้าไปทำงานร่วมกับนักเรียนเลว รวมไปถึงตั้งกลุ่มนักเรียนในโรงเรียนของตนเพื่อเคลื่อนไหวในเวลาต่อมา “อย่างที่บอกว่าตอน ม.5 ผมเริ่มคิดว่ามันไม่โอเค มันไม่ควรเป็นแบบนี้ ผมเริ่มตั้งคำถามจากจุดเล็ก ๆ ในโรงเรียนก่อน จากนั้นก็ได้รับโอกาสไปทำงานกับนักเรียนเลว แล้วก็ไม่ได้มีแค่เรื่องการศึกษาอย่างเดียว มันก็มีเรื่องอื่น ๆ ด้วย ผมก็เริ่มสานต่อจากตรงนั้นมา” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค. 2564)

อีกกรณีเป็นเหตุการณ์ของนักเรียนรายหนึ่งที่เกิดความรู้สึกเก็บกดไม่พอใจสืบเนื่องมาจากการที่ครูไม่เข้าใจบุคลิกของนักเรียนที่เป็นคนเจี๊ยบและบางครั้งการพูดจาไม่ไพเราะ ซึ่งครูมองว่าก้าวร้าวและน่านักเรียนรายนี้ไปพูดต่อในทางเสียหาย ทำให้นักเรียนรายนี้รู้สึกแค้นกับครูผู้สอนรู้สึก

โกรธรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมที่ตนเองไม่สามารถทำอะไรได้กระทั่งกลายเป็นปมในใจและทำให้นักเรียนรายนี้กลายเป็นอีกหนึ่งแกนนำเคลื่อนไหวชุมนุมในเวลาต่อมา “ครูเอาเรื่องไปบอกว่าหนูเป็นคนแบบนี้ อย่างนี้และเอาไปบอกกับครูที่อยู่ห้องพักครูเดียวกับเขา ครูที่พอมาสอนก็เลยมาพูดเรื่องนี้ใส่หนู ทำให้หนูไม่โอเค หนูรู้สึกว่าถ้าจะเอาไปพูดเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาพฤติกรรม มันก็เอาไปพูดได้ แต่ที่ครูพูดตอนนั้นมันเป็นการพูดในเชิงก๊อตชิป (gossip) อะค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย.2564)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมแก่นักเรียน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการปรับใช้กฎระเบียบโดยไม่มี การรับฟังเหตุผล การข่มขู่คุกคามด้วยวาจาและกิริยาที่สื่อเสียดแทงให้เห็นถึงทัศนคติด้านลบที่ต้องการมีอำนาจเหนือกว่านักเรียน ไม่มีการรับฟัง ซึ่งทำให้นักเรียนรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองไม่เป็นที่สนใจและไม่เป็นธรรมต่าง ๆ นั้นจึงเป็นชนวนเหตุที่อาจนำไปสู่การปฏิเสธกฎกติกาคำสั่งและความพยายามกล่อมเกลียดต่าง ๆ ของโรงเรียนกระทั่งนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปได้

5.2.2 การไร้คำอธิบายที่ยอมรับได้

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าความคับข้องใจบางครั้งเกิดขึ้นสืบเนื่องได้จากการที่คำถามไร้คำตอบที่มีเหตุผลพอที่จะยอมรับได้ ซึ่งในที่นี้มีปรากฏทั้งในรูปแบบที่นักเรียนมีคำถามแต่ไม่ได้รับคำตอบหรือเป็นรูปแบบที่มีคำตอบแต่เป็นคำตอบที่ไม่มีเหตุผลมากพอให้ออมรับได้ สุดท้ายคือเป็นรูปแบบที่ไม่แม้แต่จะอนุญาตให้มีคำถาม การไร้ซึ่งคำอธิบายเป็นปัญหาอีกประการที่ส่งผลให้แม้บางเหตุการณ์จะไม่ได้เป็นการกระทำที่รุนแรง แต่เมื่อผู้กระทำไม่สามารถให้คำอธิบายที่ยอมรับได้ การกระทำนั้นก็จะไร้ซึ่งความชอบธรรม รังแต่จะนำมาซึ่งความสงสัยกลายเป็นความรู้สึกไม่พอใจเกิดความรู้สึกตั้งคำถามและต่อต้านในเวลาต่อมา

ยกตัวอย่างเช่นนักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ที่นำมาซึ่งคำถามคับข้องใจก็คือเหตุการณ์หมอบกราบ ซึ่งครูและโรงเรียนไม่มีคำอธิบายที่มากไปกว่าการเป็นพิธีกรรมที่กระทำสืบต่อกันมาเป็นสิ่งดีงาม และเป็นการแสดงความกตัญญู คำอธิบายดังกล่าวไม่ได้ช่วยให้นักเรียนเกิดความเข้าใจถึงความสำคัญและเห็นคุณค่าของการกระทำดังกล่าว เมื่อประกอบกับการที่นักเรียนจะต้องก้มลงกราบบนพื้นที่เต็มไปด้วยฝุ่นและดินเป็นเวลานานจนกว่าครูจะอนุญาตให้เงยหน้าขึ้นก็ยิ่งทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกคับข้องใจต่อพิธีกรรมดังกล่าว “หนูรู้สึกว่าตรงนี้นั้นไม่ใช่แล้วที่ต้องมาทำตรงนี้ พอครูเขาเริ่มแบบก้มลงไปให้ติด แล้วก็อย่าเพิ่งเงยหน้าขึ้นมาจนกว่าอาจารย์จะพูดว่าสวัสดิ์นะ แล้วพอมันเป็นแบบนี้และเราก็เริ่มเห็นแล้วว่าแบบนี้มันไม่ได้” (สัมภาษณ์ น.ส.ซี, 1 ส.ค.2564)

นักเรียนอีกรายซึ่งเป็นแกนนำเคลื่อนไหวเพื่อให้ยกเลิกการหมอบกราบกล่าวกับผู้วิจัยว่า การออกมาจัดตั้งกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองในโรงเรียนนั้นสืบเนื่องมาจากหลายเหตุการณ์ที่สะสมมาเป็นเวลานานไม่ว่าจะเป็นเรื่องทรงผมซึ่งเกิดขึ้นกับเพื่อน และการหมอบกราบที่ถูกบังคับให้ต้องก้มลงกับพื้นให้ใกล้ขึ้นและเป็นเวลานานขึ้นก็ยิ่งสะสมความไม่พอใจ เมื่อประกอบกับข้อค้นพบที่ว่า พิธีกรรมนี้ไม่ได้เป็นพิธีกรรมเก่าแก่เพราะรุ่นพี่รุ่นที่ 1 ไม่เคยต้องก้มลงหมอบกราบเช่นนี้ จึงยิ่งทำให้คำอธิบายของโรงเรียนต่อพิธีกรรมดังกล่าวไม่อาจยอมรับได้และเป็นชนวนเหตุแห่งปมฝังใจที่รอวันปะทุขึ้นมา “ตอน ม.ต้น ผมเป็นเด็กในระเบียบครับ เพราะฉะนั้นเรื่องทรงผม ผมเลยไม่ได้ทำอะไรมาก... มีแต่เพื่อนที่โดนจับตัดผมในห้องปกครอง...เรื่องเหล่านี้มันสะสมมาเรื่อย ๆ บวกกับเรื่องหมอบกราบที่ ผอ. พูดอะไรแบบนั้นขึ้นมา มันสะสมทั้งส่วนตัวและเพื่อน พอมีโรคระบาดด้วย ก็เลยเป็นความโกรธแค้น เป็นความไม่สบายใจร่วมกัน” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

นักเรียนรายเดิมเล่าเสริมว่าความไม่สบายใจในเรื่องหมอบกราบที่กลายเป็นความคับข้องใจนั้นได้รับการคลี่คลายด้วยชุดคำอธิบายของ เนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล เรื่องการยกเลิกหมอบกราบ และนั่นคือจุดตั้งต้นสำคัญที่ทำให้นักเรียนรายนี้เกิดความเข้าใจมากขึ้นและลุกขึ้นมาทำแคมเปญรณรงค์ยกเลิกหมอบกราบในเวลาต่อมาเมื่อมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนแล้ว “ก่อนหน้านั้น มันเป็นแค่ความที่เราไม่พอใจ แต่ก็ยังไม่คิดออกมาต่อสู้เรียกร้องอะไร เป็นความไม่พอใจที่เก็บไว้กับตัวเอง แต่พอ ม.สี่ ผมผ่านค่ายจุฬาอย่างที่บอกก็เลยรู้ว่าจะสู้ยังไง เราสู้ได้นะ ... ผมเจอคุณเนติวิทย์ ก็ได้คุยอะไรกันเราก็เห็นว่านักเรียนสู้ได้และจะสู้ยังไง ก็อินสไพร์ (inspire) ... จุดที่เรารู้ว่าเราสามารถออกมา call out อะไรแบบนี้ได้ก็คือช่วง ม.4 ... เนื้อหาของเขามันทักใจ (touch) มากเลยเช่นการที่เขาพูดเรื่องการที่จะปฏิเสธการจะกราบ อย่างที่เขาปฏิเสธที่จะกราบ ร.5 มันทำได้และเป็นสิทธิของเรา ใจความสำคัญประมาณนี้” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

นักเรียนอีกรายเล่าถึงประสบการณ์ที่ทำให้เกิดความรู้สึกคับข้องใจอันสืบเนื่องมาจากการที่ครูมีพฤติกรรมหักคะแนนโดยไม่มีคำอธิบายที่ยอมรับได้และไม่รับฟังคำอธิบายของนักเรียนว่าครั้งหนึ่งนักเรียนถูกหักคะแนนอย่างไม่เป็นธรรมทำให้นักเรียนรายนี้รวมตัวกับเพื่อนประมาณ 3 คน เข้าพบผู้บริหารโรงเรียนโดยให้เหตุผลต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนว่าพวกเขาไม่ได้เป็นอย่างที่ครูผู้สอนกล่าวหา แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกลับทำให้พวกเขาารู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมเพราะไม่มีคำอธิบายที่ดีพอและไม่มีการตอบสนองที่ยอมรับได้ “ช่วง ม.2 มีอาจารย์บางท่านละกันนะครับ ที่แสดงพฤติกรรมไม่ดีต่อเด็กเท่าไรหว่า คือว่าถ้าเด็กคนไหนไม่ถูกใจเขาก็จะแบบแสดงกิริยาไม่พอใจ แล้วก็มีการตัดเกรด มีการลงโทษเกินสมควรกว่าเหตุ พวกผมก็ได้ไปคุยกับอาจารย์แต่กลับกลายเป็นว่า เสียงพวกผมหลายๆคน

ถูกปิดตงไปเพียงเพราะว่าพวกผมเป็นเด็ก” นักเรียนรายเดิมกล่าวถึงความรู้สึกของตนกับเหตุการณ์ดังกล่าวต่อว่า “เด็กก็คน เด็กก็มีสิทธิ์มีเสียง แต่ก็อาจไม่ได้เสียงใหญ่เท่าผู้ใหญ่ ซึ่งอันนี้ผมยอมรับได้ นะครับว่า แบบเครดิตผมอาจจะไม่ได้ดีเท่าอาจารย์ แต่ว่าพวกผมก็มีเสียงเป็นของพวกผมนะครับ ก็อยากให้รับฟังกันบ้างก็เลยเริ่มตั้งข้อสงสัยและเริ่มหาข้อมูล” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

เรื่องทรงผมและเครื่องแต่งกายเป็นกฎของโรงเรียนที่ได้รับการกล่าวถึงจากนักเรียนมากที่สุดว่าเป็นเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความรู้สึกสงสัยเนื่องจากไม่มีคำอธิบายที่ยอมรับได้ นำไปสู่ความคับข้องใจไม่พอใจและบางครั้งรู้สึกโกรธ เนื่องจากท่าทีของครูและโรงเรียนที่ปฏิบัติต่อนักเรียนที่ทำผิดระเบียบเรื่องทรงผมด้วยความรุนแรงทำร้ายร่างกายและจิตใจ ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงความรู้สึกคับข้องใจของตนอันเนื่องมาจากระเบียบทรงผมที่ไม่มีคำอธิบายที่ยอมรับได้ว่าเป็นเพราะแต่เดิมในระดับประถมตนเคยเรียนในโรงเรียนเอกชนมาก่อนซึ่งสามารถไว้ผมยาวได้ แต่ในระดับมัธยมตนเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาลที่มีระเบียบเรื่องทรงผมทำให้ตนเกิดความไม่เข้าใจว่าทำไมจึงต้องบังคับเรื่องดังกล่าว “คือประเด็นเรื่องทรงผม มันเป็นเรื่องที่รู้สึกในใจลึกๆมานานแล้ว แต่ไม่มีคำอธิบายความไม่พอใจนั้น ...ด้วยความที่ประถมช่วงอนุบาลประถม หนูเรียนโรงเรียนเอกชน เขาก็จะไม่ค่อยเคร่งเรื่องทรงผมเท่าไร แต่พอมา ม.ต้น ก็เรียนโรงเรียนรัฐบาล มีการบังคับให้ตัดผม หนูก็งงและก็รู้สึกไม่พอใจ คือแอบเคืองๆ ในใจแต่ก็ไม่ได้พูดและก็ไม่ได้รู้ว่าเป็นสิทธิของเรา” (สัมภาษณ์ น.ส.พท., 5 ก.พ. 2565)

นักเรียนอีกรายกล่าวถึงความรู้สึกคับข้องใจถึงเหตุผลที่ครูให้เกี่ยวกับการไว้ทรงผมนักเรียนว่าน่ารักเรียบร้อยเป็นระเบียบว่าเป็นเหตุผลที่ยอมรับไม่ได้ “หนูรู้สึกว่า ทรงผมมันจะเป็นยังไงก็ได้ มันไม่ได้สำคัญกับเรื่องของการศึกษาเท่าไร ก็ใครอยากจะทำอะไรก็ทำไป ทรงผมจะเป็นสิทธิผมสุสีฟ้า มันก็ไม่เกี่ยวอะไรกับการเรียน เพราะตอนที่เรายู่โรงเรียนเราก็เป็นนักเรียน แต่พอหมดเวลาเรียนแล้วก็ต้องออกไปภายนอกโรงเรียนและภายนอกโรงเรียนก็ทำสิผมได้ แล้วทำไมเราถึงทำเข้าโรงเรียนไม่ได้” (สัมภาษณ์ น.ส.ม.ป., 11 ก.ค.2564)

ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวถึงความคับข้องใจต่อกฎระเบียบของโรงเรียนบางเรื่องที่ไม่มีคำอธิบายที่ยอมรับได้ เช่น การห้ามผู้หญิงไว้ผมหน้าม้า การห้ามกินขนมจุบจิบ และการห้ามใส่ถุงเท้าพื้นดำ ว่า “กฎบ้าบอในโรงเรียนครับ อย่างนักเรียนหญิงคือห้ามไว้ผมหน้าม้า มีเพื่อนผมบอกเหมือนกัน แต่ไม่รู้โรงเรียนอะไรคือห้ามกินจุบจิบในโรงเรียน (หัวเราะ) คือผมก็งงว่ามันคืออะไรทำไมห้าม คือมันเป็นนมยืมเป็นแท่งแล้วดูด โรงเรียนผมก็มีห้ามใส่ถุงเท้าพื้นดำ คือโรงเรียนผมมันจะมี

กิจกรรมที่ถอดรองเท้าแล้วมันจะถ่ายรูปไม่สวย เขาก็อยากให้ใส่ถุงเท้าขาวหมดเลย จะได้สะอาด บริสุทธิ์ คือครูบางคนไม่เห็นด้วยแต่ทำอะไรไม่ได้...” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565)

นักเรียนอีกรายเล่าถึงประสบการณ์ความคับข้องใจอันสืบเนื่องมาจากการเข้าค่ายธรรมะ เพื่อปรับพฤติกรรมว่าเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ตนเองและเพื่อนนักเรียนอีกหลายคนรู้สึกเกิดคำถาม เพราะไม่มีคำอธิบายที่ยอมรับได้และรู้สึกว่าไม่เป็นประโยชน์กับตัวของนักเรียนว่า “โรงเรียนผมถ้า คะแนนพฤติกรรมต่ำกว่า 60 จะต้องไปเข้าค่ายปรับพฤติกรรมช่วงปิดเทอมเพื่อให้เป็นคนธรรมะธรรมโม เพื่อปรับพฤติกรรม ที่นี้จะยึดถือโรงเรียนพุทธเป็นหลักครับ อย่างวันศุกร์ตอนเย็น ม.3 ก็ต้องสวดมนต์ 1 ชั่วโมง ต้องไปนั่งลานวิหารถอดรองเท้าและสอนมารยาท เขาก็จะให้กัมโดยที่สัดส่วนองศาของหลัง ต้องระนาบพื้นโลกคือต้องเปะไม่งั้นเขาจะตบหลังแรงๆหนึ่งที” (สัมภาษณ์ น.ป.ป., 16 ม.ค.2565)

เรื่องของการปิดกั้นการซักถามก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้นักเรียนรู้สึกคับข้องใจและนำไปสู่คำถามต่าง ๆ ว่าเพราะอะไร “ทำไมไม่ตอบคำถามที่เด็กสงสัย ครูไม่ทำให้ความสงสัยของเด็ก กระ้าง แต่กลับปิดกั้นการซักถาม ครูมองว่าเป็นคนนอกคอกเป็นคนที่ไม่คิดต่างจากคนอื่น” (สัมภาษณ์ น.ส.ธัญ, 10 ก.ค. 2564) ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวแสดงความสงสัยว่า “ทำไมครูถึงต้องห้าม ไม่ให้เรา พูด หรือว่าหักคะแนน ทำไมเราถึงไม่สามารถวิจารณ์” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564) ซึ่งสอดคล้องกับประสบการณ์ของนักเรียนอีกรายที่กล่าวถึงความคับข้องใจของตนว่า “มันเป็นหลาย เรื่องที่เล็ก ๆ แต่ว่าสะสมกันมา อย่างตอน ม.2 เคยมีครูสอนวิทยุโครงการแล้วเขาก็ไม่มีเหตุผล พอเรา พูดอะไรที่มันควรประโยชน์ของเรา แต่เขาตามใจตัวเองมาหักคะแนนเรา ซึ่งไม่ใช่ แต่เราเด็ก ม.2 ก็ยัง ไม่มีพาวเวอร์อะไร เป็นความเจ็บใจเล็ก ๆ ก็ได้แต่เอาเขามานินทาในหมู่เพื่อนว่าเขาเป็นแบบนั้นแบบ นี้ เราได้แต่พูดหลังเขา ลูเขาไม่ได้” (สัมภาษณ์ น.ส.ธัญ, 10 ก.ค. 2564)

นักเรียนรายหนึ่งเล่าถึงประสบการณ์ของตนว่า ความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยตนเอง เป็นจุดตั้งต้นให้นักเรียนรายนี้ตั้งคำถามกับครูผู้สอนรายวิชาประวัติศาสตร์ แต่หลายครั้งกลับไม่ได้รับ คำตอบในชั้นเรียน สิ่งที่ได้รับมากกลับกลายเป็นท่าทีห้ามปรามไม่ให้พูดข้อสงสัยทางประวัติศาสตร์ เหล่านั้น นักเรียนรายเดิมเล่าให้ฟังว่าก่อนหน้านั้นเคยสงสัยว่าเพราะเหตุใดการเรียนวิชาสังคมเมื่อถึง ช่วงที่ต้องเรียนเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ครูผู้สอนต้อง ‘จู้ ๆ’ คล้ายส่งสัญญาณเป็นนัยให้เงียบและ เปลี่ยนเรื่องสอน “ผมสงสัยมาตั้งแต่เด็กแล้วว่าทำไมตอนเรียนระบอบการปกครองแล้วพอเราพูดถึง สถาบันกษัตริย์ คนในห้องแม่แต่อาจารย์ก็จะ ‘จู้ ๆ’ ผมก็สงสัยว่าทำไมเราพูดไม่ได้ หรือมันอาจจะ เป็น มุกของเขา แต่ว่าที่คณะรัฐศาสตร์เราไม่เคยมีการ ‘จู้ ๆ’ กันเลย เราคุยกันจริง ๆ แต่พอมาอยู่ใน

ห้องเรียนมันเป็นมุขหรือ หรือว่าเขาไม่กล้าพูด นี่คือสิ่งที่ห้องเรียนไม่มีแต่สมาชิกซาลิงห์ดามี ... ผมยกเครดิตที่เป็นผมในวันนี้ให้กับค่ายสมาชิกซาลิงห์ดามีรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์ครับ” นักเรียนรายเดิมกล่าวปิดท้าย

จากข้างต้นจึงกล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนการสอนที่นักเรียนไม่ได้รับอนุญาตให้ตั้งคำถาม และไม่มีคำอธิบายต่อการกระทำดังกล่าวด้วยเหตุและผลที่มีตรรกะยอมรับได้มากพอนับเป็นอีกหนึ่งชนวนเหตุที่อาจนำไปสู่การปฏิเสธการกล่อมเกลารัฐและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐพยายามกล่อมเกลารัฐ

5.2.3 ชุดข้อมูลที่ชวนตั้งคำถาม

ชุดข้อมูลที่ชวนตั้งคำถามในที่นี้เกิดขึ้นได้กับทั้งข้อมูลชุดเก่าและข้อมูลชุดใหม่ ในส่วนของข้อมูลชุดเก่านั้นสืบเนื่องกับกรณีคำถามหลายเรื่องนักเรียนยังไม่ได้รับคำตอบอันเป็นที่น่าพอใจหรือยอมรับได้ ขณะที่บางกรณีคำถามของนักเรียนก็ถูกปฏิเสธ ไม่มีคำตอบจากครูผู้สอนและสังคม ส่งผลให้ความคับข้องใจและความรู้สึกสงสัยก่อตัวขึ้นโดยไม่ได้รับการคลี่คลาย กรณีของนักเรียนรายหนึ่งที่ตั้งข้อสงสัยเรื่องการเรียนวิชาสังคมศึกษาที่ครูผู้สอนมักห้ามไม่ให้พูดแสดงความคิดเห็นเมื่อสอนถึงส่วนของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยส่งสัญญาณ “จู้ ๆ” เป็นตัวอย่างหนึ่งในหลายเหตุการณ์ที่นำไปสู่การขมวดปมความสงสัยให้ใหญ่ขึ้น

ประเด็นเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเรียนในความสนใจสืบเนื่องจากข้อมูลชุดใหม่ ๆ ที่มีการนำเสนอผ่านสื่อโซเชียลมีเดียต่าง ๆ นั้นแตกต่างออกไปจากในแบบเรียน นักเรียนหลายคนยอมรับว่าพวกเขาสนใจการเมืองและเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองสืบเนื่องมาจากปมข้อสงสัยที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวว่าช่วงเหตุการณ์หลังการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) 1 ปีให้หลัง ตนเองรู้สึกอยากเข้าไปรื้อฟื้นความดีของพระองค์จึงสมัครวิทเตอร์เพื่อเข้าไปดูว่ามีคนพูดว่าอย่างไรบ้าง แต่สิ่งที่พบกลับกลายเป็นชุดคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งตนไม่เคยเห็นมาก่อน “ตอนนั้นเป็นเรื่องร้ายแรงมากอะค่ะ เกี่ยวกับเรื่องเหตุการณ์ 14 ตุลา และ 6 ตุลา ที่มีการทำร้ายนักศึกษาด้วย หนูก็ตกใจ มีรูปที่เขาเอารองเท้ายัดปากนักศึกษา ก็เริ่มสนใจเข้าไปศึกษาว่ามันคืออะไร แต่ตอนปีแรกๆที่เล่น เราก็ร้องไห้เพราะว่าเราสงสาร แต่ว่าเราไม่รู้ว่ามันเกิดอะไร คืออะไร มีอะไรเกิดขึ้นบ้างและเขาทำไปเพื่ออะไร แต่ด้วยความที่แท้ก็มันมีมาทุกปีอะค่ะ แล้วแต่ละปีหนูก็เริ่มรู้สึกว่าเริ่มเข้าใจมันมากขึ้น” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564) ด้านนักเรียนอีกรายหนึ่งกล่าวว่าความรู้สึกสนใจการเมืองของตนเกิดมาจากความสงสัยในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เดือนตุลาเช่นเดียวกัน

โดยวิจารณ์แบบเรียนประวัติศาสตร์ในรายวิชาสังคมศึกษาว่าเป็น “ราชาชาตินิยม” ในแง่ที่มีการนำเสนอประวัติศาสตร์ของราชวงศ์เป็นส่วนใหญ่ และไม่มีประวัติศาสตร์ภาคประชาชนมากพอ ในแบบเรียนว่า “ประวัติศาสตร์ไทยไม่เพียงพอ เป็นราชาชาตินิยม หนังสือสังคม มันควรจะมามีเรื่องประวัติศาสตร์อย่าง 6 ตุลา หรือพฤษภาทมิฬเยอะมากกว่านี้ มันไม่ควรจะมีแค่ช่องเล็ก ๆ มันควรจะมามีเป็นลิบๆหน้าเลยด้วยซ้ำ” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564)

นักเรียนรายเดิมเล่าว่าครอบครัวของตนเป็นเสื้อแดง ก่อนหน้านั้นพ่อพยายามนำเอาบทความของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เดือนตุลามาให้อ่านเพราะเห็นตนเองร้องให้กับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) และสงสัยว่าทำไมพ่อไม่ร้องให้ ทว่าด้วยความที่ยังเด็ก (ม.ต้น) จึงอ่านบทความดังกล่าวไม่เข้าใจ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสงสัยว่าทำไมพ่อถึงเป็นแบบนี้ แตกต่างจากเพื่อนๆที่ชวนกันวิดิโอคอลและร้องให้ร่วมกันเพื่อไว้อาลัยให้แก่การสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) แต่ต่อมาความสงสัยดังกล่าวก็เริ่มถูกคลี่คลายด้วยชุดข้อมูลใหม่ที่ได้รับมาจากโซเชียลมีเดีย ไม่ว่าจะเป็นเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ และช่องยูทูปของจอห์น วิญญู เป็นต้น ทำให้นักเรียนรายนี้ย้อนกลับไปอ่านบทความของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เพื่อทำความเข้าใจรัฐประหารและเหตุการณ์เดือนตุลาอีกครั้ง

ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวถึงเหตุผลที่ทำให้เกิดความรู้สึกสนใจศึกษาการเมืองว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้รู้ได้เห็นข้อมูลเกี่ยวกับราชวงศ์อย่างไม่เคยเห็นมาก่อน “คือผมได้ไปเห็นข้อมูลที่มันไม่ควรเห็น คือได้เห็นสิ่งที่ตัวเองยึดมั่นถือมั่นมาตลอดแหลกสลายในใจตัวเอง คือได้เห็นเบื้องหลังของสิ่งที่เรารักมาก ๆ ก็เลยทำให้ใจสลาย ... ก็เลยนำมาสู่การย้ายข้างทางการเมือง เป็นข้อสรุปในใจของเรา” (สัมภาษณ์ น.ท.ท., 31 ก.ค.2564)

นักเรียนส่วนหนึ่งกล่าวว่าข้อสงสัยต่อวิชาประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในแบบเรียนนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา สาระวิชาประวัติศาสตร์ กับครูรุ่นใหม่ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่มองว่าครูกลุ่มนี้มีมุมมองที่ยอมรับความเห็นของพวกเขามากกว่าครูรุ่นเก่าและยินดีที่จะตอบคำถามของพวกเขามากกว่า อีกทั้งวิธีการสอนก็ชวนให้คิดวิเคราะห์ตั้งคำถามแตกต่างจากครูรุ่นเก่า ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างการสอนของครูว่ามีส่วนต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของตน โดยเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้นักเรียนรายนี้เกิดความรู้สึกมั่นใจและเริ่มตั้งคำถามกับสิ่งที่พบเจอมากขึ้น “ถ้าเป็นครูรุ่นเก่าที่สอนหน้าที่พลเมืองหรือประวัติศาสตร์เขาก็จะสอนแบบเปิดสไลด์แล้วก็ให้จดตามประมานนี้ค่ะ ไม่ได้กระตุ้นกระบวนการคิดสักเท่าไร แต่ว่าก็ไม่ใช้ครูรุ่นเก่า

ทุกคน แต่ในโรงเรียนหนูส่วนมากจะเป็นครูรุ่นใหม่ ถ้าเป็นพวกวิชาหน้าที่พลเมืองก็จะเรียนถกกันมากกว่าว่านักเรียนคิดว่าสิ่งนี้นั้นถูกไหม ดีไหม เหมาะไหม” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.พ., 20 ก.ค.2564) สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายที่ระบุว่า เนื้อหาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เดือนตุลาที่ครูรุ่นใหม่คนหนึ่งนำมาสอนในชั้นเรียนนั้นมีส่วนทำให้เขาเกิดความรู้สึกสนใจการเมืองขึ้นมา “ผมมองว่าการเรียนมีส่วนต่อความสนใจทางการเมืองครับ...เพราะมีเนื้อหาบางอย่าง อย่างปี 16 หรือเปล่านะ เขาก็เอาออกไป แต่จะมีอาจารย์คนหนึ่งช่วงนั้นเขาจะไม่สอนในหนังสือเลย แต่ว่าจะเอาเนื้อหาที่เขาคิดมาเองมาสอนเด็ก ก็เลยทำให้ผมสนใจ” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565)

การเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาเพิ่มเติมหรือวิชาเลือกและการเข้าร่วมชมรมกิจกรรมต่าง ๆ ที่นักเรียนมีสิทธิเลือกตามความสนใจก็มีส่วนทำให้นักเรียนเริ่มตั้งคำถามกับสิ่งที่เคยเรียนรู้มาสืบเนื่องจากพวกเขาเริ่มได้ข้อมูลชุดใหม่ ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวว่า “ผมเกิดความสงสัยในตำราเรียนนะครับ ในตำราเรียนมันจะบอกใช้ไหมครับว่าคนทุกคนมีสิทธิ์อย่างเท่าเทียมกันมีสิทธิ์ในการแสดงความคิดเห็น แต่เรื่องอาจารย์ท่านนี้มันกลับกลายเป็นว่า สิ่งที่อยู่ในตำรา มันพังทลายลง มันก็เป็นสิทธิ์ของเรานะที่เราจะเรียกร้องครับ แต่พอทำไมเราพูดออกไปแล้ว เราต้องกลัว ในเมื่อเราอยู่ในประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ที่ทุกคนควรจะเคารพสิทธิของกันและกันนะครับก็นั่นแหละครับเลยเกิดความสงสัยขึ้นมาครับ” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายซึ่งเป็นแกนนำซึ่งก็เกิดความรู้สึกสนใจอยากเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยมากขึ้นภายหลังจากได้มีโอกาสเรียนรู้ในวิชาสังคมศึกษาเพิ่มเติมซึ่งช่วงหนึ่งโรงเรียนได้จัดให้มีรายวิชาเพิ่มเติมนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ ซึ่งตนเองได้เลือกเรียนนิติศาสตร์ และการเรียนรู้วิชาเพิ่มเติมนี้เองที่ทำให้นักเรียนรายนี้เกิดความรู้สึกสนใจประเด็นทางสังคมการเมืองขึ้นมา “ต้องขอบคุณโรงเรียนที่เขาก่อหลักสูตร ตอน ม.4 อะคะ แต่ว่ารุ่นหลังไม่มีแล้วคะมีแค่รุ่นหนูรุ่นแรก รุ่นเดียวรุ่นสุดท้ายก็คือโรงเรียนมีวิชาเลือกสังคมคะทุกวันพุธ นักเรียนเลือกได้คะว่าอยากจะเรียนรัฐศาสตร์หรือว่าเศรษฐศาสตร์หรือนิติศาสตร์ ... อันนั้นแหละเป็นตัวจุดประกายหนูขึ้นมา” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564)

กรณีของนักเรียนที่ได้มีโอกาสเข้ารับการติวเข้มจากครูผู้สอนเพื่อเป็นตัวแทนเข้าร่วมแข่งขันก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้นักเรียนกลุ่มนี้ได้รับโอกาสในการเข้าถึงชุดข้อมูลเชิงลึกอันเป็นฐานของความสงสัยและนำไปสู่การทำความเข้าใจสังคมการเมืองในเวลาต่อมา ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าวว่า “ช่วง ม.3 หนูได้ไปแข่งเศรษฐศาสตร์เพชรยอดมงกุฎมันก็มีเรื่องทุนผูกขาดเรื่อง

ทุนนิยมสังคมนิยมอย่างนี้ค่ะและเราก็อ่านในทวิตเตอร์ แล้วพออ่านเขาก็บอกว่ามันเกี่ยวข้องกับ
การทำงานของรัฐด้วยนะ มันนู่นนี่นั่นด้วยนะก็เริ่มสนใจค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.พ.พ., 20 ก.ค.2564)

เมื่อประกอบกับการเรียนการสอนที่ไม่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง จึงยังนำไปสู่
การตั้งคำถามของนักเรียน ต่อสิ่งที่ได้เรียนรู้ว่า เรียนไปเพื่ออะไร อันเป็นพื้นฐานความสนใจ
ทางการเมืองในเวลาต่อมา “เขาสอนสิ่งที่เขาคิดมันขึ้นมา ใช้ในความเป็นจริงไม่ได้ เช่น สมมติว่า
กินข้าวแล้วต้องคว่ำช้อนตำแหน่งของจานต้องเป๊ะแบบนี้ แต่ในชีวิตจริงไม่ใช่แบบนี้....คือมันไม่ได้
จำเป็นกับเราขนาดนั้น คือมันไม่ได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ มันเป็นแค่สิบเปอร์เซ็นต์ที่เอามาเป็นรากฐาน
ความคิดได้” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565)

5.2.4 เหตุการณ์ทางการเมือง

ผลการศึกษาพบว่าเหตุการณ์ทางการเมืองอันเป็นจุดตั้งต้นของความสนใจเรียนรู้
ทางการเมืองของนักเรียนสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ เหตุการณ์ทางด้านเศรษฐกิจสังคม
และเหตุการณ์ทางการเมือง โดยเหตุการณ์ทางด้านเศรษฐกิจสังคมนั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องของ
สถานการณ์เศรษฐกิจตกต่ำที่ส่งผลกระทบต่อฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวนักเรียนหลายราย ที่ทำ
ให้นักเรียนหันมาทำความเข้าใจเหตุการณ์ทางการเมืองว่าเกิดปัญหาอะไรขึ้นและนำไปสู่ความสนใจ
เรียนรู้ทางการเมืองในเวลาต่อมา ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ทางด้าน
เศรษฐกิจตกต่ำว่าเป็นปัจจัยที่มีส่วนต่อความสนใจเรียนรู้ทางการเมืองของตนว่า “คือของที่ผมขายใน
บ้านมันเริ่มลดลง ผมนั่งทำรายรับรายจ่ายกับแม่ และผมก็เล่นเกมด้วยอยู่ดี ๆ ภาษีก็พุ่ง ๆ มันก็แปลก
ๆนะ ผมก็เลยไปฟังปราศรัยดูดีกว่า ก็เลยฟังไปเรื่อย ๆ เฟสของญาติผมมีเพื่อนที่มีญาติเป็นหมอ แล้ว
เขาก็แชร์โพสต์การเมือง ก็เลยอ่านดู เพราะเขาตาผม ก็เลยเป็นอีกส่วนที่ทำให้ผมเริ่มอยากฟัง”
(สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564) สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายที่ระบุถึงสาเหตุที่ทำให้ตนเริ่มสนใจ
เรื่องการเมืองว่าสืบเนื่องจากได้ยินพ่อแม่พูดคุยกันเรื่องเศรษฐกิจภายในบ้านและวิพากษ์วิจารณ์การ
ทำงานของรัฐบาลที่นำโดย พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ว่า “ของที่แต่ก่อนเราเคยได้แต่ตอนนี้ไม่ได้
เหมือนเดิม เราก็รู้สึกว่าเป็นเพราะอะไร ก็ได้ยินพ่อแม่บอกว่ามันเป็นเพราะเศรษฐกิจไม่ดี แล้วหลายคนก็
พูดเรื่องนี้ ที่บ้านเพื่อนก็มีปัญหา ตอนนี้อย่างทุกคนมีปัญหาหมด” (สัมภาษณ์ น.อ.ส., 10 ก.พ.2565)

ส่วนประเด็นทางด้านสังคมซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ที่ส่งผลให้นักเรียนส่วนใหญ่หันมาสนใจการเมือง
มากขึ้นก็คือ เหตุการณ์โควิด 19 ซึ่งการเรียนออนไลน์ก็ทำให้นักเรียนมีเวลาดูตามข่าวสารมากขึ้น
โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์โรคระบาดนั้นเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของพวกเขา จึงทำให้พวก

เขาค้นหาและติดตามข่าวสารมากขึ้น จึงมีโอกาสมพบกับข้อมูลและชุดคำอธิบายมากมายที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียน ยกตัวอย่างนักเรียนรายหนึ่งกล่าวว่าช่วงโควิด 19 ทำให้ตนมีเวลามากขึ้น จึงสามารถอ่านหนังสือได้ในประเด็นที่ตนเองสนใจได้มากขึ้น “ช่วงลือคตาวานโควิดเรายังไปขโมยหนังสือพ้อมาอ่านอยู่เลย เรื่องการเมืองประติษฐ์ของการเมืองและความทรงจำของอาจารย์นิธิ บางเล่มคือหายากมากพ้อยังมีเลย” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564) ด้วยเหตุนี้ โรคระบาดโควิด 19 จึงเป็นปัจจัยที่มีส่วนส่งเสริมให้นักเรียนมีโอกาสดได้พบเจอกับการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลมากขึ้นอันเป็นส่วนหนึ่งทีกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผลงานของรัฐบาลในหมู่เพื่อนในโรงเรียน “พอโควิดมาก็เลยทำให้คนออกมาพูดมากขึ้น มันทำให้ทุกคนไม่สามารถนิ่งเฉยได้ก็เลยกลายเป็นเรื่องปกติ ตอนสถานการณ์ยังไม่สุกงอม ความเลวร้ายผิดปกติของรัฐบาลก็มี แต่อาจจะยังไม่ถึงระดับทีคนจะเดือดหรือไม่ถึงจุดปะทุ แต่มาถูกเร่งด้วยโควิด ก็เลยทำให้คนข้ามเพดานนั้นมาเลยทำให้คนพูดเรื่องการเมืองจนเป็นปกติไปเลย” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

นักเรียนรายหนึ่งเล่าว่าหลังโควิด 19 คนสนใจการเมืองเยอะขึ้น “เพื่อนทีโรงเรียนก็สนใจมากขึ้น 50 : 50 เลยคะ” ซึ่งทำให้ตนต้องหันมาให้ความสนใจกับการเมืองเช่นกัน (สัมภาษณ์ น.ส.ซี, 1 ส.ค.2564) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวว่าเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงปี 2562 ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการคอร์รัปชันของนักการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการยุบพรรคคอนาคตใหม่ั้นทำให้การเมืองเป็นเรื่องทีพวกเขาคุยกันมากขึ้นและคุยการเมืองสนุกขึ้น “นักเรียนก็จะแซวกัน อย่างเวลาครูเข้ามา บางทีก็จะพูดกันขึ้นมาลอย ๆ อย่างเช่น ลุงตุ๋ แบบนี้คะ ก็มีคนกล้าพูดมากขึ้น” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.พ.พ., 20 ก.ค.2564) เหตุการณ์ทางการเมืองทีดูเดือตมีส่วนสร้างการรับรู้เกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองให้ขยายไปสู่ักเรียนในวงกว้าง และมีส่วนผลักดันให้นักเรียนต้องติดตามข่าวสารเรื่อย ๆ ไม่เช่นนั้นก็จะรู้สึกว้าคุยกับเพื่อนไม่รู้เรื่อง “บางทีก็ต้อตามคะเพราะไม่อย่างนั้นจะคุยกับเพื่อนไม่รู้เรื่อง” นักเรียนรายหนึ่งกล่าว (สัมภาษณ์ น.ส.ต., 5 ก.พ.2565)

ขณะเดียวกัน การพูดคุยกันเพิ่มมากขึ้นของเพื่อนและครู ก็ได้กลายเป็นอีกหนึ่งแรงผลักดันให้นักเรียนบางส่วนเกิดความรู้สึกสนใจและอยากติดตามเรียนรู้ทางการเมืองขึ้น ดังบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งทีเล่าว่าการออกมาเคลื่อนไหวของมือบหลังโควิดทำให้เพื่อนในกลุ่มทีแต่ก่อนไม่ได้สนใจการเมืองหันมาสนใจและพูดคุยการเมืองกันมากขึ้น “เพื่อนในกลุ่มจะคุยเรื่องการเมืองบ้างเป็น topic ทีคุยกันในเวลาว่างคะ แต่ว่าหลักๆก็ไม่ค่อยได้พูดถึงอะไรเยอะ เพราะว้าเพื่อนทีเราคุยการเมืองด้วยเยอะๆ เขาไม่ได้อยู่กลุ่มเดียวกับเรา เราอินเรื่องเดียวกัน เราก็จะพูดคุยกันเราก็ดำรัฐบาลทุกวัน” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564)

นอกจากเหตุการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและโรคระบาดแล้ว ผลการศึกษาพบว่า มีเหตุการณ์ทางการเมืองหลายเหตุการณ์ที่ทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกสนใจการเมืองขึ้นมา เช่น นักเรียนบางรายระบุว่าเริ่มรู้สึกสนใจการเมืองนับตั้งแต่ที่การเลือกตั้งที่กำหนดไว้ในปี 2560 นั้นถูกเลื่อนออกไปเรื่อย ๆ “หนูสนใจเรื่องการเมืองตั้งแต่ประมาณกลางปี 61 เป็นช่วงที่ทุกคนเรียกร้องการเลือกตั้ง จะมีการเลือกตั้งปี 62 แต่ว่ารัฐบาลคือเลื่อนๆ ไม่มีกำหนดมาลัทธิ แล้วเมื่อไหร่จะเลือกตั้ง คุณอยู่ในรัฐบาลมาตั้ง 5 ปีแล้ว แล้วก็ต้องอยู่แบบนี้ไปอีกนานแค่ไหน หนูก็จะสนใจตั้งแต่ก่อนจะมีการเลือกตั้งแล้ว” (สัมภาษณ์ น.ส.อ., 15 ก.ค. 2564) ความสนใจทางการเมืองของนักเรียนขยายวงมากขึ้นเมื่อภายหลังการเลือกตั้งแล้วเกิดเหตุการณ์การนับคะแนนล่าช้าและพบว่าบัตรเลือกตั้งไม่ตรงกับจำนวนของผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ซึ่งเรียกเหตุการณ์นี้ว่า ‘บัตรเขย่ง’ โดยนักเรียนรายนี้กล่าวว่า “เริ่มสนใจเรื่องการเมืองตั้งแต่ที่เริ่มมีการประกาศเลื่อนเลือกตั้งไปเรื่อย ๆ แล้วก็มีเลือกตั้งแล้วก็มีความแบบเอ๊ะๆ ในการเลือกตั้งต่าง ๆ เริ่มมีบัตรเขย่งเริ่มมีบัตรออกลูก ผมก็เริ่มสนใจมากขึ้นว่าแบบทำไมการเมืองไทยเรามาถึงจุดนี้ได้... จุดที่ทำให้ตาสว่างคือ การโกงเลือกตั้ง ที่มีการเลือกตั้งแล้วเขาโกง” (สัมภาษณ์ น.ป., 20 ก.ค. 2564)

ความสนใจทางการเมืองของนักเรียนทวีความชัดเจนและขยายวงกว้างขึ้นไปอีกกระทั่งนำไปสู่การออกมาชุมนุมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนชั้นนำในกรุงเทพมหานครก็คือ เหตุการณ์ยุบพรรคอนาคตใหม่ ยกตัวอย่างนักเรียนรายหนึ่งที่เล่าว่าการยุบพรรคอนาคตใหม่คือจุดที่ทำให้เริ่มติดตามการเมืองกระทั่งนำไปสู่การก่อตั้งกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองในเวลาต่อมา “เพราะว่าตั้งแต่เด็กเลยไม่ค่อยได้สนใจเรื่องพรรคการเมือง แล้วพอพรรคอนาคตใหม่มาเป็นช่วงที่เราสนใจการเมืองพอดีแล้วเราก็ดูอุดมการณ์เขาอะไรต่าง ๆ ก็ดูคนรุ่นใหม่ดี ไม่เคยเห็นพรรคการเมืองอื่นทำได้” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565) เหตุการณ์ยุบพรรคอนาคตใหม่คืออีกหนึ่งชนวนเหตุที่ทำให้กลุ่มนักเรียนเริ่มแสดงออกทางการเมืองมากขึ้น จึงเกิดเป็นการผสมโรงกันเข้าระหว่างนักศึกษาและคนรุ่นใหม่บางกลุ่มที่เคยออกมาเคลื่อนไหวอยู่ก่อนหน้าเช่นกลุ่มคนอยากเลือกตั้ง และกลุ่มที่ออกมาเรียกร้องต่อกรณีการอุ้มหายบุคคลที่ออกมาแสดงความคิดเห็นต่อการทำงานของรัฐบาลอย่างนายวันเฉลิม สัตย์ศักดิ์สิทธิ์ กระทั่ง กลายเป็นขบวนการของกลุ่มนักเรียนนักศึกษาขนาดใหญ่ในปี 2563 ซึ่งรวมประเด็นความไม่พอใจและเหตุการณ์ทางสังคมการเมืองหลายประการเข้าด้วยกัน และโดยที่ตัวของมีอบนักเรียนจำนวนมากในครั้งนั้นเองก็กลายเป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์สำคัญที่ชักนำให้นักเรียนจำนวนมากสนใจการเมืองและเริ่มศึกษาทำความเข้าใจเหตุการณ์ทางการเมืองด้วยตนเองดังที่กล่าวไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้เหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองจะได้รับการระบุให้เป็นมูลเหตุสำคัญของการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนจำนวนมากที่ว่ากันว่าทำให้นักเรียนจำนวนมากเกิดการตื่นรู้ทางการเมือง ทว่าในข้อเท็จจริงก่อนหน้านั้นก็มีนักเรียนจำนวนหนึ่งที่สนใจและศึกษาเหตุการณ์ทางการเมืองมาก่อนที่จะเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมือง โดยเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้นักเรียนบางส่วนสนใจการเมืองก็คือ เหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองระหว่างกลุ่มเสื้อเหลืองและเสื้อแดง โดยบางรายก็ได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์โดยตรง อย่างนักเรียนที่มีพ่อแม่เป็นกลุ่มคนเสื้อแดงซึ่งทำให้นักเรียนได้มีโอกาสไปเข้าร่วมมือบหลายครั้งจึงทำให้สนใจการเมือง “ที่บ้านเป็นเสื้อแดงครับ แล้วผมก็ไปมือบกับพ่อแม่ตลอด ที่บ้านพูดคุยกันเรื่องนี้ ผมก็ซึมซับบรรยากาศมา แต่ว่าตอนเด็ก ๆ ก็ยังไม่ค่อยรู้เรื่องเท่าไรหรอก แต่ว่าด้วยบรรยากาศของครอบครัวผมมีมือบออกมาก็มีส่วนที่ทำให้ผมออกมา” (สัมภาษณ์ น.ช.น., 19 ก.ค. 2564) ขณะที่ บางรายก็ไม่ได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์มือบโดยตรง แต่เป็นผลพวงมาจากการที่ครูและเพื่อนล้อเลียนนักเรียนที่มีครอบครัวเป็นเสื้อแดงจนทำให้เกิดความสงสัยและสนใจการเมืองขึ้นมา “ช่วงนั้นหนูอยู่น่าจะประมาณ ป.4 หรือ ป.5 นี้แหละคะแล้วตอนนั้นเหมือนสังคมรอบตัวหนูเขาเป็นเสื้อเหลืองกันหมดเลยก็คือเป็นสลิมแต่มีครอบครัวหนูที่เป็นเสื้อแดงคือควายแดงเลยอะคะ แล้วห้องหนูเวลาเขาคุยกันเวลาเขาด่าใส่เสื้อแดงกัน...เขาจำคำพูดจากที่บ้านหรือไม่ก็จำคำพูดจากในทีวีมาแล้วก็เอามาพูดใส่กัน แต่ว่าด้วยความที่หนูเป็นบ้านเสื้อแดงใช้ไหมคะ พ่อจะบอกหนูมาอีกแบบ หนูเลยเอาไปถามเพื่อนว่าไอ้พวกอันนี้มันจริงหรือ หนูก็จะโดนด่ากลับมาแล้วพอมิววิชาสังคม แล้วอยู่ ๆ ครูประถมในห้องก็ถามว่าในนี้ใครเป็นเสื้อแดงให้ยกมือ หนูก็ไม่รู้ว่าเขาถามทำไม หนูก็ไม่ยกมือ แล้วเพื่อนๆ ก็ขำกันและเพื่อนๆ ก็ชี้มาทางหนู แล้วครูก็หัวเราะว่าอ้อคนนี่หรือเสื้อแดง ... หนูรู้สึกแย่มากแล้วหนูก็ตั้งคำถามตลอดว่าเสื้อแดงหรือจริง ๆ เราผิด ... หนูก็เลยรู้สึกสนใจการเมืองแล้วก็...อยากรู้ว่าเราผิดจริง ๆ หรือ” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564)

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างเสื้อเหลืองและเสื้อแดงก็ไม่ใช่ว่าจุดตั้งต้นสำคัญในการเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนส่วนใหญ่ ความเข้าใจทางการเมืองในเวลานั้นเป็นไปในลักษณะของการทำตามพ่อแม่มากกว่าจะเป็นมุมมองทางการเมืองของตนเอง ดังนั้นผลการศึกษาก็ชี้ว่ามีนักเรียนจำนวนไม่น้อยที่แม่จะเคยได้มีโอกาสไปร่วมชุมนุมกลุ่มเสื้อแดงกับพ่อแม่ผู้ปกครอง ทว่าพวกเขาไม่ได้เกิดการเรียนรู้ทางการเมืองขึ้นมาในทันที นักเรียนกลุ่มนี้ยอมรับว่าการเรียนรู้ทางการเมืองอย่างแท้จริงเกิดขึ้นหลังจากนั้น เมื่อประเด็นเรื่องรัฐประหารถูกหยิบยกมาพูดถึงมากขึ้น และเมื่อการเลือกตั้งถูกเลื่อนออกไปหลายครั้ง “ตอนแรกๆแค่ค้นไปเฉยๆว่ารัฐประหารคืออะไร แล้วเสร็จแล้วมันก็จะมามีรายการเจาะข่าวคืนที่เขาสรุปข่าวการเมืองในแต่ละช่วงวัยก็เลยไปย้อนดูหมดเลยคะ”

นักเรียนรายดังกล่าวเล่าถึงความสนใจที่เกิดขึ้นและนำไปสู่การเรียนรู้ทางการเมืองด้วยตนเองในเวลาต่อมา (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 1 ส.ค.2564) สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายที่ระบุว่า “ตอนแรกเป็นสลิ้มจำ ผมได้รับมุมมองจากพ่อแม่ แต่พอเข้าสู่ยุค คสช. ผมเห็นว่าไม่มีอะไรดีขึ้น คุณภาพชีวิตประชาชนก็แยกลง สาธารณูปโภครัฐก็ไม่เข้ามาซัพพอร์ต (support) กลายเป็นรัฐที่ล้มเหลว นำมาสู่การตั้งคำถามว่า แล้วอย่างนี้มันจะไปไงต่อ จุดนี้ทำให้ผมสนใจการเมืองมาก” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

กล่าวโดยสรุปได้ว่านักเรียนส่วนใหญ่รู้สึกสนใจและเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยราวปี 2562-2563 นับตั้งแต่ประเด็นเรื่องการเลื่อนเลือกตั้งทั่วไปของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่ทำให้หลายฝ่ายตั้งคำถามว่ารัฐบาลต้องการ “คืนความสุข” ให้แก่ประเทศและคนไทยจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงการยื้อเวลาเพื่อรอให้เกมการเลือกตั้งถูกจัดวางให้เข้าข้างฝ่ายผู้มีอำนาจทางการเมือง การเกิดขึ้นของพรรคอนาคตใหม่ที่มีหัวหน้าพรรคเป็นคนรุ่นใหม่อายุไม่มาก ที่ทำแคมเปญหาเสียงมุ่งไปที่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งรุ่นใหม่ (new voter) ยิ่งเสริมให้นักเรียนมีความรู้สึกผูกพันกับพรรคการเมืองด้วยช่วงวัยและประเด็นที่กล่าวถึงซึ่งกำลังได้รับความสนใจจากยุคสมัย

ดังนั้น เมื่อพรรคอนาคตใหม่ถูกยุบไป พร้อม ๆ กับการจัดตั้งรัฐบาลที่นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา อีกสมัย จึงชวนให้เกิดคำถามกับกระบวนการนับคะแนนว่าเป็นไปอย่างไร้โปร่งใสเพียงใด เมื่อประกอบกับผลงานของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ ที่ถูกตั้งคำถามมาเป็นระยะว่ามีศักยภาพ มีความโปร่งใสและมีความสามารถในการนำประเทศผ่านพ้นวิกฤติไปได้เพียงใด หรือเป็นเพียงรัฐบาลที่เข้ามาเพียงกอบโกยผลประโยชน์ให้แก่พวกพ้องของตนเองเท่านั้น ไม่ใช่รัฐบาล “ปราบโกง” ดังที่กล่าวไว้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีออกมาวิพากษ์วิจารณ์เป็นจำนวนมากผ่านโซเชียลมีเดียที่นักเรียนสามารถเข้าถึงและตั้งใจเข้าถึงมากขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว จึงยิ่งส่งผลให้นักเรียนจำนวนมากเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยอย่างฉับพลันขึ้นมา ประกอบกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนเลวที่เรียกร้องประเด็นสิทธิเสรีภาพให้กับนักเรียนโดยเรียกร้องให้มีการแก้ไขกฎระเบียบหลายประการที่นักเรียนจะได้รับผลประโยชน์โดยตรง จึงยิ่งส่งผลให้นักเรียนจำนวนมากทั่วประเทศเริ่มรวมกลุ่มและออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงปี 2563 แบบที่ไม่เคยเห็นมาก่อน เนื่องจากคำวิพากษ์วิจารณ์ที่ปรากฏผ่านสื่อเหล่านั้นได้เชื่อมโยงชุดคำอธิบายคุณค่าทางการเมืองเรื่องสิทธิเสรีภาพเข้ากับประสบการณ์ทางการเมืองให้ชัดเจนมากขึ้น อย่างที่แบบเรียนและการกล่อมเกลาทางการเมืองในระบบการศึกษาไม่เคยมีให้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การกล่อมเกลາทางการเมืองที่ผ่านมาโดยกลไกของรัฐใช้ว่าจะไร้ผล โดยสิ้นเชิง ดังบทสัมภาษณ์ของนักเรียนส่วนใหญ่ที่ระบุไปในทิศทางเดียวกันว่าก่อนหน้าที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนแล้วเพื่อเรียกร้องสิทธิเรื่องทรงผมและการแต่งกาย นักเรียนไม่ได้ตระหนักว่าทรงผมและการแต่งกายเป็นปัญหาขนาดนั้น นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้มองว่าเรื่องดังกล่าวเป็นปัญหาเรื่องการกดทับสิทธิเสรีภาพเหนือเนื้อตัวร่างกายมาก่อน แม้จะไม่พอใจและไม่เข้าใจการกระทำของครูและโรงเรียนที่ไม่ต่างจากการจับผิดนักโทษ และมีการลงโทษที่รุนแรงให้นักเรียนต้องอับอาย โดยไร้คำอธิบายที่พอจะยอมรับได้ในมุมมองของนักเรียน กระทั่งสะสมเป็นความคับข้องใจ แต่ความคับข้องใจเหล่านั้นก็ไม่ได้ช่วยให้นักเรียนเกิดความตระหนักในสิทธิเสรีภาพในอันที่จะปกป้องผลประโยชน์ของตนเองอันเป็นสิทธิพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยสามารถกระทำได้ เป็นเพียงแต่ปมทางความคิดที่ยังอยู่แบบเลื่อนราวรอนวันที่พวกเขาจะพ้นจากสถานะภาพของนักเรียนสู่การเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยที่เชื่อกันว่าพวกเขาจะมีอิสระเสรีภาพมากกว่าที่เป็นมาเท่านั้น

5.3 กระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน

ผลการศึกษาข้างต้นชี้ให้เห็นว่าเงื่อนไขปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนนั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยตรงไปตรงมาจากการเรียนการสอนในห้องเรียน แต่มีความสลับซับซ้อน ผสานกันไปมาระหว่าง อุดมการณ์ทางการเมืองที่ได้เรียนรู้จากชั้นเรียน คุณค่าประชาธิปไตยใหม่ที่ได้เรียนรู้จากแหล่งข้อมูลทางเลือกต่าง ๆ ประสบการณ์ปมภายในใจ เหตุการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมือง และกระแสสังคมในขณะนั้น ที่เป็นเสมือนแรงกระแทกที่เข้ามาปะทะกับประสบการณ์และชุดข้อมูลความรู้อุดมการณ์ทางการเมืองเดิมที่นักเรียนยึดถืออยู่ให้เกิดการยกระดับขึ้นและชักนำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกสนใจการเมืองและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียน ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะเผยให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนของผู้เรียนว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ภายใต้ความสัมพันธ์ของเงื่อนไขปัจจัยด้านความรู้ อุดมการณ์ ประสบการณ์ และเหตุการณ์ทางการเมือง ที่กระทำร่วมกับตัวปัจเจกบุคคลที่มีศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ที่ตัดสินใจ

5.3.1 วงจรการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน

จากผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นแล้วว่าแม้จะมีการเรียนการสอนคุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิเสรีภาพในชั้นเรียนมาเป็นระยะหลายปี ทว่านักเรียนกลับไม่ได้เกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยหรือตระหนักในสิทธิเสรีภาพของตนตามระบอบประชาธิปไตย กระทั่งราวปี 2562 ที่เริ่มมีหลายฝ่าย

ออกมามีภาพสำรวจการทำงานของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลว ที่กระตุ้นให้นักเรียนจำนวนมากเริ่มเกิดความตระหนักในสิทธิเสรีภาพของตนเอง มีการแสดงออกทางการเมืองและเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในวงกว้าง แบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน สิ่งนี้ชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนไม่อาจเกิดขึ้นได้จากการบอกกล่าว ท่องจำ การมีประสบการณ์อันเลวร้ายบางอย่างหรือแม้แต่การได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมชุมนุมทางการเมืองก็ไม่อาจสร้างการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยขึ้นมาได้ トラาบไตที่นักเรียนไม่เข้าไปเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตัวเอง (self-educate)

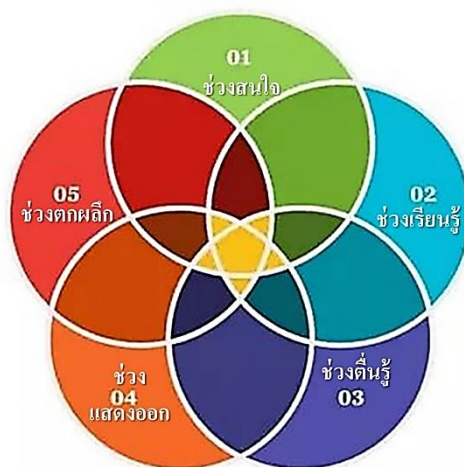
นั่นหมายความว่า การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจากปฏิบัติการภายใน (internalize) ของผู้เรียนเองที่จะให้ความสนใจขบคิดและเข้าไปเรียนรู้เรื่องราวเหล่านั้นด้วยตนเอง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า “ความสนใจ” คือจุดตั้งต้นสำคัญที่จะนำไปสู่การแสวงหาข้อมูลและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองของนักเรียนในเวลาต่อมา ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้เห็นนักเรียนจำนวนมากออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 อันสืบเนื่องมาจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลวที่กระตุ้นความสนใจทางการเมืองของนักเรียนส่วนใหญ่ให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเด็นที่กลุ่มนักเรียนเลวหยิบยกขึ้นมาเป็นเรื่องผลประโยชน์ใกล้ตัวของนักเรียนแต่กลับเป็นเรื่องที่นักเรียนคาดไม่ถึงจึงยิ่งสร้างความสนใจให้นักเรียนมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้นักเรียนส่วนใหญ่เริ่มต้นเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพจากประเด็นต่าง ๆ ที่กลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลวนำเสนอในการชุมนุม กระทั่งเกิดการตื่นรู้กับประเด็นทางการเมืองบางเรื่องซึ่งมองว่าเชื่อมโยงกับสิทธิเสรีภาพของตน อันนำไปสู่การแสดงออกทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความคิดเห็นผ่านโซเชียลมีเดีย การแชร์ข้อมูลการชุมนุมหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนงบประมาณ รวมไปถึงการออกไปร่วมชุมนุมในบางครั้ง เป็นต้น

จากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้นั้น จะต้องเกิดจากปฏิบัติการสองส่วนประกอบกันคือ ปฏิบัติการที่อยู่ภายนอก (externalize) ซึ่งในที่นี้แรงกระตุ้นสำคัญก็คือ การชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและนักเรียนเลว กับปฏิบัติการทางความคิดที่เกิดขึ้นภายในตัวของผู้เรียนเอง (internalize) ที่รู้สึกสนใจและอยากเข้าไปเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเอง การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่อาจเกิดขึ้นได้จากการ “ปลูกฝัง” ให้เชื่อว่าพวกเรามี “สิทธิเสรีภาพ” อยู่แล้ว (จึงไม่จำเป็นต้องเรียกร้องหาสิทธิเสรีภาพอีกต่อไป) โดยปราศจากพื้นที่ปฏิบัติการเรื่องสิทธิเสรีภาพในโลกแห่งความเป็นจริง เพราะนั่นไม่ต่างจากการกดทับยึดเยียด

ทางความคิดประเภทหนึ่ง ซึ่งไม่เพียงแต่จะไม่ส่งเสริมต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนแล้ว กระบวนการกลุ่มกลาตทางการเมืองเช่นนี้ก็ยังคล้ายกับการวางระเบิดเวลาตัวเอง ซึ่งรอเพียงสภาพการณ์อันเหมาะสมที่จะทำให้ชนวนถูกจุดขึ้น เพื่อนำผู้เรียนไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยอย่างแท้จริงผ่านการตั้งคำถามถกเถียงและเคลื่อนไหวในประเด็นที่พวกเขาเคยถูกกดทับเอาไว้ก่อนหน้านี้ กระทั่งเกิดความตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพและอำนาจของตนที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงบางอย่างได้ ในฐานะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่ได้รับการกล่อมเกลามาของนักเรียนนั้นเกิดขึ้นได้แม้ภายใต้การกล่อมเกลามาทางการเมืองแบบจำกัดกดทับเรื่องสิทธิเสรีภาพ โดยกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้นจะมีลักษณะเป็นวงจร 5 ช่วง คือ 1) ช่วงสนใจ ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญที่จะนำผู้เรียนให้เริ่มเกิดความสนใจต้องการรู้คุณค่าประชาธิปไตยขึ้นมา 2) ช่วงเรียนรู้ เป็นช่วงที่ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเอง 3) ช่วงตื่นรู้ เป็นช่วงที่ผู้เรียนจะมีการประมวลผลเปรียบเทียบชุดคำอธิบายกับเหตุการณ์ต่าง ๆ กระทั่งเกิดทัศนคติและพฤติกรรมบางอย่างขึ้นมา 4) ช่วงแสดงออก เป็นช่วงที่ผู้เรียนจะมีปฏิบัติการบางอย่างตามทัศนคติทางการเมืองใหม่ที่เกิดขึ้น และ 5) ช่วงตกผลึก เป็นช่วงที่ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ขั้นที่สองอันเป็นผลมาจากการแสดงออกทางการเมืองและผลสะท้อนจากสังคมกระทั่งเกิดกลายเป็นทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองชุดใหม่ขึ้นมา ซึ่งการเรียนรู้ทางการเมืองที่มีลักษณะเป็นวงจรเช่นนี้จะไม่สิ้นสุดลงและสามารถเกิดวงจรการเรียนรู้ขั้นใหม่ได้เสมอหากมีสถานการณ์หรือชุดคำอธิบายใหม่ที่กระตุ้นความสนใจของผู้คนให้เกิดความสนใจเข้าไปเรียนรู้ชุดคุณค่าทางการเมืองเหล่านั้น

แผนผังที่ 3 วงจรการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน

การทำความเข้าใจการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียนโดยแบ่งออกเป็นช่วงและเชื่อมโยงให้เห็นเป็นวงจรการเรียนรู้เช่นนี้ จะช่วยให้เห็นช่วงจังหวะที่ผู้เรียนเข้าไปสัมพันธ์กับปัจจัยเชิงโครงสร้าง โดยเริ่มต้นจากการขบคิดกับสภาพแวดล้อมหรือเหตุการณ์ที่ประสบต่าง ๆ ในแง่มุมของสิทธิเสรีภาพกระทั่งเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย รับรู้การมีอยู่ของอำนาจตน ตลอดจนตระหนักถึงความสามารถในการแสดงออกทางการเมืองเพื่อสร้างปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจผ่านการปรับโครงสร้างบางอย่างเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนบนฐานคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตยได้ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ วงจรการเรียนรู้ยังเผยให้เห็นความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติการภายนอกที่นำไปสู่ความสนใจและปฏิบัติการภายในความคิดที่นำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยกระทั่งนำไปสู่การตกผลึกทางความคิด กระทั่งกลายเป็นท่วงทำนองการแสดงออกของผู้เรียนให้แตกต่างกันในแต่ละคนและในแต่ละช่วงของชีวิตเมื่อระยะเวลาผ่านไปซึ่งจะเป็นประโยชน์ในแง่ของการวิเคราะห์การเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการมีความเป็นพลวัตรและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น ในการเข้าสู่วงจรความรู้ใหม่ การเรียนรู้ การแสดงออกและการถอยกลับ โดยที่ปฏิบัติการเหล่านั้นอาจย้อนกลับคืนมาอีกเมื่อใดก็ได้เมื่อสภาวะการณ์เหมาะสมซึ่งวงจรการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยทั้ง 5 ช่วงมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ช่วงสนใจ

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนเริ่มต้นจาก “ความสนใจ” ในที่นี้คือความสนใจการเมือง ในแง่ที่เริ่มรู้สึกว่าการเมืองมีผลกระทบต่อชีวิตและผลประโยชน์ของพวกเขา ดังนั้น จึงไม่แปลกที่แม้นักเรียนหลายรายจะเล่าถึงประสบการณ์อันเลวร้ายที่ตนเองประสบจากครอบครัวเพื่อนและโรงเรียน ทว่าประสบการณ์เหล่านั้นกลับไม่สามารถสร้างความรู้สึกสนใจ

อยากศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเองให้นักเรียนได้ ทั้งนี้เพราะพวกเขายังไม่เกิดความรู้สึก “สนใจ” เนื่องจากสาเหตุสำคัญ 2 ประการ

ประการแรก คือ นักเรียนยังไม่ตระหนักว่าประสบการณ์ที่พบเหล่านั้นเป็นปัญหา ยกตัวอย่างเช่นเรื่องระเบียบทรงผมและการแต่งกายซึ่งเป็นประเด็นที่นักเรียนส่วนใหญ่กล่าวถึงว่าเป็นประเด็นที่พวกเขา รู้สึกสนใจ ก่อนหน้าที่จะมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนเลวมีนักเรียนเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่ตั้งข้อสังเกตต่อระเบียบดังกล่าวและสนใจศึกษาเรียนรู้ แต่นักเรียนส่วนใหญ่ยังสามารถยอมรับการปฏิบัติดังกล่าวได้ ด้วยเหตุผลที่ว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นกฎ นักเรียนเหล่านั้นจึงไม่สามารถแม้แต่

จะตั้งข้อสงสัยหรือมีข้อสังเกตต่อเหตุการณ์ที่พบเจอ ความสนใจจึงไม่เกิดขึ้น สิ่งที่เกิดจึงมีเพียงความรู้สึกไม่พอใจแล้วก็ปล่อยให้สิ่งเหล่านั้นผ่านไป

ประการที่สอง คือ นักเรียนไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงหรือมีความรู้สึกว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นยังเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นได้จากบทสัมภาษณ์ของนักเรียนส่วนใหญ่ที่สะท้อนให้เห็นว่าหลายกรณีพวกเขาไม่ได้ประสบกับเหตุการณ์เลวร้ายโดยตรงกับตัวเองแต่เป็นประสบการณ์ทางอ้อมที่เกิดขึ้นกับเพื่อนของตนหรือนักเรียนคนอื่น จึงทำให้เกิดความรู้สึกถึงผลกระทบได้ค่อนข้างน้อย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่านักเรียนที่สนใจศึกษาทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยเพิ่มเติมด้วยตนเองนั้นมักเป็นกลุ่มนักเรียนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงกับตนเอง ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทางด้านร่างกายจิตใจหรือผลคะแนน ยกตัวอย่าง กรณีของนักเรียนที่ได้รับผลกระทบจากการตัดคะแนนโดยตรงซึ่งกระทบกับผลการเรียนแต่กลับไม่ได้รับคำอธิบายอันเป็นที่น่าพอใจ กรณีที่นักเรียนถูกตัดคะแนนจิตพิสัยที่ทำให้ต้องเข้าค่ายปรับพฤติกรรมซึ่งต้องมีการฝึกเช่นเดียวกับทหาร และถูกตัดสิทธิในการเข้ารับตำแหน่งคณะกรรมการอาวุโสแม้จะได้รับเลือกจากเพื่อนคณะกรรมการด้วยกัน หรือกรณีที่นักเรียนถูกระทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองไร้คุณค่าอย่างเช่นนักเรียนถูกครูสอบถามเรื่องการเป็นครอบครัวคนเสื้อแดงหรือการที่ครูนำเรื่องราวของนักเรียนไปพูดกันปากต่อปากในเชิงนิทาถึงพฤติกรรมของเด็กที่สร้างความรู้สึกปวดร้าวให้เกิดขึ้นกับนักเรียน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับนักเรียนโดยตรงก็เป็นเพียงเงื่อนไขตั้งต้นที่อาจนำไปสู่ความรู้สึกสนใจและอยากศึกษาเรียนรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพเพิ่มเติมขึ้นมาแต่ไม่เสมอไป เนื่องจากผลการศึกษาพบว่าประสบการณ์อันเลวร้ายหรือปมภายในใจอย่างน้อย 4 ประการที่เกิดขึ้นกับนักเรียนไม่อาจนำไปสู่ความตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเสมอไป หากนักเรียนยังรู้สึกว่ายอมรับกับผลกระทบด้านลบเหล่านั้นได้ จะด้วยเหตุผลของการไม่รู้สาเหตุการณ์อันเลวร้ายนั้นกระทบกับสิทธิเสรีภาพอย่างไร หรือจะด้วยเหตุผลที่ไม่รู้ว่าจะใช้ช่องทางไหนในการ ไม่รู้ว่ามีเพื่อนหรือคนอื่นที่แชร์ความรู้สึกเดียวกันหรือไม่ หรือจะด้วยเหตุผลเรื่องการไม่คิดมากและไม่เห็นว่าเป็นเรื่องดังกล่าวเป็นปัญหาจริง ๆ ก็ตาม ความรู้สึกว่ายอมรับผลกระทบด้านลบได้ นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะขัดขวางไม่ให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกสนใจ ตั้งคำถามและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

ยกตัวอย่างกรณีของนักเรียนรายหนึ่งที่เราให้ฟังถึงการตัดสินใจเข้าร่วมเคลื่อนไหวเรียกร้องยกเลิกการหมอบกราบว่า ก่อนหน้านั้นไม่ได้รู้สึกว่าหมอบกราบเป็นปัญหาเพราะครูบอกว่า

เป็นสิ่งที่ทำกันมานานแล้วและทำสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรม กระทั่ง ได้เจออินสตาแกรมของเพื่อนนักเรียนแกนนำในโรงเรียนของตนที่ออกมาชี้ประเด็นว่าการหมอบกราบเป็นวัฒนธรรมที่เพิ่งเกิดขึ้น เพราะรุ่นพี่รุ่นที่ 1 ของโรงเรียนไม่เคยต้องหมอบกราบหน้าเสาธงแบบที่นักเรียนรุ่นปัจจุบันต้องทำกัน โดยยกเหตุผลหลายอย่างขึ้นมาอธิบายประกอบว่าเพราะอะไร เช่น เรื่องความสกปรก ไม่สะอาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงโควิดที่ทุกคนต้องระมัดระวังเรื่องเชื้อโรค พร้อมทั้งตั้งคำถามว่าทำไปเพื่ออะไร ซึ่งครูก็ตอบไม่ได้ เมื่อมีคนออกมาพูดเรื่องนี้มากขึ้นจึงทำให้ตนเองเห็นว่ามีคนที่เดือดร้อนเรื่องนี้ เช่นเดียวกัน นักเรียนจึงเริ่มสนใจและแสดงออกมากขึ้น “ตอนแรกมีเสียงน้อย แต่พอครูเริ่มให้ก้มชิดลงไปอีก เราก็เริ่มคิดว่าแบบนี้มันไม่ได้ เราก็เลยออกมาพูดกันมากขึ้นและหลังจากนั้นมันก็เลยเริ่มเห็นเพื่อนทำเพงขึ้นมา ทำให้เด็กในโรงเรียนได้เห็นอะไรมากขึ้น อย่างเช่นตัวหนู ช่วงแบบ ม.1 จนถึง ม.4 หนูแทบจะไม่ได้เล่นได้เล่นโซเชียล เพราะหนูอยากเข้าเตรียมอุดมก็เลยอ่านหนังสือเยอะมาก ก็เลยทำให้หนูไม่ได้สนใจอย่างอื่น ... จนมา ม.5 เทอม 2 ที่มันเริ่มมีอะไรแบบนี้ พอเห็นเพื่อนทำอะไรแบบนี้ ... แล้วก็เล่นทวิตเตอร์มากขึ้นคะ ... ก็เลยได้เห็นว่ามีคนคิดแบบเราด้วย...แล้วพอเห็นทุกคนเขากำลังโพกัสในจุดนี้ หนูก็เลย งั้นเราก็ติดตามข่าวสารไปด้วยดีกว่า เพราะว่ามันก็เป็นเรื่องที่เราเคยไม่พอใจเหมือนกัน” (สัมภาษณ์ น.ส.ซี, 1 ส.ค.2564)

จากกรณีตัวอย่างเรื่องการหมอบกราบจะเห็นได้ว่า การหมอบกราบเป็นประสพการณ์ที่นักเรียนประสพมาเป็นเวลานานหลายปีและนักเรียนก็รู้สึกไม่พอใจกับเรื่องดังกล่าว แต่ก็ปรากฏว่านักเรียนหลายรายไม่ได้ตั้งคำถามกับเรื่องดังกล่าวและยังสามารถยอมรับเรื่องดังกล่าวได้ ดังนั้นประสพการณ์อันเลวร้ายจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่อาจนำไปสู่ความสนใจศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยต่อไป ทว่าไม่เสมอไป จะต้องประกอบกับความรู้สึกว่าเรื่องที่ประสพนั้นเป็นปัญหาและไม่อาจอดทนยอมรับผลกระทบเหล่านั้นได้อีกต่อไป จึงจะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ในขั้นต่อไปได้

2) ช่วงเรียนรู้

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้และมีโอกาสสัมผัสกับคุณค่าประชาธิปไตยเหล่านั้นด้วยตนเอง (self-learning) ไม่ใช่จากการบอกกล่าวของผู้อื่น แน่นนอนว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนมักเริ่มต้นจากความสนใจ ที่นำไปสู่การตั้งคำถามถึงสิทธิเสรีภาพที่ตนเองมีและนำไปสู่การค้นหาคำตอบซึ่งจะนำไปสู่ช่วงที่ 2 ของวงจรการเรียนรู้ได้ เพราะเมื่อนักเรียนค้นหาข้อมูลมากขึ้น ก็จะมีโอกาสพบกับชุดคำอธิบายที่แตกต่างออกไปจากคำอธิบายที่นักเรียนคุ้นชินและได้เรียนรู้มาก่อนหน้า โดยภายใต้ชุดคำอธิบายใหม่นั้นเองที่ทำให้นักเรียนเริ่มเกิดการเรียนรู้โดยเชื่อมโยงประสพการณ์ของตนเองเข้ากับชุดคำอธิบาย

ใหม่ และเปรียบเทียบกับชุดคำอธิบายเดิม นำไปสู่ความเข้าใจใหม่ที่มีนักเรียนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของคำอธิบายในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของผลประโยชน์ที่แตกต่างไปจากเดิม

การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิเสรีภาพจึงเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การมีประสบการณ์หรือเคยมีโอกาสทำกิจกรรมทางการเมืองโดยตรง แต่เกี่ยวพันอยู่กับการตระหนักถึงผลประโยชน์ที่ได้รับผลกระทบ ระดับการยอมรับ และโอกาสสร้างความเปลี่ยนแปลง ซึ่งสัมพันธ์กับชุดคำอธิบายใหม่ที่มีประชาชนเป็นผู้เล่นหนึ่งเป็นหนึ่งในตัวแสดงภายใต้สมการของอำนาจ ที่ทำให้นักเรียนเกิดความสนใจและลุกขึ้นมาตั้งคำถามกับการปฏิบัติดังกล่าว นำไปสู่การติดตามประเด็นดังกล่าวอย่างใกล้ชิด กระทั่งได้รับข้อมูลใหม่ที่แตกต่างออกไปจากที่ได้รับการกล่อมเกลา ซึ่งนั่นนำไปสู่การตั้งคำถามและค้นหาคำตอบในเวลาต่อมา กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการเข้าไปสัมผัสกับชุดข้อมูลในลักษณะนี้

กรณีการหมอบกราบเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนมากกว่าภายใต้สังคมที่มีระเบียบบางประการที่กำหนดให้คนส่วนใหญ่ในสังคมต้องทำร่วมกัน กระทั่งถูกมองว่าเป็นเรื่องปกติ นั่นเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเรียนรู้ เนื่องจากการปฏิบัติเหล่านั้นจะไม่เคยถูกตั้งคำถาม เมื่อไม่มีการตั้งคำถามจึงไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ (ในวงกว้าง) และไม่มีการหาคำตอบ เมื่อไม่มีการหาคำตอบจึงไม่นำไปสู่การเรียนรู้ เพราะผู้เรียนไม่มีโอกาสได้สัมผัสกับชุดคำอธิบายใหม่ที่มีสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นหนึ่งในตัวแปรของสมการ การตระหนักถึงผลประโยชน์ของตนจึงไม่เกิดขึ้น ส่งผลให้ผลกระทบจากปฏิบัติการยังอยู่ในระดับที่ยอมรับได้ โอกาสที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงจึงไม่เกิดขึ้น

การหมอบกราบเริ่มกลายเป็นปัญหาในสายตาของนักเรียนมากขึ้น เมื่อมีนักเรียนบางส่วนได้สัมผัสกับชุดข้อมูลใหม่ที่ให้คำอธิบายเกี่ยวกับการหมอบกราบไว้ต่างจากเดิม ที่มักเป็นเรื่องของการแสดงความเคารพ ความกตัญญูของนักเรียนแก่ครูผู้สอนที่เป็นผู้มีพระคุณเปรียบเสมือนพระคุณที่สาม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่ไทยพึงอนุรักษ์ไว้ ขณะที่ชุดคำอธิบายใหม่นั้นเป็นเรื่องของความสะอาด สุขอนามัย ความไม่สะดวกของนักเรียนหญิงในการสวมใส่กระโปรง ซึ่งเป็นประเด็นที่นักเรียนไม่เคยคิดมาก่อน เมื่อชุดคำอธิบายเก่าปะทะเข้ากับชุดคำอธิบายใหม่ที่มีผลประโยชน์ของนักเรียนเป็นหนึ่งในตัวแปรที่อยู่ในสมการของคำอธิบาย การเรียนรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพในทางปฏิบัติจึงเกิดขึ้นจากเดิมที่นักเรียนมองไม่ออกว่าการบังคับให้หมอบกราบด้วยกฎระเบียบนั้นมีมิติทางอำนาจที่กดทับสิทธิเสรีภาพบางประการของนักเรียนอยู่ แม้จะรับรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพมานานผ่านการเรียนวิชาสังคมศึกษาก็ตาม เพราะเรื่องดังกล่าวไม่เคยมีการอธิบายไว้ในแบบเรียน

อีกประเด็นหนึ่งซึ่งเป็นประเด็นตั้งต้นในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนส่วนใหญ่ที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 ก็คือระเบียบทรงผมและการแต่งกาย ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับกรณีของการหมอบกราบในแง่ที่ก่อนหน้านี้ระเบียบเรื่องทรงผมและการแต่งกายไม่เคยถูกตั้งประเด็นว่าเป็นสิทธิเหนือเนื้อตัวและร่างกายมาก่อน กระทั่งกลุ่มนักเรียนเลวเปิดประเด็นดังกล่าวขึ้นมา นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้มองว่าระเบียบเรื่องทรงผมนักเรียนเป็นปัญหามากนักและยังสามารถยอมรับได้ ขณะที่ นักเรียนบางส่วนมองว่าหากมีการผ่อนปรนระดับความยาวของเส้นผมนักเรียนเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตประจำวันได้โดยไม่อายก็จะเป็นสิ่งที่ดีกว่านี้ แต่ถึงแม้จะรู้สึกไม่พอใจกับระเบียบดังกล่าวทว่าก็ไม่มีคำอธิบายใดที่จะทำให้ นักเรียนลุกขึ้นมาตั้งคำถามกับระเบียบดังกล่าวด้วยเหตุที่นักเรียนถูกสอนมาโดยตลอดให้ยอมรับและปฏิบัติตามกฎระเบียบ การตั้งคำถามกับกฎระเบียบไม่ใช่ชุดข้อมูลที่นักเรียนเคยได้รับหรือส่งเสริมให้เกิดขึ้นมาก่อน ส่งผลให้การเชื่อมโยงประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพเข้ากับเรื่องทรงผมและการแต่งกายจึงไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน แม้จะมีนักเรียนบางรายมีชุดคำอธิบายเรื่องการกดทับทางอำนาจที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเครื่องแบบและทรงผมนักเรียน แต่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามระเบียบที่สังคมส่วนใหญ่รองรับจึงทำให้คำถามที่อาจเริ่มก่อตัวขึ้นในใจไร้คำอธิบายและกลายเป็นตะกอนนอนก้นลงไปตามกาลเวลา ความรู้สึกคับข้องใจ ความรู้สึกสนใจที่จะเรียกร้องจึงไม่เกิดขึ้น กระทั่ง นักเรียนเลวได้หยิบยกชุดคำอธิบายใหม่ในเรื่องสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายเข้ามาปะทะกับชุดคำอธิบายเรื่องกฎระเบียบที่นักเรียนได้รับการปลูกฝังมาเป็นเวลานาน จึงนำไปสู่ความสนใจของนักเรียนจำนวนมาก นำไปสู่การหาข้อมูลเพิ่มเติมอันนำไปสู่การเรียนรู้เรื่องคุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนเรื่องสิทธิเสรีภาพเหนือเนื้อตัวร่างกายในเวลาต่อมา

“ผมเริ่มจาก สิทธิครับ สิทธิขั้นพื้นฐาน สิทธิที่จะแสดงออก สิทธิโน่นนี่นั่นสิทธิมนุษยชนตอนนั้นยอมรับว่าตัวเองก็เป็นมือใหม่ครับ ก็เริ่มหาข้อมูลจากอะไรที่เราคิดว่าใกล้ตัวก่อน เพราะว่าตอนนั้นผมยังรู้สึกว่าประชาธิปไตยมันไกลตัวเรามากนะ ก็หาสภาพในโรงเรียนนักเรียนสามารถร้องเรียนอะไรได้บ้าง ก็เป็นแบบกฎระเบียบภายในโรงเรียนจิปาละ ครับก็คือเริ่มจากศึกษาจากจุดเล็ก ๆ ก่อนแล้วค่อยไปต่อยอดจุดที่มันใหญ่ขึ้นนะครับ” นักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าว (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ทางการเมืองนั้นเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน และต้องเกิดขึ้นจากภายในตัวบุคคลที่จะริเริ่มลงมือเรียนรู้ด้วยตนเอง ความยากในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจึงไม่ได้อยู่ที่นักเรียนจะแสวงหาข้อมูลจากที่ใด แต่อยู่ที่ว่านักเรียนจะตั้งประเด็นหรือมีประเด็นกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่พวกเขาพบเจอในชีวิตประจำวันขึ้นมาโดยเชื่อมโยงกับประเด็นเรื่อง

สิทธิเสรีภาพของพวกเขาได้หรือไม่ เพราะหากพวกเขาตั้งประเด็นไม่ได้ ระดับการยอมรับผลกระทบที่เกิดขึ้นก็จะยังอยู่ในระดับสูงซึ่งจะกดทับความต้องการอยากเรียนรู้ให้ลดลงตามไป

ดังนั้น การตั้งประเด็นจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งอาจเกิดขึ้นได้จากการตระหนักรู้ด้วยตนเอง (self-enlightenment) หรืออาจเกิดขึ้นจากการที่มีผู้อื่นมาชี้ให้เห็นถึงความผิดปกติบางอย่างแล้ว จึงคิดทบทวนตาม ในกรณีของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า จุดตั้งต้นการเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนส่วนใหญ่เริ่มต้นจากการมีผู้อื่นชี้ประเด็นให้เห็นถึงความผิดปกติบางอย่างในการปฏิบัติหรือพิธีกรรมต่าง ๆ แล้วจึงเชื่อมโยงความผิดปกตินั้นเข้ากับสิทธิเสรีภาพที่พวกเขาพึงมีพึงได้ตามระบอบประชาธิปไตย โดยการเกิดขึ้นของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลวนับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ให้นักเรียนส่วนใหญ่ได้เห็นประเด็นใหม่ๆเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพที่สัมพันธ์กับผลประโยชน์ของพวกเขาผ่านการยกตัวอย่างเรื่องสิทธิในทรงผมและการแต่งกาย ซึ่งเป็นประสบการณ์ร่วมของนักเรียนทุกคน อันนำไปสู่ความรู้สึกสนใจศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

กรณีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของกลุ่มแกนนำซึ่งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นก่อนที่จะมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลว ยิ่งเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่ได้รับการกล่อมเกลามาจากรัฐสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อได้รับข้อมูลชุดใหม่ที่มีคำอธิบายแตกต่างหลากหลาย ผลการศึกษาพบว่านักเรียนแกนนำส่วนหนึ่งมักเป็นนักเรียนที่รักการอ่านหนังสือและแสวงหาความรู้ผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น การพูดคุยกับเพื่อน รุ่นพี่กับครู หรือการท่องอินเทอร์เน็ตเพื่อติดตามข่าวสารต่าง ๆ ทั่วโลก และรับชมภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์การเมือง เหล่านี้คือแหล่งข้อมูลที่จะนำนักเรียนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองได้อย่างสำคัญ “มีอบนักเรียน” เป็นเพียงเหตุการณ์หนึ่งที่นำนักเรียนส่วนใหญ่ให้เกิดความรู้สึกสนใจและอยากเข้าไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยมากขึ้นเท่านั้น ทั้งยังมีข้อจำกัดเนื่องจากยังมีนักเรียนอีกจำนวนมากที่อาจไม่ได้มีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจากการเกิด “มีอบนักเรียน” ตราบใดที่พวกเขารู้สึกว่ามีอบไม่น่าสนใจมากพอที่จะติดตาม หรือแม้จะน่าสนใจแต่สุดท้ายเมื่อประเมินแล้วพบว่าพวกเขายอมรับกับการกดทับของรัฐและโรงเรียนได้ และข้อเสนอที่มีอบให้ก็มีต้นทุนมากเกินไป และมีโอกาสที่จะชนะไม่มากพอ

3) ช่วงตื่นรู้

การที่นักเรียนได้รับรู้ชุดข้อมูลใหม่ที่แตกต่างออกไปจากเดิม ส่งผลให้นักเรียนเริ่มมีคำอธิบายปรากฏการณ์เดิมที่เคยพบด้วยชุดคำอธิบายใหม่ อันนำไปสู่ความเข้าใจสังคมที่ไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป นักเรียนจำนวนมากแสดงความรู้สึกตื่นเต้นเมื่ออธิบายสิทธิเสรีภาพเรื่องทรงผมและการแต่งกายให้กับผู้วิจัยฟัง จากบทสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่าคำอธิบายเรื่องสิทธิเสรีภาพด้วยประเด็นใกล้ตัวอย่างเรื่องสิทธิในการแต่งกายนั้นได้นำไปสู่ความเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยของกลุ่มนักเรียนจำนวนมากอย่างที่ไม่เคยเรียนไม่สามารถกระทำได้ นักเรียนจำนวนมากเริ่มเห็นคุณค่าของสิทธิเสรีภาพและเข้าใจเรื่องดังกล่าวมากขึ้นว่าสิทธิเสรีภาพนั้นคืออะไร นั่นคือสิทธิเสรีภาพในการร่วมกันปกครองประเทศโดยการตั้งคำถามเพื่อปรับเปลี่ยนระเบียบปฏิบัติหรือวัฒนธรรมบางอย่างที่แต่เดิมผลประโยชน์ตกอยู่กับผู้มีอำนาจเป็นส่วนใหญ่ให้อยู่กับผู้ด้อยอำนาจให้มากขึ้น นักเรียนจำนวนมากที่ตั้งต้นทำความเข้าใจสิทธิเสรีภาพจากประเด็นเรื่องทรงผมและการแต่งกาย สามารถขยายความเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพไปสู่ประเด็นอื่น ๆ ได้ภายใต้ชุดคำอธิบายที่เชื่อมโยงสิทธิเสรีภาพตามหลักทฤษฎีเข้ากับผลประโยชน์ในชีวิตประจำวันของผู้คนมากยิ่งขึ้น

ภาชีอัครเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ได้รับการหยิบยกมากล่าวถึงโดยกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนแล้ว โดยเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องสิทธิในการมีสวัสดิการและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในสังคม ตัวอย่างเรื่องทางเท้าและป้ายรถเมล์ที่ผู้ฝัง การคมนาคมที่ล่าช้า ซึ่งนักเรียนจำนวนมากมีประสบการณ์ร่วมกัน ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างอธิบายถึงการไร้ภาชีที่ไม่คุ้มค่า จึงทำให้นักเรียนจำนวนมากเริ่มมีมุมมองใหม่กับเหตุการณ์ที่เคยพบในชีวิตประจำวันกระทั่งชาชิน คิดตามและตั้งคำถามขึ้นมาว่าภาชีที่เสียไปถูกนำไปใช้อย่างไรคุ้มค่าและเป็นประโยชน์กับประชาชนจริง ๆ หรือไม่

การตั้งคำถามต่อความเป็นไปของสังคมเข้มข้นมากขึ้นเมื่อภาชีถูกนำมาเชื่อมโยงกับอำนาจอิทธิปไตยของประชาชน ในฐานะที่ประชาชนคือผู้เสียภาษี พวกเขาจึงควรที่จะมีสิทธิตั้งคำถามกับรัฐได้ทุกเรื่องและควรต้องได้รับการตอบสนองอย่างเหมาะสมจากรัฐ คำอธิบายดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่สร้างความเข้าใจประเด็นปัญหาเชิงโครงสร้างอันสืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐเท่านั้น แต่ยังเป็นคำอธิบายที่มอบ “ความชอบธรรม” ในการตั้งคำถามกับทุกเรื่องในมุมมองของนักเรียน จากการเรียนรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพจึงนำไปสู่การ “ตื่นรู้” ทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากต่อคุณค่าประชาธิปไตยภายใต้คำเรียกขานว่าเป็นปรากฏการณ์ “ตาสว่าง”

4) ช่วงแสดงออก

ภายใต้ปรากฏการณ์ “ตาสว่าง” ที่นักเรียนจำนวนมากเริ่มตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพในการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง และเรียนรู้ว่าพวกเขาสามารถรับความสัมพันธ์ทางอำนาจกับผู้อื่นในสังคมได้ผ่านการรวมกลุ่ม โดยมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องที่มีกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลวเป็นแบบอย่างเป็นแรงบันดาลใจให้ปฏิบัติตาม ส่งผลให้ในเวลาต่อมามีนักเรียนจำนวนมากต้องการรวมกลุ่มและออกมาเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในเรื่องต่าง ๆ เช่นเดียวกันกับทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น โดยไม่คำนึงว่าตนเองจะเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่ยังจำเป็นต้องอยู่ในระบบการศึกษาและมีคะแนนเป็นตัวตัดสิน ด้วยความเชื่อว่าพวกเขาสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงได้และต้องการที่จะมีการแสดงออกบางอย่างเพื่อสื่อสารไปยังผู้มีอำนาจว่าพวกเขารู้ทันถึงเป้าหมายและการกระทำของผู้มีอำนาจและต้องการปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจเพื่อยังประโยชน์ให้แก่พวกเขาบ้าง

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าสถานการณ์ที่ครุภัณฑ์ทางการเมืองในช่วงปี 2563 ที่เริ่มมีกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัด Flash mob ของกลุ่มนักศึกษาจำนวนมาก ภายหลังเหตุการณ์ยุบพรรคอนาคตใหม่ เป็นเหตุการณ์สำคัญที่จุดประกายให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาต้องการออกมามีการแสดงออกทางการเมืองบางอย่าง นักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าวถึงการออกมาจัดตั้งกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองของตนเองว่า “ตอนนั้นไปปรับเกรด แล้วก็ไปเจอ Flash mob ที่มาบุญครอง ก็เลยกลายเป็นที่มาของกลุ่มเตรียมอุดมไม่ก้มหัวให้เผด็จการ แต่จริง ๆ เหมือนกับคนเขาสนใจการเมืองกันอยู่แล้ว ก็คือสถาบันนั้นสถาบันนี้ก็มี หนูแค่รู้สึกว่าทำไมเด็กมัธยมถึงไม่มีพื้นที่ในการแสดงออกบ้าง พรรคการเมืองที่เราคิดว่าเราอยากจะเลือกในสมัยหน้า พรรคการเมืองที่เรารู้สึกว่าเราอยากจะทำเลือกกันท่วมท้น จู๊ ๆ โดนตัดสินยุบพรรคไปเลย มันซ็อคแล้วมันก็มีแรงดันแรงปะทุมาเรื่อย ๆ พอมีแฟลชม็อบ (Flash mob) ตามมหาลัยมา เราก็เด็กมัธยมก็น่าจะมีบ้าง เด็กมัธยมก็น่าจะต้องมีพื้นที่ตรงนี้บ้าง” (สัมภาษณ์ น.ส.พก., 5 ก.พ. 2565)

ด้านนักเรียนแกนนำอีกรายกล่าวในทำนองเดียวกันว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนระดับมหาวิทยาลัยที่ออกมาจัดแฟลชม็อบในหลายมหาวิทยาลัยรวมถึงมหาวิทยาลัยต้นสังกัด โรงเรียนสาธิตของตนก็ออกมาเคลื่อนไหวเช่นกัน ตนได้ไปร่วมรับฟังการปราศรัยและทำให้เกิดความรู้สึกสนใจอยากจะทำตั้งกลุ่มนักเรียนขึ้นมาเพื่อเคลื่อนไหวร่วมกับรุ่นพี่ โดยมีรุ่นพี่เป็นที่ปรึกษา “ตอนนั้นไปฟังปราศรัยที่องค์กรักซ์ แล้วก็รู้สึกว่าอยากจะทำอะไรสักอย่าง อีกร่างอายุหนูกับพวกพี่ๆ ก็ไม่ได้ห่างกันมากด้วย แล้วพี่เขาก็ออกมาแล้วด้วย” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564) ขณะที่แกนนำนักเรียนอีกรายก็กล่าวทำนองเดียวกันว่าความต้องการแสดงออกทางการเมืองส่วนหนึ่งที่สำคัญ

เกิดขึ้นเพราะการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษามหาวิทยาลัย “ตอนนั้นนักศึกษาออกมาเรียกร้องแล้วค่ะ เราก็เลยตามกลุ่มเด็กมหาวิทยาลัยไป” (สัมภาษณ์ น.ส.ส.ว., 28 ก.ค.2564) ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวว่าที่ชอบไปมีอบเพราะว่ามันมีเสน่ห์ “เสน่ห์ของมันคือหนูอยากไปฟังคนพูดเขาได้รับผลกระทบเรื่องปัญหาเหล่านั้นจริง ๆ...” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 1 ส.ค.2564)

เมื่อเริ่มมีกลุ่มนักเรียนเกิดขึ้นจากหนึ่งเป็นสองเป็นสามกลุ่มเปิดตัวผ่านโซเชียลมีเดียออกมาเรื่อย ๆ ทั้งยังได้รับการประโคมข่าวทางสื่อโทรทัศน์ จึงยิ่งส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความรู้สึกอยากแสดงออกบางอย่างเพื่อประกาศให้สังคมได้รับรู้ถึงความตื่นรู้ทางการเมืองของนักเรียนว่าต่อไปนี้จะลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิเสรีภาพของตนเอง และเพื่อแสดงออกให้รู้ว่าพวกเขา “รู้ทัน” นะว่าสิ่งที่ผู้ใหญ่ปลุกฝังมานั้นไม่ได้เป็นประโยชน์กับพวกเขาเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกลุ่มนักเรียนเลวประกาศตัวเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยเปิดตัวด้วยการจัดกิจกรรมบังคับจับตัดและโบว์ขาวต้านเผด็จการเมื่อ 9 มิถุนายน 2563 จึงยิ่งเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความรู้สึกตื่นตัวและอยากออกมามีส่วนร่วมแสดงออกทางการเมืองบางประการมากยิ่งขึ้น เมื่อประกอบกับการที่กลุ่มนักเรียนเลวประสานไปยังนักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ โดยตรงเพื่อชวนให้จัดตั้งกลุ่มนักเรียนขึ้น ด้วยความต้องการแสดงออกบางอย่างอยู่แล้วจึงทำให้นักเรียนแกนนำตัดสินใจจัดทำกลุ่มของตนเองขึ้นมา ดังบทสัมภาษณ์ของแกนนำรายหนึ่งที่ระบุว่าภารกิจที่ตนออกมาจัดตั้งกลุ่มเพราะว่าเห็นว่ามียุทธศาสตร์กลุ่มนักเรียนเลวออกมาเปิดตัวด้วยแคมเปญบังคับจับตัด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีนักเรียนหญิงแต่งชุดนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นผูกคอตายอยู่บนเก้าอี้ปิดปากตัวเองด้วยเทปกาวยืดดำมดมือไม้หลังและตัดผมตัวเอง ซึ่งกระแทกใจนักเรียนแกนนำรายนี้มาก ทำให้เมื่อกลุ่มนักเรียนเลวประกาศรับสมัครสมาชิกจึงสนใจสมัครเข้าร่วมกลุ่ม และจากนั้นก็จัดตั้งกลุ่มของตนเองขึ้นมาเพื่อสนับสนุนการทำงานของกลุ่มนักเรียนเลว (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

นอกจากการจัดตั้งกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองแล้ว ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่านักเรียนอาจมีการแสดงออกทางการเมืองในรูปแบบอื่น ๆ อีก นักเรียนบางรายก็เลือกที่จะเป็นผู้เข้าร่วมชุมนุมหรือเลือกที่จะแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในกิจกรรมที่กลุ่มเคลื่อนไหวต่าง ๆ จัดขึ้น เช่นโดยการชูสามนิ้วหรือโดยการชูกระดาษเปล่า ขณะที่บางรายก็เลือกที่จะวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ ผ่านโซเชียลมีเดีย แชร์ข้อมูลการชุมนุมออกไป หรือรีทวีต (retweet) โพสต์ที่เกี่ยวกับการวิจารณ์การทำงานของรัฐบาลหรือประเด็นทางการเมืองอื่น ๆ เรื่อยไปจนถึงการโอนเงินสนับสนุนการเคลื่อนไหวของผู้ชุมนุมกลุ่มต่างๆ เป็นต้น

ผลการศึกษาพบว่า การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่ายที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงออกถึงความไม่เห็นด้วยกับรัฐด้วยการชูสามนิ้ว ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครูและนักเรียนชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าการชูสามนิ้วเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในโรงเรียนจริง โดยนักเรียนจำนวนหนึ่งเลือกที่จะแสดงออกถึงความไม่พอใจต่อระบบสังคมและการเมืองโดยการชูสามนิ้วขณะร้องเพลงชาติบริเวณหน้าเสาธง ยกตัวอย่างเช่นครูผู้สอนรายหนึ่งเล่าถึงบรรยากาศในการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์โดยการชูสามนิ้วของนักเรียนว่า “ที่โรงเรียนก็มีทั้งโบว์ขาว สามนิ้ว ชูกระดาดเปล่าด้วยคึกคักมากครับ มีการเอาโบว์ขาวมาแจกครูด้วยครับ” (สัมภาษณ์ ครูณาน, 6 กรกฎาคม 2565) ด้านครูผู้สอนอีกรายกล่าวว่า “ตอนทำกิจกรรมหน้าเสาธงแล้วเด็กมันพร้อมใจกันชู 3 นิ้ว... ร้องเพลงชาติเสร็จก็ชู 3 นิ้ว คือเป็นปรากฏการณ์ที่ครูประจำชั้นจะต้องยั้ง คือผู้บริหารจะต้องยั้งมอง เพราะว่าเขาก็ไม่กล้าเล่น อย่างที่บอกว่าถ้าลงไปเมื่อไหร่เสร็จ” (สัมภาษณ์ ครูเชียว, 10 กรกฎาคม 2565)

นักเรียนรายหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์การชูสามนิ้วในโรงเรียนว่า ในโรงเรียนของตนมีคนออกมาแสดงออกด้วยการชูสามนิ้วจำนวนไม่น้อยโดยให้เหตุผลว่า “เหมือนช่วงนั้นที่เหล่าแกนนำ ไซ้หมะคะ ออกมาบอกว่าการสนับสนุนมูฟเม้นท์ (movement) นี้แบบง่ายๆ เลยไม่ต้องพูดอะไรมากก็ได้ ถ้าคุณเป็นคนพูดไม่เก่ง ไม่ต้องปราศรัยก็ได้ คุณแค่มาชูสามนิ้วให้เราเห็นว่าคุณเคารพสิทธิเสรีภาพความเสมอภาคอาราตรภาพก็พอแล้ว แล้วก็เหมือนทุกคนก็แบบว่าเฮ้ยชูสามนิ้วก็ง่ายนี่หว่า แทบไม่ต้องพูดอะไรเลยก็ได้... ก็ชูสามนิ้วกันดีกว่า” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564) การชูสามนิ้วเริ่มเบาบางลงไปภายหลังจากเหตุการณ์โควิด 19 ที่ทำให้นักเรียนต้องเรียนออนไลน์ไม่ได้พบเพื่อนนักเรียนและทำกิจกรรมร่วมกันได้ดังเดิม

นอกจากการชูสามนิ้วแล้วกิจกรรมชูกระดาดเปล่าซึ่งเป็นการที่นักเรียนยื่นถือกระดาดเปล่าที่วางเปล่าด้วยท่าทางสงบนิ่งเป็นระยะเวลาหนึ่ง ก็ได้รับความสนใจจากนักเรียนเช่นกัน นักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าวถึงการจัดกิจกรรมชูกระดาดเปล่าที่ตนจัดขึ้นบริเวณโรงเรียนว่า “... ตอนนั้นก็ไม่ได้คิดว่าคนจะเข้าร่วมเยอะขนาดนี้” (สัมภาษณ์ น.ส.ธัญ, 10 ก.ค. 2564) เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพได้เกิดขึ้นแล้วกับนักเรียนจำนวนหนึ่ง การที่พวกเขาเลือกที่จะออกมาทำกิจกรรมชูกระดาดเปล่าร่วมกับแกนนำ แสดงว่านักเรียนกลุ่มนั้นจะต้องติดตามข่าวสารจึงทำให้เข้าใจความหมายเชิงสัญลักษณ์ของการชูกระดาดเปล่า และเข้าใจว่าการแสดงออกด้วยการชูกระดาดเปล่านั้นสัมพันธ์กับการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพอย่างไร ดังที่นักเรียน

กล่าวสรุปถึงความสำคัญของการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในการชูกระดากเปล่าว่าหมายถึงการแสดง
ความไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลที่ปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงออก

การติดโบว์ขาว เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่นักเรียนสนใจทำกันมาก ซึ่งกิจกรรมนี้ริเริ่มขึ้นโดยกลุ่ม
SKR democracy โดยต่อมาได้รับความสนใจมากขึ้นเมื่อกลุ่มนักเรียนเลวนำกิจกรรมดังกล่าวไปใช้
เคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์ในการประท้วงขอให้เปลี่ยนแปลงกฎหมายในการชุมนุมที่จัดขึ้น
หน้ากระทรวงศึกษาธิการ ส่งผลให้ต่อมาริบบิ้นขาวได้ถูกนำไปใช้ในการเคลื่อนไหวเชิงสัญลักษณ์เพื่อ
แสดงออกถึงเจตจำนงบริสุทธิ์ในการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพให้กลับคืนมา นักเรียนแกนนำรายหนึ่ง
เล่าให้ฟังว่าตนกับเพื่อนได้ระดมเงินกันเพื่อไปซื้อริบบิ้นขาวและตัดเป็นขนาดกำลังพอเหมาะสำหรับ
ผูกติดกระเป๋าคาดจากนั้นจึงใส่กล่องแล้วนำไปวางไว้ตามจุดต่าง ๆ ในโรงเรียนซึ่งพบว่ามึนักเรียนสนใจ
หยิบริบบิ้นขาวไปจำนวนมาก (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564) นักเรียนแกนนำอีกรายเล่าถึง
เหตุการณ์ที่นักเรียนให้ความสนใจแสดงออกทางการเมืองโดยการผูกริบบิ้นขาวเพื่อเรียกร้องสิทธิ
เสรีภาพในโรงเรียนของตนว่าแม้จะมีนักเรียนจำนวนหนึ่งที่ทำให้ความสนใจผูกริบบิ้นขาวและเลือกที่จะ
ผูกริบบิ้นสีขาวที่ผม แทนริบบิ้นสีดำเพิ่มมากขึ้นแม้ไม่ใช่ นักเรียนทุกคน ทว่าโรงเรียนกลับมีที่ท่า
ไม่เห็นด้วยและเรียกร้องให้นักเรียนเลือกซื้อริบบิ้นจากทางโรงเรียนแทนทั้ง ๆ ที่ในระเบียบอนุญาตให้
นักเรียนผูกริบบิ้นสีขาวได้ตามระเบียบ (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย.2564) ขณะที่นักเรียนแกนนำ
อีกรายเล่าถึงเหตุการณ์โบว์ขาวในโรงเรียนของตนว่าขณะที่ตนและเพื่อนยื่นแจกริบบิ้นสีขาวบริเวณ
หน้าโรงเรียนก็พบว่ามึครูเดินมายึดริบบิ้นที่จะแจกไป และพบว่ามึบางกรณีที่มีผู้ปกครองซึ่งมาส่ง
นักเรียนแสดงความไม่เห็นด้วยกับกิจกรรมดังกล่าวของนักเรียน “ตอนพ่อแม่เขามาส่งก็มีบางคนบอก
ลูกเขาว่าอย่าไปรับนะลูก หนูก็รู้สึกว่ตลกดี” นักเรียนรายนั้นกล่าว (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.
2564)

แน่นอนว่าการไปร่วมชุมนุมเป็นการแสดงออกอีกรูปแบบหนึ่งของนักเรียนเพื่อแสดงออกถึง
การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ จากการสัมภาษณ์พบว่า การเข้าร่วมชุมนุมเป็นกิจกรรมทางการเมืองที่
นักเรียนซึ่งตื่นรู้ทางการเมืองแล้วต้องการทำสักครั้งหนึ่งในชีวิต โดยนักเรียนให้เหตุผลว่าต้องการเข้า
ไปเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ บ้างก็ว่าต้องการเข้าไปมีส่วนช่วยเป็นพลังให้กับมือบ ขณะที่บางราย
ก็ต้องการทราบว่ามีมือบเป็นอย่างไรและต้องการแสดงออกทางการเมือง “หนูคิดว่าต้องทำอะไรสัก
อย่าง อยู่เฉยๆไม่ได้” (สัมภาษณ์ น.ส.ต., 5 ก.พ.2565) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวในทำนองเดียวกัน
ว่า “เราต้องทำอะไรสักอย่าง เราจะปล่อยให้มันเป็นแบบนี้ต่อไปไม่ได้” (สัมภาษณ์ น.อ.ต., 15 ก.พ.
2565)

อย่างไรก็ตาม นักเรียนบางส่วนก็เลือกที่จะแสดงออกทางการเมืองผ่านการแสดงความคิดเห็นหรือแชร์โพสต์เกี่ยวกับการชุมนุมแทนการออกไปร่วมชุมนุมแทนการไปเข้าร่วมชุมนุมด้วยข้อจำกัดบางประการ “หนูไปไปแค่ครั้งเดียวค่ะ คือตอนนั้นไปเพราะมีมือมาที่โรงเรียนพอดีค่ะ เลยได้มีโอกาสเข้าร่วม ก็ไปสังเกตการณ์ พ่อแม่ไม่ยอมให้ไปด้วยเพราะกลัวอันตราย หนูก็เลยโอนเงินไปแทนเพราะติดตามข่าวการชุมนุมอยู่ตลอดแล้วก็จะแชร์ข่าวตลอดด้วยค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ม.ป., 11 ก.ค. 2564) ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของนักเรียนอีกรายหนึ่งที่ระบุว่าตนเองชอบที่จะแสดงออกผ่านการแชร์โพสต์มากกว่าและมองว่าการส่งต่อข้อมูลออกไปในวงกว้างจะส่งผลต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงได้ว่า “หนูรู้สึกว่าการที่แชร์มันเป็นเหมือนกับว่าการที่เราได้แพร่ความคิดนี้ออกไปมันอาจจะทำให้คนที่เขาเห็นด้วยแต่ไม่กล้าออกมาพูด แต่ว่าเขาเห็นว่ามีคนแชร์ก่อนหน้า เหมือนหนูที่เห็นเพื่อน มันก็เลยทำให้คิดว่าการที่เราช่วยกัน มันจะสร้างความเปลี่ยนแปลงได้” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 1 ส.ค.2564) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวว่า “ตอนนั้นที่ผมไปได้เพราะว่ามันมีมือใกล้โรงเรียนพอดีผมก็เลยโกหกแม่ไปว่าไปเรียนพิเศษจะกลับเย็นครับ แล้วผมก็ต้องพยายามกลับบ้านก่อนแม่ด้วย ตอนนั้นตื่นเต้นมากครับ” (สัมภาษณ์ น.ป.า, 5 ก.พ.2565) ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวว่าที่ได้เข้าร่วมชุมนุมครั้งหนึ่งเพราะว่าตอนนั้นมีกลุ่มราษฎรมาจัดมือบในจังหวัดของตัวเองจึงสามารถขอพ่อแม่ไปร่วมชุมนุมได้ เพราะต้องการทำอะไรบางอย่าง “คือถ้าเป็นมือที่กรุงเทพฯ หนูก็มาไม่ได้ค่ะ เพราะว่าพ่อแม่เป็นห่วงเรื่องความปลอดภัย” (สัมภาษณ์ น.ส.ช.น., 13 ก.พ.2565)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการแสดงออกทางการเมืองของนักเรียนที่เกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงไม่จำเป็นต้องเป็นไปในรูปแบบของการออกมาเคลื่อนไหวชุมนุมทางการเมืองเสมอไป ในแง่นี้การที่นักเรียนไม่ได้ออกมาชุมนุมจึงไม่ได้หมายความว่านักเรียนไม่ได้เกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะช่วงของการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยนั้นเกิดขึ้นแล้วนับตั้งแต่ที่นักเรียนเริ่มมีความสนใจและนำไปสู่การค้นคว้าหาข้อมูลกระทั่งได้มีโอกาสสัมผัสกับชุดข้อมูลที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียน ได้พบคำอธิบายใหม่ๆ ในเวลาต่อมา ซึ่งนำไปสู่การเชื่อมโยงบทบาทและผลประโยชน์ของนักเรียน กระทั่งทำให้เกิดการตื่นรู้เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและศักยภาพในการแสดงออกทางการเมืองของตน การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจึงเกิดขึ้นแล้วในแง่นี้ แม้สุดท้ายนักเรียนจะเลือกมีพฤติกรรมการแสดงออกทางการเมืองที่แตกต่างกันออกไปในเรื่องของรูปแบบ ระดับความเข้มข้นและความถี่ในการแสดงออกก็ตาม

ในส่วนของนักเรียนที่ตัดสินใจเลือกรูปแบบการแสดงออกด้วยการออกมาชุมนุมหรือทำกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ในพื้นที่สาธารณะ พวกเขาจะได้พบกับอีกช่วงเวลาสำคัญที่จะได้เรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจากมุมมองของผู้อื่นและจากเหตุการณ์จริงด้วย ซึ่งมีส่วนช่วยให้นักเรียนเกิดความเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพมากขึ้น และจะนำไปสู่การตกผลึกทางความคิดและนำไปสู่พฤติกรรมภายหลังจากการแสดงออกในระยะถัดมา

5) ช่วงตกผลึก

จากการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองและท่าทีการแสดงออกของหลายฝ่ายที่มีต่อการแสดงออกของนักเรียนไม่ว่าจะสนับสนุนเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับการแสดงออกของนักเรียนนับเป็นอีกช่วงเวลาสำคัญที่นักเรียนจะเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยอีกหนึ่งขั้นผ่านประสบการณ์จริงอันจะนำไปสู่รูปแบบความเข้าใจและการคลี่คลายของพฤติกรรมแสดงออกทางการเมืองในลักษณะต่าง ๆ การเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยจึงไม่ได้สิ้นสุดที่การเรียนรู้ในช่วงแรกแล้วจบไปโดยที่ผู้เรียนจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยไม่เปลี่ยนแปลง แต่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยนั้นมีลักษณะเป็นวงจรสลับกันไปมา ระหว่างการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองผ่านคำอธิบายชุดใหม่กับการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองในทางปฏิบัติ โดยนักเรียนจะทราบว่ามีสิ่งใดที่พวกเขาทำได้หรือทำไม่ได้ ทำแล้วจะได้รับการตอบรับแบบใดบ้าง ในการแสดงออก มีข้อจำกัดหรือไม่อย่างไร มีต้นทุนอะไรที่พวกเขาต้องจ่ายบ้าง เช่น พวกเขาได้รับการยอมรับจากเพื่อน พวกเขาได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือเสริมองค์ความรู้จากครูผู้สอน หรือถูกหักคะแนนและต้องเผชิญหน้ากับครูผู้สอน ดิดิตภัณฑ์บนจนต้องเรียนผู้ปกครองทำให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันภายในครอบครัวนำไปสู่ความไม่เชื่อใจ กับบริเวณหรือครอบครัววงดเว้นการช่วยเหลือต่อนักเรียน เป็นต้น ภายหลังจากมีพฤติกรรมการแสดงออกทางการเมืองอันสืบเนื่องมาจากความเข้าใจต่อคุณค่าทางการเมืองชุดใหม่ นักเรียนจะได้ทบทวนคุณค่าประชาธิปไตยในทางปฏิบัติอีกครั้ง อันจะนำไปสู่การตกผลึกทางความคิดที่ส่งผลต่อทัศนคติทางการเมืองความเชื่อและพฤติกรรมของนักเรียนในเวลาต่อมา

การศึกษาพบว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนที่ผ่านมาสามารถนำไปสู่การคลี่คลายของทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองของผู้เรียนได้อย่างน้อย 3 รูปแบบ คือ 1) กลุ่มที่ยังเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อเนื่อง ซึ่งหมายถึงกลุ่มนักเรียนที่ยังคงมีทัศนคติและพฤติกรรมสอดคล้องกับชุดความรู้ในช่วงต้นรู้ โดยมีการแสดงออกเพื่อสนับสนุนชุดความรู้นั้นในรูปแบบต่าง ๆ ต่อเนื่องเช่นเดิม 2) กลุ่มที่ถอยออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง ซึ่งหมายถึงกลุ่มนักเรียนที่ยอม

จำนวนต่ออุดมการณ์ทางการเมืองกระแสหลัก และยอมถอยปฏิบัติการเคลื่อนไหวเข้าสู่ระบบการเมืองแบบเดิม และ 3) กลุ่มที่ยกระดับการเรียนรู้ทางการเมือง ซึ่งหมายถึงกลุ่มนักเรียนที่เกิดความเข้าใจคุณค่าทางการเมืองชุดใหม่ อันเป็นผลมาจากการผสานกันระหว่างชุดความรู้เรื่องคุณค่าประชาธิปไตยในช่วงตื่นรู้กับโครงสร้างทางการเมืองที่จำกัดในช่วงก่อนหน้า กลุ่มนี้จึงเป็นกลุ่มที่เข้าใจการเมืองในเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจที่เป็นพลวัตร สามารถประนีประนอมระหว่างอุดมการณ์กับการปฏิบัติ และเลือกที่จะแสดงออกทางการเมืองตามสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยการคลี่คลายของทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองของผู้เรียนทั้ง 3 รูปแบบนั้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 รูปแบบที่ 1 กลุ่มที่ยังเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อเนื่อง

หมายถึง กลุ่มนักเรียนที่ภายหลังเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมและได้มีการแสดงออกในการเคลื่อนไหวทางการเมืองรูปแบบต่าง ๆ แล้ว ยังคงมีทัศนคติและพฤติกรรมสอดคล้องกับชุดความรู้ในช่วงตื่นรู้ ไม่ได้มีการตั้งคำถามหรือเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในลักษณะที่ต่างออกไป ทำให้ส่วนมากนักเรียนที่มีการคลี่คลายทัศนคติและพฤติกรรมมาในรูปแบบนี้จะยังคงมีการแสดงออกเพื่อสนับสนุนคุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมอย่างต่อเนื่องในรูปแบบเดิม

ผลการศึกษาพบว่า มีข้อสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับการคลี่คลายในรูปแบบที่ 1 นี้ ก็คือ มักจะเกิดขึ้นกับนักเรียนที่เป็นแกนนำซึ่งเป็นกลุ่มนักเรียนที่สามารถให้คำอธิบายเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยได้ถึงระดับการเชื่อมโยงคุณค่าทางการเมืองอื่น ๆ เข้ากับเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมือง กลุ่มนี้เป็นนักเรียนส่วนใหญ่ที่มีการคลี่คลายความคิดและพฤติกรรมโดยยังคงเคลื่อนไหวทางการเมืองในรูปแบบเดิมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในที่นี้ก็คือการออกมาชุมนุมเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อนำเสนอข้อเรียกร้องต่อผู้มีอำนาจอย่างเปิดเผยชัดเจนในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นการแสดงออกทางการเมืองรูปแบบที่ชัดเจนอย่างมากซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากนักเรียนจำนวนมากเกิดการตื่นรู้ทางการเมืองและเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากที่ได้รับการกล่อมเกลามา

ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าวถึงแผนการขับเคลื่อนกลุ่มนักเรียนของตนต่อว่า “ตอนนี้กลุ่ม (ขอสงวนชื่อกลุ่ม) หลักๆเลยจะมี 4 คนค่ะ จะมีตัวหนูและที่รุ่นพี่อีกสามคนค่ะ แล้วก็ในอนาคตกำลังจะหาพวกหารุ่นน้องมาเพิ่มค่ะ ส่วนตัวพวกหนูก็อยู่ ม.ปลายแล้ว หนูก็อยู่ ม.4 แล้วก็รุ่นพี่สองคนอยู่ ม.6 อีกคนอยู่ ม.5 ก็เลยกะว่าจะหารุ่นน้องมาเพิ่ม” นักเรียนแกนนำรายนี้กล่าวถึงแผน

ของตนต่อว่า “แล้วตอนนี้ค่ะ กำลังมีแผนวางว่า ตอนเปิดเทอม หนูอยากจัดดีเบตเกี่ยวกับหัวข้อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเราโดยตรงเลย เช่น กฎระเบียบภายในโรงเรียน กฎระเบียบเรื่องการแต่งกายทรงผม...คือจะเป็นฝ่ายของนักเรียน เป็นฝ่ายของครู หรือไม่ก็เป็นฝ่ายของผู้ที่เห็นต่างกัน ไม่จำเป็นต้องเป็นนักเรียนกับครูแต่อาจจะเป็นนักเรียนกับนักเรียนหรือว่าครูกับครูก็ได้ ให้ออกมาดีเบตกันถึงความคิดในส่วนที่เป็นความคิดของตนเอง...และให้คนฟังเป็นคนตัดสิน” (สัมภาษณ์ น.ส.ธัญ, 10 ก.ค. 2564)

กรณีการออกมาเคลื่อนไหวของนักเรียนแกนนำบางรายในลักษณะของการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่องดังที่ปรากฏเป็นข่าว อย่างเช่น กรณีของแบมและตะวันที่ยังคงมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่องแม้ว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนและกลุ่มการเมืองอื่น ๆ เริ่มเบาบางลง แม้จะถูกจับกุมด้วยคดีทางการเมืองในเวลาต่อมาก็ยังคงเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยยืนยันอดอาหารประท้วงเพื่อเรียกร้องให้กลุ่มนักโทษคดีทางการเมืองได้รับการประกันตัวจนครบทุกคนเป็นเวลาถึง 44 วัน (ไทยรัฐออนไลน์, 11 มี.ค. 2566 ; ปีซีไทย, 3 มี.ค. 2566) และแม้ว่าในเวลาต่อมาทั้งสองคนจะประกาศยุติการประท้วงด้วยการอดอาหารและน้ำไปแล้ว แต่ทั้งคู่ก็ยังคงออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง เช่น การบุกเข้าไปทวงถามนโยบายกับพรรคการเมืองขณะที่กำลังปราศรัยหาเสียงบนเวที ในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2566 ที่แม้จะต้องเสี่ยงต่อการถูกจับกุมอีกครั้งก็ตาม (โพสต์ทูเดย์, 02 เม.ย. 2566; ประชาไท, 23 มี.ค.2566) หรือกรณีของหยก เยาวชนวัย 15 ปี ที่ยังคงเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเรื่องการทำทรงผมเสรีและการแต่งการด้วยชุดไปรเวทมาโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง โดยแสดงออกด้วยการฝ่าฝืนกฎของโรงเรียนที่ห้ามย้อมสีผมและไม่สวมชุดนักเรียน กระทั่ง โรงเรียนปฏิเสธที่จะให้หยกเข้าชั้นเรียน แต่หยกก็ยังยืนยันที่จะเคลื่อนไหวต่อ โดยตัดสินใจปิ่นรั้วโรงเรียนเข้าไปเพื่อเข้าเรียนกับเพื่อนร่วมชั้นคนอื่น ๆ เป็นต้น (ข่าวสด, 16 มี.ย. 2566; ผู้จัดการออนไลน์, 14 มี.ย. 2566)

ทั้งสองกรณี เป็นตัวอย่างของกลุ่มนักเรียนที่มีการคลี่คลายของพฤติกรรมภายหลังการตื่นรู้เรื่องคุณค่าประชาธิปไตยในแบบที่ 1 คือ ยังคงยึดมั่นอยู่กับความเชื่อและอุดมการณ์ทางการเมืองที่ตนได้ตื่นรู้หลังจากเข้าไปศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ส่งผลให้การแสดงออกยังคงมีลักษณะที่สนับสนุนอุดมการณ์และความเชื่อที่ได้เรียนรู้มาในเรื่องของสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งได้รับมาจากการตื่นรู้ของตน

5.2 รูปแบบที่ 2 กลุ่มที่ถอยออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง

สำหรับรูปแบบที่สองนี้ เป็นรูปแบบการแสดงออกที่พบได้มากที่สุดภายหลังจากที่นักเรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียม โดยได้มีการแสดงออกทางการเมืองไปแล้วระยะหนึ่ง กระทั่งได้สัมผัสกับการตอบรับจากสังคมทั้งในลักษณะสนับสนุนและต่อต้าน จึงนำไปสู่การเรียนรู้ถึงข้อจำกัดและข้อท้าทายในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมตามคุณค่าประชาธิปไตยที่พวกเขายึดถือภายใต้โครงสร้างทางสังคมและการเมืองแบบเดิม จนทำให้นักเรียนกลุ่มนี้เลือกที่จะล่าถอยออกไปจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองในที่สุด และเลือกที่จะกลับไปใช้ชีวิตภายใต้ระบบการเมืองแบบเดิม ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้กับนักเรียนทั้ง 2 กลุ่มคือกลุ่มที่เป็นแกนนำและกลุ่มนักเรียนที่เข้าร่วมชุมนุมทางการเมือง

โดยเหตุผลของการล่าถอยซึ่งนักเรียนกลุ่มนี้ให้ไว้ก็คือเรื่องของ “ภารกิจ” ในการเรียน ยกตัวอย่างเช่น บทสัมภาษณ์ของนักเรียนแกนนำรายหนึ่ง ที่ระบุว่าตนเองยังมีภารกิจอื่นที่ยังต้องรับผิดชอบอีกในฐานะนักเรียน จึงทำให้ต้องล่าถอยออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง เมื่อสอบถามว่าทางกลุ่มมีแผนในการเคลื่อนไหวอย่างไรต่อหรือไม่ นักเรียนแกนนำรายนั้นตอบว่า “ตอนนี้ยังไม่มีค่ะ ถ้ามองว่าตอนนี้เราได้เคลื่อนไหวอะไรไหม ก็ไม่ค่อยได้เคลื่อนไหวอะไรดีกว่าค่ะ เพราะว่าต่างคนก็ต่างมีภาระหน้าที่ของตัวเอง ด้วยความที่เราแบบโตขึ้น เราก็มีอะไรหลายอย่างที่ต้องทำ มันก็เหมือนต้องเรียนออนไลน์อะไรอย่างนี้ไปด้วย มันก็เลยแบบว่าไม่ได้มีเวลาวางมาทำงานตรงนี้ แล้วก็สถานการณ์โควิด แล้วก็อะไรหลายๆอย่าง ทำให้มือใหญ่ก็ไม่กระตือรือร้นอะไรค่ะ ทำให้พวกเราไม่ได้ออกไปเคลื่อนไหวอะไรเกี่ยวกับด้านนี้ค่ะ” เหตุผลอีกส่วนเป็นแกนนำรายนี้ให้ก็คือความพร้อมของเพื่อนในทีมซึ่งไม่ได้มีความพร้อมที่จะเสี่ยงเท่ากัน จึงทำให้หลายคนเลือกที่จะถอยออกมา “ถามว่าคนในทีมเขาพร้อมที่จะได้รับผลกระทบไหม หนูคิดว่าคนในทีมอาจจะไม่พร้อมเท่าหนูนะค่ะ ซึ่งหนูก็ไม่ได้ไปบังคับอะไรในจุดนั้น เราเข้าใจว่าทุกคนมีเหตุผลในการเคลื่อนไหวทางการเมือง หรือว่าไม่เคลื่อนไหว ถ้าถามว่าคนในทีมเขารับรู้ เขาก็รับรู้ ไม่ได้ ignorant นะค่ะ จะถามว่าถ้าจะให้เท่าหนูที่บอกว่าจะไปมือบ หรือว่าช่วยหรือว่าอะไรอย่างนี้ ก็ไม่เท่านะค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564)

ด้านนักเรียนแกนนำอีกรายหนึ่งกล่าวในทำนองเดียวกันว่าที่ถอยออกมาเป็นเพราะภารกิจในการเรียน โดยเฉพาะเรื่องเตรียมตัวสอบเข้ามหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำนักเรียนแกนนำรายนี้กล่าวอย่างชัดเจนแตกต่างออกไปก็คืออาการ “หมดไฟ” ภายหลังจากมีปฏิบัติการว่า “สำหรับผมก็หมดแรงไปแล้ว เพราะพวกผมก็ ม. 6 กันแล้ว ก็น่าจะไปโฟกัสที่เข้ามหาลัยมากกว่า ก็อยากฝากฝั่งรุ่นน้องนะ แต่ว่าก็เหมือนเขาไม่ได้สนใจเท่าไร ก็เลยคิดว่าน่าจะจบที่รุ่นผมมากกว่า เพราะว่าเด็ก

รุ่นน้องจะกลัวครู ผมก็ไม่รู้ทำไม คือครูก็ไม่ได้โหดขนาดนั้น แต่ไม่รู้ทำไมถึงกลัวคือกลัวจริงจังเลย คือครูก็มาប់กับพวกผมเหมือนกันว่าเด็กนักเรียนไม่ยอมมาคุยด้วย คือ ม.ต้น ที่ถูกปลูกฝังมาว่าไม่กล้าถาม ก็พอขึ้น ม.ปลายก็เลยไม่เปลี่ยนไม่กล้าถามเหมือนเดิม” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

ขณะที่ นักเรียนแกนนำอีกรายหนึ่งกล่าวในทำนองเดียวกันในเรื่องของการหมดไฟ โดยเพิ่มเติมอีกหนึ่งประเด็นในเรื่องความเห็นที่ไม่ตรงกันของคนภายในกลุ่มว่า “มันเป็นเรื่องภายใน นิดนึงอะคะ (หัวเราะ) อ่า เหมือน ตอนนี่ก็คือว่าทุกคนก็คือเริ่มเหนื่อย แล้วส่วนใหญ่เด็กนักเรียนเลวก็เป็น นักเรียน ม.6 คือหลังจากที่ชุมนุมจบไปรอบนั้น มีคนโดนคดีเยอะมาก ๆ ค่ะในนักเรียนเลว และที่ ผู้ปกครองเริ่มไม่เห็นด้วยกับการที่นักเรียนโดนคดี ก็คือเริ่มมีคนทยอยห่างออกจากรุ่นนักเรียนเลวไป แต่ว่า กลุ่มก็ยังอยู่นะคะ ก็อาจจะแบบคือตอนนี้บางคนก็ไปทำงานกับคณะราษฎรไปทำงานกับธรรมศาสตร์ และการชุมนุมอะไรอย่างนี้ะคะ ก็กระจายตัวกันออกไปคะ” (สัมภาษณ์ น.ส.อ., 15 ก.ค. 2564)

จากบทสัมภาษณ์ดูเหมือนว่าภาระกิจในเรื่องการเรียนนั้นจะเป็นเหตุผลที่ได้รับการกล่าวอ้าง อย่างมาก กระนั้น สำหรับผู้วิจัยแล้วประเด็นเรื่องภาระงานมากอาจเป็นเหตุผลที่ไม่ได้มีน้ำหนัก มากนักที่ทำให้ให้นักเรียนส่วนใหญ่เริ่มทยอยห่างจากการเมือง เพราะแต่เดิมนักเรียนหลายรายที่เข้าร่วม ชุมนุมก็ไม่ได้มีภาระกิจเดียวที่ต้องรับผิดชอบ พวกเขาทำหลายอย่างไปในเวลาพร้อม ๆ กันได้โดย ไม่ได้มองว่าเรื่องดังกล่าวเป็นภาระ ดังที่นักเรียนแกนนำรายหนึ่งเล่าถึงช่วงที่ตนเองต้องเรียนด้วยและ จัดการชุมนุมร่วมกับกลุ่มนักเรียนเลวไปด้วยว่าทุกเย็นจะต้องออกไปประชุมเตรียมงานกับ กลุ่มนักเรียนเลว เนื่องจากกลุ่มนักเรียนเลวส่วนใหญ่อยู่กรุงเทพฯจึงประชุมแบบเจอหน้ากันได้ ดังนั้น ถ้ามีจัดงานก็จะนัดประชุมกันซึ่งเป็นภาระงานที่ใหญ่แต่ก็ยินดีทำเพราะชอบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กับเพื่อนในกลุ่มนักเรียนเลว “ถ้าเป็นการประชุมทำงานก็จะไปคุยต่อหน้ามากกว่าคุยออนไลน์ หนู แบ่งไม่ได้ค่ะส่วนมากหนูจะแบ่งไม่ได้ค่ะจะเท่าไรก็มันแหละค่ะแบ่งไม่ได้” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย.2564)

ขณะที่นักเรียนแกนนำอีกรายหนึ่งที่ทำงานร่วมกับกลุ่มนักเรียนเลวด้วย กล่าวในทำนอง เดียวกันว่าการทำงานชุมนุมทางการเมืองเป็นภาระงานที่ใหญ่และเพิ่มภาระงานมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ตนเองก็รู้สึกยินดีที่จะทำงานตรงจุดนั้นเพราะทำแล้วมีความสุข “จริง ๆ มันค่อนข้างทำงานเป็นแบบ ครอบครัวไม่ได้วางตำแหน่งองค์กรว่าใครคนไหนทำตำแหน่งไหนแต่ช่วยกันทำมากกว่า แล้วก็ทำ โดยที่ไม่เครียด อย่างเช่นเวลาหาข้อมูลผมก็จะเน้นหาข้อมูลจากเว็บหน่วยงานของราชการเป็นหลัก แล้วก็จะมีคำถามจากคุณครูถามจากเจ้าหน้าที่ในกระทรวงบ้างแล้วก็เอาข่าวมากองๆแล้วก็ให้คนนั่ง

สรุปและพิมพ์ทั่วไป” นักเรียนรายเดิมกล่าวถึงเหตุผลที่ออกถอยออกจากการเคลื่อนไหวและกลุ่มนักเรียนแล้วว่าส่วนสำคัญเป็นเพราะอุดมการณ์แตกต่างกัน (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

ด้วยเหตุนี้ เหตุผลสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้หลายคนเริ่มถอยห่างจากการเมืองก็คือเรื่องความผิดหวังจากการออกมาเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในการชุมนุมที่ผ่านมามากกว่า ดังบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งที่ว่า “ผมคิดว่าหลายๆองค์กรก็น่าจะเป็นอย่างที่ผมเป็นอยู่ตอนนี้ อย่างองค์กรที่ผมรู้มายังหาคนส่งต่อไม่ได้ครับ เพราะว่าด้วยความที่พอเด็กเห็นว่าการเมืองมันค่อนข้างเริ่มใกล้ตัวแล้วก็จริงแต่ว่าเพราะเขาเห็นว่ามันค่อนข้างจะ toxic เขาก็เริ่มจะถอยห่างออกไปและก็อยากย้ายประเทศ” นักเรียนรายเดิมกล่าวถึงการถอยออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนหลายรายว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะภายหลังจากได้แสดงออกทางการเมือง ก็ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองอันนำไปสู่ทัศนคติและพฤติกรรมในเวลาต่อมา “อย่างที่พี่ๆก็อาจจะได้ยินข่าวใน Facebook ที่คนอยากย้ายประเทศผมคิดว่าเดี๋ยวนี้เด็คน่าจะเป็นแนวนั้นมากกว่า ก็คือไม่ได้อยากขับเคลื่อนแล้วครับ เพราะว่ามันไม่เห็นทางออกหรือไม่เห็นอนาคตของการขับเคลื่อนนี้แล้วผมก็เลยคิดว่าโอกาสในการเกิดองค์กรนักเรียนมันค่อนข้างยากแล้วในอนาคต” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

เหตุผลสำคัญอีกประการที่อาจมีส่วนอย่างยิ่งต่อการถอยห่างทางการเมืองของนักเรียนหลายรายในเวลาต่อมาไม่ว่าจะเป็นกลุ่มนักเรียนที่เป็นแกนนำหรือนักเรียนที่เข้าร่วมชุมนุม ก็คือไม่มีประเด็นเคลื่อนไหวทางการเมือง นักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าวถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มตนที่เริ่มลดน้อยลงไปว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่มีประเด็นให้เคลื่อนไหว “เราจะเคลื่อนไหวตามประเด็นครับ อย่างที่ผ่านมามีเรื่องทรงผม เรื่องชุดไปรเวท แต่ว่าตอนนี้ไม่มีประเด็นอะไร ทางกลุ่มก็เลยยังนิ่งๆอยู่ครับ” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564) ด้านนักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงการเริ่มปลีกตัวออกจากการรับรู้ข้อมูลชุดใหม่ๆเพื่อยกระดับการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่องว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะตนเองรู้สึกเครียดเมื่อติดตามข่าวการเมืองอย่างเข้มข้น ดังนั้นเมื่อกระแสการเมืองเริ่มจางลงก็เลยหันไปติดตามเรื่องอื่นบ้าง “ตอนนั้นหนูตามข่าวแทบจะตลอด คือเฝ้าทีวีทั้งวันอะพี่ เพราะว่ามันน่าตื่นเต้น แล้วก็อีกอย่างถ้าเราไม่รู้เรื่องราวก็จะคุยกับเพื่อนไม่ได้ แต่ก็ยอมรับว่าพอตามเรื่อย ๆ มันก็เครียดแล้วตอนนี้ก็ไม่มีประเด็นอะไร ก็เลยหันไปตามอย่างอื่นบ้าง” (สัมภาษณ์ น.ส.ต., 5 ก.พ.2565)

นักเรียนอีกรายกล่าวถึงการถอยห่างออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของตนและเพื่อนหลายคนว่า “หลายๆคนมีความรู้สึกที่คิดจะสู้ครับ แต่ว่าเมื่อถึงเวลาจริง ๆ หลาก ๆ คนเลิกกังวลกับเรื่องคะแนนว่าถ้าเราพูดออกไปแล้ว ครูคนนี้จะตัดคะแนนเราหรือเปล่าเขาจะกดเกรดเราหรือ

เปล่าซึ่งมันก็เป็นระบอบที่ถูกปลุกฝังมาอย่างยาวนานนะครับ...คนเราไม่ใช่ไม่ยากปกป้องสิทธิ์ตัวเองนะครับ แต่ว่าเขาไม่สามารถยอมรับผลที่เกิดขึ้นมาได้...” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

อย่างไรก็ตาม การล่าถอยออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นก็ไม่ได้หมายความว่านักเรียนจะไม่เกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย เพราะผลการศึกษาพบว่านักเรียนบางรายที่แม้จะถอยออกจากการเมืองแล้ว แต่สุดท้ายการตื่นรู้ทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยก็ยังคงอยู่ และส่งอิทธิพลทางความคิดต่อนักเรียนบางรายในการเลือกศึกษาต่อทางด้านรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ เพื่อให้ตนเองเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมได้ในอนาคต เป็นต้น

5.3 รูปแบบที่ 3 กลุ่มที่ยกระดับการเรียนรู้ทางการเมือง

การคลี่คลายของพฤติกรรมในรูปแบบที่สามนี้เป็นไปในรูปแบบที่ผสมผสานกันระหว่างการเดินหน้าเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อการล่าถอยออกจากการปฏิบัติการเป็นระยะ อันเป็นผลมาจากการตกผลึกทางความคิดที่นำไปสู่องค์ความรู้ทางการเมือง ในเรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีลักษณะเป็นพลวัตร เป็นการต่อสู้กันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ทำให้สามารถมองเห็นข้อดีข้อเสียของอุดมการณ์ที่ตนได้รับในช่วงตื่นรู้ได้ อันนำไปสู่ความเข้าใจใหม่ในการแสดงออกทางการเมืองที่มีลักษณะประนีประนอมทางความคิดมากขึ้น เกี่ยวกับการแสดงออกทางการเมืองเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยภายใต้โครงสร้างทางการเมืองที่จำกัดของประเทศไทย และสามารถเลือกที่จะแสดงออกเพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ตนได้เรียนรู้ตามโอกาสที่เหมาะสม

ยกตัวอย่าง กรณีของนักเรียนแกนนำรายหนึ่งที่ไม่ได้นำกลุ่มนักเรียนเคลื่อนไหวเรื่องทรงผมนักเรียนอีกแล้ว แต่จากการเคลื่อนไหวครั้งนั้นก็ทำให้นักเรียนรายนี้ได้มีโอกาสไปร่วมงานกับองค์กรอื่น ๆ ที่ทำงานทางด้านสังคมจึงทำให้เธอรู้สึกสนใจอยากทำงานเพื่อช่วยเหลือสังคมและทำงานทางการเมือง ทำให้ขณะนี้นักเรียนแกนนำคนดังกล่าวกำลังศึกษาอยู่ที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาและตั้งใจที่จะทำงานด้านการพัฒนาสังคมต่อไป “หนูทำงานเกี่ยวกับเหมือนเป็นองค์กรทางสังคมที่ชื่อว่า just say it ด้วย ก็คือหนูรู้สึกว่าจะ หนูอยากทำอะไรสักอย่างเพื่อให้ประเทศนี้พัฒนาไปได้มากกว่านี้ค่ะ คือ รู้สึกอยากเป็นส่วนหนึ่งที่เข้าไปทำตรงนั้นค่ะ เออ เพราะารู้จักกับคนที่อยู่คณะก้าวหน้าด้วย ทำงานกับคณะก้าวหน้าไปด้วย ก็เลยแบบว่าเป็นความชอบอีกอย่างหนึ่ง ก็คือสนใจการเมืองและอยากเข้าไปทำงานตรงนั้นก็เลยเลือกเรียนรัฐศาสตร์” (สัมภาษณ์ น.ส.ออ, 15 ก.ค. 2564)

ด้านนักเรียนแกนนำรายหนึ่ง แม้ว่าเธอจะไม่ได้นำกลุ่มนักเรียนอีกแล้วแต่การเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 ก็ได้ทิ้งตะกอนทางความคิดในเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมให้แก่เธอ ส่งผลให้นักเรียนรายนี้มีความสนใจอยากขับเคลื่อนประเด็นทางด้านสังคมการเมืองต่อ จึงตัดสินใจเลือกศึกษาต่อในคณะนิติศาสตร์ “คือตอนแรกก็ไม่ได้คิดว่าจะเรียนนิติศาสตร์รัฐศาสตร์หรอกแต่ว่าเหมือนกับพอได้ทำงานการเมืองจริง ๆ มันเหมือนกับขาดทนายขาดอะไรก็เลยอยากจะช่วยเขาก็เลยคิดว่าน่าจะเรียนนิติศาสตร์หรือไม่ก็รัฐศาสตร์” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย.2564)

การถอนตัวออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองในรูปแบบที่ 3 จึงไม่ได้หมายความว่านักเรียนไม่ได้เกิดการเรียนรู้ทางการเมืองเรื่องคุณค่าประชาธิปไตย และผลการศึกษาชี้ให้เห็นแล้วว่าการถอนตัวจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง ไม่เท่ากับการยุติการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือการยุติที่จะเรียนรู้ทางการเมืองเสมอไป การเรียนรู้ทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยยังสามารถเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง และอาจนำไปสู่การตกลึกทางการเมืองบางประการของนักเรียนอันนำไปสู่การยกระดับการเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนในเวลาต่อมาในแง่ที่สามารถมีมุมมองวิพากษ์วิจารณ์ต่อความรู้ความเชื่อที่ตนเคยมีในช่วงเริ่มต้นเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในช่วงแรกๆได้

ผลการศึกษาพบว่าการคลี่คลายของการเรียนรู้ทางการเมืองในลักษณะนี้สามารถเกิดขึ้นกับนักเรียนได้ ทว่ากลับเป็นรูปแบบการคลี่คลายที่พบเห็นได้น้อยที่สุด ทั้งนี้เพราะนักเรียนส่วนใหญ่มักจะยังไม่สามารถต่อยอดความรู้ความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยที่ตนมีไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อของตนได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนักเรียนส่วนใหญ่มักจะเลือกฟังและรับรู้ข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อและผลประโยชน์ของตนเองและยากที่จะเลือกรับฟังหรือแม้แต่ทนรับฟัง ดังบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งที่บอกว่า “ผมฟังไม่ได้เลย คือมันไม่ใช่อะพี่ ผมไม่รู้จะทำไมเขาไม่เข้าใจ” (สัมภาษณ์ น.จ., 19 ม.ค. 2566) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวไปในทำนองเดียวกันว่าตนเองจะเลือกรับฟังข้อมูลจากฝ่ายผู้ชุมนุมเป็นหลักเพราะเชื่อว่าสำนักข่าวหรือฝ่ายรัฐบาลมักจะให้ข้อมูลที่เป็นเท็จและข้อมูลที่ให้มาน้อยเกินไป “ไม่ดูทีวีเลยคะ เพราะข้อมูลก็เดิม ๆ ให้ข้อมูลไม่ครบไม่เป็นจริง ข่าวมือบักก็ไม่ออก หนูเลยจะตามข่าวจากทวิตเตอร์เป็นหลัก” (สัมภาษณ์ น.ส.ม.ป., 11 ก.ค.2564)

เมื่อเป็นเช่นนี้นักเรียนจึงมีโอกาสรับข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของฝ่ายที่อยู่ตรงข้ามกับกลุ่มผู้ชุมนุมน้อยมาก ส่วนใหญ่จะรับรู้ข้อมูลในลักษณะที่เป็น “ประเด็น” ที่ฝ่ายผู้ชุมนุมเลือกนำเสนอในรูปแบบสั้นๆโดยทำเป็นมีมล้อเลียน (meme) ต่าง ๆ เช่น ประเด็นเรื่องนาฬิกา หรือเรือดำน้ำ แล้วส่งต่อโน้ตเชียลมีเดียเป็นหลัก นักเรียนจำนวนไม่น้อยตั้งต้นความสนใจมาจากมีมล้อเลียน

ทางการเมือง และหยุดอยู่เท่านั้น มีเพียงส่วนน้อยที่จะพยายามค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับฝ่ายตรงข้าม ผู้ชุมนุมเพิ่มเติม เพื่อพยายามทำความเข้าใจผู้ชุมนุมหรือวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อของตนเองซึ่งเป็นอีกขั้นของการยกระดับการเรียนรู้ทางการเมือง เมื่อเป็นเช่นนี้การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนจึงอยู่ในระดับของความเข้าใจคุณค่าของสิทธิเสรีภาพที่เชื่อมโยงกับปัญหาและผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก ยังไม่ยกระดับไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์หรือตั้งคำถามกับความเชื่อที่ตนมี

อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์พบว่านักเรียนจำนวนหนึ่งเขาสามารถยกระดับการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไปสู่การเปิดใจรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างและวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่ตนเองเป็นอยู่ได้ ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งเล่าถึงพัฒนาการการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของตนว่าเริ่มต้นจากการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลที่นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ซึ่งเป็นลักษณะของการพูดคุยแซวกันในกลุ่มเพื่อน แล้วยิ่งตอนหลังที่เริ่มมีการชุมนุม แล้วรัฐบาลกระทำรุนแรงก็นำมาสู่ความรู้สึกโกรธ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำเรื่องดังกล่าวไปคุยกับแม่ซึ่งเชียร์กลุ่มคนเสื้อเหลืองซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับกลุ่มผู้ชุมนุมแต่แม่กลับไม่เชื่อก็ทำให้เกิดความรู้สึกว่าทำไมไม่เชื่อตนเอง ตนเองไม่เข้าใจว่าทำไมแม่ถึงเชียร์รัฐบาล แต่จากเหตุการณ์นั้นเองที่ทำให้ตัวเองได้ตาสว่างอีกชั้นจากคำพูดของแม่เพียงคำเดียว “ตอนนั้นหัวเลี้ยวหัวต่อ ม. 2-3 เนี่ยและครึ่งช่วงที่เราเอาความคิดของเรามาขัดแย้งให้แม่ เราพยายามให้แม่เชื่อเหมือนเราว่ามันไม่คืนะครับ แม่ก็เริ่มเตือนสติว่าการที่มากุมมาบังคับให้ฉันคิดเหมือนคุณมันก็ไม่ต่างจากสิ่งที่คุณเกลียดไม่ใช่หรือ ผมก็เลยแบบเออจริงอะ” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

นักเรียนรายนี้กล่าวต่ออีกว่า “คือมันเป็นปัญหามันคือคนรุ่นใหม่อย่างพวกผมก็ต้องยอมรับนะพี่ว่าแบบมันจะมีไม่มันที่ที่แบบทำไมไม่คิดเหมือนเราอะ แล้วก็มันจะมีบางกลุ่มที่พยายามทำให้คนอื่นคิดเหมือนตัวเอง คือใครที่คิดไม่เหมือนตัวเองก็จะกลายเป็นสลิ่มมันะครับ คือคนที่เห็นต่างก็จะกลายเป็นคนไม่ดีหมดเลย คือมันเป็นช่วงที่เราต้องทำการบ้านให้ดีกว่าประชาธิปไตยคือการที่คุณจะไม่มีทางไปขัดแย้งเขาแบบนี้ละ เขาก็อยู่ส่วนเขาไป เราก็คืออยู่ส่วนเราไป นั่นแหละครับ ก็เป็นเรื่องที่ทำให้ผมเริ่มคิดและเริ่มตระหนักได้” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

นักเรียนรายเดียวกันนี้ยังตั้งข้อสังเกตกับสิ่งที่ตนเองเรียนรู้ว่าอาจจะไม่ถูกต้องเสมอไปต่อระมัดระวังเพราะการเรียนรู้ผ่านอินเทอร์เน็ตในปัจจุบันนี้มีระบบที่จะติดตามการใช้งานที่เรียกว่า อัลกอริทึม (algorithm) ที่อาจส่งผลกระทบต่อความคิดความเชื่อของคนเราได้ “ผมก็จะมีพฤติกรรมช่วงนี้จนแม่ผมก็แนะนำให้ผมไปอ่านข่าวจากหลายๆที่ดู ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผมต้องฝึกตัวเอง

อยู่ทุกวันนี้แล้วครับ ว่าทำไมเราไม่เคยรู้ข้อมูลส่วนนี้มาก่อนเลยอะ ทำไมเราไม่เคยคิดจะอ่านมันเลย ก็เลยตระหนักได้ว่า อัลกอริทึม (algorithm) มันก็มีผลกับมุมมองคนเหมือนกัน...ครับ คือมันมี รีเสิร์ช (research) ออกมาแล้วว่าเฟซบุ๊กเนี่ยะครับเหมือนเรายิ่งอ่านข่าวอะไรมันจะแดงแต่ข่าวนั้นเลย มันจะไม่เอาข่าวอื่นขึ้นเลย” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

ดังนั้น นักเรียนรายนี้กล่าวว่าสิ่งสำคัญคือต้องหาข้อมูลให้มากที่สุดแล้วก็ดูข้อเท็จจริง (fact) ที่อยู่ในนั้นเป็นหลัก จากการวิเคราะห์ตนเองของนักเรียนรายนี้ได้จำไปสู่การยกระดับการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นมาอีกชั้น กระทั่งมีข้อสรุปเกี่ยวกับการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเป็นของตนเองว่า “การเมืองมันเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่คนเราควรจะคุยกันด้วยเหตุผลมากกว่าอารมณ์ครับ... ผมว่า คนทุกคนมันจะมีความคิดที่แบบเชื่อในตัวเองอยู่แล้ว เชื่อในสิ่งที่ตัวเองรู้อยู่แล้ว คือผมมองว่ามันต้อง ให้เขาได้คิดเองอะครับ...ผมก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะไปพูดให้ใครเห็นด้วย ก็จะใช้วิธีแบบเตือนว่าเอาใจเย็นๆ นะ ค่อยๆมอง ส่วนเขาจะทำตามไหมก็เป็นเรื่องของเขาคครับ มันเป็นเรื่องส่วนบุคคลนั่นแหละครับ ” นักเรียนรายนี้ยืนยันในความคิดที่ตกผลึกดังกล่าวแม้สุดท้ายการกระทำของเขา จะส่งผลให้นักเรียน รายนี้ถูกเพื่อนเรียกว่า “นีโอสลิม”⁴ ก็ตาม (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

ขณะที่บทสัมภาษณ์ของนักเรียนอีกรายหนึ่งชี้ให้เห็นถึงการยกระดับการเรียนรู้ขึ้นมาอีกระดับ จากเดิมนักเรียนจะเลือกรับฟังข้อมูลจากฝ่ายผู้ชุมนุมและสำนักข่าวที่สนับสนุนผู้ชุมนุมยกตัวอย่างเช่น Voice TV มาเป็นการรับฟังข้อมูลอื่น ๆ มากขึ้น “วอยซ์ผมก็ตามครับ แต่ว่าหลังๆผมก็ไม่ได้ฟังแล้ว เพราะผมรู้สึกว่าเขาให้มุมมองแค่ด้านเดียว ตอนนี้มีผมก็ฟังหลายช่องมากขึ้น” (สัมภาษณ์ น.ท.ท., 31 ก.ค.2564) ด้านนักเรียนอีกรายหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์ตื่นรู้ทางการเมืองของตนเองว่าส่วนหนึ่งเป็น เพราะได้ติดตามข้อมูลจากช่องทางที่สนับสนุนผู้ชุมนุม เช่น Voice TV หรือ เพจเฟซบุ๊กรอยัลลิสต์ มาร์เก็ตเพลส (Royalist market place) อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังนักเรียนรายนี้ได้วิเคราะห์ช่องทาง การเรียนรู้ทางการเมืองของตนเองในช่วงแรกว่าอาจมีลักษณะที่ไม่เพียงพอและมีข้อจำกัด บางประการ “ผมเคยตามเพจ รอยัลลิสต์มาเก็ตเพลส แต่ว่าก็ไม่ได้ตามแล้วเพราะว่าหลังๆ ผมว่า

⁴ “นีโอสลิม” ในที่นี้ผู้วิจัยขออธิบายเพิ่มเติมว่า เป็นคำที่ผสมระหว่างภาษาอังกฤษคือคำว่า Neo ที่แปลว่าใหม่ กับคำว่า “สลิม” ที่ทางการเมืองไทยมีการนำมาใช้เรียกกลุ่มอนุรักษนิยมที่โดยมากจะเชื่อมโยงไปยังกลุ่มพันธมิตร ประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีเสื้อสีเหลืองเป็นสัญลักษณ์ และกลุ่มคน เสื้อหลากสี ที่มักจะแบ่งรับแบ่งสู้หรือบางรายถึงขั้นไม่อาจรับได้กับความเปลี่ยนแปลง อีกนัยหนึ่ง นีโอสลิม ก็สื่อไปถึง “อิกนอแรนท์” (ignorant) ซึ่งในการเคลื่อนไหวทางการเมืองนำมาใช้เรียกผู้ที่เฉยชาต่อความ ไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาลและความผิดปกติทางสังคมการเมืองของไทย

toxic อะพี คือแรกๆก็เหมือนน่าสนใจ แต่ว่าหลังๆเขาเหมือนจะลักรูปร่างของราชวงศ์แค่นั้นเลย ไม่ได้มีอะไรเพิ่มเติม มันก็เลย *toxic*” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นผู้วิจัยขอนำกรณีของน้องพลอยและน้องเมฆุมากล่าวถึง เนื่องจากทั้งคู่ได้รับแรงบันดาลใจจากมือบeyerชนปลดแอกและมือบ่นักเรียนเลวกระทั่งเกิดความสนใจและเข้าไปศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา กระทั่ง กลายเป็นแกนนำนักเรียนที่เข้าร่วมการชุมนุมเคลื่อนไหวในปี 2563 จะเห็นได้ว่าทั้งคู่แสดงออกว่ามีความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยในระดับที่สามารถเพิ่มเติมคำอธิบายวิพากษ์วิจารณ์และเชื่อมโยงคุณค่าประชาธิปไตยกับชุดคุณค่าทางการเมืองอื่นได้ และมีการแสดงออกทางการเมืองอย่างชัดเจน กระทั่งถูกดำเนินคดีและมีหมายจับจำนวนมาก จนต้องลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศ ซึ่งจริง ๆก่อนหน้าที่ทั้งคู่จะลี้ภัยไปนั้น การแสดงออกทางการเมืองของทั้งสองคนเป็นที่ชัดเจนว่าจัดอยู่ในกลุ่มที่ 1 คือเป็นกลุ่มที่ยังเคลื่อนไหวชุมนุมทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ประสบการณ์ตักชুমล้อมจับและแจ้งข้อหาทางการเมืองไม่ได้ทำให้ทั้งสองคนลดความเชื่อมั่นต่ออุดมการณ์ทางการเมืองลงไปและยังคงเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง โดยกรณีของพลอย มีการจัดตั้งกลุ่มของตนเองขึ้นมา คือกลุ่มไพร่พลและเด็กปากแฉ่วซึ่งแยกตัวออกมาจากกลุ่มนักเรียนเลวและเคลื่อนไหวเป็นอิสระ มีการขอทุนจากองค์กรต่างประเทศเพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวด้านประชาธิปไตย กระทั่งไปรวมกับกลุ่มทะลุวัง ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นกิจกรรมการแสดงออกทางการเมืองในรูปแบบเดิมเช่นเดียวกับรูปแบบที่เกิดขึ้นภายหลังการตื่นรู้ แม้จะมีการขัดเกลาทางสังคมปะทะเข้ามา เป็นเรื่องของหมายจับและข้อวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่เหมาะสมและพลอยก็ยังยืนยันยืนหยัดเดินทางไปด้วยการเคลื่อนไหวในลักษณะเดิม ขณะที่ นักเรียนจำนวนมากเลือกที่จะถอนตัวออกไปเพราะประเมินแล้วไม่อาจรับต้นทุนที่เกิดขึ้นได้จึงเลือกกลับเข้าสู่ระบบเดิม

อย่างไรก็ตาม ภายหลังได้มีประสบการณ์จากการแสดงออกทางการเมืองไปสักระยะ ประสบการณ์ที่พบได้กล่อมเกลาลอยและเมฆูให้เกิดองค์ความรู้ทางการเมืองในเรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีลักษณะเป็นพลวัตรและเห็นการต่อสู้กันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น เมื่อถึงจุดนี้ทั้งสองคนจึงสามารถมองเห็นได้ทั้งจุดเด่นและจุดด้อยในขบวนการเคลื่อนไหวของฝ่ายต่าง ๆ ไม่ได้ยึดติดหรือมองขบวนการเคลื่อนไหวของตนเฉพาะด้านบวก แต่เห็นจุดอ่อนข้อบกพร่องที่ควรแก้ไขด้วย จึงนำไปสู่การถอยออกจากขบวนการและลี้ภัยการเมืองไปยังต่างประเทศในเวลาต่อมา การคลี่คลายพฤติกรรมของนักเรียนในกลุ่มนี้ จึงไม่ใช่การถอยเพราะหมดไฟแต่เป็นการถอยออกมาเพื่อตั้งหลัก และเรียนรู้ที่จะแสดงออกให้เหมาะสมกับช่วงเวลามากกว่าที่จะแสดงออกอย่างโจ่งแจ้ง

กรณีของพลอยและเมนูเองที่เลือกจะหยุดการเคลื่อนไหวทางการเมืองไว้ก่อน เนื่องด้วยเริ่มเห็นจุดอ่อนของขบวนการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา แต่ก็ยังเลือกที่แสดงออกทางการเมืองในรูปแบบของตัวเอง อย่างเช่น ออกมาโพสต์เตือนสติผู้คนในสังคมโดยเฉพาะเยาวชนเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างการรู้เท่าทันให้มากขึ้น และเรียนรู้ที่จะสร้างความสมดุลระหว่างการปกป้องสิทธิเสรีภาพกับการอยู่รอดในสังคมที่ยังมีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างบางประการมากขึ้น (ข้าวสาด, 2566; ผู้จัดการออนไลน์, 2566)

ข้างต้นเป็นวงจรการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายของไทย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย จะเกิดขึ้นโดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง แต่ว่าการเรียนรู้ของนักเรียนจะเกิดขึ้นมาได้หากไม่สนใจ ซึ่งความรู้สึกไม่สนใจนั้นส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากการที่นักเรียนไม่ทราบและไม่เห็นความสำคัญของสิทธิเสรีภาพและไม่ทราบเรื่องของการมีส่วนร่วมทางการเมืองอันเป็นผลมาจากการกล่อมเกลางานการเมืองที่ไม่ได้ส่งเสริมความตระหนักในสิทธิเสรีภาพของนักเรียน แน่แน่นอนว่าก่อนหน้านี้ก็มีนักเรียนบางส่วนที่เกิดความรู้สึกสนใจที่จะรู้เรื่องสิทธิเสรีภาพและเรียนรู้มันด้วยตนเองได้โดยอาศัยเครื่องมืออย่างอินเทอร์เน็ตเข้ามาช่วยทำความเข้าใจ แต่ถึงอย่างนั้นก็มีส่วนน้อย ต่อเมื่อเกิดการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลผ่านสื่อมากขึ้นเรื่อย ๆ กระทั่ง นำไปสู่การแสดงออกโดยการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนนักศึกษา จึงมีส่วนที่ช่วยกระตุ้นความสนใจของนักเรียนและนำไปสู่การเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในเวลาต่อมา แน่แน่นอนว่าแม้ไม่ใช่ นักเรียนทั้งหมดที่จะรู้สึกสนใจและนำไปสู่การเรียนรู้ทางการเมืองด้วยตัวเองในเวลาต่อมา ถึงแม้ว่าจะมีนักเรียนบางรายที่ไม่ได้ไปต่อและพอเท่านี้ แต่สุดท้ายความคิดทางการเมืองของนักเรียนในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยก็ต่างไปจากเดิม กระแสของแนวคิดคุณค่าประชาธิปไตยที่เน้นเสรีภาพ ความเท่าเทียม ทางเลือกและการแสดงออกอย่างไม่จำกัดนั้นกำลังได้รับการกล่าวถึงมากขึ้นแม้สุดท้ายการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจะเริ่มเบาบางลงแต่ความเชื่อชุดใหม่ก็กำลังเติบโตขึ้นในสังคมไทยและจะไม่จางหายไป รอเพียงแคว้นปะทุครั้งใหม่ในเวลาอันเหมาะสมเท่านั้น

บทที่ 6

อิทธิพลของอินเทอร์เน็ต

ในบทนี้จะนำเสนอแหล่งข้อมูลที่น่านักเรียนไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากการกล่อมเกลาของรัฐ โดยผลการศึกษาพบว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนในอันที่จะนำไปสู่การรับรู้ถึงการมีอยู่ของอำนาจตนในฐานะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยและตระหนักถึงความสามารถในการแสดงออกทางการเมืองเพื่อสร้างหรือปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนบนฐานคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตยนั้น การศึกษาในชั้นเรียนผ่านแบบเรียนและหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานมีผลต่อความตระหนักรู้ดังกล่าวน้อยกว่า เหตุการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ชักนำให้ผู้เรียนจำนวนมากเกิดความรู้สึกสนใจการเมืองขึ้นมาและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา

ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่เมื่อเกิดความรู้สึกสนใจการเมืองขึ้นมาก็มักจะเลือกเข้าไปศึกษาทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยผ่านแหล่งข้อมูลทางเลือก (Alternative information) ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “อินเทอร์เน็ต” ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลหลักที่นักเรียนส่วนใหญ่เลือกที่จะเข้าถึงผ่านเว็บไซต์ และ โซเชียลมีเดียต่าง ๆ อาทิ ทวิตเตอร์ (Twitter) อินสตาแกรม (Instagram) เฟซบุ๊ก (Facebook) และยูทูป (YouTube) โดยมีนักเรียนจำนวนหนึ่งระบุว่าพวกเขาเข้าถึงแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ด้วย อาทิ หนังสือ วารสาร ข่าว และสื่อบุคคล เหล่านี้คือแหล่งข้อมูลสำคัญที่ทำให้นักเรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับชุดข้อมูลคำอธิบายเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยใหม่ๆ ที่มีการเชื่อมโยงประสบการณ์ที่นักเรียนประสบพบเจอในชีวิตประจำวันเข้ากับคำอธิบายเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมในแบบที่นักเรียนไม่เคยพบในแบบเรียน และนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลาในที่สุด

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาในส่วนของแหล่งข้อมูลที่น่าให้นักเรียนส่วนใหญ่เกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลา จากนั้นจะนำเสนอเนื้อหาที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลเหล่านั้น และสุดท้ายจะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาอิทธิพลของอินเทอร์เน็ตที่มีผลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย หากไม่มีอินเทอร์เน็ตนักเรียนจะเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้หรือไม่ และมีเงื่อนไขใดที่ต้องระมัดระวังในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยผ่านอินเทอร์เน็ต

6.1 แหล่งข้อมูลสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน

จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนจะเกิดขึ้นได้เมื่อนักเรียนเรียนรู้คุณค่าดังกล่าวด้วยตนเอง โดยจุดตั้งต้นสำคัญที่จะนำไปให้นักเรียนรู้สึกว่ายากเรียนรู้เรื่องดังกล่าวอย่างแท้จริงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อนักเรียนเริ่มรู้สึกสนใจอยากเรียนรู้เรื่องดังกล่าวขึ้นมา และเข้าไปค้นหาข้อมูลเพื่อตอบข้อสงสัยดังกล่าวของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วแหล่งข้อมูลที่นักเรียนเข้าถึงได้ง่ายในยุคนี้และนำไปให้นักเรียนได้พบข้อมูลหลากหลายที่กระแทกความคิดเข้ามาก็คือการท่องอินเทอร์เน็ต

6.1.1 อินเทอร์เน็ต

ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักเรียนส่วนใหญ่เริ่มสนใจตั้งคำถามกับสิ่งที่พบเจอในชีวิตประจำวันมากขึ้นก็คือ “กระแสวิพากษ์วิจารณ์” สังคมและการเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างมากในปี 2562 ภายหลังจากการเลือกตั้งมีประกาศเลื่อนออกไปหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้นปี 2563 ภายหลังจากพรรคอนาคตใหม่ถูกยุบอันนำมาสู่การประชุมทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษาจำนวนมาก โดยแหล่งข้อมูลสำคัญที่ทำให้นักเรียนส่วนใหญ่ได้พบกับกระแสวิพากษ์วิจารณ์เหล่านั้น ก็คือ โซเชียลมีเดีย (social media) ที่พวกเขาใช้งานอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็น ทวิตเตอร์ (Twitter) อินสตาแกรม (Instagram) เฟซบุ๊ก (Facebook) ยูทูบ (YouTube) และกูเกิล (Google) เป็นต้น โดยส่วนใหญ่นักเรียนระบุว่าพวกเขามักจะพบข้อมูลเหล่านั้นด้วยความบังเอิญจากการแชร์ข้อมูลดังกล่าวต่อ ๆ กันมาของเพื่อนหรือคนรู้จักในโลกออนไลน์

ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งทีกล่าวถึงความรู้สึกสนใจทางการเมืองของตนเองว่าเกิดขึ้นจากความบังเอิญว่า “มันเป็นโมเมนต์แบบเหมือนเขาแชร์อะไรมาสักอย่างในเฟซแล้วเขาก็พูดว่า ‘จ้าว’ คืออะไรก็ตามที่ตอนนั้นพูดมาเขาก็จะ ‘จ้าว’ หนูก็สงสัยว่า ‘จ้าว’ คืออะไร ก็เลยไปเชิร์ชในเน็ตว่า ‘จ้าว’ คืออะไร ก็อ้อ มันคือคดีแม่จ่านิว ที่แม่จ่านิวที่เขาพิมพ์คำว่าจ้าวอยู่ ๆ ก็โดน 112 ... มันคืออีกจุดหนึ่งที่ทำให้เราสงสัยว่า 112 อะไรกันแน่” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.ก., 5 ก.พ. 2565) ซึ่งคล้ายคลึงกับบทสัมภาษณ์ของนักเรียนอีกรายหนึ่งทีกล่าวไปในทำนองเดียวกันว่าการเรียนรู้ทางการเมืองของตนเองนั้นเกิดขึ้นด้วยความบังเอิญภายหลังจากที่ตนเองได้อ่านเฟซบุ๊กแล้วพบข้อความที่ชวนสงสัยจึงทำให้สนใจศึกษาหาข้อมูลต่อว่าคืออะไร “คือวันหนึ่งผมไปอ่านเฟซก่อน แล้วก็เจอเมมูฟิชซ่า 112 แล้วเขาก็เอารูป อ.สมศักดิ์ มาแปะไว้ที่เฟซ เราก็สงสัยว่าใคร เราก็อยากรู้ก็เลยไปกดติดตามทิ้งไว้ แต่ไม่รู้จัก ก็แค่สงสัยว่าคนทำไม คนไค้ดคนนี้บ่อยจังเลย” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

นักเรียนอีกรายกล่าวว่าตนรู้สึกสนใจการเมืองเพราะได้เห็นข่าวจากทวีตเตอร์ของคนที่ตนติดตาม (follow) อยู่โพสต์มา “คือหนูพอลคนที่คนรู้จัก แล้วคนเหล่านี้ก็มีทวีตตำรัฐบาลมาเรื่อย ๆ ก็เลยทำให้หนูเริ่มสนใจมาเรื่อย ๆ” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวว่า “หนูเห็นในไอจีสตอรี่ของเพื่อนของเพื่อนอีกที เขาแชร์สตอรี่เขาเรื่องไม่เห็นด้วยกับการหมอบกราบแล้วเรารู้สึกสนใจ ก็เลยถามเพื่อนว่าคนนี้เป็นใครก็เลยเริ่มตามไอจีของเขาค่ะ เพราะเขาจะแชร์ข่าวต่าง ๆ เป็นเรื่องต่าง ๆ ด้วย ไม่ใช่แค่เรื่องหมอบกราบอย่างเดียว ... ก็รู้สึกสนใจ ก็เลยติดตามนับแต่นั้น” (สัมภาษณ์ น.ส.ซี, 1 ส.ค.2564)

ขณะที่ นักเรียนอีกรายเล่าถึงความรู้สึกสนใจทางการเมืองของตนเองว่าเกิดขึ้นโดยบังเอิญเช่นกันหลังจากได้พบข้อมูลหลายอย่างเกี่ยวกับการเมืองที่มีเพื่อนและญาติแชร์มาว่า “ช่วงนั้นเล่นเฟซแล้วเฟซของญาติที่เป็นหมอบกราบเขาแชร์โพสต์การเมืองก็เลยอ่านดูเพราะเข้าตามม เพราะตอนนั้นสนใจเรื่องเศรษฐกิจ ภาษีทะเลทูตแดน ก็เลยเป็นอีกส่วนที่ทำให้ผมเริ่มอยากฟัง ... แรกๆก็ฟังไม่เข้าใจเลย แต่ว่าฟังไปเรื่อย ๆ และน้ำเสียงวิธีการพูดของเขาก็ทำให้ประชาชนอย่างเราเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ ...” (สัมภาษณ์ น.อ.ส., 10 ก.พ.2565)

ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนจำนวนมากระบุว่าตนเกิดความรู้สึกสนใจอยากเรียนรู้ทางการเมืองขึ้นมาหลังจากประเด็นทางการเมืองกลายเป็นเทรนด์ในทวีตเตอร์ “ตัวกระตุ้นหนูคือทวีตเตอร์เลยคะ เวลามันเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นมันก็จะผ่านตาหนูไปอะคะ ทำให้หนูเห็นอะไรที่หนูไม่เคยเห็นจากทีวีหรือไม่เคยเห็นจากการเรียนการสอนของระบบการศึกษา ทำให้หนูไปหาดู แต่ว่าหนูก็ไม่ได้หาแค่ประเด็น 6 ตุลา 14 ตุลา แต่ว่าก็หาประเด็นที่หนูสนใจนะคะ” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564) ด้านนักเรียนอีกรายเล่าว่าความรู้สึกสนใจทางการเมืองส่วนหนึ่งเกิดจากการติดตามเทรนด์ในทวีตเตอร์เช่นกันว่า “หนูจะตาม # ก็คือจะดูว่าเขาสนใจอะไรกัน ก็จะตามเรื่องนั้นคะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ต., 5 ก.พ.2565) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวว่าตนเองไม่ได้ติดตามข่าวสารทางโทรทัศน์ดังนั้นช่องทางการรับข่าวสารทางการเมืองหลักๆจึงมาจากโซเชียลมีเดียที่ติดตามอยู่ “หนูไม่ตามข่าวเลยคะ ที่เห็นข่าวก็ตอนที่มันตัดไฮไลท์มาที่เฟซคะ” (สัมภาษณ์ น.ส.น.น., 22 ก.ค.2564)

ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวว่าตนเกิดความรู้สึกสนใจประเด็นทางการเมืองเมื่อได้เห็นไฮไลท์ข่าวทางโซเชียลมีเดียที่ตนเองเล่นอยู่เป็นประจำโดยบังเอิญ “ก็จะตามจากเฟซบุ๊กอะไรแบบนี้ครับ อย่างวอยซ์ทีวี ยูทูบ ก็จะมีไฮไลท์วอยซ์มาลง...ส่วนทวีตเตอร์ผมไม่มีแอคเคาท์ตัวเอง แค่เข้าไปดูว่ามันมีเทรนด์อะไร” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565) สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายที่เล่าถึงความรู้สึกสนใจ

ต้องการศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมาว่าเกิดขึ้นจากการติดตามโซเชียลมีเดีย เช่นกันว่า “ส่วนหนึ่งเราได้อ่านทวิต อ่านบทความของเพจหลายเพจหลายแอคที่ออกมาพูดถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพและปัญหาในโรงเรียนและเราก็มองเห็นจากตัวเองว่าจริงด้วยที่ยังมีกฎทรงผมที่ออกมาลิดรอนนักเรียนอยู่...” นักเรียนรายเดียวกันนี้กล่าวต่อว่ากรณีที่เป็นความรู้บทความยาวๆ ส่วนใหญ่จะติดตามอ่านจากเฟซบุ๊กและยูทูบโดยยกตัวอย่างว่า “เป็นคลิปสัมภาษณ์ของคนทีออกมาต่อสู้อย่างคุณเนติวิทย์ หรือคนอื่น ๆ ก่อนหน้านี้” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย.2564)

จากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่าอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะโซเชียลมีเดีย ไม่ว่าจะเป็นเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ อินสตาแกรม และยูทูบ คือแหล่งข้อมูลสำคัญที่นักเรียนส่วนใหญ่ระบุว่าทำให้พวกเขาเกิดความตื่นตัว สนใจ และนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา นักเรียนส่วนใหญ่กล่าวถึงเหตุผลที่ทำให้โซเชียลมีเดียคือแหล่งข้อมูลสำคัญต่อการตื่นรู้ทางการเมืองของพวกเขากว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะ โซเชียลมีเดียเป็นแหล่งข้อมูลที่เข้าถึงง่ายข้อมูลสั้นทำให้อ่านเข้าใจได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว “ทวิตเตอร์เราจะได้ข่าวสารที่ค่อนข้างเร็วและอิสระ...ทวิตคือเอาไว้วตามข่าว เช่น ช่วงที่มีมือที่ต้องเรียลทามก็เข้าทวิตเตอร์แต่ถ้าเน้นอ่านข้อมูลก็คือเฟซมากกว่า...” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวว่า การติดตามข่าวสารผ่านช่องทางโซเชียลมีเดีย นั้นทำให้ตนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารไวขึ้นและไวกว่าช่องทางสื่อสารต่าง ๆ อย่างเช่นโทรทัศน์ “คือหนูจะไม่อ่านจากที่อื่น เพราะว่าทวิตเตอร์คือมันไวอะพี่ อย่างตอนที่ไฟไหม้ที่กิ่งแก้ว หนูรู้ตั้งแต่ตีหนึ่ง ตอนเช้าตื่นมาหนูเลยให้แม่ฟังแม่ยังไม่รู้เลย กว่าจจะรู้ก็บ่ายแล้ว” (สัมภาษณ์ น.ส.เม., 10 ก.ค. 2564) ด้านนักเรียนอีกรายให้เหตุผลที่ชอบตามข่าวจากทวิตเตอร์มากกว่าโทรทัศน์ว่า “หนูชอบทวิตเตอร์เพราะว่ามันจะนำเสนอบข่าวกที่ไม่มีในโทรทัศน์ หรือช่องทีวีทั่วไป” (สัมภาษณ์ น.ส.ม.ป., 11 ก.ค.2564)

นอกจากความสะดวกความรวดเร็วแล้วนักเรียนส่วนใหญ่มองว่าข้อมูลจากโซเชียลมีเดีย นั้นเป็นชุดข้อมูลเชิงลึกเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือมากกว่าข้อมูลจากโทรทัศน์เนื่องจากถูกควบคุมได้ยากกว่า ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงการติดตามข่าวของตนว่า “ทางทีวีก็ต่อแท็บจะเป็นไปไม่ได้เลยอะ เพราะว่าทีวีประเทศไทยค่อนข้างปิดเบือนอะ ส่วนใหญ่หนูจะตามข่าวการเมืองจากทวิตเตอร์กับเฟซบุ๊กอะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ต., 5 ก.พ.2565) ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวในทำนองเดียวกันว่าตนเองให้ความเชื่อถือกับข้อมูลของสำนักพิมพ์ที่ปรากฏในช่องทางออนไลน์มากกว่าสื่อโทรทัศน์ว่า

“ผมมองว่าข้อมูลในโทรทัศน์มีข้อมูลด้านเดียว เชื่อถือไม่ค่อยได้ เพราะไม่ค่อยนำเสนอข้อมูลฝ่ายผู้ชุมนุมเท่าไรครับ ผมก็เลยจะตามจากทีวีเตอร์เป็นหลัก” (สัมภาษณ์ น.จ., 19 ม.ค. 2566)

ขณะที่นักเรียนบางส่วนก็เลือกติดตามข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตด้วยเหตุผลที่ว่าไม่ชอบอ่านหนังสือ และบางรายก็ถนัดที่จะอ่านข้อมูลต่าง ๆ ทางออนไลน์มากกว่า “ผมไม่อ่านหนังสือแต่อ่านในคอมมากกว่าเพราะถนัดใช้เมาส์ไถ่มากกว่าครับ” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565) เช่นเดียวกับนักเรียนอีกรายที่กล่าวถึงเหตุผลที่ชอบติดตามอ่านทางโซเชียลมีเดียว่าเป็นเพราะ “ถ้าเป็นหนังสือผมเองยังไม่เคยอ่านหนังสือการเมืองเลยอะครับ ส่วนใหญ่ก็จะเป็นบทความที่เอามาลงในทีวีเตอร์หรือเป็นบทความที่ผมไปเจอ แบบบทความข่าวที่เขาเอามาลง ผมก็จะตามอ่านแนวคิดพวกนั้นนะ... จริง ๆ ผมไม่ค่อยได้อ่าน อาจจะเป็นเพราะว่าเราไม่ค่อยมีเวลาว่างมากพอด้วยมั้ง ก็เลยติดตามแค่พวกโซเชียลมีเดีย หรือช่องทางที่จะเหมาะกับเรา” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

อย่างไรก็ตาม แม้ข้อมูลจะเชื่อว่าอินเทอร์เน็ตมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน แต่ถึงอย่างนั้นก็ไม้อาจจะบ่งชี้ได้ว่าอินเทอร์เน็ตเป็นปัจจัยหลักหรือเป็นเพียงเงื่อนไขเดียวที่ให้นักเรียนเกิดความสนใจศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะอินเทอร์เน็ตมีการพัฒนามานานแล้ว ทว่าที่ผ่านมามีการเล่นโซเชียลมีเดียก็ไม่ได้ทำให้นักเรียนรู้สึกสนใจการเมืองขึ้นมาทันที กระทั่งเริ่มมีกระแสวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองที่เพิ่มขึ้นอย่างมากในปี 2562 ภายหลังจากการเลือกตั้งมีประกาศเลื่อนออกไปหลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลวในปี 2563 ซึ่งทำให้การวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏขึ้นเป็นวงกว้างและนักเรียนเริ่มรับรู้กระแสวิพากษ์วิจารณ์เหล่านั้นเมื่อท่องอินเทอร์เน็ต การเคลื่อนไหวทางการเมืองขนาดใหญ่ของนักเรียนในปี 2563 จึงนับเป็นสถานการณ์ที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะนับตั้งแต่เหตุการณ์ชุมนุมใหญ่ของนิสิตนักศึกษาในเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองในเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 และ พ.ศ.2519 ก็ไม่มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนนักศึกษาขนาดใหญ่ เช่นนั้นอีก มานานกว่า 40 ปี

จากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่ามีนักเรียนบางรายหยุดเล่นโซเชียลมีเดียไปช่วงหนึ่ง เพราะเล่นไม่เป็น เล่นไม่เข้าใจ แล้วกลับมาตามโซเชียลมีเดียใหม่อีกครั้งเมื่อกระแสวิพากษ์วิจารณ์เริ่มมีมากขึ้น “เคยสมัครทีวีเตอร์แต่ว่าตอนนั้นเอาไว้มตามดาราแล้วก็ยังไม่ค่อยเป็น เลยไม่ได้เอาไว้มตามข่าว ก็เลยเลิกไป หันไปเรียนอย่างเดียว แต่พอมีข่าวบูมขึ้นมาก็เลยสมัครอีกครั้งแล้วก็ตอนนี้ก็เล่นเป็นแล้วก็เลยตั้งใจสมัครทีวีเตอร์เพื่อตามข่าวเลยอะ เพราะมันไว้ม” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564)

นักเรียนรายหนึ่งกล่าวถึงประสบการณ์ของตนเองที่เคยสมัครทวิตเตอร์ไว้แต่ไม่เคยเล่นไปครั้งหนึ่ง โดยให้เหตุผลว่าที่กลับมาเล่นเพราะว่าต้องการใช้โซเชียลมีเดียติดตามข่าวสารทางการเมืองโดยเฉพาะ

ผลการสัมภาษณ์พบว่าจากความรู้สึกสนใจ ได้นำไปสู่ความต้องการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวทางการเมืองและคุณค่าประชาธิปไตยเพิ่มเติมในเวลาต่อมา มีสื่อมากมายที่นักเรียนกล่าวถึงและชี้ว่า ข้อมูลจากสื่อเหล่านั้นมีส่วนทำให้พวกเขาเกิดความรู้สึกสนใจและเข้าใจการเมืองมากขึ้น สำหรับสื่อที่ได้รับการกล่าวถึงซ้ำอย่างมากที่สุดคือ SpokeDark TV, Voice TV, The Standard, The Reporter, Workpoint today, ILaw และ เพจของกลุ่มนักเรียนเลว (Bad student)

นักเรียนจำนวนมากกล่าวว่า ที่พวกเขาติดตามสำนักข่าวและช่อง (channel) เหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะภายหลังจากที่พวกเขาู้สึกสนใจและต้องการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องของสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมือง พวกเขา ก็เริ่มต้นค้นหาข้อมูลด้วยกูเกิลเสิร์ช (Google Search) ตามปกติ และได้พบข้อมูลที่สนใจจากแหล่งข่าวเหล่านี้

จอห์น วิญญู และช่องยูทูบ SpokeDark ได้รับการกล่าวถึงโดยนักเรียนจำนวนมากว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่ช่วยทำให้พวกเขาเข้าใจประเด็นทางการเมืองแบบง่ายๆ ในแบบที่ห้องเรียนไม่มีสอนยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งที่กล่าวว่า “ตอนนั้นหนูสนใจเรื่องรัฐประหารค่ะ ก็เลยลองเสิร์ชดูแล้วก็มีช่อง SpokeDark ตั้งขึ้นมาแล้วพอฟัง จอห์น วิญญู ก็เข้าใจมากขึ้น ก็เลยตามดูคลิปเก่าๆของเขาทั้งหมดเลยคะ” (น.ส.ช., 1 ส.ค.2564) เช่นเดียวกับนักเรียนอีกรายที่กล่าวว่า ติดตามศึกษาเรื่องประชาธิปไตยจากช่องยูทูบของจอห์น วิญญู “เริ่มจากอ่านตามกูเกิล และ podcast ประชาธิปไตยก็ฟังบ้าง เช่น จอห์น วิญญู” (สัมภาษณ์ น.ส.ม.ป., 11 ก.ค.2564)

ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวว่าตนเองเริ่มศึกษาการเมืองและประชาธิปไตยผ่านยูทูบช่อง SpokeDark ว่า “ผมไปเจอ Spoke dark เพราะพ่อเคยเปิดให้ดูตอนเด็ก ๆ ยุคตั้งแต่ 2012 แต่ผมตามแป็บ ๆ ก็หายไปยาวเลยเพิ่งมาตามตอนนี้ครับ” นักเรียนรายเดิมอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุผลที่ทำให้ติดตามศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยผ่านยูทูบของ SpokeDark TV ว่าเป็นเพราะความสนุกและได้สาระ ประกอบกับแฟนของตนติดตามดูอยู่เพราะสนใจการเมืองเหมือนกัน จึงทำให้ตนกลับมาติดตามอีกครั้ง “ที่กลับมาตามก็คือแฟนดู ผมก็เลยกลับมาดู คือด้วยช่วงวัย ก็ไม่ยากดูช่องยูทูบที่เฮฮาอย่างเดียว ก็อยากได้สาระ คือ Spoke dark, Pud, Echo, Spectrum ช่องสเปกตรัมผมชอบมากเลยที่มันเป็นการปิดมุมมองความหลากหลายทางเพศมากเลย จากที่ผมชอบบูลลี่เหยียดเพศ ก็นำมาสู่การเคารพทางเพศมาก ๆ เลยไม่ว่าเพศสภาพเพศวิถีแบบไหน คือ มองว่าเป็นคนเหมือนกัน ...” (สัมภาษณ์ น.ท.ท., 31 ก.ค.2564)

Voice TV เป็นอีกแหล่งข่าวหนึ่งที่นักเรียนกล่าวถึงอย่างมากว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่พวกเขาเข้าถึงได้เมื่อเริ่มต้นศึกษาการเมืองในเวลาต่อมา ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งกล่าวว่า “หนูตามของ Voice TV ช่วงนั้นเขาเป็นฟรีทีวี แล้วหลังจากนั้นก็ถูกปิดช่องไป หนูก็เลยมาตามต่อในแพลตฟอร์มออนไลน์ค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.อ, 15 ก.ค. 2564) คล้ายคลึงกับบทสัมภาษณ์ของนักเรียนอีกรายที่กล่าวว่า “ในเน็ตหนูก็ตามจากพวก iLaw พวกวอยซ์ทีวีนั่นแหละค่ะ หนูไม่ได้ตามในทีวี ... ส่วนที่กดกระดิ่งไว้เป็นพิเศษเลยก็คือ iLaw อันเดียวเลยค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย. 2564) ขณะที่นักเรียนอีกรายกล่าวว่าติดตาม Voice TV เช่นกัน โดยรายการที่ชอบคือ In her eyes ของ ลักขณา ปันวิชัย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามปากกาว่า คำผกา “หนูตาม Voice TV ค่ะ ที่ชอบก็มีรายการของพี่แชนคำผกา ค่ะ ชื่อ in her eyes และของพี่จ๊อบ วิจารณ์ท์ ชื่อ voice go อะไรสักอย่างแต่ส่วนใหญ่หนูจะดูที่เขาแคปมาสั้นๆ” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.พ.พ., 20 ก.ค.2564)

นักเรียนอีกรายกล่าวว่าตนเองติดตามข่าวสารจากช่อง Voice TV เช่นกันโดยรายการที่ติดตามคือ Talking Thailand เช่นเดียวกันกับนักเรียนแกนนำรายหนึ่งที่เล่าว่าตนเองติดตาม Voice TV เช่นเดียวกันและได้มีโอกาสออกรายการ Talking Thailand ของช่องนี้ในฐานะแกนนำกลุ่มนักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องเรื่องสิทธิต่าง ๆ ของนักเรียนว่า “รายการแรกทีไปออกคือ Talking Thailand ตอนนั้นเราใช้นามแฝงว่าชิบะ เพราะว่าเรากลัวที่บ้านรู้แต่ว่าพอดีที่บ้านดูแต่ Top New ที่บ้านไม่ได้ดู Voice TV ก็เลยไม่รู้ตอนนั้นก็เลยขำใจ เคยไปออกถามตรง ๆ กับจอมขวัญ ครั้งหนึ่งตอนนั้นพ่อก็ไม่รู้ เพราะว่าที่บ้านดูแต่ Top New” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.ก., 5 ก.พ. 2565)

เพลงของกลุ่มนักเรียนเลว (Bad Student) เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่นักเรียนที่มีความรู้สึกสนใจ และต้องการศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองจะติดตาม นักเรียนอีกรายหนึ่งกล่าวว่า ตนเองติดตามเพจทวิตเตอร์ของกลุ่มนักเรียนเลว ภายหลังจากเริ่มสนใจประเด็นทางการเมืองจากการ เล่นทวิตเตอร์และเมื่อได้เห็นแคมเปญต่าง ๆ ของนักเรียนเลวจึงทำให้ตัวเองติดตามทวิตเตอร์ของเพจ นักเรียนเลวในเวลาต่อมา “ผมรู้สึกว่าคุณค่าแต่ละอย่างที่เขาทำอย่างเดินขบวน LGBT ที่โดนมองว่า เป็นตัวประหลาดในโรงเรียนน่าสนใจ รวมถึงเรื่องทรงผม อำนาจนิยมในโรงเรียน น่าสนใจดี ก็เลยตัดสินใจเข้าร่วมกับนักเรียนเลว” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

นอกจากแหล่งข้อมูลที่กล่าวไปข้างต้น ยังมีช่องทางอื่น ๆ อีกที่นักเรียนระบุว่ามีส่วนต่อการ เรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนอย่างมาก อาทิ เพลงของพรรคอนาคตใหม่หรือพรรคก้าวไกล ช่องยูทูป Pud, Echo, The Matter และ Thai PBS เป็นต้น ยกตัวอย่างนักเรียนรายหนึ่งที่กล่าวถึง ช่องทางการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของตนว่าส่วนใหญ่ศึกษาผ่านช่องทางออนไลน์โดยช่องหลักที่ ติดตามคือเพจโซเชียลมีเดียของพรรคการเมือง “ส่วนใหญ่ตามทางออนไลน์...ก็เป็นของอนาคตใหม่ เพื่อไทยบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะตามของอนาคตใหม่ ถ้าเป็นทางออนไลน์ แล้วก็ เป็น account ส่วนตัว ของเขาในทวิตเตอร์” (สัมภาษณ์ น.ธ.ร.ม., 1 มี.ค.2565) ขณะที่บทสัมภาษณ์ของนักเรียนอีกรายหนึ่ง กล่าวถึงแหล่งข้อมูลในการเรียนรู้ทางการเมืองของตนว่าเริ่มต้นจากการฟังยูทูปที่อธิบายเกี่ยวกับการเมืองแบบสั้นๆจากช่อง Echo “ถ้าเป็นช่วงแรก ๆ ที่เริ่มตามเกี่ยวกับคอนเทนต์ทางการเมืองใช้ ใหม่คะ ก็จะตามเพจ Echo อะคะ ที่เขาจะทำเป็นคลิปวิดีโอต่างในช่วงที่มีการชุมนุมของทุก มหาวิทยาลัย อะไรอย่างนี้นะคะ หนูก็จะตามดูสัมภาษณ์แทบทุกมหาวิทยาลัยเลย ส่วนช่องที่ตามดู เกี่ยวกับช่องทางการเมืองที่เป็นหลักก็จะเป็นช่องของคุณจอห์นวิญญูคะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ปร, 16 ก.พ.2565)

ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวถึงการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไปในทิศทางเดียวกันว่าเกิดขึ้น ด้วยความบังเอิญจากการโพสต์และแชร์ข้อมูลของสำนักข่าวต่าง ๆ ซึ่งมีเพื่อนแชร์ต่อมาอีกที จากนั้น เมื่อเริ่มสนใจจึงติดตามสำนักข่าวเหล่านั้นในเวลาต่อมา “นิสัยเราคือไม่ใช่คน Follow ใครง่าย ๆ ไม่ใช่ เราไม่มีเหตุผล ก็แค่ซี้เกียจ ไปอ่านบ้างเป็นครั้งคราว แต่ว่าพอช่วง ม.4 The matter กำลังเปิดตัว แล้วเราได้อ่านบทความของ The matter เยอะมาก แล้วมันก็มีคำอธิบายว่าปรากฏการณ์นี้คืออะไร ก็เลยเริ่มเข้าใจ...” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.ก., 5 ก.พ. 2565) ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวว่า “ส่วนใหญ่ของผม จะตามจากทวิตเตอร์ แต่ถ้าเป็นทีวีก็จะติดตามอยู่ก็คือไทยพีบีเอส...เพราะไทยพีบีเอสตอนนั้นเป็นข่าว

ช่องเดียวที่ยังมีความจริงอยู่บ้าง ตอนนี้เราก็เหมือนกับที่เราเลือกเชื้อสีจากช่องทางไหนไม่ได้เลย... ก็ใช้วิจารณ์ญาของเราเป็นตัวตัดสิน” (สัมภาษณ์ น.ธ.ร.ม., 1 มี.ค.2565)

6.1.2 สื่อบุคคล

นอกเหนือจากอินเทอร์เน็ตและหนังสือแล้ว ผลการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่าสื่อบุคคลไม่ว่าจะเป็นบุคคลสำคัญ นักการเมือง ครอบครัวยุ วุฒ และเพื่อน ก็มีส่วนต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนเช่นเดียวกัน แต่ในระดับที่แตกต่างกัน

สำหรับสื่อบุคคลที่นักเรียนกล่าวถึงว่ามีอิทธิพลทางความคิดต่อพวกเขา นอกเหนือจากจอห์น วิญญู ก็มี อาทิ เนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล, สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, ธงชัย วินิจจะกุล, ปิยะบุตร แสงกนกกุล และ สส.พรรคก้าวไกล เป็นต้น ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งที่เล่าถึงการติดตามอ่านโพสต์และบทความของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ว่าเกิดขึ้นโดยบังเอิญจากเฟซบุ๊กของสำนักข่าวอย่าง The Standard และ The Reporter แต่หลังจากนั้นก็ทำให้ได้รู้จักสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล และได้ติดตามได้ “ผมไม่ได้ตามใครเท่าไร” ก็มีตามเฟซ The Standard The Reporter แล้วก็มี อ.สมศักดิ์ เหมือนมันขึ้นพีคมาเอง ก็อ่านบทความบ้างแต่ไม่สุด พยายามจับประเด็นแต่ว่ามันยาก” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564) ขณะที่นักเรียนอีกรายชี้ให้เห็นว่าความสนใจอยากเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของตนนั้นเกิดขึ้นจากการที่พ่อแม่แนะนำให้อ่านบทความของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ขณะนั้นตนไม่เข้าใจกระทั่งเรื่องดังกล่าวเป็นกระแสมากขึ้นในเวลาต่อมา จึงได้กลับไปติดตามอ่านโพสต์ต่าง ๆ และบทความของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล อีกครั้ง “ตอนนั้นพ่อแม่มาให้อ่าน แต่ตอนนั้นยังไม่ได้อ่านจริงจังแบบทุกวันนี้...” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564)

เนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล เป็นอีกบุคคลที่ได้รับการกล่าวถึงจากนักเรียนกลุ่มที่เป็นแกนนำอย่างมากว่าเป็นแรงบันดาลใจในการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องสิทธิของนักเรียนหลายๆเรื่อง ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งที่ระบุถึงบุคคลที่เป็นแรงบันดาลใจของตนว่า “ถ้าเป็นบุคคลก็น่าจะเป็นพวกพี่เนติวิทย์ เพราะเขาสรุปอะไรได้ดีค่ะอ่านนิดเดียวก็เข้าใจ” นักเรียนรายเดิมกล่าวต่อว่า “ที่ตามจะมีของคุณเนติวิทย์ กลุ่มการศึกษาเพื่อความเป็นไท ตอนนั้นที่ออกมาพูดเรื่องระบบการศึกษา ก็ทำให้หนูตั้งคำถามเกี่ยวกับประเทศและการเมืองของประเทศนี้มากขึ้นว่าสิ่งที่เราเป็นอยู่ตอนนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือเป็นธรรมหรือเปล่า” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย. 2564)

ด้านนักเรียนรายหนึ่งกล่าวไปทำนองเดียวกันว่าเนติวิทย์ คือบุคคลที่สร้างแรงบันดาลใจในการจัดตั้งกลุ่มทางการเมืองให้แก่นักเรียนรายนี้ในเวลาต่อมาว่า “ผมเห็นที่เนติวิทย์โพสต์ในเฟซส่วนตัวและก็เชิญชวนมาเรียน เพราะมันเป็นค่ายแบบไม่ใช่ค่ายคืน แต่เป็นทุกวันเสาร์จะให้คนที่ติดไปเรียนที่คณะรัฐศาสตร์จุฬากับอาจารย์ของคุณะ เจ็ดครั้งที่ได้ไปเรียน และก็สมัครไป... สิ่งที่ชอบคือเราได้เห็นเพื่อนร่วมค่าย หลายคนไม่ว่าจะเห็นสตาฟรุ่นพี่ในค่าย มีความคิดเหมือนกันและกำลังทำอะไรบางอย่างในโรงเรียนของเขา ก็เลยเป็นจุดหนึ่งที่ทำให้เราเห็นว่ามันมีคนที่มีหัวใจกระตุกและเป็นแรงบันดาลใจประมาณนี้ครับ ...” นักเรียนรายเดิมกล่าวต่อว่า “เนติวิทย์ไม่ใช่คนที่พูดสนุกครับ ผมขอโทษนะเขาพูดเหมือนพระ แต่เขาคู่มืออร่ามาก แล้วว่าเวลาเขาพูดเนื้อหาเขาโดนใจครับแล้วเขาก็จะบอกว่าเรื่องนั้นเรื่องนี้เราซึ่งเป็นนักเรียนก็ทำได้” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

ประสบการณ์ของนักเรียนรายนี้ ชี้ให้เห็นถึงจุดสำคัญอย่างมากของการเชื่อมโยงประเด็นจากปัญญาชนภายนอกเพื่อสร้างให้เกิดความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา เพราะแม้โดยพื้นฐานนักเรียนรายนี้จะpersonที่ชอบอ่านหนังสือแต่ก็ยังไม่เข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยกระทั่งได้อ่านความคิดเห็นและบทความของเนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล และ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ซึ่งมีส่วนอย่างยิ่งต่อการเชื่อมต่อกับอธิบายกระทั่งนำไปสู่การทำความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนรายนี้ในเวลาต่อมา “ผมไม่ใช่อ่านเพื่อสอบแล้วหยุด ผมจะอ่านมาเรื่อย ๆ เพราะชอบอ่าน แต่ว่าตอนนั้นก็ยังไม่ตาสว่างหรอก แต่ว่าเราก็ได้เรียนรู้เรื่องราวมาเรื่อย ๆ จนวันหนึ่งมาเจอจิ๊กซอว์สำคัญอย่างคุณเนติวิทย์ และ อ.สมศักดิ์ ก็เลยทำให้ตาสว่างครับ...” (น.ค., 28 ก.ค. 2564)

ธงชัย วินิจกุล ก็นับเป็นอีกบุคคลที่นักเรียนกล่าวถึงว่ามีส่วนต่อการสร้างความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยเพิ่มมากขึ้น และจากการติดตามการโพสต์การแชร์ของกลุ่มคนเหล่านี้ ทำให้นักเรียนได้เข้าถึงชุดข้อมูลใหม่ๆ ไม่เฉพาะจากความคิดเห็นที่มีการโพสต์ผ่านหน้าเพจเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงแหล่งข้อมูลอื่น ๆ บทความและหนังสือออนไลน์ หรือ อี-บุ๊ก (E-book) ที่มีการดาวน์โหลดและแชร์ลิงค์อยู่บนหน้าเพจของกลุ่มคนเหล่านั้นด้วย

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า แม้นักเรียนจำนวนมากจะนิยมศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยผ่านโซเชียลมีเดียเป็นหลักและไม่นิยมอ่านหนังสือมากนัก แต่ก็มีนักเรียนจำนวนหนึ่งโดยเฉพาะนักเรียนกลุ่มที่เป็นแกนนำซึ่งมีแนวโน้มที่จะติดตามอ่านหนังสือไปด้วย โดยหนังสือที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดคือเรื่อง “ขุนศึกศักดินาพญาอินทรี” และ “ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ” ของ ฐิตพลใจจริง ซึ่งตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งทีกล่าวถึง

หนังสือที่ตนชอบอ่านว่า “มีหลายเล่มเลยคะอย่างหนังสือของฟ้าเดียวกันคะ อย่าง king never smile ขุนศึกคักคินาพญาอินทรี หรือหนังสือประชาธิปไตยที่ไม่ตั้งมั่น มันเป็นแนวคิดทางการเมือง หรืออ่านเป็นของต่างประเทศ อย่าง 1984 ค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.น., 30 ก.8.2564)

ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวถึงหนังสือที่ตนชอบอ่านว่า “ผมอ่าน เรื่อง 1984 เรื่อง ขอฟันไฟ อ.ณัฐพล ใจจริง และโฉมหน้าคักคินา ของจิตร ภูมิศักดิ์ ก็ได้อ่านมาบ้าง” นักเรียนรายเดิมกล่าวต่อว่า “อ่านแล้วก็ชอบมากเลยพี่รู้สึกสนุกมาเลยอะ มันแบบการใช้ศัพท์ของเขามันเจ๋ง เนื้อหามันมีเรื่องแบบ การเดือนคัมภีร์ระหว่างคณะราษฎร กับกบฏบวรเดช และ ร.7 ผมว่า น่าสนใจนะ ผมว่าน่าเสียดาย ที่ประวัติศาสตร์แบบนี้ไม่ได้นำเอาไปเขียนในกระทรวงศึกษาธิการ ผมว่าประวัติศาสตร์แบบกระทรวง ศึกษา อันที่จริงควรได้ศึกษาสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยว่าเราเข้าสู่สังคมประชาธิปไตย ทุนนิยม ตอนไหน อุตสาหกรรมตอนไหน มันเป็นการเชิดชูตัวบุคคลมากกว่าไม่ได้เป็นเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ผมว่าน่าเสียดาย” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

นักเรียนอีกรายเล่าถึงหนังสือที่ตนอ่านว่ามีอาทิ พริษฐ์ วัชรสินธุ หรือ ไอติม ซึ่งช่วยให้เกิด ความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยมากขึ้น “ผมอ่านเล่มของ ไอติมครับ เรื่อง Why so democracy เริ่มอ่านปี 2563 ผมว่าเป็นการตีความประชาธิปไตยที่ดีมาก ตอนนั้นอ่านแล้วประทับใจมาก ทำให้ เข้าใจกลไกประชาธิปไตยได้ดีเล่มหนึ่งเลยแต่ถ้าถามตอนนี้ก็คือลืมไปหมดแล้ว ... มีอีกเล่ม เสรีนิยมขึ้น ขึ้นของปราบดาหุ่ยครับ แต่ผมก็รู้สึกว่ามันมีส่วนช่วยอะไรสักอย่างในตัวผมเหมือนกัน แล้วก็ยังมีอีก หลายเล่มของ สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน แต่ก็อ่านเล่มขุนศึกคักคินาไม่จบเพราะว่าอ่านหนังสือเรียนแต่ อีกเล่มที่รู้สึกว่ารียล (relate) กับชีวิตผมได้คือแฮร์รี่พ็อตเตอร์ อ่านจบตั้งแต่ ม.4 คือ แวบแรกมันเป็น วรรณกรรมเยาวชน แต่ว่าเล่มแรกๆก็ยังไม่มีอะไรมาก แต่พอปีสูงขึ้นไปเราเห็นแฮร์รี่สู้กับคนที่คุณก็รู้ว่า ใครและอีกเรื่องของของ อ.กฤษดา อันนี้อ่านไปครึ่งเล่มแล้วผมก็พักเอาไว้ ... คิดว่าช่วงปีหน้าน่าจะ เคลียร์ ช่วงก่อนขึ้นมหาลัยน่าจะว่างก็ขออ่านหนังสือก่อน” เมื่อผู้วิจัยสอบถามว่าได้หนังสือเหล่านี้มา จากไหน นักเรียนรายนี้กล่าวว่า ได้มาจากการซื้อด้วยตัวเองทั้งหมด “หนังสือพวกนี้ผมซื้อเองทั้งหมด คือผมได้สัมผัสกับหนังสือเหล่านี้ก่อนตั้งกลุ่ม คือ เรื่อง สมบูรณาญาสิทธิ คนที่แนะนำคือ อ.กนกรัตน์ ... คือ เหมือนกับ อาจารย์เอามาบรรยายในชั้นเลยแล้วก็อีกเรื่องคือสยามแมพ (Siam Map) ที่ อาจารย์เอามาให้ดูแต่ว่ายังไม่ได้อ่าน แล้วก็ขอฟันไฟ แล้วก็เรื่องนี้คือปณิธาน” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

จากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่าหนังสือที่นักเรียนติดตามอ่านส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือของสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน แม้จะมีหนังสือจากสำนักพิมพ์อื่น ๆ บ้าง ทว่าก็มักจะมีลักษณะของเนื้อหาที่นำเสนอไปในทิศทางที่ไม่สนับสนุนรัฐบาล คสช. โดยการเข้าถึงแหล่งหนังสือเหล่านี้พบว่ามี ความเชื่อมโยงกับสื่อออนไลน์ด้วย ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งทีกล่าวว่า การติดตามอ่านหนังสือเรื่อง 1984 ของตนนั้นสืบเนื่องจากการแนะนำในเว็บไซต์ “ผมตามอ่านเรื่อง 1984 อันนี้เห็นในเว็บผ่านๆว่าเป็นหนังสือที่ดี แล้วไปเจอที่ชั้นหนังสือเลยซื้อ มา ส่วนเรื่องอื่น ๆ คนแนะนำว่าถ้าอยากเข้าใจเรื่องประชาธิปไตยให้ไปอ่านเรื่องนี้ แต่ส่วนใหญ่ก็เจอผ่านเฟซ” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

สำหรับเหตุผลที่นักเรียนติดตามอ่านหนังสือหรือบทความของกลุ่มคนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากภายหลังจากที่เกิดความรู้สึกสนใจประเด็นทางการเมืองแล้วจึงต้องการศึกษาเรียนรู้ประเด็นดังกล่าวเพิ่มเติม และเมื่อได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่อเนื่องจากประเด็นที่ทำให้เกิดความรู้สึกสนใจทางการเมืองก็ทำให้ได้พบข้อมูลจากกลุ่มคนเหล่านี้ “ผมเป็นแนวที่สนใจเรื่องไหนจะไปหาอ่านเรื่องนั้นมากกว่า เช่น ตอนที่อ่านเรื่องขอฝันใฝ่ ก็เพราะสนใจเรื่องคณะราษฎร ตอนนี้มีผมสนใจเชกัวร์ ก็ไปอ่านการปฏิวัติคิวบา ก็ไม่ได้ยึดติดกับแค่ประเทศไทย ก็นำไปสู่การศึกษาเรื่องการปฏิวัติฝรั่งเศส และการปฏิวัติของพรรคบอลเชวิคในพรรคคอมมิวนิสต์” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564)

ด้านนักเรียนอีกรายหนึ่งกล่าวถึงเหตุผลที่ทำให้ตนเองติดตามอ่านหนังสือมากกว่าบทความว่า “หนูว่าหนังสือเล่มหนึ่งนะค่ะ มันจะมีรายละเอียดต่าง ๆ มันมีความลึกซึ้งความ ฌ ตอนนั้น ฌ สถานการณ์นั้นที่มากกว่าที่เราหาตามอินเทอร์เน็ตค่ะ คือบางทีหนังสือก็มาจากประสบการณ์ตรง หรือ อย่างเช่นหนูไปอ่าน ขอฝันใฝ่ มันทำให้หนูเข้าใจเรื่องการปฏิวัติ กระจ่างขึ้นมาก ๆ มากกว่าที่แบบก่อนหน้าทีจะอ่านหนังสือ คือ หนูได้ความรู้มาก ๆ มากกว่าตอนนั้นมาก จากการได้อ่านหนังสือเล่มนี้ มันทำให้ปะติดปะต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันได้ ในอินเทอร์เน็ตไม่ได้มีอะไรที่ลึกซึ้งขนาดนี้” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.พ., 20 ก.ค.2564)

1) เพื่อน

เพื่อนนับเป็นสื่อบุคคลที่นักเรียนยอมรับว่ามีส่วนกระตุ้นความสนใจให้พวกเขาเกิดความรู้สึกว่าอยากเรียนรู้ทางการเมืองมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อบุคคลอย่างครูและผู้ปกครอง ผลการศึกษาพบว่าการกระตุ้นความรู้สึกสนใจและนำไปสู่การศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย

ในเวลาต่อมาของนักเรียน โดยสื่อบุคคลอย่าง “เพื่อน” สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ประเภทที่ส่งผลโดยตรง (direct effect) กับประเภทที่ส่งผลโดยอ้อม (indirect effect)

กลุ่มที่ส่งผลโดยตรง (direct effect) เพื่อนประเภทนี้ มักจะชี้ชวนให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกสนใจทางการเมืองขึ้นโดยตรงจากการพูดคุย การโพสต์ หรือการชวนนักเรียนเข้าร่วมชุมนุมทางการเมือง ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นว่าความสนใจทางการเมืองของตนนั้นเกิดขึ้นจาก ได้อ่านนิยายปลากะปอง ซึ่งเป็นเรื่องแต่งเกี่ยวกับโรงงานปลากะปองที่ตัวละครในเรื่องมีเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกับสถานการณ์การเมืองใน ขณะนั้น เช่นเจ้าของโรงงานป่วยต้องเข้าโรงพยาบาล และมีการแย่งชิงตำแหน่งเจ้าของโรงงานกันระหว่างลูกชายและลูกสาว เป็นต้น โดยนักเรียนรายนี้กล่าวว่า “...นิยายเรื่องนี้จะใช้ชื่อแทนเหมือนทำเป็นละคร เป็นนิยายขึ้นมาคะโดยที่ไม่เอ่ยถึงใคร แต่ว่าคนที่อ่าน จะรับรู้ว่ามีถึงใครนะคะ” นักเรียนรายนี้ยอมรับว่าก่อนหน้านี้เคยเห็นนิยายปลากะปองมาก่อนจากการเล่นทวิตเตอร์แต่ไม่ได้สนใจอ่าน กระทั่งเพื่อนแนะนำให้อ่านเรื่องราวดังกล่าวดู “เคยเห็นในทวิตเตอร์ผ่าน ๆ อะคะ แต่ว่าไม่ได้สนใจจนเพื่อนมาบอกอะคะ ก็เลยลองเข้าไปดู ว่าคืออะไรนะคะ แล้วเพื่อนก็มาเล่าให้ฟังด้วย” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564)

ด้านนักเรียนอีกรายเล่าถึงเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเพื่อนที่ส่งผลโดยตรงต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนรายนี้ว่าเป็นเพราะเพื่อนรุ่นพี่มาชวนให้ไปร่วมชุมนุมว่า “ตอนนั้นมันมีมือบ ครั้งแรกของ Free Youth เราก็เหมือนว่าพี่ๆในจังหวัด พี่ในโรงเรียนเขาก็เกิดความสงสัยว่าทำไมในจังหวัดเรา ไม่มีแบบนั้นบ้าง ทั้ง ๆ ที่เราก็ไม่ได้ห่างจากกรุงเทพฯ มาก แล้วเขาก็เหมือนตั้งกลุ่มกันขึ้นมา แล้วมีเพื่อนหนูนะคะลากหนูเข้าไป แล้วหนูก็ไม่รู้เรื่องอะไรเท่าไร” นักเรียนรายนี้ตอบว่า “ตั้งแต่มีมือบ Free youth ครั้งแรกก็เริ่มสนใจแล้ว ก็พอมาได้เป็นแกนนำก็ต้องรู้เกี่ยวกับอะไรพวกนี้อยู่แล้ว ก็เลยหาหนังสือมาอ่าน บทความ หรือคุยกับคนนั้นคนนี้ จากหนังสือ หรือ Twitter ที่เค้า มีของพรรคอนาคตใหม่ หรือบางทีก็ประชุมสภา ก็ดูบ้างอ่านบ้าง แล้วแต่” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564) ขณะที่ นักเรียนแกนนำอีกรายเล่าว่าความสนใจทางการเมืองของตนเองเริ่มต้นจากเพื่อน ภายหลังจากที่เพื่อนที่สนใจการเมืองนำเรื่องราวต่าง ๆ มาเล่าให้ฟังแล้วก็ทำให้ตนเองเกิดความรู้สึกร่วมและอยากมีส่วนร่วมกับกิจกรรม “ต้องให้เครดิตพี่ที่ทำสารวัตรนักเรียนคนนั้นด้วย เพราะคนนั้นแหละที่จำเอาคำว่า ‘จ๊า’ มาเล่นกับเราวันนั้น” (สัมภาษณ์ น.ส.พ.ก., 5 ก.พ. 2565)

ด้านนักเรียนอีกรายเล่าว่าความสนใจทางการเมืองของตนเกิดขึ้นหลังจากที่เห็นเพื่อนของเพื่อนอีกที นักเรียนรายนี้เล่าว่าแต่ก่อนนั้นยังไม่มียุทธศาสตร์ในโรงเรียนขึ้น จึงไม่รู้ว่าเพื่อนๆ ในโรงเรียน

คิดอย่างไรกัน แต่พอมีกลุ่มขึ้นมาทำให้รู้ว่ามีคนไม่พอใจเรื่องหมอบกราบเหมือนกัน “หนูเห็นในไอจีสตอรี่ของเพื่อนของเพื่อนอีกที เขาแชร์สตอรี่เรื่องไม่เห็นด้วยกับการหมอบกราบแล้วเราก็รู้สึกสนใจก็เลยถามเพื่อนว่าคนนี้เป็นใครก็เลยเริ่มตามไอจีของเขาค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.ซี, 1 ส.ค.2564) ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวในทำนองเดียวกันว่าได้เห็นโพสต์ของเพื่อนโรงเรียนเดียวกันที่เชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมชูกระดาษเปล่าผ่านไอจีสตอรี่ก็รู้สึกสนใจ จึงเข้าร่วมกิจกรรมด้วย ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวเช่นเดียวกันว่าความสนใจทางการเมืองเกิดขึ้นหลังจากเพื่อนๆในกลุ่มเริ่มคุยกันเรื่องความเป็นไปของบ้านเมืองมากขึ้น จึงสนใจติดตามข่าวสารบ้างเพราะ ไม่เช่นนั้นจะคุยกับเพื่อนไม่รู้เรื่อง (สัมภาษณ์ น.ส.ต., 5 ก.พ.2565)

จากบทสัมภาษณ์ของครูผู้สอนรายหนึ่งกล่าวในทำนองเดียวกันว่าเพื่อนมีอิทธิพลต่อความสนใจทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนอย่างมาก โดยยกตัวอย่างเหตุการณ์เมื่อครั้งที่มีการชุมนุมม็อบกิจกรรมจัดชุมนุมบริเวณด้านข้างโรงเรียน นักเรียนบางรายได้ยกมือขออนุญาตไปร่วมการชุมนุมซึ่งเมื่ออนุญาตก็มีนักเรียน 30 กว่าคน จาก 40 กว่าคน ที่ออกไปร่วมชุมนุม เหลืออยู่ที่ห้องราว 10 คนเท่านั้น “วันนั้นเด็กขออนุญาตครูหนูขอไปร่วมชุมนุม ซึ่งมันเป็นคาบเรียนที่ผมสอนนะครับผมก็ โปะซะเยอะ (หัวเราะ) คือผมก็บอกว่า มันจะมีคนอยากไปกับคนที่อยากเรียน ผมก็เลยบอกว่าใครไป ก็ให้เขียนสิ่งที่พบเห็นในการชุมนุมครั้งนั้น... ก็มีนักเรียนออกไปเยอะเหมือนกันออกไปมากกว่าครึ่งห้อง... ก็เหลืออยู่ประมาณ 10 กว่าคน...” (สัมภาษณ์ ครูน่าน, 6 กรกฎาคม 2565)

กลุ่มที่ส่งผลโดยอ้อม (indirect effect) เพื่อนกลุ่มนี้มักจะส่งอิทธิพลต่อความรู้สึกสนใจศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของเพื่อนนักเรียนในลักษณะที่ไม่ตั้งใจ เนื่องจากเพื่อนกลุ่มนี้มักจะไม่ได้เชิญชวนกลุ่มนักเรียนให้เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ โดยตรง แต่อาจวิพากษ์วิจารณ์การเมืองแบบกระเทียบกระเที้ยบชว่นให้สงสัย หรือวิพากษ์วิจารณ์ล้อเลียนตัวบุคคลให้รู้สึกเสียหน้าเสียใจจนนำไปสู่การตั้งคำถาม อันนำไปสู่ความพยายามแสวงหาคำตอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้นกับตัวเองและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

ยกตัวอย่างนักเรียนรายหนึ่งที่เล่าว่าความรู้สึกสนใจเรียนรู้ทางการเมืองกระทั่งนำมาสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของตนเองในเวลาต่อมานั้น เป็นเพราะเพื่อนในชั้นเรียนล้อเลียนว่าตนเองเป็นเสื้อแดง ขณะที่ครูและเพื่อนในห้องเรียนซึ่งขณะนั้นสนับสนุนกลุ่มเสื้อเหลืองได้วิจารณ์การที่ครอบครัวของนักเรียนรายนี้สนับสนุนเสื้อแดงว่าเป็นกลุ่มที่คิดผิดเพราะเสื้อแดงนั้นเผาบ้านเผาเมืองและทุจริตคอร์รัปชันโดยยกเรื่องการจำนำข้าวมากล่าวถึง ซึ่งเมื่อนักเรียนรายนี้สอบถามว่า

เผาบ้านเผาเมืองคืออะไร เพื่อนก็ตอบไม่ได้ แต่ยังไม่หยุดที่จะย้าว่าเสื้อแดงเผาบ้านเผาเมืองและจํานำข้าว กระทั่งนักเรียนรายนี้จะต้องศึกษาเรื่องจํานำข้าวด้วยตนเอง “หนูก็เลยรู้สึกสนใจการเมืองแล้วก็สนใจการเมืองมาตั้งแต่ตอนนั้นเพราะว่าอยากรู้ว่าเราผิดจริง ๆ หรือ เพราะว่าจริง ๆ ความจริงมันคืออะไรแล้วตอนช่วง ม.ต้น หนูก็เลยกลายเป็นคนเหมือนจะเนิร์ดการเมืองไปเลย คือคุยกับใครก็เหมือนจะไม่รู้เรื่อง...แล้วพอเข้าม 4 หนูก็เลยไปสมัครแข่งกฎหมายเข้าชมรมกฎหมายแล้วก็พอหนูอยู่ตอนช่วง ม.4 รุ่นพี่ในชุมนุมไม่มีใครอยากทำต่อหนูก็เลยขอลงเลือกตั้งประธานชมรมไปเลยแล้วก็เลยได้เป็นประธานมาจนถึงตั้งแต่ตอนนั้นจนถึงตอนนี้” นักเรียนรายนี้กล่าว (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564)

2) ครู

ครูนับเป็นอีกแหล่งข้อมูลสำคัญที่ส่งผลต่อความสนใจและการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของครูผู้สอนซึ่งส่งผลต่อความรู้สึกสนใจและต้องการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนนั้นก็อาจเป็นไปได้ทั้งแรงกระตุ้นทางบวกและแรงกระตุ้นทางลบขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของครูผู้สอน

โดยแรงกระตุ้นทางบวกในที่นี้คือการที่ครูผู้สอนทำให้นักเรียนสนใจเรียนรู้ทางการเมืองผ่านการมอบความรู้ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้สึกสนใจ หรือใช้กระบวนการเรียนรู้แบบคิดวิเคราะห์เพื่อสร้างให้นักเรียนต้องการศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง ซึ่งมักจะเกิดกับครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง เนื่องจากครูกลุ่มนี้มักจะมีมุมมองการเมืองที่มองว่าคนเท่ากัน มนุษย์ทุกคนไม่เพอร์เฟกต์ (imperfect) มีความเชื่อในการใช้เหตุผลและตั้งคำถามกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างจากครูกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีแนวโน้มจะไม่ตั้งคำถามต่อสิ่งที่สืบทอดกันมาและพร้อมที่จะถ่ายทอดชุดความคิดนั้นไปยังคนรุ่นสู่รุ่น ทำให้ครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงมักนำเอาเนื้อหาประวัติศาสตร์ ปรัชญาการเมืองนอกตำราเรียนมากล่าวถึง ซึ่งสามารถกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจและต้องการศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมาได้มากกว่า นอกจากนั้นด้วยทัศนคติและท่าทีตลอดจนแนวคิดอุดมการณ์ที่สอดคล้องกันเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยซึ่งเน้นไปที่ประชาธิปไตยสากลในเรื่องสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกทางการเมือง จึงทำให้ครูกลุ่มนี้ได้รับความไว้วางใจจากนักเรียนเข้าหาเพื่อปรึกษาและขอคำแนะนำมากกว่าครูกลุ่มอนุรักษ์นิยม จึงทำให้ครูกลุ่มนี้มีอิทธิพลทางความคิดในลักษณะของการสร้างแรงกระตุ้นด้านบวกให้กับนักเรียนต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนมากกว่าครูกลุ่มอนุรักษ์นิยม

ส่วนแรงกระตุ้นทางลบในที่นี้หมายถึงพฤติกรรมของครูผู้สอนในเชิงที่กดทับสิทธิเสรีภาพ เช่น จับกร้อนผม ลงโทษเมื่อนักเรียนทำผิดระเบียบ ตัดคะแนนเพื่อปรับพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้มักปรากฏในครูกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มักมีมุมมองว่านักเรียนไม่มีความสามารถในการวิเคราะห์และเชื่อคนง่าย ทำให้ท่าทีของครูกลุ่มนี้มักจะทำตามกฎระเบียบของตนเองอย่างเคร่งครัด เนื่องจากต้องการรักษาระเบียบวินัยของทางโรงเรียนไว้มากกว่าจะรับฟังความต้องการของนักเรียนอย่างตั้งใจ เพื่อแสวงหาหนทางประนีประนอมเพื่อส่งเสริมสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมของนักเรียนตามหลักประชาธิปไตยสากล ขณะที่ พฤติกรรมของครูบางรายก็มีการแสดงออกที่ไม่เป็นธรรม ใช้ถ้อยคำที่ไม่สุภาพดูถูกเหยียดหยามนักเรียน และบางทีก็ไม่สามารถตอบคำถามที่นักเรียนสงสัยให้น่าฟังหรือได้รับการยอมรับได้ พฤติกรรมเหล่านี้ของครูผู้สอนล้วนแล้วแต่เป็นแรงกระตุ้นด้านลบที่สามารถผลักดันให้นักเรียนตั้งคำถามต่อพฤติกรรมเหล่านั้น กระทั่งเกิดความรู้สึกสนใจและเข้าไปศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมาได้

3) ครอบครัว

แม้ว่านักเรียนส่วนใหญ่จะให้สัมภาษณ์ว่าครอบครัวไม่ได้มีอิทธิพลทางความคิดต่อพวกเขา แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าครอบครัวยังมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยให้แก่เด็กนักเรียนในเวลาต่อมา ในฐานะสิ่งแวดล้อมหนึ่งที่สร้างประสบการณ์สะสมให้แก่เด็กนักเรียนซึ่งเป็นแรงกระตุ้นด้านบวกและด้านลบได้เช่นเดียวกับกรณีของครูผู้สอน

โดยกรณีของครอบครัวที่มีพ่อแม่หรือคนในครอบครัวเคยเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองกับกลุ่ม นปช. หรือกลุ่มเสื้อแดงมาก่อน ครอบครัวประเภทนี้มักจะมีการคุยเรื่องการเมืองที่บ้านและสนับสนุนการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียน ครอบครัวในลักษณะนี้นับเป็นแรงกระตุ้นด้านบวก เนื่องจากมีส่วนช่วยให้นักเรียนเกิดความสนใจและอยากเรียนรู้ทางการเมืองได้อยู่บ้าง ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งเล่าว่าตนเองเริ่มรู้ว่สนใจการเมืองตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โดยกล่าวว่าส่วนหนึ่งต้องยอมรับว่าครอบครัวมีส่วนเพราะที่บ้านจะมีการคุยเรื่องการเมืองกันอยู่เสมอ “ที่บ้านแทบจะคุยเรื่องการเมืองทุกวันเลยช่วงนั้น แล้วเราเองก็นั่งฟัง แล้วในช่วงเวลาเดียวกันพรรคอนาคตใหม่ก็จัดตั้งขึ้นไซ้ใหม่คะแล้วก็ เป็นพรรคที่เราารู้สึกว่าเราไม่เคยเห็นมาก่อนในพรรคการเมือง เราเห็นว่าเขานี้เจาะกลุ่มเป้าหมายว่าเป็นคนรุ่นใหม่เลย คนรุ่นใหม่แล้วก็ สส.ส่วนใหญ่ที่เห็นในตอนนั้นเป็นคนที่ยังอายุน้อยอยู่ คือแทบจะพอกๆกับหรืออายุน้อยกว่าคุณพ่อคุณแม่เราด้วยซ้ำ แล้วเขาก็เข้าถึงความเป็นคนรุ่นใหม่แบบแท้จริงเลย ก็คือ เขาสามารถปลุกกระดมคนที่อยู่ในวัยเรียนแม้

จะเป็นนักเรียนมัธยมหรือเรียนในระดับอุดมศึกษา ทำให้เราสนใจการเมืองมากขึ้นเรื่อย ๆ และนี่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เราสนใจการเมือง” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564)

ด้านครอบครัวที่แม้จะไม่ได้เป็นสื่อแดงแต่ก็สนับสนุนการเคลื่อนไหวของนักเรียนก็มีเช่นกัน ซึ่งครอบครัวประเภทนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือครอบครัวที่อนุญาตให้นักเรียนพูดการเมืองในบ้านได้แต่ไม่ได้มีลักษณะจริงจัง เป็นเพียงลักษณะของการบ่นถึงการทำงานของรัฐบาล พูดถึงการเมืองทั่วไป เช่น เรื่องของการเลือกตั้ง ประเด็นเรื่องการทุจริตต่าง ๆ เป็นต้น ครอบครัวประเภทนี้จะไม่ค่อยมีอิทธิพลต่อการสร้างความรู้สึกรักสนใจให้นักเรียนมากนักแต่ก็ไม่ได้ปิดกั้นหรือสร้างแรงกระตุ้นด้านลบที่จะกลายเป็นแรงผลักดันกลับให้นักเรียนสนใจการเมืองมากขึ้น ดังกรณีของนักเรียนรายหนึ่งที่เราว่าที่บ้านไม่ได้สนใจการเมืองหรือพูดคุยเรื่องการเมืองมากนัก มีการพูดคุยกันบ้างแต่ก็ไม่ได้ทำให้ตื่นตัวทางการเมืองกระทั่งเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมือง แต่ถึงอย่างนั้นครอบครัวของนักเรียนรายนี้ก็ไม่ได้ห้ามการแสดงออกทางการเมือง เพียงแต่บอกให้ระมัดระวังตัวเท่านั้น “ที่บ้านแทบไม่พูดเรื่องการเมืองเลยแค่ตั้งแต่จำความได้อาจจะเป็นเพราะว่าช่วงที่อยู่กับพ่อแม่เป็นช่วงที่เด็กและตอนนั้นเราไม่ได้สนใจอะไรมาก ก็จำได้ว่ามีพูดถึงบ้างว่านายคนนี้แบบนี้นะ ไอ้ผู้บริหาร ทำนโยบายแบบนี้ละ คุยกันแบบเหมือนกับเป็นเรื่องนึ่งในโต๊ะอาหาร แต่ถามว่าจริงจังไหม มีสีมีข้างไหมมันก็ไม่ได้จริงจังขนาดนั้นนะคะ ที่ออกมาชุมนุมแม่รู้คะ แม่ก็จะบอกว่าต้องเซฟตัวเองนิดนึงนะ อะไรที่มันทำให้ตัวเองเดือดร้อนนะบางครั้งแม่ก็ช่วยไม่ได้ก็ต้องดูแลตัวเองด้วย” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 1 ส.ค.2564)

ขณะที่ครอบครัวอีกประเภทหนึ่งนั้นแม่พ่อแม่ไม่ได้เป็นสื่อแดงแต่ก็เห็นด้วยกับการที่นักเรียนต้องปกป้องสิทธิเสรีภาพ จึงพยายามอบรมให้นักเรียนไม่ให้ใครมารังแกตั้งแต่เด็กก็มีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ที่ตั้งคำถามและมีความกล้าแสดงออกตั้งแต่เด็กอันเป็นแรงกระตุ้นด้านบวกที่จะเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ง่ายขึ้นในระยะเวลาต่อมา ยกตัวอย่างเช่นนักเรียนรายหนึ่งที่เราถึงจุดตั้งต้นในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของตนเองว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้รับอิทธิพลจากครอบครัวที่สอนให้รักชาติสิทธิของตนเองตั้งแต่เด็ก อันมีส่วนส่งผลให้นักเรียนรายนี้ตั้งข้อสงสัยต่อประเด็นต่าง ๆ และปกป้องสิทธิของตนเองได้อย่างชัดเจนขึ้นเมื่อศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 ว่า “ครอบครัวตั้งแต่อนุบาล ประถม แม่กับพ่อจะบอกว่าไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นที่โรงเรียนก็อย่าไปยอมเพราะเป็นการรักชาติสิทธิ คือ ตอนเย็นประถมผมเรียนพิเศษแต่ผมไม่เรียนที่โรงเรียน แต่ไปเรียนข้างนอกแทนทำให้ครูประจำชั้นไม่พอใจ เพราะไม่ได้เปอร์เซ็นต์ขาดรายได้ไป

ระหว่างปีการศึกษาเขาจะแตกตื่นเรวว่าไปเรียนที่อื่น พอเอาไปแล้วให้แม่ฟัง แม่ก็บอกว่าถ้าเราไม่ได้ทำอะไรผิดไม่ต้องไปยอม เพราะว่าเราไม่ได้ทำอะไรผิด...” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

สุดท้ายเป็นครอบครัวประเภทที่ไม่สนับสนุนให้นักเรียนแสดงออกทางการเมือง ไม่ว่าจะด้วยความเห็นห่วงหรืออาจจะด้วยอุดมการณ์ของพ่อแม่แตกต่างจากกลุ่มที่ออกมาเรียกร้องทางการเมือง ขณะนั้น ซึ่งครอบครัวลักษณะนี้จะกลายเป็นแรงกระตุ้นด้านลบที่ส่งผลเป็นมุกกลับผลักดันให้นักเรียนสนใจและต้องการศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมาได้

ยกตัวอย่างเช่น ครูผู้สอนรายหนึ่งเล่าถึงประสบการณ์เกี่ยวกับครอบครัวของนักเรียนที่ตนเองได้สัมผัสและจากที่ได้แลกเปลี่ยนกับเพื่อนครูด้วยกันว่า “อันนี้เป็นเคสที่เพื่อนเล่าให้ฟัง คือเด็กที่บ้านได้รับการสั่งสอนมาว่าถ้าวันไหนคุณเดินทางไปม็อบแสดงว่าคุณเลี้ยงดูตัวเองได้แล้ว ครอบครัวจะไม่อุปถัมภ์ อะไรแบบนี้ เขาก็ค่อนข้างจะฟังครอบครัวเขาก็จะไม่ออกนอกกลุ่มนอกรทาง” ครูรายเดียวกันนี้กล่าวต่อว่ามีเช่นกันที่กรณีครอบครัวไม่เห็นด้วยกับการชุมนุมของนักเรียนแต่กลายเป็นว่าเป็นสิ่งกระตุ้นนักเรียนให้ออกมาชุมนุมเพิ่มมากขึ้นว่า “...แต่ในขณะเดียวกันบางครอบครัวเด็กก็มีไม่พอใจคุณพ่อ คือผมจำไม่ได้แล้วว่าเขาโพสต์อะไร แต่เราทักไปถามเขาว่าเป็นอะไร คือเขาก็บอกว่าพ่อไม่เข้าใจเขา คือเขาเชียร์กลุ่มผู้ชุมนุมแล้วพ่อเขาก็จะเป็นอีกด้าน ก็ทะเลาะกันประจำเขาก็เลยรู้สึกที่บ้านไม่ค่อยเข้าใจเขา แม้กระทั่งเด็กที่อยู่กลุ่มแกนนำที่ผมเคยเป็นที่ปรึกษาพ่อแม่เขาก็พูดอยู่ตลอดว่าหยุดเถอะอย่าไปเลย แต่ว่าเขายังคงขับเคลื่อนดำเนินงานของเขาต่อไป ก็คิดว่าครอบครัวคงมีอิทธิพลส่วนหนึ่งแต่สุดท้าย เมื่อถึงจุด ๆ หนึ่งเขาก็จะมีแนวคิดเป็นของตัวเอง อิทธิพลของครอบครัวก็คืออยู่ได้ในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น” (สัมภาษณ์ ครูกลม, 1 กรกฎาคม 2565)

มีบางกรณีที่ครอบครัวดูจะไม่สนับสนุนให้นักเรียนออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองและไม่แม้แต่จะสนับสนุนให้มีการพูดคุยเรื่องการเมืองภายในบ้าน หรือมีพฤติกรรมที่กดทับไม่เท่าเทียม ครอบครัวประเภทนี้ในทางปฏิบัตินับเป็นอีกหนึ่งสภาพแวดล้อมที่ทำให้นักเรียนสามารถสนใจการเมืองได้ในทางกลับกัน ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนรายหนึ่งที่แม่จะปฏิเสธว่าครอบครัวไม่มีส่วนต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของตน แต่ถึงอย่างนั้นครอบครัวก็มีอิทธิพลทางอ้อมต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมาอันเป็นผลมาจากการปฏิบัติของครอบครัวที่มักเอาใจลูกชายมากกว่าลูกสาวและมักจะกำหนดกะเกณฑ์กับลูกสาวมากกว่าลูกชาย ดังบทสัมภาษณ์ที่ว่า “ครอบครัวไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือพ่อแม่ค่อนข้างไม่ได้สนับสนุนในเรื่องนี้เท่าไร มันมาจากที่เราเกิดข้อสงสัยว่าทำไมเราถูกสั่งให้ตัดผมสั้น เราก็เลยมาคิดว่ามันเป็นเพราะพาวเวอร์ของการที่เราต้อง ก้มหัวต่อเผด็จ

การ...หนูก็ตั้งคำถามว่าทำไมผู้หญิงถึงจะต้องอย่างนี้น้อย่างนั้น มันเป็นความกดขี่ จะถามว่าครอบครัว กดขี่หนูใหม่ก็ไม่ใช่นะคะ มันมาจากประสบการณ์ของเพื่อนด้วย แล้วก็จากในโรงเรียนด้วย ผู้ชาย มักจะได้สิ่งที่ดีมากกว่าผู้หญิง” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่พ่อแม่หรือคนในครอบครัวเคยเข้าร่วมชุมนุมทางการเมืองกับ กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่เรียกกันว่ากลุ่มเสื้อเหลือง ซึ่งโดยมากจะไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียน บางรายก็กีดกันไม่ให้นักเรียนแสดงออกทางการเมืองและถึงขั้นทำร้ายร่างกายนักเรียนโดยไม่ตั้งใจก็มี ครอบครัวประเภทนี้แม้จะไม่ได้สนับสนุนเรื่องการเรียนรู้ คุณค่าประชาธิปไตยโดยตรงแก่นักเรียน แต่การกระทำที่มีลักษณะกดทับท่ามกลางกระแสทางการเมืองที่ต้องการเรียกร้องเสรีภาพ กลับกลายเป็นเชื้อไฟที่สุ่มใจนักเรียนให้เกิดความรู้สึกคับข้องใจ และนำไปสู่การศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา ยกตัวอย่างนักเรียนรายหนึ่ง ที่เล่าว่านับตั้งแต่ที่ตนเองได้รับฟังเรื่องราวทางการเมืองจากเพื่อนก็ทำให้รู้สึกโกรธมาก จึงนำเรื่องดังกล่าวไปคุยกับแม่และนำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้งกันในเวลาต่อมา “...ผมบอกไว้ก่อนนะครับ คือคุณแม่กับผมเนี่ยมุมมองทางการเมืองจะไม่เหมือนกัน คือส่วนตัวผมก็จะเป็นอนาคตใหม่ใช้ไหมครับที่ จะเป็นคนรุ่นใหม่ไฟแรง แต่คุณแม่ก็จะเป็นพลังประชารัฐ ... ตอนนั้นผมก็ทะเลาะกับคุณแม่หนักมาก เลยครับ...” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564) ด้านแกนนำอีกรายหนึ่งเล่าในทำนองเดียวกันว่าที่บ้าน คุยการเมืองเช่นกันแต่ว่ามักจะจบลงด้วยการทะเลาะกัน “คุยค่ะ ก็ติกันบ้างค่ะ แต่ว่าเขาก็เป็นความคิด เก่าอยู่ค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.น., 30 ก.ค.2564)

6.2 เนื้อหาโดยรวมของแหล่งข้อมูล

เหล่านี้คือแหล่งข้อมูลที่นักเรียนอ้างว่ามีส่วนทำให้พวกเขาเริ่มสนใจและอยากเรียนรู้ทางการเมืองด้วยตนเองในเวลาต่อมา เมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่าเนื้อหาจาก แหล่งข้อมูลที่นักเรียนเลือกที่จะเข้าถึงเพื่อศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองนั้นแตกต่างจาก เนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียน ไม่ว่าจะเป็นชุดข้อมูลที่ทำให้เกิดความรู้สึกสนใจการเมือง และชุดข้อมูลที่ผู้เรียนเข้าไปศึกษาด้วยตัวเองในระยะเวลาต่อมา

จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าชุดข้อมูลที่เป็นจุดตั้งต้นกระตุ้นความสนใจของนักเรียนก็คือ ชุดข้อมูลที่เริ่มมีการกล่าวถึงอย่างมากมายในเวลานั้น ซึ่งจำแนกออกได้เป็น กลุ่มที่กล่าวถึงเรื่อง การเลื่อนเลือกตั้งในปี 2562 กลุ่มที่กล่าวถึงเรื่องการยุบพรรคอนาคตใหม่ กลุ่มที่กล่าวถึงความดีของประสิทธิภาพทางการเมืองของรัฐบาลที่นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่มาจาก

การรัฐประหาร ความไม่คุ้มค่างับภาษีประชาชน ซึ่งคำอธิบายเหล่านี้ปรากฏขึ้นมาเป็นชุดคำอธิบายแรกๆที่ทำให้นักเรียนเริ่มสนใจการเมือง โดยภายหลังเริ่มติดตามประเด็นการเมืองก็พบชุดข้อมูลที่มีการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองด้วยชุดทฤษฎีที่ไม่มีอยู่ในแบบเรียน เช่น แนวคิดประวัติศาสตร์วิพากษ์ ที่นำไปสู่การตั้งคำถามกับชุดประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอในแบบเรียนว่าเนื้อหาบางอย่างหายไป ชุดข้อมูลที่นำเสนอเป็นจริงเพียงใด และเป็นการนำเสนอข้อมูลด้านเดียวหรือไม่ ซึ่งแนวคิดแบบวิพากษ์นี้ได้นำไปสู่การรื้อถอนคำอธิบายหลายชุดข้อมูลที่เคยลงหลักปักฐานแต่เดิมเช่น เรื่อง ประวัติศาสตร์เดือนตุลาคมที่หายไป ประวัติศาสตร์ของประชาชนที่หลากหลาย เป็นต้น

เรื่องดังกล่าวขยายผลไปสู่คำอธิบายเรื่องอำนาจนิยม ซึ่งถูกนำมาเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่นักเรียนพบเจอในชีวิตประจำวันต่าง ๆ เช่น เรื่องทรงผมนักเรียน การแต่งกายด้วยชุดนักเรียน บทบาทของเพศที่หลากหลาย (LGBTQ+) และเรื่องบทบาทของผู้หญิงในสังคม (Feminist) ที่ส่งผลให้นักเรียนจากเดิมที่ไม่เคยตั้งคำถามกับสิ่งที่ตนเองประสบพบเจอในชีวิตประจำวันเกิดกลายเป็นการตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านั้นและติดตามศึกษาทำความเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพของตนเองจากประเด็นดังกล่าว นำมาสู่ชุดความเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพ การลดทอนสิทธิเสรีภาพ การที่ผู้คนเท่ากันในเวลาต่อมา

จอห์น วิญญู กับรายการของเขาที่ชื่อว่า “เจาะข่าวตื้น” ได้รับการกล่าวถึงโดยนักเรียนจำนวนหนึ่งว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่ทำให้พวกเขาเกิดความรู้สึกสนใจการเมืองและอยากศึกษาเรียนรู้ทางการเมืองขึ้นมาด้วยตนเอง เกี่ยวกับรายการเจาะข่าวตื้นนั้น ณิชพงศ์ เทียนดี ให้สัมภาษณ์ในการเสวนา Do it Better Talk (DIB Talk) ครั้งที่ 3 ของ บริษัท ป่าสาละ จำกัด เมื่อ 28 พฤศจิกายน 2558 ว่า “เจาะข่าวตื้น” (ดูถูกสติปัญญา) (ThaiPublica, 4 ธันวาคม 2558) เริ่มแรกเป็นรายการที่เผยแพร่ผ่าน iHere TV ก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็น Spokedark TV ถือว่าเป็นสื่อออนไลน์ในยุคแรกๆ ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดย วิญญู วงศ์สุรวัฒน์, จรรยา วงศ์สุรวัฒน์, วรชาติ ธรรมวิจิตร, นภัสสร บุรณศิริ และ ณิชพงศ์ เทียนดี เจาะข่าวตื้น (ดูถูกสติปัญญา) เป็นรายการคุยข่าวที่หยิบยกประเด็นสถานการณ์บ้านเมืองหรือเรื่องที่กำลังได้รับการพูดถึงอย่างมากในขณะนั้นมาเล่าในรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างเนื้อหาสาระและความสนุก รายการสร้างสีสันด้วยการประชดประชันเสียดสีสังคม และตอกย้ำให้คนดูจดจำด้วยลีลาท่าทางแบบกวนๆ เริ่มต้นเผยแพร่เมื่อปี 2554 ซึ่งในช่วงนั้นนับเป็นสื่อเพียงไม่กี่ช่องที่เริ่มกล้าแตะประเด็นทางการเมืองและวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลโดยตรงไปตรงมา ประเด็นไหนมาแรง เรื่องไหนต้องใส่ใจ เจาะข่าวตื้นจะรวบรวมมาให้เข้าใจง่าย แผ่ขยายประเด็นให้ดึงดูดด้วยภาษาแสบทรวงและเสียดสี แฝงการประชดประชันแต่ก็ตั้งคำถามได้หนักแน่น

จอห์น วิญญู เล่าถึงความเป็นมาของรายการเจาะข่าวต้นว่าเป็นเพราะเขามองเห็นปัญหาเชิงโครงสร้างไวกว่าคนอื่น ๆ ในรุ่นเดียวกัน สืบเนื่องจากเหตุการณ์ที่เขาถูกเก็บภาษีย้อนหลัง จึงทำให้เริ่มตั้งข้อสงสัยว่าภาษีที่เก็บไปจากประชาชนนั้นนำไปใช้ทำอะไรบ้าง จึงเริ่มศึกษาเรื่องดังกล่าว “เริ่มสงสัยว่าภาษีที่จ่ายถูกใช้ไปทำอะไร เราโชคดีที่รู้ตัวเร็ว เลยคิดว่าจะทำยังไงให้คนรุ่นเดียวกันหรือคนที่เด็กกว่า ... หันมาสนใจข่าวหรือสิ่งที่มันเกิดขึ้นในสังคมบ้าง เลยตัดสินใจคุยกับโรซี่ (จรรยา วงศ์สุรวัฒน์-พี่สาว)” (ThaiPublica, 4 ธันวาคม 2558) (โชติรส นาคสุทธิ์, ม.ป.ป.) ดังนั้น คลิปแรกของรายการเจาะข่าวต้น (ดูถูกสติปัญญา) จึงเป็นการวิจารณ์เรื่องการใช้ภาษีและงบประมาณของภาครัฐ เช่น กระทรวงกลาโหมที่เพิ่มมากขึ้นแทบทุกปี ปิดท้ายด้วยการจิกกัดว่าประเทศไทยกำลังจะปรบกับใครกัน ซึ่งชวนให้ตั้งคำถามและกัดเซาะความน่าเชื่อถือของภาครัฐไปในเวลาเดียวกัน

เมื่อพิจารณาเนื้อหาที่อยู่ในรายการเจาะข่าวต้นจะพบได้ว่ามีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐบาล เช่น การแก้ไขปัญหาน้ำท่วมจะให้ใครมาแก้ไขดี จะรอให้รัฐบาลมาแก้ไขดีหรือไม่และจิกกัดต่อว่าหากรอรัฐบาลรับรองต้องรอไปอีกนาน “รับรองเลยครีบล่ารอนจนหลานคนเล็กมีเมียแล้ว ก็ยังคงแก้ไขไม่เสร็จหรือครับ” (SpokeDarkTV, 10 ธ.ค. 2554) มีการวิจารณ์นโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล เช่น นโยบายประชานิยม การปรับราคาสินค้า การดำเนินแก้ไขปัญหาดัง ๆ อย่างล่าช้า การค้ากำไรเกินควร คติความต่าง ๆ ของผู้นำประเทศ ความซับซ้อนของการโยกย้ายตำแหน่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องงบประมาณและภาษีนับเป็นประเด็นหลักที่ช่องนี้วิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งเป็นไอดีเดียวที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกับประเด็นที่นักเรียนรุ่นนี้มักกล่าวถึงเมื่อมีการแสดงออกทางการเมืองที่มักจะหยิบยกเรื่อง “ภาษี” มากแล้วเชื่อมโยงไปสู่ความไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหารซึ่งตรวจสอบไม่ได้

ในงานของ กานต์ ชิวสาธน์ เรื่องปรากฏการณ์ล้อเลียนเสียดสีข่าวในรายการทีวีออนไลน์ “เจาะข่าวตื้น” (2566) ชี้ให้เห็นว่าความน่าสนใจของรายการอยู่ที่กลวิธีในการนำเสนอที่น่าสนใจของพิธีกรที่มักจะมีการใช้ภาษาและลีลาท่าทางที่ยียวนล้อเลียน เนื้อหาของข่าวที่เลือกนำมาเสนอมักจะถูกเสียดสีถึงความมีเงื่อนไขต่าง ๆ ในประเด็นข่าวเหล่านั้น ทำให้แม้เนื้อหาสาระของข่าวจะสอดคล้องกับสื่อกระแสหลักแต่มุมมองในการนำเสนอของรายการเจาะข่าวตื้นกลับแตกต่างออกไป เนื่องจากจะมีการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมและเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อชี้ให้เห็นเงื่อนไขบางอย่างที่อยู่ภายใต้ปฏิบัติการหรือนโยบายต่าง ๆ ของภาครัฐ องค์กร หน่วยงาน หนึ่งของผู้ก่อตั้งกล่าวถึงรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาสาระของช่อง Spokedark TV ว่าเป็นการมุ่งนำเสนอความคิดเนื้อหาสาระต่าง ๆ โดยเคลือบฉาบไว้ด้วยเปลือกของอารมณ์ขันเพื่อวิพากษ์วิจารณ์สังคม การเมือง วัฒนธรรม สร้างความสนุกให้กับผู้ที่เข้ามารับฟัง

หนังสือเป็นอีกแหล่งข้อมูลที่ได้รับการกล่าวถึงบ่อยครั้งว่ามีส่วนต่อการสร้างความสนใจศึกษาการเมืองและคุณค่าประชาธิปไตยให้กับนักเรียน โดยหนังสือที่ได้รับการกล่าวถึงซ้ำ ๆ จากนักเรียนจำนวนหนึ่งก็คือ “ขุนศึก ศักดินา และพลญาอินทรี” (2563) ซึ่งเขียนโดยณัฐพล ใจจริง ตีพิมพ์ในปี 2563 หนังสือเล่มนี้ดัดแปลงมาจากวิทยานิพนธ์เรื่องการเมืองไทยสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงครามภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2491-2500) และหนังสือเรื่องขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ (2556) ซึ่งเขียนโดยณัฐพล ใจจริง อีกเช่นกัน โดยเนื้อหาใจความหลักของทั้งสองเรื่องมีจุดเน้นที่คล้ายกันในการเผยให้เห็นความไม่ราบรื่นไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมือง การต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ เกิดขึ้นอยู่เสมอแม้ภายในกลุ่มเดียวกันและระหว่างบรรดากลุ่มทางการเมือง ความพยายามท้าทายอำนาจกลุ่มเก่าโดยกลุ่มอำนาจใหม่อย่างคณะราษฎร และความพยายามรักษาอำนาจทางการเมืองของกลุ่มขุนนาง รวมไปถึงบทบาททางการเมืองของสถาบันพระมหากษัตริย์

สำหรับผู้อ่านที่เป็นนักเรียน พวกเขา มองว่าข้อมูลจากหนังสือนั้นทำให้พวกเขาอยู่ในสถานะ “ตื่นรู้” เนื่องจากได้รับข้อมูลใหม่ที่ต่างไปจากความรู้เดิม ประกอบกับมีหลักฐานต่าง ๆ มาทำให้เชื่อได้ว่าข้อมูลที่นำเสนอภายในเล่มเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริงหรืออย่างน้อยก็เป็นเรื่องที่น่าเชื่อว่ามีมูล แม้ว่าในเวลาต่อมาหนังสือทั้ง 2 เล่ม จะถูกฟ้องร้องโดย ม.ร.ว.ปรียานันทนา รังสิต เมื่อ 5 มีนาคม 2565 เรียกค่าเสียหาย 50 ล้านบาท โดยให้เหตุผลว่าข้อความบางตอนที่ปรากฏอยู่ในหนังสือบิดเบือนความจริงสร้างความเสียหายให้แก่ต้นราชสกุลรังสิต ตนในฐานะหลานของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร จึงฟ้องร้องจำเลย 6 คน ประกอบด้วย นายณัฐพล ใจจริง รองคณบดีฝ่าย

กิจการนักศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ผู้แต่งหนังสือ “ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ” และ “ขุนศึก ศักดินาและพญาอินทรี”, นางกุลลดา เกษบุญชู มีดี อดีตอาจารย์ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, น.ส.อัญชลี มณีโรจน์ หัวหน้าส่วนสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, และนายธนาพล อิวสกุล บรรณาธิการบริหารสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน ในฐานะความผิดละเมิดไขข่าวด้วยข้อความฝ่าฝืนความจริง (ผู้จัดการออนไลน์, 8 มี.ค. 2564) แม้ในเวลาต่อมา เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2566 ม.ร.ว.ปรียานันทนา รังสิต ได้ถอนฟ้อง นางกุลลดา เกษบุญชู มีดี ไปแล้วคงเหลือเฉพาะคำฟ้องในส่วนของ นายธนาพล ใจจริง และพวก เท่านั้น (ผู้จัดการออนไลน์, 22 มิ.ย. 2566)

ขณะที่งานเรื่องระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิวัฒนาการรัฐไทย (2562) ของ กุลลดา เกษบุญชู มีดี ซึ่งได้รับการกล่าวถึงจากนักเรียนบางรายว่าเป็นอีกหนึ่งแหล่งข้อมูลที่พวกเขาเข้าถึงเมื่อทำการค้นคว้าเพื่อต้องการศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยจากประเด็นทางการเมืองที่ได้รับการกล่าวถึง และเป็นกระแสในขณะนั้น โดยเนื้อหาสาระของหนังสือเล่มนี้ค่อนข้างมีความคล้ายคลึงกับงานเรื่อง ขุนศึก ศักดินา และพญาอินทรี และ เรื่อง ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ ของ ธีรพล ใจจริง ในแง่ที่กล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะตัวแสดงทางการเมืองหนึ่ง ต่างไปตรงที่กล่าวถึงในบริบทของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สถาบันพระมหากษัตริย์จะต้องมีการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดภายใต้บริบทของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป

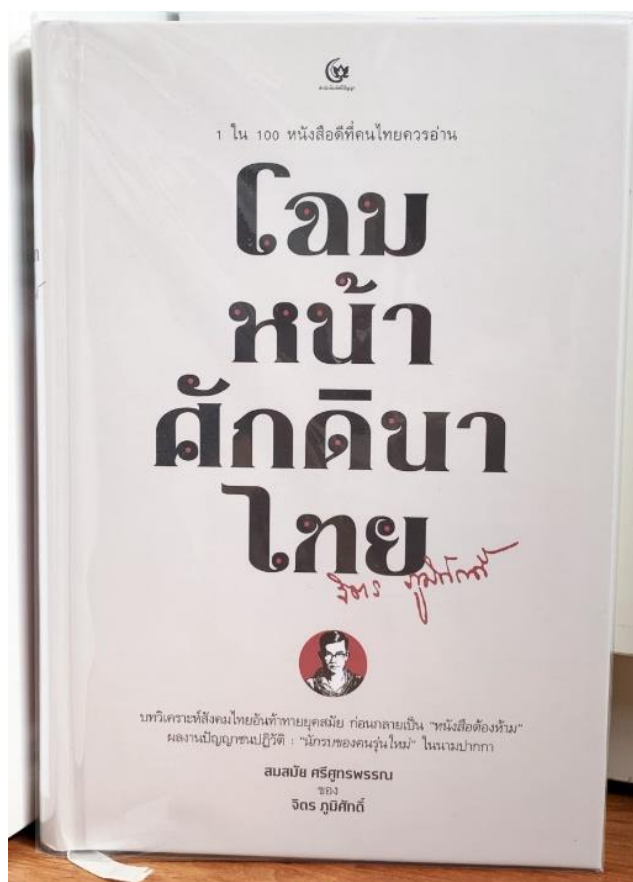
อันที่จริงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการเมืองนั้นได้รับการกล่าวถึงจากนักวิชาการฝ่ายอนุรักษนิยมอยู่เช่นกัน อาทิ ศาสตราจารย์กิตติคุณ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้เน้นย้ำถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยว่าต่างจากชาติอื่นในแง่ของความใกล้ชิดกับราษฎรและการเกื้อหนุนในสิ่งที่รัฐบาลไม่อาจดำเนินการให้แก่ราษฎรได้ อันถือเป็นพระราชอำนาจทางสังคมในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรที่พระองค์ทรงปฏิบัติได้ นอกเหนือจากพระราชอำนาจในการยับยั้งร่างรัฐธรรมนูญที่ทรงเห็นว่าบกพร่องหรือไม่สมควร (อิศรา, 26 ก.ย.2554) ด้าน ศาสตราจารย์พิเศษ ธงทอง กล่าวถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในแง่ที่มีวิวัฒนาการ มีความสามารถในการปรับตัวและประนีประนอมกับความเปลี่ยนแปลงด้วยสันติวิธี โดยยกตัวอย่าง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเลือกพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่พสกนิกรไทยเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเสียเลือดเนื้อ “เพราะพระองค์ไม่ต้องการให้คนไทยฆ่ากันเอง” เป็นต้น (สถาบันพระปกเกล้า, 25 สิงหาคม 2565)

จึงกล่าวได้ว่าบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ทางการเมืองนั้นได้รับการกล่าวถึงมาโดยตลอดจากนักวิชาการทุกฝ่าย ทว่าภายใต้จุดเน้นที่แตกต่างกัน แต่สำหรับกลุ่มนักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองแล้วพวกเขามีแนวโน้มจะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากชุดคำอธิบายเชิงสังคมนิยมและมาร์กซิสต์มากกว่า โดยผลงานที่ได้รับการกล่าวถึงว่ามีอิทธิพลทางความคิดต่อพวกเขาอย่างมากอีกชิ้นหนึ่งก็คือ ผลงานเรื่องโฉมหน้าศักดินาไทย ของ สมสมัย ศรีศูทรพรรณ หรือ จิตร ภูมิศักดิ์ (2517) ซึ่งงานชิ้นนี้เป็นการตั้งคำถามกับความเหลื่อมล้ำยากจนการเอารัดเอาเปรียบและความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม โดยนำแนวคิดของคาล มาร์กซ์ (Karl Marx) ในการวิเคราะห์แบบวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์มาใช้วิเคราะห์ “ความสัมพันธ์ในการผลิต” (productive relationship) การครอบครองปัจจัยการผลิตเท่ากับการครอบครองอำนาจและความสุขมาใช้ในการอธิบาย โดยชี้ให้เห็นความผิดปกติที่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวัน ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ซ่อนชั้น “ศักดินา” พยายามกล่อมเกล่าให้ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชามองว่าเป็นเรื่องปกติ และเพื่อให้ยอมรับการใช้อำนาจและไม่เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบของกลุ่มตน ยอมรับอำนาจของสถาบันพวกตนตลอดไปว่าเป็นธรรม ทั้งที่แท้จริงแล้วความร่ำรวยมั่งคั่งและอำนาจเหล่านั้นมาจากการถือครองปัจจัยการผลิตที่ไม่เท่ากัน เกิดจากการขูดรีดแรงงานและผูกขาดของกลุ่มเจ้าขุนมูลนาย ซึ่งหนังสือเรื่องโฉมหน้าศักดินาไทย และจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นหนังสือและผู้เขียนที่นักเรียนกล่าวถึงในแง่ของแหล่งข้อมูลที่พวกเขาเข้าถึงเมื่อตั้งต้นทำการศึกษาเรื่องการเมืองและคุณค่าประชาธิปไตยที่ทำให้พวกเขาเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากสิทธิเสรีภาพที่มีการอธิบายไว้ในแบบเรียน

โฉมหน้าศักดินาไทยนับเป็นผลงานที่นำแนวคิดมาร์กซิสต์มาใช้ในการวิเคราะห์สังคมไทยแบบที่ไม่มีนักวิชาการไทยรุ่นก่อนหน้าเคยทำมาก่อน (แต่เดิมเป็นแต่การแปลผลงานของคาร์ล มาร์ก ออกมาในแง่ทฤษฎี เช่น งานของกุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่องปรัชญาลัทธิมาร์กซิสม์ ซึ่งไม่ได้เจาะจงมายังระบบศักดินาของไทยดังเช่นจิตร ภูมิศักดิ์) โดยตีพิมพ์ครั้งแรกในชื่อ “โฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน” ในวารสารนิติศาสตร์ฉบับศตวรรษใหม่ พ.ศ. 2500 ก่อนที่ตีพิมพ์ครั้งที่สองใน พ.ศ. 2517 โดยกลุ่มนักศึกษาธรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ เชียงใหม่และรามคำแหง หนังสือฉบับนี้ได้รับการกล่าวถึงก่อนหน้าการเคลื่อนไหวทางการเมืองขนาดใหญ่ของนักศึกษาในช่วง 14 ตุลาคม 2516 และได้รับความนิยมยิ่งขึ้นหลังจากขบวนการนักศึกษาสามารถทำให้บุคคลสำคัญในรัฐบาลสามคน หรือที่เรียกกันว่า “3 ทหาราช” เดินทางออกนอกประเทศไปแล้ว ดังที่ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ กล่าวไว้ในสำรวจตลาดหนังสือหลังเดือนตุลาคม 2516 ว่า “โฉมหน้าศักดินาไทย ของ สมสมัย ศรีศูทรพรรณ (จิตร ภูมิศักดิ์) ในช่วงเวลาเพียงสองปี มีการตีพิมพ์ถึงสามครั้ง (การตีพิมพ์ครั้งล่าสุดเป็นการตีพิมพ์

ครั้งที่สี่ โดยชมรมหนังสือแสงตะวัน 2518) การรื้อฟื้นงานของจิตร ภูมิศักดิ์ ยังผลให้คนรุ่นใหม่เริ่มสนใจศึกษาชีวิตและงานของท่านผู้นี้อย่างจริงจัง จนสมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทยถึงกับจัดสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ซึ่งต่อมาได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ จิตร ภูมิศักดิ์ นักรบของคนรุ่นใหม่ (กองบรรณาธิการสังคมนิยมปริทัศน์ 2517) โดยสุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการ และช่วงนี้เองเป็นช่วงที่มีการโจมตีระบบศักดินาอย่างกว้างขวาง” (The Momentum, 9 ก.ย.2563)

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่มีการปราบปรามนักศึกษา ขบวนการใหญ่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และสนามหลวง นักศึกษาจำนวนมากหนีเข้าป่า และทำให้หนังสือหลายเล่มที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์มีประกาศให้เป็นหนังสือต้องห้าม โดยหนังสือเรื่องโฉมหน้าศักดินาไทยก็กลายเป็นหนังสือต้องห้าม ลำดับที่ 40 จากจำนวนทั้งหมด 100 เล่มตามประกาศของกระทรวงมหาดไทยครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม (2520) อาศัยอำนาจตามคำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 43 ลงวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2519 ข้อ 2 ข้อ 4 และ ข้อ 5 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย จึงขอประกาศให้ทราบทั่วกันว่าเอกสารและสิ่งพิมพ์ รวม 104 ฉบับ ตามรายชื่อข้างต้นนี้เป็นเอกสารและสิ่งพิมพ์ ซึ่งต้องห้ามมิให้ผู้ใดมีไว้ในครอบครอง โฉมหน้าศักดินาไทยจึงกลายเป็นหนังสือที่อ่านกันใต้วงแคบ ๆ ในกลุ่มผู้สนใจ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป โฉมหน้าศักดินาไทย กลายเป็น 1 ใน 104 หนังสือดีที่คนไทยควรอ่าน เมื่อวิทยาการ เชียงกูล ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ร่วมกับคณะวิจัยอีก 10 คน ดำเนินโครงการวิจัยเพื่อคัดเลือกและแนะนำหนังสือดีในรอบศตวรรษ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในช่วงปี พ.ศ. 2540-2541 เพื่อคัดเลือกผลงานวรรณกรรมที่เขียนขึ้นในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411 ถึงปี พ.ศ. 2519 ซึ่งมีความคลาสสิก โมเดิร์นคลาสสิก อ่านได้ทุกยุคสมัย มีอิทธิพลต่อความคิดอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านจำนวนมากในยุคหนึ่งที่มีผลสืบทอดมาถึงปัจจุบัน มีศิลปะในการเขียน มีการใช้ภาษาที่ดี มีคุณค่าทางศิลปะ มีเนื้อหาสาระที่แสดงออกถึงความริเริ่มสร้างสรรค์ ช่วยให้ผู้อ่านมีทัศนคติต่อชีวิต และต่อโลกกว้างขึ้น ได้รับความรู้ ความคิดอ่านความบันเทิงทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประโยชน์ให้ผู้อ่านมีความฉลาดและมีความคิดแบบเสรี หรือมีจิตใจที่กว้างมากขึ้นเข้าใจชีวิตและสังคมมากขึ้น ช่วยให้การมีอคติในเรื่องต่าง ๆ ลงไป อาทิ เรื่องเผ่าพันธุ์ เรื่องเพศ เป็นต้น (วิทยาการ เชียงกูล และคณะ , 2541)

ปัจจุบันโฉมหน้าศึกคตินาไทยได้รับการตีพิมพ์อีกหลายครั้ง ล่าสุดในปี 2563 ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่ 11 โดยสำนักพิมพ์ศรีปัญญา นอกจากนี้ ผลงานของจิตร์ ภูมิศักดิ์ อีกหลายชิ้นยังได้รับความสนใจนำเสนอตีพิมพ์และเผยแพร่ **ฟ้าเดียวกัน** เป็นอีกสำนักพิมพ์หนึ่งที่นอกจากจะเป็นสำนักพิมพ์ที่เผยแพร่ผลงานที่นักเรียนกล่าวถึงอย่างมากอย่างเรื่องขุนศึกคตินาพญาอินทรี และขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อแล้ว ก็ยังจัดพิมพ์ผลงานหลายชิ้นของจิตร์ ภูมิศักดิ์ ทั้งหนังสือเล่มและบทความ ยกตัวอย่าง หนังสือเล่มอาทิเรื่องหลายชีวิต จิตร ภูมิศักดิ์ เรื่องศัพท์สันนิษฐานและอักษรวิจิตร และเรื่องคนยังคงยืนเด่นโดยทำทนาย เป็นต้น โดยนำต้นฉบับมาจาก ภิรมย์ ภูมิศักดิ์ พี่สาวของจิตร์ ภูมิศักดิ์ (อีกส่วนก็มาจากความพยายามฟื้นฟูงานของจิตร์ ภูมิศักดิ์ขึ้นมาโดยบางกลุ่มอย่าง ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ที่ตั้งกองทุนจิตร์ ภูมิศักดิ์ ขึ้นมา) ในส่วนของบทความนั้นฟ้าเดียวกันได้หยิบยกบทความของจิตร์ ภูมิศักดิ์ มากกล่าวเอาไว้ในส่วนของหน้าซ้ายในประวัติศาสตร์ซึ่งเป็น 1 ใน 8 ส่วนของวารสารฟ้าเดียวกัน อาทิ บทความเรื่องโครงร่างวิทยานิพนธ์ เรื่อง คำเขมรโบราณ

ในภาษาไทย ของจิตรภูมิศักดิ์ (ฟ้าเดียวกัน, 2546) What is money (ฟ้าเดียวกัน, 2548) และบันทึกเมื่อไปพินาย (ฟ้าเดียวกัน, 2549) เป็นต้น

นอกจากนั้น โดยตัวของวารสารฟ้าเดียวกันเองก็เป็นสำนักพิมพ์ที่นักเรียนกล่าวถึงอย่างมาก ในฐานะแหล่งข้อมูลที่พวกเขาเข้าถึง เพราะเกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมืองที่พวกเขาสนใจใคร่รู้ เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาสาระของแหล่งข้อมูลอย่างวารสารฟ้าเดียวกันจะพบได้ว่าไม่ว่าจะเป็นหนังสือเล่มหรือวารสาร ต่างก็จะมีจุดยืนหลักในการนำเสนอข้อมูลในเชิงวิพากษ์บทบาทการทำงานของรัฐบาลตลอดจน ชุดความคิด ความเชื่อ หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะเป็นที่ชัดเจนว่าจุดยืนของสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกันนั้นมีแนวโน้มสนับสนุนแนวทางการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการตั้งคำถามตามแบบวิธีวิภาษนิยมของสำนักมาร์กซิสม์ ดังจะเห็นได้จากการที่วารสารฟ้าเดียวกันอุทิศพื้นที่ให้กับส่วนของทัศนวิพากษ์และหน้าซ้ายในประวัติศาสตร์ ซึ่งนำเสนอทั้งในส่วนของทฤษฎีมาร์กซิสม์และความเคลื่อนไหวของกลุ่มชนชั้นล่างผู้ด้อยอำนาจทั้งหลาย อย่างแรงงาน กลุ่มชาติพันธุ์ มีการนำเสนอทัศนะของนักคิดฝ่ายซ้าย อย่าง สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ธงชัย วินิจจะกุล รังสรรค์ ธนะพรพันธ์ และนักเขียนที่เสียชีวิตไปแล้วอย่างจิตร ภูมิศักดิ์ รวมไปถึงนักคิดนักเขียนที่ประกาศตนว่าเป็นฝ่ายอนุรักษนิยมแต่หัวก้าวหน้าแบบ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่พร้อมจะวิจารณ์สถาบันทางการเมืองทุกสถาบันไม่เว้นแม้แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ได้รับการยกเว้นตามรัฐธรรมนูญให้เป็นสถาบันที่อยู่เหนือการเมือง (วารสารฟ้าเดียวกัน, 2566)

เรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์เริ่มกล่าวถึงอย่างเป็นทางการในวารสารฟ้าเดียวกัน 3/3 เส้นทางปฏิวัติยุคหลังประวัติศาสตร์ ซึ่งภายในเล่มมีบทความของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่กล่าวถึง “ความเป็นมาของคำว่า ‘นาถ’ ในพระบรมราชินีนาถ” (สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, 2548) จากนั้นวารสารฟ้าเดียวกันก็อุทิศทั้งเล่มของวารสารกล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ในมิติที่สังคมไทยไม่คุ้นเคยมาก่อน ในวารสารฟ้าเดียวกัน 3/4 ปี 2548 เรื่อง สถาบันกษัตริย์กับสังคมไทย ซึ่งภายในเล่มมีบทความอาทิ “พระราชอำนาจมีจริง” โดยกองบรรณาธิการ “การมีสถาบันกษัตริย์ถูกกว่ามีประธานาธิบดี” โดย สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2548) “การสืบราชสันตติวงศ์” โดยสุพจน์ ด่านตระกูล “สถาบันพระมหากษัตริย์กับปัญหาการพัฒนาทางการเมืองของไทย” โดยพุทธพล มงคลวรรณ “หลัง 14 ตุลา” โดยสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล “ข้ามให้พันประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา” และ “วาทกรรมพระราชอำนาจหรือประชาธิปไตยแบบคิดสั้น” โดยธงชัย วินิจจะกุล จะเห็นได้ว่านักวิชาการหลายรายที่ได้รับการกล่าวถึงโดยนักเรียนมีปรากฏว่าเป็นผู้เขียนบทความในวารสารฟ้าเดียวกันมาเป็นเวลานาน

การที่ฟ้าเดียวกันเป็นสำนักพิมพ์ที่พูดถึงเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยและการเมือง การปกครองในประเทศไทยทุกมิติไม่ว่าวันแม้แต่สถาบันทางการเมืองสูงสุดในการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอย่างสถาบันพระมหากษัตริย์ แตกต่างจากหนังสือ ตามตลาดในเวลานั้น ทำให้เรื่องราวประวัติศาสตร์การเมืองหลายเรื่องถูกนำมากล่าวถึงในรายละเอียด อีกครั้ง อาทิ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เหตุการณ์ 16 ตุลาคม 2519 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 ฟ้าเดียวกันอุทิศเนื้อภายในเล่มทั้งเล่มในการนำเสนอเรื่องราวทางการเมืองต่อสถาบัน การเมืองในสังคมไทยทุกสถาบันแบบไม่มีการยกเว้นด้วยมุมมองเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ตั้งคำถาม ทำให้ประเด็นที่สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกันนำเสนอมีรายละเอียดจำนวนมากแบบที่หาได้ยากในแบบเรียน หรือแม้แต่วิทยาสารอื่น ๆ ทั่วไป แตกต่างไปจากวิทยาสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองในขณะนั้น ที่อาจมีการกล่าวถึงประวัติศาสตร์การเมืองอยู่บ้างทั่วทั้งเล่มก็ไม่ได้อุทิศพื้นที่ทั้งหมดให้แก่ประเด็นใดประเด็นหนึ่งเพียงประเด็นเดียว โดยตัวเนื้อหาและคำอธิบายจึงเทียบกันในเรื่องละเอียดไม่ได้

อันที่จริงเนื้อหาของวารสารฟ้าเดียวกัน ในช่วงเริ่มต้นก่อตั้งระหว่างปี 2546-2548 นั้น จะมุ่งนำเสนอขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของภาคประชาชน แนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เปิดพื้นที่ให้แก่แนวคิดเรื่องความหลากหลายของอัตลักษณ์ วัฒนธรรม สิทธิมนุษยชน รวมไปถึงผลงานของจิตร ภูมิศักดิ์ และวิพากษ์วิจารณ์เรื่องระบอบทุนนิยม การทำงานของรัฐบาลที่นำโดยทักษิณ ชินวัตร นโยบายประชานิยม และลัทธิ “ทักษิณนิคม” เป็นต้น ซึ่งทำให้ฟ้าเดียวกันถูกจับครั้งแรกเมื่อปี 2547 กรณีเผยแพร่วีซีดี ความจริงที่ตาโกใบ ในยุครัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ข้อหาขัดความมั่นคงของประเทศ การวิพากษ์วิจารณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ เริ่มปรากฏร่องรอยในวารสารฟ้าเดียวกัน 3/3 ที่ภายในเล่ม มีบทความของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่กล่าวถึง “ความเป็นมาของคำว่า ‘นาล’ ในพระบรมราชินีนาถ ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น และจากนั้นก็ตามมาด้วยวารสารฟ้าเดียวกัน 3/4 ปี 2548 เรื่อง สถาบันกษัตริย์กับสังคมไทย ซึ่งถูกสั่งระงับการ เผยแพร่ในเวลาต่อมา อ้างตามหนังสือ เจ้าพนักงานการพิมพ์สำหรับกรุงเทพมหานคร ที่ 1 / 2549 ลง วันที่ 28 มีนาคม 2549 ถึง นายธนาพล อิวสกุล สั่งห้ามการขายหรือแจกและให้ยึดสิ่งพิมพ์ “ฟ้าเดียวกัน” ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 ตุลาคม - ธันวาคม 2548 ฉบับสถาบันกษัตริย์กับสังคมไทย โดยให้เหตุผล ว่าได้ลงโฆษณาอันอาจจะขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน (ประชาไท, 29 มี.ค.2549) ขณะที่บรรณาธิการใหญ่ของสำนักพิมพ์นายธนาพล อิวสกุล ก็เดินหน้าอุทธรณ์ โดยอาศัยอำนาจ โดยใช้มาตรา 10 ของ พ.ร.บ.การพิมพ์ว่า คำสั่งเป็นคำสั่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายเพราะไม่เปิดให้มีการชี้แจงข้อเท็จจริง นอกจากนี้ทางฟ้าเดียวกันยังได้กล่าวว่า พระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ.

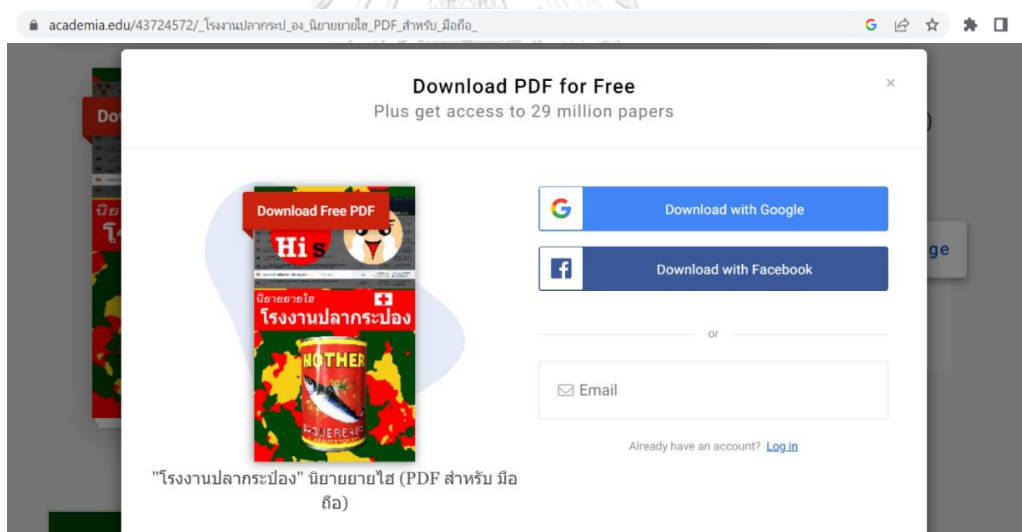
2484 นั้นขัดกับรัฐธรรมนูญ รวมถึงได้ยืนยันสิทธิในการเผยแพร่ ตามแนวทางอารยะขัดขืน โดยจะพิมพ์ซ้ำอีกไม่ต่ำกว่า 6,000 เล่ม และพร้อมเข้าสู่กระบวนการตามกฎหมายทุกกระบวนการถ้ามีการแจ้งความ (ประชาไท, 1 เม.ย.2549)

ด้วยลักษณะประเด็นและรูปแบบในการนำเสนอที่สังคมไทยในเวลานั้นกล่าวถึงน้อยมาก จึงทำให้ข้อมูลที่สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกันนำเสนอผ่านทางเว็บไซต์และวารสารถูกจับตามองว่ามีเนื้อหา ค่อนข้างรุนแรงไม่เหมาะสมกับสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน พระมหากษัตริย์ แต่ถึงอย่างนั้นสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกันกลับไม่มีท่าทีลดละในการนำเสนอข้อมูลเชิงวิพากษ์และยังคงเคลื่อนไหวเพื่อนำเสนอเนื้อหาเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง โดยทางสำนักพิมพ์ได้จัดทำ เป็นหนังสือชุด “กษัตริย์ศึกษา” ขึ้นมาในห้วงเวลาเดียวกัน โดยในนั้นมีหนังสือจำนวน 4 เล่ม เล่มแรก คือ “ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ” เขียนโดยฉัตรกุล ใจจริง ซึ่งตีพิมพ์ ครั้งแรกเมื่อ 2556 กระทั่งได้รับการตีพิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อปี 2564 เมื่อเริ่มเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนนักศึกษา เข้มข้นขึ้น เล่มที่สอง คือ “พระพรหมช่วยอำนวยให้ขึ้นฉ่า” ซึ่งมีชัยวัช ตุลาธร ซึ่งเป็นเลขาธิการ พรรคอนาคตใหม่ในปัจจุบันเป็นบรรณาธิการ ตีพิมพ์เมื่อ 2557 เล่มที่สาม คือ “ปณิธานที่หาญมุ่ง” เขียนโดย สมชาย ปรีชาศิลปกุล ตีพิมพ์เมื่อ 2561 และ เล่มที่ 4 “จวบจันทร์แจ่มฟ้านภาพ้อง” เขียนโดย ธนาวิ โชติประดิษฐ์ ตีพิมพ์เมื่อปี 2563

แท้จริงแล้วก่อนหน้านั้น ฟ้าเดียวกัน มีลักษณะของการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางด้านความคิด มาโดยตลอด เพราะหากย้อนกลับไปก่อนหน้านั้นในช่วงเริ่มต้นของการก่อตั้ง สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน ได้จัดให้มีเว็บบอร์ด (web board) กระดานสนทนา โดยตั้งใจให้กระดานสนทนานี้มีลักษณะเป็น “ชุมชน” ที่ผู้คนสามารถเข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่ตนสนใจได้ทุกอย่าง ภายใต้ “ชุมชน ฟ้าเดียวกัน” หรือ Sameskyboard ซึ่งห้องการเมืองของชุมชนฟ้าเดียวกันก็ได้รับความนิยม ไม่แพ้เว็บบอร์ดพันทิปห้องราชดำเนินในเวลานั้น ซึ่งบุคคลหนึ่งที่มักเข้ามาใช้บริการชุมชนฟ้าเดียวกัน ก็คือ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่มักจะชวนตั้งคำถามในหลายเรื่องไม่เฉพาะเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ เท่านั้นแต่ยังวิจารณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มต่าง ๆ ด้วย ทำให้ภายหลังเปิดตัวได้เพียง ปีกว่าๆ เว็บบอร์ดฟ้าเดียวกันก็ถูกสั่งปิด เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2551 ก่อนจะมีการออก แลกเปลี่ยนตอบโต้ของชุมชนออกมาว่า “ปิดก็เปิดใหม่ได้” จากนั้นจึงย้ายเซิร์ฟเวอร์ไปต่างประเทศ แต่ถึงอย่างนั้นการฟ้องร้องผู้ที่แสดงความคิดเห็นในเว็บบอร์ดอีกหลายรายก็ยังคงปรากฏให้เห็นในปี 2552 ต่อมาธนาพลประกาศแยกยูอาร์แอลเว็บไซต์ฟ้าเดียวกันออกจากเว็บบอร์ดฟ้าเดียวกัน พร้อมประกาศไม่ดูแลและไม่รับผิดชอบทางกฎหมายต่อเว็บบอร์ดดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ชุมชน

ฟ้าเดียวกันก็ยังสามารถอยู่ต่อไปได้ โดยสมาชิกร่วมกันจัดหาผู้ดูแลกลุ่มใหม่แล้วจากนั้นไม่นานก็เปลี่ยนชื่อเว็บบอร์ดจาก “ฟ้าเดียวกัน” เป็น “คนเหมือนกัน” (weareallhuman) ในราวปี 2553 ซึ่งมาจากการโหวตของสมาชิก (เมตตา วงศ์วัต, 1 ธ.ค. 2563)

เว็บบอร์ดนี้ยังคงได้รับความสนใจจากสมาชิกอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทู้ “รายงานความคืบหน้าอาการป่วยของ xxx” ที่เขียนโดยผู้ที่ใช้นามแฝงว่า Hi S ซึ่งมีลักษณะเป็นนิยายขนาดยาวรวม 199 ตอน ซึ่งออกมาช่วงกลางปี 2552 มีผู้ติดตามอ่านจำนวนไม่น้อย เนื่องจากนิยายดังกล่าวถูกนำมาเทียบเคียงกับหลายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะเหตุการณ์ประชวรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช นิยายเรื่องนี้ต่อมารู้จักกันในชื่อ “นิยายปลากะปอง” ซึ่งเคยหายไปช่วงหนึ่งประมาณปี พ.ศ. 2556 แต่ขณะนี้นิยายเรื่องนี้ถูกนำกลับมาเผยแพร่อีกครั้งผ่านเว็บไซต์ <https://www.readawrite.com> เมื่อ 22 พฤษภาคม 2564 (เมตตา วงศ์วัต, 1 ธ.ค. 2563) ซึ่งนิยายปลากะปองนี้เองก็ได้รับการกล่าวถึงจากนักเรียนบางส่วนเช่นกันว่าเคยได้อ่านนิยายดังกล่าวและทำให้เกิดความรู้สึกสนใจการเมืองขึ้นมาเล็กน้อย

ปัจจุบันบรรณาธิการใหญ่ของสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน ออกมาประกาศยุติการทำวารสารฟ้าเดียวกันด้วยเหตุผลที่ว่าขาดแคลนบทความ แต่ยังคงผลิตหนังสือเล่มและหนังสือชุดต่อไป (The Matter, 20 มิ.ย.2563)

และอันที่จริงแล้วนับตั้งแต่มีโซเชียลมีเดีย สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกันยังได้นำเนื้อหาต่าง ๆ มาเผยแพร่ในช่องทางโซเชียลมีเดียด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเพจเฟซบุ๊กของสำนักพิมพ์ ซึ่งเริ่ม

ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2547 ซึ่งเป็นช่วงแรก ๆ ของการจัดทำสำนักพิมพ์ อย่างไรก็ตาม ในขณะนั้น ในเพลงยังไม่มี การเคลื่อนไหวมากนัก กระทั่งปี 2554 ฟ้าเดียวกันจึงเริ่มเคลื่อนไหวและโพสต์หนังสือ และวารสารต่าง ๆ มากขึ้น จนในปี 2555 สำนักพิมพ์เริ่มมีการออกบูธในงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ร่วมกับสำนักพิมพ์ “อ่าน” ต่อมาปี 2557 ฟ้าเดียวกันเริ่มมีการเคลื่อนไหวในเพจเฟซบุ๊กของตนเอง อย่างเป็นระบบ มีการนำเสนอภาพหนังสือ การจัดบูธงานหนังสือ ภาพการแจกจ่ายเซ็นต์ของผู้เขียนที่ ได้รับการตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ อย่างประจักษ์ ก้องเกียรติ และณัฐพล ใจจริง มีภาพของผู้มาเยี่ยมชม อย่างณัฐวุฒิ ใสยเกื้อ และจาตุรณ ฉายแสง เป็นต้น

ดังนั้น การประกาศยุติการทำวารสารฟ้าเดียวกัน จึงไม่ใช่การหยุดเคลื่อนไหวทางความคิด ของฟ้าเดียวกัน โดยมีเพจเฟซบุ๊กคือพื้นที่สำคัญที่ทางสำนักพิมพ์นำเสนอความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของสำนักพิมพ์ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการตีพิมพ์หนังสือใหม่ การเสวนา การจัดบูธหนังสือ และเรื่อง ที่ตำรวจเข้าตรวจค้นสำนักพิมพ์ เป็นต้น โดยมี**สำนักพิมพ์ประชาธิปไตย** เว็บไซต์หนังสือพิมพ์อิสระ โดยการ ริเริ่มของ จอน อึ้งภากรณ์ อดีตสมาชิกวุฒิสภา ที่หารือร่วมกับนักกิจกรรมสังคม นักวิชาการด้าน สื่อมวลชน และสื่อมวลชน นำไปสู่การจดทะเบียนในปี 2547 เป็นอีกหนึ่งเครือข่ายที่คอยช่วยเผยแพร่ ข่าวสารความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน เช่น การเผยแพร่ข่าวการสั่งห้าม จำหน่ายหนังสือและวารสารของฟ้าเดียวกัน การจัดเสวนา การเปิดตัวหนังสือต่าง ๆ เป็นต้น

อันที่จริง ก่อนหน้าวารสารฟ้าเดียวกัน ประเด็นทางด้านสังคมเศรษฐกิจและการเมือง ได้รับการอภิปรายในเชิงวิชาการอยู่ก่อนแล้วผ่านทางหนังสือพิมพ์และนิตยสารของนักคิดนักเขียน ชาวไทยที่มีทัศนคติเชิงวิพากษ์ อย่างเช่น วารสารตุลละวิภาคพจนกิจและศิริพจนภาค ของ นายเทียนวรรณ และ หนังสือพิมพ์สยามออบเชิร์ฟเวอร์และสยามประเภทของกุหลาบ สายประดิษฐ์ (ก.ศ.ร. กุหลาบ) ที่นำเสนอความเห็นเชิงวิพากษ์เหตุบ้านการเมืองกระบวนการยุติธรรมต่าง ๆ ของสังคม รวมไปถึงเผยแพร่แนวคิดมาร์กซิสต์ผ่านบทความในวารสารหนังสือพิมพ์ ซึ่งนับเป็นเรื่องที่ สร้างความตื่นรู้ให้แก่คนยุคนั้นไม่น้อย สุภา ศิริมานนท์ นับเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่เป็นผู้เชื่อมต่อและ เผยแพร่แนวคิดเชิงวิพากษ์และแนวคิดมาร์กซิสต์ในเวลาต่อมาผ่านการแปลผลงานชิ้นสำคัญของ มาร์กซ์เรื่อง Capitalism เป็นภาษาไทยโดยใช้ชื่อว่า แคปิตะลิสม์ ทั้งยังเป็นผู้ก่อตั้งนิตยสาร อักษรศาสน์ขึ้นมา ซึ่งนับเป็นนิตยสารกึ่งวิชาการที่มุ่งนำเสนอแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองเล่มแรก ของไทยราวปี 2492 ก่อนจะเป็นนิตยสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ที่ก่อตั้งขึ้นภายใต้องค์กรต้นสังกัดอย่าง สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยราวปี 2506 ซึ่งต่อมาถูกทางการปิดไปเมื่อในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ภายหลังจากเปิดมาได้เพียง 13 ปี อย่างไรก็ตาม กระแสธารของแนวคิดเชิงวิพากษ์

ก็ยังคงไม่หมดไปจากสังคมไทย นิติสารอย่างปาจารย์สารที่วิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาไทย ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาไล่เรี่ยกันก็ยังคงอยู่ ขณะที่ นักวิชาการหลายคนที่มีแนวคิดเชิงวิพากษ์และเคยมีงานเขียนอยู่ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์หลายราย ก็ยังคงเดินทางต่อไปในการเผยแพร่แนวคิดเชิงวิพากษ์ของตนผ่านช่องทางต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ ซึ่งเป็นบรรณาธิการคนแรก ของสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ก็ยังคงเดินทางจัดทำสำนักพิมพ์งานวิชาการสำหรับเป็นมหาวิทยาลัยของชาวบ้านต่อไปภายใต้สำนักพิมพ์เคล็ดไทย ขณะที่ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล นักวิชาการอีกรายที่เคยมีผลงานตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ก็ยังคงมีผลงานเชิงวิพากษ์ออกมาต่อเนื่องกระทั่งปัจจุบัน ขณะเดียวกันประเด็นที่ได้รับการเผยแพร่ในช่วงเวลานั้นหลายเรื่องก็ยังคงได้รับการสานต่อและกล่าวถึงอยู่ในยุคนี้ อาทิ วิวัฒนาการของแนวคิดมาร์กซิสม์ แนวคิดเรื่องชนชั้นและการกดขี่ที่ยังคงได้รับการกล่าวถึงในวารสารเชิงวิชาการหลายเล่ม รวมไปถึงวารสารฟ้าเดียวกัน และได้รับการกล่าวถึงอีกครั้งโดยนักเรียนแกนนำบางรายโดยเชื่อมโยงไปสู่เรื่องความหลากหลายทางเพศ รวมไปถึงแนวคิดเฟมินิสต์ (feminist) ที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างมากในยุคนี้ (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2549 หน้า 11-96)

ขณะที่แนวคิดเรื่อง ปรัชญาการศึกษา ของ ส.ศิวรักษ์ ก็ยังคงได้รับการสานต่อโดยกลุ่มคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะจาก เนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล ที่ต่อมาได้จัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่มสมาพันธ์นักเรียนไทยเพื่อการปฏิวัติระบบการศึกษาไทย ซึ่งได้ยกประเด็นเรื่องทรงผมและระบบการศึกษาไทยขึ้นมา กล่าวถึง แต่ในเวลานั้นประเด็นดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับความสนใจกล่าวถึงโดยกลุ่มนักเรียนมากนัก อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมากลุ่มสมาพันธ์นักเรียนไทยฯ ก็เปลี่ยนมาเป็นกลุ่มการศึกษาเพื่อความ เป็นไท ซึ่งมีพริษฐ์ ชิวารักษ์ (เพนกวิน) เป็นสมาชิกของกลุ่มด้วย รวมไปถึงแกนนำนักเรียนหลายกลุ่ม ที่เคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงปี 2563 นั้นแต่เดิมก็เคยเป็นสมาชิกของกลุ่มการศึกษาเพื่อความ เป็นไทมาก่อน รวมไปถึงกลุ่มนักเรียนเลว ซึ่งเป็นเสมือนแกนแกนของกลุ่มนักเรียนในการเคลื่อนไหวเรื่อง การปฏิรูประบบการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการศึกษาและการแต่งกาย ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น ประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงจากนักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวอย่างมากในเวลาต่อมา เนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล ให้สัมภาษณ์แก่ผู้วิจัยว่า ในเวลานั้นหากเปรียบเทียบประเด็นเรื่องระบบการศึกษา และเรื่องทรงผม นั้น “นักเรียนไทยไม่ตื่นตัวแต่เท่ากับนักเรียนนานาชาติ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเขามองว่ามันเกินเลยไป เขาไม่เข้าใจ...จิตใจที่เห็นนักเรียนรุ่นต่อมาทำสำเร็จ ” และดูเหมือนว่าขบวนการทางความคิดเหล่านี้ยังคงสืบทอดต่อไป โดยมีสำนักพิมพ์นิสิตสามย่านที่เนติวิทย์ร่วมกับผองเพื่อน ก่อตั้งขึ้นมาเป็นอีกหนึ่งกลไกในการร่วมขับเคลื่อน ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่าหนังสือบางเล่มจาก

สำนักพิมพ์นี้ได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับนักเรียนแกนนำบางรายที่ออกมาเคลื่อนไหวในปี 2563 เช่นกัน (เนติวิทย์ โชติภัทร์ไพศาล, 11 ก.พ.2565)

iLaw เป็นอีกแหล่งข่าวหนึ่งที่นักเรียนกล่าวถึงว่าพวกเขาเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่พวกเขาเข้าถึงเมื่อทำการศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเอง iLaw เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งทำงานกับภาคประชาสังคม ก่อตั้งขึ้นในปี 2552 โดยการริเริ่มของจอห์น อิงภากรณ์ เริ่มแรกมีเป้าหมายเพื่อเป็นพื้นที่ที่ประชาชนจะสามารถเข้าชื่อร่วมกันเพื่อเสนอกฎหมายในนามภาคประชาชนได้ เพื่อผลักดันการเข้าชื่อเสนอกฎหมายที่มีจุดเริ่มต้นมาจากประชาชนและเครือข่ายภาคประชาชนสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อการปฏิรูปสังคม ภายใต้รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.2550 ซึ่งยังไม่ได้รับความนิยมมากนัก กระทั่งหลังการรัฐประหารในวันที่ 22 พฤษภาคม 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) iLaw ได้ขยายขอบเขตการทำงานครอบคลุมถึงการเก็บข้อมูลการควบคุมตัวบุคคลอันเนื่องมาจากเหตุผลทางการเมือง การพิจารณาคดีทางการเมืองภายใต้กฎอัยการศึก และการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนคดีหมิ่นประมาทพระมหากษัตริย์ ตามมาตรา 112 ทำให้ iLaw กลายเป็นคลังข้อมูลด้านคดีความและกฎหมายที่ประชาชนสามารถเข้าถึงและทำความเข้าใจได้ง่ายด้วยการใช้ภาษาที่อ่านง่าย มีการนำเสนอข้อมูลเชิงสถิติและแผนภาพประกอบ iLaw ไม่ได้เป็นเพียงศูนย์ข้อมูลกฎหมายเท่านั้น แต่เริ่มมีบทบาทเชิงรุกทางการเมืองมากขึ้นเมื่อมีการประกาศจัดการเลือกตั้งเป็นการทั่วไปในปี 2562 โดย iLaw ได้จัดทำคู่มือการเลือกตั้งสำหรับประชาชนและจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นการทั่วไปร่วมสังเกตการณ์จับตาความผิดปกติของการเลือกตั้ง และจัดทำรายงานตรวจสอบการรายงานผลคะแนนที่ผิดปกติ รวมทั้งติดตามการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2562 โดยในปี 2563 iLaw เป็นอีกหนึ่งเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ออกมาเคลื่อนไหวร่วมกับกลุ่มนักเรียนนักศึกษาในการจัดบุรุษล่ารายชื่อเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 ที่พวกเขามองว่าเป็นที่มาของการสืบทอดอำนาจของรัฐบาลทหาร พร้อมกับเปิดเว็บไซต์รวบรวมรายชื่อ <https://50000con.ilaw.or.th/> ภายใต้แคมเปญ “ร่วมรื้อ ร่วมสร้าง ร่วมร่างรัฐธรรมนูญ” เมื่อ 7 สิงหาคม 2563 iLaw โดยรวบรวมรายชื่อประชาชนเพื่อเสนอแก้ไขรัฐธรรมนูญ 2560 ให้กลับสู่เส้นทางประชาธิปไตย และได้รับผลตอบรับเกินความคาดหมาย สามารถรวบรวมรายชื่อประชาชนได้ 100,732 รายชื่อ ภายในเวลาเพียง 43 วัน ได้นำเสนอต่อรัฐสภา ถูกบรรจุเข้าวาระการประชุม แต่รัฐสภาลงมติไม่รับหลักการในวาระที่หนึ่ง เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2563 (I Law, 2563)

นอกจากไอลอร์และประชาไทแล้ว วอยซ์ ทีวี (Voice TV) ก็เป็นอีกแหล่งข้อมูลหนึ่งที่น่าเสนอข่าวการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนนักศึกษาในปี 2563 เป็นอย่างมาก เดิมวอยซ์ทีวีนั้นเป็นสื่อทีวี

ผ่านระบบดาวเทียมและเครือข่ายโทรทัศนเคเบิล เริ่มเปิดตัวในปี 2552 โดยมีพานทองแท้ ชินวัตร เป็นกรรมการรองผู้อำนวยการ และพินทองทา คุณากรวงศ์ เป็นกรรมการบริษัท ทำให้วอยซ์ทีวี ถูกมองว่าเป็นฝ่ายที่สนับสนุนพรรคเพื่อไทยและทักษิณ ชินวัตร หรือเป็น “สื่อเสื้อแดง” โดยเนื้อหาสาระของรายการทีวีต่าง ๆ ที่อยู่ในช่องวอยซ์ทีวีนั้นมักมีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์การเมือง นโยบายการทำงานของรัฐบาล โดยในส่วนของรายการทีวีอย่าง Talking Thailand ที่นักเรียนบางรายกล่าวว่า เป็นแหล่งข้อมูลที่พวกเขาเข้าถึงเมื่อศึกษาเรียนรู้ประชาธิปไตยด้วยตนเอง รายการนี้มีผู้ดำเนินรายการหลายคนพลัดเปลี่ยนกันมาวิเคราะห์ข่าว ประกอบด้วย อธิกกิต แสงวสุข, วีรนนต์ กัณหา, พชยามหัตตธนธรรม, ชัตติยา สวัสดิผล, พงศ์เกษม สัตยาประเสริฐ, ลักษณ์ ปันวิชัย, อีรัตน์ รัตนเสวี, วิโรจน์ อาลี และพิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ โดยหลายคนเป็นนักวิชาการและทำงานด้านสื่อมวลชนมาก่อน เนื้อหาที่น่าเสนาอึงไม่ใช่รายการเล่าข่าวธรรมดาและจะมีการวิเคราะห์เชื่อมโยงตัวละครทางการเมือง และมุมมองที่ผู้ดำเนินรายการมีต่อการเมืองประกอบกันไปด้วย รายการ In Her eyes ที่ได้รับการกล่าวถึงโดยนักเรียนก็เป็นรายการในช่องวอยซ์ทีวีเช่นเดียวกัน โดยเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นการหยิบประเด็นที่กำลังได้รับความสนใจมาวิพากษ์วิจารณ์จากมุมมองของ คำผกา และนำเสนอด้วยถ้อยคำที่เสียดสีการเมือง ปัจจุบันวอยซ์ทีวีเข้าร่วมประมวลโทรทัศน์ภาคพื้นดินระบบดิจิทัล ประเภทบริการธุรกิจระดับชาติ หมวดหมู่มั่ว เหตุการณ์ปัจจุบัน และสาระ ได้ช่องหมายเลข 21 และเริ่มทดลองออกอากาศเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2557 ทำให้ผู้คนสามารถเข้าถึงรายการต่างๆจากช่องวอยซ์ทีวีได้สะดวกมากขึ้นผ่านยูทูป ปัจจุบัน (2565) ยูทูปของช่องวอยซ์ทีวีมีผู้ติดตามอยู่จำนวนกว่า 4 ล้าน 2 แสนคน

6.3 อิทธิพลของอินเทอร์เน็ตต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าอินเทอร์เน็ตมีส่วนสำคัญต่อการกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจต้องการศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเอง อีกทั้งยังเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่นักเรียนส่วนใหญ่เข้าถึงชุดข้อมูลต่าง ๆ ที่แตกต่างออกไปจากชุดคำอธิบายในแบบเรียน ซึ่งมีส่วนต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ทางการเมืองและสร้างความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนให้เป็นที่พึงนิยามประชาธิปไตยที่ได้กล่าวไปข้างต้น จากการสัมภาษณ์พบว่านักเรียนกลุ่มตัวอย่างกว่าร้อยละ 98 ยอมรับว่าอินเทอร์เน็ตมีส่วนอย่างยิ่งต่อความสนใจทางการเมืองของพวกเขาและนำไปสู่ความกระตือรือร้นต้องการศึกษาเรียนรู้ทางการเมืองด้วยตนเอง กระทั่งนำไปสู่ความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา นักเรียนจำนวนมากกล่าวว่าหากไม่มีอินเทอร์เน็ตพวกเขาจะไม่สามารถเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองได้เลย ยกตัวอย่างเช่นบทสัมภาษณ์ของนักเรียนรายหนึ่งทีกล่าวว่า “หนูว่า

ถ้าไม่มีอินเทอร์เน็ต หรือว่าถ้าหนูไม่สนใจหรือไม่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตนะ หนูก็คงเป็น ignorant ไปตลอดชีวิต” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 1 ส.ค.2564)

ขณะที่ นักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าวถึงความสำคัญของอินเทอร์เน็ตต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยกระทั่งนำไปสู่การตั้งกลุ่มนักเรียนเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองในเวลาต่อมาของตนว่า “มีมากค่ะ (ลากเสียงยาว) เราคงไม่สามารถเรียนรู้เรื่องประชาธิปไตยได้ ถ้าหากว่าหลักสูตรในโรงเรียนมันทำให้เราเรียนรู้ไหมอะ ไม่เลย (เน้นเสียง) ทุกวันนี้เรายังต้องเรียนเรื่องระบบเศรษฐกิจพอเพียง... ซึ่งในหนังสือสังคม มันควรจะมีเรื่องประวัติศาสตร์อย่าง 6 ตุลา หรือพฤษภาทมิฬเยอะมากกว่านี้ มันไม่ควรจะมีแค่ช่องเล็ก ๆ มันควรจะมีเป็นสิบๆหน้าเลยด้วยซ้ำ เพราะมันเป็นประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างจะสำคัญมาก ๆ ต่อวงการประชาธิปไตยของไทย...คือหนังสือของกระทรวงมันไม่ได้ทำให้เราตื่นรู้เรื่องประชาธิปไตยขนาดนั้น เพราะงั้นอินเทอร์เน็ตเลยสำคัญมาก ๆ ถ้าไม่มีอินเทอร์เน็ตเนี่ยะ เราก็คงไม่มีทางรู้ข้อมูลข่าวสาร บ้านเมืองเพราะว่าทุกวันนี้ สื่อข่าว ผู้สื่อข่าวเขาก็ไม่ได้เปิดเผยแพร่ความจริงขนาดนั้น...อินเทอร์เน็ตสำคัญมาก” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564) จากนั้นนักเรียนก็ยกตัวอย่างข่าวเรื่องไฟไหม้โรงงานกิ่งแก้วว่าตนเองทราบข่าวดังกล่าวตั้งแต่กลางดึกจากการติดตามข่าวทางทวิตเตอร์ขณะที่แมยังไม่ทราบว่ามิอะไรเกิดขึ้น

เมื่อผู้วิจัยให้นักเรียนเปรียบเทียบระหว่างอิทธิพลของพ่อแม่เพื่อนและอินเทอร์เน็ตว่าอะไรที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของพวกเขามากที่สุดและมีส่วนทำให้นักเรียนเกิดความเข้าใจต่อคุณค่าประชาธิปไตยดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นักเรียนแกนนำรายหนึ่งกล่าวอย่างมั่นใจว่า อินเทอร์เน็ต โดยให้เห็นผลว่า “เพราะว่าถ้าเป็นเพื่อนหรือผู้ปกครองเขาก็จะได้รับข้อมูลชุดเดียวกันมาทั้งหมดเลย ถูกไหมคะ เพราะว่าเขาอยู่ในระบบการศึกษาเหมือนกัน ก็เลยยังไม่มีใครตาสว่าง” เมื่อสอบถามต่อว่า นักเรียนได้พูดคุยการเมืองกับครอบครัวหรือไม่ นักเรียนรายเดิมกล่าวต่อว่า “คุยค่ะ ก็ตีกันบ้างค่ะ แต่ว่าเขาก็เป็นความคิดเก่าอยู่ค่ะ” ดังนั้น นักเรียนจึงสรุปถึงกระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของตนโดยให้นำหนักไปที่อินเทอร์เน็ตว่าหากไม่มีอินเทอร์เน็ตตนเองจะไม่มีทางได้เรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยดังเช่นทุกวันนี้แม้แต่ความรู้สึกสนใจทางการเมืองก็จะไม่เกิดขึ้นเลย “คิดว่าน่าจะไม่น่าจะสนใจประเด็นสังคม หรือว่าการเมืองเลยด้วยซ้ำอ่ะค่ะ เพราะว่าสื่อหรือว่าการศึกษาในประเทศนี้มันก็คือการควบคุมให้เป็นไปอย่างที่รัฐต้องการ โดยไม่มี โดยไม่พยายามให้เราเข้าใจ ... หนูคิดว่าถ้าไม่มีอินเทอร์เน็ต ก็คงไม่ได้ตระหนักรู้ถึงเท่าวันนี้เนอะค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.น., 30 ก. 8.2564) นักเรียนแกนนำอีกรายกล่าวในทำนองเดียวกันว่าหากไม่มีอินเทอร์เน็ตคงยากที่จะเกิดความตื่นตัวเรียนรู้เรื่องคุณค่าประชาธิปไตยกระทั่งทำให้กลายเป็นแกนนำในเวลาต่อมา “คงยากเลยค่ะ

เพราะว่าส่วนใหญ่หนูจะใช้เวลาไปกับการนั่งอ่านบทความ ทำนั่นทำนี่ในอินเทอร์เน็ต คือถ้าไม่มีเน็ต หนูก็ไม่รู้จะทำอะไรเลย แล้วก็คงไม่เป็นหนูในวันนี้ที่ออกมาต่อสู้” (สัมภาษณ์ น.ส.ว.ณ., 29 ก.ย. 2564)

ด้านนักเรียนแกนนำอีกรายกล่าวถึงความสำคัญของอินเทอร์เน็ตต่อการเรียนรู้ทางการเมือง และการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของตนในทำนองเดียวกันว่า “ผมคิดว่าผมน่าจะเป็นเด็กธรรมดาเลยคือเด็กที่เล่นตามบ้านเลยเพราะว่าผมคิดว่าตอนแรกตอนก่อนหน้านี้สื่อทางโทรทัศน์เองก็ไม่ได้ให้ความรู้ก็ไม่ได้ทำให้เรื่องการเมืองมันเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว แล้วก็เหมือนก่อนหน้านี้เองมันค่อนข้างแบบเยอะมาก ๆ หมายถึงว่าการเมืองด้านเดียวที่ไม่ได้ทำให้เราเห็นอีกฝั่งของการเมืองเพราะว่าเวลาเราพูดถึงการเมืองมันก็จะมีความที่เห็นมาจากการดูทีวีช่วงหนึ่งคือมีแค่ทหาร...เกี่ยวกับความมั่นคง ความรักชาติมากกว่าการมาพูดเรื่องนโยบายการเมืองเป็นยังไงระบบการทำงานในสภาเป็นยังไง แล้วอย่างช่วงวันเด็กถึงแม้ว่าจะมีเก้าอี้ให้เด็กไปนั่งก็จริงแต่ว่าในทำเนียบรัฐบาลไม่ได้มีความรู้อะไรเลย นอกจากแค่ว่าไปถ่ายรูปกับเก้าอี้รัฐมนตรี” นักเรียนรายเดียวกันนี้เล่าเพิ่มเติมว่า “ผมคิดว่าในช่วงที่ผ่านมาในช่วงการทำ Research ผมได้ Research จากสื่อไทยที่เป็นสื่อออนไลน์หรือสื่อกระแสหลักน้อยมากมาจริง ๆ ส่วนใหญ่ที่ผมอาจจะไป Al Jazeera, BBC และ New York Times ผมจะได้ อ่านจากสื่อต่างประเทศเพราะว่าผมไม่เห็นสำนักข่าวต่างประเทศเขามีการวิเคราะห์ข่าวได้ค่อนข้างโอเค และมีหลายแง่มุมมีหลายบริษัทหลายอาชีพในการพูดถึง...ผมคิดว่าการที่ผมมีอินเทอร์เน็ตมันทำให้ผมเหมือนมีเครื่องบินบินไปรอบโลกเลยเห็นว่าคนรอบโลกเขาคิดยังไงและรอบโลกเขาไปไกลแค่ไหนแล้ว บริบทการเมืองของไปแค่ไหนแล้ว” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564)

ขณะที่นักเรียนแกนนำอีกรายเล่าถึงกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยของตนผ่านอินเทอร์เน็ตว่าเป็นเพราะอินเทอร์เน็ตทำให้ติดตามข่าวสารได้หลายช่องทาง “ถ้าเป็นตอนเช้าหนูก็จะตื่นมาช่วยแม่ทำกับข้าวอะไรอย่างนี้หนูก็จะเข้า YouTube แล้วก็เปิดช่อง วอยซ์ทีวี เปิดเป็นข่าวฟังไปใน YouTube แล้วถ้าเป็นบางวันที่หนูขึ้นเรียน หนูก็จะเฝ้าทีวีหาข่าว แล้วเพื่อที่จะได้เขียน Content ลงเพจก็จะดูในทีวีเตอร์บ้าง ใน Facebook บ้าง ในโซเชียลบ้าง อะไรอย่างนี้ แต่ว่าไม่ค่อยได้เปิดทีวีเลยคะ ต่อให้ได้ติดตามรายการทีวีก็จะดูเป็นไลฟ์สดในมือถืออีกที... ถ้าตอนช่วงดึกไม่มีงานก็จะเปิดฟังบ้าง Talking Thailand, Overview อะไรแบบนี้...ในทีวีเตอร์ก็จะตามพวกอาจารย์วิจารณ์แล้วก็ สส.ก้าวไกลคะ...” (น.ส.พ.พ.พ., 20 ก.ค.2564)

แม้แต่นักเรียนรายหนึ่ง ซึ่งเป็นคนส่วนน้อยที่มองว่าหากไม่มีอินเทอร์เน็ตก็สามารถเรียนรู้ทางการเมืองได้นั้น ก็ยังยอมรับว่าอินเทอร์เน็ตเป็นสิ่งที่ทำให้ตนเองได้ขยายโอกาสในการเรียนรู้ออกไปและไม่ปฏิเสธว่าอินเทอร์เน็ตมีผลอย่างยิ่งต่อการศึกษาเรียนรู้ทางการเมืองและคุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนในยุคนี้ “ผมว่ามันก็เกิดขึ้นได้นะครับ แต่ว่าอาจจะไม่ได้จุดประกายง่ายเหมือนตอนสมัยพวกผม เพราะว่าขนาดไม่มีอินเทอร์เน็ตยังมีเหตุการณ์ 14 ตุลาคน พวกนักศึกษาออกมาชุมนุมได้เลยครับ เพียงแต่ว่ามันอาจจะไม่ได้เป็นวงกว้างที่ทุกคนจะสามารถแชร์ข้อมูลร่วมกันได้ขนาดนั้น...มันก็เลยอาจจะไม่ดีเท่ากับสมัยมีอินเทอร์เน็ต แต่มันมีแน่นอนครับ” (สัมภาษณ์ น.อ.ค., 17 ก.ค.2564)

ด้านนักเรียนอีกรายกล่าวในทำนองเดียวกันว่าแม้ไม่มีอินเทอร์เน็ตก็อาจเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้เช่นกัน จากการอ่านหนังสือ หรือการพูดคุยกับครูและเพื่อน อย่างไรก็ตาม การท้องอินเทอร์เน็ตนั้นมีส่วนสำคัญที่ทำให้ข้อมูลที่ได้จากการอ่านหนังสือหรือแลกเปลี่ยนก่อนหน้านั้นยกระดับเป็นความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยขึ้นมา “ต้องยอมรับครับว่าความเข้าใจไม่ได้เกิดขึ้นพอเราได้ใช้อินเทอร์เน็ต มันมีคนนั้นคนนั้นมาพูดแลกเปลี่ยน ก็ทำให้เราเข้าใจมากกว่าการที่เราอ่านแค่คนเดียวแต่ก็เชื่อมโยงอะไรไม่ได้” (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564) ด้านนักเรียนอีกรายซึ่งเป็นกลุ่มที่อ่านหนังสือมากก็ยอมรับเช่นเดียวกันว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยอาจเกิดขึ้นได้แม้ไม่มีอินเทอร์เน็ตทว่าก็อาจไม่ใช่เรื่องง่ายเท่ากับมีอินเทอร์เน็ตว่า “...เพราะเราก็เห็นได้เลยว่าเพื่อนเขาคิดอะไรกันและกระแสอะไรกำลังมา” (สัมภาษณ์ น.อ.ส., 10 ก.พ.2565)

นักเรียนรายหนึ่งให้เหตุผลว่าการท้องอินเทอร์เน็ตมีส่วนช่วยต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเพราะอินเทอร์เน็ตมีส่วนต่อการลดต้นทุนในการเข้าถึงองค์ความรู้ ทำให้ผู้ที่ไม่มีทุนทรัพย์มากพอในการซื้อหนังสือ สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลในการเรียนรู้และทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยได้ อินเทอร์เน็ตจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการเมืองอย่างสำคัญของนักเรียนในยุคนี้ “...อินเทอร์เน็ตคือมันเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ เรียกได้ว่าอำนวยความสะดวกให้เขาได้มากขึ้น มันมีหนังสือในรูปแบบของ e-book หรือ ไฟล์ PDF อย่างนี้ค่ะ ทำให้เราเข้าถึงการเรียนรู้ที่เปิดกว้างมากขึ้น” (สัมภาษณ์ น.ส.น., 30 ก.8.2564) สอดคล้องกับนักเรียนอีกรายที่มองว่าอินเทอร์เน็ตมีความสำคัญเพราะเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้ว่า “หากว่าเราไม่มีอินเทอร์เน็ตเนี่ยะโอกาสที่เราจะมารู้จักกันก็ถือว่าน้อยใช้ไหมคะ เพราะฉะนั้นอินเทอร์เน็ตก็เลยเป็นช่องทางหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนประชาธิปไตยในยุคนี้เลยคะ ... มันทำให้เราสามารถรับสื่อได้จากฝั่งที่เห็นด้วยกับเรา เห็นต่างกับเรา...มันก็มีการ

แบ่งปันทางความคิด แบ่งปันทัศนคติทางการเมืองกันที่มากมายและก็กระจายในวงกว้างได้มากขึ้น” (สัมภาษณ์ น.ส.ช., 15 ก.ค. 2564)

6.3.1 สรุปบทบาทของอินเทอร์เน็ตกับการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน

จากบทสัมภาษณ์ปฏิเสธไม่ได้ว่าอินเทอร์เน็ตมีบทบาทต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลา ทั้งนี้เพราะด้วยคุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสารข้ามเวลาและสถานที่ จึงสนับสนุนให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลและผู้คนจากทั่วโลกได้ในระยะเวลาอันรวดเร็วทั้งข้อมูลที่เป็นอดีตและปัจจุบัน ด้วยฟังก์ชันการค้นหา (search engine) จึงทำให้ในโลกของอินเทอร์เน็ตนักเรียนสามารถเข้าถึงชุดข้อมูลที่หลากหลาย คำถามหลายเรื่องสามารถคลิกคลายลงไปจากการท่องอินเทอร์เน็ต เมื่อนักเรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับชุดข้อมูลใหม่ที่มีคำอธิบายที่แตกต่างออกไปจากคำอธิบายกระแสหลักในแบบเรียน จึงนำไปสู่การแลกเปลี่ยนข้อมูลที่แตกต่างหลากหลายภายใต้ประเด็นเดียวกันในหลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นข่าว บทความ บทสนทนา การแสดงความคิดเห็น (comment) วิดีโอ ภาพ เสียง และบทวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งหลายครั้งข้อมูลที่อยู่ในโลกออนไลน์ก็สามารถเชื่อมโยงไปสู่แหล่งข้อมูลภายนอกอินเทอร์เน็ต ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ ผู้คน รวมไปถึงการชุมนุมในโลกแห่งความเป็นจริงได้ “อินเทอร์เน็ตช่วยให้หาสิ่งที่สนใจได้ง่ายขึ้นเพราะ สามารถเข้าไปค้นหาเรื่องที่เราสนใจได้ โดยเริ่มต้นจากพื้นฐานเอาที่เข้าใจง่ายก่อน แล้วก็ค่อยหาเคาะเวิร์ดเพื่อไปค้นหาต่อ เข้าถึงคอนเทนต์ทางการเมืองได้ง่าย นอกจากนั้น การเข้าถึงเหตุการณ์การเคลื่อนไหวทั่วโลกก็ส่งผลต่อการรู้ความเคลื่อนไหว มันเป็นตัวช่วย” นักเรียนรายหนึ่งกล่าว (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค.2564) นอกจากนั้น บางชุดข้อมูลก็มีผลกระทบอารมณ์ความรู้สึกของผู้เรียนเนื่องด้วยสัมพันธ์กับประสบการณ์ที่นักเรียนประสบโดยตรง จึงก่อให้เกิดความรู้สึกสนใจและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในที่สุด

ประกอบกับการที่ในโลกของอินเทอร์เน็ตนักเรียนสามารถเป็นส่วนหนึ่งของการสนทนานั้นได้ โดยก้าวข้ามข้อจำกัดทางกายภาพและความแตกต่างด้านวัยวุฒิ สถานะทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และเพศสภาพได้เนื่องจากอินเทอร์เน็ตมีฟังก์ชันในการปกปิดตัวตน จึงทำให้อินเทอร์เน็ตส่งเสริมต่อการสนทนาระหว่างผู้คนที่มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น เพราะความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติภาษา เพศสภาพและวัยวุฒิต่าง ๆ นั้นถูกปกปิดไม่เปิดเผย ทำให้เนื้อหาที่น่าสนใจได้รับความสนใจมากขึ้น และไม่ถูกลดทอนความสนใจลงด้วยความแตกต่างหลากหลายเหล่านั้น โลกในอินเทอร์เน็ตจึงส่งเสริมกระบวนการปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นประชาธิปไตยได้ ในแง่ของการรับฟังข้อมูลข้อเท็จจริงเป็นหลัก โดยก้าวข้ามอคติเรื่องต่าง ๆ ที่ผู้คนประสบในโลกแห่งความเป็นจริง

อีกหนึ่งฟังก์ชันที่มีความสำคัญส่งเสริมต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยผ่านการแสดงออก ก็คือ ฟังก์ชันการผลิตเนื้อหาโดยผู้ใช้ (UGC: user generated content) ที่ส่งผลให้ประเด็นในโลกออนไลน์มีความหลากหลายตามแต่มุมมองของผู้คนมากขึ้น ไม่ได้จำกัดไว้แต่เพียงประเด็นที่สังคมให้การยอมรับหรือที่รัฐรับรองไว้เท่านั้น นอกจากนี้ ฟังก์ชันแฮชแท็ก (#:hashtag) ก็ยังมีส่วนสำคัญต่อการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายของผู้คนในโลกสังคมออนไลน์อย่างมาก เนื่องจากหลายครั้งภายหลังจากผู้คนแสดงความคิดเห็นในโลกออนไลน์แล้ว สิ่งหนึ่งที่ผู้คนมักทำก็คือการติดแฮชแท็ก (#) คำสั้นๆ เพื่อเป็นการสรุปสาระสำคัญที่เขียนหรือแสดงความคิดเห็นว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร เช่น #รัฐประหาร #ประชาธิปไตย เป็นต้น ซึ่งการติด # เช่นนี้จะ เป็นประโยชน์ในการค้นหาประเด็นที่สนใจง่ายขึ้นและพบเจอผู้คนที่มีความสนใจเดียวกันง่ายขึ้นในต้นทุนที่ต่ำลง นำไปสู่การรวมกลุ่มผู้ที่มีความสนใจอย่างเดียวกันเป็นเครือข่ายที่สนทนาในเรื่องเดียวกันและอาจนำไปสู่การแสดงออกบางอย่างร่วมกันในเวลาต่อมาได้ง่ายขึ้นเนื่องจากนักเรียนสามารถพบกันในห้องทางออนไลน์ ระดมความคิดเห็นและวางแผนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านช่องทางออนไลน์ได้ซึ่งลดต้นทุนค่าเสียเวลา

ยกตัวอย่างบทสัมภาษณ์ของนักเรียนแกนนำรายหนึ่ง ซึ่งยกตัวอย่างก่อนหน้าที่จะจัดกิจกรรมชุมนุมหน้ากระทรวงศึกษาธิการร่วมกับกลุ่มนักเรียนเลวก็ได้มีการประชุมร่วมกันผ่านระบบออนไลน์มาเป็นระยะว่า “คือเหมือนมีการเปิดกลุ่มว่าแบบคุยกันในการแบ่งงานว่าใครจะช่วยในส่วนไหนได้บ้าง ส่วนเรื่องที่จะพูดปราศรัยอะไรต่าง ๆ อันนี้คือไม่รู้ ไม่ได้รับการติดต่อในส่วนนั้นมา เพราะว่าเหมือนเขาก็วางเอาไว้แล้วเนอะว่าใครจะพูดอะไรบ้างเราก็ไม่ได้อะไร ก็คือคิดจะไปช่วยซัพพอร์ตมูฟเมนต์เขาก็เสียเคียวมีตรงนี้ให้ช่วย ตรงนั้นให้ช่วยเราก็ยินดีช่วยอะค่ะ” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564)

ข้างต้นเป็นกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของอินเทอร์เน็ต อย่างไรก็ตาม แม้นักเรียนส่วนใหญ่จะระบุว่าถ้าไม่มีอินเทอร์เน็ตพวกเขาจะไม่สามารถเรียนรู้และเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยได้ แต่ถึงอย่างนั้นผลจากการศึกษาก็ชี้ให้เห็นว่าอินเทอร์เน็ตเป็นเพียงเครื่องมือที่จะนำนักเรียนให้เข้าถึงชุดข้อมูลที่แตกต่างมากกว่าที่จะเป็นปัจจัยหลักนำนักเรียนไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างจากที่รัฐกล่อมเกลา ดังจะเห็นได้ว่านักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 นั้นส่วนใหญ่ก็ท่องอินเทอร์เน็ตในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว แต่ปรากฏว่าการท่องอินเทอร์เน็ตในชีวิตประจำวันไม่ได้ทำให้พวกเขาเกิดความรู้สึกสนใจการเมืองและอยากศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา กระทั่ง มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนเลว

ในที่นี้จำเป็นต้องแยกแยะระหว่างบทบาทของอินเทอร์เน็ตต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยกับบทบาทของอินเทอร์เน็ตในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมือง ซึ่งผลการศึกษาพบว่า บทบาทหลังนั้น จะเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าเพราะจากผลการศึกษาพบได้ว่านักเรียนแกนนำส่วนใหญ่ใช้ อินเทอร์เน็ตเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวทางการเมือง เนื่องจากต้นทุนต่ำและมีประสิทธิภาพเข้าถึง กลุ่มคนในวงกว้าง ดังบทสัมภาษณ์ของนักเรียนแกนนำที่มีระบุไปในทิศทางเดียวกันว่าพวกเขาใช้ อินเทอร์เน็ตในการระดมพลเพื่อนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น “เหมือนเรามีภาพถ่ายแล้วใช้ ไลน์คะ แล้วก็ทุกช่องทางในโซเชียลมีเดียแล้วก็ทำการประชาสัมพันธ์อะคะ แล้วก็ไปลงในทวิตเตอร์ ไอจี เฟสบุ๊คและนักเรียนคนอื่นๆที่เขาตามเราอยู่ในโซเชียลมีเดียเขาก็บอกกันปากต่อปากกันว่า เฮ้ยเดี๋ยวภาพถ่ายจะทำแบบนี้ เดี่ยวหัวน้ำมันขึ้นก็ตามนะนู่นนี่นั่น และทุกคนก็ทำตามมา” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564) ขณะที่ นักเรียนแกนนำอีกรายกล่าวในทำนองเดียวกันว่าเริ่มแรก ตนเองได้ใช้ช่องทางสตอรี่ไอจี (IG Story) เพื่อโพสต์เรื่องราวความคิดเห็นเกี่ยวกับการหมอบกราบ และประเด็นทางการเมืองต่าง ๆ แล้วพอมีคนเห็นและแชร์กันไปมากก็เลยเลือกที่จะตั้งกลุ่มในชื่อ โรงเรียนตนขึ้นมาเพื่อเคลื่อนไหวเรื่องยกเลิกการหมอบกราบ (สัมภาษณ์ น.ค., 28 ก.ค. 2564) ด้าน แกนนำอีกรายเล่าว่า “ผมเปิดถามในไอจีสตอรี่ว่าค่ายพฤติกรรมพลาดอะไรไปจากคุณแล้วก็มีนักเรียน มาตอบค่อนข้างเยอะว่าพวกเราเวลาพรากเงินพรากความสุขครอบครัว” (สัมภาษณ์ น.พ., 17 ก.ค. 2564)สอดคล้องกับแกนนำนักเรียนอีกรายที่กล่าวถึงกิจกรรมชูกระดากที่ลานหินโค้งว่าเกิดขึ้นจาก การแชร์กิจกรรมไปที่หน้าสตอรี่ไอจีเช่นเดียวกันซึ่งได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีมีคนแชร์สตอรี่ออกไป จำนวนมากกระทั่งทำให้เกิดกิจกรรมเกิดขึ้นได้ (สัมภาษณ์ น.ส.ธัญ, 10 ก.ค. 2564)

อย่างไรก็ตาม บทบาทของอินเทอร์เน็ตในการส่งเสริมการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยนั้นกลับ ซับซ้อนกว่า ดังผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นแล้วว่าอินเทอร์เน็ตโดยลำพังไม่อาจนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่า ประชาธิปไตยได้ หากปราศจากชุดข้อมูลที่แตกต่างและปฏิบัติการของกลุ่มผู้คนในโลกของ อินเทอร์เน็ตที่เลือกนำคุณสมบัติของอินเทอร์เน็ตมาใช้สนับสนุนการเผยแพร่ชุดคำอธิบายใหม่และ การรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมือง ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาและกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้คนในโลก อินเทอร์เน็ตจึงเป็นอีกส่วนที่มีความสำคัญและสนับสนุนให้อินเทอร์เน็ตถูกใช้เพื่อเข้าถึงข้อมูลที่ แตกต่างออกไปจากแบบเรียนมากขึ้น ในแง่นี้เหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอก และกลุ่มนักเรียนเลวจึงนับว่ามีส่วนสำคัญในฐานะประเด็นเนื้อหาที่ทำให้เกิดการสนทนาในโลก ออนไลน์เป็นวงกว้าง ซึ่งสร้างให้นักเรียนตื่นตัวติดตามประเด็นข่าวสารมากขึ้น กระทั่งเกิดความรู้สึก สนใจและต้องการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้รับการกล่าวถึงด้วยตนเอง

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเด็นที่ได้รับการหยิบยกมากล่าวถึงเป็นตัวอย่งนั้นเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ที่จับต้องได้ของกลุ่มนักเรียนอย่างเรื่องกฎระเบียบต่าง ๆ ในโรงเรียน

ด้วยเหตุนี้ อินเทอร์เน็ตจะส่งเสริมต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ก็ต่อเมื่อมันมาพร้อมกับชุดคำอธิบายใหม่ ที่ทำให้เกิดการสื่อสาร วิพากษ์วิจารณ์กันในวงกว้าง กระทั่ง สร้างให้เกิดความสนใจแก่ผู้คนและนำมาสู่ปฏิบัติการบางอย่างในเวลาต่อมา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาค้นหาข้อมูลเพิ่มเติม การค้นหากลุ่มผู้คนที่มีความสนใจอย่างเดียวกัน การสร้างกิจกรรมหรือแชร์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนั้นและสร้างกระแสให้รุนแรงมากขึ้นต่อไป รวมไปถึงสร้างเครือข่ายในโลกออนไลน์ ก่อนใช้เป็นพื้นที่นัดหมายกิจกรรมบางอย่างในโลกแห่งความเป็นจริง

6.3.2 ข้อพึงระวังในการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง

ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้นว่าอินเทอร์เน็ตนั้นเป็นเพียงเครื่องมือและโอกาสที่จะสนับสนุนให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่ได้รับการกล่อมเกลามาได้ กระนั้น ด้วยความที่อินเทอร์เน็ตเป็นเพียงเครื่องมือในการเข้าถึงข้อมูลเท่านั้น ประสิทธิภาพของมันจึงขึ้นอยู่กับการใช้งาน กรณีที่ผู้เรียนเลือกที่จะไม่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตในเรื่องเกี่ยวกับการเมืองมาก่อน แม้ว่าในโลกของอินเทอร์เน็ตจะเต็มไปด้วยข้อมูลเกี่ยวกับข่าวสารบ้านเมืองบทวิเคราะห์ทางการเมืองมากมาย ทว่าสุดท้ายนักเรียนก็ไม่อาจเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยขึ้นมาได้

นอกจากนั้น อินเทอร์เน็ตยังมีข้อจำกัดเรื่องการส่งผ่านข้อมูลอีกด้วย ทั้งนี้เพราะมีกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่าอินเทอร์เน็ตสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือเปลี่ยนความคิดความเชื่อของผู้คนในทางการเมืองได้ ดังกรณีที่ Cambridge Analytica ทำในประเทศตรินิแดดและโตเบโกเพื่อรณรงค์ให้เยาวชนไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งกับแคมเปญ Do So ซึ่งจะเลือกเข้าถึงกลุ่มวัยรุ่นเป็นหลักเพื่อรณรงค์ให้คนกลุ่มนี้ไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งและชวนให้พ่อแม่ผู้ปกครองไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งเพื่อให้ชัยชนะในการเลือกตั้งเป็นของนักการเมืองชาวอินเดีย เป็นต้น กรณีของไทยแม้จะไม่เป็นที่ชัดเจนว่านักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง ได้รับผลกระทบจากการตัดแปลงความคิดความเชื่ออันสืบเนื่องมาจากการท่องอินเทอร์เน็ตและได้รับข้อมูลบางอย่างที่อินเทอร์เน็ตส่งให้เป็นการเฉพาะใช่หรือไม่ และมากพอที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวหรือไม่ เนื่องจากอยู่นอกเหนือขอบเขตการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าความสามารถของอินเทอร์เน็ตด้วยอัลกอริทึม (algorithm) ที่จับความเคลื่อนไหวในการท่องอินเทอร์เน็ตของผู้คนนั้น จะส่งผลให้มีชุดข้อมูลบางอย่างเข้าถึงนักเรียนมากเป็นพิเศษ

ดังปรากฏว่านักเรียนจำนวนมากระบุตรงกันว่าพวกเขาจะได้รับฟีด (feed) เกี่ยวกับข้อมูล วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลและประเด็นเรื่องการชุมนุมทางการเมืองผ่านเข้ามาที่หน้าเพจ โซเชียลมีเดียของพวกเขา นอกเหนือจากที่เพื่อนหรือคนรู้จักแชร์มา ซึ่งส่วนหนึ่งอาจมองได้ว่าเพราะ เรื่องดังกล่าวเป็นกระแสจึงทำให้ได้รับการแชร์มาก แต่ในอีกแง่หนึ่งก็อาจมองได้ว่าเป็นผลมาจาก อัลกอริทึมรวบรวมข้อมูลจากการเข้าใช้งานหรือสิ่งที่นักเรียนสนใจค้นหาแล้วจึงป้อนข้อมูลที่นักเรียน สนใจก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม การที่นักเรียนมีโอกาสได้รับข้อมูลซ้ำ ๆ กันในระยะเวลาหนึ่ง ก็มีผลต่อการ ตัดสินใจของนักเรียนอยู่ไม่น้อย จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่ามึนักเรียนจำนวนน้อยมากที่จะใช้เวลา ศึกษาข้อมูลมุมมองทางการเมืองของฝ่ายตรงข้าม เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างรอบด้าน นักเรียน จำนวนมากระบุว่า แหล่งข้อมูลในการติดตามข่าวสารและการเคลื่อนไหวทางการเมืองส่วนใหญ่เป็น โซเชียลมีเดียเป็นหลัก เนื่องด้วยความสะดวกสบายทำให้เข้าใจสาระหลักของเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่าง รวดเร็ว จึงทำให้นักเรียนส่วนใหญ่เลือกเข้าถึงข้อมูลผ่านอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะอย่างยิ่งทวิตเตอร์และ อินสตาแกรม ซึ่งแม้จะมีนักเรียนบางส่วนตามไปอ่านลิงค์ข้อมูลข่าวหนังสือหรือบทความที่แนบไว้หลัง ข้อความเพื่อความเข้าใจที่เพิ่มมากขึ้นแต่ก็นับเป็นส่วนน้อย นักเรียนรายหนึ่งกล่าวด้วยอารมณ์ว่า การรับฟังข้อมูลอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต่างออกไปจากที่ตนเชื่อ อย่างกรณีอุดมการณ์ทางการเมือง ของกลุ่มเสื้อเหลืองนั้นเป็นสิ่งที่อดทนฟังไม่ได้ (สัมภาษณ์ น.ท.ท., 31 ก.ค.2564) ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้ อาจมีผลต่อการตัดสินใจทางการเมืองด้วยอารมณ์เหนือเหตุผลได้ ซึ่งจะกลายเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อ ส่งเสริมประชาธิปไตยที่มีข้อบกพร่อง อันเนื่องมาจากยังขาดการประนีประนอมกับอุดมการณ์ทาง การเมืองที่แตกต่างและมองหาทางออกที่ทุกฝ่ายพอใจร่วมกัน ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งโดยไม่สิ้นสุด

นอกจากตัวข้อมูลที่จะเข้าถึงนักเรียนผ่านทางอินเทอร์เน็ตแล้ว กลุ่มบุคคลอื่นก็สามารถเข้าถึง นักเรียนได้เช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น นักเรียนแกนนำรายหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์ที่ทำให้ตนเอง กลายมาเป็นแกนนำของกลุ่มนักเรียนในเวลาต่อมาว่าเกิดขึ้นจากมีผู้เห็นการโพสต์แสดงความคิดเห็น ของนักเรียนรายนี้ในโลกออนไลน์แล้วจึงติดต่อทักมาทางอินเทอร์เน็ตเพื่อชวนจัดตั้งกลุ่มว่า “ตอนนั้น เขาตามหาตัวหนูเพราะเห็นหนูไปพูด แล้วเขาก็ชวนว่าอยากทำกลุ่มใหม่ เราก็เลยลองดูค่ะ เพราะว่า เราก็ไม่ได้ทำคนเดียวแต่ว่ามีรุ่นพี่ช่วยกันด้วย” (สัมภาษณ์ น.ส.เม, 10 ก.ค. 2564)

ด้านนักเรียนแกนนำอีกรายหนึ่งกล่าวในทำนองเดียวกันว่าอินเทอร์เน็ตมีส่วนสำคัญที่นำไปสู่ การเข้าร่วมชุมนุมกับกลุ่มนักเรียนแล้วเพราะทำให้ได้พบกับกลุ่มคนที่มีความคิดทางการเมือง

เหมือนกันว่า “น้องเขาท์กมาเลยคะ แล้วเขาก็บอกว่าเป็นตัวแทนของนักเรียนแล้ว แล้วมันจะมีโปรเจคกิจกรรมแบบนี้เขาเห็นองค์กรเราและก็สนใจ ก็เลยมาชวนไปทำด้วย...มีน้องในนักเรียนเลวอะคะ เขาท์กมาในกลุ่มทางกาฟถามว่าเดี๋ยวเราจะมีกิจกรรมแบบนี้เพื่อเรียกร้องเกี่ยวกับการศึกษาต่าง ๆ... เราก็รู้สึกว่ เฮ้ยเราเป็นสาธิตอะ เป็นสาธิตคือการทำให้เป็นตัวอย่างแล้วคนอื่นก็จะได้ไปทำตามได้...” (สัมภาษณ์ น.ส.อ.ป., 15 ก.ค.2564)

ด้านนักเรียนอีกรายเล่าให้ฟังถึงประสบการณ์การถูกจับกุมที่โรงเรียนอันเป็นผลมาจากการที่ตนเองเป็นแอดมินเพจเคลื่อนไหวทางการเมืองหนึ่งและใช้อีเมลของตนในการทำเว็บ กระทั่งทางการสามารถติดตามจับกุมตนได้ถึงโรงเรียนว่า “ตอนได้รู้จักกับนักเรียนเลว ก็เขียนเว็บให้เขา คือจะมีแคมเปญ 1 ธันวาคมกลาเครื่องแบบ และก็โดนรัฐมนตรีเรียกตัวไปกระทรวงคนเดียว เขาจะแจ้งความผม คุณณัฐพล ทีปสุวรรณ ครับ เว็บ student.co.th อันนั้นครับ” (สัมภาษณ์ น.ม.ก., 16 ม.ค. 2565)

เหตุการณ์ข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความเป็นเครื่องมือของอินเทอร์เน็ตได้เป็นอย่างดีที่สามารถใช้การได้จากทุกฝ่ายซึ่งนักเรียนควรรู้เท่าทัน เพื่อให้การแสดงออกทางการเมืองเป็นไปอย่างระมัดระวัง เช่น ไม่เลือกรับข้อมูลจากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเพียงฝ่ายเดียวกระทั่งกลายเป็นเป้ายิงให้อัลกอริทึมโจมตีด้วยข้อมูลเพียงชุดเดียวซึ่งเป็นอันตรายอย่างยิ่งกับการใช้วิจารณญาณเพื่อส่งเสริมคุณค่าประชาธิปไตยอย่างรอบคอบ ไม่ละเมิดความหลากหลาย หรือทำให้ตนเองกลายเป็นหนึ่งในชนวนเหตุของความบาดหมางที่ไม่รู้จบ ขณะเดียวกัน ก็ระมัดระวังในการค้นหาแหล่งข้อมูล ป้องกันตนเองในการแสดงออกทางการเมือง ไม่ทิ้งร่องรอยที่สามารถสืบค้นได้เพื่อป้องกันการคุกคามจากฝ่ายตรงข้ามที่อาจลดทอนกำลังใจในการแสดงออกทางการเมือง กระทั่งส่งผลให้การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยถดถอย

กล่าวโดยสรุปได้ว่าอินเทอร์เน็ตโดยลำพังตัวมันเองไม่อาจนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ แต่ตัวมันเป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในยุคนี้ แต่ถึงอย่างนั้นการใช้งานอินเทอร์เน็ตเพื่อการเรียนรู้ทางการเมืองก็มีข้อพึงระวัง เพราะในขณะที่ผู้เรียนเข้าถึงข้อมูลผ่านอินเทอร์เน็ตได้ ฝ่ายตรงกันข้ามก็สามารถเข้าถึงข้อมูลของผู้ใช้งานได้เช่นกัน ดังนั้น นักเรียนจึงพึงระมัดระวังว่าการค้นหาข้อมูลผ่านการท่องอินเทอร์เน็ตนั้น ข้อมูลที่ได้รับมาครบถ้วนรอบด้านหรือไม่ เพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่อทางความคิดของคนบางกลุ่ม อันนำไปสู่อารมณ์ทางการเมืองที่รุนแรงกระทั่งกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองของใคร และนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยอย่างมีคุณภาพ

บทที่ 7

อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาในบทที่ 4 ซึ่งให้เห็นว่าคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนยึดถืออยู่นั้น แตกต่างออกไปจากคุณค่าประชาธิปไตยที่รัฐไทยพยายามกล่อมเกลา กล่าวคือ **ขณะที่คุณค่าประชาธิปไตยที่รัฐไทยถ่ายทอดและพยายามกล่อมเกลานั้นจะมีจุดเน้นอยู่ที่ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข บทบาทของรัฐและหน้าที่ของประชาชนที่พึงมีต่อกันตามวัฒนธรรมไทย เพื่อความสงบสุขของรัฐ แต่คุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนยึดถือกลับมีจุดเน้นอยู่ที่การแสดงออก และแสดงความคิดเห็นต่อทุกเรื่องได้อย่างเต็มที่โดยไม่ถูกข่มขู่คุกคามหรือถูกจำกัดไว้ด้วยสถานะภาพทางสังคมหรือประเด็นทางการเมือง** ทั้งนี้เพราะนักเรียนมีมุมมองว่าทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ไม่มีมนุษย์คนใดมีความสมบูรณ์แบบและการวิพากษ์วิจารณ์ถือเป็นเสรีภาพพื้นฐานตามระบอบประชาธิปไตยเพื่อสนับสนุนสิทธิในการเลือกวิถีชีวิตที่ดีของประชาชนในแง่นี้แม้นักเรียนจะไม่ได้ปฏิเสธคุณค่าประชาธิปไตยทั้งหมดที่รัฐถ่ายทอด แต่ก็มีคำถามวิพากษ์วิจารณ์และเชื่อมโยงค่านิยมทางการเมืองใหม่ๆ เข้ามาในการทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตย กระทั่งทำให้จุดเน้นคุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนแตกต่างไปจากคุณค่าประชาธิปไตยที่รัฐไทยกล่อมเกลา

ความน่าสนใจจึงอยู่ที่ นักเรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐไทยกล่อมเกลากระทั่งนำมาสู่การแสดงออกทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ได้อย่างไร ภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองของรัฐไทยที่ไม่ได้มีจุดเน้นอยู่ที่สิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามหลักคุณค่าประชาธิปไตยสากล แต่อยู่ที่การสร้างให้พลเมืองเชื่อฟังและไม่ตั้งคำถามกับรัฐและการปกครอง เป็นพลเมืองที่มีวินัย ทำหน้าที่รับผิดชอบ มากกว่าจะสนับสนุนให้ประชาชนเป็นพลเมืองที่ตระหนักถึงสิทธิอำนาจของตนเองในการมีส่วนร่วมกันปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วภายในสังคมร่วมกันกับรัฐตามระบอบประชาธิปไตย

ในบทที่ 7 นี้ ผู้วิจัยมุ่งนำผลการศึกษาที่ได้แสดงไว้ในบทที่ 4 มาวิเคราะห์และอภิปรายผล โดยนำกรอบการวิจัยที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พัฒนาขึ้นมาในบทที่ 2 มาปรับใช้เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไขปัจจัยกลไกและกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของผู้เรียนภายใต้สภาพแวดล้อมการกล่อมเกลาคุณค่าประชาธิปไตยแบบจำกัดของรัฐไทยว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร

โดยจากกรอบแนวคิดที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พัฒนาขึ้นตามแผนผังที่ 1 นั้นตั้งอยู่บนแนวคิดที่เชื่อว่านักเรียนเป็นผู้กระทำกรหนึ่ง ที่มีความรู้ความสามารถ (knowledgeable agents) ในการขบคิด เชื่อมโยง ตีความ ประเมินค่า และตัดสินใจเลือกเชื่อและปฏิบัติให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตนได้ เมื่อประกอบกับสภาพแวดล้อมที่นักเรียนต้องเผชิญ ซึ่งไม่ได้มีเพียงสภาพแวดล้อมในห้องเรียนหรือในครอบครัวเท่านั้น แต่ยังมีสภาพแวดล้อมทั้งเป็นออนไลน์และออฟไลน์ที่นักเรียนมีโอกาสประสบพบเจอด้วย ในแง่นี้จึงมีโอกาสที่ตัวนักเรียนจะได้รับทราบข้อมูลที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนและอาจนำไปสู่การขบคิดวิเคราะห์และมีทัศนคติอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลากะทั่งนำไปสู่การชุมนุมทางการเมืองเพื่อตั้งคำถามหรือเรียกร้องบางเรื่องต่อรัฐในเวลาต่อมาได้

เมื่อประกอบกับผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่าแม้ภายใต้การกล่อมเกลาคคุณค่าประชาธิปไตยอย่างจำกัดของรัฐไทยนั้น นักเรียนก็ยังสามารถเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ โดยมีนักเรียนจำนวนมากเลือกที่จะแสดงออกถึงความตื่นรู้ดังกล่าวในรูปแบบของการชุมนุมทางการเมืองในปี 2563 เพื่อแสดงให้รัฐเห็นว่าพวกเขารู้เท่าทันปฏิบัติการของรัฐและต้องการต่อรองปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจบางประการ ปราบปรามการทางการเมืองดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างทางการเมืองไม่อาจมีปฏิบัติการกดทับลงมายังปัจเจกได้โดยสมบูรณ์ แม้ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าอันที่จริงการกล่อมเกลารัฐก็มีผลต่อปัจเจกบุคคลพอสมควรดังจะเห็นได้ว่านักเรียนจำนวนมากไม่ได้รู้สึกตระหนักในสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกทางการเมืองของตนตามระบอบประชาธิปไตยมาก่อน แม้จะเป็นเรื่องใกล้ตัวอย่างเรื่องทรงผมและเครื่องแบบนักเรียน นักเรียนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ตั้งคำถามกับเรื่องดังกล่าวมาก่อน จนกระทั่งเกิดการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและนักเรียนแล้ว

นักเรียนส่วนใหญ่ที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองและเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบต่าง ๆ ของโรงเรียนยอมรับว่าก่อนหน้านี้พวกเขาไม่เคยตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพเหนือเนื้อตัวร่างกายอันเป็นผลกระทบจากกฎเรื่องทรงผมและการแต่งกายมาก่อน นักเรียนจำนวนมากรวมไปถึงนักเรียนที่เป็นแกนนำทางการเมืองเคยมองว่าการทำทรงผมนักเรียนและการแต่งกายด้วยชุดนักเรียนเป็นการทำตามกฎของโรงเรียนและไม่ได้มองว่าเป็นปัญหาอะไร นอกจากรู้สึกไม่ชอบเท่านั้น แต่ไม่ได้ตระหนักว่าสิ่งนี้เป็นการละเมิดสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกาย สุดท้ายประเด็นเรื่องทรงผมนักเรียนจึงสิ้นสุดลงด้วยการวิพากษ์วิจารณ์กันในกลุ่มย่อย ก่อนเปิดภาคการศึกษาเท่านั้น จากนั้นก็เบาบางลงและจางหายไป นักเรียนที่รู้สึกไม่พอใจกับกฎเรื่องทรงผมและการแต่งกายนั้นยอมรับว่าพวกเขาไม่มีไอเดียเรื่องสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายตามที่มีการอธิบายกันในปัจจุบันแต่อย่างใด

กระทั่ง ได้พบกับคำอธิบายจากกลุ่มนักเรียนเลวที่เชื่อมโยงเรื่องทรงผมและการแต่งกายเข้ากับสิทธิและเสรีภาพในชีวิตประจำวัน โดยให้คำจำกัดความเรื่องนี้เป็นสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกาย จึงเริ่มทำให้นักเรียนเข้าใจมากขึ้นว่าสิทธิเสรีภาพที่พวกเขาจับต้องได้จริง ๆ นั้นเป็นอย่างไร

กรณีเช่นนี้อาจทำให้มองได้เช่นกันว่าการกล่อมเกลາทางการเมืองของรัฐนั้นประสบความสำเร็จในแง่ที่ทำให้นักเรียนไม่ตั้งคำถาม ไม่ลุกขึ้นมาท้าทายกับระบบและมีพฤติกรรมที่สอดคล้องต้องตรงตามคุณสมบัติของพลเมืองที่รัฐต้องการ แต่ถึงอย่างนั้นคำถามก็คือนักเรียนมีมุมมองต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลมาได้หรือไม่ ภายใต้โครงสร้างการกล่อมเกลາทางการเมืองที่เน้นนำเสนอคุณค่าทางการเมืองแบบชาตินิยมเป็นหลักและนำเสนอคุณค่าประชาธิปไตยสากลแบบจำกัด กระทั่งนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน หากตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาไม่เคยมีการแสดงออกที่ท้าทายอำนาจรัฐหรือลุกขึ้นตั้งคำถามปรากฏให้เห็นเป็นวิวัฒนาการมาก่อน

ด้วยเหตุนี้การทำความเข้าใจการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย จึงไม่อาจอธิบายได้ด้วยตัวแบบเรื่องการกล่อมเกลາทางการเมือง เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวมักให้คำอธิบายโดยมุ่งไปที่ตัวแสดงที่เชื่อกันว่าเป็นตัวแปรที่จะมีผลต่อการกล่อมเกล่าอย่างพ่อแม่ ครู เพื่อน โรงเรียน แต่ไม่ได้มุ่งอธิบายว่าผู้เรียนมีความสามารถในการเลือกและมีพฤติกรรมอย่างไร ซึ่งอนุมานได้จากแนวคิดที่เชื่อว่าการกล่อมเกล่าทางการเมืองคือการถ่ายทอดวัฒนธรรม ที่สามารถปลูกฝังส่งต่อกันรุ่นสู่รุ่นได้ เพราะฉะนั้นผู้เรียนก็มักจะมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมหรือองค์ความรู้ที่ถ่ายทอด เมื่อเป็นเช่นนี้การอธิบายเรื่องการกล่อมเกล่าทางการเมืองจึงไม่สามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงหรือพฤติกรรมที่แปลกแยกไปจากการกล่อมเกล่าได้ การทำความเข้าใจการกล่อมเกล่าทางการเมืองให้สอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้นจึงจำเป็นต้องขยายมิติการทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกและโครงสร้างให้เห็นชัดเจนขึ้น

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะขอเริ่มต้นอธิบายจากการทำความเข้าใจบทบาทของปัจเจกบุคคลภายใต้โครงสร้างทางการเมืองที่จำกัดก่อน จากนั้นจะอธิบายกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกล่าภายใต้การเมืองที่จำกัด และอภิปรายผลการศึกษาดังกล่าว

7.1 บทบาทของปัจเจกบุคคลภายใต้โครงสร้างทางการเมืองที่จำกัด

จากผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า ภายใต้ความพยายามกล่อมเกล่าทางการเมืองและปฏิบัติการทางสังคมการเมืองของรัฐไทยที่ไม่ได้ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตย

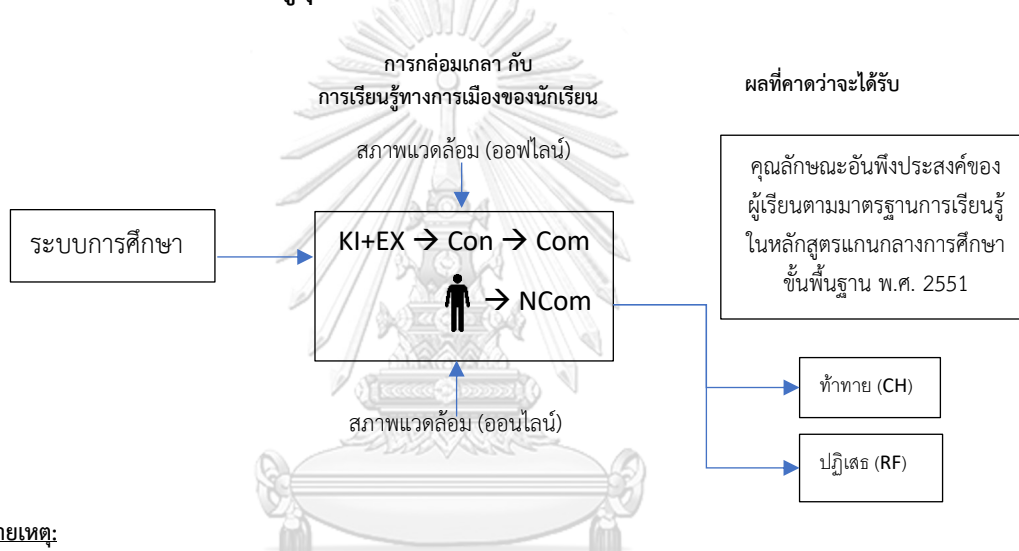
สากลมากนัก แต่มุ่งผลักดันให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะของพลเมืองที่รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างจำกัด โดยที่นักเรียนไม่ได้รับการสนับสนุนให้เรียนรู้และฝึกฝนให้สามารถแสดงออกถึงการปกป้องสิทธิเสรีภาพได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ กระนั้น นักเรียนในฐานะปัจเจกบุคคลก็ยังสามารถเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยสากลในแบบที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลา กระทั่งสามารถเพิ่มเติมคำอธิบาย วิพากษ์วิจารณ์ตลอดจนสามารถอธิบายคุณค่าทางการเมืองแบบผสมผสานและสามารถประยุกต์คุณค่าประชาธิปไตยสากลกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมได้ แม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้รับการกล่อมเกลาให้ วิพากษ์วิจารณ์และตั้งคำถามต่อระบบการเมืองการปกครองภายใต้การปกครองของประเทศไทยก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลาจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจความสามารถของปัจเจกบุคคลให้มากขึ้นในฐานะตัวแสดงทางการเมืองหนึ่งที่มีความรู้ความสามารถ (knowledgeable agents) ในการขบคิด เชื่อมโยง ตีความ ประเมินค่า และตัดสินใจเลือกเชื่อและปฏิบัติให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตนได้ จากแผนผังที่ 1 ผู้วิจัยวางนักเรียนในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองไว้ตรงกลางแผนผังเพื่อแสดงให้เห็นว่าตัวแสดงอย่างนักเรียนมีโอกาสเผชิญกับชุดข้อมูลจากหลากหลายไม่เฉพาะชุดข้อมูลที่เป็นทางการจากรัฐฝ่ายเดียว แต่ยังมีข้อมูลมากมายเกี่ยวข้องกับคุณค่าประชาธิปไตยที่สามารถจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรมจากเหตุการณ์และบทวิเคราะห์ที่มีปรากฏในแหล่งข้อมูลทางเลือกมากมายทั้งออฟไลน์และออนไลน์ที่นักเรียนสามารถเข้าถึงได้ง่ายๆ ผ่านการท่องอินเทอร์เน็ต ซึ่งสามารถนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลาได้

เมื่อประกอบกับผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า แม้นักเรียนจะมีพฤติกรรมการแสดงออกที่ค่อนข้างจะสอดคล้องกับพฤติกรรมอันพึงประสงค์ที่รัฐต้องการ กระนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่านักเรียนแสดงออกตามที่รัฐต้องการเพราะว่าเห็นด้วยหรือเห็นดีกับรัฐ แต่เป็นเพราะพวกเขาประเมินแล้วว่าการแสดงออกในสิ่งที่รัฐต้องการนั้น จะเป็นประโยชน์กับพวกเขามากกว่าการทำลายรัฐ ในแง่นี้แสดงให้เห็นได้ว่าปัจเจกบุคคลมีความสามารถในการขบคิดและพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นก็ไม่จำเป็นต้องสะท้อนทัศนคติที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นักเรียนในฐานะปัจเจกบุคคลจึงไม่ใช่เพียงผู้ที่ถูกกระทำ (subject) หรือเป็นผู้ที่รองรับผลจากปฏิบัติการของรัฐที่กระทำลงมากับตนเพื่อที่จะมีทัศนคติและพฤติกรรมเช่นเดียวกันกับรัฐ โดยปราศจากความรู้สึกไม่พอใจ สงสัย ทำทนายหรือปฏิเสธ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้พยายามคลี่ปฏิบัติการทางความคิดของปัจเจกบุคคลภายใต้โครงสร้างทางสังคมการเมืองที่พยายามจำกัดความคิดและพฤติกรรมของพวกเขาออกมา เพื่อเผยให้เห็นบทบาทของปัจเจกบุคคลในการขบคิดและมีปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างที่พยายามกดทับความคิดทัศนคติและพฤติกรรมของพวกเขาเอาไว้ได้ชัดเจนมากขึ้น โดยดัดแปลงมาจากกรอบการวิเคราะห์ที่พัฒนาขึ้นในบทที่ 2 (แผนผังที่ 1) และเพิ่มเติมกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองซึ่งสกัดจากบทสัมภาษณ์ออกมาเป็นตัวแปรที่สัมพันธ์กันระหว่างปัจเจกบุคคลและโครงสร้างให้มากขึ้นก่อนที่จะนำไปสู่พฤติกรรมการแสดงออกที่ต่างกันออกไป

แผนผังที่ 4 กระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองของนักเรียน

หมายเหตุ:

KI = ความรู้ (Knowledge) อุดมการณ์ (Ideology) Ex = ประสบการณ์ (experience) Con = การใคร่ครวญไตร่ตรอง (consider) Com = ยอมทำตาม (compliance) NCom = ไม่ยอมทำตาม (noncompliance) CH= ท้าทาย (challenge) RF = ปฏิเสธ (refuse)

ในแผนผังที่ 4 นี้ผู้วิจัยพยายามคลี่กระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองออกมาโดยเชื่อมโยงบทบาทของปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำการที่มีความรู้ความสามารถในการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจเลือกเข้ากับตัวโครงสร้างที่กระทำการลงมาให้มากขึ้น เพื่อนำไปสู่รูปแบบพฤติกรรมที่แตกต่างกันไป นอกเหนือไปจากการยอมกระทำความตามรูปแบบพฤติกรรมที่รัฐกำหนดไว้ ซึ่งในที่นี้ก็คือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามมาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ทั้ง 8 ประการ โดยในที่นี้ผู้วิจัยเริ่มต้นแผนผังด้วยระบบการศึกษาซึ่งประกอบด้วย หลักสูตรการกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน แบบเรียน กระบวนการเรียนการสอน อุดมการณ์ของครูผู้สอนที่ถ่ายทอดมายังนักเรียน โดยสิ่งที่ส่งต่อเข้ามาก็คือความรู้และอุดมการณ์

(knowledge : K , ideology : I) ซึ่งชุดข้อมูลเหล่านั้นจะไม่ได้ส่งต่อไปยังผู้เรียนโดยตรงและนำไปสู่การมีพฤติกรรมตามที่รัฐต้องการแบบสมบูรณ์ เพราะในความเป็นจริงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า ข้อมูลที่ส่งต่อเข้ามาจะปะทะเข้ากับประสบการณ์ของผู้เรียน (experience: Ex) ซึ่งจะนำไปสู่การขบคิดวิเคราะห์ใคร่ครวญไตร่ตรอง (consider: Con) ว่าพวกเขาควรจะคิดและมีพฤติกรรมอย่างไรซึ่งผลการใคร่ครวญจะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ ยอมทำตาม (comply: Com) แม้จะไม่ใช่สีกินดีหรือยินยอม และไม่ยอมทำตาม (noncompliance: NCom)

ในที่นี้ผลการใคร่ครวญจะนำไปสู่พฤติกรรมที่แสดงออกที่แตกต่างกัน 3 รูปแบบใหญ่ๆคือกรณีที่ปัจเจกบุคคลเลือกที่จะจำยอมทำตาม ก็จะมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามมาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 แต่หากไม่ยอมทำตาม ปัจเจกบุคคลก็อาจมีพฤติกรรมท้าทาย (challenge : CH) ต่อชุดคุณค่าทางการเมืองของรัฐ ในลักษณะที่ตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ หรืออีกลักษณะคือปฏิเสธชุดคุณค่าเหล่านั้นไปเลย (refuse: RF) ซึ่งในกรณีของนักเรียนก็คือการที่นักเรียนบางรายนั้นเลือกที่จะออกจากระบบการศึกษาไปเลยแทนที่จะเลือกออกมาวิพากษ์วิจารณ์หลักสูตร เป็นต้น

การคลี่ตัวแปรเกี่ยวกับการกล่อมเกลาทางการเมืองออกมาเป็นสมการในแผนผัง จะช่วยให้การอธิบายมีรายละเอียดของปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและปัจเจกบุคคลมากขึ้น โดยจากแผนผังที่ 4 ผู้วิจัยพยายามชี้ให้เห็นว่าเมื่อปัจเจกบุคคลได้รับข้อมูลต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นความรู้หรืออุดมการณ์ ซึ่งในที่นี้แทนด้วยสัญลักษณ์ KI นั้น สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาก็คือการคิดกับชุดข้อมูลต่าง ๆ ก่อนที่จะเกิดทัศนคติและพฤติกรรมในเวลาต่อมา โดยแบบจำลองนี้ผู้เขียนได้เพิ่มอิทธิพลของสภาพแวดล้อมเข้าไปด้วยทั้งข้อมูลที่ไม่เป็นทางการในโลกออฟไลน์และในโลกออนไลน์ ซึ่งอาจมีส่วนต่อการเรียนรู้และการตัดสินใจของนักเรียนได้นอกเหนือจากตัวแปรในเรื่องของหลักสูตรแบบเรียน การคลี่ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการกล่อมเกลาและการเรียนรู้ออกมาจึงทำให้เห็นอย่างชัดเจนขึ้นว่า ท่ามกลางความพยายามกล่อมเกลาทางการเมืองของรัฐนั้น สุดท้ายชุดความรู้และอุดมการณ์ที่รัฐถ่ายทอดมาก็จะต้องปะทะเข้ากับประสบการณ์ของผู้เรียนชั้นหนึ่งและนำไปสู่การใคร่ครวญไตร่ตรองของผู้เรียนอีก ก่อนที่ผู้เรียนจะเลือกต่อไปว่า พวกเขาจะยอมทำตามหรือไม่ยอมทำตามกรอบพฤติกรรมที่รัฐกำหนดขึ้นและหากไม่ยอมทำตามพวกเขาจะแสดงออกในลักษณะใดท้าทายหรือปฏิเสธชุดคุณค่าของรัฐ

ในที่นี้ขอยกตัวอย่างกรณีของนักเรียนจำนวนมากที่แม้จะไม่เห็นด้วยกับการไว้ทรงผมนักเรียน แต่สุดท้ายพวกเขาก็ไม่ได้ออกมาท้าทายและเลือกที่จะปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน โดยไม่มีการแสดงออกถึงการตั้งคำถามหรือต่อต้านระเบียบของโรงเรียน ซึ่งแม้จะดูคล้ายกับว่านักเรียนมีพฤติกรรมที่สอดคล้องคล้อยตามกับพฤติกรรมที่รัฐกล่อมเกลา อันเป็นคุณค่าทางการเมืองของพลเมืองที่พึงปรารถนา ซึ่งได้รับการรับรองโดยรัฐและได้รับการถ่ายทอดในระบบการศึกษา ทว่าการแสดงออกดังกล่าวไม่ใช่หลักฐานที่สะท้อนให้เห็นถึงการเห็นด้วยโดยยินดีหรือไม่ต่อต้านนักเรียนจำนวนหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นว่าการที่พวกเขาปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้นไม่ใช่เพราะศรัทธาต่อกฎระเบียบแต่เป็นเพราะ “*ไม่อย่างมีปัญหา*” ขณะที่นักเรียนจำนวนไม่น้อยระบุว่าพวกเขาไม่ได้พอใจกับระเบียบของโรงเรียน อีกทั้งยังค่อนข้างจะไม่เห็นด้วยกับกฎระเบียบบางอย่างของโรงเรียน และเคยมีการวิพากษ์วิจารณ์กฎระเบียบเหล่านั้นในทางที่ไม่ดีกับเพื่อนในกลุ่มหรือระบายความไม่พอใจลงไปโซเชียลมีเดียของตน แต่สุดท้ายแล้วพวกเขาก็เลือกที่จะปฏิบัติตามกฎเหล่านั้นอยู่ดี

อีกตัวอย่างเป็นเรื่องการหมอบกราบ ที่แม้นักเรียนดูจะมีพฤติกรรมที่สอดคล้องคล้อยตามกฎของโรงเรียนในเรื่องการหมอบกราบ แต่จากบทสัมภาษณ์ของนักเรียนกลับชี้ให้เห็นว่า การแสดงออกซึ่งการหมอบกราบของนักเรียนไม่ได้เกิดจากการยินดีโดยไม่มีการตั้งคำถาม ในทางกลับกันนักเรียนกลับเต็มไปด้วยคำถามว่าทำไมไปเพื่ออะไร เช่นเดียวกับกับกรณีของทรงผมนักเรียน ซึ่งผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ามีนักเรียนจำนวนมากที่รู้สึกไม่พอใจและตั้งคำถามกับทรงผมนักเรียน แต่สุดท้ายนักเรียนก็เลือกที่จะตัดผมทรงนักเรียน กรณีเช่นนี้ หากมองโดยผิวเผินอาจทำให้เชื่อได้ว่านักเรียนปฏิบัติตามเพราะยินยอม ทว่าในความเป็นจริงการยอมทำตามนั้นก็ไม่ได้เกิดจากความรู้สึกยินดีหรือปราศจากคำถาม แต่เกิดจากการประเมินแล้วพบว่าไม่คุ้มที่จะออกมาแสดงตัวตั้งคำถามหรือท้าทายกับระบบในเวลานั้น ทำให้พวกเขายังคงยอมรับการกดทับได้ และยังคงเลือกที่จะอยู่ภายใต้โครงสร้างทางการเมืองแบบเดิม แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่านักเรียนจะไม่ลุกขึ้นมาตั้งคำถามกับระบบตลอดไป

ปรากฏการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าการแสดงออกของกลุ่มเป้าหมายที่แม้จะดูสอดคล้องกับคุณค่าทางการเมืองที่รัฐกล่อมเกลา กระนั้น การแสดงออกดังกล่าวก็ไม่ใช่ผลจากการปลูกฝังของระบบการศึกษาแต่เป็นผลจากการตรึกตรองใคร่ครวญของตัวปัจเจกที่เลือกจะทำเช่นนั้นด้วยตนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความลักลั่นระหว่างความคิดและพฤติกรรมที่อาจเกิดขึ้นได้และเป็นช่องโหว่สำคัญของการกล่อมเกลาทางการเมืองที่อาจนำไปสู่การที่ผู้เรียนจะมีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับที่รัฐกล่อมเกลาซึ่งความลักลั่นระหว่างความรู้สึกกับพฤติกรรมของนักเรียนเช่นนี้ ทำให้เห็นว่าทัศนคติและ

พฤติกรรมของนักเรียนไม่ใช่ผลพวงจากการปลูกฝังโดยตรง แต่เป็นผลมาจากกระบวนการขบคิด ตรึกตรองของตัวปัจเจกต่อชุดข้อมูลและสภาพแวดล้อมที่โอบล้อมตัวเขาประกอบกัน

ดังนั้น แม้ว่าทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองที่ปรากฏออกมาจะสอดคล้องต้องตรง ตามที่รัฐต้องการเพียงใด แต่นั่นก็ไม่ใช่ผลจากการปลูกฝังกล่อมเกลาและอิทธิพลของโครงสร้างทาง สังคมการเมืองโดยปราศจากการใคร่ครวญไตร่ตรองของปัจเจกบุคคล และไม่ได้หมายความว่าปัจเจก บุคคลมีการแสดงออกสนองตอบในลักษณะที่รัฐกล่อมเกลาเพราะพวกเขาคิดเช่นเดียวกันกับรัฐเสมอ ไป พวกเขาอาจมีความคิดเห็นที่แตกต่างหรือตั้งคำถามกับกรอบแนวคิดและพฤติกรรมที่รัฐกล่อมเกลา ได้ หรือเลือกที่จะมีพฤติกรรมสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับสิ่งที่รัฐกำหนดไว้ก็ได้ ดังนั้น พฤติกรรมที่ สอดคล้องกับกฎกติกาของรัฐจึงไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากความรู้สึกเห็นด้วยความยินดีโดยไม่ตั้งคำถาม แต่อาจเกิดจากการไตร่ตรองประเมินแล้วพบว่าไม่มีทางเลือกไม่มีทางออก จึงทำให้เกิดพฤติกรรมที่ดู สอดคล้องกับกรอบกติกาของรัฐ แต่แท้ที่จริงแล้วหากพิจารณาไปถึงกระบวนการขบคิดและตัดสินใจ ของปัจเจกบุคคลจะทำให้รู้ได้ว่าพฤติกรรมที่สอดคล้อง อาจมีเหตุผลและระดับของการยินยอม ทำตามที่แตกต่างกันออกไปซึ่งสิ่งนี้จะกลายเป็นเงื่อนไขปัจจัยที่บ่มเพาะความเห็นต่างที่รอวันปะทุ ออกมาให้เห็นในอนาคต

นอกจากนั้น การขยายคำอธิบายกระบวนการขบคิดของปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์กับระบบและ โครงสร้าง ยังช่วยให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการแสดงออกทางการเมืองในรูปแบบที่ผิดแผกแตกต่าง ออกไปจากคุณลักษณะที่รัฐกล่อมเกลาได้มากขึ้น ซึ่งจะเกิดขึ้นในกรณีที่ปัจเจกบุคคลไตร่ตรองแล้วว่า ไม่อาจยอมรับต่อคำอธิบายหรือปฏิบัติการของรัฐหรือกลุ่มผู้มีอำนาจได้ ในแง่นี้การนำแนวคิดการ กล่อมเกลาทางการเมืองมาใช้เพื่อทำความเข้าใจการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนที่แตกต่าง ออกไปจากรัฐกล่อมเกลาจึงเป็นเรื่องที่กระทำได้ แต่ควรต้องขยายมุมมองการอธิบายออกไปให้ ครอบคลุมบทบาทของปัจเจกบุคคลในการใคร่ครวญไตร่ตรองและเลือกปฏิบัติพร้อม ๆ กับดู ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับโครงสร้างที่มีปฏิบัติการเหนือพวกเขาให้มากขึ้น

ทั้งนี้เพราะ ในความเป็นจริงแล้วปัจจัยนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองไม่ได้มีเพียง เนื้อหาจากแบบเรียนและกระบวนการเรียนการสอนตามระบบการศึกษาของภาครัฐเท่านั้น แต่ยังมี เนื้อหาและตัวแสดงอื่น ๆ ที่ไม่ได้อยู่ในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการมากมายที่เข้ามามีบทบาท ด้วย อาทิ เพื่อน ครูรุ่นใหม่ หนังสือ ดารา และวารสารนอกเวลาเรียน บทเพลง ภาพยนตร์ ที่กลายเป็น สื่อดิจิทัลและมีการถ่ายทอดผ่านสื่อใหม่อย่างอินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดีย (social media site)

เป็นต้น แหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นทางการเหล่านี้ต่างหากที่แหล่งที่มาของการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปของนักเรียน ไม่ใช่เนื้อหาจากหลักสูตรและแบบเรียน โดยผู้วิจัยจัดให้แหล่งข้อมูลเหล่านี้เป็นส่วนของสภาพแวดล้อมที่อาจส่งอิทธิพลทางความคิดต่อตัวปัจเจกให้มีการขบคิดต่อคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่ได้รับการกล่อมเกลามาจากระบบการศึกษาได้

ด้วยเหตุนี้ กระบวนการใคร่ครวญไตร่ตรองของปัจเจกบุคคลจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ไม่อาจละเลยในการวิเคราะห์ได้ อย่างไรก็ตาม พังระมัดระวังว่าการไตร่ตรองในที่นี้ไม่ได้เป็นไปเพื่อประเมินว่าสิ่งใดถูกหรือสิ่งใดผิด (ตามที่คนทั่วไปมักเข้าใจว่าพวกเขากำลังทำสิ่งนั้นอยู่) เพราะผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้วการประเมินของปัจเจกบุคคลที่เกิดขึ้นนั้น เป็นการประเมินถึงต้นทุนที่ต้องเสีย ประโยชน์และโทษที่จะได้รับ เมื่อมีการแสดงออกบางประการทางสังคมมากกว่า ทั้งนี้เพราะความถูกผิดเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมเวลานั้น ที่จะรับรองให้เรื่องใดทำได้หรือทำไม่ได้และเปลี่ยนแปลงได้เสนอ ด้วยเหตุนี้ ความถูกต้องดั้งเดิมแปรผันกับมุมมองของกลุ่มผู้มีอำนาจ ไม่ใช่ข้อเท็จจริง ยกตัวอย่างเช่น กรณีของทรงผมและเครื่องแบบนักเรียนที่แต่เดิมถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเป็นสิ่งที่ทำให้นักเรียนเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยมีปฏิบัติการของรัฐคอยสนับสนุนให้คำอธิบายดังกล่าวเป็นจริงด้วยการให้คะแนนหรือหักคะแนนจิตพิสัยเรื่องระเบียบการแต่งกาย จึงทำให้ระเบียบดังกล่าวคงอยู่โดยไม่มีใครตั้งคำถามและยกระดับขึ้นมาเป็น “ความดี” นักเรียนรายใดที่ปฏิบัติตามก็จะได้รับการยกย่องว่าเป็น “คนดี” ส่วนนักเรียนที่ไม่ปฏิบัติตามก็จะได้รับการลงโทษทั้งทางร่างกายและจิตใจโดยการบังคับจับตัด รวมไปถึงการประณามหยามเหยียดพฤติกรรมดังกล่าว ให้นักเรียนรายนั้นรู้สึกต่ำต้อยด้อยค่า ราวกับว่าการตัดผมทรงนักเรียนและแต่งกายด้วยชุดนักเรียนตามระเบียบของโรงเรียนคือ “ความดีสูงสุด” เป็น “ความจริงแท้” ของสังคมที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลง

ทว่าต่อมาเมื่อนักเรียนบางกลุ่มลุกขึ้นมาตั้งคำถามและแสดงออกเพื่อเรียกร้องสิทธิในการแต่งกายและการไว้ทรงผมตามอิสระ ภายใต้ชุดคำอธิบายใหม่ว่าการไว้ทรงผมและการแต่งกายโดยเสรีนั้นเป็นเสรีภาพเหนือเนื้อตัวร่างกายและเป็นไปตามหลักประชาธิปไตยสากล สิ่งที่เราพบก็คือมาตรฐานศีลธรรมอันดีของทรงผมนักเรียนและเครื่องแบบนักเรียนถูกสั่นคลอนและถูกตั้งคำถามว่าจริงเพียงใด ขณะที่การออกมาปรับแก้ไขระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการที่ผ่อนปรนต่อระเบียบเรื่องทรงผมของนักเรียนทั้งชายและหญิง ของที่ประชุมคณะกรรมการพิจารณาข้อเรียกร้องของนักเรียนและนักศึกษา โดยยินยอมให้นักเรียนหญิงสามารถไว้ทรงผมสั้นหรือผมยาวก็ได้ กรณีนักเรียนชาย “ไว้ผมยาวด้านข้าง ด้านหลังต้องยาวไม่เลยตีนผม ด้านหน้าและกลางศีรษะให้เป็นไปตามความ

เหมาะสมและมีความเรียบร้อย” ส่วนนักเรียนหญิง “กรณีไว้ผมยาวให้เป็นไปตามความเหมาะสมและรวบให้เรียบร้อย” (ราชกิจจานุเบกษา, 2563) โดยต่อมารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นางสาวตรีสุข เทียนทอง) ได้ลงนามในระเบียบ ศธ.ว่าด้วยการยกเลิกระเบียบ ศธ.ว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน พ.ศ. 2563 เมื่อวันที่ 16 มกราคม 2566 สิ่งนี้แสดงให้เห็นได้เป็นอย่างดีว่าความจริงแท้และความดีเลวทางสังคมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์โดยการรับรองของผู้มีอำนาจ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2566)

เพราะฉะนั้น การวิเคราะห์เรื่องการประเมินของปัจเจกบุคคลตามกรอบการอธิบายนี้ จึงไม่อาจจำกัดความการประเมินไว้กับการประเมินว่าเรื่องใดดีหรือเลวกว่ากันได้ (แม้ว่าคนส่วนใหญ่จะคิดว่าตนเองกระทำเช่นนั้นอยู่ก็ตาม) เพราะแท้จริงแล้วการประเมินที่ปัจเจกบุคคลกระทำนั้นเป็นการประเมินต้นทุนประโยชน์และโทษที่จะได้รับมากกว่า ดังที่ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นไปแล้วว่าการมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับกฎระเบียบนั้นไม่ได้หมายความว่าพฤติกรรมเหล่านั้นออกมาจากความรู้สึกยินดีหรือเห็นชอบว่าสิ่งที่ตนกำลังทำนั้นเป็นสิ่งที่ดีและทำอย่างเต็มใจ ในกรณีที่นักเรียนยังไม่ออกมาเรียกร้องเรื่องทรงผมและการแต่งกายโดยมีพฤติกรรมการแสดงออกที่สอดคล้องกับระเบียบของนักเรียนนั้น ก็ไม่ได้สะท้อนว่านักเรียนมีการประเมินและเห็นด้วยกับการไว้ทรงผมนักเรียนและการแต่งเครื่องแบบนักเรียน แต่เป็นผลมาจากการประเมินต้นทุนที่ต้องจ่ายประโยชน์และโทษที่จะได้รับจากการแสดงออก ดังนั้น แม้พวกเขาจะรู้สึกไม่พอใจกับการไว้ทรงผมนักเรียนหรือต้องแต่งกายด้วยชุดนักเรียนมากสักเท่าใด แต่พวกเขาก็เลือกที่จะมีพฤติกรรมสอดคล้องกับกติกาที่กดทับเหล่านั้น ด้วยเหตุผลว่า “ไม่อยากมีปัญหา” ไม่วั้นแม้แต่นักเรียนบางส่วนที่แม้จะเริ่มตระหนักแล้วว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่กำลังกดทับพวกเขาอยู่อย่างไร แต่สุดท้ายก็ยังเลือกที่จะมีพฤติกรรมสอดคล้องกับกติกาที่กดทับเหล่านั้น

นอกจากการใคร่ครวญไตร่ตรองต้นทุนประโยชน์และโทษที่จะได้รับแล้ว เรื่องของการยอมรับตามกรอบการอธิบายนี้ ก็จำเป็นต้องขยายความคำอธิบายออกไปเช่นเดียวกัน โดยในที่นี้การยอมรับไม่ใช่การยอมรับว่าสิ่งที่ได้รับรู้หรือเรียนรู้มา เป็นสิ่งที่ถูกหรือเป็นสิ่งที่ผิด สืบเนื่องจากปัจเจกบุคคลไม่ได้ประเมินข้อมูลที่ได้รับการกล่อมเกลามาว่าสิ่งใดถูกผิดในแง่ศีลธรรม แต่เป็นการประเมินต้นทุนประโยชน์และโทษที่จะเกิดจากการพฤติกรรมที่บิดเบือนผิดเพี้ยนหรือทำทนายต่อชุดข้อมูลที่ได้รับการกล่อมเกลานั้นต่างหาก ดังนั้น การยอมรับที่จะทำตามหรือไม่ทำตามที่ปรากฏในแผนผังที่ 4 จึงหมายถึงการยอมรับต่อผลกระทบที่จะได้รับจากการแสดงออกที่แตกต่างออกไปหรือที่จะเกิดขึ้นจากการแสดงออกที่ไม่สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมได้หรือไม่ หากปัจเจกบุคคลประเมินแล้ว

ว่าไม่สามารถรับกับผลกระทบที่จะเกิดตามมาได้ ก็มีแนวโน้มที่จะยอมรับต่อแรงกดดันที่โครงสร้างกระทำลงมาให้พวกเขาต่อไป อันจะนำไปสู่การมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับแนวปฏิบัติที่รัฐกำหนดไว้ กล่าวคือ หากปัจเจกบุคคลประเมินแล้วว่าการแสดงออกที่ทำทลายอาจเสี่ยงต่อการได้รับโทษจากสังคม บางประการ หรือมีต้นทุนที่พวกเขาต้องจ่ายสูงเกินไป ปัจเจกบุคคลเหล่านั้นก็มีแนวโน้มที่จะยัง “ยอมรับ” ต่อแรงกดดันนั้นได้ อันส่งผลต่อการแสดงออกที่สอดคล้องกับกรอบกติกาที่สังคมกำหนดไว้ และเลือกที่จะยอมทำตามกติกาที่รัฐกำหนดขึ้น

ยกตัวอย่างเช่น กรณีที่แม้จะมีนักเรียนแกนนำบางส่วนไม่เห็นด้วยกับระเบียบบางอย่างของโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการหมอบกราบ ทรงผมหรือเครื่องแบบนักเรียน ทว่าพวกเขาก็ไม่ได้มีการแสดงออกที่ต่อต้านทำลายอย่างโจ่งแจ้งต่อสาธารณชนกระทั่งช่วงเวลาหนึ่ง ที่เริ่มมีแนวร่วมมากขึ้น และทำให้พวกเขารู้สึกว่ามีต้นทุนที่ต้องจ่ายลดลงแต่มีโอกาสดังกล่าวที่ได้รับในสิ่งที่ต้องการมากขึ้น นั่นก็คือ การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนเลวช่วงปี 2563 ที่เปิดประเด็นเรื่องทรงผมและการแต่งกายของนักเรียนภายใต้ชุดคำอธิบายเรื่องสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายซึ่งเป็นชุดคำอธิบายที่นักเรียนส่วนใหญ่อาจมองข้ามไปและไม่เคยนึกถึงมาก่อน พวกเขาจึงเริ่มเคลื่อนไหวแสดงตัวออกมา เพราะฉะนั้น การยอมรับในที่นี้จึงไม่ใช่การยอมรับในลักษณะของการเห็นดีเห็นงามว่าการกระทำนั้นว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้องดีงามหรือเหมาะสม แต่ยอมรับในที่นี้เป็นที่ยอมรับต่อแรงกดดันที่เกิดจากปฏิบัติการทางสังคมซึ่งจะสอดคล้องไปกับการประเมินต้นทุนที่ต้องจ่ายประโยชน์และโทษที่จะได้รับ ซึ่งแม้ว่าจะแตกต่างกันออกไปในแต่ละราย ทว่าสิ่งที่เหมือนกันก็คือปัจเจกบุคคลจะมีการใคร่ครวญและประเมินถึงผลได้ผลเสียจากการแสดงออกทางการเมืองบางประการ ซึ่งจะสัมพันธ์กับระดับ “การยอมรับต่อการกดดัน” ที่เกิดขึ้นอันส่งผลต่อพฤติกรรมแสดงออกในเวลาต่อมา

การขยายคำอธิบายออกมาเพื่อให้เห็นกระบวนการขบคิดสาระตะของปัจเจกบุคคลเช่นนี้ ไม่เพียงแต่จะชี้ให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการกล่อมเกล้าทางการเมืองตามความเป็นจริงไม่ใช่สิ่งที่อยากให้เป็นได้มากขึ้นเท่านั้น แต่ยังช่วยสลายอคติทางการเมืองของภาครัฐที่มองการเปลี่ยนแปลงทางความคิดหรือการออกมาทำลายอำนาจรัฐของกลุ่มต่าง ๆ ว่าเกิดจากการยุยงปลุกปั่นลงไปได้ เนื่องจากภายหลังเหตุการณ์เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องทางการเมืองของนักเรียนเกิดขึ้นเป็นวงกว้างแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในปี 2563 รัฐไทยจึงต้องกลับมาทบทวนว่าเป็นเพราะเหตุใดการปลุกฝังค่านิยมอันดีงามในทุกสถาบันทางสังคมการเมืองภายใต้ชุดคุณค่าทางการเมืองประชาธิปไตยแบบไทยๆ จึงไม่ได้ผลและยังนำไปสู่ความคิดเห็นที่แตกต่างกระทั่งนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าว ทฤษฎีสมคบคิดประการหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนขึ้นต่อการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของ

นักเรียนจำนวนมากในปี 2563 นั่นก็คือ ความเชื่อที่ว่าการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งนั้น ของนักเรียนเป็นผลมาจากการถูกขุยงปลุกปั่นจน ทำให้เกิดความเข้าใจผิดและเกิดการรับรู้ที่แตกต่าง ออกไปจากสิ่งที่สถาบันการศึกษาและครูผู้สอนกล่อมเกลามาตามหลักสูตรแกนกลาง การให้คำอธิบาย ในลักษณะนี้เห็นได้ชัดเจนว่าตั้งอยู่บนความเชื่อเรื่องความสามารถในการกล่อมเกลามาทางการเมืองของกลุ่มผู้มีอำนาจนำในสังคมเหนือความคิดจิตใจและพฤติกรรมของผู้คน ส่งผลให้นักเรียนถูกมองเป็นเหยื่อหรือวัตถุ (subject) ที่ถูกจัดการได้ เป็นตัวแสดงที่ไม่มีบทบาทอำนาจทางการเมืองที่ไม่อาจคิดต่างออกไปได้ภายใต้โครงสร้างทางสังคมและการเมืองที่ถูกจัดวางให้พวกเขาไม่มีอำนาจในการคิดต่าง และแสดงออกถึงความเห็นต่างได้อย่างจำกัด

การขยวมมองให้เห็นบทบาทของตัวแสดงอย่างปัจเจกบุคคลในการคิดสาระตะได้ แม้ภายใต้โครงสร้างทางสังคมการเมืองที่พวกเขาถูกจัดวางตำแหน่งให้มีอำนาจในการท้าทายต่อต้าน ได้อย่างจำกัด ตามแผนผังที่ 4 จึงมีประโยชน์ในแง่ที่ช่วยให้ผู้สนใจศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สามารถตั้งหลักในการอธิบายและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น โดยให้ความสำคัญและสนใจศึกษาไปที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและโครงสร้างที่กระทำกับพวกเขา มากขึ้น ทั้งนี้เพราะการเปิดพื้นที่ให้กับความสามารถในการขบคิดของปัจเจกบุคคลเป็นหนึ่งในตัวแสดงหรือเงื่อนไขปัจจัยในการวิเคราะห์นั้น มีส่วนช่วยให้ผู้สนใจศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เห็นถึงช่องว่างของความพยายามกล่อมเกลามาทางการเมืองอันสืบเนื่องมาจากความสามารถขบคิดสาระตะของปัจเจกบุคคลได้มากขึ้น ในแง่นี้จึงเชื่อมร้อยไปสู่ตัวแสดงทางการเมืองอื่น ๆ ที่จะได้รับพื้นที่ในการขบคิดวิเคราะห์ไปพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเรื่ององค์ความรู้หรืออุดมการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม นอกเหนือไปจากชุดความรู้และอุดมการณ์ที่รัฐให้การรับรอง ซึ่งก็ต่างมีปฏิบัติการทางความคิดอยู่ในสังคมมาโดยตลอดเช่นกัน หรืออย่างปัจจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและโครงสร้าง ซึ่งต่างฝ่ายต่างส่งอิทธิพลต่อกัน อันนำไปสู่การปรับตัวหรือไม่ปรับตัวในลักษณะต่าง ๆ ที่มี ส่วนนำไปสู่ปรากฏการณ์ทางสังคมการเมืองในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป นอกจากนั้น มุมมองที่เปิดกว้างต่อการอธิบายโดยมุ่งไปที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกและโครงสร้างมากขึ้นยังอาจมีส่วนช่วย ในการกำหนดนโยบายเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของภาครัฐมีประสิทธิภาพมากขึ้นได้ หากเปิดใจและยอมรับถึงข้อจำกัดของการวิเคราะห์และความเชื่อที่ผิดพลาดในการกำหนดนโยบาย ของตนเรื่อยมา

7.2 กระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างภายใต้โครงสร้างทางการเมืองที่จำกัด

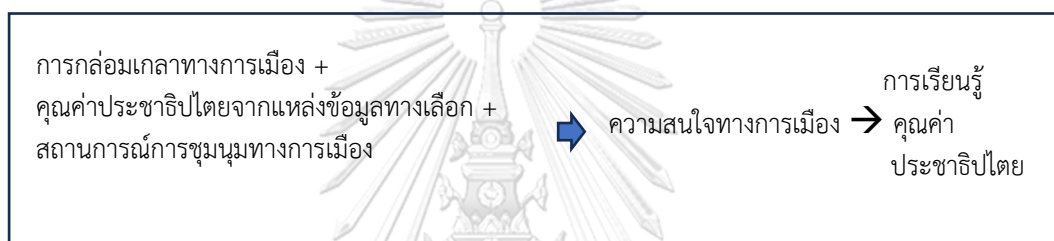
ข้างต้นเป็นความพยายามของผู้วิจัย ในการคลี่คลายปฏิบัติการทางความคิดของปัจเจกบุคคล ซึ่งแต่เดิมถูกบดบังไว้ด้วยกรอบแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลາทางการเมืองซึ่งเปรียบเสมือนกล่องดำ ออกมา เนื่องจากทำให้มองไม่เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้เรียนกับโครงสร้างที่มีต่อการกล่อมเกลາทางการเมืองอย่างเป็นทางการเมืองอย่างเป็นทางการเมือง เพื่อช่วยขยายมุมมองของการอธิบายเรื่องการกล่อมเกลາทางการเมืองไปสู่การเรียนรู้ทางการเมืองและการท้าทายทางการเมืองที่อาจเกิดขึ้นได้แม้ภายใต้โครงสร้างทางสังคมและการเมืองเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยอย่างจำกัด

จากข้างต้นผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นแล้วว่าปัจเจกบุคคลนั้นคือผู้กระทำการที่มีความรู้ความสามารถและมีปฏิบัติการทางความคิดที่สลับซับซ้อน ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกมาก็อาจไม่ได้สะท้อนสิ่งที่ปัจเจกบุคคลคิดได้อย่างตรงไปตรงมา กล่าวคือการแสดงออกที่แลดูสยบยอมนั้นอาจไม่ได้สะท้อนทัศนคติที่สยบยอมต่ออำนาจเสมอไป แต่การแสดงออกไปเช่นนั้นเป็นเพราะปัจเจกบุคคลได้ขบคิดสาระและประเมินต้นทุนประโยชน์และโทษที่จะได้รับอันสืบเนื่องมาจากพฤติกรรมที่สอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับสิ่งที่พวกเขาได้รับการกล่อมเกลามาว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามและเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของรัฐว่าจะเป็นอย่างไรและพวกเขายอมรับกับผลกระทบนั้นได้หรือไม่ต่างหาก ซึ่งสิ่งนี้นำไปสู่การยอมรับหรือไม่ยอมรับการกดทับทางอำนาจ ที่จะนำไปสู่การแสดงออกทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่พวกเขาได้รับการกล่อมเกลามาในเวลาต่อมา

การอธิบายเช่นนี้นอกจากจะช่วยให้เห็นบทบาทของปัจเจกบุคคลในการปะทะกับโครงสร้างทางสังคมการเมืองได้มากขึ้นแล้ว ก็ยังช่วยให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและโครงสร้างไปพร้อมกัน อันมีส่วนช่วยในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงได้มากกว่าการมองว่าการกล่อมเกลາทางการเมืองไม่เข้มข้นมากพอและนำไปสู่การกำหนดนโยบายทางการเมืองที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงโดยการกดทับความคิดต่างกระทั้งนำไปสู่การเผชิญหน้าของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมอย่างไม่สิ้นสุด

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเงื่อนไขปัจจัยที่จะนำผู้เรียนไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยภายใต้การกล่อมเกล่าประชาธิปไตยที่จำกัดและเป็นแนวชาตินิยมของรัฐบาลไทยนั้น เกิดขึ้นได้จากตัวแปรหลายส่วนประกอบกัน ซึ่งอาจจะนับได้เป็นกรอบกว้างๆคือ ตัวแปรด้านการกล่อมเกล่าทางการเมืองซึ่งในที่นี้ก็คือระบบการศึกษา ความรู้อุดมการณ์ ชุดคำอธิบายของระบบการศึกษา และเครือข่ายที่ร่วมกันถ่ายทอดองค์ความรู้และคุณค่าทางการเมืองเหล่านั้น ร่วมกับตัวแปรด้านการถ่ายทอดชุดข้อมูลที่แตกต่างกันที่มีปรากฏในระบบการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยแหล่งข้อมูลทางเลือกต่าง ๆ เช่น คุณค่า

ประชาธิปไตยที่มีการกล่าวถึงนอกแบบเรียน (text-books) ผ่านสื่อทั้งที่เป็นวัตถุ (materials) ต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในรูปแบบแพลตฟอร์มออนไลน์หรือออฟไลน์ อาทิ หนังสือ วารสาร ข่าว เว็บไซต์ คลิป และ โซเชียลมีเดีย เป็นต้น รวมไปถึงสื่อบุคคลที่ได้รับการอ้างถึงว่าเป็นแหล่งข้อมูลของชุดคุณค่า ประชาธิปไตยที่มีผลต่อการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียน ร่วมกับตัวแปรด้าน สถานการณ์ทางการเมืองในเรื่องการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนชนวนใหญ่ อย่างที่ไม่ได้ เกิดขึ้นในสังคมไทยมาเป็นเวลานานกว่า 40 ปี ที่เป็นเสมือนเชื้อเพลิงที่จุดชนวนความสนใจ ทางการเมืองให้เกิดขึ้นแก่ปัจเจกบุคคล ที่นำไปสู่การตั้งคำถามและแสวงหาคำตอบ อันเป็น กระบวนการสำคัญของการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา ซึ่งตัวแปรข้างต้น สามารถแสดงได้ด้วยสมการดังนี้

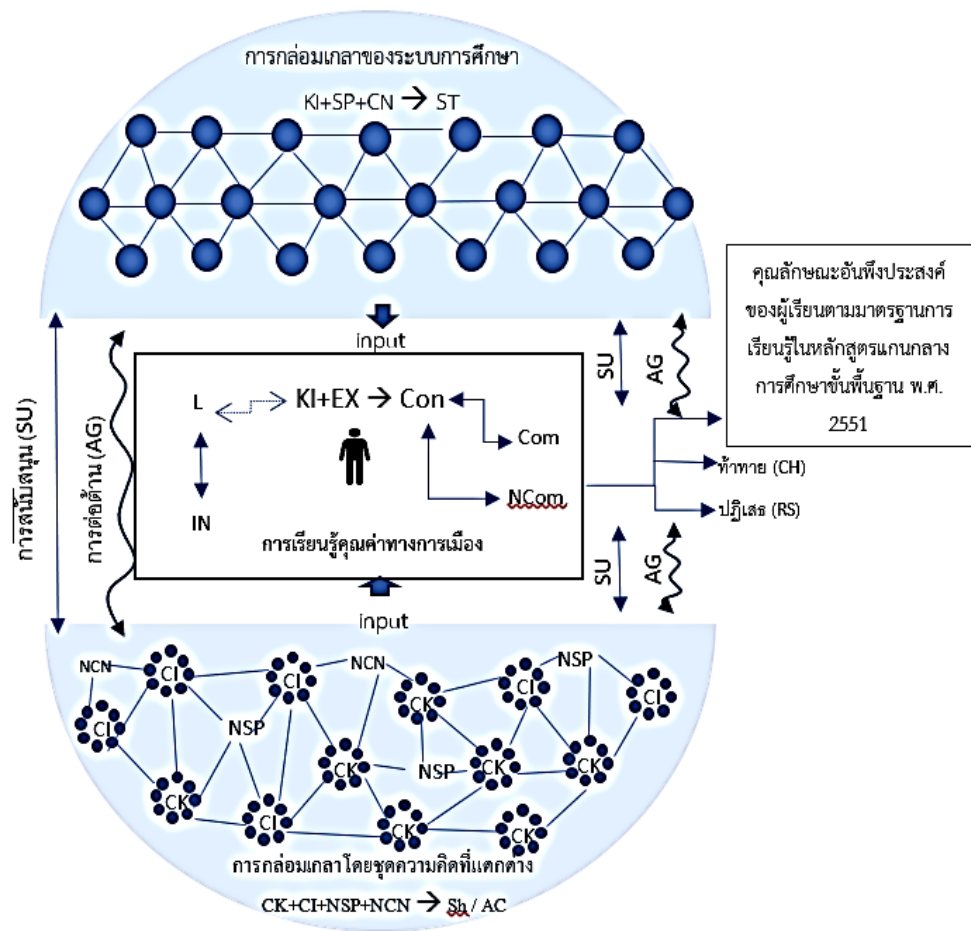
ข้างต้นเป็นสมการซึ่งผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเป็นตัวแปรสำคัญที่จะไปสู่การเรียนรู้คุณค่า ประชาธิปไตยได้ แม้ภายใต้การกล่อมเกลாதองการเมืองเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยอย่างจำกัด ท่ามกลางสังคมโลกที่มีการพัฒนาเทคโนโลยีไปอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม ตัวแปรข้างต้นก็เป็นเพียง ตัวแปรที่จะนำไปสู่จุดตั้งต้นของการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียนในเวลาต่อมาเท่านั้น ในแง่ที่ นำให้เกิดความสนใจและข้อสงสัย แต่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจะต้องเกิดขึ้นจากการที่ตัวผู้เรียน เองเข้าไปแสวงหาข้อมูลและทำให้มีโอกาสพบกับชุดข้อมูลต่าง ๆ มากมาย กระทั่ง ก่อให้เกิดการ เรียนรู้ผ่านการเปรียบเทียบชุดข้อมูลคำอธิบายใหม่กับประสบการณ์ของตนของเพื่อนหรือของคน ไกล่ชิด อันนำไปสู่ความตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของตนที่กำลังถูกจำกัดลดทอน เกิดความตระหนัก ในศักยภาพของตนที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจในเวลาต่อมา เมื่อโอกาสเอื้ออำนวย

ด้วยเหตุนี้ เพื่อให้การอธิบายการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมภายใต้โครงสร้างทาง สังคมการเมืองที่จำกัดผ่านกรณีศึกษาปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมาก ในปี 2563 ซึ่งนับเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองขนาดใหญ่ที่ก่อตัวขึ้นท่ามกลางความพยายามกล่อมเกลาทองการเมืองในเชิงชาตินิยมที่เน้น สร้างพลเมืองที่มีวินัยและความรับผิดชอบอย่างเข้มข้นว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรได้ชัดเจนมากขึ้น

ภายใต้โครงสร้างทางสังคมการเมืองที่พยายามจำกัดและจัดวางอำนาจทางการเมืองให้เด็กนักเรียนไม่ได้มีบทบาททางการเมืองมากนัก ผ่านหลักสูตรการศึกษาที่เน้นสร้างวินัยและความรับผิดชอบเป็นหลักของสังคมไทย ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาแบบจำลอง (model) ขึ้นมาให้ชื่อว่า “แบบจำลองกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองแบบจำกัด” เพื่อทำความเข้าใจการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองที่จำกัด โดยตั้งอยู่บนฐานคิดที่เชื่อว่าปัจเจกบุคคลมีความสามารถในการขบคิดสาระตะและอาจเห็นต่างจากสิ่งที่ถูกกล่อมเกลามาอย่างเข้มข้นได้ แม้พวกเขาจะมีพฤติกรรมการแสดงออกที่ดูสอดคล้องกับสิ่งที่ได้รับการกล่อมเกลาขนาดไหนก็ตาม และนั่นคือระเบิดเวลาทางความคิด อันจะกลายเป็นเชื้อเพลิงของการแสดงออกที่แตกต่างท้าทายต่อชุดความเชื่อค่านิยมกระแสหลักที่รัฐให้การรับรองที่รอวันปะทุขึ้นมาเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม

แบบจำลองกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองที่จำกัดนี้ ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมาจากแบบจำลองในแผนผังที่ 4 อันเป็นความพยายามของผู้วิจัยที่ต้องการคลี่กระบวนการขบคิดสาระตะของปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์กับกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองของระบบการศึกษาออกมา เพื่อให้เห็นถึงความเป็นพลวัตในการแสดงออกทางการเมือง ความซับซ้อนระหว่างความคิดและพฤติกรรมที่ไม่จำเป็นต้องตรงกัน อันเป็นชนวนเหตุที่จะนำไปสู่การแสดงออกของพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องต้องตรงกับคุณค่าทางการเมืองที่รัฐกล่อมเกลาในเวลาต่อมา

แผนผังที่ 5 แบบจำลองกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองที่จำกัด

หมายเหตุ: การกล่อมเกลาของระบบการศึกษา KI = ความรู้ (Knowledge) อุดมการณ์ (Ideology) SP= ปฏิบัติการทางสังคม (social practice) CN=เครือข่าย (connection) ST=ระบบการศึกษา (study)	หมายเหตุ: กระบวนการคิดและปฏิสัมพันธ์ Ex = ประสบการณ์ (experience) Con = การใคร่ครวญไตร่ตรอง (consider) Com = ยินยอม (compliance) NCom = ไม่ยินยอม (noncompliance) CH = ทำทาย (challenge) RS = การปฏิเสธ (Refuse) SU = การสนับสนุน (support) AG = การต่อต้าน (against) IN = ความรู้ที่สนใจ (interesting)	หมายเหตุ: การกล่อมเกลาโดยชุดความคิดที่แตกต่าง CK = ความรู้ (Counter Knowledge) ความรู้ด้าน CI = ความรู้ (Counter Ideology) อุดมการณ์ด้าน NSP = ปฏิบัติการทางสังคมใหม่ (new social practice) NCN=เครือข่ายใหม่ (new connection) SH = การส่งต่อ/การแชร์ (sharing) AC = การเข้าถึงโดยปัจเจก (access)

จากแผนผังที่ 5 ผู้วิจัยพยายามแสดงให้เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ประกอบด้วยเงื่อนไขหลายประการ ดังที่กล่าวไปแล้วว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่อาจเกิดขึ้นได้จากการกล่อมเกลาทางการเมืองจากภาครัฐ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้จากการขบคิดสาระตะโดยลำพัง และก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากการท่องอินเทอร์เน็ตหรือเล่นโซเชียลมีเดียในทันที

ในแบบจำลองนี้ผู้วิจัยเลือกนำเอาการอธิบายกระบวนการขบคิดสาระตะของปัจเจกบุคคลซึ่งได้คลี่คลายให้เห็นไปแล้วดัง แผนผังที่ 4 มาวางไว้ตรงกลางแบบจำลอง เพื่อแทนกระบวนการคิดสาระตะของปัจเจกบุคคล ก่อนที่จะมีพฤติกรรมบางประการ แต่โดยที่ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมประเด็นเรื่องการเรียนรู้ (learning: L) และความสนใจ (interest: IN) เข้าไปในกล่องด้วยและเรียกกล่องตรงกลางว่า “การเรียนรู้คุณค่าทางการเมือง” โดยกระบวนการขบคิดสาระตะและผลจากการขบคิดสาระตะนั้นยังคงไว้ซึ่งตัวแปรเดิม ประกอบด้วย ความรู้และอุดมการณ์ (KI) อันอาจได้มาจากสภาพแวดล้อมทั้งในส่วนของการกล่อมเกลาของระบบการศึกษาและการกล่อมเกลาโดยชุดความคิดที่แตกต่าง ซึ่งจะผสมเข้ากับประสบการณ์ (EX) และนำไปสู่การใคร่ครวญไตร่ตรองถึงต้นทุนที่ต้องเสียประโยชน์และโทษที่จะได้รับ (Con) ก่อนจะตัดสินใจยอมทำตาม (Com) หรือไม่ยอมทำตาม (NCom) กรอบการปฏิบัติที่รัฐกำหนดไว้ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับการยอมรับต่อผลกระทบด้านลบจากสังคมและการกดทับที่ปัจเจกบุคคลจะยอมรับได้ กรณีที่ผู้นั้นยอมรับต่อการกดทับได้และไม่อาจยอมรับต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นได้ ก็จะนำไปสู่การมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนที่รัฐกำหนดขึ้น (8 ประการ) แต่หากผู้นั้นยอมรับต่อการกดทับไม่ได้ และยอมรับต่อผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นได้ก็อาจมีพฤติกรรมทำทลาย (CH) ชุดคุณค่าทางการเมืองเดิม หรือในบางรายก็อาจปฏิเสธ (RF) ชุดคุณค่าทางการเมืองที่รัฐกล่อมเกลาไปเลยก็เป็นได้

การอธิบายการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยให้ชัดเจนมากขึ้น จำเป็นต้องเอาปฏิบัติการทางความคิดและสภาพแวดล้อมหรือโครงสร้างการกล่อมเกลาทางการเมืองของทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคมมาอธิบายร่วมกัน โดยในแบบจำลองนี้ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมกรอบด้านบนและด้านล่างเหนือกล่อง “การเรียนรู้คุณค่าทางการเมือง” ซึ่งอยู่ตรงกลางคล้าย “แซนด์วิช” เพื่อใช้แทนโครงสร้าง หรือสภาพแวดล้อมของการกล่อมเกลาที่ปัจเจกบุคคลจะต้องประสบในความเป็นจริง

ในที่นี้ผู้วิจัยกำหนดให้ด้านบนเป็นโครงสร้างการกล่อมเกลาระบบการศึกษาที่กระทำโดยเครือข่ายภาครัฐ ใช้สัญลักษณ์เป็นครึ่งวงกลมคว่ำลงคล้ายกระทะที่ครอบลงมาเพื่อแทนกระบวนการที่รัฐมักกล่าวถึงการปลูกฝังถ่ายทอดความคิดความเชื่อตามอุดมการณ์กระแสหลักที่มักจะมุ่งเน้นไปที่เรื่องความมั่นคงของรัฐโดยมุ่งสร้างให้ประชาชนเป็นผู้มีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบเป็นหลัก โดยเพื่อให้เห็นภาพกระบวนการของปฏิบัติการในการกล่อมเกลาทงการเมืองตามคำอธิบายของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยได้แจกแจงสัญลักษณ์ของปฏิบัติการกล่อมเกลาทงการเมืองเอาไว้ด้วยเพื่อช่วยในการวิเคราะห์ ประกอบด้วย

$$KI + SP + CN \rightarrow ST$$

โดย KI ในที่นี้ใช้แทน ความรู้ (knowledge: K) อุดมการณ์ (ideology: I) ที่รัฐให้การรับรองและยึดเป็นคุณค่าทางการเมืองกระแสหลักในการถ่ายทอด ส่วนของ SP ในที่นี้คือปฏิบัติการทางสังคม (social practice) ของรัฐและเครือข่าย (connection : CN) ซึ่งในที่นี้ไม่จำกัดว่าจะต้องดำเนินการผ่านการศึกษเท่านั้นแต่ครอบคลุมปฏิบัติการของกลุ่มบุคคลและองค์กรต่าง ๆ ที่ร่วมกันปฏิบัติอย่างเป็นเครือข่าย (connection: CN) เพื่อขับเคลื่อนให้ความรู้อุดมการณ์ที่ถ่ายทอดไว้เป็นจริงผ่านกิจกรรมต่าง ๆ โดยในกรณีของการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยนั้นผู้วิจัยกำหนดตัวแปรสำคัญในการถ่ายทอดให้เป็นระบบการศึกษา (study: ST) ที่จะกระทำลงมายังปัจเจกบุคคลอย่างเป็นระบบ ซึ่งในที่นี้ใช้แทนด้วยกลุ่มวงกลมที่เรียงตัวกันอย่างเป็นแบบแผนและกระทำลงมายังตัวปัจเจกบุคคล

ส่วนด้านล่าง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ครึ่งวงกลมแบบหงายขึ้น ใช้แทนโครงสร้างของความเชื่อทางสังคมอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ความเชื่อหรืออุดมการณ์กระแสหลัก ซึ่งมีปฏิบัติการที่กระทำกับปัจเจกบุคคลเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากเป็นปฏิบัติการที่ไม่ใช่ชุดความคิดกระแสหลักที่ได้รับการรับรองจากรัฐ ผู้วิจัยจึงจัดให้ชุดความคิดและอุดมการณ์เหล่านี้อยู่ในครึ่งวงกลมส่วนล่างและมีปฏิบัติการของตนเองไปโดยอิสระอย่างไม่เป็นระบบ ซึ่งแทนด้วยกลุ่มก้อนของวงกลมเล็ก ๆ ที่รวมกันเป็นกลุ่มความคิดกระแสรองที่พยายามมีปฏิบัติการต่อปัจเจก โดยกลุ่มก้อนวงกลมนั้นประกอบด้วย กลุ่มความรู้ที่ต่อต้านหรือทำลายความรู้กระแสหลัก (counter Knowledge) กลุ่มอุดมการณ์ที่ต่อต้านหรือทำลายความรู้กระแสหลัก (counter Ideology) ปฏิบัติการทางสังคมใหม่ (new social practice) ซึ่งปฏิบัติการทางสังคมใหม่นี้จะมาพร้อมกับเครือข่ายทางสังคมใหม่ (new connection) ใช้การถ่ายทอดความรู้อุดมการณ์ผ่านการแชร์ส่งต่อข้อมูล (sharing) และโดยการเข้าถึงจากปัจเจก (access) ประกอบกัน ดังสมการ

$$CK + CI + NSP + NCN \rightarrow Sh / AC$$

จากสมการในส่วนที่เป็นปฏิบัติการทางความคิดของกลุ่มความรู้และอุดมการณ์ต่าง ๆ นอกเหนือจากภาครัฐ โดยตัวโครงสร้างของกระบวนการจะมีความคล้ายคลึงกับโครงสร้างของปฏิบัติการกลุ่มกลาตองการเมืองของภาครัฐ กล่าวคือ เริ่มต้นจาก องค์ความรู้และอุดมการณ์ เช่นเดียวกัน โดยที่มีปฏิบัติการทางสังคมและเครือข่ายคอยสนับสนุนการถ่ายทอดชุดความรู้ อุดมการณ์เช่นเดียวกัน กระนั้น สิ่งที่แตกต่างออกไปมีสองส่วนคือ ส่วนของความรู้อุดมการณ์ และการถ่ายทอด เนื่องจากเนื้อหาความรู้อุดมการณ์และเครือข่ายปฏิบัติการทางสังคมที่กระทำกับปัจเจกบุคคลในส่วนของแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นทางการนั้นอาจมีลักษณะที่ท้าทายต่อคำอธิบายของรัฐและไม่ได้สนับสนุนคำอธิบายของเครือข่ายภาครัฐเสมอไป ขณะที่ปฏิบัติการส่งต่อความรู้ก็ไม่ได้เป็นไปในรูปแบบของการศึกษาในโรงเรียนอย่างเป็นทางการที่มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอด แต่มีลักษณะเป็นเครือข่ายข้อมูลที่ส่งต่อกันเป็นทอดๆมากกว่า (sharing) ซึ่งต้องอาศัยการเข้าถึงของตัวปัจเจกบุคคลประกอบกัน ซึ่งแต่ละบุคคลก็มีความสนใจแตกต่างกันออกไป ซึ่งนับเป็นจุดท้าทายของการกลุ่มกลาตองการเมืองโดยแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นทางการ เพราะความคิดความเชื่อเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุดความคิดที่ท้าทายอุดมการณ์กระแสหลักที่รัฐให้การรับรอง ไม่อาจใช้กลไกการกลุ่มกลาตองการเมืองที่เป็นทางการในการถ่ายทอดข้อมูลได้ ดังนั้นจึงต้องส่งต่อกระจายข้อมูลที่มีความท้าทายเหล่านี้ออกไปในรูปแบบต่าง ๆ แทนไม่ว่าจะผ่านช่องทางออฟไลน์อย่าง หนังสือ เพลง ภาพวาด ภาพถ่าย ภาพยนต์ และกิจกรรมเสวนา เป็นต้น หรือในรูปแบบออนไลน์ผ่านเว็บไซต์ โซเชียลมีเดียและแอปพลิเคชันต่าง ๆ เป็นต้น

กระบวนการกลุ่มกลาตองการเมืองของโครงสร้างส่วนล่างจึงมีการก่อตัวของเครือข่ายความรู้อุดมการณ์และชุดปฏิบัติการที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นระบบ แตกต่างไปจากปฏิบัติการกลุ่มกลาตองการเมืองของภาครัฐ ในที่นี้ผู้วิจัยจึงแทนความไม่เป็นระเบียบของกลุ่มก้อนทางความคิดและปฏิบัติการดังกล่าวด้วยสัญลักษณ์วงกลมขนาดเล็กที่เกาะกลุ่มกันเข้า เพื่อแทนสัญลักษณ์ของชุดความรู้และชุดอุดมการณ์ด้าน ที่จะเชื่อมต่อกันกับเครือข่ายและปฏิบัติการทางสังคมแบบใหม่ ร้อยเรียงสลักกันไปมาอย่างซับซ้อนรอวันที่ผู้คนจะเข้าถึงมัน ที่กล่าวเช่นนี้เป็นเพราะผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่าแม้นักเรียนจะยึดถือชุดคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากรัฐ มีการตั้งคำถามวิพากษ์วิจารณ์ท้าทายคุณค่าทางการเมืองในระบบการศึกษาของไทย พร้อมทั้งสามารถนำเอาอุดมการณ์ทางการเมืองอื่น ๆ มาผสมผสานเพื่ออธิบายว่าคุณค่าประชาธิปไตยของพวกเขาเป็นอย่างไร แต่ถึงอย่างนั้นในรายละเอียดชุดคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนกล่าวถึง รวมทั้งคำถามวิพากษ์วิจารณ์ที่นักเรียนมีต่อหลักสูตรและระบบการศึกษานั้นก็ไม่ได้เป็นคำอธิบายคุณค่า

ประชาธิปไตยที่ใหม่เอี่ยมทอดข้าม แต่เป็นชุดความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยที่มีอยู่ในสังคมมาก่อนหน้าและมีการพูดถึงถกเถียงกันอยู่ในสังคมมาก่อนเป็นเวลานานแล้ว เพียงแต่ไม่ได้เป็นคุณค่าทางการเมืองที่เป็นกระแสหลักที่ได้รับการรับรองจากรัฐเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในยุคที่มีการพัฒนาอินเทอร์เน็ตไปอย่างมากชุดความรู้อุดมการณ์เกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยกระแสรองเหล่านี้ได้ถูกอัปโหลดขึ้นไปในเว็บไซต์มากมายก่อนหน้าที่เกิดการรวมตัวเคลื่อนไหวของนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ทว่านักเรียนส่วนใหญ่ที่ออกมาเคลื่อนไหวในปี 2563 กลับยอมรับว่าก่อนหน้านี้พวกเขาไม่ได้รู้สึกสนใจการเมืองจึงไม่ได้เข้าไปค้นหาข้อมูล พวกเขาระบุว่าเริ่มรู้สึกสนใจการเมืองและเข้าไปค้นหาข้อมูลเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองด้วยตนเองหลังจากเกิดการเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนแล้ว ซึ่งประเด็นนี้จะเชื่อมโยงกับคำอธิบายในกล่องการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่อยู่กลางแผนผังซึ่งผู้วิจัยได้แสดงไว้ ในจุดของความสนใจ (IN) ที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ค้นคว้าหาข้อมูลของตัวเอง (L) กระทั่งนำไปสู่การรับรู้ชุดความรู้อุดมการณ์และประสบการณ์ที่แตกต่างหลากหลายมากไปกว่าที่มีการนำเสนอในหลักสูตรการศึกษาและแบบเรียน และนำไปสู่การใคร่ครวญไตร่ตรอง (con) ก่อนที่จะมีการตัดสินใจว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับผลของการกดทับ อันจะนำไปสู่การแสดงออกอย่างน้อยใน 3 ลักษณะคือเลือกที่จะปฏิบัติตามกรอบที่รัฐกำหนดเช่นเดิม ซึ่งในที่นี้คือผู้เรียนเลือกที่จะแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนตามมาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ทั้ง 8 ประการ หรือเลือกที่จะท้าทาย (CH) ชุดความคิดโดยการตั้งคำถามวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของภาครัฐ แสดงความเห็นและมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายบางอย่าง สุดท้ายคือเลือกที่จะปฏิเสธ (RS) กรอบแนวคิดและการแสดงออกที่รัฐกำหนดไว้ โดยอาจแสดงออกผ่านการชุมนุม การปฏิเสธที่จะอยู่ในระบบการศึกษาต่อไป เป็นต้น

จากแบบจำลองนี้สามารถอธิบายกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองในเรื่องประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลาได้ดังนี้ เริ่มต้นจากองค์ความรู้ (KI) เรื่องคุณค่าประชาธิปไตยที่รัฐพยายามกล่อมเกลาทางการเมืองและอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ ซึ่งมุ่งเน้นไปที่เรื่องการบ่มเพาะให้ประชาชนมีความเป็นพลเมืองดีในลักษณะของการเป็นผู้ซึ่งรักชาติศาสนาพระมหากษัตริย์มีวินัยและมีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ ดังปรากฏอยู่ในหลักสูตรการศึกษาของไทย โดยคุณค่าประชาธิปไตยที่รัฐไทยรับรองและถ่ายทอดจะเป็นไปในลักษณะที่จำกัดไว้กับการเรียนรู้นิยามและรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการเลือกตั้งและการให้ความร่วมมือกับภาครัฐในการปกครองบ้านเมือง ภายใต้เหตุผลที่ว่าประเทศไทยมีวัฒนธรรมอันดีในการเคารพผู้ใหญ่และ

ลำดับขั้นทางสังคมนับเป็นการจัดระเบียบทางสังคมที่จะช่วยนำความสงบเรียบร้อยมาสู่สังคม
จึงควรรักษาไว้

โดยองค์ความรู้เหล่านี้จะมาพร้อมกับปฏิบัติการทางสังคมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนการสอน
ในห้องเรียนของครูผู้สอนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำหนดไว้ การสอบ การตัดเกรด
กิจกรรมในการเรียนการสอนต่าง ๆ รวมไปถึงการชื่นชมยินดี ยกย่องและให้คุณค่ากับผู้เรียนที่ปฏิบัติ
ตามแนวทางที่รัฐกำหนดขึ้น โดยมีตัวแสดงทางสังคมทั้งปัจเจกบุคคลและสถาบันทางสังคมการเมือง
รองรับปฏิบัติการดังกล่าวเป็นเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นการบ่มเพาะจากโรงเรียนผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ใน
โรงเรียน อาทิ การไหว้ การหมอบกราบการกำหนดให้ผู้เรียนต้องมีการแต่งกายที่เหมือนกัน
การบ่มเพาะจากครอบครัวโดยพ่อแม่ผู้ปกครองผ่านการนิยามยกย่องและให้รางวัลกรณีผู้เรียน
สามารถทำได้ตามเป้าหมายของโรงเรียนหรือได้เกรดเฉลี่ยดีเนื่องจากเกรดเฉลี่ยและผลการศึกษานั้น
สัมพันธ์กับระบบการรับเข้าทำงานหรือการเลี้ยงชีพในอนาคต ทั้งยังไม่สร้างปัญหาให้กับพ่อแม่ต้องไป
จ่ายค่าทัศนทัศกับทางโรงเรียนอันเนื่องมาจากการมีพฤติกรรมละเมิดระเบียบที่โรงเรียนกำหนดไว้
ซึ่งการกระทำของครูผู้สอนและผู้ปกครองในลักษณะดังกล่าวจะสร้างการรับรู้ให้กับเพื่อนผู้เรียนอีก
ทอดว่าเรื่องใดเป็นสิ่งที่ควรชื่นชมหรือประณาม ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่รองรับกับเนื้อหาและคุณค่า
ทางการเมืองซึ่งในที่นี้ก็คือคุณค่าประชาธิปไตย “แบบไทย” ให้กลายเป็นรูปธรรมจับต้องได้
และเป็นจริงขึ้นมาในความรู้สึกของผู้คนในสังคมไม่จำกัดเฉพาะผู้เรียน

ชุดความรู้อุดมการณ์และปฏิบัติการทางสังคมของเครือข่ายเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนกลุ่มปัจจัย
นำเข้าที่กระทำลงมายังตัวผู้เรียนโดยพยายามครอบคลุมความคิดและทัศนคติของผู้เรียนไว้ ดังแผนผัง
ที่ 5 ซึ่งแทนด้วยครึ่งวงกลมที่คว่ำลงมาจากด้านบนที่เต็มไปด้วยปฏิบัติการของสถาบันทางสังคมและ
การเมืองที่เป็นแบบแผนร้อยเรียงกันอย่างเป็นระบบ เพื่อมุ่งสนับสนุนประชาธิปไตยแบบไทยที่เน้นให้
ประชาชนมีพฤติกรรมที่เชื่อฟังทำตาม ไม่ลุกขึ้นมาตั้งคำถามหรือแสดงออกทางการเมือง ยก
เว้นเสียแต่ว่าภาครัฐเปิดโอกาสให้พวกเขาแสดงออก แน่แน่นอนว่าสิ่งที่ภาครัฐคาดหวังในเชิงผลิตและ
ผลลัพธ์ (output) ที่จะเกิดขึ้นจากกระบวนการกล่อมเกลางานทางการเมืองเช่นนี้ก็คือการได้พลเมืองดีผู้มี
คุณธรรมจริยธรรมยึดมั่นใจระเบียบวินัยให้ความร่วมมือกับทางราชการและดำเนินชีวิตร่วมกันโดยมี
วัฒนธรรมไทยเป็นหัวใจในการขับเคลื่อน เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งระบอบการปกครองประชาธิปไตย
อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ภายใต้กระบวนการกล่อมเกลາทางการเมืองโดยรัฐที่ครอบงำมานั้น พวกเขาจะเชื่อเหลือเกินว่าภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองทั้งหลายของเครือข่ายภาครัฐ ซึ่งไม่ใช่เพียงโรงเรียน หลักสูตร แต่ยังรวมไปถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ร่วมกันเผยแพร่และทำให้คุณลักษณะเหล่านั้นสำคัญและเป็นจริง ประชาชนจะมีความคิดและพฤติกรรมสอดคล้องกับที่รัฐคาดหวัง ทว่าสิ่งหนึ่งที่รัฐมองข้ามและไม่ได้ให้ความสนใจมากนักก็คือ การที่ประชาชนมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับพฤติกรรมที่รัฐกำหนดนั้นอาจไม่ได้เกิดจากใจที่สมานต่อชุดความคิด ซึ่งนั่นจะเป็นช่องว่างสำคัญที่จะทำให้ประชาชนเกิดการท้าทายต่อชุดแนวคิดกระแสหลักที่รัฐพยายามกล่อมเกล่าได้ หากมีห้วงเวลาและโอกาสที่เหมาะสม

แม้ผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่าก่อนหน้านี้จะมีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่ยอมรับว่าไม่เข้าใจว่าประชาธิปไตยคืออะไร การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเป็นไปเพื่อการสอบเท่านั้น พวกเขาอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยไม่ได้ไม่เห็นความสำคัญไม่เข้าใจว่าสิทธิเสรีภาพของพวกเขาคืออะไรใช้อย่างไรเพื่อปกป้องประโยชน์ของพวกเขาอย่างไร จึงทำให้พวกเขามีการแสดงออกที่ค่อนข้างจะสอดคล้องกับคุณลักษณะที่รัฐต้องการเป็นหลัก ที่แม้จะทำให้มองได้ว่าการกล่อมเกลาค่านิยมประชาธิปไตยนั้นมีประสิทธิภาพ ทว่าในความเป็นจริงภายใต้การประเมินต้นทุนประโยชน์และโทษที่จะได้รับนั้นอาจเปลี่ยนแปลงได้เสมอ

ทั้งนี้เพราะ สูดท้ายเมื่อองค์ความรู้และชุดปฏิบัติการต่าง ๆ ลงมาสู่ปัจเจกบุคคลแล้ว ตัวปัจเจกบุคคลซึ่งในที่นี้ก็คือนักเรียนในฐานะผู้กระทำการซึ่งมีความสามารถในการขบคิดสาระตะประเมินและเลือกที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับต่อการกดทับที่เกิดขึ้นได้ องค์ความรู้และค่านิยมที่รัฐกล่อมเกลาลงมาจึงไม่สามารถกดทับลงบนปัจเจกได้โดยสมบูรณ์ ดังที่ตัวแบบได้ชี้ให้เห็นว่า ความรู้อุดมการณ์ที่ถ่ายทอดมาสุดท้ายจะต้องปะทะเข้ากับประสบการณ์ของผู้เรียนและนำไปสู่การไตร่ตรองใคร่ครวญเสียก่อนว่าจะยอมรับผลจากการปฏิบัติการท้าทายชุดค่านิยมหรือจะยอมรับการกดทับของภาครัฐเช่นเดิม ซึ่งข้อท้าทายสงสัยนั้นจะทวีความเข้มข้นมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนักเรียนได้พบกับชุดความรู้และชุดอุดมการณ์ใหม่ ที่ให้คำอธิบายปรากฏการณ์ที่พวกเขาเคยประสบไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่พวกเขาพบเจอในชีวิตประจำวันเสียจนคิดว่าเรื่องเหล่านั้นเป็นปกติอย่างเรื่องการที่เด็กต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่กฎทรงผมหรือการแต่งกายแม้แต่การไหว้และการหมอบกราบ ซึ่งแต่เดิมพวกเขาอาจไม่เคยรู้สึกว่ามีผิดปกติไม่เคยตั้งคำถามกับปฏิบัติการเหล่านั้นเพราะเคยชินเสียแล้ว หรือกรณีที่นักเรียนเคยตั้งคำถามกับปฏิบัติการของพิธีกรรมเหล่านั้นแต่สุดท้ายก็เป็นเพียงแค่ความรู้สึกไม่พอใจ ไม่มีความเข้าใจว่าปฏิบัติการเหล่านั้นส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพหรือการแสดงออกโดยเสรีของพวกเขา

อย่างไร กระทั่งได้พบเจอคำอธิบายชุดใหม่ที่อธิบายปรากฏการณ์ชุดเดิมหรือประสบการณ์ความไม่พอใจโดยเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ของพวกเขามากขึ้น โอกาสที่ความไม่พอใจจะแสดงผลขึ้นกลายเป็นการสงสัยทำลายต่อชุดคุณค่าทางการเมืองที่เคยได้รับการกล่อมเกลามาในอดีตจึงอาจเกิดขึ้นได้

ท่ามกลางการพัฒนาของเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตเป็นอย่างมากในยุคนี้ซึ่งทำให้อินเทอร์เน็ตสามารถเข้าถึงได้จากพื้นที่ต่าง ๆ เป็นวงกว้างในราคาไม่แพงผ่านเครื่องมืออย่างสมาร์ตโฟนที่มีราคาถูกลงไปอย่างมาก ซึ่งส่งผลต่ออัตราการเข้าใช้งานอินเทอร์เน็ตของประชากรไทยที่สูงขึ้น ทั้งจำนวนผู้ใช้งานและจำนวนชั่วโมงการใช้งาน กระทั่ง โลกเสมือนในอินเทอร์เน็ตกลายเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบัน ผู้คนที่อยู่กันคนละพื้นที่สามารถพูดคุยกันได้ไม่จำกัดเวลาโดยไม่จำเป็นต้องรู้จักหรือเป็นเพื่อนกันมาก่อน มิตรสัมพันธ์ระหว่างคนแปลกหน้าสามารถเกิดขึ้นได้ในโลกของอินเทอร์เน็ต เพียงเพราะพวกเขาชอบและคุยในเรื่องเดียวกัน มีความเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ส่งผลให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้คนในโลกของอินเทอร์เน็ตกลายเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่ผู้คนใช้นำทางและใช้ประกอบการตัดสินใจ นอกเหนือจากคำแนะนำของพ่อแม่ผู้ปกครอง ครู และเพื่อนในโรงเรียนที่ผู้เรียนพบเจอในโลกแห่งความเป็นจริง และบางครั้งความเห็นจากมิตรในอินเทอร์เน็ตก็มีอิทธิพลมากกว่าพ่อแม่ผู้ปกครองครูและเพื่อนในโรงเรียนเสียด้วยซ้ำ

ในแง่การพัฒนาของอินเทอร์เน็ต จึงนำมาซึ่งการพัฒนาเครือข่ายของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความเห็นความชอบในเรื่องต่าง ๆ มากมาย ดังที่ผู้วิจัยพยายามแทนกลุ่มความเห็นหลากหลายเหล่านี้ด้วยสัญลักษณ์กลุ่มวงกลมน้อยใหญ่ ที่เชื่อมต่อระหว่างความรูุ้ดมการณ์และกลุ่มปฏิบัติขนาดย่อม โดยที่ความรู้บางเรื่องก็มีลักษณะที่พยายามทำลายกับคุณค่าทางการเมืองและค่านิยมที่รัฐเชิดชูขึ้นมาเป็นค่านิยมหลักในสังคมซึ่งผู้คนไม่สามารถกล่าวถึงเรื่องดังกล่าวในโลกแห่งความเป็นจริงเนื่องด้วยปัญหาเรื่องความปลอดภัย ทว่าในโลกเสมือนจริงพวกเขาสามารถกล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ ในใจได้อย่างเปิดเผยภายใต้ฟังก์ชันการปกปิดตัวตนของอินเทอร์เน็ต ด้วยเหตุนี้ ในโลกเสมือนจริงของอินเทอร์เน็ต สิ่งที่แสดงออกมาจึงไม่ใช่ตัวตนของผู้เล่น แต่เป็น “ความคิดเห็น” อย่างแท้จริง เนื่องจากบนโลกเสมือนจริงที่ผู้คนสามารถปกปิดตัวเองได้โดยสร้างแอคเคาท์หลุมนั้น ส่งผลให้เกิดการข้ามผ่านปัจจัยต่าง ๆ ที่เคยเป็นเงื่อนไขในการแสดงความคิดเห็นในโลกของความเป็นจริงไม่ว่าจะเป็นวัยวุฒิ เพศสภาพ สถานะทางเศรษฐกิจ สังคม และศาสนาไป ทำให้ผู้เล่นสามารถแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างเต็มที่และไม่จำเป็นต้องปกปิดข้อที่สงสัย ข้อที่ไม่พอใจ ไม่ต้องการ รวมไปถึงข้อที่ต้องการจากเบื้องลึกในจิตใจอีกต่อไป พร้อมกันนี้ก็ยังสามารถประกาศให้โลกรับรู้ความคิดเห็นดังกล่าวของตน

โดยการติดแฮชแท็ก (hashtag #) เพื่อให้ผู้คนที่คิดอย่างเดียวกันสามารถเข้าถึงความเห็นของตนได้ กลไกอย่างแฮชแท็กนี้เองที่ทำให้ผู้คนที่คิดอย่างเดียวกันสามารถค้นหากันจนเจอ ซึ่งรวมไปถึงกลุ่มคนที่คิดต่างไปจากระบบคุณค่าที่สังคมวางไว้ก็สามารถเจอกันได้ในพื้นที่อินเทอร์เน็ต

การพัฒนาของอินเทอร์เน็ตที่ทำให้การใช้งานอินเทอร์เน็ตมีมากขึ้น ได้ปรับให้สภาพแวดล้อมของโลกเสมือนจริงและโลกแห่งความเป็นจริงกำลังคืบคลานผสมกันเข้าจนกลายเป็นสิ่งที่ทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นรูปธรรม ข้อความเห็นต่างๆในโลกของอินเทอร์เน็ตได้รับการให้ค่าและมีการนำเสนอในโลกแห่งความเป็นจริง นำไปสู่การถกเถียงอภิปรายและหลายครั้งก็นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกลไกที่เป็นอยู่ในโลกของความเป็นจริงได้ ยกตัวอย่างเช่น ความไม่พอใจของนักเรียนต่อระเบียบของโรงเรียนหรือเหตุการณ์ต่างๆในโรงเรียนนั้น ก่อนหน้าที่จะมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ก็เกิดการเคลื่อนไหวในอินเทอร์เน็ตมาก่อน ซึ่งนักเรียนเรียกปรากฏการณ์นี้ว่าการ “แหกโรงเรียน” โดยการแสดงความคิดเห็นผ่านโซเชียลมีเดียต่างๆด้วยแฮชแท็กหลุม วิชาภควิจารณ์ โรงเรียนของตนเองถึงพฤติกรรมของครูที่ไม่ให้เกียรตินักเรียน การกระทำของครูและผู้บริหารโรงเรียนที่นักเรียนรู้สึกไม่ชอบไม่พอใจและมีผลกระทบต่อจิตใจเช่น การกร้อนผม การหมอบกราบ การตัดคะแนนจิตพิสัยโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร และพฤติกรรมต่างๆที่แสดงถึงความไม่เป็นธรรมของครูผู้สอน ซึ่งการกระทำเหล่านี้ส่งผลให้โรงเรียนมีปฏิริยาตอบโต้ โดยโรงเรียนบางแห่งเลือกที่จะพูดคุยประนีประนอมกับนักเรียนว่าไม่ควรคอมเมนต์แสดงความคิดเห็นในเชิงเปิดโปงว่าร้ายโรงเรียน เนื่องจากส่งผลกระทบต่อชื่อเสียงของโรงเรียน ขณะที่โรงเรียนบางแห่งก็เลือกที่จะเปิดพื้นที่พูดคุยกับนักเรียนและหาทางออกร่วมกัน ส่วนบางโรงเรียนก็เลือกที่จะส่งสายสืบเข้าไปในโซเชียลมีเดียที่นักเรียนพูดคุยกันเพื่อสืบหาต้นตอของความเห็นที่แตกต่างเพื่อดำเนินการเป็นรายบุคคล เป็นต้น การแสดงออกของโรงเรียนในลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบันนี้โลกอินเทอร์เน็ตกำลังส่งอิทธิพลทางความคิดและความรู้สึกของผู้คนอย่างมากกระทั่งสร้างผลกระทบต่อโลกแห่งความเป็นจริงได้

ด้วยเหตุนี้ ท่ามกลางความพยายามกล่อมเกลາทางการเมืองอย่างเข้มข้นของภาครัฐเพื่อส่งเสริมและสร้างพลเมืองดีตามอุดมการณ์ของประเทศไทยในการเป็นผู้ที่มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และร่วมกันดำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมไทยและระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้น สู้ท้ายความเห็นที่แตกต่างก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้เนื่องจากปัจเจกบุคคลสามารถขบคิดสาระตะได้จึงไม่จำเป็นต้องสมานต่อชุดข้อมูลที่รัฐกล่อมเกลามาโดย เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อโลกเสมือนจริงในอินเทอร์เน็ตกำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อโลกแห่งความเป็นจริง จึงส่งผลให้ความคิดเห็นที่แตกต่างสามารถแสดงออกมาได้ในโลกเสมือนจริง

อย่างมากภายใต้ฟังก์ชันปกปิดตัวตน ซึ่งมีพื้นที่มากมายให้แสดงความเห็นและผู้คนก็สามารถเข้าถึงได้ง่ายข้ามเวลาสถานที่ จึงทำให้ข้อมูลคุณค่าทางการเมืองเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยของไทยที่แตกต่างออกไปจากมุมมองของรัฐได้รับการอัปโหลดขึ้นไปในพื้นที่เดียวกันในระบบอินเทอร์เน็ตซึ่งผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านั้นได้ง่ายๆเพียงใช้ฟังก์ชันการค้นหา (search engine) และพิมพ์คำสำคัญหรือความต้องการของตนลงไป ระบบก็จะนำพาข้อมูลจำนวนมากที่มีค่าสำคัญที่กำหนดปรากฏขึ้นบนหน้าจอผู้ใช้งาน ให้ได้เลือกอ่านตามความสนใจโดยไม่ติดเงื่อนไขด้านเวลาและสถานที่

ด้วยฟังก์ชันเหล่านี้ของอินเทอร์เน็ตจึงทำให้ข้อมูลคุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างจากรัฐซึ่งไม่เคยหายไปจากสังคมนั้นมีที่ยืนและสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น โดยการถ่ายทอดส่งต่อชุดข้อมูลที่เห็นต่างเหล่านั้นไปยังกลุ่มเป้าหมายผ่านการแชร์ชุดข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อความสั้นๆ บทความดิจิทัล หนังสือออนไลน์ เพลง ภาพยนต์ และภาพถ่าย เป็นต้น นักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 ส่วนใหญ่ระบุว่าพวกเขาเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากภาครัฐได้โดยอาศัยการเข้าถึงชุดข้อมูลที่นำเสนอคุณค่าประชาธิปไตยกระแสรองเหล่านั้นผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ต โดยส่วนใหญ่เข้าถึงข้อมูลผ่านโซเชียลมีเดีย

อย่างไรก็ตาม แม้การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในโลกสมัยใหม่นั้นจะมีอินเทอร์เน็ตเป็นอีกหนึ่งตัวแปรสำคัญ แต่ในทางปฏิบัติบทบาทหลักๆของอินเทอร์เน็ตก็คือการเป็นเครื่องมือเพื่อเข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกัน ตัวมันเองโดยลำพังยังไม่อาจปลุกให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและเลือกที่จะเข้าถึงข้อมูลอันหลากหลายในอินเทอร์เน็ตได้ พลังของอินเทอร์เน็ตจะต้องทำงานร่วมกับข้อมูลที่นำเสนอด้วย ซึ่งในกรณีนี้ก็คือเหตุการณ์ชุมนุมของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและกลุ่มนักเรียนแล้ว ที่มีอิทธิพลทำให้นักเรียนส่วนใหญ่เกิดความรู้สึกสนใจและการเข้าไปศึกษาการเมืองด้วยตนเองมากขึ้น หากไม่มีเหตุการณ์ดังกล่าวพวกเขาอาจไม่ได้รู้สึกสนใจการเมืองหรือรู้สึกว่าการเมืองใกล้ชิดกับพวกเขาขนาดนั้น และอาจไม่ได้ตระหนักรู้ถึงสิทธิกระทั่งมีการแสดงออกเพื่อเรียกร้องสิทธิในเวลาต่อมา ดังนั้นในตัวอย่างผู้วิจัยจึงวางตัวแปรเรื่องความสนใจ (IN) ไว้ในกล่องการเรียนรู้ทางการเมืองด้วย โดยเชื่อมต่อการเรียนรู้ (L) ซึ่งจะเชื่อมต่อไปยังการเปรียบเทียบชุดข้อมูลกับประสบการณ์ (EX) และการไตร่ตรองใคร่ของปัจเจกบุคคล (Con) ตามลำดับ

แน่นอนว่าแม้ไม่มีอินเทอร์เน็ตผู้คนก็ยังสามารถเห็นต่างจากคุณค่าทางการเมืองที่รัฐพยายามกล่อมเกล่าได้ ดังผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่ามีนักเรียนจำนวนหนึ่งเช่นกันที่ระบุว่าพวกเขาสามารถตั้งข้อสังเกตและมีข้อสงสัยต่อระบบการศึกษามาก่อนหน้าที่จะมีการเคลื่อนไหวของนักเรียน

ขนานใหญ่ในปี 2563 กระนั้น พวกเขา ก็เลือกที่จะแสดงออกในแบบที่สอดคล้องกับระบบเนื่องจาก ไม่ต้องการมีปัญหากับระบบนั่นเอง โดยนักเรียนกลุ่มนี้กล่าวว่าการตื่นรู้ทางการเมืองของพวกเขา นั้น เป็นผลมาจากสื่อบุคคลอย่างพ่อแม่ ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ที่พูดเรื่องสิทธิมากขึ้น รวมไปถึงครูรุ่นใหม่ที่มี แนวคิดต้องการการเปลี่ยนแปลง หนังสือและวารสารที่ไม่ใช่ตำราเรียนต่าง ๆ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า แม้นักเรียนจะไม่ได้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตแต่การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างจากที่รัฐกล่อมเกลาก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้หากพวกเขามีโอกาสได้เข้าถึงชุดข้อมูลที่แตกต่างออกไปและสนใจที่จะเข้าถึง ข้อมูลที่แตกต่างเหล่านั้นด้วยตนเอง

7.3 อภิปรายผลการศึกษา

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยภายใต้กระบวนการกล่อมเกลาคคุณค่า ประชาธิปไตยอย่างจำกัดนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะตัวปัจเจกบุคคลเป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถในการขบคิดตีตรอง ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้การกล่อมเกลารวมถึงเมืองไม่อาจกดทับ ลงมายังปัจเจกได้โดยสมบูรณ์ ในแง่นี้การนำเอาแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลารวมถึงเมืองมาทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลาก็กระทำไม่ได้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มองว่าแนวคิดการกล่อมเกลารวมถึงเมืองมีข้อจำกัดในการอธิบาย เนื่องจากโดยตัวทฤษฎีไม่ได้เผยให้เห็นถึงกระบวนการกล่อมเกลารวมถึงเมือง แต่เน้นไปที่ตัวปัจเจก นำเข้าซึ่งก็คือกระบวนการกล่อมเกลารวมถึงเมืองและปัจเจกนำออกซึ่งก็คือพฤติกรรมของผู้เรียนที่สอดคล้องกัน โดยข้ามผ่านการอธิบายกระบวนการกล่อมเกลารวมถึงเมืองและบทบาทของนักเรียนในฐานะปัจเจก บุคคลที่มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ จึงทำให้ไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการกล่อม เกลากับกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองของนักเรียน และไม่อาจเชื่อมโยงไปยังการอธิบายเรื่อง การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยภายใต้การกล่อมเกลาคคุณค่าประชาธิปไตยที่จำกัดได้

ทั้งนี้เพราะแนวคิดการกล่อมเกลารวมถึงเมืองให้ความสำคัญกับปัจเจกหรือตัวแปรที่จะมี บทบาทในการถ่ายทอดชุดความรู้ไปยังเป้าหมายที่ต้องการกล่อมเกล่าเป็นหลัก ภายใต้สมมติฐานที่ เชื่อว่ากลุ่มเป้าหมายจะแสดงออกทางการเมืองอย่างสอดคล้องกับเนื้อหาความรู้และอุดมการณ์ที่ ตัวแปรถ่ายทอดไป โดยตัวแปรที่มักได้รับการกล่าวถึงตามแนวคิดนี้มักประกอบด้วย ตัวแปรด้านระบบ การศึกษา โรงเรียน ครอบครัว เพื่อน และสื่อมวลชน โดยตัวแปรเหล่านี้มักถูกอนุมานให้เป็นตัวแปร ที่จะทำหน้าที่ถ่ายทอดหรือปลูกฝังความคิดความเชื่อให้แก่ปัจเจกหรือกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้มีทัศนคติ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ผ่านกระบวนการกล่อมเกลารวมถึงเมืองซึ่งในทีนี้ก็คือระบบการศึกษา

ที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากมุมมองทางทฤษฎีการกล่อมเกลாதงการเมืองที่เชื่อในประสิทธิภาพของกระบวนการกล่อมเกลாதงการเมือง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อในอิทธิพลของโครงสร้างเหนือบทบาทของปัจเจกบุคคลที่อาจกระทำต่อโครงสร้างได้ ดังปรากฏให้เห็นจากคำอธิบายของนักวิชาการสายกล่อมเกลาทงการเมืองที่ยังคงเชื่อกันว่าพ่อแม่มีอิทธิพลต่อการกล่อมเกลายุตรหลานอย่างยิ่ง โดยที่บุตรหลานเองก็มักจะมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับพ่อแม่ผู้ปกครองของตน (Hyman, 1959; Richard G. Niemi & Barbara I Sobieszek 1977)

แม้ว่าในช่วงหลังนักวิชาการสายนี้จะยอมรับว่าการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของเด็กสามารถเกิดขึ้นได้เมื่อโตขึ้น แต่กระนั้นก็มักจะมีแนวโน้มไม่แตกต่างจากพ่อแม่ผู้ปกครอง (Jennings, 2007; Jennings Stoker & Bowers, 2009; Hong, Y. & Lin T. T. C., 2017) การอธิบายเช่นนี้ไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจความแตกต่างทางความคิด และทำให้เห็นอิทธิพลเพียงด้านเดียวของตัวแปร ในขณะที่พ่อแม่ยังมีอิทธิพลทางความคิดต่อลูก หรือการที่ตัวผู้เรียนมักจะมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับทัศนคติและพฤติกรรมของตัวแปรต้นที่มีบทบาทในการกล่อมเกลาทงการเมืองอย่างครูหรือผู้ปกครอง ซึ่งผลการศึกษาก็ชี้ให้เห็นแล้วว่าผู้เรียนอาจมีพฤติกรรมที่แตกต่างออกไปจากพ่อแม่ผู้ปกครองครูและเพื่อนได้และแม้ว่ากลุ่มคนเหล่านั้นจะยังมีอิทธิพลต่อผู้เรียนอยู่ แต่ก็เป็นไปได้ในหลายลักษณะไม่จำเป็นต้องมีอิทธิพลให้ผู้เรียนต้องมีพฤติกรรมเหมือนกับตนเองเสมอไปแต่อาจเป็นพฤติกรรมตรงข้ามกันได้

การออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ได้สะท้อนให้เห็นแล้วว่าปัจเจกบุคคลอาจมีบทบาทท้าทายและเข้าเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมการเมืองบางอย่างได้เช่นกัน ซึ่งนั่นหมายความว่าคำอธิบายด้วยแนวคิดกล่อมเกลาทงการเมืองแบบเดิมอาจไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพราะไม่ได้ฉายให้เห็นการปะทะกันระหว่างการกล่อมเกลากับการต่อต้านท้าทายที่อาจเกิดขึ้นโดยปัจเจกบุคคล อันเป็นช่องว่างสำคัญที่จะนำไปสู่ความเห็นต่างของนักเรียนจำนวนมากและการแสดงออกทางการเมืองในเวลาต่อมา ดังผลการศึกษาจะชี้ให้เห็นว่านักเรียนจำนวนมากจะมีการแสดงออกทางการเมืองที่ไม่ท้าทายต่ออำนาจรัฐและดูจะสอดคล้องกับคุณลักษณะพลเมืองที่พึงปรารถนาที่รัฐกำหนดไว้ แต่นั่นอาจไม่ได้หมายความว่านักเรียนเหล่านั้นจะรู้สึกสมทาทานหรือยอมรับชื่นชมต่อชุดคุณค่าทางการเมืองของรัฐ ซึ่งแม้จะเป็นเพียงความรู้สึกไม่ชอบ ไม่พอใจ แต่นั่นก็มากเพียงพอที่จะเป็นจุดตั้งต้นของการตั้งคำถามและต้องการความเปลี่ยนแปลง อันเป็นจุดตั้งต้นของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของผู้คนเมื่อโอกาสอำนวย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มองว่าการอธิบายการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปด้วยกรอบแนวคิดการกล่อมเกลாதงการเมือง จึงไม่เพียงพอที่จะอธิบายปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยข้อจำกัดอย่างน้อย 4 ประการ คือ

ประการที่ 1 แนวคิดกล่อมเกลาทงการเมือง ให้ความสำคัญกับโครงสร้างในฐานะตัวแปรต้น และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ความคิดมากเกินไป แต่กลับไม่ให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมาย ในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถในการคิดสาระตะมากนั้ ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นโครงสร้างนิยม (structuralism) เนื่องจากมองทุกอย่างเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และให้น้ำหนักกับกรอบกติกาว่าจะสามารถกำกับความคิดและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันได้ ซึ่งการอธิบายเช่นนี้จะมีความสามารถน้อยในการอธิบายการคิดต่าง เพราะคำอธิบายในลักษณะโครงสร้างนิยมมักจะลดทอนความสามารถในการคิดเห็นต่างของปัจเจกบุคคลลงเป็นอย่างมาก ทำให้ความสามารถในการอธิบายบิดเบือนไปจากความเป็นจริง ไม่เพียงเท่านั้น การทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมบนฐานทฤษฎีที่มีลักษณะลดทอนความสามารถของปัจเจกบุคคลลงไปในั้น ยังมีส่วนส่งผลกระทบต่อกรกำหนดนโยบายรับมือความเปลี่ยนแปลงที่ผิดพลาด และอาจนำไปสู่ปัญหาความไม่พอใจที่ทวีความรุนแรง เสี่ยงที่จะนำไปสู่ความไม่พอใจมากขึ้นตามไปด้วย

การเคลื่อนไหวทางกรเมืองของนักเรียนจำนวนมากอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในปี 2563 ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่รัฐไม่สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมกรเคลื่อนไหวได้ตรงตามความเป็นจริง เนื่องด้วยยังยึดมั่นอยู่กับความสามารถของโครงสร้างที่กระทำลงมายังตัวปัจเจกบุคคล จึงส่งผลให้การวิเคราะห์และนโยบายที่กระทำลงมลดทอนความสามารถของตัวแปรอย่างปัจเจกบุคคลลงไป บนฐานคิดที่เชื่อว่าโครงสร้างมีอิทธิพลเหนือปัจเจกบุคคล ไม่ได้มองความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลต่อโครงสร้างอย่างเพียงพอ อันนำไปสู่การกำหนดนโยบายให้มีการเพิ่มวิชา “เพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง” เข้ามาและแยกวิชาประวัติศาสตร์ออกมาให้ชัดเจน ซึ่งยังคงเป็นการแก้ไข ปัญหาเชิงโครงสร้าง ไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนแปลงชุดคำอธิบายให้สอดคล้องกับความสงสัยที่เผยตัวออกมา

วิธีการดังกล่าวไม่เพียงแต่จะไม่สามารถสร้างกรยอมรับให้แก่นักเรียนได้แล้ว ก็ยังไปกระตุ้นความสงสัยให้เพิ่มมากขึ้น ขณะที่กรยอมรับต่ออำนาจที่ถูกกดทับกลับถดถอยลง การปรับตัวของรัฐต่อการเคลื่อนไหวทางกรเมืองของกลุ่มนักเรียนในลักษณะนี้ ในทางปฏิบัติจึงไม่อาจเรียกได้ว่า

มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อไม่เปลี่ยนแปลงในขณะที่โลกหมุนอยู่ทุกขณะจึงไม่ต่างอะไรจากการถอยหลังความสำเร็จที่เคยมีอยู่แต่เดิมในแง่ที่อย่างน้อยก็สามารถทำให้ปัจเจกบุคคลเลือกที่จะปฏิบัติให้สอดคล้องกับคุณลักษณะที่พึงปรารถนาของรัฐได้ แม้พวกเขาอาจจะไม่สมานต่อค่านิยมเหล่านั้นก็ตาม จึงเสื่อมคลายลง

เมื่อประสิทธิภาพของการกล่อมเกลาทางการเมืองเสื่อมคลายลงประกอบกับคุณค่าประชาธิปไตยซึ่งเป็นคำอธิบายที่ทำนายอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐเผยตัวสู่สาธารณะชนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกออนไลน์ที่ปัจเจกผู้คนเข้าถึงและส่งต่อข้อมูลได้ง่ายด้วยอินเทอร์เน็ต ประกอบกับสถานการณ์ชุมนุมทางการเมืองซึ่งเป็นที่สนใจของสังคม จึงนำไปสู่การตั้งคำถามต่อคุณค่าทางการเมืองแบบเดิมพร้อม ๆ กับนำไปสู่การตั้งคำถามถึงความสนใจแสวงหาและเข้าถึงข้อมูลใหม่ๆ อันเป็นกระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างจากการกล่อมเกลาของรัฐในเวลาต่อมา

ประการที่ 2 แนวคิดกล่อมเกลาทางการเมืองเชื่อในเรื่องความเป็นเนื้อเดียวกันของเนื้อหาในการถ่ายทอดและกลุ่มก้อนของตัวแสดงมากเกินไป ทำให้มองข้ามคุณค่าทางการเมืองที่มีความหลากหลายตามความเป็นจริง โดยที่ในบรรดาเนื้อหาเหล่านั้น อาจมีบางเรื่องที่ทำนายและไม่สอดคล้องกับคุณค่าทางการเมืองที่รัฐมุ่งกล่อมเกลาได้

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าแม้รัฐจะกำหนดกรอบอุดมการณ์ที่ต้องการถ่ายทอดไว้อย่างชัดเจน โดยระบุคำอธิบายเนื้อหาที่จะใช้ในการถ่ายทอดไว้ในแบบเรียน สำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐให้แก่ครูผู้สอนในการปลูกฝังความรู้ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีตัวชี้วัดและการประเมินเป็นเครื่องกำกับผลการปฏิบัติงานของครูผู้สอนอีกชั้น แต่ในทางปฏิบัติครูผู้สอนก็ไม่ได้มีความเป็นเนื้อเดียวกัน แม้แต่ครูผู้สอนที่ไม่ได้มีความคิดตั้งคำถามต่อชุดคำอธิบายของรัฐและยินดีที่จะปลูกฝังมันไปสู่ผู้เรียนก็ยังคงแตกต่างกันในเรื่องของความสามารถในการถ่ายทอดซึ่งความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้น่าฟังและน่าเชื่อถือแตกต่างกันออกไปของครูผู้สอนนี้ มีส่วนต่อระดับความเข้มข้นในการปฏิบัติตามของผู้เรียน ดังจะเห็นได้ว่าผู้เรียนส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญของวิชาสังคมศึกษาและหน้าที่พลเมือง โดยมองว่าเป็นวิชาที่เรียนไปเพื่อสอบเท่านั้น การที่พวกเขาเลือกที่จะทำตามระบบนั้น เป็นเพราะไม่ต้องการมีปัญหามากกว่าที่จะสมานต่อชุดความคิดของรัฐหรือยอมทำตามด้วยความยินดี ดังนั้นเมื่อนักเรียนมีโอกาสพบกับชุดคำอธิบายที่น่าฟังกว่าและเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของพวกเขามากกว่า ก็ย่อมมีโอกาสตั้งคำถามต่อชุดความรู้เดิมและยอมรับชุดความรู้ใหม่มาไว้กับตนได้ไม่ยาก

ซึ่งในความเป็นจริงครูผู้สอนก็ไม่ได้มีเฉพาะกลุ่มที่เห็นด้วยกับอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ากลุ่มครูรุ่นใหม่ (แม้ไม่ทั้งหมด) ถือเป็นอีกตัวแปรสำคัญที่ทำให้เนื้อหาคุณค่าทางการเมืองที่รัฐมุ่งหวังถ่ายทอดถูกสื่อสารไปยังผู้เรียนในรูปแบบที่แตกต่างออกไป ในลักษณะที่ตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์ นำไปสู่การตั้งข้อสงสัยต่อปฏิบัติการของรัฐในกลุ่มผู้เรียน ซึ่งแม้จะเป็นเพียงส่วนน้อยในช่วงก่อนหน้าการประชุมทางการเมืองขนาดใหญ่ของนักเรียนในปี 2563 แต่นั่นก็คือปรากฏการณ์หนึ่งเกี่ยวกับการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่เกิดขึ้น และสะท้อนให้เห็นความจริงที่ว่า ภายใต้ความพยายามกล่อมเกลารวมทางการเมืองด้วยชุดข้อมูลใดข้อมูลหนึ่งอย่างเข้มข้น ก็ไม่ได้หมายความว่าชุดข้อมูลนั้นจะครอบครองการอธิบายโดยสมบูรณ์ จนทำให้สังคมเป็นเนื้อเดียวกัน และไม่มีที่ตั้งคำถาม ทั้งนี้เพราะโดยธรรมชาติของสังคมมีความหลากหลาย เป็นสังคมพหุวัฒนธรรม (Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, 2001) ที่ผลประโยชน์ของผู้คนไม่สอดคล้องกัน การกล่อมเกลารวมทางการเมืองให้ทุกคนทำตามกันนั้นอาจเป็นไปได้ แต่การทำให้ทุกคนคิดเหมือนกันเป็นไปได้ และในความเป็นจริงแล้ว แม้ทุกคนจะทำอย่างเดียวกันแต่ก็ทำได้ไม่เหมือนกัน อาจแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในวิธีการและประสิทธิภาพ ซึ่งสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้ในมุมมองของ Giddens มันคือส่วนที่อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างได้แม้จะเกิดขึ้นทีละเล็กละน้อยแต่สุดท้ายก็อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขนาดใหญ่ได้ในเวลาที่เหมาะสม (อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 2542; Rob Stones and Ake Tangsupvattana, 2012)

ท่ามกลางสังคมที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย การที่คนคนหนึ่งจะลุกขึ้นมาตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ แม้นั่นจะเป็นส่วนน้อยและส่วนมากการคิดต่างก็ไม่จำเป็นต้องแสดงออกมาให้เห็นว่าคิดต่าง ตรงไปที่การแสดงความคิดต่างจะนำภัยมาสู่พวกเขา เมื่อเป็นเช่นนี้สัดส่วนการแสดงออกถึงความคิดที่แตกต่างจึงไม่ค่อยปรากฏ แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าผู้คนคิดต่างไม่เป็น เมื่อเป็นเช่นนี้ จากสารตั้งต้นเรื่องการคิดต่างของผู้คนจะนำไปสู่พลังในการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในสังคมได้ จำเป็นต้องมีการรวมตัวและเกิดขึ้นเป็นกลุ่มก้อนทางความคิดให้ได้ หรือเกิดสิ่งที่กรมชี้เรียกว่ากลุ่มทางประวัติศาสตร์ (historical block) ซึ่งเป็นกลุ่มความเห็นที่ต่างไปจากแนวคิดกระแสหลักให้ได้เสียก่อน แต่ปัญหาก็คือในอดีตที่การสื่อสารไม่เจริญก้าวหน้า การค้นหากลุ่มความคิดที่แตกต่างเหมือนกันจึงเป็นเรื่องยาก ต้องใช้เวลา แต่สุดท้ายเหตุการณ์ทำทลายอุดมการณ์ทางการเมืองหลักของรัฐก็เกิดขึ้นมาเป็นระยะ กรณีของไทยที่เด่นชัดก็คือเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองของนิสิตนักศึกษาประชาชนในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 และ พ.ศ.2519 ซึ่งทั้งสองเหตุการณ์แม้จุดตั้งต้นและจุดจบจะแตกต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือผู้ชุมนุมจากทั้งสองเหตุการณ์คือผู้ที่ได้สัมผัสกับ

กลุ่มความคิดทางการเมืองที่แตกต่างไปจากอุดมการณ์ทางการเมืองที่ผู้มีอำนาจในรัฐถือครอง ในขณะนั้น ในปริมาณที่มากพอจะนำไปสู่การรวมตัวชุมนุม ด้วยเหตุนี้ ความเห็นต่างและไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกันทางความคิดของผู้คนจึงเป็นธรรมชาติของสังคม และยังชัดเจนขึ้นในยุคที่เทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตพัฒนาไปอย่างมาก แต่แนวคิดเรื่องการกล่อมเกลາทางการเมืองกลับไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าวมากพอ

ประการที่ 3 แนวคิดกล่อมเกลາทางการเมือง ไม่ให้ความสำคัญกับปัจจัยแทรกซ้อนที่อาจเกิดขึ้นได้ในความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคของการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างอินเทอร์เน็ตที่ทำให้การเข้าถึงชุดข้อมูลคุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างกระทำได้ง่าย ทั้งยังสนับสนุนการรวมกลุ่มของผู้ที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างจากรัฐให้สะดวกยิ่งขึ้นกว่าเดิม ซึ่งเปิดโอกาสให้ปฏิบัติการทางความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากรัฐสามารถก่อตัวเป็นรูปธรรมจับต้องได้และส่งอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนในสังคมมากขึ้น

แน่นอนว่าผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาอินเทอร์เน็ตเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะนำผู้คนไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยแต่มันต้องมาประกอบกับเนื้อหาที่แตกต่างออกไปจากอุดมการณ์หลักของรัฐที่ได้รับการตัดสินจากผู้เรียนว่ามีความสำคัญและน่าสนใจมากพอที่จะนำผู้เรียนเข้าไปสู่การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไป ดังจะเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วเนื้อหาคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างไปจากที่รัฐกล่อมเกลานั้นมีปรากฏและเผยแพร่อยู่ในหลายช่องทาง ทั้งสื่อออนไลน์และออนไลน์ ทว่าปัญหาที่ผ่านมามีคือข้อมูลที่แตกต่างเหล่านั้นไม่ได้รับความสนใจเข้าถึงโดยนักเรียน จึงไม่นำไปสู่ความเข้าใจที่แตกต่าง ทว่าเหตุการณ์แทรกซ้อนที่อาจนำไปสู่ความสนใจทางการเมืองอาจเกิดขึ้นได้เสมอ ในกรณีการประชุมทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเหตุการณ์ทางการเมืองในเรื่องของการเลื่อนการเลือกตั้งและการยุบพรรคการเมืองที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมบางประการ ที่ถูกจุดประกายขึ้นมาด้วยเหตุการณ์โรคระบาดโควิด 19 ซึ่งทุกคนได้รับผลกระทบ ทว่าด้วยทรัพยากรที่จำกัดจึงทำให้บางส่วนได้รับความช่วยเหลือแต่บางส่วนไม่ แต่ด้วยโรคระบาดนี้ทำให้คนทุกคนอยู่ในความเป็นความตายเท่ากัน การเรียกร้องโอกาสในการรอดจึงปะทุขึ้นและกลายเป็นขบวนการที่นำไปสู่การแสดงความคิดเห็นต่างจากรัฐบาลมากมาย กระแสความไม่พอใจที่ทวีขึ้นนี้ บันทึบเรื่องราวของประชาชนต่อความสามารถของรัฐให้ลดน้อยลงไปจนถึงขีดสุด

การแสดงออกถึงความเห็นต่างที่กลายเป็นกระแสในโลกออนไลน์ จึงกลายเป็นเหตุการณ์ที่แทรกซ้อนกระบวนการกล่อมเกลາทางการเมืองของรัฐให้ปั่นป่วน แนวทางการกล่อมเกลาคณะกรรม และการทำงานของรัฐถูกตั้งคำถาม เรียกร้องคำตอบที่ชัดเจนในการรับมือกับโรครระบาดนั้น ความไม่พอใจลุกลามกลายเป็นการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลในหลายเรื่อง กระทั่งนำไปสู่การรวมตัวกันจัดกิจกรรมวิพากษ์วิจารณ์และเรียกร้องต่อรัฐบาลบนท้องถนน นำไปสู่การชุมนุมของกลุ่มต่างๆ รวมถึงกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ ซึ่งกลายเป็นสภาพแวดล้อมที่ยากเกินควบคุม

ในความเป็นจริงเรื่องเหตุการณ์แทรกซ้อนนับเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นอยู่แล้วในกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง เพียงแต่อาจไม่ใหญ่หรือมีแรงกระแทกมากพอที่จะปะทะเข้ากับชุดความคิดกระแสหลักของรัฐ ประกอบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบางครั้งก็ส่งผลกระทบต่อคนเพียงบางกลุ่มไม่ใช่คนทั้งหมดอย่างกรณีของโควิด 19 เมื่อเป็นเช่นนี้การเลือกปฏิบัติตามกรอบที่รัฐกำหนดไว้ในกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับรัฐและเครือข่ายของรัฐ จึงเป็นแนวทางที่ดีกว่า ทว่าในสถานการณ์โควิด 19 ที่ทุกคนได้รับผลกระทบไม่ต่างกัน จำนวนข้อเรียกร้องจึงทวีความรุนแรงขึ้น ส่งผลต่อการแสดงออกให้เป็นที่ไปในทางที่ปะทะกับรัฐมากขึ้น การที่แนวคิดกล่อมเกลาทางการเมืองไม่นำสภาพแวดล้อมมาวิเคราะห์ด้วย จึงทำให้ความสามารถในการวิเคราะห์เหตุการณ์กล่อมเกลาทางการเมืองตามความเป็นจริงขาดพลวัตรและอธิบายความเปลี่ยนแปลงไม่ได้

ประการที่ 4 แนวคิดกล่อมเกลาทางการเมือง เชื่อมโยงกับความสามารถในการสร้างผลลัพธ์ของการกล่อมเกลาว่าจะมีความสอดคล้องกับปัจจัยนำเข้าของระบบการกล่อมเกลามากเกินไป จึงมองข้ามโอกาสที่ผลลัพธ์ซึ่งเกิดจากการกล่อมเกลาทางการเมืองจะมีความแตกต่างหลากหลายออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลา ซึ่งความเชื่อดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากการละเลยปัจจัยแทรกซ้อนและความสามารถในการคิดสาระตะของปัจเจกบุคคลดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

ด้วยข้อจำกัดเหล่านี้ การศึกษาการเรียนรู้ทางการเมืองเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนของนักเรียนจึงไม่อาจเกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงได้ หากไม่ขยายมิติการอธิบายไปสู่ความสามารถของปัจเจกบุคคลในการคิดสาระตะและมีปฏิสัมพันธ์กับระบบความคิด ความเชื่อและโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจการเมืองที่ครอบงำพวกเขาไว้ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลง 3 ประการคือ ความสามารถในการกล่อมเกลาทางการเมืองของรัฐที่ถดถอยไม่มีพลวัตร กับข้อมูลคุณค่าทางการเมืองอื่น ๆ จากแหล่งข้อมูล

ทางเลือก ซึ่งอาจมาได้จากสื่อบุคคลและอินเทอร์เน็ต ร่วมกับสถานการณ์การชุมนุมที่กระตุ้นให้นักเรียนเกิดความสนใจเข้าไปเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเอง กระทั่งเกิดการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองแตกต่างไปจากที่รัฐกล่อมเกลา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สัมภาษณ์ผลการศึกษาและพบว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนนั้นเป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและตัวปัจเจกบุคคล ไม่ใช่ผลจากการกระทำของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างภายนอก 2) การตื่นรู้ทางความคิดภายใน และ 3) การมีชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับความเข้าใจของปัจเจกในลักษณะที่เป็นผลประโยชน์จับต้องได้

1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายนอก

ในที่นี้แบ่งครอบคลุมทั้งการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางความคิดและปฏิบัติการที่รองรับอำนาจและอุดมการณ์ของฝ่ายรัฐและฝ่ายที่ตั้งคำถามกับอำนาจรัฐ ในกรณีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของกลุ่มนักเรียนที่เกิดขึ้นได้แม้ภายใต้โครงสร้างทางสังคมและการเมืองที่จำกัด และภายใต้การศึกษาที่มีจุดเน้นอยู่ที่ชาตินิยมนั้น ส่วนหนึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นผลมาจากความเสื่อมคลายลงในการจำยอมทำตาม (compliance) ของตัวปัจเจกบุคคลภายใต้โครงสร้างที่กระทำลงมายังตัวปัจเจกบุคคล อันสืบเนื่องมาจากชุดข้อมูลและอุดมการณ์ด้านแนวคิดรัฐที่สามารถกระจายตัวออกไปในวงกว้างภายใต้การพัฒนาเทคโนโลยีอย่างอินเทอร์เน็ตซึ่งเปลี่ยนโครงสร้างการเผยแพร่ข้อมูลจากทางเดียวสู่หลายทาง (one to many) กลายเป็นการเผยแพร่ข้อมูลจากหลายทางสู่หลายทาง (many to many) เนื่องจากอินเทอร์เน็ตนั้นทำให้ผู้ผลิตชุดข้อมูลไม่ได้จำกัดไว้เฉพาะทางการและข้อมูลที่มาจากการเท่านั้นแบบแต่ก่อน แต่ผู้คนโดยทั่วไปก็สามารถเป็นผู้ผลิตเนื้อหาต่าง ๆ เผยแพร่ไปยังสาธารณะชนได้ผ่านทางอินเทอร์เน็ต

การกระจายตัวของชุดคำอธิบายที่หลากหลายนี้ทำให้ความสามารถในการควบคุมความจริงของรัฐลดน้อยถอยลงไป ความเสื่อมคลายในการถือครองอำนาจนำ (hegemony) ของรัฐที่ลดลงนั้นเป็นอีกส่วนหนึ่งที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนาของอินเทอร์เน็ตที่ทำให้ข่าวสารเกี่ยวกับรัฐไม่ได้ถูกนำเสนอโดยรัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่มีมุมมองของภาคประชาชนหลากหลายเข้าไปตั้งคำถามและติดตามการทำงานของรัฐมากขึ้น ความเสื่อมคลายลงของอำนาจรัฐในทางกลับกันจึงมาพร้อมกับความเฟื่องฟูของชุดข้อมูลและการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นทางการเมืองของภาคประชาชนบนโลกออนไลน์

เมื่อประกอบกับการที่โครงสร้างในการกล่อมเกลาคิดความเชื่อของผู้คนในสังคมของรัฐยังคงอยู่ ภายใต้ชุดคำอธิบายเดิม ขณะที่ สังคมไทยและสังคมโลกเริ่มโน้มตัวเข้าหากันมากขึ้น แลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำไปสู่แนวคิดและการปฏิบัติใหม่ๆมากขึ้น จึงไม่ต่างจากการที่รัฐกำลังหยุดและเดินถอยหลังไปเรื่อย ๆ กระบวนการกล่อมเกลாதองเมืองแบบเดิมที่ดำเนินการกับคนรุ่นใหม่จึงไม่ต่างจากระเบิดเวลาที่รอวันจุดชนวนให้ปะทุขึ้นมาเมื่อโอกาสเหมาะสม เพราะกรอบความคิดและคำอธิบายชุดเดิมของรัฐไม่สามารถตอบคำถามใหม่ๆที่เกิดขึ้นได้ ตัวโครงสร้างของรัฐที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงนี้เอง จึงเปรียบเสมือนกระบวนการกักกินตัวเองของโครงสร้างให้ต้องกร่อนลงไปตามกาลเวลา

นอกจากนั้น ในความเป็นจริงแม้โดยตัวโครงสร้างจะไม่เปลี่ยน แต่หากชุดคำอธิบายเปลี่ยน ก็เท่ากับตัวโครงสร้างถูกรับรู้และมีการมองในแง่ใหม่ การเปลี่ยนแปลงของอำนาจเก่าจึงเบาบางลงไป ในแง่นี้ และจะเบาบางลงไปเรื่อย ๆ หากยังไม่มี การปรับตัว ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างอำนาจเก่าได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อินเทอร์เน็ตอย่างมาก เพราะอินเทอร์เน็ตนั้นคือสื่อที่เปิดพื้นที่ให้ความเห็นต่างปรากฏสู่สาธารณชน ได้ค่อนข้างปลอดภัยภายใต้ระบบการปิดกั้นตัวตน และเป็นพื้นที่ที่ผู้คนสามารถเข้าถึงชุดข้อมูล ความเห็นต่างหรือเป็นอุดมการณ์ด้านรัฐได้ต่างๆด้วยฟังก์ชันเสิร์ชเอนจิน (Search Engines) และ แฮชแท็ก (#) อีกทั้งยังสนับสนุนให้กลุ่มผู้คนที่มีความเห็นต่างในแบบเดียวกันพบเจอกันได้ง่ายขึ้นด้วย ต้นทุนที่ต่ำลง เมื่อเป็นเช่นนี้อินเทอร์เน็ตจึงเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจในโลกแห่งความเห็นจริงให้แบนราบลง แม้ไม่ทั้งหมด แต่นั่นก็มากพอที่จะสั่นคลอนการครองอำนาจนำของรัฐและสนับสนุนให้กลุ่มอื่นสามารถต่อรองอำนาจและผลประโยชน์ได้มากขึ้น

2) การตื่นรู้ทางความคิดภายใน

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่ต่างออกไปจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างภายนอกนั้นได้มีปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างทางความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจของปัจเจกบุคคลด้วย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่อาจกระทำเข้ามาจากสภาพแวดล้อมภายนอกเพียงฝ่ายเดียว สิ่งสำคัญที่สุดที่จะนำผู้เรียนไปสู่กระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างก็คือ นักเรียนจะต้องตั้งคำถามและเข้าไปค้นหาข้อมูลศึกษา หาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องสิทธิเสรีภาพและทำความเข้าใจด้วยตนเอง แน่แน่นอนว่าสภาพแวดล้อมมีส่วนอย่างยิ่งต่อการกระตุ้นความสนใจ ดังกรณีที่มีอบของกลุ่มเยาวชนปลดแอกและนักเรียนเลว เป็นเหตุการณ์ที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างมากในฐานะเงื่อนไขที่นำไปสู่ความรู้สึกสนใจอยากเข้าไปเรียนรู้

ทางการเมืองด้วยตนเองของกลุ่มนักเรียนกระทั่งนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมานานกว่า 40 ปี

อย่างไรก็ตาม สภาพแวดล้อมเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยกระทั่งนำไปสู่การแสดงออกทางการเมืองในเวลาต่อมา เพราะนักเรียนในฐานะปัจเจกบุคคลมีความสามารถในการใคร่ครวญไตร่ตรอง ข้อมูลที่พวกเขาได้รับจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่ปะทะเข้ามาจะได้รับการวินิจฉัยอีกครั้งโดยเปรียบเทียบกับต้นทุนที่ต้องจ่ายประโยชน์และโทษที่จะได้รับ ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจยอมรับผลของการกดทับแตกต่างกันออกไป ในบางรายที่แม้จะเกิดความรู้สึกสนใจการเมืองและเข้าไปศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา กระนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่านักเรียนจะเห็นด้วยกับชุดข้อมูลใหม่ที่ปะทะเข้ามาเสมอไปไม่ต่างจากที่นักเรียนไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับอุดมการณ์ของรัฐที่ปลูกฝังมายังพวกเขาอย่างนานเช่นกัน ในแง่นี้ ผู้เรียนอาจใคร่ครวญพิจารณาแล้วเลือกว่าประเด็นการกดทับทางอำนาจที่ข้อมูลใหม่นำเสนอไม่ใช่ “ปัญหา” เมื่อเป็นเช่นนี้กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองอาจหยุดลงแค่รับรู้ว่ามีสิทธิเสรีภาพคืออะไร และนักเรียนมีส่วนร่วมได้อย่างไรบ้าง แต่ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การแสดงออกที่ทำทลายตั้งคำถามกับรัฐเสมอไป ในแง่นี้หากนักเรียนสามารถยอมรับการกดทับได้หรือไม่ได้รู้สึกรู้สีกว่าคำอธิบายชุดใหม่นำพามากพอ ก็มีแนวโน้มที่พวกเขาอาจจะยังยอมรับและทำตามกรอบปฏิบัติเดิมอยู่ ดังนั้น การตื่นรู้ทางความคิดภายในจึงเป็นอีกปัจจัยสำคัญต่อการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่ต่างออกไป

3) การมีชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อการปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับความเข้าใจของปัจเจกในลักษณะที่เป็นผลประโยชน์จับต้องได้

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองนั้นเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างภายนอกกับกระบวนการขบคิดภายในของปัจเจกบุคคล อย่างไรก็ตาม สองสิ่งนี้ไม่อาจเชื่อมต่อกันได้ หากปราศจากชุดคำอธิบายที่จะเชื่อมต่อการปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับประสบการณ์ภายในของผู้เรียน ในแง่นี้ การตื่นรู้ทางความคิดจะเกิดขึ้นได้หรือไม่นั้นส่วนสำคัญส่วนสุดท้ายก็คือชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อการปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับความเข้าใจของปัจเจกในลักษณะที่เป็นผลประโยชน์จับต้องได้ หากปราศจากซึ่งชุดคำอธิบายต่อการปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงเข้ากับผลประโยชน์ของพวกเขาแล้ว สุดท้ายความรู้สึกสนใจอาจไม่เกิดขึ้น เมื่อความรู้สึกสนใจไม่เกิดขึ้น การเรียนรู้และการตื่นรู้ที่จะนำไปสู่การก่อเกิดทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองที่ต่างไปจากเดิมก็ย่อมไม่อาจเกิดขึ้น การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่ต่างไปจากที่รัฐกล่อมเกลาก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังจะเห็นได้จากหลายกรณีที่พบว่านักเรียนบางรายโดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่นำนักเรียน แม้จะได้มีโอกาสสัมผัสกับชุดคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางสังคมการเมืองในเชิงวิพากษ์ จากแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นทางการซึ่งอยู่นอกตำราเรียนมาก่อน จากการที่ครอบครัวหรือเพื่อนแนะนำ แต่สุดท้ายพวกเขาก็เลือกที่จะไม่สนใจเพราะไม่เข้าใจว่าชุดคำอธิบายเหล่านั้นสัมพันธ์กับประสบการณ์ การกดทับของพวกเขาอย่างไร แม้แต่ประสบการณ์ที่ใกล้ตัวพวกเขาอย่างมากเช่นเรื่องทรงผมนักเรียน และชุดนักเรียน กระทั่ง ในเวลาต่อมากลุ่มนักเรียนเลยได้เผยแพร่ชุดคำอธิบายเกี่ยวกับทรงผมและ ชุดนักเรียนว่าเป็นเรื่องสิทธิเสรีภาพของนักเรียนประการหนึ่ง โดยเชื่อมโยงกับคำอธิบายเรื่องสิทธิ เสรีภาพเหนือเนื้อตัวและร่างกาย จึงเริ่มส่งผลให้นักเรียนเกิดความรู้สึกสนใจและนำไปสู่การเรียนรู้ คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา กระทั่งเกิดการตื่นรู้อันนำไปสู่การออกมามีส่วนร่วม เคลื่อนไหวเรียกร้องทางการเมืองขนานใหญ่ในปี 2563

ชุดคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองในลักษณะที่เชื่อมต่อกับผลประโยชน์ ของตัวปัจเจกที่ถูกกดทับและปิดบังไว้จึงมีความสำคัญเป็นเสมือน “โซ่” ที่จะคล้อง เอาการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างภายนอกเชื่อมต่อกับการขบคิดตรึกตรองภายในของปัจเจกบุคคล หากปราศจากซึ่งโซ่ตัวนี้แล้วโครงสร้างทั้งสองก็ยังคงต่างคนต่างอยู่ ไม่อาจบรรจบกันจนกระทั่งนำไปสู่ การตั้งคำถามและเรียนรู้ได้ เมื่อทั้งสามปัจจัยไม่สามารถประสานกันได้ การเรียนรู้คุณค่าทางการเมือง ที่ต่างออกไปก็ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน

ในกรณีของนักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 นั้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการหยิบยกคำอธิบายเรื่องใกล้ตัวอย่างทรงผมและการแต่งกายมาอธิบายในเชิงอำนาจที่เชื่อมต่อกับ เรื่องสิทธิเสรีภาพแบบที่นักเรียนไม่เคยตั้งข้อสงสัยเกิดมาก่อน กระทั่งทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกสนใจ และศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยในมิติอื่น ๆ จากสื่อต่าง ๆ ที่ไม่เป็นทางการในเวลาต่อมาด้วยตนเอง กระทั่งเกิดความตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมและเห็นภาพได้ชัดเจนมากขึ้นว่าสถานะทางอำนาจของ พวกเขา กำลังถูกกดทับอยู่อย่างไรและพวกเขามีสิทธิที่จะแสดงความเห็นต่อเรื่องดังกล่าวได้ในลักษณะ ใดบ้าง เมื่อประกอบกับกระแสของการเรียกร้องที่มีลักษณะเป็นคลื่นลูกใหญ่จึงทำให้นักเรียน ใคร่ครวญและพบว่าต้นทุนในการเรียกร้องนั้นอาจไม่มากเมื่อเปรียบเทียบกับโอกาสที่จะสร้างความ เปลี่ยนแปลง จึงนำมาสู่การแสดงออกเพื่อเรียกร้องสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกาย รวมไปถึงการเรียกร้อง ในประเด็นทางสังคมการเมืองอื่น ๆ โดยกลุ่มนักเรียนในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ทางการเมืองก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับการแสดงออกทางการเมือง จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้กระจ่างว่าการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างนั้น เป็นคนละเรื่องกับการแสดงออกทางการเมืองที่ทำทนาย กล่าวคือ การแสดงออกทางการเมืองในลักษณะทำทนายอำนาจรัฐ ไม่ใช่สิ่งที่รับประกันว่าผู้นั้นมีความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยอย่างแท้จริงเสมอไป ดังจะเห็นได้ว่าผู้เรียนนั้นมีความสามารถในการอธิบายความเข้าใจต่อคุณค่าประชาธิปไตยในระดับที่แตกต่างกันออกไป ขณะที่บางรายสามารถอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยโดยเพิ่มเติมตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจของตนได้ แต่ก็อาจจะไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ ไม่เห็นจุดอ่อนของระบบการศึกษา ขณะที่บางรายแม้จะวิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาของไทยได้ แต่ก็ไม่จำเป็นต้องสามารถเพิ่มเติมคำอธิบายเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยอย่างลึกซึ้งของตนเสมอไป ส่วนบางรายก็สามารถวิพากษ์วิจารณ์หลักสูตร เพิ่มเติมคำอธิบาย ทั้งยังสามารถเชื่อมโยงคุณค่าทางการเมืองอื่น ๆ เข้ากับเรื่องสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกทางการเมืองได้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยในระดับที่ลึกซึ้ง ดังนั้น แม้ตัวปัจเจกจะยังไม่เกิดการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่าง (อย่างลึกซึ้ง) แต่การแสดงออกทางการเมืองที่ทำทนายรัฐก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้อยู่ดี เพราะการแสดงออกทางการเมืองนั้นสัมพันธ์กับการตัดสินใจว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับผลการกดทับจากระบบไม่ใช่การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองใหม่หรือคุณค่าทางการเมืองที่ต่างออกไปเพียงอย่างเดียว

ด้วยเหตุนี้ การแยกแยะเรื่องการแสดงออกทางการเมืองกับการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกจากกันจึงมีความสำคัญ เนื่องจากจะช่วยให้เห็นความซับซ้อนทางความคิดของปัจเจกบุคคลได้มากขึ้น เพราะแม้ตัวปัจเจกบุคคลจะมีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยอย่างลึกซึ้ง แต่ก็ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การแสดงออกทางการเมืองในแง่ของการทำทนายรัฐเสมอไป การแสดงออกทางการเมืองเองก็มีหลายลักษณะและแตกต่างกันในระดับความเข้มข้น ซึ่งเป็นธรรมชาติของสังคมปฏิบัติที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งซ่อนเร้นอยู่ในโครงสร้างและความคิดของผู้คนในโครงสร้างทางการเมืองนั้น

จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นแล้วว่ามึนักเรียนจำนวนหนึ่งที่แม้จะเข้าถึงและสนใจเรียนรู้ชุดคุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างไปจากที่รัฐกล่อมเกลามาก่อน กระนั้น ก็ยังเลือกที่จะแสดงออกในทางที่สอดคล้องกับระบบ ขณะที่จากบทสัมภาษณ์พบว่ามึนักเรียนจำนวนไม่น้อยที่แม้จะออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 โดยอ้างถึงเรื่องของการเรียกร้องปกป้องสิทธินักเรียน กระนั้นบางรายก็ไม่ได้มีการเรียนรู้ทางการเมืองไปมากกว่าทำตามเพื่อนและกระแสของสังคม

การระมัดระวังต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมในแง่นี้ จะช่วยให้เห็นภาพของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมได้มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ แม้จะมีความพยายามกล่อมเกลาทางการเมือง โดยภาครัฐผ่านระบบการศึกษาอย่างเป็นระบบ หรือแม้แต่วาระ (ที่ดูไม่เป็นระบบ) ของเครือข่ายปฏิบัติการทางความคิดที่เห็นต่างจากรัฐที่อยู่ด้านล่างของตัวแบบ ที่พยายามส่งอิทธิพลขึ้นมาเช่นกัน ก็ล้วนไม่ใช่เรื่องง่ายในการกล่อมเกลาความคิดของผู้คน เพราะสุดท้ายแล้วตัวระบบที่กระทำผ่านบรรดาโครงสร้างทั้งหลายก็ต้องปะทะเข้ากับโครงสร้างทางความคิดของตัวปัจเจกที่จะถือเอาต้นทุนประโยชน์และโทษที่จะได้รับมาเป็นตัวประเมินว่าพวกเขาจะยังยอมรับต่อการกดทับที่รัฐกระทำต่อพวกเขาได้หรือไม่

สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าการต่อสู้ทางความคิดของรัฐและกลุ่มที่เห็นต่างจากรัฐในการกล่อมเกลาความคิดของปัจเจกบุคคลนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย การยอมปฏิบัติตามแนวทางที่รัฐกำหนดไว้ไม่ได้แสดงให้เห็นว่าตัวปัจเจกสมทานต่อคุณค่าทางการเมืองของรัฐ แต่ในขณะเดียวกันการออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักเรียนก็ไม่ได้แสดงให้เห็นว่านักเรียนถูกครอบงำทางความคิดหรือ “ถูกปั่น” ให้ออกมาสร้างความวุ่นวายเช่นกัน และก็ไม่ได้หมายความว่านักเรียนเกิดการเรียนรู้ เห็นด้วย หรือสมทานต่อคุณค่าทางการเมืองของฝ่ายที่ท้าทายรัฐเช่นกัน

บทที่ 8

สรุปผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์เรื่องการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มุ่งทำความเข้าใจว่าเพราะเหตุใดนักเรียนจึงสามารถให้คำอธิบายถึงคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้รับการกล่อมเกลาจากรัฐไทยมาโดยตลอดภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองเรื่องประชาธิปไตยแบบจำกัดโดยมุ่งเน้นไปที่มิติของหน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมืองเป็นหลักของประเทศไทยได้ มีเงื่อนไขปัจจัยใดที่ช่วยส่งเสริมต่อการเรียนรู้ทางการเมืองต่อคุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนให้แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลา กระทั่ง ผลักดันให้นักเรียนจำนวนมากออกมาเรียกร้องทางการเมืองในปี 2563 แบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ภายหลังจากขบวนการของกลุ่มนักเรียนนักศึกษาห่างหายไปกระทั่งถูกปรามาสว่าไม่มีพลังนานกว่า 40 ปี นับตั้งแต่การเคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนชนานใหญ่ครั้งล่าสุดในปี 2519 โดยกำหนดคำถามวิจัยว่าอะไรเป็นเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทยเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐพยายามกล่อมเกลา กระทั่งปรากฏกลายเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองชนานใหญ่ดังกล่าวขึ้นมา

เพื่อตอบคำถามวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยจึงกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ ประกอบด้วย คุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนยึดถือ กระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียน และบทบาทของอินเทอร์เน็ตต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย โดยเริ่มต้นจากการศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนยึดถือคืออะไร แตกต่างจากคุณค่าประชาธิปไตยที่รัฐกล่อมเกลาหรือไม่อย่างไร ในแง่ใดเพื่อใช้เป็นจุดตั้งต้นในการสืบสาวไปยังกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปของนักเรียน รวมไปถึงเครือข่ายและปฏิบัติการทางความคิดที่ขับเคลื่อนชุดคุณค่าทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยในมุมมองที่แตกต่างว่าเป็นกลุ่มใดและมีส่วนสนับสนุนต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างของนักเรียนหรือไม่อย่างไร สุดท้ายเป็นการศึกษาบทบาทและอิทธิพลของอินเทอร์เน็ตว่ามีผลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของไทยหรือไม่อย่างไร หรือแท้จริงแล้วยังมีปัจจัยที่ซับซ้อนมากกว่าการพัฒนาของอินเทอร์เน็ตโดยเพื่อให้เห็นการศึกษาในภาพรวม ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอสรุปผลการศึกษาดำเนินการตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อก่อนเป็นอันดับแรก จากนั้นจึงสรุปผลการศึกษาที่ได้และปิดท้ายด้วยข้อสังเกตทางทฤษฎี

8.1 การปะทะกันของคุณค่าประชาธิปไตย

จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าคุณค่าประชาธิปไตยที่ได้รับการกล่าวถึงในแบบเรียน และตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศไทย ฉบับปัจจุบันคือ พ.ศ.2551 นั้น มีอยู่อย่างจำกัด แม้จะมีแบบเรียนบางฉบับที่กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยตามหลักสากล ในเรื่องของสิทธิ เสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองอยู่บ้าง ทว่าก็ไม่ได้มีการลงรายละเอียดเรื่องตัวอย่างและความสำคัญของคุณค่าประชาธิปไตย ขณะที่ค่านิยม 12 ประการที่กำหนดขึ้นและประกาศใช้โดย คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ในรายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง ก็มีความชัดเจนว่ามุ่งเน้นไปที่ การสร้างสำนึกพลเมืองที่มีความรักชาติ อุดหนุน เสียสละ กตัญญู ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ไม่ใช่คุณลักษณะของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยสากลที่มุ่งเน้นสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในรูปแบบต่าง ๆ นอกเหนือจากการเลือกตั้ง แต่เป็นวัฒนธรรมไทย คุณธรรมจริยธรรมของพลเมืองไทย การเป็นคนดี มีความกตัญญูวินัย เคารพกติกา ซื่อสัตย์ สามัคคี มีคุณธรรมจริยธรรมในการ ดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ที่มุ่ง สร้างเอกภาพของชาติ ผ่านการสนับสนุนและสร้างให้พลเมืองไทยมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 8 ประการ ประกอบด้วย 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่าง พอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ

ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่า โดยเป้าหมายของหลักสูตร ผลผลิตที่หลักสูตรการศึกษาคาดหวัง ให้เกิดขึ้น และมาตรฐานการศึกษาที่กำหนดไว้ พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่รัฐไทยต้องการ ปลุกฝังขึ้นมา นั้น ไม่ใช่พลเมืองที่ตระหนักรู้ตื่นรู้หรือกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อปกป้องสิทธิ เสรีภาพของตนและผู้อื่นหรือร่วมกันกับภาครัฐในการปกครองตามแนวทางประชาธิปไตยสากล แต่มุ่งสนับสนุนพลเมืองที่มีระเบียบวินัยมีความรับผิดชอบ ทำหน้าที่ของตนได้เป็นอย่างดี เพื่อสนับสนุนการทำงานของภาครัฐอย่างเป็นระบบตามลำดับขั้นการปกครอง ด้วยเหตุนี้ นักเรียน จึงได้รับการสนับสนุนให้เรียนรู้ที่จะปฏิบัติตาม ตั้งใจเรียนรู้ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเพราะการเมือง ไม่ใช่เรื่องของเด็ก

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาพบว่า ภายใต้การกล่อมเกลາทางการเมืองเรื่องคุณค่า ประชาธิปไตยอย่างจำกัดผู้เรียนก็ยังสามารถเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐ พยายามกล่อมเกล่าได้ โดยผลการศึกษาพบว่าผู้เรียนกล่าวถึงชุดคุณค่าทางการเมืองที่ค่อนข้างเป็น ประชาธิปไตยแบบสากล โดยมีการกล่าวถึงเรื่องสิทธิเสรีภาพ การมีส่วนร่วมทางการเมืองและความ เท่าเทียม โดยที่นักเรียนไม่ได้อธิบายคุณค่าประชาธิปไตยแบบท่องจำหรือเพียงแค่กล่าวซ้ำ (repeat)

เรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยปราศจากคำอธิบาย แต่นักเรียนสามารถเพิ่มเติม คำอธิบายเรื่องสิทธิเสรีภาพอย่างเป็นรูปธรรมจับต้องได้ ทั้งยังวิพากษ์วิจารณ์การเรียนรู้คุณค่า ประชาธิปไตยในแบบเรียน ขณะที่บางรายก็สามารถเชื่อมโยงเรื่องสิทธิเสรีภาพเข้ากับการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ด้วย ซึ่งคำอธิบายเหล่านั้นหลายเรื่องไม่มีปรากฏอยู่ในแบบเรียน ขณะที่บางกลุ่ม ก็วิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาในแบบเรียน และสามารถกล่าวถึงชุดคุณค่าทางการเมืองอื่น ๆ ที่ไม่ได้ปรากฏ อยู่ในแบบเรียนโดยเชื่อมโยงกับคุณค่าประชาธิปไตยได้อีกด้วย

จากผลการศึกษารูปได้ว่า “คุณค่าประชาธิปไตย” ในมุมมองของนักเรียน หมายถึง ระบอบ การปกครองที่ประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงออกต่อทุกเรื่องได้อย่างเต็มที่ ภายใต้กรอบกติกาที่ไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่น โดยไม่ถูกจำกัดไว้ด้วยสถานะภาพทางสังคม ไม่ถูกจำกัดด้วยประเด็นทางการเมืองและไม่ถูกข่มขู่คุกคาม ด้วยเหตุผลที่ว่าทุกคนเท่าเทียมกันด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่มีมนุษย์คนใดมีความสมบูรณ์แบบ ทุกคนสามารถผิดพลาดได้ ดังนั้น การวิพากษ์วิจารณ์จึงถือเป็น เสรีภาพพื้นฐานตามระบอบประชาธิปไตย เพื่อสนับสนุนสิทธิในการเลือกที่จะมีชีวิตที่ดีของประชาชน ซึ่งแตกต่างออกไปจากคุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียน ที่จะมุ่งอธิบายไปที่ประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเป็นหลัก โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าภายใต้ระบอบดังกล่าวอำนาจทางการเมืองจะถูกใช้ไปอย่างไรโดยใคร กล่าวคือ พระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจแทนประชาชน ผ่านรัฐสภา คณะรัฐมนตรีและศาล ดังนั้น แม้ในแบบเรียนจะระบุว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย แต่จุดเน้นของการใช้อำนาจอธิปไตยของประชาชนจะอยู่ที่การเลือกตั้ง โดยที่บทบาทขององค์กรทางการเมืองต่าง ๆ จะได้รับการขบขันในฐานะตัวแทนที่จะเข้ามาทำหน้าที่บริหารประเทศ แทนประชาชนเพื่อความเจริญ ประชาชนและรัฐจึงพึงสามัคคีร่วมมือกัน ประชาธิปไตยที่ได้รับการ ระบุในแบบเรียนจึงมีลักษณะส่งเสริมประชาธิปไตยทางอ้อมมากกว่าส่งเสริมประชาธิปไตยทางตรงที่ สนับสนุนการแสดงออกทางการเมืองของประชาชนเพื่อปกป้องประโยชน์ของตัวเองพวกเขาเอง ด้วยเหตุผลเรื่องความสงบเรียบร้อยและวัฒนธรรมอันดีของไทย

อย่างไรก็ตาม ความสามารถในการทำความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียนก็แตกต่างกันออกไปในเรื่องความลึกซึ้งและความเข้มข้นในการอธิบาย ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1) กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยโดยมีความคิดเพิ่มเติม 2) กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยผ่านการ วิพากษ์วิจารณ์แบบเรียนและหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และ 3) กล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตย โดยเชื่อมโยงกับคุณค่าทางการเมืองอื่นได้

ความแตกต่างในเรื่องของความสามารถในการอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยนี้เห็นได้อย่างชัดเจนระหว่างนักเรียนที่เป็นแกนนำกับนักเรียนที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวในกิจกรรมทางการเมือง กล่าวคือ นักเรียนกลุ่มที่เป็นแกนนำส่วนใหญ่จะสามารถให้คำอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยตามความเข้าใจของตนได้ทั้ง 3 ลักษณะ ไม่เพียงแต่เพิ่มเติมคำอธิบายเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยและวิพากษ์วิจารณ์แบบเรียนได้เท่านั้น แต่ยังสามารถเชื่อมโยงคุณค่าประชาธิปไตยเข้ากับความเข้าใจคุณค่าทางการเมืองอื่น ๆ ได้ด้วย แต่นักเรียนผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้นโดยมากจะสามารถกล่าวถึงคุณค่าประชาธิปไตยโดยมีความคิดเพิ่มเติม มีการยกตัวอย่างประกอบความเข้าใจหรือวิพากษ์วิจารณ์ความไม่เพียงพอและข้อจำกัดในการถ่ายทอดคุณค่าประชาธิปไตยในแบบเรียนเท่านั้น แต่ยังไม่สามารถเชื่อมโยงคุณค่าทางการเมืองอื่น ๆ เพื่อเพิ่มเติมคำอธิบายให้แก่คุณค่าประชาธิปไตยได้ ในแง่นี้จึงกล่าวได้ว่าความเข้มข้นของความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตย มีส่วนสัมพันธ์ต่อความเข้มข้นในการแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนในลักษณะที่เข้มข้นและต่อเนื่องมากกว่าในกลุ่มนักเรียนแกนนำ

อย่างไรก็ตาม ความสามารถในการอธิบายคุณค่าประชาธิปไตยทั้ง 3 ลักษณะ ก็แสดงให้เห็นได้ว่านักเรียนมีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลา ตามนियามการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่กำหนดไว้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งหมายถึงการที่ผู้เรียนตระหนักว่าภายใต้ความเชื่อ กฎระเบียบ และการปฏิบัติต่าง ๆ ในทางสังคมการเมือง ล้วนมีความสัมพันธ์ทางอำนาจบางประการขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลัง อันส่งผลให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับหรือสูญเสียผลประโยชน์ บางประการแตกต่างกันออกไป แต่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยประชาชนสามารถใช้หลักสิทธิเสรีภาพเพื่อปกป้องผลประโยชน์หรือเรียกร้องให้มีปฏิบัติการบางอย่าง เพื่อขจัดความไม่เป็นธรรมไม่เท่าเทียมที่อาจเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางอำนาจเหล่านั้นได้

จากผลการศึกษาจึงเป็นที่ชัดเจนว่านักเรียนสามารถเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากแบบเรียนได้ แม้ภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองเรื่องประชาธิปไตยแบบจำกัดและมุ่งกล่อมเกลาในลักษณะชาตินิยมเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ความน่าสนใจในที่นี่คือ คุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนกล่าวถึงนั้น ไม่ได้จำกัดเฉพาะคุณค่าประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมที่เน้นสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองเท่านั้น แต่เป็นคุณค่าประชาธิปไตยที่มีลักษณะเป็นแนวคิดประชาธิปไตยสังคมนิยม (social democracy) ที่มุ่งลดช่องว่างทางสังคมโดยการแทรกแซงของรัฐเพื่อวางเงื่อนไขทุนนิยมลดการเอารัดเอาเปรียบและมีการกระจายประโยชน์อย่างเป็นธรรมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากแนวคิดทางการเมืองที่นักเรียนกล่าวถึงในการเชื่อมโยงเพื่ออธิบายคุณค่าประชาธิปไตย

ของพวกเขาจะแตะไปที่แนวคิดเรื่องชนชั้น ทุนนิยม ความหลากหลาย การกดขี่ อำนาจนิยม และ รัฐสวัสดิการ เป็นต้น ดังนั้น “ความเท่าเทียม” จึงเป็นหัวใจสำคัญของคุณค่าประชาธิปไตยที่นักเรียนเรียกร้อง ในขณะที่ความเท่าเทียมนั้นจะเป็นรากฐานสำคัญในการแสดงออกได้อย่างเสรี เพื่อพดุงไว้ซึ่งความเป็นธรรมเพื่อส่งเสริมต่อหลักสิทธิเสรีภาพอันเป็นคุณค่าสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งแนวคิดดังกล่าว แท้จริงแล้วไม่ได้เป็นเรื่องใหม่ แต่เป็นแนวคิดที่มีปรากฏในสังคมไทยมาก่อนผ่านแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นทางการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ วารสารวิชาการ ทางด้านการเมือง บทความ บทเพลง ภาพยนตร์ คลิปวิดีโอ และโซเชียลมีเดีย เป็นต้น

ว่ากันตามจริงนักเรียนมีโอกาสได้สัมผัสกับชุดข้อมูลคุณค่าประชาธิปไตยดังกล่าวมาก่อน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าครูผู้สอนมีส่วนต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปของผู้เรียน ทั้งนี้เพราะไม่ใช่ครูผู้สอนทั้งหมดที่จะเห็นดีหรือเห็นคล้อยตามกับหลักสูตรและแบบเรียนที่รัฐกำหนด ยังมีครูจำนวนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยคล้อยตามกับเนื้อหาคุณค่าทางการเมืองที่มีการระบุไว้ในแบบเรียน และต้องการเปลี่ยนแปลง ซึ่งครูกลุ่มนี้มักมีแนวคิดวิพากษ์วิจารณ์การเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา และหน้าที่พลเมืองตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานว่าไม่เพียงพอที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย ตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของตนเองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ด้วยมุมมองเช่นนี้จึงทำให้ครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้วยการชี้ชวนให้ผู้เรียนตั้งข้อสงสัยและวิพากษ์วิจารณ์ต่อชุดความรู้และคุณค่าทางการเมืองที่รัฐพยายามกล่อมเกลาลงมา โดยเพิ่มเติมเนื้อหาหลายเรื่องที่ไม่ได้มีในแบบเรียนเข้าไป อาทิ ประวัติศาสตร์เดือนตุลา การเมืองภาคประชาชน ปัญหาทางสังคมการเมือง แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดคุณค่าประชาธิปไตยในลักษณะที่ลึกซึ้งและท้าทายชุดอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐโดยครูกลุ่มที่ต้องการความเปลี่ยนแปลง ก็ไม่อาจนำผู้เรียนส่วนใหญ่ให้เกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยและตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพและศักยภาพในการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ จนกระทั่ง ชุดคุณค่าประชาธิปไตยเหล่านั้นได้รับการตีความและเผยแพร่โดยกลุ่มเยาวชนปลดแอก และนักเรียนแล้ว ซึ่งแท้จริงก็ไม่ได้เป็นแนวคิดที่ต่างออกไป เป็นแต่เพียงการตีความและยกตัวอย่างให้เชื่อมโยงกับประสบการณ์การถูกกดทับโดยระเบียบของโรงเรียนและพฤติกรรมของครูผู้สอน บางรายเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนำประเด็นเรื่องทรงผมและเครื่องแบบนักเรียนมาตีความว่าเป็นเรื่อง “สิทธิเสรีภาพเหนือเนื้อตัวและร่างกาย” ซึ่งเป็นประเด็นที่แม้จะไม่ใช่เรื่องใหม่เพราะเคยมีการพูดถึงในกลุ่มเฟมินิสต์ (feminist) มาก่อนเช่นเสรีภาพในการการต่างกายของสตรีเพศ แต่ก็ไม่ได้มีการ

นำเรื่องสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกายมาเชื่อมโยงกับเรื่องทรงผมและเครื่องแบบนักเรียนมาก่อน ซึ่งการเชื่อมโยงดังกล่าวนั้นทำให้นักเรียนกลายเป็นตัวแสดงทางการเมืองหนึ่งที่อยู่ในสมการอำนาจของรัฐและโรงเรียน จากแต่เดิมเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามที่อยู่นอกสมการทางอำนาจเรื่อยมา

คุณค่าประชาธิปไตยในแบบสากลในเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมือง จึงได้รับการกล่าวถึงมากขึ้นโดยกลุ่มนักเรียน ซึ่งแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วผ่านอินเทอร์เน็ต ส่งผลให้เกิดการปะทะกันทางความคิดระหว่างกลุ่มที่เชื่อและชื่นชอบที่จะให้ประชาธิปไตยเป็นเรื่องของความร่วมมือระเบียบวินัยและจิตอาสา กับกลุ่มที่มองว่าประชาธิปไตยคือเสรีภาพในการแสดงออกต่อทุกเรื่องและความเท่าเทียม โดยความขัดแย้งในเรื่องมุมมองการให้ความหมายต่อคุณค่าประชาธิปไตยดังกล่าวปรากฏชัดขึ้นเมื่อมีการชุมนุมของกลุ่มนักเรียนซึ่งเป็นเครือข่ายกับนักเรียนแล้วกว่า 48 แห่งกระจายไปทั่วประเทศ ซึ่งยิ่งกลายเป็นกระแสกระตุ้นให้นักเรียนอีกจำนวนมากสนใจและเข้าไปศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา และทำให้คนกลุ่มนี้ได้มีโอกาสสัมผัสกับข้อมูลเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยจากแหล่งข้อมูลทางเลือกที่หลากหลายนอกเหนือไปจากแบบเรียน อันเป็นกระบวนการสำคัญที่จะนำผู้เรียนไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่ได้รับการกล่อมเกลามาในเวลาต่อมา

8.2 กระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยภายใต้การกล่อมเกล่าประชาธิปไตยแบบจำกัด

เพื่อช่วยให้การทำความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ง่ายขึ้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเสนอ แบบจำลองกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างภายใต้การกล่อมเกล่าทางการเมืองแบบจำกัด เพื่อชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้โครงสร้างการกล่อมเกล่าคุณค่าประชาธิปไตยแบบจำกัดได้อย่างไร โดยมุ่งอธิบายไปที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างภายนอกและกระบวนการขบคิดภายในของตัวปัจเจกบุคคล ในฐานะผู้กระทำการที่มีความสามารถในการคิดใคร่ครวญไตร่ตรอง ก่อนที่จะนำไปสู่การตัดสินใจยอมรับหรือไม่ยอมรับต่อการกดทับอันจะส่งผลต่อพฤติกรรมในเวลาต่อมา

ผลการศึกษารูปได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีตัวแปรสามตัวประกอบกันคือ

- 1) การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างภายนอก ซึ่งในที่นี้ก็คือการเสื่อมถอยในความสามารถของการกล่อมเกล่าทางการเมืองของรัฐไทยในการครองคิมนำทางการเมือง ด้วยเงื่อนไขดังต่อไปนี้

1.1 การไม่ปรับตัวของเนื้อหาเกี่ยวกับคุณค่าประชาธิปไตยที่ยังเป็นแบบ “ไทย” เน้นหน้าที่และความรับผิดชอบตามแนวชาตินิยมมากเกินไป

1.2 การไม่ปรับตัวทางนโยบายในการกล่อมเกลາทางการเมืองที่ยังคงเน้นความเป็นชาตินิยมผลประโยชน์ของรัฐ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของประชาชนในการมีส่วนร่วมและแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันมากขึ้น

1.3 โครงสร้างทางอำนาจของรัฐที่เปลี่ยนไปอันเป็นผลมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่ทำให้รัฐไม่ใช่กลุ่มเดียวที่สามารถสื่อสารอุดมการณ์ทางการเมืองออกไป แต่กลุ่มอื่น ๆ ก็สามารถสื่อสารความเห็นทางการเมืองของตนได้เช่นกัน ซึ่งเปิดโอกาสให้นักเรียนสามารถสัมผัสกับชุดข้อมูลที่แตกต่างและนำไปสู่การตื่นรู้เรื่องคุณค่าประชาธิปไตยนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างจากการกล่อมเกลาของรัฐในเวลาต่อมา

2) การตื่นรู้ทางความคิดภายใน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เนื่องจากปัจเจกบุคคลมีความสามารถในการคิดใคร่ครวญและตรึกตรองถึงต้นทุนที่ต้องจ่ายประโยชน์และโทษที่จะได้รับอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าพวกเขามีข้อมูลมากพอหรือมีข้อมูลที่แตกต่างมากพอที่จะกระแทกความเชื่อเดิมให้แตกออกหรือไม่ ซึ่งนั่นจะเป็นประตูด่านแรกที่จะนำนักเรียนไปสู่กระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา

3) การมีชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับความเข้าใจของปัจเจกในลักษณะที่เป็นผลประโยชน์จับต้องได้ เรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเปรียบเสมือน “ก้าว” ที่เชื่อมต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายนอกเข้ากับกระบวนการขบคิดของปัจเจกบุคคล หากปราศจากซึ่งคำอธิบายที่เชื่อมต่อปัญหาเข้ากับคุณค่าประชาธิปไตยและประสบการณ์ของนักเรียนที่เคยประสบในเรื่องการกดทับอำนาจมาก่อนแล้ว การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยย่อมเกิดขึ้นได้ยาก ดังจะพบได้ว่าประเด็นปัญหา ชุดคำอธิบายที่แตกต่างจากรัฐหรือกลุ่มแนวคิดกระแสรองที่ต่อต้านอุดมการณ์รัฐรวมไปถึงประสบการณ์อันเลวร้ายอันเป็นปมภายในใจของผู้เรียน ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้ว เพียงแต่พวกมันไม่ได้ร้อยเรียงเข้าด้วยกัน จึงทำให้ไม่มีพลังในการอธิบาย ในแง่นี้ชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับความเข้าใจของปัจเจกในลักษณะที่เป็นผลประโยชน์จับต้องได้ จึงมีความสำคัญ เพื่อเชื่อมโยงให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกลงใจต่อประเด็นทางการเมือง เห็นว่าการเมืองเกี่ยวกับพวกเขาอย่างไรและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

ผลการศึกษานี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยนั้นมีลักษณะเป็นวงจร 5 ช่วง คือ

- 1) ช่วงสนใจ ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญที่จะนำผู้เรียนให้เริ่มเกิดความสนใจต้องการรู้คุณค่าประชาธิปไตยขึ้นมา
- 2) ช่วงเรียนรู้ เป็นช่วงที่ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าและเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเอง
- 3) ช่วงตื่นรู้ เป็นช่วงที่ผู้เรียนจะมีการประมวลผลเปรียบเทียบชุดคำอธิบายกับเหตุการณ์ต่าง ๆ กระทั่งเกิดทัศนคติและพฤติกรรมบางอย่างขึ้นมา
- 4) ช่วงแสดงออก เป็นช่วงที่ผู้เรียนจะมีปฏิบัติการบางอย่างตามทัศนคติทางการเมืองที่เกิดขึ้น และ
- 5) ช่วงตกผลึก เป็นช่วงที่ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ขั้นที่สองอันเป็นผลมาจากการแสดงออกทางการเมืองและผลสะท้อนจากสังคมกระทั่งเกิดกลายเป็นทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองชุดใหม่ขึ้นมา ซึ่งการเรียนรู้ทางการเมืองที่มีลักษณะเป็นวงจรเช่นนี้จะไม่สิ้นสุดลงและสามารถเกิดวงจรการเรียนรู้ขั้นใหม่ได้เสมอหากมีสถานการณ์หรือชุดคำอธิบายใหม่ที่กระตุ้นความสนใจของผู้คนให้เกิดความสนใจเข้าไปเรียนรู้ชุดคุณค่าทางการเมืองเหล่านั้น

จากผลการศึกษากระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย ในช่วง “สนใจ” คือ ช่วงเวลาที่อยากที่สุด ทั้งนี้เพราะความสนใจนั้นคือประตูที่จะนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในช่วงอื่น ๆ ต่อมา ซึ่งความสนใจนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายส่วน **ส่วนแรก** คือ มีชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับความเข้าใจของปัจเจกในลักษณะที่เป็นผลประโยชน์จับต้องได้หรือไม่ **ส่วนที่สอง** คือ มีการสื่อสารประเด็นเรื่องผลประโยชน์ออกไปหรือไม่ **ส่วนที่สาม** ผู้เรียนรับรู้การสื่อสารเรื่องผลประโยชน์นั้นหรือไม่ จากใคร และเกิดความสงสัยหรือไม่ ทั้งนี้เพราะหากไม่มีการตั้งคำถาม ไม่สงสัยก็ย่อมไม่นำไปสู่การหาคำตอบไม่เกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยขึ้นได้ และ **ส่วนที่สี่** ผู้เรียนใคร่ครวญแล้วยังเลือกที่จะยอมรับการกดทับทางอำนาจหรือไม่ เพราะหากสุดท้ายแล้วแม้ตัวนักเรียนจะเรียนรู้และเข้าใจแล้วว่าพวกเขาถูกกดทับอำนาจอย่างไร แต่หากยังยอมรับผลจากการกดทับนั้นได้ก็อาจทำให้การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของคนกลุ่มนี้หยุดชะงักและไม่ต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม พึงระมัดระวังในการทำความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยว่าไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การแสดงออกทางการเมืองในลักษณะที่ทำทนายรัฐเสมอไป ทั้งนี้เพราะการแสดงออกโดยการชุมนุมทางการเมืองหรือออกมาทำทนายอำนาจรัฐนั้น ไม่ใช่สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าผู้ที่มีความเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยเป็นอย่างดีซึ่งหรือถูกต้องตามหลักประชาธิปไตยสากลมากพอ ขณะเดียวกัน การที่ผู้เรียนไม่ได้แสดงออกในการทำทนายอำนาจรัฐไม่ได้ออกมาชุมนุมทางการเมือง ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้เรียนไม่ได้มีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยสากลเลย แต่เป็นเพราะปัจเจกบุคคลผู้เรียนเลือกแล้วที่จะยอมอยู่ใต้ปีกอำนาจรัฐเพราะมีผลประโยชน์บางอย่างที่พวกเขาเห็นว่า

มีความสำคัญยิ่งกว่าอุดมการณ์ทางการเมือง สิทธิเสรีภาพ และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ตามระบอบประชาธิปไตย ที่เป็นเช่นนี้เพราะทัศนคติและพฤติกรรมไม่ใช่สิ่งที่จะสัมพันธ์กันเนื่องจากปัจเจกบุคคลมีความซับซ้อน ทำให้การคาดเดาเรื่องการเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก

นอกจากนั้น ภายหลังจากมีปฏิบัติการบางอย่างแล้ว ตัวปัจเจกบุคคลก็จะเกิดการเรียนรู้ทางการเมืองอีกหนึ่งชั้นจากประสบการณ์ที่ประสบและท่าทีของครู พ่อแม่ ผู้ปกครอง เพื่อน และสังคมที่มีต่อพวกเขา ซึ่งจะนำไปสู่การ “ตกผลึก” ของความคิดและพฤติกรรมในเวลาต่อมา โดยในช่วงนี้นักเรียนจะได้เรียนรู้ว่าสิ่งใดทำได้หรือทำไม่ได้ในความเป็นจริง จากอุดมการณ์มีข้อจำกัดในทางปฏิบัติอย่างไร ในช่วงนี้ผู้เรียนจะได้ทบทวนคุณค่าประชาธิปไตยในทางปฏิบัติอีกครั้ง อันจะนำไปสู่การคลี่คลายพฤติกรรมที่แสดงออกทางการเมืองใน 3 ลักษณะคือ

1) กลุ่มที่ยังเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อเนื่อง ซึ่งหมายถึง กลุ่มนักเรียนที่ยังคงยังคงมีทัศนคติและพฤติกรรมสอดคล้องกับชุดความรู้ในช่วงต้นรู้ และมีการแสดงออกเพื่อสนับสนุนคุณค่าประชาธิปไตยในเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมอย่างต่อเนื่องในรูปแบบต่าง ๆ แม้ภายหลังจากได้เรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยผ่านการลงมือปฏิบัติไปแล้วอีกชั้นหนึ่ง เช่น กลุ่มนักเรียนที่ยังมีการชุมนุมทางการเมืองต่อเนื่อง แม้จะต้องโดนหมายเรียกหมายจับ หรือโดยข้อวิจารณ์จากสังคม เป็นต้น ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นกับกลุ่มแกนนำนักเรียน

2) กลุ่มที่ถอยออกจากการเคลื่อนไหวทางการเมือง ซึ่งหมายถึงกลุ่มนักเรียนที่ล่าถอยออกไปจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองและเลือกที่จะกลับไปใช้ชีวิตภายใต้ระบบการเมืองแบบเดิม ภายหลังจากเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยผ่านการลงมือปฏิบัติที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงข้อจำกัดและข้อท้าทายในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมตามคุณค่าประชาธิปไตยที่พวกเขายึดถือ

3) กลุ่มที่ยกระดับการเรียนรู้ทางการเมือง นักเรียนกลุ่มนี้คือกลุ่มที่สามารถมองเห็นได้ทั้งจุดเด่นและจุดด้อยของขบวนการเคลื่อนไหวฝ่ายต่าง ๆ จึงไม่ได้ยึดติดหรือมองขบวนการเคลื่อนไหวของตนเฉพาะด้านบวกแต่เห็นจุดอ่อนข้อบกพร่องที่ควรแก้ไข กลุ่มนี้จึงมีลักษณะผสมผสานกันระหว่างการเดินทางกับการล่าถอยออกจากการปฏิบัติการเคลื่อนไหวทางการเมือง ตามจังหวะทางการเมืองอันเป็นผลมาจากการตกผลึกทางความคิดที่นำไปสู่องค์ความรู้ทางการเมืองในเรื่องของความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีลักษณะเป็นพลวัตร เป็นการต่อสู้กันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ การล่าถอยของนักเรียนกลุ่มนี้จึงเป็นลักษณะของการล่าถอยออกมาเพื่อตั้งหลัก ไม่ใช่การถอยเพราะหมดไฟ และ

เรียนรู้ที่จะแสดงออกให้เหมาะสมกับช่วงเวลามากกว่าที่จะแสดงออกอย่างโจ่งแจ้ง ทั้งนี้เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการปกป้องสิทธิเสรีภาพกับการอยู่รอดในสังคมที่ยังมีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างบางประการ

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยนั้นเป็นกระบวนการ ไม่สามารถผลักดันเข้าไปจากโครงสร้างภายนอกผ่านการกล่อมเกลாத่างการเมืองได้โดยลำพัง แต่ต้องเกิดขึ้นจากกระบวนการขบคิดสาระตะของปัจเจกบุคคลประกอบกันด้วย ซึ่งในแง่นี้การกล่อมเกลาท่างการเมืองในลักษณะที่สอนให้วิพากษ์ชวนให้ขบคิดจะมีโอกาสมากกว่าในการส่งเสริมหรือกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยขึ้นได้ ทว่าก็ไม่อาจรับประกันได้ว่า การกล่อมเกล่าในเชิงวิพากษ์และสอนให้คิดนั้นจะนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองในเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองเสมอไป ดังจะเห็นได้ว่าประเด็นเรื่องการวิพากษ์แบบเรียนและหลักสูตรการศึกษาของไทยนั้นไม่ใช่เรื่องใหม่แต่เป็นเรื่องที่มีการกล่าวถึงโดยนักวิชาการมาเป็นเวลานานแล้ว โดยในระยะเวลาต่อมาก็มีกลุ่มสมาพันธ์นักเรียนไทยเพื่อการปฏิวัติระบบการศึกษาไทยหยิบยกประเด็นดังกล่าวมาถกเถียงกันอีกครั้งผ่านช่องทางโซเชียลมีเดีย ซึ่งเรื่องทรงผมนักเรียนและการแต่งกายด้วยชุดนักเรียนนั้นก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มานับแต่นั้น แต่ในเวลานั้นประเด็นดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับความสนใจกล่าวถึงโดยกลุ่มนักเรียนมากนัก กระทั่งกลุ่มสมาพันธ์นักเรียนไทยฯ ได้เปลี่ยนมาเป็นกลุ่มการศึกษาเพื่อความเป็นไท ซึ่งมีนักเรียนบางส่วนสนใจเข้าร่วมแต่ก็ไม่อาจผลักดันให้ประเด็นเรื่องสิทธินักเรียนในเรื่องทรงผมและการแต่งกายเป็นที่รับรู้และสนใจกับผู้คนในสังคมในวงกว้าง กระทั่งสมาชิกของกลุ่มการศึกษาเพื่อความเป็นไทผันตัวมาจัดตั้งกลุ่มนักเรียนแล้วขึ้นในเวลาต่อมา

ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าแม้โครงสร้างภายนอกจะเต็มไปด้วยชุดข้อมูลหรือคำอธิบายในเชิงที่ท้าทายต่อชุดข้อมูลคำอธิบายที่รัฐมีให้ต่อเหตุการณ์เดียวกัน ซึ่งแน่นอนว่าโครงสร้างเหล่านั้นเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างจากรัฐกล่อมเกล่าและเป็นโครงสร้างที่จะส่งเสริมต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในเวลาต่อมาได้ กระนั้น เฉพาะตัวโครงสร้างก็ไม่เพียงพอที่จะทำให้การเรียนรู้ทางการเมืองเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติ แน่แน่นอนว่าการมีชุดข้อมูลที่แตกต่างกันเป็นกลไกที่อาจเชื่อมโยงไปสู่การตั้งคำถามและความสนใจของผู้เรียน ทว่าก็ไม่อาจรับประกันได้ว่าจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยขึ้นมาได้

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนนั้นเป็นผลจากความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและตัวปัจเจกบุคคล ไม่ใช่ผลจากการกระทำของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

โดยการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างภายนอก 2) การตื่นรู้ทางความคิดภายใน และ 3) การมีชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อการปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับความเข้าใจของปัจเจกในลักษณะที่เป็นผลประโยชน์จับต้องได้ ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น หาก 3 ปัจจัยไม่สามารถประสานกันได้ การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่ต่างออกไปก็ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้เช่นกัน ในกรณีของนักเรียนที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 นั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการหยิบยกคำอธิบายเรื่องใกล้ตัวอย่างทรงผมและการแต่งกายมาอธิบายในเชิงอำนาจที่เชื่อมต่อกับเรื่องสิทธิเสรีภาพแบบที่นักเรียนไม่เคยตั้งข้อสังเกตมาก่อน กระทั่งทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกสนใจและศึกษาคุณค่าประชาธิปไตยในมิติอื่น ๆ จากสื่อต่าง ๆ ที่ไม่เป็นทางการในเวลาต่อมาด้วยตนเอง กระทั่ง เกิดความตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมและเห็นภาพได้ชัดเจนมากขึ้นว่าสถานะทางอำนาจของพวกเขากำลังถูกกดทับอยู่อย่างไรและพวกเขามีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นต่อเรื่องดังกล่าวได้ในลักษณะใดบ้าง เมื่อประกอบกับกระแสของการเรียกร้องที่มีลักษณะเป็นคลื่นลูกใหญ่จึงทำให้นักเรียนใคร่ครวญและพบว่าต้นทุนในการเรียกร้องนั้นอาจไม่มากเมื่อเปรียบเทียบกับโอกาสที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลง จึงนำมาสู่การแสดงออกเพื่อเรียกร้องสิทธิเหนือเนื้อตัวร่างกาย รวมไปถึงการเรียกร้องในประเด็นทางสังคมการเมืองอื่น ๆ โดยกลุ่มนักเรียนในเวลาต่อมา

โดยเพื่อให้เข้าใจกระบวนการ ผู้วิจัยจึงพัฒนาแบบจำลองกระบวนการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างภายใต้การกล่อมเกลາทางการเมืองที่จำกัดขึ้นมา เพื่อช่วยในการทำความเข้าใจการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองที่แตกต่างออกไปของนักเรียน โดยในแบบจำลองนั้นภายในกล่องการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองจะเริ่มต้นจุดประกายจากความสนใจ (IN) จากนั้นจึงเชื่อมโยงไปสู่การเรียนรู้โดยเปรียบเทียบกับประสบการณ์ที่ผ่านมาหรือองค์ความรู้และชุดข้อมูลในอดีต โดยตัวปัจเจกจะมีการใคร่ครวญต่อประเด็นเชิงเปรียบเทียบเหล่านั้น เมื่อใคร่ครวญแล้วจึงตัดสินใจว่าจะยินยอมทำตามกรอบการปฏิบัติเดิมหรือไม่ หากไม่ยินยอมจะมีการแสดงออกในลักษณะที่สอดคล้องกับชุดคำอธิบายใหม่ในการทำทนายหรือปฏิเสธปฏิบัติการณ์เดิมอย่างไร

ชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อกับผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลอย่างเป็นรูปธรรมจับต้องได้ จึงเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของผู้เรียน ให้ตระหนักในผลประโยชน์ของตนที่ถูกกดทับและความสามารถในการสร้างความเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม ทั้ง 3 ปัจจัยนี้จะต้องสัมพันธ์กัน เพราะแม้ว่าจะมีชุดคำอธิบายแต่หากไม่มีกระแสการชุมนุมเกิดขึ้น ความรู้สึกสนใจและอยากเข้าไปทำความเข้าใจเรียนรู้ประเด็นทางการเมืองใหม่ๆ ก็อาจเกิดขึ้นได้

ยาก ขณะที่ แม้จะมีกระแสสังคมเกิดขึ้นแต่หากปราศจากชุดคำอธิบายที่เชื่อมต่อไปปรากฏการณ์ภายนอกเข้ากับความเข้าใจของปัจเจกในลักษณะที่เป็นผลประโยชน์จับต้องได้แล้วละก็ การตีความประสบการณ์ในรูปแบบใหม่ๆก็อาจไม่เกิดขึ้นอีกเช่นเดียวกัน หรือในทางกลับกันแม้จะมีปรากฏการณ์ใหม่ ๆ เป็นกระแสเกิดขึ้นพร้อมๆกับมีชุดคำอธิบายใหม่ ๆ แต่ว่าหากปัจเจกบุคคลใคร่ครวญแล้วรู้สึกว่ายอมรับที่จะปฏิบัติตามกรอบแนวคิดเดิมได้พวกเขาจะไม่เปลี่ยนเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจึงต้องเน้นมองไปที่ปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยทั้งหลาย ไม่อาจมองแบบเฉพาะเจาะจงไปที่บทบาทของโครงสร้างหรือตัวแสดงตัวใดตัวเดียวได้เพียงลำพัง และที่สำคัญจะต้องหาจุดเชื่อมต่อ (linkage) ให้ได้ว่าคืออะไร

สุดท้าย สิ่งที่สำคัญไม่แพ้กันก็คือการเข้าใจธรรมชาติของการเรียนรู้ว่ามีลักษณะเป็นวงจร กล่าวคือเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป การเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ เพิ่มและลดลงได้ ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่แตกต่าง ความสนใจ โอกาสและการใคร่ครวญไตร่ตรองของปัจเจกในแต่ละช่วงเวลา เพราะฉะนั้น แม้การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ซ้ำ แต่ก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้หากมีเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการเกิดขึ้นผสมกัน แต่ในขณะเดียวกันแม้จะมีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้วแต่ก็ไม่อาจรับประกันว่าจะนำไปสู่พฤติกรรมที่เรียกร้องการเปลี่ยนแปลงออกมาให้เห็นหรือไม่ เพราะในบางกรณีหากปัจเจกบุคคลยังยอมรับต่อการกดทับได้ พวกเขาก็จะยังคงมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับกรอบที่รัฐกำหนดไว้ ขณะที่ ในปัจเจกบางรายที่มีการแสดงออกในเชิงต่อต้าน ทำทายนั่น ก็อาจมีช่วงที่ถอยกลับไปอยู่ในเขตปลอดภัยได้เช่นกัน หากพวกเขาใคร่ครวญแล้วว่าไม่สามารถยอมรับกับการปะทะของสังคมได้ จึงทำให้จำยอมต้องทนอยู่ภายใต้ระบบเดิมต่อไป การเรียนรู้ทางการเมืองจึงมีลักษณะเป็นวงจรไม่สิ้นสุด สลับกันไปมาระหว่างแนวคิดใหม่กับบทเรียนภายหลังพฤติกรรม อันจะนำไปสู่การตกตะกอนทางความคิดและความรู้สึกเป็นช่วง ๆ ซึ่งตะกอนทางความคิดเหล่านั้นในเวลาต่อมาจะกลายเป็นเชื้อไฟที่พร้อมจะฟุ้งกระจายและปะทุขึ้นได้เสมอหากอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

8.3 จากผลการศึกษาสู่ข้อสังเกตทางทฤษฎี

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าแม้ภายใต้โครงสร้างการกล่อมเกลากองการเมืองที่จำกัดในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยและมุ่งไปที่คุณค่าทางการเมืองแบบชาตินิยมนั้น นักเรียนก็ยังสามารถมีการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลากล่อมและสามารถเข้าใจคุณค่าประชาธิปไตยแบบสากลได้ อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ทางการเมืองของนักเรียนในแง่ของการตระหนักรู้ว่าภายใต้ความเชื่อ กฎระเบียบ และการปฏิบัติต่าง ๆ ในทางสังคมการเมืองล้วนมีความสัมพันธ์ทางอำนาจบางประการขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลัง และพวกเขาในฐานะปัจเจกบุคคลมีความสามารถในการปรับ

ความสัมพันธ์ทางอำนาจเหล่านั้นได้ตามหลักประชาธิปไตยนั้น ก็เพิ่งเกิดขึ้นราวช่วงปี 2562 ก่อนหน้าที่จะมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาและนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ไม่นาน สิ่งนี้นำไปสู่ข้อสังเกตต่อประสิทธิภาพของการอธิบายพฤติกรรมของผู้คนในสังคมด้วยแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลາทางการเมืองว่าสามารถอธิบายได้จริงเพียงใด

ทั้งนี้เพราะหากการกล่อมเกลາทางการเมืองของรัฐไทยที่ผ่านมาที่มีประสิทธิภาพก็ควรต้องสามารถสร้างความคิดและพฤติกรรมให้แก่ผู้เรียนได้อย่างเป็นระบบและเข้มข้นขึ้นตามลำดับ นับตั้งแต่ระดับประถมศึกษาเรื่อยไปจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยผลสุดท้ายสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นก็คือคุณลักษณะ 8 ประการของผู้เรียนตามเป้าหมายของแผนการศึกษาหลักของชาติ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ทำให้ต้องกลับไปตั้งคำถามว่าการกล่อมเกลາทางการเมืองมีประสิทธิภาพจริงเพียงใด หรือการยอมทำตามและอยู่ภายใต้ระเบียบโรงเรียนของนักเรียนก่อนหน้านั้น แท้จริงแล้วไม่ได้สะท้อนให้เห็นว่าปัจเจกบุคคลอาจจะต้องอยู่ภายใต้กรอบการปฏิบัติเช่นเดิมตลอดไป แต่ปัจเจกบุคคลสามารถแสดงออกในทางที่แตกต่างออกไปได้เมื่อมีโอกาสที่เหมาะสม ซึ่งนั่นเท่ากับท้าทายข้อเสนอของแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลາทางการเมืองและวัฒนธรรมทางการเมือง ที่มองว่าทัศนคติและพฤติกรรมทางการเมืองสามารถปลูกฝังถ่ายทอดได้ โดยเชื่อว่าการกล่อมเกลາทางการเมืองเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองประการหนึ่ง โดยที่เด็กและเยาวชนมักจะมีแนวโน้มทัศนคติและพฤติกรรมคล้ายคลึงกับแนวโน้มทางการเมืองของพ่อแม่ผู้ปกครองแม้จะคิดต่างได้เมื่อผู้นั้นเติบโตใหญ่ขึ้น ทว่าก็ไม่ต่างออกไปมากนัก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มองว่าการอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองของปัจเจกบุคคลตามแนวคิดการกล่อมเกลາทางการเมืองและวัฒนธรรมทางการเมืองมีข้อจำกัดในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เพราะไม่สามารถอธิบายได้ว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่แตกต่างออกไปเกิดขึ้นได้อย่างไรท่ามกลางสังคมที่ไม่ได้มีวัฒนธรรมประชาธิปไตยแบบเต็มใบที่มีความพยายามกล่อมเกลาค่านิยมประชาธิปไตยอย่างจำกัด

ประการแรก : การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่ได้มีลักษณะเป็นพัฒนาการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พบว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่ได้มีลักษณะเป็นพัฒนาการและไม่ได้พัฒนาขึ้นตามช่วงวัยดังข้อเสนอของแนวคิดการกล่อมเกลາทางการเมืองที่เชื่อว่าการกล่อมเกลາทางการเมืองในวัยเด็กสำคัญที่สุด ซึ่งจะหล่อหลอมให้ผู้เรียนมีความคิดและพฤติกรรมทางการเมืองบางอย่างขึ้นมา โดยที่มันจะมีความคงทนพอสมควร (Hyman, 1959; Richard G. Niemi & Barbara

I Sobieszek, 1977) ทั้งนี้เพราะผลการศึกษาชี้ว่าการเรียนรู้ทางการเมืองนั้นแตกต่างจากการเรียนรู้คุณค่าทางสังคมและการเมืองที่ไม่เป็นประชาธิปไตยอื่น ๆ ที่อาจสะสมได้ตามช่วงวัยจากประสบการณ์ที่พวกเขาได้เผชิญกับโครงสร้างทางสังคมการเมืองที่กดทับลงมา ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่จะตัดสินใจเลือกมีพฤติกรรมบางอย่างโดยประเมินจากต้นทุนที่ต้องจ่าย ประโยชน์และโทษที่จะได้รับ เพื่อให้พวกเขาสามารถอยู่รอดในสังคมและในระบอบการเมืองของตนได้ ทว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยต่างออกไป เพราะช่วงวัยไม่ได้มีผลต่อความตระหนักในสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามนิยามการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการแสดงออกของปัจเจกบุคคลที่แม้จะแลดูสอดคล้องกับพฤติกรรมอันพึงประสงค์ที่รัฐต้องการ ทว่านั่นไม่ใช่สิ่งที่สะท้อนทัศนคติของพวกเขา ซึ่งความไม่ตรงกันระหว่างทัศนคติและพฤติกรรมนี้เองจะกลายเป็นช่องว่างสำคัญที่นำไปสู่การเรียนรู้ทางการเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่รัฐกล่อมเกลา แน่นนอนว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่ใช่เรื่องง่าย และผลการศึกษาเองก็ไม่ได้ปฏิเสธว่าการกล่อมเกลาทางการเมืองโดยกดทับนั้นมีผลต่อการตื่นรู้ถึงสิทธิเสรีภาพและความสามารถในการแสดงออกทางการเมืองของปัจเจกบุคคล และโดยที่ความเชื่อเหล่านั้นมีความคงทนพอสมควร หรืออย่างน้อยก็ในแง่ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของรัฐ แต่ดังที่กล่าวไปแล้วว่าการมีพฤติกรรมยอมตาม ก็ไม่ได้หมายความว่าปัจเจกบุคคลเห็นด้วยกับอุดมการณ์ของรัฐ เพียงแต่พวกเขายังเลือกที่จะยอมรับการกดทับดังกล่าวไว้ จึงทำให้เกิดความคงทนของพฤติกรรมในระดับหนึ่ง แต่นั่นไม่ได้เป็นสิ่งเดียวกันกับการคงทนของทัศนคติ ดังนั้น หากพวกเขาไม่อาจยอมรับต่อการกดทับได้อีกต่อไป การแสดงออกในลักษณะที่ท้าทายต่ออุดมการณ์ของรัฐก็จะปรากฏออกมา

เพราะฉะนั้น ข้อเสนอทางทฤษฎีของไฮแมน (Hyman, 1959) ที่เชื่อว่าทัศนคติทางการเมืองเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงไม่อาจนำมาอธิบายการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยภายใต้กระบวนการกล่อมเกลาคุณค่าประชาธิปไตยที่จำกัดได้ ดังผลการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ที่พบว่า การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่ได้มีลักษณะเป็นพัฒนาการตามช่วงวัย แต่เป็นกระบวนการที่เกิดจากการตื่นรู้ฉับพลันจากชุดข้อมูลที่กระแทกเข้ากับประสบการณ์ที่ผู้คนเหล่านั้นมี โดยที่ชุดคำอธิบายเหล่านั้นบางเรื่องได้เปิดพื้นที่ให้นักเรียนในฐานะปัจเจกบุคคลเข้ามาเป็นหนึ่งในตัวแสดงทางการเมืองด้วย จากกระบวนการกระแทกของชุดข้อมูลเข้ากับความคิดนั่นเอง ที่จะนำผู้เรียนให้เกิดความสนใจต่อการเมืองและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา

โดยเปรียบเทียบประสบการณ์หรือปมภายในใจของตนเข้ากับชุดคำอธิบายใหม่ที่กระแทกความคิด เข้ามานั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับช่วงวัยที่พัฒนาขึ้น แต่ขึ้นอยู่กับว่า ผู้นั้นมีโอกาสได้สัมผัสกับข้อมูลที่แตกต่างจากอุดมการณ์ทางการเมืองกระแสหลักที่มีความเป็นชาตินิยมมากเพียงใด หรือผู้นั้นเลือกที่จะเข้าหาชุดความรู้ที่แตกต่างเหล่านั้นบ้างหรือไม่ เมื่อได้มีโอกาสสัมผัสกับชุดข้อมูลที่แตกต่างแล้วคิดกับมันอย่างไร สงสัยหรือตั้งคำถามตามและพยายามหาคำตอบหรือไม่ หรือสุดท้ายแล้วยังเลือกที่จะยอมจำนนต่อผลกระทบเชิงโครงสร้างที่เกิดจากการกดทับของโครงสร้างกระทำลงมาและเลือกที่จะอยู่แบบเดิมโดยไม่แสวงหาคำตอบใด ๆ

จากผลการศึกษาข้างต้น จึงทำให้ข้อเสนอทางทฤษฎีของนักคิดจากกลุ่มแนวคิดกลมเกลียวทางการเมืองที่ยังคงเชื่อว่าพ่อแม่คือผู้ส่งสัญญาณให้แก่ลูกว่าพวกเขาควรจะเป็นอยู่จุดใดทางการเมือง (Jennings Stoker & Bowers, 2009) จึงไม่อาจอธิบายได้ เพราะผลการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าการเรียนรู้ทางการเมืองเป็นเรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างภายนอกกับกระบวนการขบคิดภายในตัวปัจเจกบุคคล ดังนั้น จึงไม่เสมอไปที่พ่อแม่จะส่งอิทธิพลให้ลูกต้องมีแนวคิดทางการเมืองเหมือนพ่อแม่เสมอไป ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้รับอิทธิพลมาจากพ่อแม่ผู้ปกครอง แต่เกิดจากแหล่งข้อมูลทางเลือกที่ทำให้พวกเขาเข้าถึงกระแสการเมืองและชุดข้อมูลที่แตกต่าง และแม้ว่าสื่อบุคคลอย่างครอบครัว ครู และเพื่อน อาจส่งผลกระทบต่อนักเรียนในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ แต่ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือสอดคล้องกันเสมอไป

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าตัวแปรอย่างครอบครัว ครู และเพื่อน สามารถส่งอิทธิพลต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยของนักเรียนได้ใน 2 ลักษณะ คือ ส่งอิทธิพลด้านบวกซึ่งหมายถึงครอบครัว ครู และเพื่อน สร้างสภาพแวดล้อมที่ดีในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ชวนตั้งคำถามและชวนให้เกิดความสนใจการเมือง ตระหนักในคุณค่าประชาธิปไตยเรื่องสิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่อีกลักษณะคือครอบครัว ครู และเพื่อนส่งอิทธิพลด้านลบในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย หมายถึง การที่คนกลุ่มนี้ใช้อำนาจกดทับความคิด ล้อเลียน ทำร้ายความรู้สึกหรือสร้างปมภายในใจให้แก่นักเรียน กระทั่ง ก่อให้เกิดแรงผลักดันให้นักเรียนตั้งคำถามข้อสงสัยและนำไปสู่ความพยายามหาคำตอบ กระทั่ง พบชุดข้อมูลที่มีการอธิบายเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยจากแหล่งข้อมูลทางเลือกอื่น ๆ และนำไปสู่การตื่นตัวสนใจและต้องการศึกษาเรียนรู้คุณค่า

ประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา ในแง่นี้บทบาทของครอบครัว ครู และเพื่อนจึงกลายเป็นอิทธิพลด้านลบที่ส่งเสริมต่อการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยในมุมนกลับ

ผลการศึกษาข้างต้น ค่อนข้างจะสนับสนุนงานวิจัยของ Wolak (2009, pp. 573-583) ที่ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารทางการเมืองของพ่อแม่ไม่ได้มีความสมบูรณ์ ดังนั้น จึงไม่จำเป็นที่ลูกจะต้องมีความคิดและพฤติกรรมสอดคล้องกับพ่อแม่เสมอไป เพราะยังมีปัจจัยอื่นที่จะส่งผลต่อการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็ก อาทิ ปัจจัยด้านบุคลิกภาพ (personality) และสภาพแวดล้อมทางการเมือง (political environment) ที่เด็กได้สัมผัสด้วย เป็นต้น ด้าน Dinas (2014, p. 827) ซึ่งศึกษาเรื่องการกล่อมเกลารวมทั้งการเมืองก็ชี้ให้เห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าการถ่ายทอดความรู้จากพ่อแม่สู่ลูก (parent-child correspondence) แม้จะทำให้เด็กรับความคิดของพ่อแม่มาอยู่บ้าง แต่ก็เป็นในช่วงแรกเท่านั้น เพราะเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่พวกเขาก็มีโอกาสที่จะเปลี่ยนความคิดได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมองว่าจำเป็นที่ผู้ที่มีความสนใจศึกษาเรื่องการกล่อมเกลารวมทั้งการเมืองจะต้องขยายมุมมองการอธิบายการกล่อมเกลารวมทั้งการเมืองออกไปให้ครอบคลุมเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเครือข่ายการกล่อมเกลารวมทั้งการเมืองกับบทบาทของปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถในการใคร่ครวญไตร่ตรอง และเลือกเชื่อหรือมีพฤติกรรมที่แตกต่างออกไปจากการกล่อมเกลารวมทั้งการเมืองให้มากขึ้น ก็จะช่วยให้คำอธิบายมีพลวัตรและสอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกล่อมเกลารวมทั้งการเมืองในโลกที่มีการพัฒนาเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่เปลี่ยนตัวแปรทางการเมืองในการกล่อมเกลารวมทั้งการเมืองจากครอบครัว ครู และเพื่อน ไปสู่แหล่งข้อมูลทางเลือกที่หลากหลายมากขึ้น

ประการที่สอง : การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่ใช่ผลจากประสบการณ์โดยตรง

เรื่องของการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์นั้นเป็นข้อเสนอของ John Dewey (1938) ที่ได้รับการยอมรับอย่างมาก แน่แน่นอนว่าคำอธิบายชุดดังกล่าวสามารถอธิบายการเรียนรู้ในเรื่องอื่น ๆ ได้ ทว่าไม่ใช่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะวิทยานิพนธ์ฉบับนี้พบว่าประสบการณ์ไม่ใช่เงื่อนไขที่จะนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ในทันที ดังจะเห็นได้ว่าแม้นักเรียนจะประสบกับเหตุการณ์ที่กดทับสิทธิเสรีภาพด้วยอำนาจของกฎระเบียบความเชื่อบางประการ ที่ทำให้พวกเขาารู้สึกซับซ้อนใจไม่พอใจ ทว่าความไม่พอใจเหล่านั้นส่วนมากก็มักจะไม่ปรากฏออกมาเป็นพฤติกรรมให้เห็นโจ่งแจ้ง เพราะโดยมากนักเรียนเลือกที่จะเก็บความไม่พอใจไว้ภายในและเลือกที่จะแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องออกไป เมื่อเป็นเช่นนี้ส่วนใหญ่ความไม่พอใจก็มักจะตกตะกอนและหายไป ทำให้ไม่เกิดการขบคิดตั้งคำถามอย่างต่อเนื่อง ส่วนมากจึงไม่มีการหาคำตอบและมักจะจบลงที่การบ่น

เมื่อเป็นเช่นนี้ความไม่พอใจและความซับซ้อนใจที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปได้เพียงแค่ “ปมภายในใจ” ที่ไม่มีวันคลี่คลายและสลายหายไปตามกาลเวลา

การทำความเข้าใจการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจึงไม่อาจอธิบายได้ด้วยแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยลำพัง แน่นนอนว่าผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์มีส่วนในการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย ทว่าประสบการณ์เหล่านั้นจะนำไปสู่ความรู้สึกสนใจอยากเข้าไปศึกษาเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยได้ก็ต่อเมื่อมันถูกตีความ มีการให้ความหมาย และมีการเชื่อมโยงคำอธิบายเชิงทฤษฎีในเรื่องสิทธิเสรีภาพเข้ากับประสบการณ์เหล่านั้นด้วย ดังจะเห็นได้จากกรณีเรื่องทรงผมและเครื่องแบบนักเรียนซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่นักเรียนจำนวนหนึ่งมานานแล้ว ทว่านักเรียนส่วนมากกลับไม่ได้รู้สึกว่เรื่องทรงผมและเครื่องแบบนักเรียนเป็นปัญหากระทั่งมีชุดคำอธิบายเรื่อง “สิทธิเสรีภาพเหนือเนื้อตัวและร่างกาย” ของกลุ่มนักเรียนเลขที่ห้าทำให้นักเรียนจำนวนมากเกิดความตระหนักว่าเรื่องทรงผมและเครื่องแบบนักเรียนเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพในระบบประชาธิปไตยอย่างไร กระทั่งนำไปสู่การออกมาเรียกร้องเรื่องทรงผมและเครื่องแบบนักเรียนภายใต้คำอธิบายใหม่ดังกล่าว

ในแง่นี้จะเห็นได้ว่าการอธิบายว่าการเรียนรู้ทางการเมืองเป็นเรื่องของประสบการณ์นั้น อาจจะมีข้อจำกัดในการนำมาใช้อธิบายการเรียนรู้ทางการเมืองในเรื่องคุณค่าประชาธิปไตยได้ เนื่องจากการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยไม่ใช่การเรียนรู้เพื่อที่จะแสดงออกอย่างไร แต่เป็นการเรียนรู้ว่าจะมีวิธีคิดอย่างไร เป็นการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความตระหนักในสิทธิเสรีภาพและศักยภาพในการแสดงออกทางการเมืองของตน ซึ่งการอธิบายว่านักเรียนออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง เนื่องจากถูกกดทับด้วยอำนาจของรัฐหรือโรงเรียน จึงไม่ตรงกับความเป็นจริงและรวบรัดเกินไป เนื่องจากผลการศึกษาชี้ให้เห็นแล้วว่าประสบการณ์ที่ถูกกดทับของนักเรียนนั้นเป็นเพียงปมภายในใจที่รอวันคลี่คลายออกมาและต้องทำความเข้าใจอีกชั้นว่าประสบการณ์เหล่านั้นมันเกี่ยวข้องกับคุณค่าประชาธิปไตยอย่างไร ปมภายในใจจึงไม่ได้เป็นเงื่อนไขผลักดันให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ประชาธิปไตยได้ในทันที จำเป็นต้องมีชุดคำอธิบายที่เชื่อมโยงสิทธิประโยชน์อันเป็นรูปธรรมจับต้องได้เข้าร่วมด้วย

ประการที่สาม : การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงไปได้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พบว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ไม่ได้มีลักษณะเป็นเส้นตรงหรือเป็นพัฒนาการที่เติบโตงอกงามไปตามวันเวลาที่ผ่านไปหรือตามอายุที่เพิ่มขึ้น ทว่าแนวคิดเรื่องการกล่อมเกลாதองการเมืองและการเรียนรู้ทางการเมืองไม่ได้กล่าวถึงไว้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พบว่าการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยนั้นมึลักษณะเป็นวงจร ซึ่งจะมีช่วงของการตกผลึกทางความคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์และการแสดงออก อันจะนำไปสู่การคลี่คลายพฤติกรรมใน 3 ลักษณะ ซึ่งนั่นอาจหมายถึงการที่ปัจเจกบุคคลอาจมีการแสดงออกทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง คล้ายกับช่วงของการตื่นรู้ เช่น ยังออกมาชุมนุมต่อเนื่อง หรืออาจถอยกลับไปยอมรับการกดทับของโครงสร้างแบบเดิมก็ได้ เนื่องจากเห็นข้อจำกัดในการแสดงออกทางการเมืองตามทฤษฎีประชาธิปไตย ภายใต้ข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง แบบสุดท้ายคือกลุ่มที่เลือกจะล่าถอยไปตั้งหลักและรอวันที่จะแสดงออกทางการเมืองให้เหมาะสมกับสถานการณ์มากขึ้น เพราะฉะนั้นการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจึงมีลักษณะเป็นพลวัตร สามารถเดินทางถอยหลังหรือหยุดอยู่กับที่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและปัจเจกบุคคลภายใต้ชุดค่านิบายเกี่ยวกับสถานการณ์เรื่องสิทธิเสรีภาพในขณะนั้น

ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจเรื่องการกล่อมเกลารวมและการเรียนรู้ทางการเมือง จึงควรขยายมุมมองและขอบเขตของการศึกษาไปอธิบายการคลี่คลายและการย้อนกลับของพฤติกรรมด้วย เพื่อให้เห็นถึงความมกยย้อนของทัศนคติและพฤติกรรมของการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะการคลี่คลายของพฤติกรรมหนึ่งนั้น อาจนำไปสู่การเรียนรู้เรื่องใหม่ๆที่อาจกระทบกับการกล่อมเกลารวมทางการเมืองในวัยเด็ก เพื่อทำให้เห็นมิติของการกล่อมเกลารวมทางการเมืองที่มีลักษณะปะทะสังสรรค์กันระหว่างโครงสร้างและปัจเจกบุคคลมากขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเมืองอย่างมีพลวัตรและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองที่สามารถเกิดขึ้นได้เสมอท่ามกลางความพยายามกล่อมเกลารวมทางการเมืองของรัฐให้จำนนต่อกติกาบางอย่างเพื่อความสามัคคี

ประการที่สี่ : การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยอาจเกิดขึ้นได้แม้ภายใต้สังคมที่ไม่ได้มีวัฒนธรรมเป็นประชาธิปไตย

อันที่จริงการกล่อมเกลารวมทางการเมืองนั้นมึมิติที่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองในแง่ที่เชื่อในเรื่องของการถ่ายทอดปลูกฝังทัศนคติและพฤติกรรมของผู้คนจากรุ่นสู่รุ่น โดยแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองนี้งานที่มีชื่อเสียงอย่างมากก็คือ งานเรื่อง The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations ของ Gabriel A. Almond และ Sidney Verba (1965) ซึ่งเสนอว่าพฤติกรรมแสดงออกที่เป็นประชาธิปไตยในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมืองของผู้คนในสังคมนั้น ๆ โดยเขาแบ่งวัฒนธรรมทางการเมืองออกเป็น 3 แบบ คือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบค้ำแคบซึ่งผู้คนจะมีส่วนร่วมทางการเมือง

น้อยที่สุด แบบที่สองคือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า ซึ่งแม้ผู้คนจะตระหนักว่ารัฐมีความสำคัญ และมีความสัมพันธ์กับพวกเขาอย่างไร ทว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็เกิดขึ้นไม่มากนัก เนื่องจากในวัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ผู้คนมักจะเลือกปฏิบัติตามนโยบายและกรอบกติกาที่รัฐกำหนดขึ้นมากกว่า สุดท้ายคือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นกับประเทศที่มีความเจริญและมีการพัฒนาอุตสาหกรรม งานของอัลมอนต์และเวอร์บา นับว่าเป็นงานวิจัยชิ้นคลาสสิกที่ได้รับการศึกษาต่อยอดเรื่อยมากระทั่งปัจจุบัน

ในสังคมไทยเองก็มีงานวิชาการที่เลือกนำแนวคิดวัฒนธรรมทางการเมืองมาอธิบายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้คนในสังคมไทยเช่นกัน อาทิ งานของ ทินพันธ์ นาคะตะ (1977) และ ลิขิต ธีรเวคิน (2529) โดยงานวิจัยนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าในสังคมไทยมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า จึงทำให้ผู้คนในสังคมไทยเฉื่อยชาและไม่กระตือรือร้นปกป้องสิทธิเสรีภาพหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากเท่าที่ควร โดยอ้างไปถึงเรื่องของศาสนาและความเชื่อเรื่องบุญทำกรรมแต่งที่ทำให้คนไทยมีความยอมจำนนต่อโชคชะตาอย่างมากและมักไม่เรียกร้องปกป้องสิทธิในสิ่งที่ควรจะเป็น ดังนั้น แม้จะรู้ว่ารัฐบาลและนโยบายต่าง ๆ มีผลกระทบต่อพวกเขา แต่ก็กลับไม่ค่อยใส่ใจที่จะกำกับติดตามดูแลและเลือกที่จะปล่อยให้การบริหารประเทศอยู่ในมือของรัฐเป็นหลักเนื่องจากเชื่อว่าพวกตนทำอะไรไม่ได้

คำอธิบายเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองเช่นนี้ชวนให้คิดไปได้ว่าสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตยย่อมไม่มีวันที่จะเป็นประชาธิปไตยได้ เพราะวัฒนธรรมที่ไม่เป็นประชาธิปไตยนั้นเปรียบเสมือนโครงสร้างทางสังคมประเภทหนึ่งที่กดทับผู้คนลงมา จึงทำให้โอกาสที่ผู้คนจะลุกขึ้นมาแสดงออกและแสดงให้เห็นว่าพวกเขาเข้าใจประชาธิปไตยและต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงแทบเป็นไปไม่ได้ในประเทศที่มีวัฒนธรรมไม่เป็นประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ก็ทำให้คำอธิบายเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมไทยจำเป็นต้องได้รับการทบทวนเช่นกัน เพราะแม้แต่นักเรียนซึ่งนับเป็นกลุ่มเป้าหมายที่รัฐต้องการกล่อมเกลารอบทิศทางอย่างมาก ผู้ซึ่งถูกระบบการศึกษากล่อมเกลามาให้เชื่อฟังยอมจำนนต่ออำนาจครูและผู้ปกครอง กลับยังสามารถตื่นรู้ถึงสิทธิเสรีภาพที่ตนมีกระทั่ง ลุกขึ้นมาตั้งคำถามต่อระบบที่กดทับพวกเขาลงมา พร้อม ๆ กับเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบบการศึกษาบางประการเพื่อปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างพวกเขาและเหล่าผู้ปกครอง

ปรากฏการณ์นี้ทำให้ต้องตั้งคำถามว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแท้จริงแล้วมันเป็น “ตัวแปรต้น” ที่จะนำผู้คนในสังคมให้มีพฤติกรรมบางอย่างจริงเพียงใด หรือแท้จริงแล้วยังมีปัจจัยอื่นที่จะร่วมกันผลักดันให้ผู้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองบางอย่างนอกเหนือจากวัฒนธรรมทางการเมือง และอาจนำไปสู่การก่อเกิดความคิดที่แปลกแยกตั้งคำถามและนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าทางการเมืองซึ่งท้าทายต่ออำนาจรัฐท่ามกลางวัฒนธรรมทางการเมืองที่กดทับได้ นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชวนให้ต้องตั้งคำถามอีกว่าหากวัฒนธรรมทางการเมืองมีความสามารถนำผู้คนไปสู่พฤติกรรมบางอย่างได้ ในกรณีเช่นนั้น มันจำเป็นต้องนำไปสู่พฤติกรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองเสมอไปหรือไม่ หรือแท้จริงแล้ววัฒนธรรมทางการเมืองที่ครอบงำมายังปัจเจกบุคคล อาจให้ผลในทางกลับกัน กล่าวคือ แม้วัฒนธรรมทางการเมืองที่ครอบงำนั้นจะไม่เป็นประชาธิปไตย แต่กลับส่งผลในมุมกลับในแง่ที่กระตุ้นให้ปัจเจกบุคคลเกิดข้อสงสัยและนำไปสู่การแสวงหาคำตอบ และนำไปสู่การเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยด้วยตนเองในเวลาต่อมา ดังที่เกิดขึ้นแล้วกับกลุ่มนักเรียนจำนวนมากที่ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในปี 2563 แม้ว่าพวกเขาจะถูกกลุ่มมเกลลาทางการเมืองให้เรียนรู้และอยู่กับประชาธิปไตยแบบ “ไทย” มาเป็นเวลานานก็ตาม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ตั้งข้อสังเกตว่าแท้จริงแล้วปฏิบัติการทางวัฒนธรรมในสังคมก็ไม่ต่างจากการกลุ่มมเกลลาทางการเมืองซึ่งไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อประกอบกับโลกที่มีการพัฒนาเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต การแสดงความคิดเห็นเป็นเรื่องที่ง่ายขึ้น ปลอดภัยขึ้น ทั้งยังมีต้นทุนต่ำ แต่มีประสิทธิภาพในการเผยแพร่สูง ด้วยเหตุนี้ ความเห็นต่างจึงปรากฏออกมามากมาย ทั้งยังเข้าถึงได้ง่าย และเผยแพร่ได้ง่าย ซึ่งในแง่การพัฒนาของอินเทอร์เน็ตไม่เพียงแต่จะทลายพรมแดนของรัฐออกไปเท่านั้นแต่ยังสลายวัฒนธรรมทางการเมืองของชาติต่าง ๆ ให้กลมกลืนเข้าหากันมากขึ้นอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้คนในประเทศที่ไม่เป็นประชาธิปไตยหรือมีการกลุ่มมเกลลาประชาธิปไตยอย่างจำกัดจึงสามารถรับรู้และเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยจากประเทศอื่นสังคมอื่นวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้เช่นกัน

ข้อสังเกตอีกประการที่ผู้วิจัยมีต่อแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองก็คือ จำเป็นเสมอไปหรือไม่ที่ประเทศที่มีการตื่นตัวเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมากจะต้องเป็นประเทศที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้เพราะผลการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าการออกมาชุมนุมทางการเมืองของนักเรียนจำนวนมากในปี 2563 ไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานคิดเรื่องผลประโยชน์ทางธุรกิจอุตสาหกรรม แต่เป็นการเมืองเรื่องอัตลักษณ์ตัวตน ด้วยเหตุนี้ การทบทวนแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง โดยมองวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างเป็นพลวัตและมีปฏิสัมพันธ์กับปัจเจกบุคคลให้มากขึ้น ในแง่ที่วัฒนธรรมทางการเมืองอาจเป็นได้ทั้ง “ตัวแปรต้น” และ “ตัวแปรตาม”

ในการเรียนรู้ทางการเมืองของผู้คนและสามารถเปลี่ยนได้ พร้อม ๆ กับขยายตัวแปรที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยจากประเด็นการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่การเมือง เรื่องอัตลักษณ์ให้มากขึ้น ก็จะช่วยให้คำอธิบายเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองมีความสามารถในการอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้มากขึ้น ทั้งยังส่งเสริมต่อกระบวนการสร้างประชาธิปไตย (democratization) ในประเทศที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยหรือเป็นประชาธิปไตยเพียงครึ่งใบได้

กล่าวโดยสรุปคือ ภายใต้การกล่อมเกลาทางการเมืองของประเทศไทยที่มุ่งสร้างพลเมืองดีในเชิงคุณธรรมจริยธรรมและส่งเสริมการแสดงออกทางการเมืองอย่างจำกัดภายใต้คำอธิบายเรื่องวัฒนธรรมอันดีของไทยนั้น นักเรียนก็ยังสามารถเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยแบบสากลที่ให้คำอธิบายแตกต่างออกไปจากที่รัฐไทยกล่อมเกลาได้ ทั้งนี้เพราะปัจเจกบุคคลไม่ใช่ผู้ถูกกระทำ (subject) ที่จะอยู่นิ่งเฉยรอให้ระบบกระทำกับตนเพียงฝ่ายเดียว แต่ปัจเจกบุคคลมีความสามารถที่จะขบคิดสาระต่าง ๆ กับชุดคุณค่าทางการเมืองที่พวกเขาได้รับมาได้ในฐานะตัวแสดงทางการเมืองที่มีความสามารถในการเรียนรู้ (knowledgeable agent) และมีเสรีภาพทางความคิด อันอาจนำไปสู่ความรู้สึกต่อคุณค่าทางการเมืองที่ได้รับการกล่อมเกลาในรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งอาจจะมีทั้งเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย รู้สึกชอบ หรือรู้สึกไม่พอใจ เรือยไปจนถึงรู้สึกโกรธและนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางการเมืองได้

ด้วยเหตุนี้ การขยายกรอบการอธิบายในส่วนของการกล่อมเกลาเรียนรู้ทางการเมืองออกมาจึงช่วยให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่มีลักษณะลึกลับระหว่างความรู้สึกกับพฤติกรรมของนักเรียนได้มากขึ้น และทำให้เห็นว่าทัศนคติและพฤติกรรมของนักเรียนไม่ใช่ผลจากการปลูกฝังโดยตรง แต่เป็นผลมาจากกระบวนการขบคิดประเมินผลและระดับการยอมรับที่ปัจเจกบุคคลมีต่อชุดข้อมูลคุณค่าและอุดมการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดกล่อมเกลา นอกจากนี้ การขยายคำอธิบายการขบคิดของปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์กับระบบและโครงสร้าง ยังช่วยให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการแสดงออกทางการเมืองในรูปแบบที่แตกต่างออกไปจากคุณลักษณะที่รัฐกล่อมเกลาได้มากขึ้น ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เรื่องการกล่อมเกลาและการเรียนรู้ทางการเมืองให้มีมิติและมีพลวัตมากยิ่งขึ้น สะท้อนความเป็นจริงของการเรียนรู้คุณค่าประชาธิปไตยที่สามารถเกิดขึ้นได้แม้ท่ามกลางการกล่อมเกลาทางการเมืองเรื่องประชาธิปไตยแบบจำกัด เพื่อสร้างกำลังใจให้แก่ผู้คนในสังคม โดยเฉพาะนักเรียน คนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นกำลังของชาติได้ตระหนักถึงศักยภาพของพวกเขาในการเป็นส่วนหนึ่งที่จะเสริมสร้างสังคมประชาธิปไตยท่ามกลางโครงสร้างทางสังคมการเมืองของไทยที่ยังมีลักษณะอนุรักษนิยมและเปลี่ยนแปลงช้า รวมไปถึงเป็นบทเรียนให้แก่

ภาครัฐผู้กำหนดนโยบาย ได้มองเห็นถึงความเป็นจริงของการกล่อมเกลາทางการเมืองที่อาจเสื่อมถอยลง หากไม่มีการปรับตัวรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเหมาะสม และควรให้ความสำคัญกับการกำหนดนโยบายที่มีความเป็นพลวัตร เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางการเมืองกับปัจเจกบุคคลให้มากขึ้น เพื่อไม่ให้เกิดการกำหนดนโยบายเพื่อสร้างชาติกลายเป็นชนวนเหตุแห่งความไม่เข้าใจที่สร้างความริ้วฉานทางความคิดกระทั่งนำไปสู่ความรุนแรงทางการเมืองอย่างที่ผ่านมา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บรรณานุกรม

- al., B. P. e. (2015). Tweeting from left to right: Is online political communication more than an echo chamber? . *Psychological Science*, 26(10), 1531–1542.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0956797615594620>
- Allport, G. W. (1935). Attitudes. In C. Murchison (Ed.), *Handbook of Social Psychology* (pp. 798-844). Clark University Press.
- Anja Neundorff, R. G. N. a. K. S. (2016). The compensation effect of civic education on political engagement: How civics classes make up for missing parental socialization. *Political Behavior*, 38(4), 921–949.
- Baratz, P. B. a. M. S. (1962). Two Faces of Power. *The American Political Science Review*, 56(4), 947-952
- Beck, P. A., & Jennings, M. K. . (1982). Pathways to participation. *American Political Science Review*, , 76(1), 94-108.
- Brian McNair. (2011). *An introduction to political communication*. Routledge.
- Campbell, D. E. (2008). Voice in the classroom: How an open classroom climate fosters political engagement among adolescents. *Political behavior* 30, 437-454.
- CCE. (1991). *Civitas: A Framework for Civic Education*. Calabasas.
- Chadwick, A. (2013). *The Hybrid Media System* Oxford University Press.
- Chaisri Sriprom. (2019). Personality Traits of Thai Gen Z Undergraduates: Challenges in the EFL Classroom? *PASAA*, 57(January-June).
- Citizenfour. (2014). In L. Poitras, *Citizenfour*.
- CNBC. (2018). Mark Zuckerberg has been talking about privacy for 15 years — here’s almost everything he’s said. *CNBC*.
- CNN. (2016). Eric Holder says Edward Snowden performed a ‘public service’. *CNN*.
<https://edition.cnn.com/2016/05/30/politics/axe-files-axelrod-eric-holder/index.html>
- David Easton, J. D. (1969). *Children in the Political System: Origins of Political Legitimacy*. McGraw-Hill.
- Dhal, R. A. (1957). The concept of power. *Behavioral Science*, 2, 201–215.

<https://doi.org/https://doi.org/10.1002/bs.3830020303>

- Dinas, E. (2014). Why Does the Apple Fall Far from the Tree? How Early Political Socialization Prompts Parent-Child Dissimilarity. *British Journal of Political Science*, 44(4), 827-852. <https://doi.org/10.1017/S0007123413000033>
- Doyle, K. D. a. O. (2008). Political Interest, Cognitive Ability and Personality: Determinants of Voter Turnout in Britain. *British Journal of Political Science*, 38(2), 291-310.
- Elisabeth Georgiadou. (1989). *Marshall McLuhan's 'global village' and the Internet* University of Kent at Canterbury].
- Erik Amna, M. E., Margaret Kerr and Hakan Stattin. (2009). Political socialization and human agency. The development of civic engagement from adolescence to adulthood. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 111(1), 27-40.
- Ernesto Laclau and Chantal Mouffe. (2001). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics* (Vol. 2). Verso.
- Farrell, H. (2012). The consequences of the internet for politics. *Annual review of political science* 15, 35-52.
- Gabriel A. Almond and Sidney Verba. (1965). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Little & Brown.
- Hoffman, L. H., and Thomson, T. L. . (2009). The effect of television viewing on adolescents' civic participation: Political efficacy as a mediating mechanism. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 53(1), 3–21.
- Hong, Y., & Lin, T. T. . (2017). The Impacts of political socialization on people's online and offline political participation—Taking the youth of Singapore as an example. *Advances in Journalism and Communication*, 5(01), 50-70.
- Howard, A. C. a. P. N. (2009). *Routledge Handbook of Internet Politics*. Routledge.
- Howard, P. N. (2006). *New media campaigns and the managed citizen*. Cambridge University Press.
- Hyman, H. H. (1959). *Political Socialization: A study in the psychology of political behavior*. The Free Press.
- [Record #15 is using a reference type undefined in this output style.]
- Jen Weedon, W. N. a. A. S. (2017). *Information Operations*

and Facebook.

Jennings, M. K. (2007). Political socialization. *The Oxford Handbook of Political Behavior*

Jennings, M. K., Stoker, L., & Bowers, J. (2009). Politics across generations: Family transmission reexamined. *The Journal of Politics*, 71(3), 782-799.

John Dewey. (1938). *Experience and Education*. Collier Macmillan.

Junn, R. G. N. a. J. (1998). *Civic Education: What Makes Students Learn*. Yale University Press.

Karl A. Popper. (2008). A survey of some fundamental problems and on the problem of a scientific method. In M. J. Smith (Ed.), *Philosophy & Methodology of the Social Sciences* (pp. 123-150). Sage Publication.

Klingemann, R. D. a. H.-D. (2007). Citizens and political behavior. In R. D. a. H.-D. Klingemann (Ed.), *The Oxford handbook of political behavior* (pp. 3–26). Oxford University Press.

Langton, M. K. J. a. K. (1969). Mothers vs. Fathers: The Formation of Political Orientations among Young Americans. *Journal of Politics*, 31, 329-358.

Larry Diamond, M. F. P., and Christopher Walker. (2016). *Authoritarianism goes global : The challenge to democracy*. Johns Hopkins University Press.

Law, I. (2563). เกี่ยวกับเรา: บทบาท ของ iLaw ก่อนและหลังการเลือกตั้งปี 2562.

<https://www.ilaw.or.th/about>

Lee, N. J., Shah, D. V., & McLeod, J. M. . (2013). Processes of political socialization: A communication mediation approach to youth civic engagement. *Communication Research*, 40(5), 669-697.

Lieberman, D. (2008). Review: Bentham's Democracy. *Oxford Journal of Legal Studies*, 28(3), 605-626.

Locke, J. (1690). An essay concerning human understanding. In W. Dennis (Ed.), *Readings in the history of psychology* (pp. 55–68). Appleton-Century-Crofts.

<https://doi.org/https://doi.org/10.1037/11304-008>

M., W. (2008). *Is voting for young people? With a postscript on citizen engagement*. Pearson Education.

Manuel Castells. (1998). *The rise of the network society*. Blackwell Publishers.

Matter, T. (20 มิ.ย.2563). 'ฟ้าเดียวกัน' แจงยุติการทำวาระสาร เนื่องจากขาดแคลนบทความ แต่จะยังผลิตหนังสือ

- เล่มต่อไป. *The Matter*. <https://thematter.co/brief/178383/178383>
- McLuhan, E. (1997). *Essential McLuhan*. Routledge.
- McLuhan, E. M. a. M. (1992). *Laws of Media: The New Science*. University of Toronto Press.
- McLuhan, M. (1989). *The Global village : transformations in world life and media in the 21st century* Oxford University Press.
- Moffe, C. (2008). Critique as counter-hegemonic intervention. *European Institute for Progressive Culture Policie*, 4.
- Momentum, T. (9 ก.ย.2563). หนังสือประเภทที่แสดงถึงข้อผิดพลาดในอดีต. <https://themomentum.co/type-of-book-past-mistakes/>
- Rheingold, H. (1993). *The virtual community : homesteading on the electronic frontier*. Addison-Wesley Pub.
- Richard E. Dawson and Kenneth Prewitt. (1969). *Political Socialization*. Little, Brown and Company.
- Rob Stones and Ake Tangsupvattana. (2012). Social theory, current affairs, and Thailand's political turmoil: Seeing beyond reds vs. yellow. *Journal of Political Power*, 5(2), 217-238.
- Robins, K. (1996). Cyberspace and the World We Live In. In J. Dovey (Ed.), *Fractal Dreams: New Media in Social Context* (pp., 1-30). Lawrence and Wishart.
- Scheufele, W. P. E. J. a. D. A. (2000).) Connecting News Media Use with Gaps in Knowledge and Participation. *Political Communication*, 17(3), 215-237. <https://doi.org/10.1080/105846000414250>
- Shin, R. D. a. D. C. (2014). Reassessing the Civic Culture Model. In R. D. a. C. Welzel (Ed.), *The Civic Culture Transformed: From Allegiant to Assertive Citizens* (pp. 91-115). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139600002.009>
- Sirin Palasri, S. H., and Zita Wenzel. (2013). *The History of the Internet in Thailand* University of Oregon Libraries.
- Sobieszek, R. G. N. a. B. I. (1977). Political Socialization. *Annual Review of Sociology*, 3, 209-233.
- SpokeDarkTV. (10 ธ.ค. 2554). เจาะข่าวตื้น ฟอกระหว่างนายส. <https://www.youtube.com/watch?v=TZLMLRYKmJY&list=PLF76C8A7DEB72AC2A&i>

[ndex=208](#)

Steven Lukes. (1974). *Power, A Radical View*. Macmillian Press.

ThaiPublica. (4 ธันวาคม 2558). DIB Talk รุรกิจคิดต่าง (1) : ญัฐพงศ์ เทียนดี Spokedark TV – อัดผู้ชมให้อยู่หมัด มัดใจให้อยู่ และจะต่ออย่างไรให้เจ็บนาน. *ThaiPublica*

<https://thaipublica.org/2015/12/dib-talk-1/>

Thinapan Nakata. (1977). Thai Political culture and socialization. In *Thai Political Culture and Socialization, from the Review of Thai Social Science : A Collection of Articles by Thai Scholars*. The Social Science Association of Thailand.

Thomas R. Murray. (2005). *Comparing theories of child development*.

Thomson/Wadsworth.

Torfinn, J. (1999). *New theories of discourse : Laclau, Mouffe, and Zizek* Wiley-Blackwell.

Wang Qingya, C. W., and Liang Yu,. (2011). *The Effects of Social Media on College Students* https://scholarsarchive.jwu.edu/mba_student/5

We are Social and Hootsuite. (2020). *Digital 2019 Global Digital Overview (January 2019)* v01 <https://www.slideshare.net/>

Webster, F. (1999). Information and Communications Technologies: Luddism Revisited. In D. a. J. McGuigan (Ed.), *Technocities* (pp. 60-89).

Westholm, A. (1999). The perceptual pathway: Tracing the mechanisms of political value transfer across generations. *Political Psychology*, 20(3), 525-551.

Wolak, J. (2009). Explaining change in party identification in adolescence. *Electoral Studies*, 28(4), 573-583.

เจียมธีรสกุล, ส. (2548). “ความเป็นมาของคำว่า 'นาถ' ในพระบรมราชินีนาถ" ฟ้าเดียวกัน, ฟ้าเดียวกัน 3/3 : เส้นทางปฏิวัติยุคหลังประวัติศาสตร์(3). <https://sameskybooks.net/index.php/product/journal-003-03/>

เทวานฤมิตรกุล, ป. (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (*Civic Education*). นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

เลิศชูสกุล, ก. (2563). จากมือตบถึงนกหวีด. ภาพพิมพ์.

แก้วมะโน, จ. (2563). ร่องรอยความคิดเรื่องพลเมืองดีและการศึกษาสำหรับพลเมืองไทยสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราช : พิจารณาจากผลงานของ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล). สถาบันพระปกเกล้า, ปีที่ 18(ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2563)), 122-143.

และคณะ, ย. พ. (2558). หน้าทีพลเมืองวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6. เอ็มพันธ์.

และคณะ, ว. เ. (2541). สารานุกรมแนะนำหนังสือดีที่คนไทยควรอ่าน. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์

วิจัยและนวัตกรรม. http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:78380

โชติภัทร์ไพศาล, เ. (11 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].

โพสต์ทูเดย์. (02 เม.ย. 2566). “สกลธี” แนะนำกลุ่ม “ตะวัน-แบม” นัดคุย พปชร. แบบเป็นมิตร.

<https://www.posttoday.com/politics/692558>

โพสต์ทูเดย์. (11 ก.ค. 2557). รายการคืนความสุขให้คนในชาติ 11 ก.ค.57 (ฉบับเต็ม). โพสต์ทูเดย์.

<https://www.posttoday.com/politics/306152>

โพสต์ทูเดย์. (11 ต.ค. 2557). มาแล้ว!บทเพลง"คำนิยม 12 ประการ"-“บ๊อง”แต่งเอง. โพสต์ทูเดย์.

<https://www.posttoday.com/politics/323647>

ใจจริง, ณ. (2556). ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกษัตริย์สยาม (พ.ศ.2475-2500).
ฟ้าเดียวกัน.

ใจจริง, ณ. (2563). ขุนศึก ศักดินา พญาอินทรี. ภาพพิมพ์.

ไทยโพสต์. (21 ก.พ. 2554). มธ.บังคับบศ.เรียนหน้าที่พลเมือง. ThaiSchool.

ไทยรัฐออนไลน์. (11 มี.ค. 2566). เลิกอดอาหารแล้ว "ตะวัน-แบม" ขอรักษาชีวิตเพื่อต่อสู้ทางการเมืองต่อ.

<https://www.thairath.co.th/news/politic/2651053>

ไทยรัฐออนไลน์. (18 ก.ย. 2557). เด็กไทยเตรียมท่อง 'คำนิยม 12 ประการ' เริ่มเทอม 2 ปี 57. ไทยรัฐ.

<https://www.thairath.co.th/content/451024>

ไทยรัฐออนไลน์. (26 มิ.ย. 2557). 'เรียนรู้นอกตำรา' พิมพ์เขียวเรียนวิชาประวัติศาสตร์-หน้าที่พลเมือง แบบยั่งยืน!

ไทยรัฐออนไลน์. <https://www.thairath.co.th/content/432136>

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์
การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และ
สาระภูมิศาสตร์

ในหลักสูตรการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๐)

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการยกเลิกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน พ.ศ.

2563 พ.ศ. 2566, (2566).

กระทรวงศึกษาธิการ, ส. (2557). แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง. เอกสารประกอบการอบรม

วิทยากรแกนนำในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง.

กรมล ทองธรรมชาติ, ต. รฐ. แ. ต. ธ. (2558). หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6. อักษร

เจริญทัศน์.

กรุงเทพธุรกิจ. (22 ก.พ. 2551). พล.ท.สพรั่ง กัลยาณมิตร "วางแผนปฏิรูปการปกครองมาแล้ว 7-8 เดือน".

<https://mgronline.com/politics/detail/9510000022004>

ก้องกิริติ, ป. (2548). และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ : การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กาแฟดำ. (17 มิ.ย.2557). "หน้าที่พลเมือง" ที่หายไป. กรุงเทพธุรกิจ.

<https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/106191>

ข่าวสด. (16 มิ.ย. 2566). หยก ปิ่นหน้าต่างเข้าโรงเรียน โดนอาจารย์ขู่แจ้งความ ตร.พริบ.

https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_7716986

ข่าวสด. (2566, 4 ก.ย.2566). อดีตทะลุวัง แฉ บุ่ง ทำร้ายจนทไม่ไหว แจงชัด ก้าวไกล อยู่เบื้องหลังหรือไม่ ข่าวสด.

https://www.khaosod.co.th/politics/news_7847890

คงศักดิ์, ว. (2555). คุณธรรมกับสังคมไทย. แวนแก้ว เอ็ดดูเทนเมนท์ จำกัด.

คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา. (2561). แผนการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา คณะกรรมการปฏิรูป

ประเทศด้านการศึกษา. <https://lamphuncity.go.th/wp-content/uploads/2020/05/แผนปฏิรูป>

ประเทศด้านการศึกษา.pdf

ประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ, 1-2 (2557).

คนไทยวันนี้. (29 มี.ค. 2555). ยินดีที่วิชา หน้าที่พลเมืองและศีลธรรมจะกลับมา. คนไทยวันนี้.

<https://centuryboydotme.wordpress.com/2012/03/29/ยินดีที่วิชา-หน้าที่พล/>

ครูเข้ม. (8 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูเขียว. (10 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูเสือ. (6 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูแนว. (7 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูแมว. (12 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูกบ. (10 มิถุนายน 2565, 10 มิถุนายน 2565). [Interview].

ครูกลม. (1 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูขอสอน. (13 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูขอสอน. (2563). ครูขอสอน: เมื่อกองเอกสารและการประเมินกำลังเบียดบังเวลาการทำหน้าที่ครู. โครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

<https://www.leadershipforfuture.com/time-to-teach/>

ครูจืด. (21 กรกฎาคม 2565, 21 กรกฎาคม 2565). [Interview].

ครูนคร. (2 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูนน. (9 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูนัด. (30 มิถุนายน 2565, 30 มิถุนายน 2565). [Interview].

ครูน่าน. (6 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูน้ำ. (19 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูนิต. (30 มิถุนายน 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูวัด. (5 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูส้ม. (14 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูสอง. (4 กรกฎาคม 2565, 4 กรกฎาคม 2565). [Interview].

ครูสาม. (5 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

ครูหนึ่ง. (3 กรกฎาคม 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

[Record #150 is using a reference type undefined in this output style.]

ชีวะสารณ์, ก. (2566). ปราบกฏการณ์ล้อเลียนเสียดสีข่าวในรายการทีวีออนไลน์ "เจาะข่าวตื่น" จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

ฐิติกร สังข์แก้ว และ อรรถสิทธิ์ พานแก้ว. (2564). คำนियม 12 ประการ

http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=ค่านियม_12_ประการ#cite_ref-5

ดิณสุลานนท์, เ. (2542). ปาฐกถาพิเศษ เรื่อง เกิดมาต้องตอบแทนบุญคุณแผ่นดิน. โรงแรมโฆษะ.

[Record #177 is using a reference type undefined in this output style.]

ดิณสุลานนท์, เ. (3 เมษายน 2555). บรรยายพิเศษงานสัมมนาครบรอบ 12 ปี ผู้ตรวจการแผ่นดิน. งานครบรอบ 12 ปี ผู้ตรวจการแผ่นดิน.

ดิณสุลานนท์, เ. (14 กรกฎาคม 2549). ทหารอาชีพกับทหารมืออาชีพ.

<https://www.premspeech.net/speech/40.pdf>

[Record #173 is using a reference type undefined in this output style.]

[Record #176 is using a reference type undefined in this output style.]

[Record #174 is using a reference type undefined in this output style.]

[Record #172 is using a reference type undefined in this output style.]

[Record #175 is using a reference type undefined in this output style.]

ดิณสุลานนท์, เ. (2550). เป็นคนดีได้อย่างไร. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) และ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน).

<https://dl.parliament.go.th/backoffice/viewer2300/web/previewer.php>

ทันโตภาสและคณะ, ธ. (2558). หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.4-6. . วัฒนาพานิช.

น.ก.พ. (6 ก.พ. 2565). สัมภาษณ์ [Interview].

น.ค. (28 ก.ค. 2564). สัมภาษณ์ [Interview].

น.จ. (19 ม.ค. 2566). สัมภาษณ์ [Interview].

น.จ.ต. (17 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].

น.ช.น. (19 ก.ค. 2564). สัมภาษณ์ [Interview].

น.ต. (10 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].

- น.ท.ท. (31 ก.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ธ.ร.ม. (1 มี.ค.2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ป. (20 ก.ค. 2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ป.ป. (16 ม.ค.2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ปา. (5 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.พ. (17 ก.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ม.ก. (16 ม.ค. 2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.เม. (10 ก.ค. 2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ก. (14 ก.ค. 2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ข. (1 ส.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ช. (15 ก.ค. 2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ช.น. (13 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ซี. (1 ส.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ต. (5 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ธัญ. (10 ก.ค. 2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.น. (30 ก.8.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.น.น. (22 ก.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ปร. (16 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.พ.พ.พ. (20 ก.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.พก. (5 ก.พ. 2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ม.ป. (11 ก.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ว.ณ. (29 ก.ย.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.ส.ว. (28 ก.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.อ.ป. (15 ก.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.ส.อ.อ. (15 ก.ค. 2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.อ.ค. (17 ก.ค.2564). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.อ.ต. (15 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- น.อ.ส. (10 ก.พ.2565). สัมภาษณ์ [Interview].
- นฤมล นิ่มนวล. (2559). การเมืองในแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาของไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2551 มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์].
- นาคสุทธิ, โ. (ม.ป.ป.). “ไม่มีตรงกลางระหว่างเผด็จการกับประชาธิปไตย” จอห์น วิญญู และทัศนะต่อราคาที่ต้องจ่าย.

<https://adaymagazine.com/john-winyu/>

นาถชญา ตริปัญญา. (2553). พฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเยาวชนไทยกรณีศึกษาเยาวชนในระดับอุดมศึกษาในพื้นที่ กทม. . วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

ปีซีไทย. (3 มี.ค. 2566). ตะวัน-แบม ยุติอดอาหาร ยอมรับการรักษา หลังประท้วงกว่า 50 วัน.

<https://www.bbc.com/thai/thai/articles/c88d0jvzjj2o#:~:text=24%20ก.พ.%20ตะวันและ,อาหารเข้าวันที่%2044>

บุญนาค, ว. (2560). วัจนกรรมของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ในรายการคืนความสุขให้คนในชาติ มหาวิทยาลัยศิลปากร]. บัณฑิตวิทยาลัย.

ประชาไท. (1 เม.ย.2549). ใบแถลงข่าวอุทธรณ์คำสั่งห้ามการขายหรือจ่ายแจก และให้ยึดสิ่งพิมพ์ฟ้าเดียวกัน. ประชาไท. <https://prachatai.com/journal/2006/04/7999>

ประชาไท. (8 ธ.ค. 2556). ความเข้าใจผิดเกี่ยวกับมาตรา 7 และนายกฯ พระราชทาน. ประชาไท.

<https://prachatai.com/journal/2013/12/50264>

ประชาไท. (22 พ.ย.2549). สมุดปกขาว คมช. เร่งคลอด แจงเหตุผลรัฐประหาร 19 ก.ย. ประชาไท.

<https://prachatai.com/journal/2006/11/10601>

ประชาไท. (22 มีนาคม 2554). ประพันธ์ลั่นไม่เอา “เลือกตั้ง” แต่ขอระบอบอะไรก็ได้ให้ “คนดีๆ” ปกครองบ้านเมือง.

ประชาไท. <https://prachatai.com/journal/2011/03/33668>

ประชาไท. (23 มี.ค.2566). 'ตะวัน-แบม' ทำโพลคนร่วมเวทีปราศรัย 'เพื่อไทย' พบคิดว่า 'ปากทอง' กับ 'เสรีภาพ' ไปด้วยกันได้. <https://prachatai.com/journal/2023/03/103311>

ประชาไท. (29 มี.ค.2549). สดช. สั่งยึด "ฟ้าเดียวกัน" ฉบับสถาบันกษัตริย์กับสังคมไทย. ประชาไท.

<https://prachatai.com/journal/2006/03/7943>

ประชาไท. (30 ธ.ค.2551). "เปรม" ดีใจ "อภิสิทธิ์" เป็นนายกฯ "โชคดีของบ้านเมือง". ประชาไท.

<https://prachatai.com/journal/2008/12/19519>

ประชาไท. (2563). นักเรียนเตรียมอุดมฯ ชุมนุมต้านเผด็จการ แลกสทิธิพลเมืองเป็นของทุกคน

<https://prachatai.com/journal/2020/02/86540>

ประภาส ปันตบแต่ง. (2560). วัฒนธรรมทางการเมืองกับการเมืองการปกครองไทย. In เอกสารชุดวิชาหลักพื้นฐานการเมืองการปกครองไทย หน่วยที่ 11. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ปวีณา วังมี. (2543). รัฐไทยกับการกล่อมเกลางานการเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. 2475-2487 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

ปิ่นวิชัย, ล. (2542). อุดมการณ์รัฐของประเทศไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ.2464-2533;ไม่มี "ชาติของประชาชนไทยในแบบเรียน. In รัฐศาสตร์สาร (Vol. 21, pp. 105-173).

ผู้จัดการออนไลน์. (8 ก.พ.2549). “ป่าเปรม” สอนรัฐบาลยึด 14 แนวทางพระราชดำริบริหารบ้านเมือง. ผู้จัดการออนไลน์. <https://mgronline.com/qol/detail/9490000017495>

ผู้จัดการออนไลน์. (8 มี.ค.2564). “หลานกรมพระยาชัยนาทฯ” สุดทน ฟ้อง “ฉันทพล ใจจริง-ฟ้าเดียวกัน” 50 ล้าน ชี้

เจตนาให้ร้ายสถาบันกษัตริย์. ผู้จัดการออนไลน์.

<https://mgronline.com/onlinesection/detail/9640000022661>

ผู้จัดการออนไลน์. (14 มิ.ย. 2566). “น้องหยก” เยาวชนวัย 15 ปี นักร้องโรงเรียน เหตุยามปิดประตูไม่ให้เข้าหลังโดนไล่

ออก. <https://mgronline.com/onlinesection/detail/9660000054319>

ผู้จัดการออนไลน์. (15 พ.ย. 2549). ป่าเปรมปลูกให้ปรองดองเพื่อชาติ ยกย่อง"สุรยุทธ์"เทียบ"วินสตัน เชอร์ชิลด์".

ผู้จัดการออนไลน์. <https://mgronline.com/daily/detail/9490000141356>

ผู้จัดการออนไลน์. (22 มิ.ย. 2566). "ราชสกุลรังสิต" ถอนฟ้องเฉพาะ "อ.กุลลดา" กรณีหนังสือ “วิทยานิพนธ์-ขุนศึก คักดินา พญาอินทรี”. ผู้จัดการออนไลน์.

<https://mgronline.com/onlinesection/detail/9660000056994>

ผู้จัดการออนไลน์. (29 ก.ค. 2557). สพฐ.มอบ ร.ร.ทั่วประเทศขึ้นป้ายค่านิยมหลักคนไทย 12 ประการ. ผู้จัดการ

ออนไลน์. <https://mgronline.com/qol/detail/9570000085880>

ผู้จัดการออนไลน์. (31 ส.ค. 2549). “ป่าเปรม” ย้ำชาติ-ในหลวง คือเจ้าของทหาร แนะนำยับยั้งคนชั่วแม้มีเงิน.

ผู้จัดการออนไลน์. <https://mgronline.com/politics/detail/9490000110949>

ผู้จัดการออนไลน์. (2566, 3 ก.ย.2566). "เมนู-พลอย" แฉ "ทะลุวัง" มีคนอยู่เบื้องหลังเพียบ แต่เชื่อ "ก้าวไกล" ไม่เกี่ยว.

ผู้จัดการออนไลน์. <https://mgronline.com/onlinesection/detail/9660000079472>

พุทธนิสาณ ชุมพล ... [และคนอื่นๆ]. (2546). คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย (สิริพรรณ นกสวน, และเอก ตั้ง ทรัพย์วัฒนา, ed.).

พุทธนิสาณ ชุมพล, ม. ร. ว. (2548). ระบบการเมือง : ความรู้เบื้องต้น. . สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภามวะวัฒน์, ป. (2 ก.ค. 2557). วิชาประวัติศาสตร์กับหน้าที่พลเมือง...เรื่องที่น่าคุยกัน. เดลินิวส์.

<https://d.dailynews.co.th/education/249239/>

ภูมิศักดิ์, จ. (2517). โฉมหน้าศักดินาไทย (2 ed.). ชมรมหนังสือแสงตะวัน.

มัต, ก. เ. (2562). ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิวัฒนาการรัฐไทย ฟ้าเดียวกัน.

มูลนิธิการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไทย. (2562). ความเป็นมา. Retrieved 8 ก.ค. 2565 from

<http://thaiciviceducation.org/th/เกี่ยวกับเรา/>

ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง กำหนดชื่อเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่ห้ามมิให้ผู้ใดมีไว้ในครอบครอง, (2520).

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557, 1-17 (2557).

ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.2561-2580, § 135 (2561).

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการไว้ทรงผมของนักเรียน, (2563).

ลิขิต ธีรเวคิน. (2529). วัฒนธรรมทางการเมืองและการเรียนรู้กลุ่มเกลตาทางการเมือง. ศูนย์วิจัยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วงศ์วัต, เ. (1 ธ.ค. 2563). รู้จักรุ่นพี่ตาสว่าง ‘เว็บบอร์ดฟ้าเดียวกัน’ การแลกเปลี่ยนเรื่องสถาบันในโลกออนไลน์ยุคแรก.

ประชาไท. <https://prachatai.com/journal/2020/12/90640>

วัชรพล พุทธรักษา. (2541). แนวความคิดการครองอำนาจนำของกรมชี่: บททดลองเสนอในการอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองไทย <https://www.academia.edu>.

วารสารฟ้าเดียวกัน. (2566). <https://sameskybooks.net/index.php/product-category/magazine/>

วีระ สมบูรณ์. (2561). ทฤษฎีการเมืองกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. WAY of BOOK.

ศิริรักษ์, ส. (2548). การมีสถาบันกษัตริย์ถูกกว่ามีประธานาธิบดี. วารสารฟ้าเดียวกัน 3/4 ปี สถาบันกษัตริย์กับสังคมไทย 3(4).

[Record #169 is using a reference type undefined in this output style.]

สถาบันพระปกเกล้า. (25 สิงหาคม 2565). หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงการเสริมสร้างสังคมสันติสุข รุ่นที่ 13.

พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถาบันพระปกเกล้า. (2565). ความรู้เบื้องต้นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (3 ed.). สถาบันพระปกเกล้า.

สถาบันวิจัยการเรียนรู้. (13 มิ.ย.2557). วิชาหน้าที่พลเมือง. สถาบันวิจัยการเรียนรู้.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, 1-90 (2560).

สมบัติ อารังอญวงศ์. (2553). ปัจจัยภูมิหลังวัฒนธรรมทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำเยาวชนไทย. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, 50(4).

สวัสดิ์ศรี, ส. (2549). จาก "อักษรสาสน์" ถึง "สังคมศาสตร์ปริทัศน์". In ณ. เพ็ชรประเสริฐ (Ed.), จากอักษรสาสน์ถึงสังคมศาสตร์ปริทัศน์ (pp. 11-96). เอดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2555). พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

[Record #165 is using a reference type undefined in this output style.]

[Record #164 is using a reference type undefined in this output style.]

[Record #158 is using a reference type undefined in this output style.]

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2563). ETDA เผยปี 62 คนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 10 ชั่วโมง 22 นาที GenY ครองแชมป์ 5 ปีซ้อน <https://www.eta.or.th/content/thailand-internet-user-behavior-2019-press-release.html>

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน). (2561). มองการมีส่วนร่วมทางอิเล็กทรอนิกส์ผ่านนักคิดหลังสมัยใหม่ <https://www.dga.or.th/th/content/2015/13132/>

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, ก. (2560). แนวทางการพัฒนาและประเมินค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.

สุวรรณสุนัย, ป. (2564). กฎหมายคู่ชีวิต ... ความหวังของกลุ่ม LGBTQ. วิจัยปริทัศน์, 9, 1-12.

หอสมุดรัฐสภา. (2557). ประกาศ คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.).

<https://library.parliament.go.th/th/rwmprakas-khasang-khnaraksakhwamsngbaehngchati>

อนุสรณ์ ลีมนณี. (2542). การอธิบายกับการวิเคราะห์ทางการเมือง : ข้อพิจารณาเบื้องต้นในเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์. โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ.

อินทร์สอาด, น. (3 ส.ค. 2557). “สำนึกความเป็นพลเมือง”กับ“คนไทย”ควรเริ่มต้นที่ “ใคร” ดี!!! มูลนิธิสยามกัมมาจล.

<https://www.scbfoundation.com/discussion/292/สำนึกความเป็นพลเมือง-กับ-คนไทย-ควร-เริ่มต้นที่-ใคร-ดี-9446>

อิสรา. (26 ก.ย.2554). โครงการปาฐกถาพิเศษเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 เรื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐธรรมนูญ

<https://www.isranews.org/content-page/item/3715>

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	จรรุวรรณ แก้วมะโน
วัน เดือน ปี เกิด	24 เมษายน 2527
วุฒิการศึกษา	ปริญญาตรี รัฐศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เกียรตินิยมอันดับ 1) ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Master of Science (MSc) Media Power and Public Affairs, Royal Holloway University of London with Merit (OCSC Scholarship)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY